BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

QVINTILIANVS
INSTIT. ORAT.

EDIDIT

L. RADERMACHER

II

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

4/11

9-7

9:30

april

Preface 10 (5–17)

Bk 9. 1 (1–18) ✓
2 (26–54) ✓
3 (81–101) ✓
4 (1–32 + 49–94)
+ 112–147

32
45
35
112.

The World is not enough.
The " Commonbase

M. FABI QUINTILIANI

INSTITUTIONIS ORATORIAE

LIBRI XII

EDIDIT

LUDOVICUS RADERMACHER

PARS SECUNDA

LIBROS VII—XII CONTINENS

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXXXV

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

PRINTED IN GERMANY

PRAEFATIO

Quicumque usque ad hunc diem innotuerunt Institutionis oratoriae codices, eos omnes ex uno aliquo archetypo originem duxisse, sicut in praefatione voluminis prioris exposui, et lacunis et vitiis scripturae communibus demonstratur. Atque id ex libris labentis antiquitatis haustam lectionum copiam variarum videtur continuisse, quae textui ita additae atque intermixtae fuerunt, ut non nullae hodie quoque media in continuatione verborum legantur, signo, quod est ał, interdum proposito. Duae inde Quintiliani recensiones a viris et artis rhetoricae et sermonis latini satis peritis comparatae sunt, altera postea mutilata, quam librorum utriusque classis optimorum nominibus adhibitis Bernensem adpellamus, altera Ambrosiana. Numquam autem Institutionis oratoriae studium per medium aevum plane interiit[1]), cuius rei testes cum libri quidam sunt monachorum manu scripti et adhuc exstantes, tum excerptorum aliquod genus, quod hominibus artis oratoriae studiosis operae instrumentum fuit. Itaque doctis iis viris, qui renascentibus litteris Quintiliani exemplaria novis curis redintegraverunt, laboris subsidia eaque fortasse plura nec sane peiora quam nos possidemus praesto fuisse minime est mirum. Quo fit, ut in textu et recensendo et emendando librorum recentiorum auxilium respuere neque possimus nec debeamus, sed in tanta eorum copia delectum haberi necesse erit.[2]) Cum autem de Ambrosianae recensionis et Bernensis auctoritate iudicium satis constet, etiam nunc quae fides habenda sit recentium proventui admodum du-

---

1) His ipsis diebus utilissima de re proposita docuit Paulus Lehmann, Philologi 89, 349 sqq.

2) Librorum recentiorum notitiam post Fiervillii curas egregias aliosque auxit Achilles Beltrami Mem. del Reale Istituto Lombardo cl. di lett. Vol. XXII, Mediolani 1910/13 p. 151 sq. Ipse cum Academiae Berolinensis auxilio adiutus libros Vaticanos examinare potuerim, de Neapolitanis quattuor a Francisco Hornstein quondam discipulo ante hos viginti annos edoctus sum. Vindobonenses quinque nemo ante me noscitasse videtur.

bitatur, etsi nihil tam apertum constitutumque est quam textum vetustiorem frequentissime recentiorum ope esse correctum. Quam rem ipsa haec nostra editio, in qua tot loci olim tamquam ex emendatione Regii aliorumve editi ad Parisini **P** eiusque propinquorum fidem referuntur, confirmat atque testatur. Verum tamen ne obliviscamur oportet, libros recentes, cum a viris doctis in usum studiosorum aliquo modo contaminarentur, non sine licentia esse attemptatos, ex parte coniectura correctos, ex parte corruptos. Auctores a Quintiliano laudatos iidem evolvisse atque secundum Ciceronis, Vergili, Horati aliorumque editiones, quas inspicere poterant, Quintilianum purgasse videntur[1]), qua in emendandi arte recentiores editores veterum illorum temeritatem secutos esse vix credas.

Secundum est, quod iam Peterson observavit, codices recentiores omnes mixta aliquo modo vestigia et Bernensis ostendere recensionis et Ambrosianae. Itaque quaeritur num praeterea aliquid, quod anticum bonumque sit, contineant. Si quis autem ea, quae in apparatu nostro critico proposita sunt, paulo accuratius inspexerit, cum certum illum, qui inter libros **PVMW** exstat, conexum cognoscet, tum in primis **PV** contra Ambrosiani et Bernensis testimonia plurimis locis stare videbit. Habent igitur, quamvis diversi sint generis, tamen commune quoddam fundamentum, quo in consensu, ut mihi quidem videtur, testes sunt nequaquam contemnendi. Ubi inter se discrepant recentiores, nisi forte Ambrosiani vel Bernensis auctoritatem sequuntur, maior sane interpolationis est suspicio nec tamen debet esse vera. Parisinus quidem 7723 **(P)**[2]) eiusque gemelli, ex quibus Parisinum 7725 **(Q)** interdum adhibui, non ita pauca habent alibi non quidem lecta, sed persaepe probanda, esse autem hoc in numero bonas quasdam lectiones, quas iam antiqui auctores in exemplaribus suis invenerant, Iulii Victoris aliorumque consensu probatur, qua de re in praefatione voluminis prioris egi. Sed quid multa? Codices recentes nisi possideremus, decimus Quintiliani liber ille celeberrimus etiam plures lacunas haberet quam nunc habet. Quae cum ita sint, adeas velim adnotationem criticam, quam libri decimi capitis primi paragraphis 46 sq. subieci, inde discas, quotiens librorum

1) Vide quae P. Lehmann observat l. l. p. 370.

2) Hunc codicem, quem ex Nicolai Fabri dono Augustus Thuanus acceperat, deinde Laurentius Valla possidebat, in usum meum Parisiis contulit Franciscus Egermann excepto libro decimo, cuius collatio Bechero debetur.

Parisini (P) et Vaticani (V) lectiones conspirent cum iis excerptis (E), quae saeculo XII Stephanus quidam ex codice Beccensi hodie amisso comparavit, eaque observatio confirmatur iis, quae 8, 3, 71 sq. adnotata sunt. Communis fons proditur. Hic liber sine dubio et antiquus fuit et eiusdem classis, cui Bernensem adnumeramus. Quodsi periit, manserunt eius traditionis vestigia, licet Ambrosianae classis aliorumque inmixta sit memoria.

Codex Vindobonensis latinus 30 (W) saeculi XV olim Pontani Neapolitani fuit, qui alterum codicem, ipsum quoque fortasse Neapolitanum, contulit (W^2), tertia manus Sambuci est, quam neglexi. Hic liber Lassbergiano, quem Halmius adhibuit, sine dubio melior est.

Codicis Ambrosiani conlatione nova, quam Ferdinandus Becher suum in usum confecerat, uti potui. Quapropter si ab Halmii apparatu discrepantia rettulero, id Becheri auctoritate factum esse accipiendum erit.[1]) Sed cum Ambrosianus codex pretiosissimus sub finem libri noni amissis foliis nos deserat, exinde Harleianum accivi, quem primus W. Peterson, cum librum decimum edidit, tenebris eripuerat. Cuius viri docti si verum esset iudicium, cum codicem illum, qui post varios fortunae casus hodie in byblio-theca Musei Britannici servatur, ex Bambergensi descriptum esse statuit, non tanta eius esset iuxta Bambergensem auctoritas. Vereor autem, ne illud iudicium praecipue condicione libri decimi ipsius propria nitatur, cum ea, quae in libro undecimo leguntur, etiam contrariam sententiam producere possint. Certe mirum est, quod in Harleiani textu eae inveniri solent lectiones, quae in Bambergensi a correctore veteri textui super additae sunt haud ita raro corruptissimae et ineptissimae, cum textus Bambergensis genuinus id exhibeat, quod unice probandum est. Accedit non ita parvus in Harleiano numerus variarum lectionum, quae ex Bambergensi fonte adhibito explicari nullo modo possunt. Cum autem is librarius, qui Harleianum exaravit, homo fuerit linguae imperitus, qui quascumque in archetypo suo invenerat ineptias cum cura et studio in suum opus transferret, si eum Bambergensi usum esse Petersonio concedemus, necesse tamen erit concludamus ei alterum quoque codicem praeter Bambergensem ad manum fuisse, quem inspicere potuit. Hunc codicem puto fuisse eundem, ex quo in Bambergensi et supplementum

1) Gravissimum fortasse est, quod Ambrosianus quoque 8, 6, 33 'Obidius' habet, ut reliqui, qua re Heraei emendatio egregia, si omnino confirmanda est, certe confirmatur.

lacunarum (G) petitum est et variae lectiones eae, quas **b** littera significare solemus, textui principali adscriptae sunt. Ita enim facile intellegitur quomodo factum sit, ut Harleianus cum textu Bambergensis secundario congruere soleat. Sed illius libri nunc deperditi varia lectio cum in Bambergensi quoque magna cum diligentia adnotata sit, efficitur ut, quamvis corruptus esset, antiquitate venerabilem eum fuisse existimemus et tali reverentia hominibus insipidis commendatum. Qui cum Istesichorum pro Stesichoro, Istoicos pro Stoicis similiaque exhibeat, item **v** consonam pro **b** ponere amet, in Italia videtur esse ortus. Erat ex Ambrosiani familia, sed multis numeris deterior.

Librum Bambergensem ipsum denuo nec sine fructu contuli. Hinc factum est, ut de Bernensis scriptura, qualis ab Halmio indicatur, interdum dubitarem; dubitanti et sciscitanti summa cum liberalitate respondit Ioannes Bloesch bybliothecae Bernensis praefectus.[1]) Ambrosianum II. F 111 sup. saec. X librum pulcherrime duabus columnis scriptum ita cum Bernensi et Bambergensi conspirare vidi[2]), ut recte iam ab Halmio sit neglectus; alia res est in Nostradamensi, ex quo iam Meister nonnulla adnotaverat.[3])

Libros manuscriptos ne Halmius quidem cum pulvisculo, ut aiunt, excussit, quod demonstrare possem, si operae pretium esset. Ego cum apparatum et brevem, in quantum licebat, et, quatenus poteram, perspicuum reddere conatus sim, in quo prae arboribus silvam videre non sit nimiae opus difficultatis, nolim tamen inter se meam et Meisteri operam confundi, qui quibus rationibus adductus sit ut haec

1) Halmius cum 10, 6, 5 edidit ʻinstituendum est ut et digredi ex eo et regredi in id facile possimus', in adnotatione addit ʻinstituendum et digredi ex eo et reddire in id f. possumus M'. Cum autem ʻet redire' in Bambergensi (et Harleiano) clarissimo ductu scriptum invenirem, de Bernensi sollicitus comperi idem ʻet redire' in hoc libro exstare. „Da die Handschrift sehr klar und deutlich geschrieben ist, ist kein Zweifel möglich." Mireris de utroque libro non recte esse relatum.

2) Ut foliorum aliquot imagines examinare possem, interveniente Ludovico Castiglioni factum est.

3) Sunt fortasse qui sperent aliquid fore utilitatis ex codice mutilo Parisino lat. 7719 saec. XIII, qui Puteanus audit; considerandum tamen est, excerpta Parisina saec. XII, quae adhibuimus, cum ipsa quoque e libro amisso Abbatiae Beccensis ducta sint, ibi, ubi libri veteres et recentes satis multi ad manum erant, nihil fere boni in textu constituendo addidisse. At ubi testes veteres plerique desiderantur, ne Puteanus quidem est.

adnotaret, illa sine adnotatione etiam mutaret, mihi quidem obscurum reliquit. Inprimis igitur monendum est nihil esse in textu meo, quod ab iusta traditione sine adnotatione declinet, esse autem plerumque neglecta librariorum sordida illa vitia, quibus, quod antiquitus traditum est, inquinatur quidem sed non tollitur. Itaque operam dedi, ut ea proponerem, quae aut vetustam aliquam ac genuinam lectionis varietatem ostendunt aut ad librorum inter se cognationem cognoscendam utilia sunt; hac in re paulo uberior fui in secundo volumine adnotando quam in priore.

In scriptura verborum, quae orthographia dicitur, libros antiquos eo usque expressi, ut cautiorum animi hic illic fortasse offendi possint; inde inconstantia illa orta est, quae nostrae scribendi regulae tantopere adversa a Graecis veteribus Romanisque numquam videtur fuisse aliena, etsi Quintilianum ipsum sic semper scripsisse, ut nunc edimus, nemo sanae mentis spondebit, immo, ut exemplo utar, **12**, 10, 30 sine dubio 'aequum' scripsit, licet 'aecum' tradatur. Sed ipsius auctoris manum restituere quis poterit, quis audebit?

Dulce mihi relinquitur officium, ut gratias agam omnibus iis, qui hanc editionem consilio, auxilio, industria iuverunt atque promoverunt, inprimis Guilelmo Kroll et Albino Lesky, qui dum plagulas corrigunt, monendo et emendando ministerium fecerunt mihi et carissimum et utilissimum.

TOTIUS OPERIS CONSPECTUS[1])

LIBER I

De pueris erudiendis.

Prohoemium de opere dedicando, de eiusdem consilio et auctoribus. — Cap. I. De nutricum, parentium, puerorum sodalium officio, de loquendi, legendi, scribendi primordiis. — II. Utiliusne domi an in scholis pueri erudiantur. — III. Qua ratione in parvis ingenia dinoscantur et quomodo tractanda sint. — IV. De grammatices elementis. — V. De virtutibus ac vitiis sermonis. — VI. De linguae ratione, analogia, etymologia, de verborum vetustate et auctoritate, de consuetudine. — VII. Orthographica. — VIII. Quid pueris legendum sit. — IX. Dicendi apud grammaticum exercitia. — X. An oratori futuro necessaria sit ἐγκύκλιος παιδεία. De musica. De geometria. — XI. De prima pronuntiationis et gestus emendatione. — XII. An plura eodem tempore doceri puerilis aetas possit.

LIBER II

De primis rhetoris officiis. De arte.

I. Quando rhetori sit tradendus puer. — II. De moribus praeceptoris. — III. An eminentissimo quoque praeceptore sit utendum. — IV. De progymnasmatum schola. — V. De lectione oratorum et historicorum. Qui primi legendi. — VI. Quae sit materiam hanc tractandi ars. — VII. De ediscendo. — VIII. Secundum sui quemque ingenii naturam esse docendum. — IX. De officio discipulorum. — X. De utilitate et ratione declamandi. — XI. An oratori necessaria sit artis cognitio. — XII. Quare ineruditi vulgo ingeniosiores putentur. — XIII. Quis in arte sit modus. — XIV. Materia dividitur in artem, artificem[2]), opus[3]). — XV. Tractatus de arte. Quid sit rhetorice et quis eius finis. — XVI. An utilis sit. — XVII. An ars. — XVIII. Quibus ex artibus. — XIX. Na-

1. Quintiliano non contigit, ut, quae diversis temporibus scholisque tradita erant, plane inter se concinnaret.

2) cf. XII 1 sq. 3) cf. XII 10.

tura an doctrina magis adiuvetur. — XX. An virtus rhetorice. — XXI. Quam habeat materiam.

LIBER III

Quid de artis proposito auctores docuerint.

I. De scriptoribus artis rhetoricae et de auctoris ipsius ratione scribendi. — II. Quae rhetorices origo sit. — III. De quinque eius partibus, inventione, dispositione etc. — IV. De tribus orationis generibus. — V. De orandi instrumento. Quibus consummetur facultas orandi, quid praestare debeat orator, de quaestione rationali et legali, finita aut infinita, de causa et negotio. — VI. Quid sit status.[1] Unde ducatur. Quot et qui status. — VII. De oratione laudativa eiusque materiis. — VIII. De genere deliberativo, suadendo ac dissuadendo. — IX. De oratione iudiciali eiusque partibus. — X. De diversa natura ac condicione causarum. — XI. Quid sit quaestio, ratio, iudicatio, continens. De capite rei.

LIBER IV

De orationis partibus. (De inventione.)

Prohoemium de Domitiano Augusto. — I. De exordio. — II. De narratione. — III. De egressione. — IV. De propositione. — V. De partitione.

LIBER V

De argumentis. (De inventione.)

I. De probatione inartificiali. — II. De praeiudiciis. — III. De fama atque rumore. — IV. De tormentis. — V. De tabulis. — VI. De iure iurando. — VII. De testibus. — VIII. De probatione artificiali. — IX. De signis. — X. De argumentis et locis, ex quibus ducuntur. — XI. De exemplo, similitudine, analogia, auctoritate. — XII. Quem ad modum argumentis utendum sit. — XIII. De refutatione. — XIV. Epilogus de enthymemate et epichiremate. De sermone argumentorum.

LIBER VI

De peroratione et adfectibus. (De inventione.)

Prohoemium de morte filii. — I. De peroratione vel conclusione. De miseratione. — II. De adfectu ethico et pa-

1) cf. VII 2.

thetico. Quo modo fiat, ut adficiamur. — III. De risu, unde concilietur, ubi habeat locum. — IV. De altercatione. — V. De oratoris in arte adhibenda iudicio et consilio.

LIBER VII

De dispositione. De statibus.

Prohoemium de dispositionis utilitate. — I. Quomodo materia dicendi reperiatur et disponatur. — II. Quae in quemque statum incidant[1]): De statu coniecturali. — III. De statu finitionis. — IV. De qualitate et quantitate. — V. Si quis in suo iure consistat. — VI. De scripto et voluntate. — VII. De legibus contrariis. — VIII. De syllogismo. — IX. De ambiguitate. — X. Quae sit inter hos status cognatio.

LIBER VIII

De elocutione I.

Prohoemium: Operis adhuc perfecti brevis conspectus. De virtute elocutionis. — I. Enumerantur quae elocutionis propria sunt. — II. De perspicuitate et obscuritate. — III. De ornatu in singulis verbis (antiquis, fictis etc.) atque coniunctis. De vitiis et virtutibus huius ornatus. — IV. De ratione amplificandi vel minuendi. — V. De sententiis communiter et de generibus sententiarum. — VI. De tropis.

LIBER IX

De elocutione II.

I. Quo differant figurae a tropis. Quid auctores de figuris docuerint. Esse figuras mentis et dictionis. Cicero de figuris. — II. De figuris sententiarum singillatim. De schemate occultandi id, quod intellegi volumus. Supplementa doctrinae. — III. De figuris verborum singillatim. Additamentum de antiquiorum doctrina. — IV. De compositione verborum, de ordine, iunctura, numero, pedibus, de commate, colo, perihodo, de varietate compositionis.

LIBER X

De eloquentiae copia comparanda.

I. De paranda ad omnes casus copia verborum. De arte legendi. De lectione oratorum, poetarum, historicorum,

1) cf. III 6.

philosophorum. Qui auctores legendi sint poetae, historici, oratores, philosophi Graeci, deinde Latini. — II. Praecepta imitationis. — III. De stilo exercitationibus conformando. — IV. De emendando ea, quae scripsimus. — V. Quae praecipue scribenda sint, ut copia et facilitas paretur. — VI. De cogitatione. — VII. De paranda ex tempore dicendi facultate.

LIBER XI

De decenti oratione, de memoria, de actione.

I. Tractatus *περὶ τοῦ πρέποντος*. Quae observanda sint, ut in omni persona et occasione apte dicatur. — II. De memoriae usu, arte, adiumentis. Sitne ad verbum ediscendum. — III. De pronuntiandi vel agendi arte. De voce et de gestu praecepta singula. Vitia actorum. De vestitu oratoris. Quid praestare debeat actio et qualis conveniat loco cuique et personae et singulis orationis partibus.

LIBER XII

De artifice. De opere.[1])

Prohoemium de operis difficultate. — I. Non posse oratorem esse nisi virum bonum. — II. Omnem honesti iustique disciplinam oratori esse pertractandam. — III. Iuris civilis necessariam esse scientiam. — IV. Historiae studium. — V. De indole, quae oratorem iuvat aut minuit. — VI. Quod sit incipiendi causas agere tempus. — VII. Quae in suscipiendis causis observanda sint. — VIII. Quae in docendis. — IX. Quae in agendis. — X. De oratoris opere. Comparatur picturae et statuariae artis origo atque progressus. De variis orationis generibus. De Asianis et Atticis. De sono duriore sermonis latini. De eloquentia naturali. De diversa ratione dicendi et scribendi. De genere subtili, grandi, medio, corrupto. — XI. Non esse desperandum in opere tam arduo.

1) cf. II 14.

TABULA LIBRORUM

A = Ambrosianus E 153 s. IX.[1])
b = manus secunda in codicis Bambergensis parte antiquiore.
G = Bambergensis foliis manu s. X scriptis suppletus.
H = Harleianus 2664 s. X.

Bn = Bernensis 351 s. IX.
Bg = Bambergensis M. 4, 14 s. IX.
N = Nostradamensis Paris. lat. 18527 s. X.
E = Excerpta codicis Paris. lat. 14146 s. XII.
B = horum librorum consensus.
B^1 = eorundem lectio, ubi corrector Bambergensis alia dat.

M = Monacensis lat. XX s. XV.
P = Parisinus lat. 7723 Laurentii Vallae s. XV.
Q = Parisinus lat. 7725 s. XV.
V = Vaticanus lat. 1762 s. XV.
W = Vindobonensis lat. XXX olim Pontani s. XV.

Passim memorantur *An. Eckst.* = Anecdota Ecksteinii e codice Parisino 7530 saec. VIII, T = Turicensis, S = Argentoratensis. (M) vel (G) significat lectionem genuinam quidem sed paulum oblitteratam, qua tamen in re tales quisquilias, qualis est litterarum e et ae confusio, non nimis curavi. Litterae autem obliquae rasuram significant.

Ba. = Badius, Bu. = Burman, Butt. = Buttmann, Ge. = Gesner, Ha. = Halm, Ki. = Kiderlin, Mei. = Meister. Ob. = Obrecht, Re. = Regius. Spa. = Spalding, Vt. = Julius Victor.

1) De librorum antiquorum aetate nunc adeundus est P. Lehmann l. l.

LIBER SEPTIMUS

PROHOEMIUM

[DE DISPOSITIONE]

De inventione, ut arbitror, satis dictum est: neque 1
enim ea demum, quae ad docendum pertinent, exsecuti sumus, verum etiam motus animorum tractavimus. sed ut opera extruentibus satis non est saxa atque materiam et cetera aedificanti utilia congerere, nisi disponendis eis conlocandisque artificium manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas atque inter se commissas devinxerit. nec inmerito secunda quinque 2
partium posita est, cum sine ea prior nihil valeat. neque enim quamquam fusis omnibus membris statua sit nisi conlocetur, et si quam in corporibus nostris aliorumve animalium partem permutes et transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. et artus etiam leviter loco moti perdunt quo viguerunt usum, et turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. nec mihi videntur errare qui ipsam rerum naturam 3
stare ordine putant, quo confuso peritura sint omnia. sic oratio carens hac virtute tumultuetur necesse est et

---

AGMPV] 9 artificum G^{2}MPV *intellege de* artificio, manus *genit.* adhibea*tur* A 10 quaelibet *ll. nonnulli recc.* abundans rerum] veru G^1 (*sic*) 11 illas A^{1}GMV illa A^{2}P 12 ordine AGMP digesta AGP inter *corr.* P in AGMP^{1}V 13 commissa A^{2}G^{2}P devinxerunt A^{1}G^1 20 ipsi *ex* ipsis P ipsi sunt *ex* ipsis G 22 sit A^{1}G^{1}M

sine rectore fluitet nec cohaereat sibi, multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine proposito casum potius quam consilium sequatur.

4 Quapropter totus hic liber serviat divisioni, quae quidem, si certa aliqua via tradi in omnis materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. sed cum infinitae litium formae fuerint futuraeque sint et tot saeculis nulla reperta sit causa, quae esset tota alteri similis, sapiat oportet actor et vigilet et inveniat et iudicet et consiliūm a se ipso petat. neque infitias eo quaedam esse, quae demonstrari possint, eaque non omittam.

1 I. Sit igitur, ut supra significavi, divisio rerum plurium in singulas, partitio singularum in partis discretio, ordo recta quaedam collocatio prioribus sequentia adnectens, dispositio utilis rerum ac partium
2 in locos distributio. sed meminerimus, ipsam dispositionem plerumque utilitate mutari, nec eandem semper primam quaestionem ex utraque parte tractandam. cuius rei, ut cetera exempla praetereàm, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diversum secuti ordinem, cum accusator a iure, quo videbatur potentior, coeperit, patronus omnia paene ante ius posuerit, quibus iudicem
3 quaestioni legum praepararet. aliud enim alii docere prius expedit, alioqui semper petitoris arbitrio diceretur: denique in accusatione mutua, cum se uterque

AGMPV] 1 recto A^1 fluit*et* A, GP fluat MG^2 fluitet *cum v. l.* fluat V nec *ras.* A, V ne G et nec (M)P multa multa repetat A^1G^1 6 via PV^2 vi $AGMV^1$ omnes PV materia A^1 8 infine G fuerunt AG fuerant M 12 pos*s*int A possit G^1 14 significa*vi* A significari G^1 15 in species, *mg.* in partes V partes A^2M 16 collocatio AGP et locatio VM 24 coepit P 25 omnia vel paene omnia MPV 26 legum *add.* G^2 praeparet AGV alii *Fort. p. 121, 8* ali* A alio GMPV 27 aliqui A^1 alioquin GMPV *Fort. ll.* petitioris AG^1 petitionis *mg.* petitoris V 28 accusationem ut uacū (uacuū A^2) se A accusatione ut uacuum se GMPV *corr. Re.*

defendat, priusquam adversarium arguat, omnium
rerum necesse est ordinem esse diversum. igitur, quid
ipse sim secutus, quod partim praeceptis partim usur-
patum ratione cognoveram, promam nec umquam
dissimulavi.
Erat mihi curae in controversiis forensibus nosse 4
omnia, quae in causa versarentur: nam in schola certa
sunt et pauca et ante declamationem exponuntur, quae
themata Graeci vocant, Cicero proposita. cum haec in
conspectu quodam modo collocaveram, non minus
pro adversa parte quam pro mea cogitabam. et pri- 5
mum, quod non difficile dictu est, sed tamen ante
omnia intuendum, constituebam, quid utraque pars
vellet efficere, tum per quid, hoc modo. cogitabam,
quid primum petitor diceret. id aut confessum erat
aut controversum. si confessum, non poterat ibi esse 6
quaestio. transibam ergo ad responsum partis alterius,
idem intuebar: nonnumquam etiam, quod inde obtine-
batur, confessum erat. ubi primum coeperat non con-
venire, quaestio oriebatur. id tale est: 'occidisti homi-
nem': 'occidi'. convenit, transeo. rationem reddere 7
debet reus, quare occiderit. 'adulterum', inquit, 'cum
adultera occidere licet'. legem esse certum est. tertium
iam aliquid videndum est, in quo pugna consistat.
'non fuerunt adulteri': 'fuerunt': [quaestio:] de facto
ambigitur, coniectura est. interim et hoc tertium con- 8
fessum est, adulteros fuisse, 'sed tibi', inquit accu-

---

9 Cic. top. 80 part. 61

AGMPV] 2 divisum (*sic*) GMV 2/3 quod ipse sum P 4 ratione *om.* P 6 controversis A^{1}G^1 6 *s. cf. Vt. p. 376, 1—15* 8 sunt *ras.* A 10 quadam P 12 dictū A^{1}G^{1}M 14 per quę *ras.* id A, (G) quidem V per quia id M 15 dicere G id aut *ras.* A aut confessum erat *in mg. add.* P 16 confessum, non *Vt. Re.* non confessum AGMPV 18 idem *om.* V id est G 20 *ante* id *in* P confessum erat *repetitur* 25 quaestio *seclusi* de facto quaestio M 26 et hoc *Ha.* go *ras. mai.* A ergo A^2 et ego GPV et ergo M

sator, 'illos non licuit occidere: exul enim eras' aut 'ignominiosus'. de iure quaeritur. at si protinus dicenti 'occidisti' respondeatur 'non occidi', statim pugna est. Si explorandum est, ubi controversia incipiat, et considerari debet, quae ⟨sit intentio, quae⟩ primam
9 quaestionem facit. intentio simplex: 'occidit Saturninum Rabirius', coniuncta: 'lege de sicariis commisit L. Varenus: nam et C. Varenum occidendum et Cn. Varenum vulnerandum et Salarium item occidendum curavit.' nam sic diversae propositiones erunt. quod idem de petitionibus dictum sit, verum ex coniuncta propositione plures esse quaestiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud a iure actionis excludit. in quo genere est agenti dispiciendum, quid quoque loco diluat.

10 Quod pertinet ad actorem, non plane dissentio a Celso, qui sine dubio Ciceronem secutus instat tamen huic parti vehementius, ut putet, primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmissimum, imbecilliora media, quia et initio movendus sit iudex et summo
11 impellendus. at pro reo plerumque gravissimum quidque primum movendum est, ne illud spectans iudex reliquorum defensioni sit aversior. interim tamen et hoc mutabitur, si leviora illa palam falsa erunt, gravissimi defensio difficilior, ut detracta prius accu-

---

6 Cic. p. Var. frg. 6 H. frg. 8—10 Sch. 17 frg. 11 M Cic. de orat. 2, 314. orat. 15, 50

AGMPV] 1 enim *om.* P aut A^{2}M ut A^{1}G et PV 4 si] sic P incipiat et PV incipiet AG^{2}M incipiat G^1 5 quae sit intentio *add. Ki.* 6 occidi G 8 nam et A nam GMPV 9 uarenum *om.* GMV 10 curavit *Ge.* ca . . . A cauit A^2 cadit GMPV nam si AG^1 11 ex *in lit.* A^2 14 a *in lit. maiore* A^2 est agenti A^2 et agenti M et agendi A^{1}G agen*di* est P^2, V 15 quid *om.* M quoque] quo P^2 *ras.* 16 ad doctorem GV 17 est *ante* secutus P^2 *ras.*, MV *sine ras.* 20 in medio *Fort. p. 121, 11* summa AGM summaque, *om.* et V 22 primo *Fort. p. 121, 14* 23 adversior M (*Fort. p. 121, 15*)

satoribus fide adgrediamur ultimum, iam iudicibus
omnia esse vana credentibus. opus erit tamen prae-
fatione, qua et ratio reddatur dilati criminis et pro-
mittatur defensio, ne id, quod non statim diluemus,
timere videamur. ante actae vitae crimina plerumque 12
prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est sen-
tentiam iudex, audire propitius incipiat. sed hoc quo-
que pro Vareno Cicero in ultimum distulit, non quid
frequentissime, sed quid tum expediret intuitus.

Cum simplex intentio erit, videndum est unum ali- 13
quid respondeamus an plura. si unum, in re quae-
stionem instituamus an in scripto: si in re, negandum
sit quod obicitur an tuendum: si scripto, in qua specie
iuris pugna sit, et in ea de verbis an de voluntate
quaeratur. id ita consequemur, si intuiti fuerimus, quae 14
sit lex quae litem faciat, hoc est, qua iudicium sit
constitutum. nam quaedam in scholasticis ponuntur
ad coniungendam modo actae rei seriem, ut puta:
'expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat:
minus dicto audientem filium liceat abdicare. qui
expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis pro-
pinquae: ille deducere vult filiam pauperis educatoris.'
lex de expositis ad adfectum pertinet: iudicium pendet 15
ex lege abdicationis. nec tamen semper ex una lege
quaestio est, ut in antinomia. his spectatis apparebit
circa quod pugna sit.

Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio: 'si occi- 16

5 Cic. or. frg. II 19 Sch.

AGMPV] 2 vana esse P praeparatione *Fort. p. 121, 19* 3 que et G delati V *Fort. l. l. 20* 4 diluerimus *Fort. l. l. 21* 6 pur*g*anda A, M pugnanda G impugnanda PV 10/11 est iam (?) unum aliquod P 12 an P iam AGMV in re P iure (si iu- *ras.*) A, GMV 13 si AGMV sit G[1] si in P 14 an de] an P 15 id PV ut AGM 18 puta MV *cum ras. super* a A putā *ex* puta G[2] p*uta* P 19 qui] que V 21/22 propinqui PV 22 ducere P 23 de *om.* P[1] ad *om.* AG effectum V 25 ut PV aut AGM in *om.* V 26 circa quae PV

disset, recte fecisset, sed non occidit.' ubi vero multa contra unam propositionem dicimus, cogitandum est primum quidquid dici potest, tum ex his quo quidque loco dici expediat aestimandum. in quo non idem sentio, quod de propositionibus paulo ante quodque de argumentis probationum loco concessi, posse ali-
17 quando nos incipere a firmioribus. nam vis quaestionum semper crescere debet et ad potentissima ab infirmissimis pervenire, sive sunt eiusdem generis
18 sive diversi. iuris autem quaestiones solent esse nonnumquam ex aliis atque aliis conflictionibus, facti semper idem spectant: in utroque genere similis ordo est, sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum quidque primum tractari oportet, ideo quod quasdam quaestiones exsecuti donare solemus et concedere: neque enim transire ad alias possumus nisi
19 omissis prioribus. quod ipsum ita fieri oportet, non ut damnasse eas videamur, sed omisisse, quia possimus etiam sine eis vincere. procurator alicuius pecuniam petit ex faenore hereditario: potest incidere
20 quaestio, an huic esse procuratorem liceat. finge nos, postquam tractavimus eam, remittere vel etiam convinci: quaeretur, an ei, cuius nomine litigatur, procuratorem habendi sit ius? discedamus hinc quoque: recipit materia quaestionem, an ille, cuius nomine
21 agitur, heres sit faeneratoris, an ex asse heres, haec quoque concessa sint: quaeretur, an debeatur. contra nemo tam demens fuerit, ut cum id, quod firmissimum

---

AGMPV] 4 aestimandum A ordinandum GMPV non quidem A^2 5 quodque PV quod AGM 6 posse *om.* PV 8 semper *ed. Gryph.* per AGMPV potentissima* A potentissima si GM 12 spect*ant* A spectat GMPV 13/14 infirmissimum *bis* AG *sed ita ut in* A *cap. tit. cognoscatur* 14 15 ideoque quasdam P 18/19 possi**mus A possumus MV 21 procuratorem AGM (*sed* em A^2) PV procuratori *Ha.* 22 ea P ea al eam V 25 materia natura (*sed hoc exstinctum*) P natura AGMV 28 vehemens AGMPV demens *Ed. vett.*

duxerit se habere, ⟨tractaverit,⟩ remittat illud et ad
leviora transcendat. huic in schola simile est: 'non
abdicabis adoptatum: ut hunc quoque, non virum for-
tem: ut et fortem, non quicumque voluntati tuae non
paruerit: ut in alia omnia subiunctus sit, non propter
optionem: ⟨ut propter optionem,⟩ non propter talem
optionem. haec iuris quaestionum differentia est. in 22
factis autem ad idem tendentia sunt plura, ex quibus
aliqua citra summam quaestionem remitti solent, ut,
si is, cum quo furti agitur, dicat: 'proba te habuisse,
proba perdidisse, proba furto perdidisse, proba mea
fraude.' priora enim remitti possunt, ultimum non
potest.

Solebam et hoc facere [praecipere], ut ⟨vel⟩ ab 23
ultima specie (nam ea fere est, quae continet causam)
retrorsum quaererem usque ad primam generalem
quaestionem, vel a genere ad extremam speciem de-
scenderem, etiam in suasoriis. ut deliberat Numa, an 24
regnum offerentibus Romanis recipiat. primum, id est
genus, 'an regnandum?' ⟨secundum⟩ 'an in civitate
aliena? an Romae? an laturi sint Romani talem
regem?' similiter in controversiis. optet enim vir for-
tis alienam uxorem. ultima species est, an optare pos-
sit alienam uxorem? generale est, an quidquid optarit,
accipere debeat? deinde, an ex privato? an nuptias?
an maritum habentis? sed hoc non, quem ad modum 25
dicitur, ita et quaeritur. primum enim occurrit fere,

AGMPV] 1 tractaverit *suppl. Mei., nisi forte in* se habere *praedicatum quod requiritur, latet* et ad A^2P^3 et GMPV at (?) A 4 qui cuicumque *Guil. Meyer* 5 subiectus P 6 optionem *Ob.* opinionem *hic et postea ll.* ut propter optionem *om.* AGMPV non propter talem opinionem *om.* V 7 quaestionum P quaestionis AGMV 8 idem] id P 9 citra al. circa V 12 ultima—possunt PV 14 praecipere *secl. Mei.* ut *om.* P vel *om.* AGM vel al. ut V 16 quaerere P 17/18 descendere AGMPV 20 secundum *addidi* 21 aliena *super lin.* G 23 alienam *ras. mai.* A 24 optaverit GMV 25 inde MPV 26 iam maritum P

quod est ultimum dicendum, ut hoc: 'non debes
alienam uxorem optare', ideoque divisionem perdit
festinatio. non oportet igitur offerentibus se conten-
tum esse: quaere aliquid ⟨quod⟩ ultra sit 'ne viduam
quidem': adhuc plus †si 'nihil ex privato': ultimum
retrorsum, quod idem a capite primum est, 'nihil ini-
26 quum'. itaque propositione divisa, quod est facillimum,
cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum
responderi. id si, tamquam res agatur et nobis ipsis
respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occur-
27 rit. si id non contigerit, seponamus id, quod primum
se obtulerit, et ipsi nobiscum sic loquamur: quid si
hoc non esset? id iterum et tertium et dum nihil sit
reliqui, itaque inferiora quoque scrutabimur, quae
tractata faciliorem nobis iudicem in summa quaestione
28 facient. non dissimile huic est et illud praeceptum,
ut a communibus ad propria veniamus: fere enim com-
munia generalia sunt. commune est: 'tyrannum occi-
dit', proprium: 'amens tyrannum occidit', 'mulier occi-
dit, uxor occidit'.

29 Solebam et excerpere, quid mihi cum adversario
conveniret, si modo id pro me erat, nec solum pre-
mere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in
illa controversia: 'dux, qui conpetitorem patrem in
suffragiis vicerat, captus est: euntes ad redimendum

AGMPV] 3 offerentibus *super lin.* G 4 quaeratur PV aliquid, quod] aliquid, quod est PV aliquidem AG aliquid ne A^2M 5 si AMPV se G est *Ha.* 7 divisa *Clausen* visa *ll.* 9 ipsis A^2PV ipsi AGM 10 volumus GMPV 10/11 occurret *Ha.* 11 contingerit GMV 14 reliquit (*ex* reliquū?) G 16 preceptum *ras. in* receptum *corr.* P 17 ad *ras.* A 18 commune est *Re.* communē AGM commune PV 18/19 occidi proprium tamen tyrannum G(M) A^2, *om.* A occidit, proprium tyrannum (*ras. mai. ante* tyrannum) P occidit, proprium virum tamen t. P^4V *correxi* 20 occidit *del.* A^2 23 in *add.* A^2 24 in *partim ras.* A 25 caput AG est: euntes ad redimendum eum PV *cf. Sen. rhet. p. 419 B* est: euntes ad redem eī G est: euntes ad redemtionem eius A^2 *ras. et* M

eum legati obvium habuerunt patrem revertentem ab hostibus. is legatis dixit: sero itis. excusserunt illi 30 patrem et aurum in sinu eius invenerunt: ipsi perseverarunt ire quo intenderant, invenerunt ducem cruci fixum, cuius vox fuit: cavete proditorem. reus est pater.' quid convenit? 'proditio nobis praedicta est et praedicta a duce': quaerimus proditorem. 'te isse ad hostes fateris et isse clam et ab his incolumem redisse, aurum retulisse et aurum occultum habuisse.' nam, 31 quod fecit, id nonnumquam potentius fit in propositione: quae si animos occupavit, prope aures ipsae defensioni praecluduntur. in totum autem congregatio criminum accusantem adiuvat, separatio defendentem.

Solebam id, quod fieri et in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis, extra quae nihil esset, omnibus, deinde ceteris remotis, solum id superesset, quod credi volebam, ut in praevaricationum criminibus: 'ut absolvatur reus, aut innocentia ipsius 32 fit aut interveniente aliqua potestate aut vi aut corrupto iudicio aut difficultate probationis aut praevaricatione. nocentem fuisse confiteris: nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest nisi ut praevaricatio fuerit?' si omnia amoliri non poteram, in plura moliebar. 'hominem occisum esse constat, non 33 in solitudine, ut a latronibus suspicer, non praedae gratia, quia inspoliatus est, non hereditatis spe, quia pauper fuit: odium igitur in causa, cum sis inimicus'.

AGMPV] 2 is *om.* GMPV 6 qui AG quod M quae *et* conveniunt PV prodita PV 7 prodita P 8 clam et *corr.* P claret A, GM (*om.* V) ab iis PV 10 fecit] laedit *Crusius* 10/11 in propositione A *teste Bechero* GPV in *om.* M 15 ut P *om.* AGMV 16 esse A¹G 16/17 superesset P superesse AGMV 17 ut *del.* A² in *om.* AGM 18 ut *om.* A¹ 22 obsistit AGMV 23 quid *ex* ecquid *ut videtur* P 25 in *om.* V amoliebar P amoliebatur V 28 in causam GM cum sis *ras.* A² quis GMPV *fort.* quia es

34 quae res autem faciliorem divisioni viam praestat,
eadem inventioni quoque: excutere quidquid dici potest
et velut reiectione facta ad optimum pervenire. 'accu-
satur Milo, quod Clodium occiderit'. aut fecit aut non.
optimum erat negare, sed non potest: occidit ergo.
aut iure aut iniuria. utique iure: aut voluntate aut
necessitate, nam ignorantia praetendi non potest.
35 voluntas anceps est, sed quia ita homines putant, at-
tingenda defensio, ut id pro re publica fuerit. neces-
sitate? subita igitur pugna, non praeparata: alter igitur
insidiatus est. uter? profecto Clodius. videsne, ut ipsa
36 rerum necessitas diducat defensionem? adhuc: aut
utique voluit occidere insidiatorem Clodium aut non.
tutius, si noluit: fecerunt ergo servi Milonis neque
iubente neque sciente Milone. at haec tam timida
defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dice-
37 bamus occisum. adicietur: 'quod suos quisque servos
in tali re facere voluisset.' hoc eo est utilius, quod
saepe nihil placet et aliquid dicendum est. intueamur
ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est,
aut id quod minime malum. propositione aliquando
adversarii utendum et esse nonnumquam communem
eam, suo loco dictum est.

Multis milibus versuum scio apud quosdam esse
quaesitum, quo modo inveniremus, utra pars deberet
prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum
vel modo petitionum vel novissime sorte diiudicatur.
38 in schola quaeri nihil attinet, cum in declamationibus
isdem narrare et contradictiones solvere tam ab actore

---

17 Mil. 10, 29

AGMPV] 5 si non MPV 6 iure aut voluntate *in lac. om.* G *om.* P *solum* aut *om.* V 8/9 adiungenda PV 12 diducat AGM deducat PV ad defensionem GMPV ad *om.* A *ras.* defensionem ad hoc *Ha.* 13 clodius AG 19 intuemur A[1] 23 *cf. 4, 4, 8*

quam a possessore concessum sit. sed in plurimis
controversiis ne inveniri quidem potest, ut in illa:
'qui tris liberos habebat, oratorem, philosophum, me-
dicum, testamento quattuor partes fecit et singulas
singulis dedit, unam eius esse voluit, qui esset utilis-
simus civitati.' contendunt: quis primus dicat incer- 39
tum est, propositio tamen certa: ab eo enim, cuius
personam tuebimur, incipiendum erit. et haec quidem
de dividendo in universum praecipi possunt.

At quo modo inveniemus etiam illas occultiores 40
quaestiones? scilicet quo modo sententias, verba,
figuras, colores: ingenio, cura, exercitatione. non tamen
fere umquam nisi inprudentem fugerint, si, ut dixi,
naturam sequi ducem velit. sed plerique eloquentiae 41
famam adfectantes contenti sunt locis speciosis modo
vel nihil ad probationem conferentibus: alii nihil ultra
ea, quae in oculos incurrunt, exquirendum putant.
quod quo facilius appareat, unam de schola contro-
versiam, non ita sane difficilem aut novam, proponam
in exemplum. 'qui reo proditionis patri non adfuerit, 42
exheres sit: proditionis damnatus cum advocato exulet.
reo proditionis patri disertus filius adfuit, rusticus non
adfuit: damnatus abiit cum advocato in exilium. rusti-
cus cum fortiter fecisset, praemii nomine impetravit
restitutionem patris et fratris. pater reversus intestatus
decessit: petit rusticus partem bonorum, orator totum
vindicat sibi.' hic illi eloquentes, quibusque nos circa 43
lites raras sollicitiores ridiculi videmur, invadent per-

AGMPV] 2 controversis A^{1}G invenire A^{1}GM *cf. p. 10, 5* inveniri A^{2}PV 3 habeat G^1 *cf.* 7, 4, 39 (*Quint. decl. 268*) 8 persona utebimur AGM 10 aliquo modo PV 11 ** quaestiones A *sine ras.* PV quae quaestiones GMP^2 quo modo] commodas A^2 13 eum quam G 16/17 ultra ea quae *Haupt et Madvig* uitare quae *ras.* A^2 uitare aquae GM(P)(V) 19 difficilem *rec. man.* P difficillima GM difficillimam A^{2}PV 22 proditioni patris disertis A^{1}G 24 cum id fortiter A^1 *ut videtur* 26 totam AG 27 sibi vindicat GMV

sonas favorabiles. actio pro rustico contra disertum,
pro viro forti contra inbellem, pro restitutore contra
ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum,
44 qui fratri nihil dare ex paternis velit. quae omnia sunt
in materia et multum iuvant, victoriam tamen non
trahunt. in hac quaerentur sententiae, si fieri poterit,
praecipites vel obscurae (nam ea nunc virtus est), et
pulchre fuerit cum materia tumultu et clamore trans-
actum. illi vero, quibus propositum quidem melius,
sed cura in proximo est, haec velut innatantia vide-
45 bunt: excusatum esse rusticum, quod non interfuerit
iudicio nihil conlaturus patri: sed ne disertum quidem
habere, quod inputet reo, cum is damnatus sit: di-
gnum esse hereditate restitutorem: avarum, impium,
ingratum qui dividere nolit cum fratre eoque sic
merito: quaestionem quoque illam primam scripti et
voluntatis, qua non expugnata non sit sequentibus
46 locus. at qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto,
primo hoc dicturum rusticum: 'pater intestatus duos
nos filios reliquit, partem iure gentium peto'. quis
tam inperitus, quis tam procul a litteris, quin sic in-
47 cipiat, etiam si nescierit, quid sit propositio? hanc
communem omnium legem leviter adornabit ut iustam.
nempe sequetur ut quaeramus, quid huic tam aequae
postulationi respondeatur. at id manifestum est: 'lex
est, quae iubet exheredem esse eum, qui patri proditionis
reo non adfuerit, tu autem non adfuisti'. hanc propo-
sitionem necessaria sequitur legis laudatio et eius, qui
non adfuerit, vituperatio. adhuc versamur in confessis,
48 redeamus ad petitorem: numquid non hoc cogitet ne-

AGMPV] 2 viro *om.* P forte AGM 5 et *add.* G 6 tradunt MPV potuerit P 10 haec AP et GMV 12 iudicio ** A iudicium G^1M^1 14 non avarum P 15 quid G 17 non ex pugna A^1GM nunc est pugna PV 18 cogitavit A^1GV 23 adornavit A^1GM 24 ut] at GMPV, *ras.* A 26 qui *add.* G^2 proditioni GM 28 necessario PV 29 Adhuc] At hic PV 30 redeamus *Mei.* redeat animus *Il.*

cesse est, nisi qui sit plane hebes: 'si lex obstat, nulla
lis est, inane iudicium est: atqui et legem esse et hoc,
quod ea puniat, a rustico factum extra dubitationem
est.' quid ergo dicimus? 'rusticus eram.' si lex [eram]
omnis complectitur, nihil proderit: quaeramus ergo, 49
num infirmari in aliquam partem lex possit. quid aliud
(saepius dicam) natura permittit quam ut, cum verba
contra sint, de voluntate quaeratur? generalis igitur
quaestio, verbis an voluntate sit standum, sed hoc in
commune de iure omni disputandum semper nec um-
quam satis iudicatum est. quaerendum igitur in hac
ipsa, qua consistimus, an aliquid inveniri possit, quod
scripto adversetur. 'ergo quisquis non adfuerit, exheres 50
erit? quisquis sine exceptione?' iam se illa vel ultro
offerent argumenta: 'et infans?' filius enim est et non
adfuit: 'et qui aberat et qui militabat et qui in lega-
tione erat?' iam multum acti est: potest aliquis non
adfuisse et heres esse. transeat nunc idem ille, qui 51
⟨hoc⟩ cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad
disertum: 'ut ista concedam, tu nec infans es, nec
afuisti, nec militasti.' num aliud occurrit quam illud
'sed rusticus sum'? contra quod palam est dici: 'ut 52
agere non potueris, adsidere potuisti', et verum est.
quare redeundum rustico ad animum legum latoris:
'impietatem punire voluit, ego autem impius non sum.'

---

19 Mur. 12, 26

AGMPV] 1 plane heres GV^{1} 4 quidem ergo G^{1} rusticum G eram[1] (*relativo quem vocant temporum usu*) AGM erat PV eram[2] *secl. Ha.* (sed lex erat PV) 6 aliqua parte PV 8 de *add.* G^{2} 9 verbis *add.* G^{2} sed enim in commune PV 10/11 necum satis G^{1} 15 et infans *om.* GP filius enim est et] filius aeger P (*sic*) 16 ut qui aberat $A^{1}GM$ 17 poš G *pro* potest posset MPV aliquid G 18 esset $A^{1}G$ 19 hoc *add. Christ* tibicini $AGMP^{1}V$, *fuisse videtur* tibicinii 20 istam $A^{1}GMV^{2}$ 21 adfuisti G^{2} 22 dici *Christ* dicit *ll.* 24 redeundum est P

53 contra quod disertus: 'tum impie fecisti', inquit, 'cum exheredationem meruisti, licet te postea vel paenitentia vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit'. praeterea 'propter te damnatus est pater, videbaris enim de causa pronuntiasse'. ad haec rusticus: 'tu vero in causa damnationis fuisti, multos offenderas, inimicitias domui contraxeras.' haec coniecturalia: illud quoque, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne universam domum periculo subiceret. haec prima quaestione scripti et voluntatis con-
54 tinentur. intendamus ultra animum videamusque, an aliquid inveniri praeterea possit. quo id modo fiet? sedulo imitor quaerentem, ut quaerere doceam, et omisso speciosiore stili genere ad utilitatem me submitto discentium.

Omnes adhuc quaestiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur non aliquid circa patrem quaerimus?
55 dictum vero est: 'quisquis non adfuerit, exheres erit.' cur non conamur et sic quaerere 'num cuicumque ⟨quis⟩ non adfuerit'? facimus hoc saepe in iis controversiis, in quibus petuntur in vincula qui parentis suos non alunt, ut eam, quae testimonium in filium peregrinitatis reum dixit, eum, qui filium lenoni ven-
56 didit. in hoc, de quo loquimur, patre quid adprendi potest? damnatus est. numquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quaestio. non desperemus: credibile est, hoc voluisse legum

AGMPV] 1 contraque dis. PV tum tu A tu P inquam *ed. Campana* 2 exhereditationem G 8 loco *s. l.* G 10/11 continetur GM 11 ultra—12 quo id *ras.* A^{2} 12 quod *ras.* A, GM quod hoc modo fiet *Spa.* fiat PV 14 speciosior est illi G illo *pro* stili PV 17 duximus P: diximus AGMV 18 vero (uō) V *corr.* P non GMP^{1}, *ras.* A quisquis *Spa.* cui quis AGM (cui *ras.* A) PV 19 num *Ald.* non AGPV *om.* M 19/20 cuicumque AP cumque G cum quis V *om.* M *corr. Ob.* 20 non *om.* V 21 parentis *solus* A^{1} 22 suos *add.* G^{2} eum, qui A^{2} 23 peregrinantis AGMV peregrinati P^{1} -onis *add.* P^{2} (al. peregrinationis V) duxit A^{1}GMV

latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent.
sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocen-
tem fuisse patrem fatetur. dat aliud argumentum 57
controversiae: 'damnatus proditionis cum advocato
exulet.' vix videtur posse fieri, ut poena filio in eodem
patre, et si adfuerit et si non adfuerit, constituta sit:
praeterea lex ad exules nulla pertinet. non ergo cre-
dibile est de advocato damnati scriptum: an possint
enim bona esse ulla exulis? rusticus in utramque 58
partem dubium facit: disertus et verbis inhaerebit, in
quibus nulla exceptio est, et propter hoc ipsum poe-
nam esse constitutam eis, qui non adfuerint, ne peri-
culo exilii deterreantur advocatione, et rusticum inno-
centi non adfuisse dicet. illud protinus non indignum
quod adnotetur, posse ex uno statu duas generales
quaestiones fieri, an quisquis? an cuicumque? haec
ex duabus personis quaesita sunt. ex tertia autem, quae 59
est adversarii, nulla oriri quaestio potest, quia nulla
fit ei de sua parte controversia. nondum tamen cura
deficiat: ista enim omnia dici possent etiam non resti-
tuto patre. nec statim eo tendamus, quod occurrit
ultro, a rustico restitutum. qui subtiliter quaeret, ali-
quid spectabit ultra: nam, ut genus species sequitur,
ita speciem genus praecedit. fingamus ergo ab alio 60
restitutum: ratiocinativa atque collectiva quaestio
orietur, an restitutio pro sublatione iudicii sit et proinde
valeat, ac si iudicium non fuisset? ubi temptabit
rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse

AGMPV] 4 controversia A 5 videretur G^1 8 possunt *Ha.* possit G possi V 9 rusticus *Re.* scolastica AGMPV 9/10 utraque parte MPV 12 affuerunt P 13 avocatione G ab advocatione V 13/14 innocentē A^1GV 14 non id indignum AG 16 fieri quaestiones GMPV 20 possent *ex* potest G etiam *om.* P non *om.* AGMV 22 qui A quid GM qui id PV 23 spectavit A^1GM speciae A^1G specie M(V) 24 genus speciem A 25 atque GPV seu AM 26 sit AG stet PV iste M 27 temptavit A^1GM 28 potuisse se *Ha.*

suorum restitutionem uno praemio nisi patre proinde,
ac si accusatus non esset, revocato, quae res advocati
quoque poenam, tamquam his non adfuisset, remiserit.
61 tum venimus ad id, quod primum occurrebat, a
rustico esse restitutum patrem. ubi rursus ratiocina-
mur, an restitutor accipi debeat pro advocato, quando
id praestiterit, quod advocatus petiit, nec inprobum
62 sit pro simili accipi, quod plus est. reliqua iam aequi-
tatis, utrius iustius sit desiderium. id ipsum adhuc
dividitur: etiam si uterque totum sibi vindicaret, nunc
utique, cum alter semissem, alter universa fratre ex-
cluso. sed his tractatis etiam habet magnum momen-
tum apud iudices patris memoria, cum praesertim de
bonis eius quaeratur. erit ergo coniectura, qua mente
pater intestatus decesserit, sed ea pertinet ad quali-
63 tatem: alterius status instrumentum est. plerumque
autem in fine causarum de aequitate tractabitur, quia
nihil libentius iudices audiunt. aliquando tamen hunc
ordinem mutabit utilitas, ut, si in iure minus fiduciae
erit, aequitate iudicem praeparemus.
64 Nihil habui amplius, quod in universum praeci-
perem. nunc eamus per singulas causarum iudicialium
partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est
ad singulas lites controversiasque non possum, ita in
generalibus scribere licet, ut, quae in quemque statum
frequentissime incidant, tradam. et quia natura prima
quaestio est, factumne sit, ab hoc ordiar.

AGMPV] 1 patrem A^1GMPV perinde P 2 revocatum PV 3 his G is AMPV 5 restitutum esse P 6 restitutor P restitutus AGMV 7 petit AGM 8/9 aequitatis *corr.* P aetatis AV aetatis est GMP (est *retinuit etiam corr.* P), *unde* quaestio *add. Spa.* 10 sibi totum P 12 etiam—momentum *ras.* A^2 17 finem A^1GM 19 mutavit A^1GMV 24 que non possum ita *ras.* A^2 25 generali*bus* A^2 26 tradam *super lin.* G

[DE STATU CONIECTURALI]

II. Coniectura omnis aut de re aut de animo est. 1
utriusque tria tempora, praeteritum, praesens, futurum.
de re et generales quaestiones sunt et definitae, id est,
et quae non continentur personis et quae continentur.
de animo quaeri non potest, nisi ubi persona est et 2
de facto constat. ergo, cum de re agitur, aut quid
factum sit, in dubium venit, aut quid fiat, aut quid sit
futurum, ut in generalibus 'an atomorum concursu
mundus sit effectus, an providentia regatur, an sit
aliquando casurus': in definitis 'an parricidium com-
miserit Roscius, an regnum adfectet Manlius, an recte
Verrem sit accusaturus Q. Caecilius'. in iudiciis prae- 3
teritum tempus maxime valet, nemo enim accusat nisi
quae facta sunt: nam quae fiant et quae futura sint,
ex praeteritis colliguntur. quaeritur et unde quid or-
tum. ut 'pestilentia ira deum an intemperie caeli an
corruptis aquis an noxio terrae halitu'. et quae causa
facti? ut: 'quare ad Troiam quinquaginta reges navi-
gaverunt, iure iurando adacti an exemplo moti an
gratificantes Atridae?' quae duo genera non multum
inter se distant. ea vero, quae sunt praesentis tem- 4
poris, si non argumentis, quae necesse est praeces-
sisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent
coniectura, ut si aput Lacedaemonios quaeratur 'an
Athenis muri fiant'. est et illud, quod potest videri
extra haec positum, coniecturae genus, cum de aliquo

AGMPV] 1 de re est aut de animo *Exc. Cassiod. p. 503 H* 4 et quae AGM *Exc. Cassiod.* quae PV non continentur personis et quae *om.* V personis et quae continentur *Exc. Cassiod. totum om.* AGM *solum* personis *om.* P 7 fiat *Exc. Cassiod.* P fit AGM fuit V 8 concursus A¹GM 12 Q] quae GM 14 nam et quae PV 18 facti P facit *ras.* A, GMP²V 18/19 navigaverint *Argentorat.* 19 moti] non M 20 Atridae] -*das* A -des G *et sim* M -dis PV quae *add.* A² 21 distat G 25 est *Spa.* sed *ll.*

homine quaeritur, quis sit, ut est quaesitum contra
Urbiniae heredes, 'is qui tamquam filius petebat bona,
5 Figulus esset an Sosipater'. nam et substantia eius
sub oculos venit, ut non possit quaeri, an sit, quo
modo an ultra oceanum, nec quid sit nec quale sit,
sed quis sit? verum hoc quoque genus litis ex prae-
terito pendet. 'an hic sit ex Urbinia natus Clusinius
Figulus.' fuerunt autem tales etiam nostris tempori-
bus controversiae atque aliquae in meum quoque pa-
6 trocinium inciderunt. animi coniectura non dubie in
omnia tempora cadit: 'qua mente Ligarius in Africa
fuerit? qua mente Pyrrhus foedus petat? quo modo
laturus sit Caesar, si Ptolomaeus Pompeium occiderit?'

Quaeritur per coniecturam et qualitas circa modum,
speciem, numerum: 'an sol maior quam terra, luna
globosa an plana an acuta, unus mundus an plures.'
7 itemque extra naturales quaestiones: 'maius bellum
Troianum an Peloponensium, qualis clipeus Achillis,
an unus Hercules.'

In iis autem, quae accusatione ac defensione con-
stant, unum est genus, in quo quaeritur et de facto
et de auctore: quod interim coniunctam quaestionem
habet, et utrumque pariter negatur, interim separatam,
cum et factum sit necne, et si de facto constet, a quo
8 factum sit ambigitur. ipsum quoque factum aliquando
simplicem quaestionem habet, an homo perierit, ali-
quando duplicem, veneno an cruditate perierit. alte-

2 or. frg. p. 495 M

AGMPV] 1 quis *Re.* quid **A**[1]**GMPV** qui **A**[2] 2 Urbiniae **P**[2] Urbine **AGM** Urbani **V** Urbini **P**[1] is *Spa.* si is *ras.* **A**[2],**PV** si **GM** qui **APV** quis **G** quis qui **M** 5 *putes* an ⟨sit terra⟩ ultra Oceanum ne quid sint **GM** 6 quis **V** qui **A** quid **GM** quod **P** 7 Clusinius **P** dusinius **V** dusmius **A** (*sic*), **G** dusinus **M** 8 etiam *om.* **M** 14 qualitas *Reg.* qualita*tem* **A**,**GMPV** 18 peloponnesium (**M**)**V** 20 his **AGMV** 20 21 constat **A**[1]**GM** 23 et] cum *Ha.* separatum **AGMV**

rum est genus de facto tantum, cum, si id certum sit,
non potest de auctore dubitari: tertium de auctore
tantum, cum factum constet, sed a quo sit factum in
controversiam venit. et hoc, quod tertio loco posui, 9
non est simplex. aut enim reus fecisse tantum modo
se negat aut alium fecisse dicit. sed ne in alterum
quidem transferendi criminis una forma est. inter-
dum enim substituitur mutua accusatio, quam Graeci
ἀντικατηγορίαν vocant, nostrorum quidam 'concerta-
tivam': interdum in aliquam personam, quae extra
discrimen iudicii est, transfertur, et alias certam, alias
incertam: et cum certam, aut in extrariam aut in
ipsius, qui periit, voluntatem. in quibus similis atque 10
in *ἀντικατηγορίᾳ* personarum, causarum, ceterorum com-
paratio est, ut Cicero pro Vareno in familiam Ancha-
rianam, pro Scauro circa mortem Bostaris in matrem
avertens crimen facit. est etiam illud huic contrarium 11
comparationis genus, in quo uterque a se factum esse
dicit, et illud, in quo non personae inter se, sed res
ipsae colliduntur, id est non uter fecerit, sed utrum
factum sit. cum de facto et de auctore constat, de
animo quaeri potest.

Nunc de singulis. cum pariter negatur, hoc modo:
'adulterium non commisi, tyrannidem non adfectavi.'
in caedis ac veneficii causis frequens est illa divisio:
'non est factum, et si factum est, ego non feci.' sed 12
cum dicimus 'proba hominem occisum', accusatoris

---

15 or. frg. 2, 9 Sch. 16 cf. Cic. Vol. VII p. 545 K. S.

AGMPV] 1 certum MPV circum AG 3 constat AV 4 hoc A *om.* GMPV 5 ait enim GM 9 vocant *add.* A[2] 10 in *om.* GM 12 ut cum A[1] (?), V extrariam V extrariam vitam AGP extra vitam M 13 periit *Ba.* petit AGMPV 16 matrem] mortem MPV 17 huic illud P 19/20 ipsae res GM 24 non commisi PV commisi AGM 25 veneficiis GM 27 accusatori G[2]

tantum partes sunt, a reo nihil dici contra praeter aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere quam maxime varie oportebit, quia, si unum aliquid adfirmaris, probandum est aut causa periclitandum. nam cum inter id, quod ⟨ab⟩ adversario, et id, quod a nobis propositum est, quaeritur, videtur utique alterum verum: ita everso quo defendimur relicum est
13 quo premimur, ut cum quaerimus de ambiguis signis cruditatis et veneni, nihil tertium est, ideoque utraque pars quod proposuit tuetur. interim autem ex re quaeritur 'veneficium fuerit an cruditas', cum aliqua ex
14 ipsa citra personam quoque argumenta ducuntur. refert enim, convivium praecesserit an tristitia, labor an otium, vigilia an quies. aetas quoque eius, qui periit, discrimen facit: interest subito defecerit an longiore valetudine consumptus sit. liberior adhuc in utramque partem disputatio, si tantum subita mors
15 in quaestionem venit. interim ex persona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit venenum fuisse, quia credibile est ab hoc factum veneficium vel contra. cum vero de reo et de facto quaeritur, naturalis ordo est, ut prius factum esse accusator probet, deinde a reo factum. si tamen plures in persona probationes ha-
16 buerit, convertit hunc ordinem. defensor autem semper prius negabit esse factum, quia, si in hac parte vicerit, reliqua non necesse habet dicere: victo superest ut tueri se possit.

Illic quoque, ubi de facto tantum controversia est, quod si probetur, non possit de auctore dubitari, similiter argumenta et ex persona et ex re ducuntur, sed in

---

AGMPV] 5 nam ut cum P ab *om.* AGMV 6 utique] itaque G^1 7 quo defendimur AMP^4 quod defendere G quo (*s. l.* P) defendere PV 8 ut *ed. Leid.* at AGM aut PV 10 posuit M 12 circa A^1 *om.* M 13/14 labor an otium *Re.* laborantium AGMPV 14 **quies A 15 perit AG petit M 21 reo P re AGMV 24 convertet *Ba.* 24/25 semper *om.* GMPV 25 negavit A^{1}G

unam facti quaestionem, sicut in illa controversia (su- 17
mendum est enim ex iis exemplis, quae sunt discentibus magis familiaria): 'abdicatus medicinae studuit. cum pater eius aegrotaret, desperantibus de eo ceteris medicis adhibitus sanaturum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. pater acceptae potionis epota parte dixit venenum sibi datum, filius quod relicum erat
exhausit: pater decessit, ille parricidii reus est.' mani- 18
festum, quis potionem dederit: quae si veneni fuit, nulla quaestio de auctore, tamen an venenum fuerit, ex argumentis a persona ductis colligetur.

Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, a quo sit factum quaeritur. cuius rei supervacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huius modi iudicia, ut hominem occisum esse manifestum sit vel sacrilegium commissum, is autem, qui arguitur fecisse, neget. ex hoc nascitur *ἀντικατηγορία*: utique enim factum esse convenit, quod duo invicem obi-
ciunt. in quo quidem genere causarum admonet Cel- 19
sus, fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror: de uno enim reo consilium cogitur, et etiam si qui sunt, qui invicem accusent, alterum iudicium
praeferre necesse est. Apollodorus quoque *ἀντικατη*- 20
γορίαν duas esse controversias dixit, et sunt re vera secundum forense ius duae lites. potest tamen hoc genus in cognitionem venire senatus aut principis. sed in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum simul de utroque pronuntietur, an sententia de uno feratur.

---

12 sq. Celsi frg. 6 M.

AGMPV] 1 quaestionem] quaestionem sumendum M (*sic; cf. sequentia*) 1/2 sumendum est V autem duē A aum dum ē GM utendum est P 2 ex] et *ll.* his AGM 5 adhabitus AG 8 illi A^1GM patricidi GM 20 id] idem G^1 21 enim *om.* MV et etiam *Christ* etiam et AGMV etiam P 28 pronuntiatur P an etiam si de uno fertur AGMPV *corr. Re. et Zumpt*

21 quo in genere semper prior debebit esse defensio, primum quia natura potior est salus nostra quam adversarii pernicies, deinde quod plus habebimus in accusatione auctoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit, postremum, quod ita demum duplex causa erit. nam qui dicit 'ego non occidi', habet reliquam partem ut dicat 'tu occidisti': ⟨at qui dicit 'tu occidisti',⟩ supervacuum habet postea dicere 'ego non occidi'.

22 Hae porro actiones constant comparatione: ipsa comparatio non una via ducitur. aut enim totam causam nostram cum tota adversarii causa componimus aut singula argumenta cum singulis. quorum utrum sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno comparat in primo crimine: † est enim superior enim persona alieni cum persona matris temere comparaetur. quare optimum est, si fieri poterit, ut singula vincantur a singulis: sed si quando in partibus labora-
23 bimus, universitate pugnandum est. et sive invicem accusant, sive crimen reus citra accusationem in adversarium vertit, ut Roscius in accusatores suos, quamvis reos non fecisset, sive in ipsos, quos sua manu perisse dicemus, factum deflectitur: non aliter quam in iis, quae mutuam accusationem habent, utriusque
24 partis argumenta inter se comparantur. id autem genus, de quo novissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. nam id est in causa Naevi Arpiniani solum quaesitum, praecipitata esset ab eo

14 or. frg. 2, 7 Sch.

AGMPV] 7 at qui dicit: tu occidisti *om.* AGMP¹V 9 constat A¹G 12 quarum AGMV 13 non *om.* A¹ 14 ut *om.* A 15 est enim superior enim persona G est enim superior persona enim (pers. en. *ras.*) A est enim superior cum persona MPV *Fort.* at in supremo rei persona 16/17 comparetur MP 18/19 laboravimus A¹G 19 et A ut GMPV at *Ge.* 23 nam aliter A¹ 24 in his AGM 26 de qua G 28 praecipitatane PV

uxor an se ipsa sua sponte iecisset. cuius actionem et quidem solam in hoc tempus emiseram, quod ipsum me fecisse ductum iuvenali cupiditate gloriae fateor. nam ceterae, quae sub nomine meo feruntur, neglegentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent.

Est et alia duplex coniectura huic anticategoriae 25 diversa, de praemiis, ut in illa controversia: 'tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi venenum torsit eum, et cum is dedisse se pernegaret, arcessit alterum medicum: ille datum ei venenum dixit, sed se antidotum daturum, et dedit potionem ei, qua epota tyrannus decessit. de praemio duo medici contendunt.' nam ut illic factum in adversarium transferentium, ita hic sibi vindicantium personae, causae, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparantur. illud quoque, etiam si non est *ἀντικατηγορία*, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, 26 utrum factum sit. utraque enim pars suam expositionem habet atque eam tuetur, ut in lite Urbiniana petitor dicit, 'Clusinium Figulum filium Urbiniae acie victa, in qua steterat, fugisse, iactatumque casibus variis, retentum etiam a rege tandem in Italiam ac patriam suam Marrucinos venisse atque ibi agnosci': Pollio contra, 'servisse eum Pisauri dominis duobus,

---

20 or. frg. p. 496 M.

AGMPV] 1 quam actionem *Re.*, *an* cuius ⟨litis⟩ actionem? 2 et quidem AP et quaedam G equidem M equidam V ipsum *om.* P 3 me fecisse ductum *Re.* efficis eductum A^1G effecisse ductum A^2MV me fecisse seductum P iuvenili P 4 feruntur MPV: *eruntur A^1 (ter — A^2) fecerunt G 8 *cf. Vt. p. 377, 15* 10 se negaret PV semper negaret GM 11 se *ras.* A^2 13 ei potionem PV ei *om. Vt.* 15 hic APV huic GM 17 et si P simili tamen *ras.* A^2, MV similia G simili P 20 habet expositionem P 21 dicitur GM clusmium G dusmium A clusimum M urbinianae A(GM)P urbiniani V 23 a *om.* G 24 marginos *ll. corr. Bonnell*

medicinam factitasse, manu missum alienae se fami-
liae venali inmiscuisse, a se rogantem, ut ei serviret,
27 emptum'. nonne tota lis constat duarum causarum com-
paratione et coniectura duplici atque diversa? quae
autem accusantium ac defendentium, eadem petentium
et infitiantium ratio est.

Ducitur coniectura primum a praeteritis: in his sunt
personae, causae, consilia. nam is ordo est, ut facere
voluerit, potuerit, fecerit. ideoque intuendum ante om-
28 nia, 'qualis sit, de quo agitur'. accusatoris autem est
efficere, ut, si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed
etiam crimini, de quo iudicium est, quam maxime con-
veniat. nam si reum caedis inpudicum vel adulterum
vocet, laedat quidem infamia, minus tamen hoc ad
fidem valeat, quam si audacem, petulantem, crudelem,
29 temerarium ostenderit. patrono, si fieri poterit, id
agendum est, ut obiecta vel neget vel defendat vel
minuat: proximum est, ut a praesenti quaestione se-
paret. sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed
etiam aliquando contraria, ut si reus furti prodigus
dicatur aut neglegens: neque enim videtur in eumdem
30 et contemptus pecuniae et cupiditas cadere. si deerunt
haec remedia, ad illa declinandum est, non de hoc
quaeri, nec eum, qui aliqua peccaverit, utique com-
misisse omnia, et hanc fiduciam fuisse accusatoribus
falsa obiciendi, quod laesum et vulneratum reum spe-
31 raverint hac invidia opprimi posse. alii a propositione
accusatoris contraque eam loci oriuntur. saepe a per-

AGMPV] 2 a se rogantem A arrogantem G ac rogantem MPV ei A eis GMPV 5 atque def. PV 7 a *om.* AGM 8 personis A^1G 13 si *om.* A^1 14 laedet P an *post* tamen *add.* G 16 potuerit P 19 solum et diss. A 24 aliqua A^1 aliquando A^2GMPV 26/27 speraverint *Ge.* speravere *ll., sed* sperare *primo* G (sperarent *Ha.*) 27 hac PV haec AGM posse PV posset AGM alii a A alia GM,P^1 (*corr. in* talia) alii V 28 contraque eam *Ha.* contra quam AMPV contra qua G

sona prior ducit argumenta defensor et interim gene-
raliter, incredibile esse a filio patrem occisum, ab im-
peratore proditam hostibus patriam. facile responde-
tur, vel quod omnia scelera in malos cadant ideoque
saepe deprensa sint, vel quod indignum sit, crimina
ipsa atrocitate defendi. interim proprie, quod est va- 32
rium. nam dignitas et tuetur reum et nonnumquam
ipsa in argumentum facti convertitur, tamquam inde
fuerit spes impunitatis: proinde paupertas, humilitas,
opes, ut cuique ⟨in⟩ ingenio vis est, in diversum tra-
huntur. probi vero mores et ante actae vitae integri- 33
tas numquam non plurimum profuerint. si nihil obi-
cietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet,
accusator autem ad praesentem quaestionem, de qua
sola iudicium sit, cognitionem alligabit dicens, ne-
minem non aliquando coepisse peccare, nec pro *ἐνκαι-
νίοις* ducendum scelus primum. haec in respondendo. 34
sic autem praeparabit actione prima iudicum animos,
ut noluisse potius obicere quam non potuisse creda-
tur. eoque satius est, omni se ante actae vitae abs-
tinere convicio quam levibus aut frivolis aut mani-
festo falsis reum incessere, quia fides ceteris detra-
hitur: et qui nihil obicit, omisisse credi potest male-
dicta tamquam supervacua: qui vana congerit, con-
fitetur validum in ante actis argumentum, in quibus
vinci quam tacere maluerit. cetera, quae a personis 35
duci solent, in argumentorum locis exposuimus.

Proxima est ‛ex causis’ probatio, in quibus haec

AGMPV] 1 ducit *Ed. Colon.* dicit *ll.* 2 esse *om.* G^1 3 hostibus *ras.* A^2 4 que *om.* PV 5 deprehensa GMPV indignum *Ald.* iniquum *Mei.* ingenium (nu- A) *ll.* *alii alia coniecere* 8 ipsa in AP^2 ipsam G in ipsam V ipsa M 9 proinde] sed perinde P (er *litt. in corr.*) 10 in *addidi* ingenii *Spa. cf. inter alia* VI Prohoem. 15 11 et *om.* P 16 non *om.* G spectare A^1GV 16/17 *ἐνκαινίοις*] *ἐνκάινιος* (*sic*) V encenia *ras.* A^2, GMP 17 hoc V 23 et quod nihil M 25 validum *Gertz* vanum *ll.* unum *Spa.*

maxime spectantur: ira, odium, metus, cupiditas, spes:
nam reliqua in horum species cadunt. quorum si quid
in reum conveniet, accusatoris est efficere, ⟨ut⟩ ad
quidquid faciendum causae valere videantur, easque,
36 quas in argumentum sumet, augere: si minus, illuc
conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes
fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit,
aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit
causam. patronus vero, quotiens poterit, instabit huic
loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. quod
Cicero vehementissime ⟨in⟩ multis orationibus tractat,
praecipue tamen pro Vareno: qui † in omnibus aliis
37 premebatur, nam et damnatus est. at si proponitur
cur factum sit, aut falsam causam aut levem aut igno-
tam reo dicet. possunt autem esse aliquae interim
ignotae, 'an heredem habuerit, an accusaturus fuerit
eum, a quo dicetur occisus'. si alia defecerint, non
utique spectandas esse causas, nam quem posse re-
periri, qui non metuat, oderit, speret? plurimos tamen
38 haec salva innocentia facere. neque illud est omitten-
dum, non omnis causas in omnibus personis valere:
nam ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit
idem in Curio Fabricioque momentum.

39 De causa prius an de persona dicendum sit, quae-
ritur, varieque est ab oratoribus factum, a Cicerone
etiam praelatae frequenter causae. mihi, si neutro litis
condicio praeponderet, secundum naturam videtur in-
cipere a persona. nam hoc magis generale est rectior-
40 que divisio, an ullum crimen credibile, an hoc. potest

---

9 Cic. or. frg. 2, 13 Sch.

AGMPV] 1 probantur *suprascripto* spectantur G 2 has species PV 3 ut *add. Spa.* 3 4 ad quid A ad aliquid *Ha.* 11 in *add. Re.* 12 in *om.* AP, *desidero* simul aliis] malis PV *cf. l. 17* 15 reo A[1] pro reo A[2]GMPV autem *om.* GMPV 17 dicitur PV 19 *puto* metuat ‹cupiat› 26 sed mihi P[1]V

tamen id ipsum, sicut pleraque, vertere utilitas. nec
tantum causae voluntatis sunt quaerendae, sed in-
terim et erroris, ut ebrietas, ignorantia. nam ut haec
in qualitate crimen elevant, ita in coniectura premunt.
et persona quidem nescio an umquam, utique in vero 41
actu rei, possit incidere, de qua neutra pars dicat:
de causis frequenter quaeri nihil attinet, ut in adul-
teriis, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina se-
cum habent.

Post haec intuenda videntur et 'consilia', quae late 42
patent: an credibile sit reum sperasse id a se scelus
effici posse? an ignorari, cum fecisset? an etiam, si
ignoratum non esset, absolvi vel poena levi transigi
vel tardiore vel ex qua minus incommodi consecu-
turus, quam ex facto gaudii videretur? an etiam tanti 43
putaverit poenam subire? post haec, an alio tempore
et aliter facere vel facilius vel securius potuerit, ut
dicit Cicero pro Milone enumerans plurimas occa-
siones, quibus ab eo Clodius inpune occidi potuerit.
praeterea, cur potissimum illo loco, illo tempore, illo
modo sit adgressus, qui et ipse diligentissime tracta-
tur pro eodem locus, an etiam, si nulla ratione ductus 44
est, impetu raptus sit et absque sententia (nam vulgo
dicitur scelera non habere consilium), an etiam con-
suetudine peccandi sit ablatus.

Excussa prima parte 'an voluerit', sequitur 'an po-
tuerit'. hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco
cluso, frequenti, tempore vel diurno, cum testes plures,

---

18 c. 14 21 Mil. c. 15 sq.

AGMPV] 1 sicut] sit *supra addito* si *eadem man.* A ple-raque A[1] plerumque *corr.* A,GMPV 3 haec ut P 5 numquam M 8 ut *om.* P 11 sperare MV 13 ign. esset, non abs. P non *om.* V cum poena *Kroll* 16 post] potest A 18 plures P 19 poterit A[1]GM poterat *Ha.* 23 absque sententia non *ante* vulgo A[2] *in lac. minore,* non *pro* nam *etiam* M, ñа G 25 ablatus A allatus GM allectus PV

45 vel nocturno, cum maior difficultas. inspiciuntur itaque difficultates, occasiones, quae sunt plurimae ideoque exemplis non egent. hic sequens locus talis est, ut, si fieri non potuit, sublata sit lis, si potuit, sequatur quaestio an fecerit. sed haec etiam ad animi coniecturam pertinent: nam et ex his colligitur, an speraverit. ideo spectari debent et instrumenta, ut Clodi ac Milonis comitatus.

46 Quaestio 'an fecerit' incipit a secundo tempore, id est praesenti† ac deinde coniuncto, quorum sunt sonus, clamor, gemitus: insequentis latitatio, metus, similia. his accedunt signa, de quibus tractatum est, verba etiam et facta, quaeque antecesserunt quaeque
47 insecuta sunt. haec aut nostra sunt aut aliena. sed verba nobis magis nocent et minus prosunt nostra quam aliena, magis prosunt et minus nocent aliena quam nostra. facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut si quid, quod pro nobis sit, adversarius fecit: semper vero magis nocent nostra
48 quam aliena. est et illa in verbis differentia, quod aut aperta sunt aut dubia. seu nostra seu aliena sunt, infirmiora in utrumque sint necesse dubia: tamen nostra saepe nobis nocent, ut in illa controversia: 'interrogatus filius, ubi esset pater, dixit: ubicumque
49 est, vivit: at ille in puteo mortuus est inventus.' aliena, quae sunt dubia, numquam possunt nocere nisi aut incerto auctore aut mortuo. 'nocte audita vox est, cavete tyrannidem', et 'interrogatus, cuius veneno

---

AGMPV] 1/2 itaque] utique MPV 2 occasiones, quae A²P occasionesque A¹GMV occasionesque ⟨quae⟩ *Ha.* 4 lis sit PV 8 Clodii A²MV 10 *verba corrupta et certe mutila, cf. 5, 10, 46. Sufficit fort. post* praesenti *addere* ⟨quod constat adhaerenti⟩ ac APV ā G *om.* M 11 insequenti PV 14 aut** nostra A autem nostra MV 15 et minus *Bonnell* aut minus magis *ll.* 17 quam *super lin.* G interim *ras.* A 27 nocte, *sed in corr.* e G 28 cavete A¹P caveto A²GMV *cf. Hermog. p. 146, 30 Sp.* tyranicidam A²(P) tyrannidem al tyrannicidam V

moreretur, respondit: non expedit tibi scire.' nam si est qui possit interrogari, solvet ambiguitatem. cum 50
autem dicta factaque nostra defendi solo animo possunt, aliena varie refutantur.

De uno quidem maximo genere coniecturalium controversiarum locuti videmur, set in omnis aliquid ex his cadit. nam furti, depositi, creditae pecuniae et a facultatibus argumenta veniunt, 'an fuerit quod deponeretur', et a personis, 'an ullum deposuisse apud hunc vel huic credidisse credibile sit, an petitorem calumniari, an reum infitiatorem esse vel furem'. sed 51
etiam in furti reo sicut in caedis quaeritur de facto et de auctore. crediti et depositi duae quaestiones, sed numquam iunctae, an datum sit, an redditum. habent aliquid proprii adulterii causae, quod plerumque duorum discrimen est et de utriusque vita dicendum, quamquam et id quaeritur, an utrumqe pariter defendi oporteat. cuius rei consilium nascetur ex causa: nam si adiuvabit pars altera, coniungam, si nocebit, separabo. ne quis autem mihi putet temere excidisse, 52
quod plerumque duorum crimen esse adulterium, non semper dixerim: potest accusari sola mulier incerti adulterii: 'munera domi inventa sunt, pecunia, cuius auctor non extat, codicilli dubium ad quem scripti.' in falso quoque ratio similis: aut enim plures in cul- 53
pam vocantur aut unus. et scriptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper, nam et decipi potuit. is autem, qui hos

AGMPV] 2 solve A^1GP cum *ras.* A 3 nostra *ras.* A, G^1 nostraria G^2M nostratia PV 3/4 possint A^2PV 6 videmur set *Spa.* videmus et G videmur et AMPV 6/7 de his P 7 nam facti depositi *Spa.* 10 hunc vel huic A^2PV hunc vel hunc A^1G (*is quidem bis eadem man. super lin. addens* n *litt.*) M *possis* 'hunc vel hunc, ⟨an huic⟩' *cf. 7, 3, 9. 10* 22 incerti P^1V incerto A (*sed* o *add.* A^2) GP^2 in certo M 23 adulterii MP^1V adulteri AG adulterio A^2 adultero P^2 in incerto adulterio *Becher* 25 enim *om.* P 28 nam et PV manet AGM

adhibuisse et cui id factum dicitur, et scriptorem et signatores defendet. idem argumentorum loci in causis proditionis, et adfectatae tyrannidis.

54 Verum illa scholarum consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia, quae in themate non sunt, pro nobis ducimus. adulterium obicis: 'quis testis? quis index?' ⟨proditionem⟩: 'quod pretium? quis conscius?' venenum: 'ubi emi? a quo? quando? quanti? per quem dedi?' pro reo tyrannidis adfectatae: 'ubi
55 sunt arma? quos contraxi satellites?' neque haec nego esse dicenda et ipsis utendum pro parte suscepta: nam et in foro aliqua, quando adversarius probare non poterit, desiderabo. sed in foro tantam illam facilitatem olim desperavimus, ubi non fere causa
56 agitur, ut non aliquid ex his aut plura ponantur. huic simile est, quod in epilogis quidam, quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: nisi quod magis concesseris ea, quae non sint posita, desiderare quam adicere.

De animo quo modo quaeratur, satis dictum est, cum ita diviserimus, an voluerit, an potuerit, an fecerit. nam qua via tractatur an voluerit, eadem quo animo
57 fecerit: id enim est, an male facere voluerit. ordo quoque rerum aut adfert aut detrahit fidem: multo scilicet magis res, prout ⟨ponuntur,⟩ congruunt aut repugnant. sed haec nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. quaerendum tamen semper, quid cuique conectatur et quid consentiat.

AGMPV] 5 themata **AGM** 7 proditionem *add. Spa.* 8 emi? a *in ras.* **A** 12 aliqua, quando *Spa.* aliquando *ll.* 14 olim *super lin.* G desperavimus] desideravimus **AGMPV** 17 nutrices, parentes P 19 dicere **AGMPV** *corr. ed. Leid.* 25 ponuntur *add. Spa.*

[DE FINITIONE]

III. Sequitur coniecturam finitio, nam qui non potest 1
dicere nihil fecisse, proximum habebit ut dicat, non
id fecisse quod obiciatur. itaque pluribus ⟨in⟩ legibus
isdem quibus coniectura versatur, defensionis tantum
genere mutato, ut in furtis, depositis, adulteriis. nam
quem ad modum dicimus, 'non feci furtum, non ac-
cepi depositum, non commisi adulterium', ita 'non est
hoc furtum, non est hoc infitiatio, non est hoc adul-
terium'. interim a qualitate ad finitionem descenditur, 2
ut in actionibus dementiae, malae tractationis, rei
publicae laesae: in quibus si recte facta esse, quae
obiciuntur, dici non potest, illud succurrit: 'non est
⟨hoc dementem esse,⟩ male tractare, rem publicam
[verbis] laedere.' finitio igitur rei propositae propria
⟨est⟩ et dilucida et breviter comprensa verbis enun-
tiatio. constat maxime, sicut est dictum, genere, specie, 3
differentibus, propriis: ut si finias equom (noto enim
maxime utar exemplo), genus est animal, species
mortale, differentia inrationale (nam et homo mortale
erat), proprium hinniens. haec adhibetur orationi plu-
ribus causis. nam tum est certum de nomine, sed 4
quaeritur quae res ei subicienda sit, tum res est mani-
festa, at ⟨de nomine non constat.⟩ quom de nomine
constat, de re dubium est, interim coniectura est, ut
si quaeratur, quid sit deus. nam qui neget, deum esse 5

AGMPV] 4 in *add. Ha.* 5 idem AGMP id est V 9 infitiatio *Mei.:* initiatio AG mutuatio MPV 10 item a qualitate *Gertz cf. p. 32, 5* 12 recto G 14 hoc dementem esse *suppl. Re.* rem p. (p A[1] p̄ A[2]) AGM 15 uerbis laedere *ras.* A, uerbis *om. Re.* (*in* G *ita compendio scriptum, ut adsumpto p. subesse existimes* publ.) 16 est *ante* rei *add. Re.* 17 *cf. 5, 10, 55* 18 equo G equū A, MPV 20 different A[1], *unde* differens *Ha.* indifferentia G 21/22 in pluribus MP 24 sed de nomine non constat. quando de nomine constat *Ob.* (cum de n. *Ha.*) et quod nomine constat AGMPV *de* sed—at *cf. 6, 3, 46. 3, 8, 42. 5, 10, 82* 26 qui sit A[1] nam qui *Spa.* nam quid A nam qui id G(M)PV

spiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat, falsam esse divinae illius naturae appellationem, sicut Epicurus, qui humanam ei formam locumque inter
4 mundos dedit. nomine uterque uno utitur, utrum sit
6 in re coniectat. interim qualitas tractatur, ut 'quid sit rhetorice, vis persuadendi an bene dicendi scientia'. quod genus est in iudiciis frequentissimum. sic enim quaeritur 'an deprehensus in lupanari cum aliena
9 uxore adulter sit?' quia non de appellatione, sed de
7 vi facti eius ambigitur, an omnino peccaverit. nam si peccavit, non potest esse aliud quam adulter. diversum est genus, cum controversia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec versatur in iudiciis nisi propter verba, quae litem faciunt: 'an qui se interficit homicida sit? an qui tyrannum in mortem conpulit tyrannicida? an carmina magorum veneficium?' res enim manifesta est sciturque non idem esse occidere se quod alium, non idem occidere tyrannum quod compellere ad mortem, non idem carmina ac mortiferam potionem, quaeritur tamen, an eodem nomine appellanda sint.

8 Quamquam autem dissentire vix audeo a Cicerone, qui multos secutus auctores dicit, finitionem esse de eodem et de altero, semper ⟨enim⟩ neganti aliquod esse nomen dicendum quod sit potius: tamen equidem
9 tris habeo velut species. nam interim convenit solum quaerere, an hoc sit? ut 'an adulterium in lupanari'. cum hoc negamus, non necesse est dicere, quid id vocetur, quia totum crimen infitiamur. interim quaeritur, 'hoc an hoc? furtum an sacrilegium?' non quin

3 Epicuri frg. p. 237, 6 Us. 22 top. c. 22 et c. 23 Part. c. 19

AGMPV] 11 si peccaverit G[1]MV aliud esse P 12 consistet M consistat V 13 iudicio P 23 permultos PV[2] 24 enim *add. Re.* 25 equidem *Christ* eandem AGM in eandem A[2] easdem PV 26 solum *Zumpt* suum AGM sic PV 27 ut an *Zumpt* ut in AGM *locus in* PV *graviter interpolatus* 30 *prius* hoc *om.* PV

sufficiat non esse sacrilegium, sed quia sit dicere ⟨e re⟩, quid sit aliud: quo in loco utrumque finiendum est. interim quaeritur in rebus specie diversis, an et 10 hoc et hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraque habet suum nomen, ut amatorium, venenum. in omnibus autem huius generis litibus quaeritur 'an etiam hoc', quia nomen, de quo ambigitur, utique in alia re certum est. 'sacrilegium est rem sacram de templo subripere: an et privatam? adulterium cum aliena uxore domi coire: an et in lupanari? tyrannicidium occidere tyrannum: an et in mortem compellere?' ideoque συλλογισμός, de quo postea dicam, velut 11 infirmior est finitio, quia in hac quaeritur, an idem sit huius rei nomen quod alterius, illo, an proinde habenda sit haec atque illa. est et talis finitionum 12 diversitas, ut, qui idem sentiunt, non isdem verbis comprehendant, ut 'rhetorica est bene dicendi scientia', et eadem 'bene inveniendi' et 'bene enuntiandi' et 'dicendi secundum virtutem orationis' et 'dicendi quod sit officii'. atque providendum, ut, si sensu non pugnant, comprehensione dissentiant. sed de his dispu- 13 tatur, non litigatur. opus est aliquando finitione obscurioribus et ignotioribus verbis, quid sit 'clarigatio, erctum citum', interim notis nomine verbis, quid sit 'penus', quid 'litus'.

Quae varietas effecit, ut eam quidam coniecturae,

AGMPV] 1 sed quia AGMV sed necesse P (quia *supra add.* P^2) sit AGMPV est *Spa.* 2 e re *addidi* 3/4 et hoc et hoc AGV hoc et hoc M et hoc P 9 nam et G num et MPV 10 in PV *om.* AGM 11 an etiam MP 15 haec autem atque illa AGM finitionum *Re.* diuisionum AGMPV 16 qui idem *Spa.* quidem *fere ll.* sentient AGM 17 comprehendat AGM -datur V -dantur P rhetorica est] rhetoricae A^1G rhetorice *rell.* 18 nuntiandi GV 20 ut si (sit A^1) officii sensu AGM 21 dissentiunt AGMV 21/22 disputatori AM 22 litigatori A^1GM 24 erctum citum *Ha.* erctus citus A ercet ut G erat ut M *corr.* P (erit Q), V verbis *corr. in* P,Q videbis AGMV 26 effecit *Re.* efficit AG efficiat MPV

quidam qualitati, quidam legitimis quaestionibus subi-
14 cerent. quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis
haec et ad morem dialecticorum formata conclusio,
ut in disputationibus potius arguta verborum cavilla-
trix quam in oratoris officio multum adlatura momenti.
licet enim valeat in sermone tantum, ut constrictum
vinculis suis eum, qui responsurus est, vel tacere vel
etiam invitum id, quod sit contra, cogat fateri, non
15 eadem est tamen eius in causis utilitas. persuaden-
dum enim iudici est, qui etiam si verbis devinctus est,
tamen, nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. agenti
vero quae tanta est huius praecisae comprehensionis
necessitas? an, si non dixero 'homo est animal mor-
tale rationale', non potero, expositis tot corporis ani-
mique proprietatibus, latius oratione ducta vel a dis
16 eum vel a mutis discernere? quid quod nec uno modo
definitur res eadem (ut facit Cicero: 'quid est enim
vulgo? universos'). et latiore varioque tractatu, ut
omnes oratores plerumque fecerunt. rarissime enim
apud eos reperitur illa ex consuetudine philosophorum
ducta servitus (est certe servitus) ad certa se verba
adstringendi, idque faciendum in libris Ciceronis de
17 Oratore vetat M. Antonius. nam est etiam periculo-
sum, cum, si uno verbo sit erratum, tota causa ceci-
disse videamur, optimaque est media illa via, qua
utitur Cicero pro Caecina, ut res proponatur, verba
non periclitentur. 'etenim, reciperatores, non ea sola

17 Mur. 35, 73   22 2, 25, 108 sqq.   26 Caec. 15, 42

AGMPV] 1/2 subiecerint G^2MPV   4 arguta *Zumpt* argumenta *ll.* (per arg. P)   7 tacere *Re.* cacere A carcere A^3GP in carcere M choercere V (*fuisse videtur v. l.* coercere se)   9 est *super lin.* G   10 qui *om.* AGM devinctus *Re.* devictus AGMPV   14 rationale mortale P   15 ducta—discernere A^2 *ras. angust.*   17 est *om.* GMPV enim *om. Cic.*   18 uolgo A   19 rarissima A^3GMPV   20 reperietur (G)MV   21 certa A^1GMV enim P est certe servitus *del. Ha.*   25 illa media illa GM (*sed* illa optima *prius* G) illa media V

vis est, quae ad corpus nostrum vitamque pervenit,
sed etiam multo maior ea, quae periculo mortis iniecto
formidine animum perterritum loco saepe et certo
statu demovet', aut, cum finitionem praecedit probatio, 18
ut in Philippicis Cicero Servium Sulpicium occisum ab
Antonio colligit et in clausula demum ita finit: 'is enim
profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit.' non
negaverim tamen haec quoque, ut expediet causae,
esse facienda, et si quando firme comprehendi poterit
brevi complexu verborum finitio, esse id tum elegans,
tum etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis.

Eius certus ordo est: 'quid sit? an hoc sit?' et in 19
hoc fere labor maior est, ut finitionem confirmes,
quam ut in rem finitionem adplices. in eo 'quid sit'
duplex opus est: nam et nostra confirmanda est et
adversae partis destruenda finitio. ideoque in schola, 20
ubi nobis ipsi fingimus contradictionem, duos ponere
debemus fines, quales utrimque esse optimi poterunt.
at in foro providendum, num forte supervacua et nihil
ad causam pertinens an ambigua an contraria an communis sit finitio, quorum nihil accidere nisi agentis
culpa potest. ut recte autem finiamus, ita fiet, si prius 21
in animo constituerimus, quid velimus efficere: sic
enim accommodari ad voluntatem verba poterunt.
atque ut a notissimo exemplo, quo sit res lucidior, non
recedamus: 'qui privatam pecuniam de templo subripuit, sacrilegii reus est.' culpa manifesta, quaestio est, 22
an huic crimini nomen, quod est in lege, conveniat.

6 Phil. 9, 3, 7

AGMPV] 4 dimovet PV cum finitionem *corr.* A, PV confinitionem GM 7 quis GM 9 firma MP forma V comprendi GV 10 et brevi V 15 quam ut] quam P, V (*qui* item *pro* in rem) rem *om.* AG quid A^{2}M qui A^{1}G que PV 19 poterint AGM 24 quod GM 26 reus G 27/28 subrepit (surr-) G, M 28 manifesta est AGV m. etiam M

ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. accusator, quia
de templo subrepta sit pecunia, utitur hoc nomine.
reus, quia privatam subripuerit, negat esse sacri-
legium, sed furtum fatetur. actor ergo ita finiet: 'sacri-
legium est subripere aliquid de sacro.' reus [ita finiet]:
23 'sacrilegium est subripere aliquid sacri.' uterque fini-
tionem alterius impugnat. ea duobus generibus ever-
titur, si aut falsa est aut parum plena. nam illud
tertium nisi stultis non accidit, ut nihil ad quaestionem
24 pertineat. [falsa est, si dicas 'animal rationale': nam
est equus animal, sed inrationale. quod autem com-
mune cum alio est, desinet esse proprium.] hic reus
falsam dicit esse finitionem accusatoris, accusator
autem non potest dicere falsam rei, nam est sacrilegium
subripere aliquid sacri, sed dicit parum plenam, adi-
25 ciendum enim 'aut ex sacro'. maximus autem usus
in adprobando refellendoque fine propriorum ac diffe-
rentium, nonnumquam etiam etymologiae. quae tamen
omnia, sicut in ceteris, confirmat aequitas, nonnum-
quam et coniectura mentis. ἐτυμολογία maxime rara
est: 'quid enim est aliud tumultus nisi perturbatio
tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen duc-
26 tum est tumultus.' circa propria ac differentia magna
subtilitas, ut cum quaeritur, 'an addictus, quem lex
servire, donec solverit, iubet, servus sit?' altera pars
finit ita: 'servus est, qui est iure in servitute', altera:
'qui in servitute est eo iure quo servus', aut, ut antiqui
dixerunt 'qui servitutem servit'. quae finitio, etiam si
distat aliquo, nisi tamen propriis et differentibus

21 Phil. 8, 1, 3

AGMPV] 1 an A^2PV in A^1GM 2 sit surrepta P 5 *verba* de sacro—subripere aliquid *om.* AGMV (*habet* P) ita finiet *secl. Ha.* 7 alterius finitionem P 10 *schol. secl. Ge. cf. Vol. I p. 259, 28 sq.* animal rationale A equus animal rationale GMP equus est a. r. A^2V 15 sacri sed A^2 sacris AGM sacri PV 17 18 differentium *om.* P 18 *cf. p. 19, 14* 20 *cf. 1, 2, 25* 22/23 dictum A *sq. cf. Quint. Decl. p. 223, 16 sq. R* 29 et A^2PV ex A^1GM

adiuvatur, inanis est. dicet enim adversarius, servire 27
eum servitutem aut eo iure ⟨esse⟩ quo servum. videamus ergo propria et differentia, quae libro quinto leviter in transitu attigeram. servus, cum manu mittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate ingenuus: servus invito domino libertatem non consequetur, ⟨addictus solvendo citra voluntatem domini consequetur:⟩ ad servum nulla lex pertinet, addictus legem habet: propria liberi, quod nemo habet nisi liber, praenomen, nomen, cognomen, tribum: habet haec addictus.

Excusso ʿquid sitʾ, prope peracta est quaestio ʿan 28
hoc sitʾ: id enim agimus, ut sit causae nostrae conveniens finitio. potentissima est autem in ea qualitas, ʿan amor insaniaʾ. huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. breviter autem pro Caecina Cicero initia, cau- 29
sas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est: ʿquid igitur fugiebant? propter metum: quid metuebant? vim videlicet. potestis igitur principia negare, cum extrema concedatis?ʾ sed similitudine quoque usus est: ʿquae vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur?ʾ sed etiam ex contrario argumenta du- 30
cuntur, ut si quaeratur, [an] amatorium venenum sit necne, quia venenum amatorium non sit.

Illud alterum genus quo sit manifestius adulescentibus meis (meos enim semper adulescentes putabo),

---

16 top. 23, 88 19 c. 15, 44 24 ibid. 15, 43

AGMPV] 2 esse *add. Spa.* 3 *cf. 5, 10, 60* 5 fit *om.* GP libertus V, *ut voluit Capperonnier* 6 libertatem *om.* GMPV consequatur A[1] 7 *suppl. Re.* 8 servus G servos PV 9 quod AGM quae PV 10 tribus *Ha.* 15 an insania PV 16 finitionis *Ba.* finitiones *ll.* 18 *cf. 5, 10, 75* 26 amatorium *Spa.* an amatorium *ll.* 27 non est *Ha.*

31 hic quoque fictae controversiae utar exemplo. iuvenes,
qui convivere solebant, constituerunt ut in litore cenarent: unius, qui cenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. pater eius, a transmarina peregrinatione cum ad litus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. dicuntur ii causa mortis fuisse.
32 hic finitio est accusatoris: 'per quem factum est ut
quis periret, causa mortis est', rei est: 'qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset.' remota finitione accusatori sat est dicere: 'causa mortis fuistis, per vos enim factum est ut homo periret: quia, nisi
33 vos illud fecissetis, viveret.' contra: 'non statim, per
quem factum est ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. nec undecumque causa fluxit, ibi culpa est: ut si quis profectionem suaserit aut amicum arcessierit trans mare et is naufragio perierit, ad cenam invitarit et is cruditate
34 illic contracta decesserit. nec fuerit in causa mortis
solum adulescentium factum, sed credulitas senis, in dolore ferundo infirmitas: denique, si fortior fuisset aut prudentior, viveret. nec mala mente fecerunt, et ille potuit vel ex loco tumuli vel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. qui ergo puniri debent, in quibus omnia sunt homicidae praeter manum?'
35 Est interim certa finitio, de qua inter utramque par-

AGMPV] 3 quem P quod AGMV 6 hi PV 8 per-iret *Spa. cf. l. 17 Quint. Decl. p. 102, 21 R. p. 157, 2 R* perierit *fere ll.* rei est P reū AGM reus est V 9 necesse esset PV necesset AGM necesse est A² *potius* rei amota (*vel* remota) re mota G 10 accusatoris adest A¹G accusatoris sat est V *et simil.* M accusatoris est P 11 factum *ed. Gryph.* actum *ll.* quia] qui *Spa.* 12 statim A² *ras.* PV satis GM 14 ut AGPV nec M 15 causa fulsit GM *v. l. in* P,V 16 arcessierit *Spa.* accerserit A accesserit GMPV 18 fuerat *ll. rec.* 20 ferendo P 24 absunt *Teuffel* sunt *ll.* V *ras. mai.* 24/25 praeter A²V proter A propter GMP² *fort.* praeter voluntatem et manum 26 utrumque AG

tem convenit, ut Cicero dicit: ‘maiestas est in imperio
atque in nominis populi Romani dignitate.’ quaeritur
tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Corneli
quaesitum est. sed hic etiam si videri potest finitiva, 36
tamen, quia de finitione non ambigitur, iudicatio est
qualitatis atque ad eum potius statum reducenda, ad
cuius forte quidem venimus mentionem, sed erat ordine proximus locus.

[DE QUALITATE]

IV. Est autem qualitas alia de summo genere atque 1
ea quidem non simplex. nam et qualis sit cuiusque
rei natura et quae forma, quaeritur: an inmortalis
anima? an humana specie deus? et de magnitudine
ac numero: quantus sol? an unus mundus? quae omnia
coniectura quidem colliguntur, quaestionem tamen
habent in eo, qualia sint. haec et in suasoriis aliquando 2
tractari solet, ut, si Caesar deliberet an Britanniam
inpugnet, quae sit Oceani natura, an Britannia insula
(nam tum ignorabatur), quanta in ea terra, quo numero
militum adgredienda, in consilium ferendum sit. eidem
qualitati succedunt facienda ac non facienda, adpetenda vitanda: quae in suasorias quidem maxime
cadunt, sed in controversiis quoque sunt frequentia,
hac sola differentia, quod illic de futuris, hic de factis
agitur. item demonstrativae partis omnia sunt in hoc 3
statu: factum esse constat, quale sit factum quaeritur.

---

1 part. 30, 105

AGMPV] 1 imperi A^1 2 nomini A^2G omni MPV 3 an *om.* A^1 4 etiamsi *Christ* etiam similis *ll.* 5 ambiguitur A^1(?),G 13 species A 14 an P et an A^2GMV 16 aliquando *om.* P 17 solet P solent AGMV 18 insulam A^1(?),G 19 in *del. Francius* in eo V terra] in terra (*compendiose*) G *et v. l. in* V *puto* quanta in ea itinera *cf. p. 63, 19* 20 in AGP an A^2MV an in *Kroll* 22 suasoriis A 24 hac A^2P ac *rell.* quia P

lis est omnis aut de praemio aut de poena aut de quantitate eorum. genus causae aut simplex aut comparativum: illic quid aequum, hic quid aequius aut quid aequissimum sit excutitur. cum de poena iudicium est, a parte eius, qui causam dicit, aut defensio est criminis aut inminutio aut excusatio aut, ut quidam putant, deprecatio.

4 Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum, quod obicitur, dicimus honestum esse. abdicatur aliquis, quod invito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit: tuemur quod fecimus. hanc partem vocant Hermagorei κατ' ἀντίληψιν, ad intellectum id nomen referentes: Latine ad verbum translatam non invenio, absoluta appellatur. est enim de re sola quae-
5 stio, iusta sit ea necne. iustum omne continetur natura vel constitutione: natura, quod fit secundum cuiusque rei dignitatem. hinc sunt pietas, fides, continentia et
6 talia. adiciunt et id, quod sit par. verum id non temere intuendum est: nam et vis contra vim et talio nihil habent adversum eum, qui prior fecit, iniusti, et non, quoniam res pares sunt, etiam id est iustum, quod antecessit. illa utrimque iusta, eadem lex, eadem condicio, ac forsitan ne sint quidem paria, quae ulla parte sunt dissimilia. constitutio est in lege, more, iudicato, pacto.

AGMPV] 1 est *ras.* P 2 eorum *Ha.* (est eorum *super lin. corr.* P) egrum G agitur *ras.* A,MV primum P 8 qua PV quae GM, ex qua A^2 *ras.* ipsum PV et ipsum A^2 *ras.* ipsum et G (*deleto* au *ante* et), M 9 dicamus A^1 12 *κατὰ διάνοιαν in mg* al καταντηλειψιν P *lac. putat verba Ha. et potest subesse* κατ' ἀντίληψιν, alii vero κατὰ διάνοιαν, ad intellectum *e. q. s.* 14 est *Mei.* sed *ll.* 16 quod sit P quae *om.* fit V secundam A^1M *et v. l.* G *in mg.* 17 hinc A hic GM *et corr. ex* hec P haec V 18 talia PV alia AGM par. verum *Re.* puorsū A^2 *ras.* pūsum GM(PV) temere PV timere AGM 19 talio *Pseud. Turn.* talia AGMPV 20 iniusti *Ge.* iniuste *ras.* A^2,GMPV 22 *fort.* ⟨cum⟩ eadem lex *cf. 5,10,61*

Alterum est defensionis genus, in quo factum per se 7
inprobabile adsumptis extrinsecus auxiliis tuemur: id
vocant *κατ᾽ ἀντίθεσιν*. Latini hoc quoque non ad ver-
bum transferunt, adsumptiva enim dicitur causa. in 8
quo genere fortissimum est, si crimen causa facti
tuemur, qualis est defensio Orestis, Horatii, Milonis.
ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat
eius accusatione, qui vindicatur: 'occisus est sed latro, 9
excaecatus sed raptor.' est et illa ex causis facti ducta
defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum
per se, ut in absoluta quaestione, defenditur, neque ex
contrario facto, sed in aliqua utilitate aut rei pu-
blicae aut hominum multorum aut etiam ipsius ad-
versarii, nonnumquam et nostra, si modo id erit, quod
facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accu-
satore et legibus agente prodesse numquam potest,
in domesticis disceptationibus potest. nam et filiis 10
pater in iudicio abdicationis et maritus uxori, si malae
tractationis accusabitur, ⟨et patri⟩ filius, si dementiae
causa erit, non inverecunde dicet multum sua inter-
fuisse. in quo tamen incommoda vitantis melior quam
commoda petentis est causa. quibus similia etiam in 11
vera rerum quaestione tractantur. nam quae in scholis
abdicatorum, haec in foro exheredatorum a parentibus
et bona apud centumviros repetentium ratio est: quae
illic malae tractationis, hic rei uxoriae, cum quaeritur,
utrius culpa divortium factum sit: quae illic demen-
tiae, hic petendi curatoris. subiacet utilitati etiam illa 12

AGMPV] 3 *κατ᾽ ἀντίθεσιν v. l. in mg* **P,V** KATANTIEN-CIN **A** KATAHTIΘNCIN **G** *προσλειπτικήν in textu* **P** Latine **A²GV** non **AP** nā **GM** iam **V** 4 transtulerunt **PV** 6 Horatii *Spa.* oratio *ll.* 10 priori est c. **PV** priori contraria *in lac. mai.* **G²** 12 in *cf. 10, 1, 9 in* ex *mutat Re.* 17/18 et filiis pater in *Edd. vet.* et filiis prūm **P** et **filius patri in **A** et in filius (filiis **MV**) patrum **GMV** 19 et patri filius *Re.* filio **AGMPV** 25 centumviros *Cuiacius* con **G** cons̄ *ras.* **A²** consules **MPV** 27 illis **GM**

defensio, si peius aliquid futurum fuit. nam in comparatione malorum boni locum optinet levius, ut si Mancinus foedus Numantinum sic defendat, quod periturus, nisi id factum esset, fuerit exercitus. hoc genus ἀντίστασις Graece nominatur, comparativom nostri vocant.

13 Haec circa defensionem facti: quae si neque per se ipsa nec adhibitis auxiliis dabitur, proximum est in alium transferre crimen, si possumus. ideoque etiam in hos, qui citra scriptum sunt, status visa est cadere translatio. interdum ergo culpa in hominem relegatur, ut si Ti. Gracchus reus foederis Numantini, cuius ** metu leges populares tulisse in tribunatu vide-
14 retur, missum se ab imperatore suo diceret. interim derivatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. hoc *μετάστασιν* dicunt.

Hinc quoque exclusis excusatio superest. ea est aut ignorantiae, ut si quis fugitivo stigmata scripserit eoque ingenuo iudicato neget, se liberum esse eum scisse: aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non adfuit et dicit se fluminibus interclusum
15 aut valetudine. fortuna quoque saepe substituitur culpae. nonnumquam male fecisse nos, set bono animo dicimus. utriusque rei multa et manifesta exempla sunt: idcirco non est eorum necessaria expositio.

---

12 or. frg. p. 217 M.

AGMPV] 2 malorum PV maiorum AGM 3 Mancinus A^{2}P manus AGM marius V 3/4 pariturus (!) G 4 exercitus romanus M exercitus romanus exerat V exercitus romanus et erat P (exerat *sive* et erat *ex v. l.* exercitus *ortum*) 5 comparativom] comparatiů G comparatiuū *cum ras.* A^2, M (PV) 7 facit AG *om.* M 10 citra *Christ* etiam *ll.* (iam A^2) 12 si Ti. *Claussen* sit AGM si A^{2}PV 13 *exc.* iudicii *vel sim.* 13/14 videretur *Ha.* videntur AGM videtur PV 14 interim *om.* PV 15 dirivatur AGMV 17 *μετάϑεσιν* A^2 18 hinc *om.* GMPV aut A^{2}PV ut A^{1}GM 20 esse *om.* P(V)

Si omnia, quae supra scripta sunt, deerunt, videndum an 'inminui culpa' possit. hic est ille, qui a quibusdam fieri solet, status quantitatis. sed ea cum sit 16
aut poenae aut honoris, ex qualitate facti constituitur, eoque nobis sub hoc esse statu videtur sicut eius quoque, quae ad numerum refertur a Graecis. nam et *πηλικότητα* et *ποσότητα* dicunt, nos utrumque appellatione una complectimur.

Ultima est deprecatio, quod genus causae plerique 17
negarunt in iudicium umquam venire. quin Cicero quoque pro Q. Ligario idem testari videtur, cum dicit: 'causas, Caesar, egi multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certe numquam 18
hoc modo: ignoscite, iudices: erravit, lapsus est, non putavit, si umquam posthac', et cetera. in senatu vero et apud populum et apud principem et ubicumque sui iuris clementia est, habet locum deprecatio. in qua plurimum valent ex ipso, qui reus est, haec tria: vita praecedens si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocenter victuri et in aliquo usu futuri: praeterea, si vel aliis incommodis vel praesenti periculo vel paenitentia videatur satis poenarum dedisse: extra nobilitas, dignitas, propinqui, amici. in eo tamen, 19
qui cognoscit, plurimum ponendumst, laus enim misericordis potius quam reprensio dissoluti consecutura est. verum et in iudiciis etiam si non toto genere causae, tamen ex parte magna hic locus saepe tractatur. nam

11 Lig. 10, 30

AGMPV] 1 qua G de *erunt A 2 minui MPV 3 dicitur fieri P 3/4 sit at A^1G 7 ΠΗΝΚΟΤΗΤΑ A, *rell. corruptius: em. Capperonnier* 7/8 eadem appellatione P 8 una *om.* GMPV 10 iudicium quam A^1GM 16 sui *Gertz* si AGM *om.* PV 19 praecedens *Christ* praecedes A^1G praecides A^2 praecedere MPV meritus si A^2MPV meritus AG^2 meritis G^1 24 ponendum est *Gertz:* ponendum si *ll.* 24 enim A^1G eum A^2PV etiam M *v. l.* V 27 ex *corr.* A^2P ea A^1?, GMPV

et divisio frequens est, etiam si fecisset, ignoscendum fuisse, idque in causis dubiis saepe praevaluit, et epi-
20 logi omnes in eadem fere materia versari solent. sed nonnumquam etiam rei totius hic summa constituta. an vero si exheredatum á se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quod is meretricem amaverit, non omnis hic erit quaestio, an huic delicto pater debuerit ignoscere et centumviri tribuere debeant veniam? sed etiam in formulis, cum poenariae sunt actiones, ita causam partimur, an commissa sit poena, an exigi debeat. id autem, quod illi viderunt, verum est, reum a iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse.

21 De praemiis autem quaeruntur duo: an ullo sit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior, ex pluribus, quis dignissimus. quorum tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. et intuebimur non rem tantum, sive adleganda sive comparanda erit, sed personam quoque: nam et multum interest, tyrannum iuvenis occiderit an senex, vir an femina, alienus an
22 coniunctus: et locum multipliciter: in civitate tyrannis adsueta an libera semper, in arce an domi: et quo modo factum sit: ferro an veneno, et quo tempore: bello an pace, cum depositurus esset eam potestatem an cum aliquid novi sceleris ausurus. habent in meritis
23 gratiam periculum quoque et difficultas. similiter liberalitas a quo profecta sit, refert: nam in paupere gratior quam in divite, dante beneficium quam reddente, patre quam orbo. item in quam rem dederit et

---

AGMPV] 4/5 constituta. an *Zumpt* constitutā G constituta iam AM constituit. iam *v. l.* V reus hic totius summam constituit si exh. PV 7 nam omnis PV 9/10 poenariae sint actionis V *et sim.* PM 15 an *om.* GMV tanta MV 25 habenti (*sed* i *corr.*) G *super l.* in *addens,* habetur P habenturo (sic) V *hi igitur* habent vero *testantur* 26 gratiam A^{2}V gratia A^{1}GMP 29 quam * orbo A quia a morbo GM in *om.* PV

quo tempore et quo animo, id est, num in aliquam spem suam: similiter alia. et ideo qualitas maxime oratoris recipit operam, quia in utramque partem plurimum est ingenio loci, nec usquam tantum adfectus 4
valent. nam coniectura extrinsecus quoque adductas 24
frequenter probationes habet et argumenta ex materia sumit: quale quidque videatur, eloquentiaest opus: hic regnat, hic imperat, hic sola vincit.

Huic parti subiungit Verginius causas abdicationis, dementiae, malae tractationis, orbarum nuptias indicentium. nam et fere sic accidit, inventique sunt, qui has materias officiorum vocarent. sed alios quoque nonnumquam leges hae recipiunt status: nam et coniec- 25
tura est aliquando in plerisque horum, cum se vel non fecisse vel bona mente fecisse contendunt. cuius generis exempla sunt multa. et quid sit dementia ac mala tractatio finitur. †nam iuris leges plerumque quaestiones praecurrere solent, et ex quibus causae non fiat status. quod tamen facto defendi non poterit, iure 26
nitetur: et quot et quibus causis abdicare non liceat, et in quae crimina malae tractationis actio ⟨non⟩ detur, et cui accusare dementiae non permittatur.

Abdicationum formae sunt duae: altera criminis 27
perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter, altera velut pendentis et adhuc in condicione positi, quales sunt, in quibus abdicatur filius, quia non pareat patri. illa semper asperam abdicantis actionem habet (inmutabile est enim quod factum est), haec ex parte blandam et

---

AGMPV] 2 maxima A^1GMV 3 opera GMPV 5 valent. nam *Re.* valenti iam AG valent iam M valent. etiam PV 7 quale *om.* GP^1 15 contend*unt* A 17 sq. *corrupta, tentavi* nam iuris legis⟨que tractatui de factis⟩ plerumque quaestiones praecurrere solent 18 praecurre G causis P 19 fiant V sit M *cf. ad loc. Aug. rhet. c. XII sq.* 20 et quod AGM et quos *Bur.* 21 non *add. Ob.* 24 perfectae A^1?,G abdicaretur A^1?V abduceretur G altera A^2P aliter A^1GM *om.* V *post* altera imperfecti *ins.* P 28 haec A^2P *om.* A^1GMV ex *om.* V

suadenti similem (mavult enim pater corrigere quam abdicare), at pro filiis in utroque genere summissam
28 et ad satis faciendum compositam. a quo dissensuros scio, qui libenter patres figura laedunt: quod non ausim dicere numquam esse faciendum, potest enim materia incidere, quae hoc exigat. certe vitandum est, quotiens aliter agi potest: sed de figuris alio libro
29 tractabimus. non dissimiles autem abdicationum actionibus sunt malae tractationis: nam et ipsae habent eandem in accusationibus moderationem. dementiae quoque iudicia aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri vel non fieri potest insti-
30 tuuntur. et actor in eo, quod factum est, liberum habet impetum, sic tamen, ut factum accuset, ipsius patris tamquam valetudine lapsi misereatur: in eo vero, cuius libera mutatio est, diu roget et suadeat et novissime dementiam rationi queratur obstare, non mores: quos quanto magis in praeteritum laudaverit, tanto
31 facilius probabit morbo esse mutatos. reus, quotiens causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, quia fere ira et concitatio furori sunt similia. omnibus his commune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione ac venia frequenter utuntur. est enim domestica disceptatio, in qua et semel peccasse et per errorem et levius, quam obiciatur, absolutioni nonnumquam sufficit.

32 Sed alia quoque multa controversiarum genera in qualitatem cadunt. iniuriarum: quamquam enim reus aliquando fecisse negat, plerumque tamen haec actio

---

AGMPV] 1 pater corrigere quam A^2MPV pater G quam A^1 2 at A^2P ac V ad AG et M 2/3 summissa—composita AGMV 3 ad A^2PV *om.* A^1GM 4 patres *Ge.* patris *ll.* figuram PV laeduntur A^2M 6 vitandum *Ob.* videndum *ll.* 7 *cf. 9, 2, 65* 8 tractabimus P tractavimus AGV tractamus M 9 tractationis *Spa.* tractationis actionis AG tr. actiones A^2MPV ipsae AP ipsā GM ipsa V 11 aut propter—factum est *om.* M *partimque* V *super l. add.* P 22 defensio A^1GM 25 absolutioni *corr.* A,P absolutio (G)MV

facto atque animo continetur. de accusatore consti-
tuendo, quae iudicia divinationes vocantur: in quo 33
genere Cicero quidem, qui mandantibus sociis Verrem
deferebat, hac usus est divisione: spectandum, a quo
maxime agi velint ii, quorum de ultione quaeritur,
a quo minime velit is, qui accusatur. frequentissimae 34
tamen hae sunt quaestiones, uter maiores causas ha-
beat, uter plus industriae aut virium sit allaturus ad
accusandum, uter id fide meliore facturus. tutelae 35
praeterea: in quo iudicio solet quaeri, an alia de re
quam de calculis cognosci oporteat, an fidem prae-
stare debeat tantum, non etiam consilium et eventum.
cui simile est male gestae procurationis, quae in foro
negotiorum gestorum: nam et mandati actio est. prae- 36
ter haec finguntur in scholis et inscripti maleficii, in
quibus aut hoc quaeritur, an inscriptum sit, aut hoc,
an maleficium sit, raro utrumque. male gestae lega-
tionis apud Graecos et veris causis frequens, ubi iuris
loco quaeri solet, an omnino aliter agere, quam man-
datum sit, liceat, et quo usque sit legatus *** quon-
iam aliae in renuntiando sunt, ut in Heio, qui testi-
monium in Verrem dixerat post perlatam legationem.
plurimum tamen est in eo, quale sit factum. rei pu-
blicae laesae: hic moventur quidem illae iuris cavil- 37
lationes: 'quid sit rem publicam laedere?' et 'laeserit
an non profuerit', et 'ab ipso an propter ipsum laesa
sit': in facto tamen plurimum est. 'ingrati' quoque:

AGMPV] 2 divinationis GM 3 mandatis GV 4 deferebat *Ha.* defendebant AGMV defendebat P *in mg.* accusabat contra eos qui eum *add.* A^2 a *om.* A^{1}G (spectandumque quid *sic* P, *cum pluribus om.* V) 6 accusatus A^{1}G frequentissime AGMV 8 aut PV an AGM 10 solet *corr.* A, MPV sed G 12 eventus MPV 13 quae *om.* P 15/16 inscripti ... inscriptum *Aerodius:* scripti ... scriptum *ll.* 20/21 *ante* quoniam *lac. est in* A 21 sunt *corr. in* G (*fuerat* sicu?) ut PV et AG *om.* M 22 legationem A^{2}P legatam A^{1}GM legata V 24 hic PV hinc AGM illae] mille MPV 25 qui sit A^{1}GM 25/26 laeseritne an PV 26/27 laesa sit PV laesit AGM

in quo genere quaeritur, an is, cum quo agitur, acce-
perit beneficium. quod raro negandum est: ingratus
38 est enim qui negat. quantum acceperit? an reddiderit?
an protinus, qui non reddidit, ingratus sit? an potuerit
reddere? an id, quod exigebatur, debuerit? quo animo
⟨datum⟩ sit? simpliciores illae iniusti repudii, sub
qua lege controversiae illud proprium habent, quod
a parte accusantis defensio est et defendentis accu-
39 satio. praeterea, cum quis rationem mortis in senatu
reddit, ubi una quaestio est iuris, an is demum pro-
hibendus sit, qui mori vult, ut se legum actionibus
subtrahat, cetera qualitatis. finguntur et testamenta,
in quibus de sola ⟨qualitate⟩ quaeratur, ut in contro-
versia, quam supra exposui, in qua de parte patrimonii
quarta, quam pater dignissimo ex filiis reliquerat,
contendunt philosophus, medicus, orator. quod idem
accidit, si orbae nuptias indicant pares gradu et si
40 inter propinquos de idoneo quaeratur. sed mihi nec
omnis persequi materias in animo est (fingi enim ad-
huc possunt), nec omnis earum quaestiones, quia po-
sitionibus mutantur. hoc tamen admiror, Flavom, cuius
apud me summa est auctoritas, cum artem scholae
tantum componeret, tam anguste materiam qualitatis
terminasse.

41 Quantitas quoque, ut dixi, etiam si non semper,
plerumque tamen eidem subiacet, seu modi est seu
numeri. sed modus aliquando constat aestimatione

AGMPV] 6 datum *add. Guil. Meyer* 8 a parte V aperte AGMP est, a def. *Spa.* 9 propterea GM senatum AGMV 13 qualitate *add. Christ* quaeritur A^2 quaeratur voluntate P 14 quam A^2PV qua AGM 18 quaeritur P 20 nec omnis A necõmunis G nec communis M *et sim.* PV 21 tamen MPV tantum AG flav*um* A,P, (-ium) V flamini M 22 apud *om.* A^1G cuius merito summa P ał apud me merito *mg.* V 23 qualitatiš G 24 terminasse A^1MPV eminasse A^2 *minasse G 25/26 ut dixi plerumque GMP 26 eidem *ras.* A item GMV *an* item ⟨eidem⟩ *cf. 9, 3, 88* (*in* P *eras. vocab.* recto *scr. alia man.*)

facti, quanta sit culpa quantumve beneficium, ali-
quando iure, cum id in controversiam venit, qua quis
lege puniendus vel honorandus sit: stuprator decem 42
milia dare debeat, quae poena huic crimini constituta
est, an, quia se stupratus suspendit, capite puniri
tamquam causa mortis. quo in genere falluntur, qui
ita dicunt tamquam inter duas leges quaeratur: nam
de decem milibus nulla controversia est, quae non
petuntur. iudicium redditur, an reus causa sit mortis. 43
in coniecturam quoque eadem species cadit, cum per-
petuo an quinquennali sit exilio multandus, in contro-
versiam venerit: nam an prudens caedem commiserit
quaeritur. illa quoque, quae ex numero ducitur, pendet 44
ex iure 'an Thrasibulo triginta praemia debeantur',
et 'cum duo fures pecuniam abstulerint, separatim
quadruplum quisque an duplum debeat'. sed hic quo-
que factum aestimatur, et tamen ius ipsum pendet ex
qualitate.

[DE IURIDICIALI QUALITATE]

V. Qui neque fecisse se negabit neque aliud esse, 1
quod fecerit, dicet neque factum defendet, necesse est
in suo iure consistat, in quo plerumque actionis est
quaestio. ea non semper, ut quidam putaverunt, iudi- 2
cium antecedit, qualia sunt praeturae curiosa consilia,
cum de iure accusatoris ambigitur, sed in ipsis fre-
quentissime iudiciis versatur. est autem duplex eius

AGMPV] 4 an dare PV 5 stupratus se P stuprata se V 6 causā GMV 8 de *om.* A¹G in MPV non] nec P 10 cadet MV 11 an] aut A 12 nam an *Spa.* nam G an *ras.* A², num MPV 14 Thrasibolo P transibulo V transilo AG *et v. l.* V (*sim.* M) debeatur A¹GM *et v. l.* V 23 ea A(G) eadem M quae P (quae quaestio eadem non V) semper *cum ras.* A² semper est GMV semper eadem est P 24 praetore G praetorū A² (*cet. cf. Stroux, Gerichtsreform d. Kais. Claud. p. 55*) 25 sed A² et A¹?, GMPV 25/26 frequentissime iudiciis MPV frequentissime i. frequentissime A¹?, G i. frequentissime A² 26 autem *Spa.* enim *ll.*

disceptationis condicio, quod aut intentio aut prae-
scriptio habet controversiam. ac fuerunt qui praescrip-
tionis statum facerent, tamquam ea non isdem om-
nibus quibus ceterae leges quaestionibus contineretur.
3 cum ex praescriptione lis pendet, de ipsa re quaeri
non est necesse. ignominioso filius praescribit: de eo
solo iudicatio est, an liceat. quotiens tamen poterimus,
efficiendum est ut de re quoque iudex bene sentiat:
sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in spon-
sionibus, quae ex interdictis fiunt, etiam si non pro-
prietatis est quaestio, sed tantum possessionis, tamen
non solum possedisse nos, sed etiam nostrum posse-
4 disse docere oportebit. sed frequentius etiam quaeritur
de intentione. 'vir fortis optet quod volet': nego illi
dandum quidquid optaverit: non habeo praescrip-
tionem, sed tamen voluntate contra verba praescrip-
tionis modo utor. in utroque autem genere status
idem sunt.

5 Porro lex omnis aut tribuit aut adimit, aut punit
aut iuvat, aut vetat aut permittit. litem habet aut
propter se ipsam aut propter alteram: quaestio est
6 aut in scripto aut in voluntate. scriptum aut apertum
est aut obscurum aut ambiguum. quod de legibus dico,
idem accipi volo de testamentis, pactis, stipulationi-
bus, omni denique scripto: quod de scripto, idem de
voce. et quoniam quattuor eius generis quaestiones
vel status fecimus, singulos percurram.

AGMPV] 2 fuerint G 4 contine*atur* A 5 re quaeri P requiri AGMV 6 describit G 7 solo *Re.* loco A^{2}GMPV colo A^1? 8 reo MP iudex *om.* MPV 9 ut *om.* MPV 12 nostrorum GV 13 docere *om.* AGPV *in mg. add.* A^2 (nos 12 - docere *om.* M) 14 quae volet PV 17 utor] nitor *Ha.* 20 iuvat] iubet *ll.* 21 quaestio est *Re.* quaestionem *ll.* 22 scriptum *ras.* A inscriptum G in scripto MPV 23 est obsc. *om.* aut A^{1}G 25 quod de scripto *inter ras.* A *om.* GMPV 27 facimus A^{1}GMPV percurramus A^2

[SCRIPTUM ET VOLUNTAS]

VI. Scripti et voluntatis frequentissima inter con- 1
sultos quaestio est, et pars magna controversi iuris hinc pendet. quo minus id accidere in scholis mirum est: ibi etiam ex industria fingitur. eius genus unum est, in quo et de scripto et de voluntate quaeritur. id 2
tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas. in ea aut uterque suam interpretationem confirmat, adversarii subvertit, ut hic: 'fur quadruplum solvat: duo surripuerunt pariter decem milia: petuntur ab utroque quadragena, illi postulant ut vicena conferant.' nam et actor dicit, hoc esse quadruplum, quod petat, et rei hoc, quod offerant: voluntas quoque utrimque defenditur. aut cum de altero intellectu certum est, de altero 3
dubium: 'ex meretrice natus ne contionetur: quae filium habebat, prostare coepit: prohibetur adulescens contione.' nam de eius filio, quae ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius causa sit dubium est, quamquam ex hac natus est, et haec meretrix est. solet et illud quaeri, quo referatur quod scriptum est: 4
'bis de eadem re ne sit actio': id est, hoc 'bis' ad actorem an actionem. haec ex iure obscuro.

Alterum genus est ex manifesto: quod qui solum viderunt, hunc statum plani et voluntatis appellarunt. in hoc altera pars scripto nititur, altera voluntate. sed 5
contra scriptum tribus generibus occurritur. unum est, in quo ipso patet, semper id servari non posse: 'liberi parentes alant aut vinciantur': non enim alligabitur infans. hinc erit ad alia transitus et divisio: 'num

---

AGMPV] 4 in scolis accidere PV 5 ibi AGMV ubi P *edd.* 8 aut AGPV autem M *del. Gertz, sed cf. l. 14* 8/9 et adv. P aut adv. (M)V 18 fuit certum est P est c. fuit AGM fuit c. fuit V 19 quamquam *Ki.* quae GV que M qui A^2 quia P 22 auctorem AGM an ad a. A^2PV 23 quod qui *Re.* quod AG qui MPV 27 ex ipso PV *in ord. verb. pervers.* 29 hinc *Ba.* hic *ll.* 29 sq. num—num *Re.* non (nam MV)—non AGMPV

6 quisquis non aluerit? num hic?' proponunt et hoc
quidam tale genus controversiarum, in quo nullum
argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed
de eo tantum, de quo lis est, quaerendumst. 'pere-
grinus, si murum ascenderit, capite puniatur. cum
hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit:
7 petitur ad supplicium.' non erunt hic separatae quae-
stiones, 'an quisquis, an hic', quia nullum potest ad-
ferri argumentum contra scriptum vehementius eo,
quod in lite est, sed hoc tantum, an ne servandae
quidem civitatis causa. ergo aequitate et voluntate
pugnandum. fieri tamen potest, ut ex aliis legibus
exempla ducamus, per quae appareat semper stari
8 scripto non posse, ut Cicero pro Caecina fecit. tertium,
cum in ipsis verbis legis reperimus aliquid, per quod
probemus, aliud legum latorem voluisse, ut in hac
controversia: 'qui nocte cum ferro deprensus fuerit,
alligetur: cum anulo ferreo inventum magistratus
alligavit', hic quia est verbum in lege 'deprensus',
satis etiam significatum videtur non contineri lege nisi
noxium ferrum.
9 Sed ut, qui voluntate nitetur, scriptum, quotiens
poterit, infirmare debebit, ita qui scriptum tuebitur
adiuvare se etiam voluntate temptabit. in testamentis
et illa accidunt, ut voluntas manifesta sit, scriptum
nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi
10 et Scaevolae fuit contentio. substitutus heres erat, si
postumus ante tutelae annos decessisset: non est

---

14 cf. c. 14 sqq.   26 cf. Cic. de orat. 1, 180

AGMPV] 1 nā aluerit GM   proponunt et hoc] propter hoc *ll. sed m. rec. in mg.* A vel proponunt, *unde* propter hoc proponunt *edd. vet. de* hoc—tale *cf. Apul. Met. 1, 6*   4 quaerendum est *Ha.* quaerendum sit *ll. cf. p. 45, 7*   5/6 escenderit—escendissent A, *sed vide Vt. p. 384, 12 Fort. p. 99, 5*   8/9 auferri G   13 exemplo A^1G   15 in *om.* GMPV   16 voluisse MPV *Vt.* fuisse AG   23 ita *om.* GMPV

natus: propinqui bona sibi vindicabant. quis dubitaret, quin ea voluntas fuisset testantis, ut is non nato filio heres esset qui mortuo? sed hoc non scripserat. id 11
quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum quod appareret scriptorem noluisse. qui sestertium nummum quinque milia legaverat, cum emendaret testamentum, sublatis sestertiis nummis 'argenti pondo' posuit, 'quinque milia' manserunt. apparuit tamen 'quinque pondo' dari voluisse, quia ille in argento legati modus et inauditus erat et incredibilis. sub hoc statu generales sunt quaestiones, 12
scripto an voluntate standum sit, quae fuerit scribentis voluntas: tractatus omnes qualitatis aut coniecturae, de quibus satis dictum arbitror.

[LEGES CONTRARIAE]

VII. Proximum est de legibus contrariis dicere, quia 1
inter omnes artium scriptores constat, in antinomia duos esse scripti et voluntatis status, neque inmerito, quia, cum lex legi obstitit, utrimque contra scriptum dicitur et quaestio est de voluntate in utraque: id ambigitur, an utique illa lege sit utendum. omnibus autem 2
manifestum est numquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia, si diversum ius esset, alterum altero abrogaretur, sed eas casu collidi et eventu.

Colliduntur autem aut pares inter se, ut si optio tyrannicidae et viri fortis comparentur, utrique data

---

AGMPV] 3 id P hic AGMV *fort.* huic quoque quod contrarium est, accidit n. 5 apparet A 6 sestertia (*sic fere*) AGMV 7 testamentum *super l. add.* P 8 pondo *corr.* P^1 pondere AG -dera A^2V que MP, *v. l.* V 9 quia APV qui G que M 10 legati *Spa.* legiti AG, V (-pti), legito A^2 legato P, *v. l.* V *om.* M et^1 *in* P *eras. videtur* et^2 *om.* A^1GMV 11 hoc etiam st. P 14 dictis G *et fort.* A^1 17 constat P consistit AV constitit GM 19 obstitit] obstet et V obstet (A)(G)MP obstat *Mei.* 23 ius esset *Re.* iusisset A iussisset G(M)PV 24 usu *super* casu *add.* P^2 25 ut A^2P aut A^1GMV

quod velit petendi potestate: hic meritorum, temporis,
3 praemii conlatio est: aut secum ipsae, ut duorum for-
tium, duorum tyrannicidarum, ⟨duarum⟩ raptarum, in
quibus non potest esse alia quaestio quam temporis,
utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio.
diversae quoque leges confligunt aut similes aut
4 ⟨impares.⟩ diversae, quibus etiam citra adversam
legem contradici possit, ut in hac controversia: ‘magi-
stratus ab arce ne discedat.’ ‘vir fortis quae volet op-
tato’ ** vel alia nulla obstante quaeri potest, vir fortis
an quidquid optarit accipere debeat. et in magistratu
multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, si in-
cendium in arce fuerit, si in hostes decurrendum.
5 similes, contra quas nihil opponi potest nisi lex altera:
‘tyrannicidae imago in gymnasio ponatur’: contra
‘mulieris imago in gymnasio ne ponatur. mulier ty-
rannum occidit’. nam neque mulieris imago ullo alio
casu poni potest nec tyrannicidae ullo alio casu sub-
6 moveri. impares sunt, cum alteri multa, quae opponi
possunt, alteri sit nihil nisi quod in lite est, ut cum
vir fortis inpunitatem desertoris petit. nam contra
legem viri fortis, ut supra ostendi, multa dicuntur,

AGMPV] 2 est *add.* A^2 3 duarum *add. Re.* 5 aut *corr.* A,PV an GM iustior *corr.* A,PV iustorum G,M *v. l.* V (ist-) 7 impares *add. Christ* diversae *Re.* duae *ll.* 9 discondat G, *unde* descendat *Becher* vir fortis quae volet optato PV (*cf. 9, 2, 81 et Quint. Decl. 26 6 p. 85, 23 R.*) vir fortis G *om.* A^2M, *de* A^1 *non constat. ad lac. (quae non est in ll.) supplendam haec sufficiant: ‘magistratus, qui fortiter pugnans ab arce discesserat, inpunitatem petit’* vel alia n. o. q. potest, vir fortis an A^2 *ras.* vel alia n. o. vir fortis quaeri potest an M vir fortis *om.* GP *solum* quaeri potest an V 11 in magistratus A in magistrat G in magistratus persona *Kroll* 13 si in nostris AG decurrendum *Ob.* recurrendum *ll.* 14 similes *om.* GMPV 15/16 ponatur — in gymnasio *om.* AGMV, *in mg. add.* P^1 18 ullo A^2P nulla AG nullo MV 19 alteri sint multa A^2 quae *om.* P opponi A^2P poni A^1GMV 20 possint G^1A^2 sit A si *corr.* G,MV, *om.* P

adversus desertores scripta non potest nisi optione subverti.

Item aut confessum est ex utraque parte ius aut 7
dubium. si confessum est, haec fere quaeruntur: utra lex potentior? ad deos pertineat an ad homines? rem publicam an privatos? de honore an de poena? de magnis rebus an de parvis? permittat an vetet an imperet? solet tractari et utra sit antiquior, sed velut 8
potentissimum, utra minus perdat, ut in desertore et viro forti, quod illo non occiso lex tota tollatur, occiso sit reliqua viro forti alia optio. plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atque aequius: de quo nihil praecipi nisi proposita materia potest. si dubium, 9
aut alteri aut invicem utrique de iure fit controversia, ut in re tali: 'patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, liberti heredem sequantur: liberti filium quidam fecit heredem: invicem petitur manus iniectio': et pater ⟨negat ius patroni filio in patrem esse⟩ et patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit.

Duplices leges sicut duae colliduntur, ut 'nothus 10
ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum civis'. quod de legibus, idem de senatus consultis dictum sit. quae aut inter se pugnent aut obstent legibus: non tamen aliud sit eius status nomen.

[COLLECTIO]

VIII. Syllogismus habet aliquid simile scripto et 1
voluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur, sed hoc interest, quod illic dicitur contra scriptum, hic

---

AGMPV] 3 aut *om.* MPV iurē G iure V est *post* ius *repetit* A 5 an ad deos MPV pertineant G^2MV 8 sed GP et *ras.* A si MV 18 et pater *om.* MPV *lac. suppl. Ki.* 19 et patronus *om.* AG 21 ut A^2GPV aut A^1 *om. cum aliis* M 22 post A^2MPV potest AG 24 sit, quae] quae sit V quae sic A^1GM quae si A^2P 29 contra scr. dicitur P

supra scriptum: illic qui verba defendit, hoc agit, ut fiat utique quod scriptum est, hic, ne aliud quam scriptum est. ei nonnulla etiam cum finitione conexio:
2 nam saepe, si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. sit enim lex: 'venefica capite puniatur. saepe se verberanti marito uxor amatorium dedit, eundem repudiavit: per propinquos rogata ut rediret non est reversa: suspendit se maritus. mulier veneficii rea est.' fortissima est actio dicentis amatorium venenum esse: id erit finitio. quod si parum valebit, fiet syllogismus, ad quem velut remissa priore contentione veniemus: an proinde puniri debeat, ac si virum veneno necasset?
3 Ergo hic status ducit ex eo, quod scriptum est, id, quod incertum est: quod quoniam ratione colligitur, ratiocinativus dicitur. in has autem fere species venit: an quod semel ius est, idem et saepius? 'incesti damnata et praecipitata de saxo vixit: repetitur.' an quod in uno, et in pluribus? 'qui duos uno tempore tyrannos
4 occidit, duo praemia petit.' an quod ante, et postea? 'raptor profugit, rapta nupsit, reverso illo petit optionem.' an quod in toto, idem in parte? 'aratrum accipere pignori non licet, vomerem accepit.' an quod in parte, idem in toto? 'lanas evehere Tarento non
5 licet, oves evexit.' in his syllogismus et scripto nititur: nam satis cautum esse dicit. 'postulo ut praecipitetur:

AGMPV] 3 ei] eius **PV** conexio *Ha.* coniectio *ll.* (connec- M) coniunctio *Re.* 5/6 saepe se verberanti marito uxor amatorium *Vt. p. 378, 11:* saepe severantia moritorium **G** saepe se **ranti* maritoriū **A** s. separanti amatorium **P**, A^2? (*et corruptius*) **M** spe perscrutandi amatorium **V** (*quod est* semper se crucianti amatorium) 10 quod] quae **V** quem **M** 11 *post* veniemus **V** *in textu addit:* diversum est genus cum controversia consistit in nomine. quod pendet ex scripto nec versatur in iudiciis nisi propter verba quae litem generant 12 proinde] perinde **P** 14 ratiocinatione *Re. cf. Vt. p. 384, 25* 17 et *ras.* **A**, **PV** te **G**, *om.* **M** praecipitetur *Vt.* repetitur ad poenam *Vt.* 18 et in *Vt.* in *ll.* 20 petunt A^1**G**, *unde* petivit *Becher* 24 evexit *Ha.* vexit *ll.* 25 nā **A** *ras.* an **GMPV**

incestae lex est', et 'rapta optionem petit', et 'in ove lanae sunt', similiter alia. sed quia responderi potest: 6 'non est scriptum, ut bis praecipitetur damnata, ut quandoque rapta optet, ut tyrannicida duo praemia accipiat, nihil de vomere cautum, nihil de ovibus', ex eo, quod manifestum est, colligitur quod dubium est. maioris pugnae est ex scripto ducere, quod scriptum non est: an quia hoc, et hoc: 'qui patrem occiderit, culleo insuatur: matrem occidit. ex domo in ius educere ne liceat: ex tabernaculo eduxit.' 7 in hoc genere haec quaeruntur: an, quotiens propria lex non est, simili sit utendum? an id, de quo agitur, ei, de quo scriptum est, simile sit? simile autem et maius est et par et minus. in illo priore, an satis lege cautum sit? an, etsi parum cautum est, et hoc sit utendum? in utroque de voluntate legum latoris. sed de aequo tractatus potentissimi.

[AMPHIBOLIA ID EST AMBIGUITAS]

IX. Amphiboliae species sunt innumerabiles, adeo 1 ut philosophorum quibusdam nullum videatur esse verbum, quod non plura significet: genera admodum pauca. aut enim vocibus accidit singulis aut coniunctis.

Singula adferunt errorem, cum pluribus rebus aut 2 hominibus eadem appellatio est (ὁμωνυμία dicitur), ut gallus, avem an gentem an nomen an fortunam corporis significet incertum est, et Aiax, Telamonius an Oïlei filius. verba quoque quaedam diversos in-

AGMPV] 1 incestae A^{2} ingeste A^{1}G incesta (*fere*) M,PV *sed cf. 54, 22* rapto A^{1}G raptor MV 2 alia P alias AGMV 3 ut bis A^{2} ut vis A^{1}G vivus V ut vivus M ut saepius P damnatus G *et fere* MPV 4 quandocumque *Ba.* quando P 8 non est *ras.* A est non G an quia hoc] qui (*sic*) P et hoc A^{2}P *om.* AGM (*solum* non est, an qui patrem V) 10 extra tabernacula GPV (-lo M) 14 illo *Ba.* illa AGMPV 19 Amphibologiae AGV *et sic etiam in sqq., cf. tamen Exc. Cassiod. p. 504* 25 utrum enim avem P, *om.* M 26 Telamonis MV

3 tellectus habent, ut 'cerno'. quae ambiguitas plurimis modis accidit. unde fere lites, praecipue ex testamentis, cum de libertate aut etiam hereditate contendunt hi, quibus idem nomen est, aut quid sit legatum quaeritur.
4 alterum est, in quo alia integro verbo significatio est, alia diviso, ut ingenua et armamentum et Corvinum, ineptae sane cavillationis, ex qua tamen Graeci controversias ducunt: inde enim *αὐλητρίς* illa vulgata, cum quaeritur, utrum aula, quae ter ceciderit, an tibicina,
5 si ceciderit, debeat publicari. tertia est ex compositis, ut si quis corpus suum in culto loco poni iubeat, circaque monumentum multum agri ab heredibus in tutelam cinerum, ut solent, leget, sit litis occasio cul-
6 tum ⟨locum dixerit an incultum.⟩ sic apud Graecos contendunt *Λέων* et *Παντaλέων*, cum scriptura dubia est, bona omnia Leonti an bona Pantaleonti relicta sint.

In 'coniunctis' plus ambiguitatis est. fit autem per casus, ut

aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.

7 per conlocationem, ubi dubium est, quid quo referri oporteat, ac frequentissime, cum, quod medium est, [cum] utrimque possit trahi, ut de Troilo Vergilius

lora tenens tamen.

hic utrum teneat tamen lora, an, quamvis teneat, tamen
8 trahatur, quaeri potest. unde controversia illa: 'testa-

---

8 Theon Prog. 4 p. 81 Sp. Galenus *περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμ* 4 tom. 14 p. 595, Laert. Diog. 7, 62 14 Hermogenes p. 141, 27 Sp. Sopater Rhet. Gr. 5, 108 sq. W. Scholia in Hermog. 4, 273, 19 W 19 Enn. ann. 186 V. cf. Cic. div. 2, 56, 116 23 Aen. 1, 477

AGMPQV] 4 aut quid GMPV et cui *ras.* A² sit] sunt *per comp.* G 8 enim *om.* MP, *corrupta breviatura latet in* G 11 *in verbis* corpus suum *desinit* P, *accivi* Q in occulto GMQV 13 litis *Crusius* litus AGMQ(V) 14 *suppl. Zumpt* 15/16 dubia sit *Ha.* 17 fit aut M 19 aio] adeo G 20 ubi A²Q ut AGMV 21 quod A² quidem A¹G (quidem *bis* M) quid quod Q quidem quod V 22 cum *in* A *eras.*, *om.* MQ *habet* GV

mento quidam iussit poni statuam auream hastam tenentem.' quaeritur, statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiae? fit per flexum idem magis:

quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles.

saepe, utri duorum antecedentium sermo subiunctus 9
sit, in dubio est, unde et controversia: 'heres meus uxori meae dare damnas esto argenti, quod elegerit, pondo centum.' uter eligat quaeritur.

Verum id, quod ex his primum est, mutatione casuum, sequens divisione verborum aut translatione
emendatur, tertium adiectione. accusativi geminatione 10
facta amphibolia solvitur ablativo, ut illud

Lachetem audivi percussisse Demean

fiat 'a Lachete percussum Demean'. sed ablativo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibolia: 'caelo decurrit aperto': utrum per apertum caelum,
an cum apertum esset. divisio respiratione et mora 11
constat: 'statuam', deinde 'auream hastam', vel 'statuam auream', deinde 'hastam'. adiectio talis est: 'argentum, quod elegerit ipse', ut heres intellegatur, vel 'ipsa', ut uxor. adiectione facta amphibolia, qualis fit 'hunc flentes illos deprendimus', detractione sol-
vetur. pluribus verbis emendandum, ubi est id, quod 12
quo referatur dubium est, eo ipso et ambiguum. 'heres meus dare illi damnas esto omnia sua.' [in quod genus

5 versus Graecus apud Aristot. soph. elench. 1, 4 14 Com. incert. p. 134 R. 17 Aen. 5, 212

AGMQV] 2 h. tenentis G 4 per flexum: *παρὰ τὴν διαίρεσιν Arist.* 5 quinquaginta A Lta G ita MQV occidet AG 7 in dubio Q indubium AGMV 14 Lacheten AG(M) (Chremetem 8, 2, 16) demeam (*utroque loco*) QV 15 demea AG ipso A[1]G (in ipso?) 16 *cf. 1, 7, 3* 17 caelo] pelago *Verg.* apertū AGM 20 adiectionalis est GMQV 22 ut *om.* A 23 fit Q sit *rell.* (*sed* est *ante* facta *in textu add.* V) est *Ha.* hunc *Spa.* nunc *ll.* flentis A[1]GMQV 24 est] et A[2] 25 eo ipso *Gertz* et ipse AG et ipsum se M et ipsum A[2]QV et] est AGMQV 26 sq. *ineptit auctor*

incidit Cicero loquens de C. Fannio: 'is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum' praetulisset. nam 'sibi' et ad socerum referri et ad Fannium potest.]
13 productio quoque in scripto et correptio in dubio relicta causa est ambiguitatis, ut in hoc 'cato'. alium enim ostendit brevis secunda syllaba casu nominativo, ⟨alium eadem syllaba producta casu dativo aut ablativo.⟩ plurimae praeterea sunt aliae species, quas persequi nihil necesse est.

14 Nec refert, quo modo sit facta amphibolia aut quo resolvatur. duas enim res significari manifestum est et, quod ad scriptum vocemve pertinet, in utramque par est partem. ideoque frustra praecipitur, ut in hoc statu vocem ipsam ad nostram partem conemur ver-
15 tere. nam, si id fieri potest, amphibolia non est. amphiboliae autem omnis erit in his quaestio: aliquando, uter sit secundum naturam magis sermo, semper, utrum sit aequius, utrum is, qui scripsit ac dixit, voluerit. quarum in utramque partem satis ex his, quae de coniectura et qualitate diximus, praeceptum est.

[DE PRAEDICTORUM STATUUM COGNATIONE]

1 X. Est autem quaedam inter hos status cognatio. nam et in finitione, quae sit voluntas nominis, quaeritur, et in syllogismo, qui secundus a finitione status

---

1 Brut. 26, 101

AGMQV] 1 Fannio A *rell. corrupte* is GQ eius A^2 in MV 5 et Fannium V et ad *ras.* A 7 alium AGMQV aliud *Re.* 9 *suppl. Re.* (*sed is* aliud) 10 plurima A^1GM aliae *om.* V 12 refer A^1G feror MQV 15 parem partem GMQV partem par est A 20 ac dixit Q ac si dixit GMV ac dixit sic A^2 *ras.* 21 ex iis QV 25/26 quaeritur et QV quaeritur ut AGM

est, [quae spectatur] quid voluerit scriptor, et contrarias leges duos esse scripti et voluntatis status apparet. rursus et finitio quodam modo est amphibolia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis.
scriptum et voluntas habet in verbis iuris quaestionem, 2
quod idem antinomia petitur. ideoque omnia haec quidam scriptum et voluntatem esse dixerunt, alii in scripto et voluntate amphiboliam esse, quae facit quaestionem. sed distincta sunt: aliud est enim obscurum ius, aliud ambiguum. igitur finitio in natura 3
ipsa nominis quaestionem habet generalem et quae esse etiam citra conplexum causae possit: scriptum et voluntas de eo disputat iure, quod est in lege, syllogismus de eo, quod non est. amphiboliae lis in diversum trahit, legum contrariarum ex diverso pugna est. neque inmerito et recepta est a doctissimis haec 4
differentia et apud plurimos ac prudentissimos durat.

/ Et de hoc quidem genere dispositionis, etiam si non omnia, tradi tamen aliqua potuerunt. sunt alia, quae 5
nisi proposita, de qua dicendum est, materia viam docendi non praebeant. non enim causa ⟨tantum⟩ universa in quaestiones ac locos diducenda est, sed hae ipsae partes habent rursus ordinem suum. nam et in prohoemio primum est aliquid et secundum ac deinceps, et quaestio omnis ac locus habet suam dispositionem, ut thesis etiam simplices. nisi forte satis 6
erit dividendi peritus, qui controversiam in haec diduxerit, an omne praemium viro forti dandum sit, an ex privato, an nuptiae, an eius, quae nupta sit, an hae:

AGMQV] 1 est *om.* V quae A^1G qua A^2 quod MV quo Q quia *Bonnell* 1/2 contrariis leges G contrariis legibus MV e contrariis legibus Q 5 et *ante* scriptum *ras. add.* A^2 iuris *Spa.* **ocis A (vocis A^2) iocis GMV uocis Q 8 amphiboliam *hic* (*item l. 14*) AG fecit G faciat *Spa.* 9 districta sunt G 13 iure AG vero MQV quid est M quidē G 21 tantum *add. Ha.* 22 locoas (*i. e.* loc$\overset{a}{o}$s) G diducenda *Re.* dicenda AG ducenda MQV haec A^1G he$\underset{c}{e}$ A^2 hee M 26 nisi *Ob.* si *ll.* 27/28 diduxerit *Re.* dixerit *ll.* 29 an ea quae MQV he$\underset{c}{e}$ A^2 hee M et V etiam Q

deinde, cum fuerit de prima quaestione dicendum,
passim et ut quidque in mentem veniet, miscuerit, non
primum in ea scierit esse tractandum, verbis legis
7 standum sit an voluntate: huius ipsius particulae
aliquod initium fecerit, deinde proxima subnectens
struxerit orationem, ut pars hominis est manus, eius
digiti, illorum quoque articuli. hoc est quod scriptor
demonstrare non possit nisi certa definitaque materia.
8 sed quid una faciet aut altera, quin immo centum ac
mille in re infinita? praeceptoris est in alio atque alio
genere cotidie ostendere, quis ordo sit rerum et quae
copulatio, ut paulatim fiat usus et ad similia transitus:
9 tradi enim omnia, quae ars efficit, non possunt. nam
quis pictor omnia, quae in rerum natura sunt, adumbrare didicit? sed percepta semel imitandi ratione
adsimulabit quidquid acceperit: quis non faber vasculum aliquod, quale numquam viderat, fecit?

10 Quaedam vero non docentium sunt, sed discentium.
nam medicus, quid in quoque valetudinis genere faciendum sit, quid quibusque signis providendum,
docebit: vim sentiendi pulsus venarum, coloris modos,
spiritus meatum, caloris distantiam, quae sui cuiusque sunt ingenii, non dabit. quare plurima petamus
a nobis et cum causis deliberemus cogitemusque,
11 homines ante invenisse artem quam docuisse. illa enim
est potentissima quaeque vere dicitur oeconomica
totius causae dispositio, quae nullo modo constitui
nisi velut in re praesente potest: ubi adsumendum

AGMQV] 2 quodque G^1 6 struxit A^1GMV 7 hoc est AG est hoc (*addito* et *ante vel post* est) MQV 9 quid immo G 10 in re infinita *Rollin* in re finita quae materia ars (*hoc ras.* A^2 *pro eo* in se G) finita AG in re finitaque materia MQV 17 aliquid G facit MQV 19 medicus Q medici AGM medicum V quod G 21 caloris A^2 coloris A^1GMQV 22 sua MQV 23 ingenium dabit MQV ingenenu non dabit G petamus Q petemus A^2 petimus A^1GMV 26 est *om.* GMQV 27 quae nullo modo *corr.* A quo modo G quae non MV quae Q quia n. m. *Ki.* 28 non potest Q

prohoemium, ubi omittendum: ubi utendem expositione
continua, ubi partita: ubi ab initiis incipiendum, ubi
more Homerico a mediis vel ultimis: ubi omnino non 12
exponendum: quando a nostris, quando ab adversariorum propositionibus incipiamus, quando a firmissimis probationibus, quando a levioribus: qua in causa proponendae prohoemiis quaestiones, qua praeparatione praemuniendae: quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quo paulatim deducendus: singulis an universis opponenda refutatio: reservandi perorationi an per totam actionem diffundendi affectus: de iure prius an de aequitate dicendum: ante acta crimina an, de quibus iudicium est, prius obicere vel diluere con-
veniat: si multiplices causae erunt, quis ordo faciendus, 13
quae testimonia tabulaeve cuiusque generis in actione recitandae, quae reservandae. haec est velut imperatoria virtus copias suas partim ad casus proeliorum retinentis, partim per castella tuenda custodiendasve urbes, petendos comeatus, obsidenda itinera, mari
denique ac terra dividentis. sed haec in oratione prae- 14
stabit, cui omnia adfuerint, natura, doctrina, studium. quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus: vigilandum, luctandum, enitendum, pallendum est, facienda sua cuique vis, suus usus, sua ratio, non respiciendum ad haec, sed in promptu habenda,
nec tamquam tradita sed tamquam innata. nam via 15
demonstrari potest, velocitas sua cuique est: verum ars satis praestat, si copias eloquentiae ponit in medio,
nostrum est uti eis scire. neque enim articulorum est 16

AGMQV] 3 a *Re.* e AMV *corr.* G (*om.* G^{1})Q 8 praemovendae A 17 partim A^{2} parti A^{1}G partientis MQV 18 partim A^{2} partis A^{1}GV^{1} partes MQV^{2} tuendas A^{1}G 23 luctandum] dicendum (endū *corr.*) A dicat verum V ducat iterum Q dicat iterum GM 27 sua cuique A^{2}QV suique A^{1}?,G si qua M est *om.* A^{2} 29 neque A reque G reliqua MV,Q (*om.* enim) articulorum] artium *ll.* partium *Re., sed cf. p. 64, 2* qui—conlocati *etc. et p. 64, 5* membra

demum dispositio, set in his ipsis primus aliquis sensus et secundus et tertius: qui non modo ut sint ordine conlocati, laborandum est, sed ut inter se vincti atque
4 ita cohaerentes ne commissura perluceat: corpus sit,
17 non membra. quod ita continget, si et quid cuique conveniat viderimus et verba verbis applicarimus non pugnantia, sed quae invicem conplectantur. ita res non diversae distantibus ex locis quasi invicem ignotae collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac sequentibus copulatae tenebunt, ac videbitur non solum conposita oratio, sed etiam continua. verum longius fortasse progredior fallente transitu et a dispositione ad elocutionis praecepta labor, quae proximus liber inchoabit.

LIBER OCTAVUS

PROHOEMIUM

1 His fere, quae in proximos quinque libros conlata sunt, ratio inveniendi atque inventa disponendi continetur, quam ut per omnis numeros penitus cognoscere ad summam scientiae necessarium est, ita incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit.
2 aut enim difficultate institutionis tam numerosae atque perplexae deterreri solent, aut eo tempore, quo praecipue alenda ingenia atque indulgentia quadam

---

AGMPQV] 1 sed A^{2} set A^{1} et GMQV 3 elaborandum QV 5 et quod G cuique *Spa.* quoque AG quaque MQV, *an* quoique? 6 et *Ha.* et ut *ll.* adplicarimus *Ha.* applicamus AGM applicemus A^{2}QV 7 *a verbo* complectantur *it. incipit* P 9 collidentur A^{2} collidantur A^{1}GMP *v. l.* V colligantur *in textu* V 10 copulatae tenebuntur *Ha.* scopula (se copula A^{2}) tenebunt A?G copula se tenebunt P se copulas tenebunt M copulas tenebunt V, *cf.* 2, 1, 1. 8, 5, 2 *Sen. ep.* 86, 20 13 quod MPV 20 ita *om.* GV 21 tradi *om.* P 22 numerosae P innumerosae (-se) AGMV

enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur, aut, si haec sola didicerunt, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati conatum omnem reformidant. 4
unde existimant accidisse ut, qui diligentissimi artium 3
scriptores extiterint, ab eloquentia longissime afuerint. via tamen opus est incipientibus, sed ea plana et cum ad ingrediendum tum ad demonstrandum expedita. eligat itaque peritus ille praeceptor ex omnibus optima et tradat ea demum in praesentia, quae placet, remota refutandi cetera mora: sequentur enim discipuli quo duxeris. mox cum robore dicendi crescet etiam eruditio. 4
idem primo solum iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. sunt autem neque obscura neque ad percipiendum difficilia, quae scriptores diversis opinionibus pertinaciter tuendis involverunt. itaque in toto artis huiusce tractatu diffi- 5
cilius est iudicare, quid doceas, quam, cum iudicaris, docere, praecipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quae si is qui instituitur non repugnaverit, pronum ad cetera habiturus est cursum.

Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, 6
ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiam et utilem et artem et virtutem esse: materiam eius res omnis, de quibus dicendum esset: eas in tribus fere generibus, demonstrativo, deliberativo, iudicialique reperiri: orationem porro omnem constare rebus et verbis: in rebus intuendam inventionem, in verbis elocutionem, in utraque conlocationem, quae memoria

---

AGMPV] 2 si *add.* A 3 aut ** quasi A 6 existerint A[1]G extiterunt MPV afuerint *Ha.* fuerint AGMP fuerunt V 10 placent MPV 11 secuntur M (*de* G *non constat*) (V) 11/12 quo duxeris A[2], *corr.* P[1] quod uexeris A[1]GM quo uexeris PV 12 discendi V 14 mox *post* illud PV 15 praecipiendum M 18 est *om.* G 19 praecipue quia M 25 dicendum AP dicit dum GM (tum V) et eas PV 28 intuendum A[1]G[1] 29 utroque *Ha.*

7 complecteretur, actio commendaret. oratoris officium docendi, movendi, delectandi partibus contineri, ex quibus ad docendum expositio et argumentatio, ad movendum adfectus pertinerent, quos per omnem quidem causam, sed maxime tamen in ingressu ac fine dominari. nam delectationem, quamvis in utroque sit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes
8 habere. quaestiones alias infinitas, alias finitas, quae personis, temporibus, locis continerentur. in omni porro materia tria esse quaerenda, an sit, quid sit, quale sit. his adiciebamus, demonstrativam laude ac vituperatione constare. in ea, quae ab ipso, de quo diceremus, quae post eum acta essent, intuendum. hoc opus trac-
9 tatu honestorum utiliumque constare. suasoriis accedere tertiam partem ex coniectura, possetne fieri et an esset futurum, de quo deliberaretur. hic praecipue diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. iudicialium causarum alias in singulis, alias in pluribus controversiis consistere, et in quibusdam intentionem modo ⟨statum facere, modo depulsionem:⟩ depulsionem porro omnem infitiatione duplici, factumne et an hoc factum esset, praeterea defensione ac
10 tralatione constare. quaestionem aut ex scripto esse aut ex facto: ⟨facto⟩ de rerum fide, proprietate, qualitate, scripto de verborum vi aut voluntate, in quibus vis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quae aut scripti et voluntatis aut ratiocinativa aut ambiguitatis aut legum contrariarum specie continentur.
11 in omni porro causa iudiciali quinque esse partes,

AGMPV] 1 conplecterentur **A** 5 sed **P** et **AGMV** 9 locis temporibus **P** continentur **MV** 10 qui sit **AG** 12 ab ipso] ante ipsum **P** 13 ⟨quae ante,⟩ quae post eum *Gertz* *essent **A** 16 deliberaretur et diffinitionem (*sic*) **P** 20 *suppl. Happel et Schuetz* 23 translatione *Ba.* latratione **GV** altercatione **A**[2] *ras., om. cum pluribus* **M** detractatione **P** 24 *suppl. Spa.* 26 quae *Spa.* quaeque **AGMPV** 28 rerum contr. **GPV** continentur **M** continetur **AGPV**

quarum exordio conciliari audientem, narratione ⟨doceri, probatione⟩ proposita confirmari, refutatione ⟨contra dicta dissolvi, peroratione⟩ aut memoriam refici aut animos moveri. his argumentandi et affi- 12
ciendi locos et quibus generibus concitari, placari, resolvi iudices oporteret, adiecimus. accessit ratio divisionis. credere modo qui discet velit. materia quidem varia est, et in qua multa etiam sine doctrina praestare debeat per se ipsa natura, ut haec, de quibus dixi, non tam inventa a praeceptoribus quam, cum fierent, observata esse videantur.

[DE VIRTUTE ELOCUTIONIS]

Plus exigunt laboris et curae quae secuntur. hinc 13
enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnis oratores convenit, difficillimam. nam et M. Antonius, cuius supra mentionem habuimus, cum 'a se disertos visos esse multos' ait, 'eloquentem neminem', diserto satis putat dicere quae oporteat, ornate autem dicere proprium esse eloquentis. quae 14
virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem aut L. Crasso, certum est et in his et in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. et M. Tullius inventionem quidem ac dispositionem pru-

16 Cic. de or. 1, 21, 94, or. 5, 18 23 or. 14, 44

AGMPV] 1/2 *suppl. Spa. et Mei.* 3 peroratione *s. l. add.* P[2] *suppl. Spa. et Ha.* memoriam iudicis *Re.* 6 adiecimus PV adiciemus AGM 7 materia quidem *Ha.* tetram quaedam G certa quaedam *in mg. m. sec.* vel via A terciam q. M tera quaedam *cum v. l.* tertia certam quandam P[1] lrã quedam V 8 varia est et AGM varia esse PV 9 se *om.* A[1]GPV 14 enim *om.* P 16 habuimus mentionem MPV 17 a se MPV ad se AG eloquentem autem MPV 18 diserto A disertos (G)(M)PV 19 eloquentis *Mei.* eloquentissimi *ll.* 21 ipsocer. G **ipso P certum A tum GMPV 21/22 et in his et in (*om. 1. m.*) prioribus A et his et prioribus GMPV 22 etiam desiderata PV

dentis hominis putat, eloquentiam oratoris, ideoque
15 praecipue circa praecepta partis huius laboravit. quod
eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur,
nomine palam declaratur. eloqui enim hoc est omnia,
quae mente conceperis, promere atque ad audientis
perferre, sine quo supervacua sunt priora et similia
gladio condito atque intra vaginam suam haerenti.
16 hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte ad-
sequi potest, hic studium plurimum adhibendum: hoc
exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis aetas con-
sumitur: hoc maxime orator oratore praestantior, hoc
17 genera ipsa dicendi aliis alia potiora. neque enim
Asiani aut quocumque alio genere corrupti res non
viderunt aut eas non collocaverunt, neque, quos aridos
vocamus, stulti aut in causis caeci fuerunt, sed his
iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt,
ut appareat in hoc et vitium et virtutem esse dicendi.
18 Non ideo tamen sola est agenda cura verborum.
occurram enim necesse est et, velut in vestibulo pro-
tinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam
his, qui omissa rerum, qui nervi sunt in causis, dili-
gentia quodam inani circa voces studio senescunt,
idque faciunt gratia decoris, qui est in dicendo mea
quidem opinione pulcherrimus, sed cum sequitur, non
19 cum adfectatur. corpora sana et integri sanguinis et
exercitatione firmata ex isdem his speciem accipiunt,
ex quibus vires, namque et colorata et adstricta et
lacertis expressa sunt: sed eadem si quis volsa atque
fucata muliebriter comat, foedissima sint ipso formae

AGMPV] 3 qua PV quo AGM 4 hoc *secl. Ge.* 9 plurimum *om.* GMPV 11/12 hoc genere A[1] 12 alia genera A[1] alia aliis P 18 agenda MPV agendi AG 20 meam A[2]PV eam AG 21 his A[2]G is A[1] iis MPV 22 quodam A[2]MP quadam A[1]V quaedam G 24 qui—pulcherrimus A qui—pulcherrimū G quod—pulcherrimum MPV sequimur GMV 26 iis P 28 sed PV et AGM 29 sint *om.* G[1] sunt MP[2] (*om.* P[1]) V

labore. et cultus concessus atque magnificus addit 20
hominibus, ut Graeco versu testatum est, auctoritatem:
at muliebris et luxuriosus non corpus exornat, sed
detegit mentem. similiter illa translucida et versicolor
quorundam elocutio res ipsas effeminat, quae illo
verborum habitu vestiantur. curam ergo verborum,
rerum volo esse sollicitudinem. nam plerumque optima 21
rebus cohaerent et cernuntur suo lumine: at nos quae-
rimus illa, tamquam lateant semper seque subducant.
ita numquam putamus circa id esse, de quo dicendum
est, sed ex aliis locis petimus et inventis vim ad-
ferimus. maiore animo adgredienda eloquentia est, 22
quae si toto corpore valet, unguis polire et capillum
reponere non existimabit ad curam suam pertinere.

Sed evenit plerumque, ut in hac diligentia deterior
etiam fiat oratio: primum, quia sunt optima minime 23
arcessita et simplicibus atque ab ipsa veritate pro-
fectis similia. nam illa, quae curam fatentur et ficta
atque composita videri etiam volunt, nec gratiam
consequuntur et fidem amittunt propter id, quod sen-
sus obumbrant et, velut laeto gramine sata, stran-
gulant. nam et quod recte dici potest circumimus 24
amore verborum, et quod satis dictum est repetimus,
et quod uno verbo patet, pluribus oneramus et plera-
que significare melius putamus quam dicere. quid
quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur
disertum, quod et alius dixisset? a corruptissimo quo- 25
que poetarum figuras seu translationes mutuamur,
tum demum ingeniosi scilicet, si ad intellegendos nos
opus sit ingenio. atqui satis aperte Cicero praeceperat,

2 cf. Alexidis frg. 7 p. 506 Mein. 30 de or. 1, 3, 12

AGMPV] 3 ornat G^1 6 vestiuntur A^2 8 optime GMPV *an* optima et? 9 semper GMPV se *in lit.* A^2 12 anima AG 17 atque] et P 19 nec A^2MPV ne A^1G 20 consequantur M 27 *An* dixit? Set a 30 atqui *Ba.* atque *ll.*

'in dicendo vitium vel maximum esse a volgari genere
orationis atque a consuetudine communis sensus ab-
26 horrere'. sed ille est durus atque ineruditus: nos
melius, quibus sordet omne, quod natura dictavit, qui
non ornamenta quaerimus, sed lenocinia, quasi vero
sit ulla verborum nisi rei cohaerentium virtus: quae
ut propria sint et dilucida et ornata et apte conlo-
centur, si tota vita laborandum est, omnis studiorum
27 fructus amissus est. atqui plerosque videas haerentis
circa singula et dum inveniunt et dum inventa pon-
derant ac dimetiuntur. quod si idcirco fieret, ut semper
optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas
erat, quae et cursum dicendi refrenat et calorem cogi-
28 tationis extinguit mora et diffidentia. miser enim et,
ut sic dicam, pauper orator est, qui nullum verbum
aequo animo perdere potest. sed ne perdet quidem,
qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lec-
tione multa et idonea copiosam sibi verborum supel-
lectilem compararit et huic adhibuerit artem collo-
candi, deinde haec omnia exercitatione plurima robo-
29 rarit, ut semper in promptu sint et ante oculos: nam-
que ei, qui id fecerit, sic res cum suis nominibus
occurrent. sed opus est studio praecedente et adquisita
facultate et quasi reposita. namque ista quaerendi,
iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, ad-
hibenda est, non dum dicimus. alioqui sicut qui patri-
monium non pararunt, sub diem quaerunt, ita in

AGMPV] 3 est *Spa.* et *ll.* 4 sordent omnia quae MPV (omnia G *quoque et fort.* A^1) 6 ulla *Re.* illa** A illa GMV *om.* P 9 atqui A atque GMPV 12 uterentur *ex longiore vocab. corr.* G tamen *in mg.* G 14 differentia *ll. corr. Ba.* 15 sic] si A^1G 17 eloquendi *corr.* P 19 compararit P comparavit G comparabit AMV et MPV *om.* AG 22 ei qui id *Ha.* hii quid G hic quid V illi qui id A^2 *ras.* id quid M et hoc qui P sic] si M ei P simul *Ha.* 23 occurrerent A^1GMV 26 sicut MPV si AG 27 sub diem] subinde P quaerunt victum *Spa.*

oratione qui non satis***, laborabit: sin praeparata 30
dicendi vis fuerit, erunt in officio, non ut ad requisita
respondere, sed ut semper sensibus inhaerere vide-
antur atque eos ut umbra corpus sequi. sed in hac 31
ipsa cura est aliquid satis: nam cum Latina, signifi-
cantia, ornata, cum apte sunt conlocata, quid amplius
laboremus? quibusdam tamen nullus est finis calumni-
andi se et cum singulis paene syllabis commoriendi,
qui etiam, cum optima sunt reperta, quaerunt aliquid,
quod sit magis antiquom, remotum, inopinatum, nec
intellegunt iacere sensus in oratione, in qua verba
laudantur. sit igitur cura elocutionis quam maxima, 32
dum sciamus tamen nihil verborum causa esse facien-
dum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quo-
rum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi
nostri optime promunt atque in animis iudicum quod
nos volumus efficiunt. ea debent praestare sine dubio 33
et admirabilem et iocundam orationem, verum ad-
mirabilem non sic, quo modo prodigia miramur, et
iocundam non deformi voluptate, sed cum laude ac
dignitate coniuncta.

I. Igitur quam Graeci φράσιν vocant, Latine dicimus 1
elocutionem. ea spectatur verbis aut singulis aut con-
iunctis. in singulis intuendum est, ut sint Latina, per-

AGMPV] 1 *lac. agnovit Mei. quem secutus suppleas fere:* qui non satis ⟨eruditus erit, verborum paupertate⟩ laborabit *cf. 8, 2, 4 et 8, 3, 33* laboravit *fere ll.: em. Mei.* sin *Ps.-Turn.* si *ll.* 2 vis dicendi P erit P in officiis M inofficiosi A^{2}GPV (officio sic *corr.* P) ad requisita PV reliquis ita AG requisitis M requisita (*sine* ad) *Zumpt* 3/4 videatur P *sed* tur *in ras.* 4 ut eos AGMV eos *om.* P sequi sed *Ha.* sequis G sequitur AMV sequi tamen (tamen P^2 *ras.*) P 6 sint G^{1}MV 7 est *om.* PV 8 se AG est MPV commorandi AG^{1}V commovendi M 9 sint P 13 tamen *om.* P 17 efficiunt *super l.* A^2 praestare] efficere PV 18/19 ***verum***ammirabilem* A *om.* GMPV 19 **miramur A 20 ac A^2 ad AGPV *om.* M 22 *putes* ἑρμηνείαν *sed fontem prodit cf. Tryphonis* περὶ τρόπων *p. 191, 3 sq.* 23 ea spectamus G eam spectamus MPV

spicua, ornata, ad id, quod efficere volumus, accommodata: in coniunctis, ut emendata, ut ⟨apte⟩ conlo-
2 cata, ut figurata. sed ea, quae de ratione Latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de grammatice loqueremur, exsecuti sumus. verum illic tantum ne vitiosa essent praecepimus: hic non alienum est admonere, ut sint quam minime peregrina et externa. multos enim, quibus loquendi ratio non desit, invenias, quos curiose potius loqui dixeris quam Latine, quo modo et illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, adnotata unius adfectatione verbi hospitem dixit, nec alio se id deprendisse interrogata respondit quam quod nimium Attice lo-
3 queretur. et in Tito Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem. quare, si fieri potest, et verba omnia et vox huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata.

[DE PERSPICUITATE]

1 II. Perspicuitas in verbis praecipuam habet proprietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. primus enim intellectus est sua cuiusque rei
2 appellatio, qua non semper utemur. nam et obscena vitabimus et sordida et humilia. sunt autem humilia infra dignitatem rerum aut ordinis. in quo vitio cavendo non mediocriter errare quidam solent, qui omnia, quae sunt in usu, etiam si causae necessitas postulet, reformidant: ut ille, qui in actione Hibericas

---

10 Cic. Brut. 46, 172

AGMPV] 2 *suppl. Christ* 5 de *om.* GPV 8 eloquendi P 9 invenias *Re.* inveniam AGMPV 12 ne alio A¹G 16 et *ante* verba PV ei A¹G eius A²M 17 oleant *om.* A¹ oleat M *v. l.* V solet GV esse debent P (nt *corr.*) 23 utimur MPV 27 in *Re.* sine AGMP sm̃ V 28 postulet V postulat P si postulet A²M si postulent A¹G sic p. *Ha.* reformident M

herbas, se solo nequiquam intellegente, dicebat, nisi
inridens hanc vanitatem Cassius Severus spartum
dicere eum velle indicasset. nec video, quare clarus 3
orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit
quam ipsum id, quod vitabat. in hac autem pro-
prietatis specie, quae nominibus ipsis cuiusque rei utitur,
nulla virtus est, at, quod ei contrarium est, vitium. id
apud nos inproprium, ἄκυρον apud Graecos vocatur, 4
quale est 'tantum sperare dolorem', aut quod in ora-
tione Dolabellae emendatum a Cicerone adnotavi,
'mortem ferre', aut qualia nunc laudantur a quibus-
dam, quorum est 'de cruce verba ceciderunt'. non
tamen quidquid non erit proprium, protinus et in-
proprii vitio laborabit, quia primum omnium multa
sunt et Graece et Latine non denominata. nam et qui 5
iaculum emittit iaculari dicitur, qui pilam aut sudem,
appellatione privatim sibi adsignata caret: et ut lapi-
dare quid sit manifestum est, ita glaebarum testarum-
que iactus non habet nomen. unde abusio, quae
κατάχρησις dicitur, necessaria. translatio quoque, in 6
qua vel maximus est orationis ornatus, verba non suis
rebus accommodat. quare proprietas non ad nomen,
sed ad vim significandi refertur, nec auditu, sed in-
tellectu perpendenda est. secundo modo dicitur pro- 7
prium inter plura, quae sunt eiusdem nominis, id,
unde cetera ducta sunt, ut vertex est contorta in se
aqua vel quidquid aliud similiter vertitur, inde propter
flexum capillorum pars summa capitis, ex hoc id, quod
in montibus eminentissimum. recte dixeris haec omnia

---

2 or. frg. p. 550 M. 9 Verg. Aen. 4, 419 10 or. frg. p. 486 M.

AGMPV] 5 vitabat *Ald.* videbat *ll.* 7 non nulla A[2] at quod *Spa.* ob quod A[2] ad quod G adqui M atqui V atque P 11 nunc] nō (*sic*) G nomina P *et v. l.* V 13/14 inproprio GMV 18 est *om.* PV 22 non ad] non G 25 id AG et MPV 26 ducta P dicta AGMV 28 id A[2]V in GMP

vertices, proprie tamen unde initium est. sic soleae
8 et turdi pisces et cetera. tertius est huic diversus modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre proprie 'nenia' et tabernaculum ducis 'augurale'. item, quod commune est et aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut 'urbem' Romam accipimus et 'venales' novicios et 'Corinthia' aera, cum sint urbes aliae quoque et venalia multa et tam aurum et argentum quam aes Corinthium. sed ne in his quidem virtus oratoris
9 inspicitur. at illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet ut proprie dictum, id est, quo nihil inveniri possit significantius, ut Cato dixit, 'C. Caesarem ad evertendam rem publicam sobrium accessisse', ut Vergilius 'deductum carmen', et
10 Horatius 'acrem tibiam' 'Hannibalemque dirum'. in quo modo illud quoque est a quibusdam traditum proprii genus ex adpositis (epitheta dicuntur), ut 'dulcis musti' et 'cum dentibus albis'. de quo genere alio loco dicendum est. etiam quae bene translata sunt, propria
11 dici solent. interim autem, quae sunt in quoque praecipua, proprii locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias virtutes cunctator est appellatus. possunt videri verba, quae plus significant quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis, intellectum enim adiuvant: ego tamen libentius emphasim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intellegatur efficit, sed ut plus intellegatur.

13 Suet. Caes. 53 15 ecl. 6, 5 16 carm. 1, 12, 1: 3, 6, 36 18 georg. 1, 295 19 Aen. 11, 681

AGMPV] 1/2 solea et GMV *in mg.* (-ae et *ras.* A) 2 cetera tertius A^2V tertia tertius AG tertius MP 5 6 commune est MPV communē AG 7 attribuitur P 18 quae epitheta d. P et ep. d. V dulci musti A^1 dulcem iusti G dulce mustum PV dulce iniustum M 26 ego autem PV

At obscuritas fit verbis iam ab usu remotis, ut si 12
commentarios quis pontificum et vetustissima foedera et exoletos scrutatus auctores id ipsum petat ex his, quae inde contraxerit, quod non intelleguntur. hinc enim aliqui famam eruditionis adfectant, ut quaedam soli scire videantur. fallunt etiam verba vel regionibus 13
quibusdam magis familiaria vel artium propria, ut 'atabulus ventus' et 'navis stlataria' et 'inula Cosana'. quae vel vitanda apud iudicem ignarum significationum earum vel interpretanda sunt, sicut in his, quae homonyma vocantur, ut 'taurus' animal sit an mons an signum in caelo an nomen hominis an radix arboris, nisi distinctum non intelligetur.

Plus tamen est obscuritatis in contextu et continua- 14
tione sermonis et plures modi. quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec transiectione ultra modum ὑπερβάτων finis eius differatur. quibus adhuc peior est mixtura verborum, qualis in illo versu

saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras.

etiam interiectione, qua et oratores et historici fre- 15
quenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur breve est. nam Vergilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset,

nec vanos horret strepitus,

---

20 Aen. 1, 109 26 georg. 3, 79—83

AGMPV] 1 at *om.* P iam *Ha.* etiam *ll.* 4 contradixerit GM 6 etiam *Ald.* enim *ll.* regionibus *corr.* P, V religionibus *cett. ll.* 8 stlataria *Haupt* saccaria AMPV sacraria G inula Cosana *C. Schenkl* in alio loco sane PV in maloco sanum AG malocossanum M 13 intellegitur GV 15 ne sit G 16 ut] et G 16/17 transiectio intra modum A^{2}M transiectio i. domum GV *de* P^{1} *non constat: corr. post alios Zumpt* 17 hyperbaton (-to AG) *ll.* hyperbati *Zumpt, del. Ha., cf. Anon. Segueri RG I 438, 17 Sp.* 23 solet PV solent AGM

conpluribus insertis alia figura quinto demum versu redit,

tum, si qua sonum procul arma dederunt,
stare loco nescit.

16 vitanda in primis ambiguitas, non haec solum, de cuius genere supra dictum est, quae incertum intellectum facit, ut 'Chremetem audivi percussisse Demean', sed illa quoque, quae, etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit, ut si quis dicat 'visum a se hominem librum scribentem'. nam etiam si librum ab homine scribi patet, male tamen composuerit feceritque ambiguum, quantum in ipso fuit.

17 Est etiam in quibusdam turba inanium verborum, qui, dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris circumeunt omnia copiosa loquacitate, eo quod dicere nolunt ipsa: deinde illam seriem cum alia simili iungentes miscentesque, ultra
18 quam ullus spiritus durare possit, extendunt. in hoc malum a quibusdam etiam laboratur: neque id novum vitium est, cum iam apud Titum Livium inveniam, fuisse praeceptorem aliquem, qui discipulos obscurare quae dicerent iuberet, Graeco verbo utens *σκότισον*. unde illa scilicet egregia laudatio: 'tanto melior: ne
19 ego quidem intellexi.' alii brevitatem aemulati necessaria quoque orationi subtrahunt verba et, velut satis sit scire ipsos, quid dicere velint, quantum ad alios

7 cf. p. 59, 14 21 frg. 78 Hertz

AGMPV] 2 redit tum *Ba.* redditum AG redditur MPV 3 sonitum V dedere P *cum Vergilio* 5 haec *ras.* A^2,PV ex GM 7.8 Demeam PV 8 quae et si P 10 librum hominem *Chifletius* 12 conposuerat feceratque MPV 17 eo *Ha,* et AGMV *om.* P (*qui habet* quae [quae *etiam* MV] dicere volunt) ipsa *Christ* ipsam *ll.* 19 dare possit G 25 brevitatis aemuli PV brevitatis emulari M 27 quid AV qui G quae MP

pertineat, nihili putant: 'at ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio intellegit.' quidam, emutatis in perversum dicendi figuris, idem vitium
consecuntur. pessima vero sunt ἀδιανόητα, hoc est, 20
quae verbis aperta occultos sensus habent, ut cum dictus est caecus 'secundum vitam stare', et qui suos artus morsu lacerasse fingitur in scholis, 'supra se
cubasse'. ingeniosa haec et fortia et ex ancipiti diserta 21
creduntur, pervasitque iam multos ista persuasio, ut id [iam] demum eleganter atque exquisite dictum putent, quod interpretandum sit. sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt haec, quae cum intellexerunt, acumine suo delectantur et gaudent, non quasi audierint, sed quasi invenerint. 22

Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit neque superfluat: ita sermo et doctis probabilis et planus inperitis erit. haec eloquendi observatio: nam rerum perspicuitas quo modo praestanda sit, diximus in praeceptis narrationis. similis autem
ratio est in omnibus. nam si neque pauciora, quam 23
oportet, neque plura neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida et neglegenter quoque audientibus aperta: quod et ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat et tenebris orationis inferat quoddam intellegentiae suae lumen, sed multis eum frequenter cogitationibus avocari, nisi tam clara fuerint, quae dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiam si in eam

---

AGMPV] 1 nihili *Spa.* nihil *ll.* vitiosum A(M)V 4 ἀδιανόητα *cf. Pseud.-Dion. artis p. 355, 20 Us.* 5/6 cum dictus *Spa.* cum ductus A conductus GMPV 6 secundum] secus V *et corr.* P vitam GP^2 uiam A^2,MP^1V 9 pervasitque *Ba.* persuasitque AG ac pervasit quidem P ał persuasit quidem (M)V iam *del. Spa.* 12 intellexerint P 18 haec est el. PV 26 ipse *corr.* A ipsa GMP ipsum V 29 fuerit, qua A^2 ut *ante* in *om.* AGM 30 oculos P oculis AGMV

24 non intendatur, incurrat. quare non, ut intellegere possit, sed, ne omnino possit non intellegere, curandum. propter quod etiam repetimus saepe, quae non satis percepisse eos, qui cognoscunt, putamus † 'quae causa utique nostra id culpa dicta obscurius: ad planiora et communia magis verba descendimus', cum id ipsum optime fiat, quando nos aliquid non optime fecisse simulamus.

[DE ORNATU]

1 III. Venio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus
quam in ceteris dicendi partibus sibi indulget orator.
nam emendate quidem ac lucide dicentium tenue
praemium est, magisque ut vitiis carere quam ut ali-
2 quam magnam virtutem adeptus esse videaris. in-
ventio cum imperitis saepe communis, dispositio mo-
dicae doctrinae credi potest: si quae sunt artes altiores,
plerumque occultantur, ut artes sint, denique omnia
haec ad utilitatem causarum solam referenda sunt.
cultu vero atque ornatu se quoque commendat ipse,
qui dicit, et in ceteris iudicium doctorum, in hoc vero
etiam popularem laudem petit, nec fortibus modo, sed
3 etiam fulgentibus armis proeliatur. ⟨an⟩ in causa Gaii
Cicero Corneli consecutus esset docendo iudicem tan-
tum et utiliter demum ac Latine perspicueque dicendo,
ut populus Romanus admirationem suam non adcla-
matione tantum, sed etiam plausu confiteretur? subli-
mitas profecto et magnificentia et nitor et auctoritas

AGMPV] 4 cognoscuntur GMV qua A[2] 5 id] est *Ha.* ad AG quae causa ad M qua causa ad PV 6 descendimus PV discendimus AGM descendamus *Christ. totum locum sic restituo:* [quae causa] utique nostra id culpa dictum obscurius, qua causa ad . . . . . . descendimus 7 quando *Spa.* quod AGPV quam M 11 dicendi AP dicunt GMV 13 ut *ante* vitiis *om.* GMV 16 artes sunt A[1]G 18 sola AGM 22 an *add. Spa.* Gaii] C. A est GMPV 27 nitor et APV nitore GM

expressit illum fragorem. nec tam insolita laus esset 4
prosecuta dicentem, si usitata et ceteris similis fuisset
oratio. atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse
quid facerent nec sponte iudicioque plausisse, set velut
mente captos et quo essent in loco ignaros erupisse
in hunc voluptatis adfectum.

Sed ne causae quidem parum conferat idem hic 5
orationis ornatus. nam qui libenter audiunt, et magis
adtendunt et facilius credunt, plerumque ipsa de-
lectatione capiuntur, nonnumquam admiratione aufe-
runtur. nam et ferrum adfert oculis terroris aliquid,
et fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eo-
rum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. recteque 6
Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistula
scribit: 'nam eloquentiam, quae admirationem non
habet, nullam iudico.' eandem Aristoteles quoque pe-
tendam maxime putat.

Sed hic ornatus (repetam enim) virilis et fortis et
sanctus sit nec effeminatam levitatem et fuco ementi-
tum colorem amet: sanguine et viribus niteat. hoc 7
autem adeo verum est, ut, cum in hac maxime parte
sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur
virtutum tamen iis nomen inponant. quare nemo ex
corruptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus:
non hanc esse virtutem nego, sed illis eam non tribuo.
an ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis 8

---

14 ex libro incerto frg. 3 H. 16 Arist. Rhet. 3, 2, p. 1404 b, 11 sq.

AGMPV] 4 plausisset velut AG plausisse velut A^2M plausisse sed videbat V plausisset //// velut (*s. l.* sed *incerta man.*) P 5 esset A^1G 7 conferat MP conferant G conferet A^2 conferunt V 13 timeretur A^2P tantum timeretur AGMV 14 his *om.* M 18 virilis et *Ald.* virilis P viri sed AG viri MV 19 suco AG 19/20 ementitum *Ob.* eminentium AGMV eminentem P 20 colore manet AGMV 22 virtutum A^2 virtutem AG virtutis MPV 24 me A^2PV ne AGM 25 nego *om.* MP (*qui* nam *pro* non) V eam PV etiam AGM

ostenderit lilia et violas et anemonas, fontes surgentes, quam ubi plena messis aut graves fructu vites erunt? sterilem platanum tonsasque myrtos quam maritam ulmum et uberes oleas praeoptaverim? habeant illa divites licet: quid essent, si aliud nihil
9 haberent? nullusne ergo etiam frugiferis adhibendus est decor? quis negat? nam et in ordinem certaque intervalla redigam meas arbores. quid illo quincunce speciosius, qui, in quamcumque partem spectaveris, rectus est? sed protinus in id quoque prodest, ut
10 terrae sucum aequaliter trahat. surgentia in altum cacumina oleae ferro coercebo: in orbem se formosius fundet et protinus fructum ramis pluribus feret. decentior equus, cuius adstricta ilia, sed idem velocior. pulcher adspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio
11 expressit, item certamini paratior. numquam vera species ab utilitate dividitur.

Sed hoc quidem discernere modici iudicii est: illud observatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus materiae genere deciens variatur. atque ut a prima divisione ordiar, non idem demonstrativis et deliberativis et iudicialibus causis conveniet. namque illud genus ostentationi compositum solam petit audientium voluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit
12 ornatumque orationis exponit, ut quod non insidietur nec ad victoriam, sed ad solum finem laudis et gloriae tendat. quare quidquid erit sententiis populare, verbis nitidum, figuris iocundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam eloquentiae intuendum et paene pertractandum dabit:

3 Cf. Horatii carm. 2, 15

AGMPV] 8 quid APV quod G quas M 11 aequalitate GM surgentia MPV fugientia AG 16 idem P vera (a *corr.*) P vero V mera A^{2}GM 19 ornatus *corr.* A *ex* oratus, *habuit* P^1 orator GM ornator P^{2}V 20 deciens variatur] decidit variatus AGM decet variatus V debet esse variatus P 23 ostentationi P ostentationis AGMV 30 poene AG

nam eventus ad ipsum, non ad causam refertur. at 13
ubi res agitur et vera dimicatio est, ultimus sit famae
locus. praeterea ne decet quidem, ubi maxima rerum
momenta versantur, de verbis esse sollicitum. neque
hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti 14
pressior et severior et minus confessus, praecipue
materiae accommodatus. nam et ⟨in⟩ suadendo subli-
mius aliquid senatus, concitatius populus, et in iudiciis
publicae capitalesque causae poscunt accuratius di-
cendi genus. at privatum consilium causasque pau-
corum, ut frequenter accidit, calculorum purus sermo
et dissimilis curae magis decuerit. an non pudeat
certam creditam perihodis postulare aut circa stillici-
dia adfici aut in mancipii redhibitione sudare? sed
ad propositum.

Et quoniam orationis tam ornatus quam perspicui- 15
tas aut in singulis verbis est aut in pluribus positus,
quid separata, quid iuncta exigant, consideremus.
quamquam enim rectissime traditum est, perspicui-
tatem propriis, ornatum translatis verbis magis egere,
sciamus nihil ornatum esse, quod sit inproprium. sed 16
cum idem frequentissime plura significent, quod *συν-
ωνυμία* vocatur, iam sunt aliis alia honestiora, subli-
miora, nitidiora, iocundiora, vocaliora. nam ut syllabae
e litteris melius sonantibus clariores, ita verba e syl-
labis magis vocalia, et quo plus quodque spiritus
habet, auditu pulchrius. et quod facit syllabarum, idem

---

22 Cf. Arist. Rhet. 3, 2 p. 1404 b, 37 sq.

AGMPV] 3 decet *Spa.* debet AGMPV 4 sollicitus A^2MV 5 uti *Ald.* ubi AGMPV 6 et m. *Ob.* eo m. AGMPV 7 materiae A^2 materia AG materiam M ad materiam PV in *add. Ge.* 10 at P ad AGV *om.* M 14 in *om.* PV 17 positus *explanat H. Gabler, De eloc. M. F. Quint. p. 71* 18 iuncta A^2P iniuncta AG coniuncta MV 21 nihil ornatum] inornatum PMV 23 alia *om.* GMV 25 clariores sunt M sunt clariores PV e A et GM *om.* PV 25/26 syllabis *scil.* melius sonantibus 26 quodque *Spa.* quoque *ll.*

verborum quoque inter se copulatio, ut aliud alii
17 iunctum melius sonet. diversus tamen usus: nam rebus atrocibus verba etiam ipso auditu aspera magis convenient. in universum quidem optima simplicium creduntur, quae aut ⟨rem⟩ maxime explanant aut sono sunt iocundissima. et honesta quidem turpibus potiora semper nec sordidis umquam in oratione erudita lo-
18 cus. clara illa atque sublimia plerumque materiae modo discernenda sunt: quod alibi magnificum, tumidum alibi, et quae humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. ut autem in oratione nitida notabile humilius verbum et velut macula, ita a sermone tenui sublime nitidumque discordat fitque cor-
19 ruptum, quia in plano tumet. quaedam non tam ratione quam sensu iudicantur, ut illud

caesa iungebant foedera porca

fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset 'porco', vile erat. in quibusdam ratio manifesta est. risimus, et merito, nuper poetam, qui dixerat

praetextam in cista mures rosere camilli.

20 at Vergilii miramur illud

saepe exiguus mus.

nam [epitheton exiguus] appositum proprium effecit, ne plus expectaremus, et casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabae non usitata addidit gratiam. imitatus est itaque utrumque Horatius:

nascetur ridiculus mus.

21 nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnumquam est. vim rebus aliquando verborum ipsa humi-

---

16 Aen. 8, 641 22 Georg. 1, 181 27 ars 139

AGMPV] 2 iniunctum *fort.* A^1 t. usus est M est tamen usus P usus t. est V 5 quae—6 honesta *om.* MP^1V rem maxime explanant *Stroux* maxime exclamant *ll.* 9 modo *om.* MPV 11 ut autem in A ut sint GM et sicut in P ut sit in V 23 nam epitheton exiguus *om.* P^1 (*add.* P^4) V appositum *Spa.* aptum AGMP *v. l.* V apta tum V efficit GV 28 summittenda ** A

litas adfert. an cum dicit in Pisonem Cicero 'cum tibi tota cognatio serraco advehatur', incidisse videtur in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum volebat, auxisse? et alibi: 'caput opponis 22
cum eo coruscans.' unde interim gratus fit iocis decor, qualis est ille apud M. Tullium 'pusio, qui cum maiore sorore cubitabat', et 'Flavius, qui cornicum oculos confixit', et pro Milone illud 'heus tu Rufio', et 'Erucius Antoniaster'. id tamen in declamatoribus est notabilius, laudarique me puero solebat 'da patri panem', et in eodem 'etiam canem pascis'. res quidem praecipue in 23
scholis anceps et frequenter causa risus, nunc utique, cum haec exercitatio procul a veritate seiuncta laboret incredibili verborum fastidio ac sibi magnam partem sermonis absciderit.

Cum sint autem verba propria, ficta, translata, pro- 24
priis dignitatem dat antiquitas. namque et sanctiorem et magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerit usurus, eoque ornamento acerrimi iudicii P. Vergilius unice est usus. 'olli' enim et 'quianam' 25
et 'moerus' et 'pone' et 'porricerent' adspergunt illam, quae etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem arti auctoritatem. sed utendum modo nec ex ultimis tenebris repetenda. satis est vetus 'quaeso': quid necesse est 'quaiso' dicere? 'oppido' quamquam

---

1 frg. 10 H. 6 Cael. 15, 36 7 Mur. 11, 25 8 Mil. 22, 60 p. Vareno fr. 8 H. frg. 2, 10 Sch.

AGMPV] 2 in GPV ad M *om.* A 3 eo contemptum PV eo contentu A G contentus eo M 5 coruscans *G. Freund* conificans *ll.* cornificans *Bonnell* gratus fit iocis decor *Christ* grati idiotis de quo AG cratii dictis de quo MPV 7 Flavius *Reg.* Fabius AGMP Tarbinus V 8 heu AGMV 9 declamationibus P 10 da A²MPV de AG 12 et *Christ* sed *ll.* itaque GMPV 19 quivis libet fuerat V, P (quibus l-) (fuerat M *quoque*) 21 moerus *Ribbeck* mus AGMV mis P poene G porricerent *Haupt* pollicerent A, G (poli-) policent MPV 22 gratissima *Re.* gravissima AGMPV 25 quaiso *Gertz* quaeso *ll.* quamquam *Gertz* quam AG quo PV qua A² que M

usi sunt paulum tempore nostro superiores, vereor ut iam nos ferat quisquam: certe 'antegerio', cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur.
26 'aerumna' quid opus est, tamquam parum sit, si dicatur 'queo', horridum? 'reor' tolerabile, 'autumo' tragicum, 'prolem' dicendi versu est ius, 'prosapia' insulsum. quid multa? totus prope mutatus est sermo.
27 quaedam tamen adhuc vetera vetustate ipsa gratius nitent, quaedam et necessario interim sumuntur, ut 'nuncupare' et 'fari': multa alia etiam audentius inseri possunt, sed ita demum, si non appareat adfectatio, in quam mirifice Vergilius:

28 Corinthiorum amator iste verborum,
Thucydides Britannus, Atticae febres,
tau Gallicum, min et sphin et — male illi sit:
ita omnia ista verba miscuit fratri.

29 Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est: 'Germanum Cimber occidit.' nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

30 odiosa cura: nam et cuilibet facilis et hoc pessima, quod eius studiosus non verba rebus aptabit, sed res extrinsecus arcesset, quibus haec verba conveniant.
Fingere, ut primo libro dixi, Graecis magis conces-

---

1 Trag. inc. 89 p. 300 R. 13 catal. 2 18 Phil. 11, 6, 14

AGMPV] 1 sunt usi PV 4 aerumna *Madvig* erumnas AGM(P)V parum A parvus GMPV si *om.* A[1]GMPV 5 queo *Madvig* quod AGMPV 6 in versu *Zumpt, Madvig sed v. Lucilii fg.* 229 *M et Horatii sat.* 1, 5, 87 versum AG (dicendam) universam (-so) M,PV est ius] eius PV ei AGM (ius est *Madvig*) prosapia *Zumpt* prosapiam *ll.* 9 et A etiam PV ēe GM 9/10 ut nuncupare *Zumpt* enuncupare *ll.* 10 audentius *Ba.* audientibus *ll.* 12 quam *Ob.* qua *ll.* 14 brittannus A brittanus G britanus MPV 15 tau AGPV tam M min et sphin et *Buecheler* enim et spin et A enim et spine GMPV 19 epigrammaten G 23 quod AG quia MP qui V eius *Ges.* rei *ll.* 25 *cf.* 1, 5, 32

sum est, qui sonis etiam quibusdam et adfectibus non
dubitaverunt nomina aptare, non alia libertate quam
⟨qua⟩ illi primi homines rebus appellationes dederunt.
nostri aut in iungendo aut in derivando paulum ali- 31
quid ausi vix in hoc satis recipiuntur. nam memini
iuvenis admodum inter Pomponium ac Senecam etiam
praefationibus esse tractatum, an ‘gradus eliminat’ in
tragoedia dici oportuisset. at veteres ne ‘expectorat’ qui-
dem timuerunt, et sane eiusdem notae est ‘exanimat’.
at in tractu et declinatione talia sunt, qualia apud 32
Ciceronem ‘beatitas’ et ‘beatitudo’: quae dura quidem
sentit esse, verum tamen usu putat posse molliri. nec
a verbis modo, sed ab nominibus quoque derivata sunt
quaedam, ut a Cicerone ‘sullaturit’, Asinio ‘fimbria-
tum’ et ‘figulatum’. multa ex Graeco formata nova 33
ac plurima a Verginio Flavo, quorum dura quaedam
admodum videntur, ut ‘queens’ et ‘essentia’: quae cur
tanto opere aspernemur nihil video, nisi quod iniqui
iudices adversus nos sumus ideoque paupertate ser-
monis laboramus. quaedam tamen perdurant. nam et 34
quae vetera nunc sunt, fuerunt olim nova, et quaedam
sunt in usu perquam recenti, ut Messala primus ‘rea-
tum, munerarium’ Augustus primus dixerunt [reatum
nemo ante Messalam, munerarium nemo ante Augu-
stum dixerat]. ‘piraticam’ quoque ut ‘musicam’ et

7 Trag. inc. 129 p. 313 R. 8 expectorat] Enni in Alcumaeo 2, 2 R. 11 nat. deor. 1, 34, 95 14 Att. 9, 10, 6 Or. Rom. frg. p. 496 M. 22 frg. 513 M.

AGMPV] 3 qua *add. Re.* 4 aut AGPV autem M 9 notae P *ras.* nocte AGMV 10 at *del. Christ* (exanimata GM *et sine* at V) 14 a *om.* V ab *ante* Asinio *suppl. corr.* P 16 Verginio Flavo *Spa.* Sergio Flavo *fere ll.* Sergio Plauto *Teuffel* 17 queens *Ha.* quae (que) ens AGMV *quens* P 18 tanto opere *solus* A 21 sunt *om.* M (*l.* 22 *om.* V) 22 recenti GPV *et fort.* A[1] recentia A[2]M *in mg.* V ut] aut G primus PV prius AG plus M *et v. l.* V 23 munerarium P numerarium A *et* (-alium *vel* -abilium) GMV *Glossam eiecit Re.* 24 numerarium *it.* A *et* (-alium) GM(V) 25 et *om.* GM(V)

'fabricam' dici adhuc dubitabant mei praeceptores, 'favorem' et 'urbanum' Cicero nova credit. nam et in epistula ad Brutum 'eum', inquit, 'amorem et eum, ut hoc verbo utar, favorem in consilium advocabo':
35 et ad Appium Pulchrum: 'te, hominem non solum sapientem, verum etiam, ut nunc loquimur, urbanum.' idem putat a Terentio primum dictum esse 'obsequium', †Caecilius a Sisenna 'albenti caelo'. 'cervicem' videtur Hortensius primus dixisse: nam veteres pluraliter appellabant. audendum itaque: neque enim accedo Celso,
36 qui ab oratore verba fingi vetat. nam cum sint eorum alia, ut dicit Cicero, 'nativa', id est, 'quae significata sunt primo sensu', alia 'reperta, quae ex his facta sunt': ut iam nobis ponere alia, quam quae illi rudes homines primique fecerunt, fas non sit, at derivare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est,
37 quando desiit licere? sed si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remediis praemuniendum est: 'ut ita dicam, si licet dicere, quodam modo, permittite mihi sic uti.' quod idem etiam in his, quae licentius translata erunt, proderit, nihilque non tuto dici potest, in quo non falli iudicium nostrum sollicitudine ipsa manifestum erit. qua de re Graecum illud elegantissimum est, quo praecipitur προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ.

2 Sest. 54, 115 3 ex libro incerto frg. 4 H. 5 fam. 3, 8, 3 7 Lael. 24, 89 8 Caecilii Cal frg. 168 Ofenl. Peter HRF p. 185 n. 103 9 cf. Varro ling. 8, 5, 14 10 Fr. 12 M. 12 part. 5, 16 17 cf. Caec. frg. 47 Of. et Theophrasti περὶ λέξεως frg. p. 56 M. 24 Arist. Rhet. 3, 7 p. 1408 b 3

AGMPV] 1 adhuc vetabant *Ha.* 2 credidit M 3 eum MPV cum AG 7 putant GM, A^1? 8 Cecilius M(P)(V) cincilius (*ras.*) A, G Caesellius *Bergk, recte* Cincius *cf. Festi p. 214 (p. 236, 27 Linds.) et saepius* albente *Spa.* 9 10 appellant MP 11 fingi A^2P iungi AGMV 13 primo—facta sunt *in mg. man. antiqua sed insolita* G *om.* MPV 14 alia quam quae *ed. Gryph.* aliqua quae (M) V a. quod AGP 20 quod idem AGM quidem V quod P 21 proderit *codex Turicensis* proderunt AGMPV 23 illud *om.* MPV 23/24 erit eleg. MP erit Graecum eleg. V

Translata probari nisi in contextu sermonis non 38 possunt. itaque de singulis verbis satis dictum, quae, ut alio loco ostendi, per se nullam virtutem habent. sed ne inornata [quae] sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem, excepto si obscena nudis nominibus enuntientur. quod viderint, 39 qui non putant esse vitanda, quia nec sit vox ulla natura turpis, et si qua est rei deformitas, alia quoque appellatione quacumque ad intellectum eundem nihilo minus perveniat. ego Romani pudoris more contentus etiam respondendi talibus verecundiam silentio vindicabo.

Iam hinc igitur ad rationem sermonis coniuncti 40 transeamus. cuius ornatus in haec duo prima dividitur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. nam primum est, ut liqueat, augere quid velimus an minuere, concitate dicere an moderate, laete an severe, abundanter an presse, aspere an leniter, magnifice an subtiliter, graviter an urbane. tum, quo translationum 41 genere, quibus figuris, qualibus sententiis, quo modo, qua postremo conlocatione id, quod intendimus, efficere possimus.

Ceterum dicturus, quibus ornetur oratio, prius ea, quae sunt huic laudi contraria, attingam: nam prima virtus est vitio carere. igitur ante omnia ne speremus 42 ornatam orationem fore, quae probabilis non erit. probabile autem Cicero id genus dicit, quod non nimis est comptum: non quia comi expolirique non debeat

26 part. 6, 19

AGMPV] 4 quae sunt AGMPV *fort.* inornata ⟨ingrata⟩que sunt 7 vitanda P vitandum AGMV sit A^2P sic AGM si V 10 ego A^1GV ergo *corr.* A^1,MP contenti GM 11 etiam AG *v. l.* V ut iam MPV respondendi *Becher* respondi *ll.* 15 liqueat P liceat AGMV quod G que M 17 leviter M 18 translationum *Ha.* translationem A translatione GM translationis PV 21 possimus PV possit AG possumus M 23 laudi huic contr. M huic contr. laudi PV 26/27 nimis est comptum *ex Cic. Ha.* n. e. dictum A n. e. dict̄ G plus minusve est quam dicit MPV (decet *Re.*) *putes* nimis est pictum

(nam et haec ornatus pars est), sed quia vitium est
43 ubique quod nimium est. itaque volt esse auctoritatem in verbis, sententias vel graves vel aptas opinionibus hominum ac moribus. his enim salvis licet adsumere ea, quibus inlustrem fieri orationem putat, delecta, translata, superlata, ad nomen adiuncta, duplicia et idem significantia atque ⟨ab ipsa actione atque⟩ imitatione rerum non abhorrentia.

44 Sed quoniam vitia prius demonstrare adgressi sumus, ab hoc initium sit, quod κακένφατον vocatur: sive mala consuetudine in obscenum intellectum sermo detortus est, ut 'ductare exercitus' et 'patrare bella' apud Sallustium dicta sancte et antique ridentibus, si dis placet (quam culpam non scribentium quidem iudico
45 sed legentium, tamen vitandam, quatenus verba honesta moribus perdidimus et vincentibus iam vitiis cedendum est), sive iunctura deformiter sonat, ut, si 'cum hominibus notis loqui' nos dicimus, nisi hoc ipsum 'hominibus' medium sit, in praefanda videmur incidere, quia ultima prioris syllabae littera, quae exprimi nisi labris coeuntibus non potest, aut intersistere nos indecentissime cogit aut [non] continuata cum
46 insequente in naturam eius corrumpitur. aliae quoque coniunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi libenter est in eo vitio, quod vitandum dicimus, commorantis. sed divisio quoque adfert eandem iniuriam pudori, ut si 'intercapedinis' nominativo casu quis

---

9sq. Celsi frg. 13 M. 12 Cat. 17, 7; Iug. 38, 1 Iug. 21, 2

AGMPV] 5 ea A²MPV a AG delecta *e Cic. Ge.* delectat *fere ll.* 6 supra lata AG(M) duplicata *Cic., sed* διπλοῖς ὀνόμασι *Arist. Rhet. III 2 p. 1404b 29* 7 *suppl. ed. Gryph.* 10 ab *Ha.* vel *ll.* initium AGP vitium MV 15 vitandam *Ald.* vitanda *ll.* (-di V) 16 moribus] *cf. Tac. hist. 3, 72* iam *Spa.* etiam *ll.* (*ras.* A) 18 nisi *corr.* P nos AGMV hoc *om.* MPV 19 praefata A² 20 ultima prioris ultimae s. AGMP 20 21 litteraeque exp. AGMP ultime littera exp. V 22 *del. Re.* 23 naturam *Re.* natura AGMPV quoque *Spa.* que *ll.* 25 libenter AG longum MPV 27 intercapedinis *corr.* P intercapedines AGMV

utatur. nec scripto modo id accidit, sed etiam sensu 47 plerique obscene intellegere, nisi caveris, cupiunt (ut apud Ovidium 'quaeque latent meliora putat') et ex verbis, quae longissime ab obscenitate absunt, occasionem turpitudinis rapere. siquidem Celsus κακένφατον apud Vergilium putat:

incipiunt agitata tumescere:

quod si recipias, nihil loqui tutum est.

Deformitati proximum est humilitatis vitium (ταπείνωσιν vocant), qua rei magnitudo vel dignitas minuitur, ut 48

sáxea est verrúca in summo móntis vertice —,

cui natura contrarium, sed errore par est, parvis dare excedentia modum nomina, nisi cum ex industria risus inde captatur. itaque nec parricidam 'nequam' dixeris hominem nec deditum forte meretrici 'nefarium', quia alterum parum, alterum nimium est. proinde quaedam 49 hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis oratio est. quae vitia facillime fient manifesta contrariis virtutibus. nam primum acuto, secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diversum est.

Vitari ⟨deb⟩et ἔλλειψις, cum sermoni deest aliquid, 50 quo minus plenus sit, quamquam id obscurae potius quam inornatae orationis est vitium. sed hoc quoque, cum a prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογία, id est eiusdem verbi aut sermonis iteratio. haec enim, 51 quamquam non magnopere a summis auctoribus vi-

---

3 met. 1, 502 7 georg. 1, 357 12 Trag. inc. 75 p. 295 R.

AGMPV] 3 putant AG et AMPV *om.* G 10 re GMPV 12 saxea est *An. Eckst.* exea est GP exea A exeat A^2MV 16 qui A^1G quod MPV 17 quaedam GMPV quae haec A^2 18 hebes *Ba.* habet AGMV *om.* P 23 *incerto remedio supplevi cum Ha. an* vitii instar et? ἔλλειψις *Kaibel* ЄΜЄΙΥΙC AG μείωσιν PV 24 quod GPV quid M 25 vitium est GMPV 28 a *om.* MV

tata, interim vitium videri potest, in quod saepe incidit etiam Cicero securus tam parvae observationis, sicut hoc loco: 'non solum igitur illud iudicium iudicii simile, iudices, non fuit.' interim mutato nomine ἐπανάλημψις dicitur, atque est et ipsum inter schemata, quorum exempla illo loco quaerenda, quo virtutes erunt.

52 Peior hac ὁμοείδεια, quae nulla varietatis gratia levat taedium atque est tota coloris unius, qua maxime deprenditur carens arte orator, eaque et in sententiis et in figuris et in compositione longe non animis

53 solum, sed etiam auribus est ingratissima. vitanda μακρολογία, id est longior quam oportet sermo, ut apud T. Livium: 'legati non impetrata pace retro domum, unde venerant, abierunt.' sed huic vicina περίφρασις virtus habetur. est et πλεονασμός vitium, cum supervacuis verbis oratio oneratur: 'ego oculis meis

54 vidi', satis enim 'vidi'. emendavit hoc etiam urbane in Hirtio Cicero: cum is apud Asinium declamans 'filium a matre decem mensibus in utero latum esse' dixisset, 'quid? aliae', inquit, 'in perula solent ferre?' nonnumquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, adfirmationis gratia adhibetur:

vocemque his auribus hausi.

55 at vitium erit, quotiens otiosum fuerit et supererit, non cum ** adicietur. est etiam, quae περιεργία vo-

---

3 Cluent. 35, 96 — 13 frg. 62 ed. Hertz — 23 Aen. 4, 359

AGMPV[4 mutato A^2V mutatio AGMP nominis MP 6 quaerenda A^2 quaerendam A quae reddam G reddam MPV 7 quae] est, quae PV 8 qua A^2P quam AGMV *An. Eckst.* 9 deprehenditur APV (*An. Eckst.*) orator eaque] oratoria aque A^1 oratoriae aque A^2G oratoria atque MPV oratio eaque *An. Eckst.* 10 compositione (*ceteris corruptis*) MPV positione AG 13 pace retro unde venerant domum reversi *An. Eckst. cf. Charisius p. 271 K.* 17 sates A^1G sat est A^2 satis est P 18 cum is apud Asinium] cui sapasim cum A cusapastium G (astium *interpretor* asīium) causa passivum MP (-surum), V cum is apud ipsum *Volkmann* 19 a *om.* A^1GMPV 20 perula *Passeratius* penula *ll.* 24 at *ras.* A ta G tale MPV 25 *lac. signa posui, deest fere* ad firmandam veritatem

catur, [cum] supervacua, ut sic dixerim, operositas, ut a
diligenti curiosus et religione superstitio distat. atque,
ut semel finiam, verbum omne, quod neque intel-
lectum adiuvat neque ornatum, vitiosum dici potest.
Κακόζηλον, id est mala adfectatio, per omne dicendi 56
genus peccat: nam et tumida et pusilla et praedulcia
et abundantia et arcessita et exultantia sub idem no-
men cadunt. denique cacozelon vocatur quidquid est
ultra virtutem, quotiens ingenium iudicio caret et
specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitiorum
pessimum: nam cetera parum vitantur, hoc petitur.
est autem totum in elocutione. nam rerum vitia sunt 57
stultum, commune, contrarium, supervacuum: cor-
rupta oratio in verbis maxime inpropriis, redundanti-
bus, comprensione obscura, compositione fracta, vo-
cum similium aut ambiguarum puerili captatione con-
sistit. est autem omne cacozelon utique falsum, etiam 58
si non omne falsum cacozelon † et dicitur aliter, quam
se natura habet et quam oportet et quam sat est.
totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot
ornatur. sed de hac parte et in alio nobis opere ple-
nius dictum est et in hoc saepe tractatur et adhuc
spargetur omnibus locis. loquentes enim de ornatu
subinde, quae sint vitanda similia virtutibus vitia,
dicemus.

Sunt inornata et haec: quod male dispositum est, 59
id *ἀνοικονόμητον*, quod male figuratum, id *ἀσχημάτιστον*,
quod male conlocatum, id *κακοσύνθετον* vocant. sed de

AGMPV] 1 cum *del. Re.* 2 et a rel. P *An. Eckst.* 3 verbum AP l. verbum G vel verbum (verborum M) MV 5 id est MP *An. Eckst. et Vt. p. 436* est AG id V haec per A² 6 pusilla *An. Eckst. et Vt.* silla AG exilia MPV sicca A² 7 arcessita] acerba *Vt.* 7/8 vitii nomen *Vt.* 16 haec *ante* puerili *ras.* A puerili A²PV pueri AM puri G 18 cacozelon vero est, quod dicitur aliter *Vt. sed omissis eis, quae in Quint. praecedunt* 21/22 plenius AMPV lenius G 24 similia A similia aut GM s. autem PV 26 inornata P in ornatu AGMV 27 *ἀσχημάτιστον ex An. Eckst. Ha. ἀσχήματον incerto α ante τ ll.*

dispositione diximus, de figuris et compositione dicemus. Σαρδισμός quoque appellatur quaedam mixta ex 60 varia ratione linguarum oratio, ut si Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. cui simile vitium est apud nos, si quis sublimia humilibus, vetera novis, poetica vulgaribus misceat — id enim tale monstrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poetica fingit:

Humano capiti cervicem pictor equinam
iungere si velit —

et cetera ex diversis naturis subiciat.

61 Ornatum est, quod perspicuo ac probabili plus est. eius primi sunt gradus in eo quod velis exprimi **endo, tertius, qui haec nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultum. itaque ἐνάργειαν, cuius in praeceptis narrationis feci mentionem, quia plus est evidentia vel, ut alii dicunt, repraesentatio ⟨potius⟩ quam perspicuitas, et illud patet, hoc se quodam modo ostendit, inter 62 ornamenta ponamus. magna virtus res, de quibus loquimur, clare atque, ut cerni videantur, enuntiare. non enim satis efficit neque, ut debet, plene dominatur oratio, si usque ad aures valet, atque ea sibi iudex, de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi et 63 oculis mentis ostendi. sed quoniam pluribus modis

9 ars 1

AGMPV] 1 de compos. G[1] 2 σαρδισμός P *An. Eckst. et Cassiodorus Expos. in psalm. 59, 6* (*Migne LXX 421*) COPAICMOC A(V) COPIAICMOC G ex A[2]GPV et AM 3 ut si A (si *s. l.*) M *An. Eckst.* ut GPV dorica P *An. Eckst.* *om.* AMV !oricae G 4 ionica MPV ionica et *ras.* A *om.* G *An. Eckst.* etiam dicta] etiadica *corr.* A[2] iadicus *An. Eckst.* 11 cetera] ea esse P 13 exprimi (*sic*) P exprimendo AGMV *apparet hiare orationem.* in eo quod velis exprimere clare ostendendo et augendo *coniecerat Ha., malim* in eo quod velis exprimi, clare ostendendo, attollendo, aut deprimendo *cf. p. 98, 12 et 99, 8* 14 tertius qui AGMV decentius quod P 17 *suppl Kroll* 18 illud quidem patet P 19 virtus est res MP de quibus MP*Edd.* quibus AGV 22 volet PV (*a* volando *scil.*)

accipi solet, non equidem in omnis eam particulas secabo, quarum ambitiose a quibusdam numerus augetur, sed maxime necessarias attingam. est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodam modo verbis depingitur:

constitit in digitos extemplo arrectus uterque

et cetera, quae nobis illam pugilum congredientium faciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. plurimum in hoc genere sicut ceteris eminet Cicero. 64 an quisquam tam procul a concipiendis imaginibus rerum abest, ut non, cum illa in Verrem legit: ‘stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo tunicaque talari muliercula nixus in litore’, non solum ipsos intueri videatur et locum et habitum, sed quaedam etiam ex his, quae dicta non sunt, sibi ipse adstruat? 65 ego certe mihi cernere videor et vultum et oculos et deformes utriusque blanditias et eorum, qui aderant, tacitam aversationem ac timidam verecundiam. 66 interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies, ut est apud eundem (namque ad omnium ornandi virtutum exemplum vel unus sufficit) in descriptione convivi luxuriosi: ‘videbar videre alios intrantis, alios autem exeuntis, quosdam ex vino vacillantis, quosdam hesterna ex potatione oscitantis. humus erat inmunda, lutulenta vino, coronis languidulis et spinis cooperta piscium.’ 67 quid plus videret qui intrasset? sic et urbium captarum crescit miseratio. sine dubio enim qui dicit expugnatam esse

---

6 Aen. 5, 426 11 5, 33, 86 22 Gall. frg. 1 H. frg. 6, 1 Sch.

AGMPV *et a. l. 15, a verbis* ex his quae AB (*i. e.* BnBgN) P] 2 secabo *corr.* P locabo AGP^{1}V loco M quorum MPV 6 in *om.* G 8 faciem *ed. Gryph.* aciem AGMP(V) 9 in ceteris A^{2}MPV 11 ut non, cum P^{2} cum ut non AG ut cum A^{2}MV illa *om.* P 13 nisus *Vt. p. 436* 14 ipsum os MPV locum et *om.* P 23—25 *in -tes exire faciunt participia* BA^{2}P 23 autem A *Vt. et Aquila Rom. § 2* vero BP (*om.* M) 25 immundo A 27 sic et *Vt.* sic ABP

civitatem, complectitur omnia, quaecumque talis fortuna recipit, sed in adfectus minus penetrat brevis
68 hic velut nuntius. at si aperias haec, quae verbo uno inclusa erant, apparebunt effusae per domus ac templa flammae et ruentium tectorum fragor et ex diversis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alii extremo complexu suorum cohaerentes et infantium feminarumque ploratus et male usque in illum diem
69 servati fato senes: tum illa profanorum sacrorumque direptio, efferentium praedas repetentiumque discursus et acti ante suum quisque praedonem catenati et conata retinere infantem suum mater et, sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. licet enim haec omnia, ut dixi, complectatur 'eversio', minus est tamen to-
70 tum dicere quam omnia. consequemur autem ut manifesta sint, si fuerint veri similia, et licebit etiam falso adfingere quidquid fieri solet. contingit eadem claritas etiam ex accidentibus:

mihi frigidus horror
membra quatit gelidusque coit formidine sanguis

et

trepidae matres pressere ad pectora natos.

71 atque huius summae iudicio quidem meo virtutis facillima est via: naturam intueamur, hanc sequamur. omnis eloquentia circa opera vitae est, ad se refert quisque quae audit et id facillime accipiunt animi, quod agnoscunt.

72 Praeclare vero ad inferendam rebus lucem repertae sunt similitudines: quarum aliae sunt, quae probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliae ad exprimen-

19 Aen. 3, 29 22 ibid. 7, 518

A, B (BnBgNE), P] 2 sed *om.* A adfectus B *Vt.*P affectibus Ab 3 quae in verbo N 4 domos *Vt.* 5 et ex] et *om.* A[1] ex *del.* b 6 fragoribus Ab sonus *ante* fuga *iterat* b 7 et *om.* A 8 malo *Bu.* 11 acti* A actio b quique A[2] 17 continget *Vt. p. 437* contigit A[1] 18 etiam *om.* P 24 *Incipit* E intuebamur A[1]b 26 quisquis A recipiunt *Vt.* 29 sunt illae, quae *Vt.*

dam rerum imaginem compositae, quod est huius loci proprium:

inde lupi ceu
raptores atra in nebula

et

avi similis, quae circum litora, circum
piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.

quo in genere id est praecipue custodiendum, ne id, 73
quod similitudinis gratia adscivimus, aut obscurum sit aut ignotum: debet enim quod inlustrandae alterius rei gratia adsumitur, ipsum esse clarius eo, quod inluminat. quare poetis quidem permittamus sane eius modi exempla:

qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
deserit aut Delum maternam invisit, Apollo.

non idem oratorem decebit, ut occultis aperta demon- 74
stret. sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem facitque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. nam quo quaeque longius petita est, hoc plus adfert novitatis atque inexpectata magis est. illa volgaria videri possunt et 75
utilia tantum ad conciliandum fidem: 'ut terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremque fieri', et 'ut medici abalienata morbis membra praecidant, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohaereant, amputandos'. iam sublimius illud pro Archia: 'saxa atque solitudines voci respondent, bestiae saepe inmanes cantu flectuntur atque consistunt' et cetera.

---

3 Aen. 2, 355 6 ibid. 4, 254 14 ibid. 4, 143. 144. 26 c. 8, 19

ABP] 9 ascibimus A^2 12 quare—16 idem *om.* E sane *ante* poetis *habet* P *om.* A sane—exempla *om. Vt.* 16 non *delet* b docebit b decebit oratorem P occultas Bg 18 genus (oratorium facit enim orationem) sublimem A, *sed* (—) *ras.* A^2 ornat or. facitque BP enim *insuper add.* b 21 videri possunt BP videntur A 22 conciliandam AbP 24 praecidunt A^2PE 26 iam—*97, 8* succurrere *om.* E nam *Spa.* submissius A^2

76 quod quidem genus a quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est: nam et falsis utuntur, nec illa iis, quibus similia videri volunt, adplicant. quorum utrumque in his est, quae me iuvene ubique cantari solebant: 'magnorum fluminum navigabiles fontes sunt', et 'generosioris arboris statim planta cum fructu
77 est.' in omni autem parabole aut praecedit similitudo, res sequitur, aut praecedit res et similitudo sequitur. sed interim libera et separata est, interim, quod longe optimum est, cum re, cuius est imago, conectitur, conlatione invicem respondente, quod facit redditio con-
78 traria, quae ἀνταπόδοσις dicitur. praecedit similitudo illa, cuius modo feci mentionem:

inde lupi ceu
raptores atra in nebula.

sequitur in primo Georgicon post longam de bellis civilibus atque externis conquestionem:

ut, cum carceribus sese effudere quadrigae,
addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

79 sed hae sunt sine antapodosi. redditio autem illa rem utramque, quam comparat, velut subicit oculis et pariter ostendit. cuius praeclara apud Vergilium multa reperio exempla, sed oratoriis potius utendum est. dicit Cicero pro Murena: 'ut aiunt in Graecis artificibus eos auloedos esse, qui citharoedi fieri non potuerint: sic nos videmus, qui oratores evadere non
80 potuerint, eos ad iuris studium devenire.' illud pro eodem iam paene poetico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius: 'nam ut tempestates saepe certo aliquo caeli signo com-

14 Aen. 2,355 18 georg. 1,512 sqq. 25 c. 13,29 30 ibid. 17, 36.

ABP] 3 quibus B quidem b quae *corr.* A quibus tandem P dissimilia A^{1} 4 cantare B 19 spatio B 21 haec Ab 22 quam *om.* A et velut A (et *add.* A^{2}) 25 ut aiunt *om.* A 27 potuerunt AP 28 devenire BP *Cic.* divertere Ab

moventur, saepe inproviso nulla ex certa ratione
obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac co-
mitiorum tempestate populari saepe intellegas, quo
signo commota sit, saepe ita obscura est, ut sine causa
excitata videatur.' sunt et illae breves: 'vagi per silvas 81
ritu ferarum', et illud Ciceronis in Clodium: 'quo ex
iudicio velut ex incendio nudus effugit.' quibus similia
possunt cuicumque etiam ex cotidiano sermone suc-
currere.

Huic subiacet virtus non solum aperte ponendi rem
ante oculos, sed circumcise atque velociter. ac merito 82
laudatur brevitas integra. sed ea minus praestat,
quotiens nihil dicit, nisi quod necesse est (*βραχυλογίαν*
vocant, quae reddetur inter schemata), est vero pul-
cherrima, cum plura paucis complectimur, quale Sal-
lusti est: 'Mithridates corpore ingenti, perinde ar-
matus.' hoc male imitantes sequitur obscuritas.

Vicina praedictae, sed amplior virtus est *ἔμφασις*, 83
altiorem praebens intellectum quam quem verba per
se ipsa declarant. eius duae sunt species: altera, quae
plus significat quam dicit, altera, quae etiam id, quod
non dicit. prior est et apud Homerum, cum Menelaus 84
Graios in equum 'descendisse' ait, nam verbo uno
magnitudinem eius ostendit, et apud Vergilium: 'de-
missum lapsi per funem': nam sic quoque altitudo
demonstrata est. idem Cyclopa cum iacuisse dixit 'per
antrum', prodigiosum illud corpus spatio loci mensus
est. sequens positum in voce aut omnino subpressa 85

6 frg. 1, 6 H. 16 hist. frg. 2, 47 Dietsch 22 Od. 11, 523
24 Aen. 2, 262 26 ibid. 3, 631

AB(BnBgNE),P] 1 inprovisae A[2] 4 comissa A sit *om.* A[1]
7 velut et A 10 subiectat b subia*cet* A 12 brevitas AbP
velocitas B 15 amplectimur *An. Eckst.* 16 perinde *An.
Eckst.* proinde ABP 17 hoc BP *An. Eckst.* in hoc Ab
imitantem A 18 sed huius amplior *An. Eckst.* 21 etiam]
et *An. Eckst. om.* E 24 aut apud *An. Eckst.* et *om.* E 25/26 est
dem. alt. A dem. est alt. *An. Eckst.* alt. eius dem. est E 26 idem—
27 mensus est *om.* E

aut etiam abscisa. subprimitur vox, ut fecit pro Li-
gario Cicero: 'quod si in tanta fortuna bonitas tanta
non esset, quam tu per te, per te, inquam, optines:
intellego, quid loquar.' tacuit enim illud, quod nihilo
minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudeli-
tatem eum impellant. absciditur per ἀποσιώπησιν, quae
86 quoniam est figura, reddetur suo loco. est in volgari-
bus quoque verbis emphasis: 'virum esse oportet', et
'homo est ille', et 'vivendum est': adeo similis est arti
plerumque natura.

Non tamen satis eloquenti est ea, de quibus dicat,
clare atque evidenter ostendere, sed sunt multi ac varii
87 excolendae orationis modi. nam ipsa illa ἀφέλεια sim-
plex et inadfectata habet quendam purum, qualis etiam
in feminis amatur, ornatum, et sunt quaedam veluti
tenui diligentia circa proprietatem significationemque
munditiae. alia copia locuples, alia floribus laeta.
88 virium non unum genus: nam quidquid in suo genere
satis effectum est, valet. praecipua tamen eius opera
δείνωσις in exaggeranda indignitate et in ceteris alti-
tudo quaedam, φαντασία in concipiendis visionibus,
ἐξεργασία in efficiendo velut opere proposito, cui ad-
icitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiusdem et
89 cumulus ex abundanti, ἐνέργεια confinis his (est enim
ab agendo ducta) et cuius propria sit virtus, non esse,
quae dicuntur, otiosa. est et amarum quiddam, quod
fere in contumelia est positum, quale Cassi: 'quid

---

2 c. 5, 15 27 or. frg. p. 551 M.

AB(BnBgNE),P] 3 per te *semel* AbE 4 tacuit enim illud *del.* b 6 impellerent P abscinditur P absci- *ras.* A absc. - 10 natura *om.* E 8 verum esse *An. Eckst.* 9 videndum Ab vivendum *sed s. l.* m^1 al videndum P 11 eloquenti *Meister* (est *ipse addidi*) eloquentia Ab eloquentiae A^2 eloquentiae est BP 11/12 dicat orator, clare E 15 veluti *ras.* A, b velut e BP veluti e Bg 24 energeiae A his *om.* A 25 dicta A *om.* E et *om.* P 26 et *om.* Ab est et—99, 4 sed *om.* E 26/27 quod fere P quo id fere B confere b cum fere A (cum *ras.*)

facies, cum in bona tua invasero, hoc est, cum te docuero nescire maledicere?' et acre, ut illud Crassi: 'ego te consulem putem, cum tu me non putes senatorem?' sed vis oratoris omnis in augendo minuendoque consistit. utrique parti totidem modi, ex quibus praecipuos attingemus: reliqui similes erunt: sunt autem positi in rebus et verbis. et quae sit rerum inventio ac ratio, 90
tractavimus: nunc, quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

IV. Prima est igitur amplificandi vel minuendi spe- 1
cies in ipso rei nomine, ut cum eum, qui sit caesus, 'occisum', eum, qui sit improbus, 'latronem', contraque eum, qui pulsavit, 'attigisse', qui vulneravit, 'laesisse' dicimus. utriusque pariter exemplum est pro M. Caelio: 'si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret, adulterum ego putarem, si qui hanc paulo liberius salutasset?'
nam et inpudicam meretricem vocavit et eum, cui 2
longus cum illa fuerat usus, liberius salutasse. hoc genus increscit ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur, ut Cicero in Verrem: 'non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum iudicium adduximus.'
illo enim modo ut sit multum, hoc etiam plus ut sit 3
efficitur. quattuor tamen maxime generibus video constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie.

---

2 or. frg. p. 313 M. 15 c. 16, 38 22 1, 3, 9

AB(BnBgNE),P] 1 hoc BP quod Ab 2 nescire *om.* Ab 3 putes esse sen. P 7 et BP sed Ab 8 *an* elocutionem? 13 qui vulneravit laesisse *om.* Ab 17 si quis EP 18 et *ante* meretricem *add.* A[2] 19 longius B[1]EP 22 enim *om. Iulius Sev. p. 369* 23 raptorem P eraptorem b

Incrementum est potentissimum, cum magna videntur, etiam quae inferiora sunt. id aut uno gradu fit aut pluribus, et pervenit non modo ad summum, sed
4 interdum quodam modo supra summum. omnibus his
sufficit vel unum Ciceronis exemplum: 'facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere?' nam et, si tantum verberatus esset, uno gradu increverat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius, et, si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat:
5 cum vero dixerit 'prope parricidium necare', supra quod nihil est, adiecit 'quid dicam in crucem tollere?' ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat
6 in eo, quod ultra est, verba deficere. fit et aliter supra
summum adiectio, ut apud Vergilium de Lauso:

> quo pulchrior alter
> non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

summum est enim 'quo pulchrior alter non fuit', huic
7 deinde aliquid superpositum. tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur, et quod non est plus maximo, sed quo nihil maius est. 'matrem tuam cecidisti: quid dicam amplius? matrem tuam cecidisti.' nam et hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere,
8 ut non possit augeri. crescit oratio minus aperte, sed
nescio an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionem in contextu et cursu semper aliquid priore maius in-

5 ibid. 5, 66, 170 16 Aen. 7, 649. 650

AB(BnBgNE),P] 3 et pervenit *An. Eckst.* id pervenit A per id venit B, P (*qui* uenitur) 3/4 non modo ad summum sed i. q. m. s. summum BnN(E)P (*sed hi* interim), *An. Eckst.* non modo ad summum A b n. m. supra summum Bg 6 scelus est *An. Eckst.* 7 quid dicam—11 parricidium necare *om.* Ab 17 excepto—18 non fuit *om.* Ab 18 huic AbEP hic B 19 supra positum est P 20 quam non Bg quod *del.* b 21 maximo A maximum b quam maximum BP 22 occidisti Bn[1]E quid—cecidisti *om.* Ab, *in mg. add.* P[1] plus N occidisti E 24 crescit oratio *om.* Ab

sequitur, ut de vomitu in Antonium Cicero: 'in coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum.' singula incrementum habent. per se deforme vel non in coetu vomere, in coetu etiam, non populi, populi etiam, non Romani, vel si nullum negotium ageret vel si non publicum vel si non magister equitum. sed alius divideret haec et circa sin- 9
gulos gradus moraretur: hic in sublime etiam cucurrit et ad summum non pervenit nisu, set inpetu.

Verum ut haec amplificatio in superiora tendit, ita, quae fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. augendo enim, quod est infra, necesse est extollat id, quod superpositum est, ut idem atque in eo-
dem loco: 'si hoc tibi inter cenam et in illis inmanibus 10
poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? in coetu vero populi Romani.' et in Catilinam: 'servi mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem.'
interim proposito velut simili exemplo efficiendum 11
est, ut sit maius id, quod a nobis exaggerandum est, ut idem pro Cluentio, cum exposuisset Milesiam quandam a secundis heredibus pro abortu pecuniam accepisse: 'quanto est', inquit, 'Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? si quidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit, hic autem idem illud effecit per alieni corporis vim atque cru-
ciatum.' nec putet quisquam hoc, quamquam est si- 12
mile illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. illic enim probatio petitur, hic

---

1 Phil. 2, 25, 63 14 Phil. 2, 25, 63 16 1, 7, 17 23 c. 11, 32

AB (BnBgNE), P] 1 in *om.* A 6 ageretur A 8 in *om.* A currit B 10 in BP ad *s. l. add.* A[2] 12 id quod A[2] infra est *An. Eckst.* 12/13 necessario id qui supra positum est extollas *An. Eckst.* 13 superpositum AP *cf. § 6* supra p. B *An. Eckst.* 15 diceret PE 16 mehercules A hercule E (*qui § 11—14 omittit*) 26 fecit A

amplificatio, sicut in Oppianico non id agitur hac comparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. est tamen quamquam diversarum rerum quaedam vicinia: repetam itaque hic quoque idem, quo sum illic usus
13 exemplum, sed non in eundem usum. nam hoc mihi ostendendum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiam partes partibus comparari, sicut hoc loco: 'an vero vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit: Catilinam orbem terrae caede atque incendio vastare cupientem nos consules
14 perferemus?' hic et Catilina Graccho et status rei publicae orbi terrarum et mediocris labefactatio caedi et incendiis et vastationi et privatus consulibus comparatur: quae si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.

15 Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, viderimus an satis proprio verbo significaverim. nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa volentibus discere appareat. hoc sum tamen secutus, quod haec amplificatio alibi positast, alibi valet: ut aliud crescat, aliud augetur, inde ad id, quod extolli volumus, ratione
16 ducitur. obiecturus Antonio Cicero merum et vomitum 'tu', inquit, 'istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate'. quid fauces et latera ad ebrietatem? minime sunt otiosa: nam respicientes ad haec possumus aestimare, quantum ille vini in Hippiae nuptiis exhauserit, quod ferre et concoquere non posset illa corporis gladiatoria firmitate. ergo, si ex alio colligitur aliud, nec inproprium nec inusi-

---

8 Cat. 1, 1, 3 24 Phil. 2, 25, 63

AB(BnBgNE),P] 1 hac AP hic B 3 tamquam A[2] 14 et[2] *om.* A 15 si qui A singulos A per singula A[2] 16 habet A 18 videamus P significaverim AbP signaverim B 21 posita est AbNP posita E ut AP et ut B 22 augeatur A[2] 22 23 ratio deducitur P 28 concoquere *Cod. Alm. Spa.* quod coquere A conquere B coquere PE

tatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadem
causa inter status quoque habeamus. sic et ex in- 17
sequentibus amplificatio ducitur, si quidem tanta vis
fuit vini erumpentis, ut non casum adferret aut volun-
tatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, vomendi,
et cibus non recens, ut accidere interim solet, reddere-
tur, sed usque in posterum diem redundaret. idem 18
hoc praestant quae antecesserunt: nam cum Aeolus
a Iunone rogatus 'cavum conversa cuspide montem
impulit in latus, et venti velut agmine facto ruunt':
apparet, quanta sit futura tempestas. quid? cum res 19
atrocissimas quasque in summam ipsi extulimus in-
vidiam, elevamus consulto, quo graviora videantur
quae secutura sunt, ut a Cicerone factum est, cum illa
diceret: 'levia sunt haec in hoc reo. metum virgarum
nauarchus nobilissimae civitatis pretio redemit: hu-
manum est: alius, ne securi feriretur, pecuniam dedit:
usitatum est.' nonne usus est ratione, qua colligerent 20
audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui
comparata haec viderentur humana atque usitata? sic
quoque solet ex alio aliud augeri, cum Hanni-
balis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis,
et fortitudinem Gallorum Germanorumque mira-
mur, quo sit maior C. Caesaris gloria. illud quoque 21
est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia
dictum videtur, amplificationis genus. non putant in-
dignum Troiani principes, Graios Troianosque propter
Helenae speciem tot mala tanto temporis spatio
sustinere: quaenam igitur illa forma credenda est?

---

9 Aen. 1, 81 sq. 15 Verr. 5, 44, 117 26 Hom. Il. 3, 156 sqq.

AB(BnBgNE),P] 1 ut quod—20 usitata *om.* E 2 habemus BP et *om.* P 4/5 voluptatem A 7 qui *ante* usque *ras.* P 10 ac P *Verg.* qua data porta ruunt P *Verg.* 13 elevamus BP et evasimus Ab 14 cum ita P 16 nobilis nobilissimae B 18 ratiocinatione *Re.* 20 humana viderentur P 21 ut cum P 24 illud quoque—105, 2 firmior *om.* E 25 id est *ante* ad aliquid *add.* A[2] 26 videtur *corr.* A, P videretur B

non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis
iuvenis aut unus e volgo, sed senes et prudentissimi
22 et Priamo adsidentes. verum et ipse rex decenni bello
exhaustus, amissis tot liberis, inminente summo discri-
mine, cui faciem illam, ex qua tot lacrimarum origo
fluxisset, invisam atque abominandam esse oportebat,
et audit haec et eam filiam appellans iuxta se locat
et excusat etiam sibi atque esse malorum causam
23 negat. nec mihi videtur in symposio Plato, cum Alci-
biaden confitentem de se, quid a Socrate pati voluerit,
narrat, ut illum culparet, haec tradidisse, sed, ut So-
cratis invictam continentiam ostenderet, quae corrumpi
speciosissimi hominis tam obvia voluntate non posset.
24 quin ex instrumento quoque heroum illorum magni-
tudo aestimanda nobis datur [huc pertinet clipeus
Aiacis et pelias Achillis]. qua virtute egregie est usus
in Cyclope Vergilius. nam quod illud corpus mente
concipiam, cuius 'trunca manum pinus regit?' quid?
25 cum vix loricam duo 'multiplicem conixi umeris'
ferunt, quantus Demoleos, qui indutus ea 'cursu pa-
lantis Troas agebat?' quid? M. Tullius de M. Antoni
luxuria tantum fingere saltem potuisset, quantum
ostendit dicendo: 'conchyliatis Cn. Pompei peristro-
matis servorum in cellis stratos lectos videres?' con-
chyliata peristromata et Cn. Pompei terunt servi et
⟨in⟩ cellis: nihil dici potest ultra, et necesse est tamen
26 infinito plus in domino cogitare. est hoc simile illi,
quod emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re

---

9 p. 218^{b}—219^{d} Steph. 15 Hom. Il. 7, 219; 16, 140 17 Aen. 3, 659 19. 20 ibid. 5, 264 sq. 23 Phil. 2. 27, 67

AB(BnBgNE),P] 7 eam filiam BP ex familiam b, A (*is* familia *) 8 atque sibi *Re. Cic. Verr. 1, 40; Att. 15, 28; fam. 11, 15 confert Becher* 13 voluptate A 14 quin BP atqui *ras.* A 15 huc *Ob.* hoc B ad hoc *ras.* A, P *Glossam secl. Mei.* 16 pelta A^{2} 18 concupiam Ab 22 saltem fingere P 23/24 perstromatis *item* 25 A (b) *cf. Bergfeld Glotta 7, 19* 25 terunt B ceteri *ras.* A terter b de P 26 in *add. Spa.* 27 et hoc simile est P 28 haec BgP

coniecturam facit tantoque plus valet, quanto res ipsa verbis est firmior.

Potest adscribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. nam etiam si non per gradus ascendant, tamen velut acervo
quodam adlevantur: ‘quid enim tuus ille, Tubero, de- 27
strictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?’ simile est hoc figurae, quam συναθροισμόν vocant, sed illic plurium rerum est congeries, hic unius multiplicatio. haec etiam crescere solet verbis omnibus altius atque altius insurgentibus: ‘aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius.’

Eadem fere est ratio minuendi: nam totidem sunt 28
ascendentibus quot descendentibus gradus. ideoque uno ero exemplo contentus eius loci, quo Cicero de oratione Rulli haec dicit: ‘pauci tamen, qui proximi adstiterant, nescio quid illum de lege agraria voluisse dicere suspicabantur.’ quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad obscuritatem, incrementum.

Scio posse videri quibusdam speciem amplificatio- 29
nis hyperbolen quoque, nam et haec in utramque partem valet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. quos continuo subiungerem, nisi esset a ceteris separata ratio dicendi, quae constat non propriis nec translatis. demus ergo breviter hoc desiderio iam paene publico, ne omittamus eum, quem plerique praecipuum ac paene solum putant orationis ornatum.

6 Cic. Lig. 3, 9 14 Verr. 5, 45, 118 19 leg. agr. 2, 5, 13

AB(BnBgNE),P] 4/5 nam et si P 6 quid] ut quid E 8 mucro ille *An. Eckst.* tuorum *om.* A t. quae *del.* b 10 similis est huic figura A² hoc *del.* b 11 plurimarum A² 13 solent A 14 ut aderat E (*ex proprio quodam more, ut videtur*) 15 et *om.* A Sestius A 18 ero *om.* A, *ante* uno *habet* E¹ quo * A 19 hoc P 27/28 proprius B 28 nec *Stroux* sed *ll.* tralatis B

[DE GENERIBUS SENTENTIARUM]

1 V. Sententiam veteres, quod animo sensissent, voca-
verunt. id cum est apud oratores frequentissimum, tum
etiam in usu cotidiano quasdam reliquias habet: nam
et iuraturi 'ex animi nostri sententia' et gratulantes
'ex sententia' dicimus. non raro tamen et sic locuti
sunt, ut sensa sua dicerent. nam sensus corporis vide-
2 bantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta
sensus vocaremus, lumina autem praecipueque in
clausulis posita sententias, quae minus celebratae
apud antiquos nostris temporibus modo carent. ideo-
que mihi et de generibus earum et de usu arbitror
pauca dicenda.
3 Antiquissimae sunt, quae proprie, quamvis omnibus
idem nomen sit, sententiae vocantur, quas Graeci
γνώμας appellant: utrumque autem nomen ex eo ac-
ceperunt, quod similes sunt consiliis aut decretis. est
autem haec vox universalis, quae etiam citra com-
plexum causae possit esse laudabilis, interim ad rem
tantum relata, ut 'nihil est tam populare quam boni-
tas': interim ad personam, quale est Afri Domiti:
'princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa
4 ignoscere.' hanc quidam partem enthymematis, qui-
dam initium aut clausulam epicheirematis esse dixerunt,
et est aliquando, non tamen semper. illud verius, esse
eam aliquando simplicem, ut ea, quae supra dixi: ali-
quando ratione subiecta: 'nam in omni certamine, qui

---

20 Cic. Lig. 12, 37   21 or. frg. p. 570 M.   27 Sall. Iug. 10, 7

AB(BnBgNE),P] 4 usu *om.* B *habet etiam* b, *post* cotidiano E   9 vocemus *Vt. p. 437*   praecipue *Vt.*   10 celebratae *Vt.* crebra ABP *cf. 2, 10, 2*   11 carent] carunt (ex cadunt?) E   12 mihi de P   15 sit nomen P   16 autem] tamen P   21 personas *Vt.*   22 omnia nosse E   multa *om. Vt.*   23 quidam A *Vt.* EP quidem B   partem *om.* A   25 non tamen—26 eam aliquando A *Vt.* P *om.* B(E)   26 simplex E   ea, quam s. EP   ediximus *Vt.*   27 ut est *post* subiecta *add. Vt.*, *solum* ut E (*cf. ad 105, 14*) *om.* ABP

opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur': nonnumquam duplicem: 'obsequium amicos, veritas odium parit.' sunt etiam 5 qui decem genera fecerint, sed eo modo, quo fieri vel plura possunt: per interrogationem, per comparationem, infitiationem, similitudinem, admirationem et cetera huius modi, per omnes enim figuras tractari potest. illud notabile ex diversis:

mors misera non est, aditus ad mortem est miser. 6

ac rectae quidem sunt tales:

tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

sed maiorem vim accipiunt et mutatione figurae, ut

usque adeone mori miserum est?

(acrius hoc enim quam per se 'mors misera non est'), et translatione a communi ad proprium. nam cum sit rectum 'nocere facile est, prodesse difficile', vehementius apud Ovidium Medea dicit:

servare potui: perdere an possim, rogas?

vertit ad personam Cicero: 'nihil habet, Caesar, nec 7 fortuna tua maius, quam ut possis, nec natura melius, quam ut velis servare quam plurimos.' ita quae erant rerum, propria fecit hominis. in hoc genere custodiendum est [et] id, quod ubique, ne crebrae sint, ne palam falsae (quales frequenter ab iis dicuntur, qui haec καθολικά vocant et, quidquid pro causa videtur, quasi indubitatum pronuntiant) et ne passim et a quocum-

---

3 Ter. Andr. 68 3 sq. cf. Theon. Prog. p. 99, 11 Sp. 9 Trag. inc. frg. 109 R. 11 Syri sent. 628 M. 13 Aen. 12, 646. 18 Medea frg. 1 R. 19 Lig. 12, 38

AB(BnBgNE), P] 1 etiam] iam Bg (*sic*) accipit B *Vt.* P accepit A 6 similitudinem *om.* BP *addit* b admirationem *om.* Ab (*sic*) 9 aditus—14 misera non est *om.* Ab 12 et mutatione] commutatione E 15 *hinc usque ad l. 22 hominis* E *nihil excerpsit* tralatione *sic ut plerumque* B 20 possis b 23 et *om. Vt. p. 437* 24 ab his AE 26 ne *om.* B (*add.* b) a quoque A

8 que dicantur. magis enim decet eos, in quibus est auctoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. quis enim ferat puerum aut adulescentulum aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo et quodam modo praecipiat?

9 Enthymema quoque est omne, quod mente concepimus, proprie tamen dicitur quae est sententia ex contrariis, propterea quod eminere inter ceteras videtur, ut Homerus 'poeta', 'urbs' Roma. de hoc in argu- 10 mentis satis dictum est. non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum: 'quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio?' non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia, 11 ut id iniustum appareret, effectum erat. et addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio quam extrema quasi insultatio. est enim epiphonema rei narratae vel probatae summa acclamatio:

tantae molis erat Romanam condere gentem!

'facere enim probus adulescens periculose quam per- 12 peti turpiter maluit.' est et quod appellatur a novis νόημα, qua voce omnis intellectus accipi potest, sed hoc nomine donarunt ea, quae non dicunt, verum intellegi volunt, ut in eum, quem saepius a ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidisset: 'eras dignus ut haberes integram 13 manum': sic enim auditur 'ut depugnares'. vocatur aliquid et clausula: quae si est, quod conclusionem dicimus, et recta et quibusdam in partibus necessaria

11 ibid. 4, 10 19 Aen. 1, 33 20 Cic. Mil. 4, 9

AB(BnBgNE), P] 1 dicatur ABP *corr. ed. Gryph.* decent *Ed. vett.* 5 praecidat A 6 enthymema—27 depugnares *om.* E quoque est BP quidem A[2] *ras.* 8/9 videtur inter ceteras P 10 ad *s. l. add.* A 14 non quia sit ratio *om.* A tam per aliud inustum A 18 acclamatio (adcl-) ABP *An. Eckst.* exclamatio *Vt.* 21 a nobis A 23 dicuntur P *et fort.* A[1] dicunt ut b 24 ut in AbP in B quam B 26 praecidisset *Bu.* 29 et recta P *s. l. m*[1] et rectae (*vel* -te) BP *om.* A

est: 'quare prius de vestro facto fateamini necesse
est, quam Ligari culpam ullam reprehendatis.' sed
nunc aliud volunt, ut omnis locus, omnis sensus in
fine sermonis feriat aurem. turpe autem ac prope ne- 14
fas ducunt, respirare ullo loco, qui adclamationem
non petierit. inde minuti corruptique sensiculi et extra
rem petiti: neque enim possunt tam multae bonae sen-
tentiae esse, quam necesse est multae sint clausulae.

Iam haec magis nova sententiarum genera: ex inopi- 15
nato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui, cum lori-
catus in foro ambularet, praetendebat id se metu fa-
cere: 'quis tibi sic timere permisit?' et insigniter Afri-
canus apud Neronem de morte matris: 'rogant te, Cae-
sar, Galliae tuae, ut felicitatem tuam fortiter feras.'
sunt et alio relata, ut Afer Domitius, cum Cloatillam 16
defenderet, cui obiectum crimen, quod virum, qui inter
rebellantes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in
epilogo filios eius adloquens 'matrem tamen', inquit,
'pueri sepelitote'. et aliunde petita, id est in alium 17
locum ex alio translata. pro Spatale Crispus, quam
⟨qui⟩ heredem amator instituerat decessit, cum ha-
beret annos duodeviginti: 'hominem divinum, qui sibi
indulsit.' facit quasdam sententias sola geminatio, qua- 18
lis est Senecae in eo scripto, quod Nero ad senatum
misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet:
'salvum me esse adhuc nec credo nec gaudeo.' melior,
cum ex contrariis valet: 'habeo quem fugiam, quem
sequar non habeo.' 'quid quod miser, cum loqui non

---

1 Lig. 1, 2 10 or. frg. p. 588 M. 12 or. frg. p. 571 M. 15 ibid. p. 567 M. 22 ibid. p. 588 24 ibid. p. 584 27 Cic. Att. 8, 7, 2 28 ex or. Cic. Pis., ut videtur, cf. Hier. epist. 59 ad Oceanum.

AB(BnBgNE), P] 2 illam A 5 illo Ab quo A[2] 7 tam] eo *ras.* A 7/8 sententiae *om.* A 8 quam] quo *corr.* A 9 iam—23 indulsit *om.* E 11 se id P 15 Domi*tillam* A 21 qui *add. Re.* 22 o hominem *ras.* A 27 valent A 28 non habeo item quid E

19 posset, tacere non poterat?' ea vero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit. Trachalus contra Spatalen: 'placet hoc ergo, leges, diligentissimae pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus?'

Sed horum quidem generum et bonae dici possunt
20 et malae: illae semper vitiosae ** aut a verbo: 'patres conscripti: sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum.' peius adhuc, quo magis falsum est et longius petitum, contra eandem sororem gladiatoris,
21 cuius modo feci mentionem: 'ad digitum pugnavi.' est etiam generis eiusdem, nescio an vitiosissimum, quotiens verborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine iungitur. clarum actorem iuvenis audivi, cum lecta in capite cuiusdam ossa sententiae gratia tenenda matri dedisset: 'infelicissima femina, nondum
22 extulisti filium et iam ossa legisti.' ad hoc plerique minimis etiam inventiunculis gaudent, quae excussae risum habent, inventae facie ingenii blandiuntur. de eo, qui naufragus et ante agrorum sterilitate vexatus
23 in scholis fingitur se suspendisse: 'quem neque terra recipit nec mare, pendeat.' huic simile in illo, de quo supra dixi, cui pater sua membra laceranti venenum dedit: 'qui haec edit, debet hoc bibere.' et in luxuriosum, qui ἀποκαρτέρησιν simulasse dicitur: 'necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris: sume ve-
24 nenum, decet luxuriosum bibendo mori.' alia vana,

---

2 or. frg. p. 593 M.

AB(BnBgNE), P] 4 custos A decumas *in ras.* A 6 et horum A bonae *ll.* TF bene ABP 7 illae—111, 8 necessarium *om.* E illo A^3 *hiat oratio* aut a B uti *ras.* A a P 11 digitum mihi p. P 14 actorem *Spa.* actorum A autorem B auctorem bNP 15 in *om. Vt.* capide *Kroll* 15 16 ossa—tenenda *om.* Ab 17 et iam etiam A 18 mimicis etiam *O. Hey* 21 nec terra NP 22 recepit A 24 hoc edit P et *om.* A 25 apocarteresim B(P) in apoteca frenesim Ab se *ante* dicitur *add.* b

⟨ut⟩ suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant: ‘Alexandrum sepelio: hoc quisquam spectabit a tecto?’ quasi vero id sit in re tota indignissimum. alia nimia, ut de Germanis dicentem quendam audivi: ‘caput nescio ubi impositum’, et de viro forti: ‘bella umbone propellit.’ sed finis non erit, 25 si singulas corruptorum persequar formas: illud potius, quod est magis necessarium.

Duae sunt diversae opiniones, aliorum sententias solas paene sectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet. densitas 26 earum obstat invicem, ut in satis omnibus fructibusque arborum nihil ad iustam magnitudinem adulescere potest, quod loco, in quem crescat, caret. nec pictura, in qua nihil circumlitum est, eminet. ideoque artifices etiam, cum plura in unam tabulam opera contulerunt, spatiis distingunt, ne umbrae in corpora cadant. facit res eadem concisam quoque orationem: 27 subsistit enim omnis sententia, ideoque post eam utique aliud est initium. unde soluta fere oratio et e singulis non membris, sed frustis conlata structura caret, cum illa rotunda et undique circumcisa insistere invicem nequeant. praeter hoc etiam color ipse dicendi 28 quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conspergitur. porro, ut adferunt lumen clavus et purpurae loco insertae, ita certe neminem deceat

14 sq. et p. 112, 5 cf. Auctor subl. c. XVII. Caecil. Cal. frg. 96a et b Of.

AB(BnBgNE), P] 1 ut *add. Re.* 1/2 Babylonis—Alexandrum *om.* BnBg^1 5 positum A^2 *post* impositum *quinque in* P *secuntur litt. evanidae* 6 propellit *corr.* A, bP propello B *et fort.* A^1 10 spectantium *ll. corr. Spa.* 13 arborum BP ramorum (ra- *corr.*) A, *idem voluit* b arvorum *Ed. vett. fort.* ⟨ut⟩ arborum multitudinem Ab 14 in quo (-o *corr.*) A, E 16 opera *om.* E corpora *O. Jahn* 18 eandem B (*sed* eadem E) 24 clarus E *Re.* claris *rell.* 25 adferunt *Spa.* adferent BP affert A adfertur b 26 et *om.* A in loco BnBg, in *om.* ANEP insertus (-tus *corr.*) A

29 intertexta pluribus notis vestis. quare licet haec et
nitere et aliquatenus extare videantur, tamen et lu-
mina illa non flammae, sed scintillis inter fumum
emicantibus similia dixeris (quae ne apparent quidem,
ubi tota lucet oratio, ut in sole sidera ipsa desinunt
cerni) et, quae crebris parvisque conatibus se attollunt,
inaequalia tantum et velut confragosa nec admiratio-
nem consecuntur eminentium et planorum gratiam
30 perdunt. hoc quoque accedit, quod solas captanti sen-
tentias multas dicere necesse est leves, frigidas,
ineptas: non enim potest esse delectus, ubi numero
laboratur. itaque videas et divisionem pro sententia
poni et argumentum, sit tantum in clausulae calce
31 et apte pronuntietur. 'occidisti uxorem ipse adulter;
non ferrem te, etiam si repudiasses' divisio est. 'vis
scire, venenum esse amatorium? viveret homo, nisi
illud bibisset' argumentum est. nec multas plerique
32 sententias dicunt, sed omnia tamquam sententias. huic
quibusdam contrarium studium, qui fugiunt ac re-
formidant omnem hanc in dicendo voluptatem, nihil
probantes nisi planum et humile et sine conatu. ita,
dum timent ne aliquando cadant, semper iacent. quod
enim tantum in sententia bona crimen est? non causae
prodest? non iudicem movet? non dicentem commen-
33 dat? sed est quoddam genus, quo veteres non ute-
bantur. ad quam usque nos vocatis vetustatem? nam
si illam extremam, multa Demosthenes, quae ante eum
nemo. quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil

AB(BnBgNE), P] 2 tamen et] tamen P 3 illa flamma est et sc. A(b) (illa non flāmest sed Bg[1]) 4 apparcant P 5 ut *om.* Ab 8 consequuntur bE consequentur Bg[1]NP (*fort. recte*) consequetur Bn 10 necesse est dicere PE 11 delectus A[2]PE dilectus *rell.* in numero *Gernhard* 12 ideoque v. P 13 et *s. l.* A sit BP si A clausulae calce Ab *corr.* P clausula BP[1] 14 et apte *Stroux* et male B, P? *om.* A b *corr.* P 15/16 vis scire B (scir *potius* Bg[1]) P vis certe A vis negare *Kroll* 24 movet AbEP monet *rell.* 25 sed est bP sed A est B 26 ad *Re.* et ad BP et Ab

putet ex Catone Gracchisque mutandum? sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. ego vero haec 34 lumina orationis velut oculos quosdam esse eloquentiae credo. sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cetera membra officium suum perdant, et, si necesse sit, veterem illum horrorem dicendi malim quam istam novam licentiam. sed patet media quaedam via, sicut in cultu victuque accessit aliquis citra reprensionem nitor. quare, sicut possumus, adiciamus virtutibus. prius tamen sit vitiis carere, ne, dum volumus esse meliores veteribus, simus tantum dissimiles.

Reddam nunc, quam proximam esse dixeram par- 35 tem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum auctores vocant. horum tradere praecepta et grammatici solent. sed a me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars haec est, quia de ornatu orationis gravior videbatur locus et maiori operi reservandus.

[DE TROPIS]

VI. *τρόπος* est verbi vel sermonis a propria signifi- 1 catione in aliam cum virtute mutatio. circa quem inexplicabilis et grammaticis inter ipsos et philosophis pugna est, quae sint genera, quae species, qui numerus, quis cuique subiciatur. nos omissis, quae nihil ad in- 2 struendum oratorem pertinent, cavillationibus necessarios maxime atque in usum receptos exequemur, haec modo in his adnotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris adsumi, et esse alios in verbis propriis, alios in tralatis, vertique formas non verborum modo, sed et sensuum et compositionis. quare mihi videntur errasse, qui non alios 3

AB(BnBgNE), P] 1 putat e Catone E 3 oratio Ab 6 veterum A 9 si quid possumus *Spa.* 10 sit tamen P 12 reddam—17 reservandus *om.* E 12 proximam BP primam Ab partem dixeram esse Ab 13 motus BP modos A *cf. 9, 1, 2* 17 reservandus APb servandus B 19 tropus B *excepto* E, P 20 quam E 23 quis cui P

crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. neque illud ignoro, in isdem fere, qui significandi gratia adhibentur, esse et ornatum, sed non idem accidet contra, eruntque quidam tantum ad speciem accommodati.

4 Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est tum longe pulcherrimus, translatione dico, quae *μεταφορά* Graece vocatur. quae quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoque ac non sentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atque nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen
5 lumine eluceat. neque enim vulgaris esse neque humilis nec insuavis haec recte modo adscita potest. copiam quoque sermonis auget permutando aut mutuando quae non habet, quodque est difficillimum, praestat ne ulli rei nomen deesse videatur. transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo aut proprium deest aut translatum
6 proprio melius est. id facimus, aut quia necesse est aut quia significantius est aut, ut dixi, quia decentius. ubi nihil horum praestabit, quod transferetur inproprium erit. necessitate rustici 'gemmam' in vitibus (quid enim dicerent aliud?) et 'sitire segetes' et 'fructus laborare', necessitate nos 'durum hominem' aut 'asperum': non enim proprium erat quod daremus his
7 adfectibus nomen. iam 'incensum ira' et 'inflammatum cupiditate' et 'lapsum errore' significandi gratia: nihil enim horum suis verbis quam his accersitis magis proprium erit. illa ad ornatum, 'lumen orationis' et

AB(BnBgNE), P] 4 erunt (*om.* que) Bg[1]EP 7 translationem A 8 cum *om.* P 13 haec E hac *rell.* B, ac AP *om. Ed. vett.* recto APE 14 permittendo BP 14/15 mutuando (-ndo *s. l.* A[1]) A mutuari BP 17 proprium BP primum Ab 19 melius est BP ** melius A 23 sitire agros, laetas esse segetes *Cicero orat. 81 (de orat. 3, 155) cf. Mart. Cap. de rhet. p. 473, 18 H.* 24 nos *om.* A 26 adfectionibus B (nomen *om.* N) P[1] 28 accersitis A (*idem voluit* b) NE arcessitis BnBgP 29 erat E

'generis claritatem' et 'contionum procellas' et 'eloquentiae fulmina', ut Cicero pro Milone Clodium 'fontem gloriae eius' vocat et alio loco 'segetem ac materiem'. quaedam etiam parum speciosa dictu per hanc 8 explicantur:

hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
sit genitali arvo et sulcos oblimet inertes.

in totum autem metaphora brevior est similitudo eoque distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. comparatio est, 9 cum dico fecisse quid hominem 'ut leonem', translatio, cum dico de homine 'leo est'. huius vis omnis quadruplex maxime videtur: cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore

gubernator magna contorsit equum vi,

aut [ut Livius Scipionem a Catone 'adlatrari' solitum refert] inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur, ut

classique inmittit habenas, 10

aut pro rebus animalibus inanima:

ferron an fato moerus Argivom occidit?

aut contra:

sedet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

praecipueque ex his oritur mira sublimitas, quae 11 audaci et proxime periculum translatione tolluntur, cum rebus sensu carentibus actum quendam et ani-

2/3 c. 13, 34 et 35 6 Verg. georg. 3, 135. 136 10sq. cf. Arist. rhet. 3, 4, 1406 b 20sq. 15 Enn. ann. 160 V. 16 Liv. 38, 54, 1 18 Aen. 6, 1 20 Trag. inc. 35 R. 22 Aen. 2, 307

AB(BnBgNE), P] 3/4 materiam A 6 obtunsior AbE 10 pro *om.* A 16 aut] et Pa E *gloss. exp. Christ om.* E, *solum* ut *om.* B 19 inanima, ut (*pro suo more*) E 20 ferron an *Buecheler* ferro non Ab ferro an BP facto omerus Argum A fatoe moerus Argiuom Bg fato metus Argivum P argivum Nb 22 ut sedet E 24 praecipueque—116, 11 sed *praeteriit* E 24 mira *om.* Ab 25 audaciae proxima AP periculo translationis attollitur (-lo *ex* -lum *et ultimae 12 litt. ras.*) A, P

mos damus, qualis est

pontem indignatus Araxes

12 et illa Ciceronis: 'quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum?' duplicatur interim haec virtus, ut apud Vergilium:

ferrumque armare veneno,

nam et 'veneno armare' et 'ferrum armare' translatio
13 est. secantur haec in pluris ⟨species,⟩ ut a rationali ad rationale et item de inrationalibus et haec invicem, quibus similis ratio est et a toto et a partibus. sed iam non pueris praecipimus, ut accepto genere species intellegere non possint.

14 Ut modicus autem atque opportunus eius usus inlustrat orationem, ita frequens et obscurat et taedio complet, continuus vero in allegoriam et aenigmata exit. sunt etiam quaedam et humiles translationes, ut id, de quo modo dixi, 'saxea est verruca', et sordidae.
15 non enim, si Cicero recte 'sentinam rei publicae' dixit, foeditatem hominum significans, idcirco probem illud quoque veteris oratoris: 'persecuisti rei publicae vomicas.' optimeque Cicero demonstrat cavendum, ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis): 'castratam morte Africani rem publicam',
16 et 'stercus curiae Glauciam': ne nimio maior aut, quod saepius accidit, minor, ne dissimilis. quorum exempla nimium frequenter deprendet, qui scierit haec vitia

---

2 Aen. 8, 728 3 Lig. 3, 9 7 Aen. 9, 773 18 Trag. inc. 75 R. 19 Cat. 1, 5, 12 22 de orat. 3, 41, 164

AB(BnBgNE), P] 6 ut A *om.* BP 9 species *add. Daniel* 10 item *Ha.* idem *ll.* et *ante* haec *del.* bM 11 et a toto et a PM et a toto et Ab toto et B *cf. Arist. Poet. 1457 b 7. Mart. Cap. rhet. p. 474, 8 H* 12 iam] haec E 15 obscurus taedio E 16 allegorias A enigma E 17 et humiles et transl. A¹? b et *om.* E 18 et sordidae—21 vomicas *praeteriit* E 23 nam ipsis eius BP ipsis eius b ut ipsius *ras.* A, E 25 curiae *om.* Ab, *in* Glauciam *hic desinit* E, *v. p. 130,13*

esse. sed copia quoque modum egressa vitiosa est, praecipue in eadem specie. sunt et durae, id est a 17
longinqua similitudine ductae, ut

capitis nives

et

Iuppiter hibernas cana nive conspuit Alpeis.

in illo vero plurimum erroris, quod ea, quae poetis, qui et omnia ad voluptatem referunt et plurima vertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt, convenire quidam etiam prorsae putant. at ego 18
in agendo nec 'pastorem populi' auctore Homero dixerim, nec volucres 'per aëra nare', 'pennis remigare', licet hoc Vergilius in apibus ac Daedalo speciosissime sit usus. metaphora enim aut vacantem locum occupare debet aut, si in alienum venit, plus valere eo, quod expellet.

Quod † aliquando pentiam magis de synecdoche 19
dicam. nam translatio permovendis animis plerumque et signandis rebus ac sub oculos subiciendis reperta est: haec variare sermonem potest, ut ex uno plures intellegamus, parte totum, specie genus, praecedentibus sequentia, vel omnia haec contra, liberior poetis quam oratoribus. nam prorsa, ut 'mucronem' pro 20
gladio et 'tectum' pro domo recipiet, ita non 'puppem' pro navi nec 'abietem' pro tabellis, et rursus, ut pro

---

4 Hor. carm. 4, 13, 12 6 versus Furi Bibaculi cf. Hor. sat. 2, 5, 41 12 georg. 4, 59: Aen. 6, 16 et 19

ABGMPV] 3 *in* similitudine *des.* B 6 Alpeis] alpesi G alpes* A alpes M, P (*sed is* s *ras.*), V 10 prosae A²MPV 12 per aera nare *Ha.* sperae sanare G spero sonare V *om.* AMP pennis remigare MP, A (*sed ras., et* remigrare), *om.* G, *mg. habet* V *de vitio cf. p. 107, 6. 112, 25. 122, 6* sq. 13 hoc *om.* GMPV 14/15 occup. loc. debent P (debent *etiam* GV) 16 expellit A²MV 17 quod aliquando AGM quin aliquam P qui in aliquam V (aliquanto *Re.*) pentiam AG peneiam A² potentiam MPV paene iam *vel* etiam *Edd., verum aut* quod paene iam magis *aut* quod aliquanto magis 19 et *om.* AG (signandisque A²) *fort.* vel *inserendum* oculis AGMV 23 prosa A²MPV

gladio 'ferrum', ita non pro equo 'quadripedem'. maxime autem in orando valebit numerorum illa libertas. nam et Livius saepe sic dicit: 'Romanus proelio victor', cum Romanos vicisse significat, et contra Cicero ad Brutum 'populo', inquit, 'inposuimus et ora-
21 tores visi sumus', cum de se tantum loqueretur. quod genus non orationis modo ornatus, sed etiam cotidiani sermonis usus recipit. quidam synecdochen vocant et cum id in contextu sermonis, quod tacetur, accipimus: verbum enim ex verbis intellegi, quod inter vitia ellipsis vocatur:

Arcades ad portas ruere.

22 mihi hanc figuram esse magis placet, illic ergo reddetur. aliud etiam intellegitur ex alio:

aspice, aratra iugo referunt suspensa iuvenci,

unde apparet noctem adpropinquare. id nescio an oratori conveniat nisi in argumentando, cum rei signum est: sed hoc ab elocutionis ratione distat.

23 Nec procul ab hoc genere discedit metonymia, quae est nominis pro nomine positio, [cuius vis est, pro eo, quod dicitur, causam, propter quam dicitur, ponere] sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetores dicunt. haec inventas ab inventore et subiectas res ab obtinentibus significat, ut

Cererem corruptam undis,

et

---

3 2, 27 5 ex libro epistularum incerto frg. 5 H. 12 Aen. 11, 142 15 ecl. 2, 66 22 orat. 27, 93 25 Aen. 1, 177

AGMPV] 8 recepit G 8/9 cum et PV cum (*om.* et) M 10 ex verbo PV intellegitur PVM 11 etlipsis AG ecl- A^2MV *cf. Schemata Dian p. 75, 1 H.* 13/14 reddetur P^3 redditur MPV redentur AG (redd- A^2) 14 ex *om.* GMPV alia AG aliud MPV 16 nocte de GM(P) 17 in *add.* G^2 18 sed AP sic GMV 19 descendit (disce- A^1P) AGMPV, *corr.* P^2 20 pro *m. rec.* P tro *ll.* (tropus V) *gloss. exp. Spa.* 22 sed] et *ras.* A rethorices A^1(?), GM, P(?), V 23 inventa GMPV subiecta est ab GM subiecta ab PV

receptus
terra Neptunus classes aquilonibus arcet.

quod fit retrorsum durius. refert autem, in quantum 24 hic tropus oratorem sequatur. nam ut 'Vulcanum' pro igne volgo audimus et 'vario Marte pugnatum' eruditus est sermo et 'Venerem' quam coitum dixisse magis decet, ita 'Liberum et Cererem' pro vino et pane licentius, quam ut fori severitas ferat. sicut ex eo, quod continetur, usus recipit 'bene moratas urbes' et 'poculum epotum' et 'saeculum felix': at id, quod con- 25 tra est, raro audeat nisi poeta:

iam proximus ardet Ucalego.

nisi forte hoc potius est, a possessore quod possidetur, ut 'hominem devorari', cuius patrimonium consumatur: quo modo fiunt innumerabiles species. huius enim 26 sunt generis, cum 'ab Hannibale caesa apud Cannas sexaginta milia' dicimus, et carmina Vergili 'Vergilium', 'venisse' commeatus, qui adferantur, 'sacrilegium deprehensum', non sacrilegum hominem, 'armorum scientiam habere', non artis. illud quoque et 27 poetis et oratoribus frequens, quo id, quod efficit, ex eo, quod efficitur, ostendimus. nam et carminum auctores

pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas,

et

pallentesque habitant morbi tristisque senectus,

et orator 'praecipitem iram, hilarem adulescentiam, segne otium' dicet.

---

1 Hor. ars 63 12 Aen. 2, 311 24 Hor. carm. 1, 4, 13 26 Aen. 6, 275

AGMPV] 4 hic A dic (*ex* dicit) G dicunt M dicimus P ductus V 5 audimus *Francius* audivimus *ll.* 8 *fort.* sic et ex 8/9 ex eo, quod continet, id, quod continetur P *sed* continet id, quod *s. l.* 10 quod *om.* G 11 audeat quis nisi MPV (quis *om.* AG!) 12 Ucalegon M Ucaleon V 17/18 Vergilium *om.* MP, V (*in quo haec valde turbata*) 19 sacrilegum hominem *Spa.* sacrilegium (sacrilegum P?) non GMPV sacrilegium *** A sacrilegum A^2 21 et *om.* G quod AG qui M eum qui PV

28 Est etiam huic tropo quaedam cum synecdoche vicinia. nam cum dico 'vultus hominis' pro vultu, dico pluraliter, quod singulare est, sed non id ago, ut unum ex multis intellegatur (nam id est manifestum), sed nomen inmuto: et cum aurata tecta 'aurea', pusillum a vero discedo, quia non est ⟨nisi⟩ pars auratura. quae singula persequi minutioris est curae etiam non oratorem instruentibus.

29 Antonomasia, quae aliquid pro nomine ponit, poetis utroque modo frequentissima, et per epitheton, quod detracto eo, cui adponitur, valet pro nomine 'Tydides, Pelides', et ex his, quae in quoque sunt praecipua:

divum pater atque hominum rex.

[et ex factis, quibus persona signatur:

thalamo quae fixa reliquit
impius.]

30 oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. nam ut 'Tydiden' et 'Peliden' non dixerint, ita dixerint 'impios et parricidas' * *. 'eversorem' quoque 'Karthaginis et Numantiae' pro Scipione et 'Romanae eloquentiae principem' pro Cicerone potuisse non dubitem. ipse certe usus est hac libertate: 'non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior ma-

---

13 Aen. 1, 65 15 ibid. 4, 495 22 Cic. Mur. 29, 60

AGMPV] 2 vultus A^2MPV vultum A^1G 5 nomen immuto *corr.* P^1 (?) nomen multa AG nomina multa MPV nomina muto Q 5/6 a vero *Gothanus* P ab eo GMV ab ea A 6 est *cum ras.* A, PV esse GM *suppl. Ba.* 7 singula persequi A singulae neque GM, *solum* singule V singula exsequi P(Q) 10 quod AG quia MPV 12 ex *om.* GM in *add.* A^2 *om.* AGM *plura om.* PV 14 *sq. secl. Christ* 18/19 dixerit *bis* A, *semel et priore loco* GM (dixerunt *bis* PV *ultimo loco* M) 19 impios et parricidas *Spa.* impius et parricida AGMPV *lac. statuit Ha. supplens* pro Caesaris interfectoribus. impurissimos parricidas ⟨pro Antonio et Dolabella⟩ *ex Cic. Phil. 13, 19, 42 ci. C. Schenkl* 21 potuisse GT posuisse AM, V *in mg.* 22 dubitem *Francius* dubite (*sic*) A dubitet A^2M, V *in mg.* ducite G (posuerunt *pro* p. n. d. P *et in textu* V)

gister': neutrum enim nomen est positum et utrumque intellegitur.

31 Onomatopoeia quidem, id est fictio nominis, Graecis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. et sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem primi fecerunt aptantes adfectibus vocem: nam 'mugitus' et 'sibilus' et 'murmur' inde venerunt. deinde, tamquam 32 consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa cotidie ab antiquis ficta moriantur. vix illa, quae *πεποιημένα* vocant, quae ex vocibus in usum receptis quocumque modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt [ut] 'sullaturit' et 'proscripturit', atque 'laureati postes' pro illo 'lauru coronati' ex eadem fictione sunt, sed hoc feliciter evaluit. At 33 *οἶνοι' ἀγαθοῖο* ferimus in Graecis, Ovidius ioco cludit 'vinoeo bonoeo'. dure etiam iungere arquitenentem et dividere septentriones videmur.

34 Eo magis necessaria *κατάχρησις*, quam recte dicimus abusionem, quae non habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est, sic:

ecum †ogra putant
aedificant,

et apud tragicos 'Aegialeo parentat pater'. mille sunt 35

12 Cic. Att. 9, 10, 6 21 cf. Aen. 2, 15 23 Trag. inc. 79 R., ut videtur ex Medo Pacuvi.

AGMPV] 1 positum est PV et utrumque et G 5 at sunt *Capperonnerius* 8 consummata *Vindob. 30* (= W) *et 3101* consumpta AGMPV 12 sunt ut AG sunt u VM sunt P sunt illud *Wölfflin* 13 postes A² potes AG ponentes MPV lauro GMPV 14/15 at *οἶνοι' ἀγαθοῖο*] adoinoia et uio eo AGM *et fere* PV at *οἴνοιο* et *βίοιο praeiverat Heraeus* 15 16 Ovidius ioco cludit 'vinoeo bonoeo' *Heraeus* obidius ocoeludituino bono eo A (*sic*), GM *et sic fere* P, V (*qui* bonoeo *habet*) 16 arquitenentem *Haupt* arqui (qui M) tollentem AGMP(V) 17 dividere *Ob.* videre *ll.* 20/21 sic ecum P *Vindob. 3101* sic equum V sicaecum *vel* sicecum *cett. ll.* 21 ogra putant *corrupte* divina Palladis arte *ex Verg. Aen. 2, 15 Ba. quae mira esset corruptela. Tentavi* organis Danai 23 parentat *Birt* paret at *ll.*

haec: 'acetabula' quidquid habent et 'pixides' cuiuscumque materiae sunt et 'parricida' matris quoque aut fratris interfector. discernendumque est ab hoc totum translationis istud genus, quod abusio est, ubi nomen defuit, translatio, ubi aliud fuit. nam poetae solent abusive etiam in his rebus, quibus nomina sua sunt, vicinis potius uti, quod rarum in prorsa est.
36 illa quoque quidam καταχρήσεις volunt esse, cum pro temeritate 'virtus' aut pro luxuria 'liberalitas' dicitur. a quibus equidem dissentio: namque in his non verbum pro verbo ponitur, sed res pro re. neque enim quisquam putat luxuriam et liberalitatem idem significare, verum id, quod fit, alius luxuriam esse dicit, alius liberalitatem, quamvis neutri dubium sit haec esse diversa.

37 Superest ex his, quae aliter significant, μετάληψις, id est transsumptio, quae ex alio tropo in alium velut viam praestat, *** et rarissimus et inprobissimus, Graecis tamen frequentior, qui Centaurum, qui Chiron est, Ἥσσονα et insulas ὀξείας θοάς dicunt. nos quis ferat,

19 Poetae lyr. gr.[4] III 666, 30, Anthol. lyr. II C p. 196, 11 D. 20 Hom. Od. 15, 299

AGMPV] 1 habent *Gallaeus* habet *ll.* pixides P (*ras.* yx), W pissides (pisi- A spissi- M) AGMV *cf. Tryph. 192, 26 Sp.* 3 ab hoc *Gertz* hoc AGM ac P a V 6/7 sua sunt PV sua GM sunt A 7 prosa A^2MPV 8 esse volunt P 10 equidem *Ha.* haec quidem GMPV ego (*ras.*) quidem A^2 12 putat quisquam P et lux. A^2MPV exl. G **l. A 13 fit A sit GM scit PV 17 id est APV item G *om.* M transumptio GP in alium A *An. Eckst. p. 20* in aliud GMPV 18 *hiantem sententiam eo q. e.* tropus *male suppl. Ald., deest fere* ⟨cuius in comoedia usus probatur, alioqui⟩ *cf. p. 123, 10* inprobissimus AG inpervissimus *An. Eckst.* improbus PV in propriis M 19 qui Centaurum *Re.* qua scient aurum AGMPV qui anatrum *An. Eckst.* qui Chiron est *An. Eckst.* qui hirori est AGM qui haroriem P quod aroriem V Chironem *Mei.* 20 Ἥσσονα *Mei. coll. Tryph.* hoccona AGMPV et *om.* AGPV, M(?) *add. An. Eckst.* insulas oxias thoas *An. Eckst.* insulaem ψιαcθοαc G insulam εμψιαcθοαc A insule Φιαc-

si Verrem ‘suem’ aut Aelium Catum ‘doctum’ nominemus? est enim haec in metalempsi natura, ut inter 38 id, quod transfertur, et id, quo transfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed praebens transitum: quem tropum magis adfectamus, ut habere videamur, quam ullo in loco desideramus. nam id eius frequentissimum exemplum est ‘cano canto’, ⟨‘canto⟩ dico’, ita ‘cano dico’: interest medium illud ‘canto’. nec diutius in eo morandum: invisi usus ad- 39 modum videt⟨ur esse⟩ nisi, ut dixi, in comoedis.

Cetera iam non significandi gratia, sed ad ornan- 40 dam non augendam orationem adsumuntur. ornat enim ἐπίθετον quod recte dicimus adpositum, a nonnullis sequens dicitur. eo poetae et frequentius et liberius utuntur. namque illis satis est convenire id verbo, cui adponitur, itaque et ‘dentes albos’ et ‘umida vina’ in his non reprehendemus: apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. tum autem efficitur, si sine illo id, quod dicitur, minus est, qualia sunt: ‘o scelus abominandum, o deformem libidinem.’ exornatur 41 autem res tota maxime translationibus: ‘cupiditas effrenata’ et ‘insanae substructiones.’ et solet fieri aliis

---

16 Aen. 11, 681 georg. 3, 364 21 Cic. Cat. 1, 10, 25 22 Mil. 20, 53

θόας V insulae—*Φιλέϑοας* (*v. l.* V) P insule M *cf. Tryph. p. 195, 12 sq. et Strabonis C. 350/351, unde suspiceris Φιας* (*Ψιας vel* ΨΙ Є) *glossema ex insularum nomine Φιάς esse ortum cf. Allen ad Od. 15, 297* nos AGMPV ad nos *An. Eckst. unde* at nos *Eckst.*

AGMPV] 1 Lelium MPV Catum *An. Eckst. om. ll.* 3 et id (in *trad. corr. Eckst.*) quo transfertur *An. Eckst. om. ll.* 8 canto *add. Christ* 8/9 illud canto A² illud cano AGMPV 9 invisi] innisi AG nisi MP ñ V 10 videtur esse nisi] video nihil AGMPV comediis MV 12 non] et *Spa.*, vel *Mei.* 14 consequens *An. Eckst.* 15 illis *An. Eckst.* P illi AGMV sat *An. Eckst.* 17 reprehendas *An. Eckst.* deprehendemus A¹G, (-dimus) V, (repr-) P (conpr-) M 18 effecit (efficit *Francius*) in praeredundatum autem *An. Eckst.* efficit *An. Eckst.* si *add.* P A² cum *An. Eckst. om.* AGMV 19 id *add. An. Eckst.* 22 insanatae AGMV alis A¹G *puto* ab his

adiunctis epitheton tropus, ut apud Vergilium 'turpis egestas' et 'tristis senectus'. verumtamen talis est ratio huiusce virtutis, ut sine adpositis nuda sit et
42 velut incompta oratio, oneretur tamen multis. nam fit longa et impedita, ubi congestioribus eam iungas similem agmini totidem lixas habenti quot milites, cui et numerus est duplex nec duplum virium. quamquam non singula modo, sed etiam plura verba apponi solent, ut

coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.

43 sed hoc quocumque modo: duo vero uni adposita ne versum quidem decuerint. sunt autem, quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat, nec esse ⟨pot⟩est semper, sed cum idem appositum, si a proprio diviseris, per se significat et facit antonomasian. nam si dicas 'ille qui Karthaginem et Numantiam evertit', erit antonomasia, si adieceris 'Scipio', erit appositum: non potest ergo esse seiunctum.

44 Ἀλληγορία, quam inversionem interpretantur, aut aliud verbis, aliud sensu ostendit, aut etiam interim contrarium. prius fit genus plerumque continuatis translationibus, ut

---

1 Aen. 6, 276 2 ibid. 275 10 ibid. 3, 475

AGMPV] 1 tropus V tropis AGMP 5 ubi congestioribus *Haupt* uti (ut in MPV) questionibus *ll.* 6 quot m.] quod similiter GV 6/7 qui et AG quoque et MV in quo et P 8 singula tantummodo *An. Eckst.* 10 Anchisa *An. Eckst.* P Anchisae (-se) AGMV 11 quocumque *Spa.* quoque A, *s. l.* G, MPV 13/14 necesse est *libri* nec est *Spa.* 14 sed *om.* PV cum *om.* M *An. Eckst.* idem GMPV id quod *An. Eckst.* id est A 15 dividas *An. Eckst.* divideret A^{1}?, P^{1} videret G per se nihil sign. *An. Eckst.* 16 carth. et num. *An. Eckst.* P numant. Karth. AG *et addito* et MV 17 erit *An. Eckst.* *om. ll.* a. est, si A^{2} erit *An. Eckst. om. ll.* (*lac. 3 litt.* P) 18 seiunctum *Christ et Heinisch* iunctum *ll.* 19 at (ad) alleg. A^{2} adlegoriam G quam MPV quod AG interpretatur AG aut *Spa.* ut AGMV et A^{2} *om.* P

O navis, referent in mare te novi
fluctus: o quid agis? fortiter accipe
portum,

totusque ille Horati locus, quo navem pro re publica, fluctus et tempestates pro bellis civilibus, portum pro pace atque concordia dicit. tale Lucreti 45

avia Pieridum peragro loca,

et Vergili

sed nos inmensum spatii confecimus aequor,
et iam tempus equum fumantia solvere colla.

sine translatione vero in Bucolicis: 46

certe equidem audieram, qua se subducere colles
incipiunt mollique iugum dimittere clivo,
usque ad aquam et veteris iam fracta cacumina fagi,
omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

hoc enim loco praeter nomen cetera propriis decisa 47
sunt verbis, verum non pastor Menalcas, sed Vergilius est intellegendus. habet usum talis allegoriae frequenter oratio, sed raro totius, plerumque apertis permixta est. tota apud Ciceronem talis est: ‛hoc miror, hoc queror, quemquam hominem ita pessumdare alterum velle, ut etiam navem perforet, in qua ipse naviget.’ illud commixtum frequentissimum: ‛equidem 48
ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus contionum semper Miloni putavi esse subeundas.’ nisi adiecisset ‛dumtaxat fluctibus contionum’,

---

1 Hor. carm. 1, 14, 1 7 Lucr. 4, 1 9 georg. 2, 541 12 ecl. 9, 7 23 Mil. 2, 5

AGMPV] 1 novi ** A novi et GM 2 occupa A^2P, V *cum v. l.* accipe 5 fluctus et A^2 fluctu A^1GMV fluctum P 6 Lucretius PV 7 invia MPV 8 Vergilius PV 9 spaci G spacii M spatiis P *Verg.* spac*iis* A spatium V *cf. 9, 3, 20* 10 equis P 12 equidem A^2PV quidem A^1GM 14 iam fracta A^2 fr*** A freta G consumta M confracta PV 15 menalca A^1GM, (-cam) PV 19 frequentior AGMP^1V 21 hoc queror A hoc quaerorque G (*qui deinde* quam *habet*) enim querorque MPV 22 verbis velle PV (M) (*fort. etiam* A^1) ver. l. le G 26 fluctibus *om.* A contionum *om.* M

esset allegoria: nunc eam miscuit. quo in genere et species ex arcessitis verbis venit et intellectus ex pro-
49 priis. illud vero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriae, translationis: ‘quod fretum, quem euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? dies intermissus unus aut nox interposita saepe et perturbat omnia et totam opinionem parva nonnumquam com-
50 mutat aura rumoris.’ nam id quoque in primis est custodiendum, ut, quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. multi autem, cum initium tempestatem sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quae est in-
51 consequentia rerum foedissima. ceterum allegoria parvis quoque ingeniis et cotidiano sermoni frequentissime servit. nam illa in agendis causis iam detrita ‘pedem conferre’ et ‘iugulum petere’ et ‘sanguinem mittere’ inde sunt, nec offendunt tamen: est enim grata in eloquendo novitas et emutatio, et magis inopinata delectant. ideoque iam in his amisimus modum et
52 gratiam rei nimia captatione consumpsimus. est ⟨et⟩ in exemplis allegoria, si non praedicta ratione ponantur. nam ut ‘Dionysium Corinthi esse’, quo Graeci omnes utuntur, ita plurima similia dici possunt. sed allegoria, quae est obscurior, ‘aenigma’ dicitur, vitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide virtus, quo tamen et poetae utuntur:

dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
tris pateat caeli spatium non amplius ulnas?

---

5 Mur. 17, 35 29 Verg. ecl. 3, 104

AGMPV] 1 quod in A^1G 9 saepe et AGPV saepe M *Cic.* 10 parvo AGM 12 translationis ceperis M 13 a tempestate MPV 20 commutatio P 22 nimiam A^1GM et *add. Spa.* 23 prae non dicta A (pro n. d. A^2) G praedicta P 23/24 ponatur A^2MV 25 sed *Spa.* (sed *post* iudicio (27) inserit V) haec *ll.* 29 et eris *om.* G 30 pateant A^1GM

et oratores nonnumquam, ut Caelius ‘quadrantariam 53
Clytemestram’, et ‘in triclinio coam, in cubiculo nolam’. namque et nunc quidem solvuntur et tum erant notiora, cum dicerentur: aenigmata sunt tamen: non et ceratinas, si quis interpretetur, intellegas?

In eo vero genere, quo contraria ostenduntur, εἰρω- 54
νεία est: inlusionem vocant. quae aut pronuntiatione intellegitur aut persona aut rei natura: nam si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse orationi
voluntatem. quamquam in plurimis id tropis accidit, 55
ut intersit, quid de quoque dicatur, quia quod dicitur alibi verum est. et laudis adsimulatione detrahere et vituperationis laudare concessum est: ‘quod C. Verres, praetor urbanus, homo sanctus et diligens, subsortitionem eius in codice non haberet.’ et contra: ‘oratores
visi sumus et populo inposuimus.’ aliquando cum 56
inrisu quodam contraria dicuntur iis, quae intellegi volunt, quale est in Clodium: ‘integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta ser-
vavit.’ praeter haec usus est allegoriae, ut tristia dica- 57
mus mollioribus verbis urbanitatis gratia aut quaedam contrariis significemus aut * * * ut ‘exta cocta numera-

---

1 or. frg. p. 464, 113   13 Cic. Cluent. 33, 91   15 Cic. ad Brut. ex libro incerto frg. 5 H.   18 c. 7, 1 H. 14, 29 Sch.

AGMPV] 1 Caecilius AGM *v. l.* V   3 tunc V   4/5 non et ceratinas si] non et cetera si AGM nec ea (eam V) nisi PV *cf. 1, 10, 5*   6 quo] quae G   6/7 ironia AGMP   11 quoque *Zumpt* quoquo AG quo MPV   12 adsimulatione *Spa.* aut simulatione (M) PV autem s. AG   13 est *om.* M   quod C. Verres] quale est Verres (C. Verres V) PV   18 quale est in A^2 *ras.* quaē id G quemadmodum PV quem ad M   20 allegoria A^1GMV   21 mollioribus *Werlhof* melioribus *ll.*   urbanitatis *Ge.* aut bonae rei *ll.*   aut *om.* MPV   22 aut *Ha.* aliud *ll.*   *lac. quam statuit Freund ex Charisio sic expl. Ha.* aut vulgare proverbium cum aliqua diversitate usurpemus   ut exta cocta numerabimus *Freund*   textum spectaco (specta que M) et enumeravimus (et anum- GM) AGM   textuque et enumeravimus PV

bimus'. haec si quis ignorat quibus Graeci nominibus appellent, σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν
58 dici sciat. sunt etiam qui haec non species allegoriae, sed ipsa tropos dicant, acri quidem ratione, quod illa obscurior sit, in his omnibus aperte appareat quid velimus. cui accedit hoc quoque, quod genus, cum dividatur in species, nihil habet proprium, ut arbor pinus et olea et cupressus, et ipsius per se nulla proprietas, allegoria vero habet aliquid proprium. quod quo modo fieri potest, ni ipsa species est? sed uten-
59 tium nihil refert. adicitur his μυκτηρισμός dissimulatus quidam, sed non latens derisus.

Pluribus autem verbis cum id, quod uno aut paucioribus certe dici potest, explicatur, περίφρασιν vocant, circumitum quendam eloquendi, qui nonnumquam necessitatem habet, quotiens dictu deformia operit, ut
60 Sallustius 'ad requisita naturae', interim ornatum petit solum, qui est apud poetas frequentissimus:

tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
incipit et dono divum gratissima serpit

61 et apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior. quidquid enim significari brevius potest et cum ornatu latius ostenditur, περίφρασις est, cui nomen Latine datum est non sane aptum orationis virtuti circumlocutio. verum hoc ut, cum decorem habet, periphra-

1 cf. Epitoma Alexandri Rh. Gr. III p. 23, 8 Sp. 17 Inc. sed. frg. 54 Dietsch 19 Aen. 2, 268

AGMPV] 6 accidit AGMPV *em. Re.* 7 dividatur A^2PV divinatur AG dividitur M 8 et ipsi est per se *Ha.* 9/10 quod quo A^2P^4 quoquo P *v. l.* V quoque A^1GMV 10 nisi ipsa A, *corr.* P in ipsas GMV, P^1? 10/11 utentium A utentum *corr. ex* utendum G ad utendum MPV 11 μυκτηρισμός dissimulatus *Re.* ministeriis modis (-dus V) simulatur (-tus V) GMV misteriis dissimulatus A *de* P^1 *non constat* 12 quidem GMPV 15 circuitum GMPV quendam AP q̄n̄ G *om.* MV 16 operi A^1GM 17 ad requisita A^2 arequisita M areliqua sita G ad (at P) reliqua sunt VP 21 oratoris A^1GM 25 haec P cum *om.* AGM decere AG(M)

sis, ita, cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur:
obstat enim quidquid non adiuvat.

Hyperbaton quoque, id est verbi transgressionem, 62
quoniam frequenter ratio compositionis et decor poscit,
non inmerito inter virtutes habemus. fit enim frequen-
tissime aspera et dura et dissoluta et hians oratio,
si ad necessitatem ordinis sui verba redigantur, et,
ut quodque oritur, ita proximis, etiam si vinciri non
potest, adligetur. differenda igitur quaedam et prae- 63
sumenda, atque ut in structuris lapidum inpolitorum
loco quo convenit quodque ponendum. non enim re-
cidere ea nec polire possumus, quo coagmentata se
magis iungant, sed utendum iis, qualia sunt, eli-
gendaeque sedes. nec aliud potest sermonem facere 64
numerosum quam opportuna ordinis permutatio, ne-
que alio ⟨in⟩ ceris Platonis inventa sunt quattuor illa
verba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piraeum
se descendisse significat, plurimis modis scripta
⟨quam ut⟩ quo demum quodque maxime faceret ex-
periretur. verum id cum in duobus verbis fit, ἀνα- 65
στροφή dicitur, reversio quaedam, qualia sunt vulgo
'mecum, secum', apud oratores et historicos 'quibus
de rebus'. at cum decoris gratia traicitur longius ver-
bum, proprie hyperbati tenet nomen: 'animadverti,
iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam

16 Polit. 1 in. 24 Cic. Cluent. 1, 1

AGMPV] 2 quidquid A inquid quid G inquit quod M quod PV 4 compositionis *Daniel* comparationis *ll.* 5 fit MPV sit AG 7 religantur V 8 quodque A^2PV quoque A^1GM 10 impolitorum P inpolitor AG(M) impolitior V 11 quodque A^2 quoque A^1GM quisque (*et* ponendus) PV 12 quo] quae PV coagmenta A^1G agmentata M 15 mutatio MPV 16 in *add. Ha., idem non recte suspectat* alio (alii *ut videtur* P^2) *cf. 8, 1, 2* 19 quam ut quo demum quodque *H. Schoene* quod eum quoque *ll.* ut *ante* experiretur *add.* A^2 20 in duobus AV duobus GMP 23 traicitur *Spa.* trahitur AG contrahitur PV (-hunt) M

esse partes.' nam 'in duas partes divisam esse' rectum
66 erat, sed durum et incomptum. poetae quidem etiam verborum divisione faciunt transgressionem:

Hyperboreo septem subiecta trioni,

quod oratio nequaquam recipiet. at id quidem est propter quod dici tropus possit, quia componendus
67 est e duobus intellectus. alioqui, ubi nihil ex significatione mutatum est et structura sola variatur, figura potius verborum dici potest, sicut multi existimarunt. longis autem hyperbatis et confusis quae vitia accidunt, suo loco diximus.

Hyperbolen audacioris ornatus summo loco posui. est haec decens veri superiectio: virtus eius ex diverso
68 par, augendi atque minuendi. fit pluribus modis: aut enim plus facto dicimus, ut 'vomens frustis esculentis gremium suum et totum tribunal implevit', et

geminique minantur in caelum scopuli,

aut res per similitudinem attollimus:

69 credas innare revulsas Cycladas,

aut per comparationem, ut

fulminis ocior alis,

aut signis quasi quibusdam:

illa vel intactae segetis per summa volaret
gramina nec teneras cursu laesisset aristas,

---

4 Verg. georg. 3, 381 15 Cic. Phil. 2, 25, 63 17 Aen. 1, 162 19 ibid. 8, 691 21 ibid. 5, 319 23 ibid. 7, 808

AGMPV] 1 partis *bis* A^1 nam duas A^1G 5 at A^2P^4 ad GMP^1?V quidem A (dē *ras.*), P^1? qui GMV quod P (o *corr.*) est GMP^4 *corr. in ras.*, V *om.* A 5/6 atqui est propter quod *Spa.*, *intellege* at est propter quod id quidem possit *Spa.* sit *ll.* 9 multi *e. q. s. corrupta in* GMPV 10/11 accidant *Re.* 11 *cf.* 8, 2, 14 13 haec decens veri *Spa.* haec decensuris GV *et fere* MP autem haec demensuris *ras.* A^2 *post* veri *denuo incipit* B *ll.* AB (i. e. BnBgNE)P(V) 14 id fit *Kroll* 15 ut A^2EV *om.* B sicut P s (*sic*) b 16 et *alt. om.* BPV 19 vulsas BnBgV 20 ut BPV et A

vel translatione, ut ipsum illud 'volaret'. crescit in- 70
terim hyperbole alia insuper addita, ut Cicero in Antonium dicit: 'quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam cito absorbere
potuisse.' exquisitam vero figuram huius rei depren- 71
disse apud principem lyricorum Pindarum videor in libro, quem inscripsit ὕμνους. is namque Herculis impetum adversus Meropas, qui in insula Coo dicuntur habitasse, non igni nec ventis nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse, ut illa minora, hoc par
esset. quod imitatus Cicero illa composuit in Verrem: 72
'versabatur in Sicilia longo intervallo alter non Dionysius ille nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos et crudelis tyrannos), sed quoddam novum monstrum ex vetere illa inmanitate, quae in isdem versata locis dicitur. non enim Charybdin tam infestam neque Scyllam navibus quam istum in eodem freto
fuisse arbitror.' nec pauciora sunt genera minuendi: 73

vix ossibus haerent.

et quod Cicero [est] in quodam ioculari libello:

fundum Vetto vocat, quem possit mittere funda:
ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

---

3 2, 27, 67 8 Pindari frg. 26 B. 14 5, 56, 145 21 Verg. ecl. 3, 103

AB(i.e. BnBgNE)P(V)] 1 vel] aut E translatione AEPV tral. B 1—20 arbitror *om.* E 4 fuit *semel* A 4/5 oceanum si medium** vix A (si *et* -um A[2]) 5 d. et tam A d. tam et b (tam *om.* M) 7 huius generis *Spa.* 7/8 reprendisse B (-prehend-) PV 9 quem scripsit B quae scripta sunt b 10 in *om.* A[1]Bg[1] insulas A[1] Coa P Co *Re.* 11 sed *del.* b *ras.* P[2] *om.* V 12 fulminis A hoc par *om.* b par *om.* A 14 alter P autem Ab *om.* BV 16 crudeles BPV 22 quod et A Cicero est *ll.* *sed* est *om.* E *fort.* Cicero lusit Ciceronis est *Spa.* libello ait E 23 vero E *et Calp. ad Ter. Heaut. 1, 1, 16* vocant A *om.* b possim BPV 24 tamen *om.* A lapis *Calp.* qua *om.* A petet E

sed huius quoque rei servetur mensura quaedam.
quamvis enim est omnis hyperbole ultra fidem, non
tamen esse debet ultra modum nec alia via magis
74 in cacozelian itur. piget referre plurima hinc orta
vitia, cum praesertim minime sint ignota et obscura.
monere satis est mentiri hyperbolen, nec ita, ut men-
dacio fallere velit. quo magis intuendum est, quo
usque deceat extollere, quod nobis non creditur. per-
venit haec res frequentissime ad risum: qui si capta-
tus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiae nomen ad-
75 sequitur. est autem in usu vulgo quoque et inter
ineruditos et apud rusticos, videlicet quia natura est
omnibus augendi res vel minuendi cupiditas insita
nec quisquam vero contentus est: sed ignoscitur, quia
76 non adfirmamus. tum est hyperbole virtus, cum res
ipsa, de qua loquendum est, naturalem modum ex-
cessit. conceditur enim amplius dicere, quia dici, quan-
tum est, non potest, meliusque ultra quam citra stat
oratio. sed de hoc satis, quia eundem locum plenius
in eo libro, quo causas corruptae eloquentiae reddeba-
mus, tractavimus.

LIBER NONUS

[QUO DIFFERANT FIGURAE A TROPIS]

1 I. Cum sit proximo libro de tropis dictum, sequitur
pertinens ad figuras, quae *σχήματα* Graece vocantur,
locus ipsa rei natura coniunctus superiori. nam pleri-
2 que has tropos esse existimaverunt, quia, sive ex hoc
duxerint nomen, quod sint formati quodam modo, sive
ex eo, quod vertant orationem, unde et motus dicuntur,

AB(BnBgNE),P(—l.21V)] 2 est enim P (enim est *etiam* BnV) 3 magis via P 9 risū* A risus b 10 si aliter A 12 eruditos E **eruditos A quia] quod P 13 vel *om.* A (minuendique A²) 14 est sed B,P (sed *ras.* P²),V si et Ab 17 quia BPV qui Ab 19 qui A plenum b 26 ipse A 27 has BP ea *ras.* A,b

fatendum erit esse utrumque eorum etiam in figuris. usus quoque est idem: nam et vim rebus adiciunt et gratiam praestant. nec desunt qui tropis figurarum nomen inponant, quorum est C. Artorius Proculus.
quin adeo similitudo manifesta est, ut ea discernere 3
non sit in promptu. nam quo modo quaedam in his species plane distant, manente tamen generaliter illa societate, quod utraque res a derecta et simplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur: ita quaedam perquam tenui limite dividuntur, ut cum ironia tam inter figuras sententiae quam inter tropos reperiatur, περίφρασιν autem et ὑπέρβατον et ὀνοματοποιίαν clari quoque auctores figuras verborum potius quam tropos dixerint.

Quo magis signanda est utriusque rei differentia. 4
est igitur τρόπος sermo a naturali et principali significatione translatus ad aliam ornandae orationis gratia, vel, ut plerique grammatici finiunt, dictio ab eo loco, in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est: 'figura', sicut nomine ipso patet, conformatio quaedam orationis remota a communi et primum se offerente ratione. quare in tropis ponuntur verba alia 5
pro aliis, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήμψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, plerumque ὑπερβολῇ: namque et rebus fit et verbis. ὀνοματοποιία fictio est nominis: ergo hoc quoque pro aliis ponitur,

---

12 cf. Caec. Cal. frg. 66 Of.

AB(BnBgNE), P] 3 figuram B *excepto* E *haec*—14 dixerint *om.* E 4 artorius BP aristarchus *ras.* A, b 5 ea A eam BP 7 generali P 8 a derecta B de recta A²P decreta A dereta b 8/9 ratione BP translatione Ab 10 ut AbP et B 11 in figuras B 14 dixerunt P 16 tropus Bg¹ (*corr.* b) 17 tralatus *et* 19 tralata B (*non* E) 19 eum locum, in E 20 non *om.* A¹b figura] est f. P sicut *om.* E patet esse conf. E (*fueratne* est? *cf. l. 20* P) 21 orationis remota *om.* Ab 22 quare—134, 14 propositum *om.* E 24 plerumque *in mg.* P² *cf. 11, 3, 153* 25 namque—ὀνοματοποιία *om.* A

6 quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus. *περίφρασις* etiam si frequenter et id ipsum, in cuius locum adsumitur, nomen conplecti solet, utitur tamen pluribus pro uno. *ἐπίθετον* quoniam plerumque habet antonomasiae partem, coniunctione eius fit *τρόπος*. in hyperbato commutatio est ordinis, ideoque multi tropis hoc genus eximunt: transfert tamen verbum
7 aut partem eius a suo loco in alienum. horum nihil in figuras cadit: nam et propriis verbis et ordine conlocatis figura fieri potest. quo modo autem ironia alia sit tropi, alia schematos, suo loco reddam: nomen enim fateor esse commune et scio, quam multiplicem habeant quamque scrupulosam disputationem, sed ea non pertinet ad praesens meum propositum. nihil enim refert, quo modo appelletur utrumlibet eorum, si quid orationi prosit apparet: nec mutatur vocabulis vis
8 rerum. et sicut homines, si aliud acceperunt, quam quod habuerant, nomen, idem sunt tamen, ita haec, de quibus loquimur, sive tropi sive figurae dicentur, idem efficient. non enim nominibus prosunt, sed effectibus, ut statum coniecturalem an infitialem an facti an de substantia nominemus, nihil interest, dum
9 idem quaeri sciamus. optimum ergo in his sequi maxime recepta et rem ipsam, quocumque appellabitur modo, intellegi. illud tamen notandum, coire frequenter in easdem sententias et *τρόπον* et figuram: tam enim translatis verbis quam propriis figuratur oratio.

10 Est autem non mediocris inter auctores dissensio,

AB(BnBgNE),P] 1 si *om.* Ab 2 in *om.* A^{1}b 4 habet *om.* Ab, *corrector* P 5 partem B,P^1*?* pars est *soli* A (-s est *ras.*), P^2 7 hoc *om.* b 11 nomen BP non Ab 12 et *Edd.* haec ABP 14 meum praesens Ab 16 appareat P 17 et BP sed *ras.* A *om.* b 19 dicentur BnBgN di*cantur* A,E dicuntur bP 21 ut 135, 2 quare *om.* E 22 an substantia an de subst. B (*corr.* b) P 25 intelligere Ab 26 eadem sententia A 27 tam enim BP^2 tam b *et ras. mai.* A

et quae vis nominis eius et quot genera et quae quam
multaeque sint species. quare primum intuendum est,
quid accipere debeamus figuram. nam duobus modis
dicitur: uno qualiscumque forma sententiae, sicut in
corporibus, quibus, quoquo modo sunt composita, uti-
que habitus est aliquis: altero, quo proprie schema 11
dicitur, in sensu vel sermone aliqua a vulgari et sim-
plici specie cum ratione mutatio, sicut nos sedemus,
incumbimus, respicimus. itaque cum in eosdem casus
aut tempora aut numeros aut etiam pedes continuo
quis aut certe nimium frequenter incurrit, praecipere
solemus variandas figuras esse vitandae similitudinis
gratia. in quo ita loquimur, tamquam omnis sermo 12
habeat figuram, †itemque eadem figura dicitur 'cursi-
tare' qua 'lectitare', id est eadem ratione declinari.
quare illo intellectu priore et communi nihil non figu-
ratum est. quo si contenti sumus, non inmerito Apollo-
dorus, si tradenti Caecilio credimus, incomprensibilia
partis huius praecepta existimavit. sed si habitus qui- 13
dam et quasi gestus sic appellandi sunt, id demum
hoc loco accipi schema oportebit, quod sit a simplici
atque in promptu posito dicendi modo poetice vel ora-
torie mutatum. sic enim verum erit, aliam esse ora-
tionem ἀσχημάτιστον, id est carentem figuris, quod
vitium non inter minima est, aliam ἐσχηματισμένην,
id est figuratam. verum id ipsum anguste Zoilus ter- 14

---

18 Caec. Cal. frg. 50 a Of. 26 cf. Rhet. Gr. 3 p. 44, 2 Sp. Zoili frg. 3 Or. Att. 2, 250^b Tur. frg. 16 Friedl.

AB(BnBgNE),P] 1/2 quam multaeque B multaeque b quamque multae *ras.* A^2,P 4/5 in quibus P 6 quod P 9 *ὡς ἐπὶ τῶν ὀρχουμένων ἀνθρώπων melius Phoebammon* p. 43, 16 *Sp.* 13 gratia in quo ita loquimur BP ratio*ne* A quo loquimur A ratio quod l. b 14 dici * B *et s. ras.* P 17 quo — 136, 4 vocantur *om.* E 18 -prehens- AP 19 existimarit BP 21 schema accipi P 24 id est *om.* P 26 ipsum BP ipsum tamen Ab Zoilus B theodulus *ras.* A^2 Zolius P^4

minavit, qui id solum putaverit schema, quo aliud
simulatur dici quam dicitur, quod sane vulgo quoque
sic accipi scio, unde et figuratae controversiae quae-
dam, de quibus post paulo dicam, vocantur. ergo fi-
gura sit arte aliqua novata forma dicendi.

15 Genus eius unum quidam putaverunt, in hoc ipso
diversas opiniones secuti. nam hi, quia verborum mu-
tatio sensus quoque verteret, omnis figuras in verbis
9 esse dixerunt, illi, quia verba rebus accommodarentur,
16 omnis in sensibus. quarum utraque manifesta cavil-
latio est. nam et eadem dici solent aliter atque aliter
manetque sensus elocutione mutata, et figura senten-
tiae plures habere verborum figuras potest. illa est
enim posita in concipienda cogitatione, haec in enun-
tianda, sed frequentissime coeunt, ut in hoc: 'iam, iam,
Dolabella, neque me tui neque tuorum liberum' —:
nam oratio a iudice aversa in sententia, 'iam iam' et
'liberum' in verbis sunt schemata.

17 Inter plurimos enim, quod sciam, consensum est,
duas eius esse partes, *διανοίας*, id est mentis vel sen-
sus vel sententiarum (nam his omnibus modis dictum
est), et *λέξεως*, id est verborum vel dictionis vel elo-
cutionis vel sermonis vel orationis: nam et variatur
18 et nihil refert. Cornelius tamen Celsus adicit verbis et
sententiis figuras colorum, nimia profecto novitatis
cupiditate ductus. nam quis ignorasse eruditum alio-
qui virum credat, colores et sententias sensus esse?
quare sicut omnem orationem, ita figuras quoque ver-
sari necesse est in sensu et in verbis.

---

15 Cic. Verr. 1, 30, 77 19 sq. Celsi frg. 14 M.

AB(BnBgNE),P] 1 qui id BP quod A 4 post paulo (A)BP paulo post * A^2(b) 6/7 ipso diversas BP ipsas Ab 7 hi *om.* A 7/8 mutatione EP (*probo*) 8 verteretur et (*recte* verteret) E 10 omnes BP quorum A^2P 11 et BP ut Ab atque aliter *om.* A 12 et ABP ita et A^2b 15 iam *semel* A 17 sententiam B 22 et *om.* A, *s. l. add.* P 22 23 locutionis A 24 Cornelius—26 nam *om.* E

Ut vero natura prius est concipere animo res quam 19 enuntiare, ita de iis figuris ante est loquendum, quae ad mentem pertinent: quarum quidem utilitas cum magna tum multiplex in nullo non orationis opere vel clarissime lucet. nam etsi minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quidque dicatur, facit tamen credibilia quae dicimus et in animos iudicum, qua non observatur, inrepit. namque ut in armorum 20 certamine adversos ictus et rectas ac simplices manus cum videre tum etiam cavere ac propulsare facile est, aversae tectaeque minus sunt observabiles, et aliud ostendisse, quam petas, artis est: sic oratio, quae astu caret, pondere modo et inpulsu proeliatur: simulanti variantique conatus in latera atque in terga incurrere 21 datur et arma avocare et velut nutu fallere. iam vero adfectus nihil magis ducit. nam si frons, oculi, manus multum ad motum animorum valent, quanto plus orationis ipsius vultus ad id, quod efficere tendimus, compositus? plurimum tamen ad commendationem facit, sive in conciliandis agentis moribus sive ad promerendum actioni favorem sive ad levandum varietate fastidium sive ad quaedam vel decentius indicanda vel tutius.

Sed antequam, quae cuique rei figura conveniat, 22 ostendo, dicendum est nequaquam eas esse tam multas, quam sint a quibusdam constitutae: neque enim me movent nomina illa, quae fingere utique Graecis

---

1 sq. cf. Epit. Alex. RG 3, 27, 9 Sp. et Tiberii RG 3, 59, 22 Sp.

AB(BnBgNE),P] 2 his AE loquendum est P 4 in ullo orationis A 5 lucet AbEP elucet *rell.* 9 adversas A² ictus *in* A *eras.* 11 te ///cteque P reductaeque E (recteque M) 16 magis dicunt b *de* ducit *cf. 1, 10, 9* 18 intendimus AP 19 *ante* plurimum *hiare videtur sententia* 20 agendis A (-di A²) 24 sed—138, 10/11 excerpunt *om.* E 25 eas *om.* BP (*add.* b) 25/26 multis B

23 promptissimum est. ante omnia igitur illi, qui totidem
figuras putant quot adfectus, repudiandi, non quia
adfectus non sit quaedam qualitas mentis, sed quia
figura, quam non communiter, sed proprie nominamus,
non sit simplex rei cuiuscumque enuntiatio. qua-
propter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, con-
fidere, contemnere non sunt figurae, non magis quam
24 suadere, minari, rogare, excusare. sed fallit parum
diligenter intuentes, quod inveniunt in omnibus iis
locis figuras et earum exempla ex orationibus ex-
cerpunt: neque enim pars ulla dicendi est, quae non
recipere eas possit. sed aliud est admittere figuram,
aliud figuram esse: neque enim verebor explicandae
rei gratia frequentiorem eiusdem nominis repetitio-
25 nem. quare dabunt mihi aliquam in irascente, depre-
cante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci,
misereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia
orationis lumina in hunc locum congerit, mediam
quandam, ut arbitror, secutus viam: ut neque omnis
sermo schema iudicaretur neque ea sola, quae haberent
aliquam remotam ab usu communi fictionem, sed quae
essent clarissima et ad movendum auditorem valerent
plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum
ad litteram subieci, ne fraudarem legentes iudicio
maximi auctoris.

26 In tertio de Oratore ita scriptum est: 'In perpetua
autem oratione, cum et coniunctionis levitatem et
numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est

---

26 sq. 52, 201 ... 54, 208

AB(BnBgNE),P] 1 promptissimo b *et fort.* A[1] 2 non quo b 3 sint A qualitates A[2] 5 non est *Ha.* cuiusque *in lit. mai.* A 9 diligenter *om.* Ab his AP 11 nec enim P 12 sed—17 erit *om.* E 12/13 figuram, aliud figuram esse *in lit. mai* A[2] 19 ut neque B ut nec P neque A reque b 20 nec P 24 litteram BP litteras A 26 inscriptum A 27 cum et BP qua et A levitatem B lenitatem AP

quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis
oratio sententiarum atque verborum. nam et com- 27
moratio una in re permultum movet et inlustris ex-
planatio rerumque quasi gerantur sub adspectum
paene subiectio, quae et in exponenda re plurimum
valet ⟨et⟩ ad inlustrandum id, quod exponitur, et ad
amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebi-
mus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse
videatur: et huic contraria saepe percussio est et plus 28
ad intellegendum quam dixeris significatio et distincte
concisa brevitas et extenuatio, et huic adiuncta in-
lusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens, et ab re
digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus
ad rem aptus et concinens esse debebit: propositioque
quid sis dicturus et ab eo, quod est dictum, seiunctio
et reditus ad propositum et iteratio et rationis apta
conclusio: tum augendi minuendive causa veritatis 29
supralatio atque traiectio, et rogatio atque huic fini-
tima quasi percontatio expositioque sententiae suae:
tum illa, quae maxime quasi inrepit in hominum men-
tes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quae
est periucunda, cum in oratione non contentione, sed
sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, 30
tum correptio, vel ante vel post quam dixeris, vel
cum aliquid a te ipso reicias. praemunitio etiam est
ad id, quod adgrediare, et traiectio in alium: com-
municatio, quae est quasi cum iis ipsis, apud quos

AB(BnBgNE),P] 4 generantur b 5 et *om.* A 6 valet et *Cic.* P valet AB 6/7 ad amplificandum BP (ad *add.* P[2]) adplicandum A[1]?,b (-plac- A[2]) 7 audiant b *et ras.* A 8 possit P 9 percursio *Edd.* (P[4]) est *om.* A 11 adiecta E 13 quacumq. Ab 14 concinnens A concinnus *Cic.* 18 huic *om.* Ab 20 quasi *om.* E 22 orationes Ab orationis B (*sed* orationis sermone E *idem post om.* sed sermone) orationibus P 24 tum corr. *om.* Ab correctio EP 25 a re ipsa reicis *partim ras.* A 25/26 est et ad Ab 26 traiectio NP[1] *s. l.* reiectio ABnBgE,P *in textu* 27 iis *om.* A his E

dicas, deliberatio: morum ac vitae imitatio vel in personis vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis et aptum ad animos conciliandos vel maxime,
31 saepe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem inpulsio, anteoccupatio: tum duo illa, quae maxime movent, similitudo et exemplum: digestio, interpellatio, contentio,
32 reticentia, commendatio: vox quaedam libera atque etiam effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio, purgatio,
33 conciliatio, laesio, optatio atque exsecratio. his fere luminibus inlustrant orationem sententiae. orationis autem ipsius tamquam armorum est vel ad usum comminatio et quasi petitio vel ad venustatem ipsa tractatio. nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias, et paulum inmutatum verbum atque deflexum, et eiusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, et in eadem verba inpetus et concursio et adiunctio et progressio, et eiusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio et revocatio verbi, et illa, quae similiter desinunt aut quae cadunt similiter aut quae paribus paria referunt
34 aut quae sunt inter se similia. est etiam gradatio quaedam et conversio et verborum concinna transgressio et contrarium et dissolutum et declinatio et reprehensio et exclamatio et inminutio et quod in multis casibus ponitur et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, et ad propositum sub-

---

AB(BnBgNE),P] 8 et *add.* A^2 *om.* Bg 10 augendi E agendi ABP 15 vel *om.* E 16 communitio E 18 leporemque Ab alias *om.* Ab paululum Bg (*corr.* b)NE 19 verbi AbP *om.* B 22 23 distinctio est et Bg 23 vocatio Ab desinent B (*corr.* b) 23 24 aut quae—similiter *om.* Ab 24 referunt AP referuntur B 25/26 ad quaedam Ab 26 conversio BP congressio A 27 et *ante* repreh. *om.* AB

iecta ratio et item in distributis supposita ratio, et 35
permissio et rursus alia dubitatio et inprovisum quiddam, et dinumeratio et alia correctio et dissipatio, et continuatum et interruptum, et imago et sibi ipsi responsio et inmutatio et diiunctio et ordo et relatio et
digressio et circumscriptio. haec enim sunt fere atque 36
horum similia vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem verborumque conformationibus inluminent.'

Eadem sunt in Oratore plurima, non omnia tamen et paulo magis distincta, quia post orationis et sententiarum figuras tertium quendam subiecit locum ad alias, ut ipse ait, quasi virtutes dicendi pertinentem:
'Et reliqua, ex conlocatione verborum quae sumuntur 37
quasi lumina, magnum adferunt ornatum orationi. sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scaenae aut fori appellantur insignia, non quia sola ornent,
sed quod excellant. eadem ratio est horum, quae sunt 38
orationis lumina et quodam modo insignia, aut cum duplicantur iteranturque verba aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio aut in idem conicitur aut utrumque, aut adiungitur idem iteratum aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non eadem sententia ponitur, aut cum similiter vel cadunt verba vel desinunt,
aut multis modis contrariis relata contraria, aut cum 39
gradatim sursum versum reditur, aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur, aut cum ali-

---

14 sqq. 39, 134 ... 41, 139

AB(BnBgNE),P 3 dissipatio AbP disputatio B *unde* dissupatio *Ha.* 5 disiunctio bEP 5/6 et ordo—circumscriptio *om.* Ab 6 atque BP neque Ab 8 confirmationibus AbP 14 ex conlatione B 17 sola *del.* b ornant Ab 19 aut cum B qua aut Ab cum P 20 iterantur Ab verba *om.* B (*add.* b) leviter *Ge.* 21 ab eo Ab 26 contrariis *om.* E 27 versum B versus AP *Cic.* cum demptis BP *Cic.* demotis A(b)

quid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut
cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes,
aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel
questionis, aut cum eiusdem nominis casus saepius
40 commutantur. sententiarum ornamenta maiora sunt:
quibus quia frequentissime Demosthenes utatur, sunt
qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse
laudabilem. et vero nullus fere ab eo locus sine qua-
dam conformatione sententiae dicitur, nec quidquam
est aliud dicere nisi omnes aut certe plerasque aliqua
41 specie inluminare sententias. quas cum tu optume,
Brute, teneas, quid attinet nominibus uti aut exemplis?
tantum modo notetur locus. sic igitur dicet ille, quem
expetimus, ut verset saepe multis modis eadem et
in una re haereat in eademque commoretur sententia:
42 saepe etiam ut extenuet aliquid, saepe ut inrideat, ut
declinet a proposito deflectatque sententiam, ut pro-
ponat quid dicturus sit, ut, cum transegerit iam ali-
quid, definiat, ut se ipse revocet, ut quod dixerit iteret,
ut argumentum ratione concludat, ut interrogando
urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respon-
deat, ut contra ac dicat accipi et sentiri velit, ut ad-
43 dubitet, quid potius aut quo modo dicat, ut dividat
in partes, ut aliquid relinquat et neglegat, ut ante
praemuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, cul-
pam in adversarium conferat, ut saepe cum iis, qui
audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi
44 deliberet, ut hominum mores sermonesque describat,
ut muta quaedam loquentia inducat, ut ab eo, quod

AB(BnBgNE),P 4 conquestionis *Cic.* saepe Ab 5 vel (sed *Cic.*) sententiarum Ab 6 utebatur *ras. min.* A utitur P 8 et vero et (et est vero et E)B et vere A enim vero et P 11 tu *del.* b *om.* N optime BP 12 uti *om.* Ab exemplis BP sententiis Ab 16 etiam—saepe *om.* Ab 18 dicitarus A 19 ut se] se Ab 24 partis A^1(b) et] ut P 25 praemuniat] pronuntiet E praemoneat A^2b reprendatur BnBg 26 his ANE 28 ut hominum] hominis (*om.* ut) E

agitur, avertat animos, ut saepe in hilaritatem risumve convertat, ut ante occupet, quod videat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caveant, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantum, ut optet, ut exsecretur, ut fiat his, apud quos dicet, familiaris. atque 45
alias etiam dicendi quasi virtutes sequetur, brevitatem, si res petet, saepe etiam rem dicendo subiciet oculis, saepe supra feret quam fieri possit: significatio saepe erit maior quam oratio, saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque imitatio. hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo.'

[DE FIGURIS SENTENTIARUM]

II. Ergo cui latius complecti conformationes ver- 1
borum ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur, nec adfirmare ausim quidquam esse melius, sed haec ad propositi mei rationem legat. nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quae ab illo simplici modo indicandi recedunt, quod item multis doctissimis viris video placuisse. omnia tamen illa, 2
etiam quae sunt alterius modi lumina, adeo sunt virtutes orationis, ut sine iis nulla intellegi vere possit oratio. nam quo modo iudex doceri potest, si desit inlustris explanatio, propositio, promissio, finitio, se-

---

AB(BnBgNE),P] 1 saepe hoc in E 2 videatur A putat P 3 ut utatur *ras.* A utatur BP 5 caveant *Cic.* caveat ABP 6 ut (*ante* lib.) *om.* Ab 8 ut (*ante* a) *om.* Ab aliquantulum P 9 dicit B (*corr.* b) P 10 dicundi b 11 si res *om.* A 13 quam ratio B (*corr.* b) 19 aut sentent. N 20 audeo in quoquam (-eo *s. l.*) A 22 dicere *om.* Ab 23 idem BgEP 26 his AE vere ABP(V) fere *cod. alii*

iunctio, expositio sententiae suae, rationis apta conclusio, praemunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coercitio, con-
3 tentio, purgatio, laesio? quid vero agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendique rationibus? quarum prior desiderat illam plus quam dixeris significationem, id est ἔμφασιν, et supralationem veritatis et traiectionem, haec altera extenuationem deprecationem⟨que⟩. qui adfectus erunt vel concitati detracta voce libera et effrenatiore, iracundia, obiurgatione, optatione, exsecratione? vel illi mitiores, nisi adiuvantur commendatione, conciliatione, ad hilari-
4 tatem inpulsione? quae delectatio aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi a re et redire ad propositum suum scierit, removere a se, in alium traicere, quae relinquenda, quae contemnenda sint, iudicare? motus est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet et velut agitante corpus spiritu
5 caret. quae cum adesse debent, tum disponenda atque varianda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri videmus, omni sono mulceant. verum ea plerumque recta sunt nec se fingunt, sed confitentur. admittunt autem, ut dixi, figuras, quod vel ex proxima doceri potest.

6 Quid enim tam commune quam interrogare vel percontari? quo utroque utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia videatur

AB(BnBgNE),P] 1 orationis BP 5 de contractis E 6 plus BP prius Ab 7 superlationem P supra relationem E 8 traiectionem Ab reiectionem BP 9 que *add. Ha.* 10 libera et *Francius* liberet Bg libera AEP *rel. ut videtur* frenatiore Ab effrenatione E 13 quod A,BP qua b 15 degredi B (digr- bE)P[1] 17 traicere et ea quae A[2] *ras.* (*in* Bg traice *correxit et s. l.* et e *add.* b) 19 et *eras.* A 20 caret *om.* Ab 22 pleraque E 23 sed BP et Ab 24 proximo EP 26 quo N nam Ab,P[2] *ras.* quam BnBg quia E cum BP[1] quam cum Ab (*sed* quam *glossa est ad praecedens* nam *ubi cf.* B) quamquam *Spa.* 27 videatur *Re.* videtur A,BP

adhiberi. at ea res, utrocumque dicitur modo, etiam multiplex habet schema. incipiamus enim ab his, quibus acrior ac vehementior fit probatio, quod primo loco posuimus. simplex est sic rogare: 7

'sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?'

figuratum autem, quotiens non sciscitandi gratia adsumitur, sed instandi: 'quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat?' et 'quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?' et 'patere tua consilia non sentis?' et totus denique hic locus. quanto enim magis ardet, quam si diceretur 8
'diu abuteris patientia nostra', et 'patent tua consilia'. interrogamus etiam, quod negari non possit: 'dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula?' aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut volgo uti solemus: 'quo modo? qui fieri potest?' aut invidiae gratia, ut 9
Medea apud Senecam: 'quas peti terras iubes?' aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium:

heu quae me tellus, inquit, quae me aequora possunt
accipere?

aut instandi et auferendae dissimulationis, ut Asinius: 'audisne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprendimus.' totum hoc plenum est varie- 10
tatis: nam et indignationi convenit:

et quisquam numen Iunonis adoret?

---

5 Aen. 1, 369 7 Lig. 3, 9 8 Cat. 1, 1, 1 10 ibid. 13 Cluent. 37, 103 17 v. 453 19 Aen. 2, 69 22 or. frg. p. 497 M. 26 Aen. 1, 48

AB(BnBgNE),P] 2 enim] igitur E 3 fit rogatio *Capperonnier* 5 quibus advenistis AbE 8 districtus AEP 13 potest *An. Eckst. (p. 20) sq. usque ad 146, 22 valde breviavit* E 15 vulgo BP 18 apud Vergilium *om. An. Eckst.* 19 quae nunc tellus *An. Eckst.* 23 inquam non inoff. *om.* Ab 24 deprehendimus A (repreh- P) 26 adoret ABP adorat *An. Eckst. Verg.*

et admirationi:

quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames?

11 est interim acrius imperandi genus:

non arma expedient totaque ex urbe sequentur?

et ipsi nosmet rogamus, quale est illud Terentianum:
12 'quid igitur faciam?' est aliqua etiam in respondendo figura, cum aliud interroganti ad aliud, quia sic utilius sit, occurritur, tum augendi criminis gratia, ut testis in reum rogatus, an ab reo fustibus vapulasset, 'et innocens', inquit: tum declinandi, quod est frequentissimum: 'quaero an occideris hominem': respondetur 'latronem':
13 'an fundum occupaveris?' respondetur 'meum'. ut confessionem praecedat defensio, ut apud Vergilium in Bucolicis dicenti

non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
excipere insidiis?

occurritur:

14 an mihi cantando victus non redderet ille?

cui est confinis dissimulatio, non alibi quam in risu posita ideoque tractata suo loco: nam serio si fiat, pro confessione est. ceterum et interrogandi se ipsum et respondendi sibi solent esse non ingratae vices, ut Cicero pro Ligario: 'apud quem igitur hoc dico? apud

---

2 Aen. 3, 56 5 ibid. 4, 592 6 Eun. 46 16 3, 17 19 ibid. 21 24 c. 3, 7

AB(BnBgNE),P] 1 et *om.* BP (aut E) 5 expedient AP *An. Eckst.* expediunt B 6 nos *An. Eckst.* illud *edd. vett.* in Ab *om.* BP Terentio *voluit* A^2 Terentii E 8/9 sic utilius BP subtilius *ras.* A^2 9 sit ABP *An. Eckst.* (sic M) est *Ha. dele* sit *dittographiam* excurritur E 11 et innocens *Iul. Ruf p. 40, 29 H.* innocens ABP *An. Eckst., sed cf. 6, 3, 100* 11/12 frequentissimae (-me A^2) A 13 an non occupaveris fundum *An. Eckst.* 14 meum est (*om.* ut) *An. Eckst.* 17 insidiis multum latrante lycisca *An. Eckst. (quod probat excerptorem evolvisse Vergilium, cf. p. 145, 26 idem 146, 19 addit versum sq.)* 20 cui P cuius B quis Ab 24 haec E nempe apud eum *An. Eckst. cum Cicerone*

eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, rei publicae reddidit.' aliter pro Caelio ficta interroga- 15
tione: 'dicet aliquis: haec igitur est tua disciplina? sic tu instituis adulescentis?' et totus locus. deinde: 'ego, si qui, iudices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiae fuit', et cetera. cui diversum est, cum alium rogaveris, non expectare responsum, sed statim subicere: 'domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas.' quod schema quidam 'per suggestionem' vocant. fit et comparatione: 16
'uter igitur facilius suae sententiae rationem redderet?' et aliis modis tum brevius tum latius, tum de una re tum de pluribus.

Mire vero in causis valet praesumptio, quae πρόληψις dicitur, cum id, quod obici potest, occupamus. id neque in aliis partibus parum est et praecipue prohoemio convenit. sed quamquam generis unius diversas species habet. est enim quaedam praemunitio, qualis 17
Ciceronis contra Q. Caecilium, quod ad accusandum descendat qui semper defenderit: quaedam confessio, ut pro Rabirio Postumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit: quaedam praedictio, ut 'dicam enim non augendi criminis gratia': quaedam emendatio, ut 'rogo ignoscatis mihi, si longius sum evectus', frequentissima praeparatio, cum pluribus verbis, vel quare fac-

---

2 c. 17, 39 5 ibid. 8 p. Scauro frg. 45 n. Sch. 11 Cluent. 38, 106 14 sq. Celsi frg. 15 M. 19 cf. div. in Caec. 1, 1 23 cf. Verr. 4, 2

AB(BnBgNE),P] 4 tu *om. An. Eckst.* 4 deinde—6 cetera *om.* E 5 qui BnN quis BgP quid A *An. Eckst.* 6 continentia *An. Eckst.* 8 sed *An. Eckst.* A²E set A et BP 10 vocat Bg¹ *cf. 9, 3, 49* et per comparationem A 16 parum] rarum *nescio quis* 17 diversas tamen sp. (tamen *s. l.* P¹)P 18 *sequ. omissis exemplis breviat* E 19 ad *om.* B 21 ut *om.* ABP 24 ut BP et Ab 25 est et freq. E, *sq. plena exhibens*

18 turi quid simus vel quare fecerimus, dici solet. ver-
borum quoque vis ac proprietas confirmatur vel prae-
sumptione: ‘quamquam illa non poena, sed prohibitio
sceleris fuit’ aut reprehensione: ‘cives, inquam, si hoc
eos nomine appellari fas est.’

19 Adfert aliquam fidem veritatis et dubitatio, cum
simulamus quaerere nos, unde incipiendum, ubi de-
sinendum, quid potissimum dicendum, an omnino di-
cendum sit. cuius modi exemplis plena sunt omnia,
sed unum interim sufficit: ‘equidem, quod ad me
attinet, quo me vertam nescio. negem fuisse infamiam
iudicii corrupti?’ et cetera. hoc etiam in praeteritum
20 valet: nam et dubitasse nos fingimus.

A quo schemate non procul abest illa, quae dicitur
communicatio, cum aut ipsos adversarios consulimus,
ut Domitius Afer pro Cloatilla: ‘nescit trepida, quid
liceat feminae, quid coniugem deceat: forte vos in illa
solitudine obvios casus miserae mulieri obtulit: tu,
21 frater, vos, paterni amici, quod consilium datis?’ aut
cum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentis-
simum: ‘quid suadetis?’ et ‘vos interrogo’ et ‘quid
tandem fieri oportuit?’ ut Cato: ‘cedo, si vos in eo
loco essetis, quid aliud fecissetis?’ et alibi: ‘communem
rem agi putatote ac vos huic rei praepositos esse.’

---

3 ex Cicerone teste Rufiniano § 14 4 Mur. 37, 80 10 Cluent. 1, 4 16 or. frg. p. 567 M. 22 ed. Iord. p. 71 23 ibid. p. 72

AB(BnBgNE),P 1 sumus AEP[1] *fort. recte* 4 fuerit Ab aut] vel *Kroll* cives, cives *Edd. (semel etiam Iul. Ruf. p. 42, 31 H.)* 5 nemine Bg (*corr.* b) 8 an BP si A 9 sit *om. Iul. Ruf. p. 41, 1* 11 quo me BP quod ad me Ab nescio *om.* A 11/12 infamiam illam i. A 13 nam et BP nec Ab 15 quā (qua b) cum aut ipsis adversariis Ab *ad* 19/20 aut cum *transit* E 18 sollicitudine AbP[2] 18 19 tum propter vos A 19 detis Ab 20 quasi *om. Iul. Ruf. p. 41, 9* 21 et quid A quid BP 22 ut – 149, 15 precarer *om.* E in eo ABP *Iul. Ruf. p. 41, 24* meo *Madvig* 23 faceretis *Iul. Ruf.* 24 agi *om. Iul. Ruf.*

sed non numquam communicantes aliquid inexpec- 22
tatum subiungimus, quod et per se schema est, ut
in Verrem Cicero: 'quid deinde? quid censetis? furtum
fortasse aut praedam aliquam?' deinde, cum diu
suspendisset iudicum animos, subiecit, quod multo
esset inprobius. hoc Celsus sustentationem vocat. est 23
autem duplex: nam et contra frequenter, cum expec-
tationem gravissimorum fecimus, ad aliquid, quod sit
leve aut nullo modo criminosum, descendimus. sed
quia non tantum per communicationem fieri solet,
παράδοξον alii nominarunt, id est inopinatum. illis 24
non accedo, qui schema esse existimant etiam, si quid
nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pol-
lio: 'numquam fore credidi, iudices, ut reo Scauro, ne
quid in eius iudicio gratia valeret, precarer.' paene 25
idem fons est illius, quam 'permissionem' vocant, qui
communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinqui-
mus aestimanda, aliqua nonnumquam adversariis quo-
que, ut Calvus Vatinio: 'perfrica frontem et dic te
digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.'

Quae vero sunt augendis adfectibus accommodatae 26
figurae, constant maxime simulatione. namque et
irasci nos et gaudere et timere et admirari et dolere
et indignari et optare quaeque sunt similia his fingi-
mus. unde sunt illa: 'liberatus sum, respiravi', et 'bene
habet', et 'quae amentia est haec?' et 'o tempora, o

---

3 5, 5, 10 6 Celsi frg. 15 M. 13 or. frg. p. 498 M. 19 ibid. p. 477 M. 25 Mil. 18, 47—Mur. 6, 14 26 —150, 1 Cat. 1, 1, 2—Phil. 2, 26, 64

AB(BnBgNE),P] 5 quod BP cum A 7 nam et A nam BP 7/8 explicationem Ab 10 per commutationem Ab 11 *** illis A (inoppinata cum illis b) 12 si quod A 13 inexpectato A^2 15 eum iudicū A eum iudicio b ***** paene P 16 quem Ab 22 e simulatione Ab 25 inde E sum *om.* E 26 et quae BP quae A

mores!' et 'miserum me! consumptis enim lacrimis infixus tamen pectori haeret dolor', et

magnae nunc hiscite terrae.

27 quod exclamationem quidam vocant ponuntque inter figuras orationis. haec quotiens vera sunt, non sunt in ea forma, de qua nunc loquimur: at simulata et arte composita procul dubio schemata sunt existimanda. quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat, Graeci παρρησίαν. quid enim minus figuratum quam vera libertas? sed frequenter
28 sub hac facie latet adulatio. nam Cicero cum dicit pro Ligario: 'suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna nulla vi coactus consilio ac voluntate mea ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te', non solum ad utilitatem Ligari respicit, sed magis
29 laudare victoris clementiam non potest. in illa vero sententia: 'quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus?' admirabiliter utriusque partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat.

Illa adhuc audaciora et maiorum, ut Cicero existimat, laterum, fictiones personarum, quae προσωποποιίαι dicuntur: mire namque cum variant orationem tum ex-
30 citant. his et adversariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus (qui tamen ita demum a fide non abhorreant, si ea locutos finxerimus, quae cogitasse eos non sit absurdum), et nostros cum aliis ser-

---

4 cf. Carmen de fig. 79 p. 66 H. 8 ad Her. 4, 36, 48 12 c. 3, 7 17 ibid. 4, 10 21 orat. 25, 85

AB(BnBgNE),P] 1 et o mores A^2b 3 homo magne Ab hiscite BP conscite (*sic*) A scite b 4 quidem A 5 haec—20 fuerat *om.* E 6 eloquimur Ab at simulata *Spa.* adsimulata B(P) asim. A 9 vocant A^1bP 12 iam *om. Iul. Ruf. p. 46, 18 H.* etiam *om.* P 13 nulla magna A 18 hic *om.* Ab 19 hoc cum A 20 cum mala A^2 21 existimat] aestimat E 25 quae tamen A^2E 26 abhorreant Ab abhorrent BP 27 cum aliis BP qualis b quoque *ras.* A^2

mones et aliorum inter se credibiliter introducimus,
et suadendo, obiurgando, querendo, laudando, mise-
rando personas idoneas damus. quin deducere deos in 31
hoc genere dicendi et inferos excitare concessum est.
urbes etiam populique vocem accipiunt. ac sunt qui-
dam, qui has demum προσωποποιίας dicant, in quibus
et corpora et verba fingimus: sermones hominum ad-
simulatos dicere *διαλόγους* malunt, quod Latinorum
quidam dixerunt sermocinationem. ego iam recepto 32
more utrumque eodem modo appellavi: nam certe
sermo fingi non potest, ut non personae sermo finga-
tur. sed in his, quae natura non permittit, hoc modo
mollior fit figura: ‘etenim si mecum patria mea, quae
mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si
omnis res publica sic loquatur: Marce Tulli, quid agis?’
illud audacius genus: ‘quae tecum, Catilina, sic agit
et quodam modo tacita loquitur: nullum iam aliquot
annis facinus extitit nisi per te.’ commode etiam aut 33
nobis aliquas ante oculos esse rerum, personarum,
vocum imagines fingimus, aut eadem adversariis aut
iudicibus non accidere miramur: qualia sunt ‘videtur
mihi’ et ‘nonne videtur tibi?’ sed magna quaedam vis
eloquentiae desideratur. falsa enim et incredibilia na-
tura necesse est aut magis moveant, quia supra vera
sunt, aut pro vanis accipiantur, quia vera non sunt.
ut dicta autem quaedam, ita scripta quoque fingi 34
solent, quod facit Asinius pro Liburnia: ‘mater mea,
quae mihi cum carissima, tum dulcissima fuit quaeque

---

8 ad Her. 4, 43, 55: 4, 52, 65 13 in Cat. 1, 11, 27 16 ibid. 1, 7, 18 27 or. frg. p. 497 M.

AB(BnBgNE),P 2 obiurgando *om.* B (*add.* b) 3 educere E 4 excitare concitare A (*simil.* b) 5 voces EP ac— 11 fingatur *om.* E 10/11 certo serio sermo A 12 in *del.* b 13 melior A^2 15 sic *om.* E Marce AE M. *rell.* 18 commodo Bg 21/22 mihi videtur A 25 quia A^2BP qua A^1b 26 ut—152, 25 facere *om.* E autem BP aut cum A

mihi vixit bisque eodem die vitam dedit' et reliqua, deinde 'exheres esto'. haec cum per se figura est, tum duplicatur, quotiens sicut in hac causa ad imitationem
35 alterius scripturae conponitur. nam contra recitabatur testamentum: 'P. Novanius Gallio, cui ego omnia meritissimo volo et debeo pro eius animi in me summa voluntate', et adiectis deinceps aliis 'heres esto': incipit esse quodam modo παρῳδή, quod nomen ductum a canticis ad aliorum similitudinem modulatis abusive etiam in versificationis ac sermonum imita-
36 tione servatur. sed formas quoque fingimus saepe, ut Famam Vergilius, ut Voluptatem ac Virtutem, quem ad modum a Xenophonte traditur, Prodicus, ut Mortem ac Vitam, quas contendentes in satura tradit Ennius. est ex incerta persona ficta oratio: 'hic aliquis'
37 et 'dicat aliquis'. est et iactus sine persona sermo:

hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles.

quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιίᾳ accedit illa, quae est orationis per detractionem: detractum est enim, quis diceret. vertitur interim προσωποποιία in speciem narrandi. unde apud historicos reperiuntur obliquae adlocutiones, ut in Titi Livii primo statim: 'urbes quoque ut cetera ex infimo nasci, deinde, quas sua virtus ac di iuvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere.'

38 Aversus quoque a iudice sermo, qui dicitur ἀποστροφή, mire movet, sive adversarios invadimus: 'quid

---

12 Aen. 4, 173 sq. 13 Mem. Socr. 2, 1, 21 sqq. 17 Aen. 2, 29 22 1, 9, 3 26 cf. Tiberius Rh. Gr. 3 p. 61, 29 Sp. 27 Lig. 3, 9

AB(BnBgNE),P] 1 bisque BP cum A 7 adiectis deinde P esto * A 10 abusivo A 12 voluptatem BP volantem ** A ac] atque P 14 quas consentientes Ab 15 ex] et AbP ut B incertā personā (*add. s. l.* in *ante* incertam) A incertae personae P 16 est et tacitus (i *s. l.*) A (tactus b) 18 accidit A 22 Livii B libro Ab (*fort. recte*) Livi libro P 23 quos BP quod A 27 invasimus ABP *corr. ed. Gryph.*

enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?' sive ad invocationem aliquam convertimur: 'vos enim iam ego, Albani tumuli atque luci', sive ad invidiosam inplorationem: 'o leges Porciae leges- 39
que Semproniae!' sed illa quoque vocatur aversio, quae a proposita quaestione abducit audientem:

non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuravi.

quod fit et multis et variis figuris, cum aut aliud expectasse nos aut maius aliquid timuisse simulamus aut plus videri posse ignorantibus, quale est prohoemium pro Caelio.

Illa vero, ut ait Cicero, sub oculos subiectio tum 40
fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur, nec universa, sed per partis: quem locum proximo libro subiecimus evidentiae. Celsus hoc nomen isti figurae dedit. ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, proposita quaedam forma rerum ita expressa verbis, ut cerni potius videantur quam audiri: 'ipse inflammatus scelere et furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex
ore crudelitas eminebat.' nec solum quae facta sunt 41
aut fiant, sed etiam quae futura sint aut futura fuerint, imaginamur. mire tractat hoc Cicero pro Milone, quae facturus fuerit Clodius, si praeturam invasisset. sed haec quidem translatio temporum. quae proprie μετά-

---

3 Mil. 31, 85 4 Verr. 5, 63, 163 7 Aen. 4, 425 13 de orat. 3, 53, 202 16 frg. 15 M. 19 Verr. 5, 62, 161 23 c. 32

AB(BnBgNE),P] 1/2 gladius agebat EP *om. rell.* 3 atque in luci A 4 leges (o leges N) Porciae *om.* BnBgN 11 videre B 12 caellio b 15 partes A^{2}BP locum AbP loco B locum— 17 ab aliis *om.* E 16 proximo subicimus P^1 evidentiae ** celsus cognomen A (cogn. *etiam* b) evidentiae et celsus hoc nomen BP 19 videantur *Ob.* videatur *ll.* 21 emicabat A^1,P (*corr. eadem manu*) 22 fiunt E futura sunt Bg (*corr.* b) 24 fuerat E *qui om.* sed haec—154, 11 caligo *etiam sq. usque ad 154, 20 liberius reddens*

σταϭις dicitur, illa *ὑποτύπωϭις* verecundior apud priores fuit: praeponebant enim talia: 'credite vos intueri', ut Cicero: 'haec, quae non vidistis oculis, animis cernere
42 potestis.' novi vero et praecipue declamatores audacius nec mehercule sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controversia, cuius summa est, quod pater filium et novercam inducente altero filio in adulterio deprensos occidit: 'duc, sequor: accipe hanc senilem
43 manum et quocumque vis inprime.' et post paulo: 'aspice, inquit, quod diu non credidisti. ego vero non video, nox oboritur et crassa caligo.' habet haec figura manifestius aliquid: non enim narrari res, sed
44 agi videtur. locorum quoque dilucida et significans descriptio eidem virtuti adsignatur a quibusdam, alii *τοπογραφίαν* dicunt.

Εἰρωνείαν inveni qui dissimulationem vocaret: quo nomine quia parum totius huius figurae vires videntur ostendi, nimirum sicut in plerisque erimus Graeca appellatione contenti. igitur *εἰρωνεία* quae est schema, ab illa, quae est *τρόπος*, genere ipso nihil admodum distat (in utroque enim contrarium ei, quod dicitur, intellegendum est), species vero prudentius intuenti
45 diversas esse facile est deprendere. primum, quod *τρόπος* apertior est et, quamquam aliud dicit ac sentit, non aliud tamen simulat: nam et omnia circa fere

---

3 cf. p. S. Rosc. 35, 98 6 p. 584 M.

AB(BnBgNE),P] 1 illa hypotyposis] in diatyposi B(P) incliatibosi Ab verecundius (us *corr.*) A verecundiosā b 3 quae audivistis *ex Cic. ci. Mei., delens* animis, *cf. Aug. conf. 6, 16* quam non videt oculus carnis et videtur ex intimo, *Aeschyli Eum. 104, Anal. Boll. 25 p. 39, 8* 5 ut BP et Ab 7 indicante P 8 deprehensus A (-sos P) 9 animam quod cum vis A 13 agi BP argui Ab 13/14 dilucidatio huic virtuti ads. (huic *s. l.*) A dilucida et virtutis ads. b 14 eidem virtuti *Re.* eiusdem virtutis B(E)P 17 videntur vires P 18 Graeca erimus P 22 *totam fere pag.* (— *p. 155, 24*) *om.* E 23 deprehendere ANP 24 tropus *hic et infra* P 25 non tamen aliud P

recta sunt, ut illud in Catilinam: 'a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum, Metellum demigrasti.' in duobus demum verbis est ironia, ergo etiam brevior est τρόπος. at in figura totius voluntatis fictio 46
est, apparens magis quam confessa, ut illic verba sint veris diversa, hic sensus sermoni et voci et tota interim causae conformatio, cum etiam vita universa ironiam habere videatur, qualis est visa Socratis (nam ideo dictus εἴρων, agens imperitum et admiratorem aliorum tamquam sapientium), ut, quem ad modum ἀλληγορίαν facit continua μεταφορά, sic hoc schema faciat τρόπος 47
ille contextus. quaedam vero genera huius figurae nullam cum tropis habent societatem, ut illa statim prima, quae ducitur a negando, quam nonnulli ἀντίφρασιν vocant: 'non agam tecum iure summo, non dicam, quod forsitan optinerem', et: 'quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatium possessiones datas, quid ereptas proferam?' et: 'mitto illam primam libidinis iniuriam', et: 'ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt de sestertiis sescentis milibus', et: 'possum dicere.' quibus generibus per totas interim 48
quaestiones decurrimus, ut Cicero: 'hoc ego si sic agerem, tamquam mihi crimen esset diluendum, haec pluribus dicerem.' εἰρωνεία est et, cum similes imperantibus vel permittentibus sumus:

---

1 1, 8, 19 15 Verr. 5, 2, 4 16 Phil. 2, 25, 62 19 Cic. or. frg. B 5, 6 Sch. 21 Cael. 22, 53 22 Cluent. 60, 166

AB(BnBgNE),P] 1 a quo repudiatus *om.* A 4 voluntatis BP orbitatis A 6 veris *Ki.* verbis *ll.* (rebus *Gertz*) sermoni et voci *Ha.* sermonis (sermoni P^1) et ioci (loci A bP) *ll.* 7 confirmatio A^1BP^1 *hiare vid. or.* quae etiam in universa vita ironiam A 8 vita P 9 admiratorem A^2 admirator A^1BP 10 ut *i. e. graece* ὅθεν *cf. 5, 13, 59* 14 ducitur *Madvig* dicitur *ll.* 17 hereditatium *etiam* A (-tum P) 18 et *om.* A 19 ne *om.* A 20 sescentis BP septingentis Ab 22 decurrimus *om.* A sic *om.* A 23 hoc Ab

49 i, sequere Italiam ventis,

et cum ea, quae nolumus videri in adversariis esse, concedimus eis. id acrius fit, cum eadem in nobis sunt et in adversario non sunt:

meque timoris
argue tu, Drance, quando tot caedis acervos
Teucrorum tua dextra dedit.

quod idem contra valet, cum aut ea, quae a nobis absunt, aut etiam quae in adversarios recidunt, quasi fatemur:

me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.

50 nec in personis tantum, sed et in rebus versatur haec contraria dicendi, quam quae intellegi velis, ratio, ut totum pro Q. Ligario prohoemium et illae elevationes: 'videlicet, o di boni!'

scilicet is superis labor est

51 et ille pro Oppio locus: 'o amorem mirum! o benevolentiam singularem!' non procul autem absunt ab hac simulatione res inter se similes, confessio nihil nocitura, qualis est: 'habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum', et concessio, cum aliquid etiam inicum videmur causae fiducia pati: 'metum virgarum nauarchus nobilissimae civitatis pretio redemit: humanum est', et pro Cluentio de invidia: 'dominetur in contionibus, iaceat in iudi-

1 Aen. 4, 381 5 ibid. 11, 383 sqq. 11 ibid. 10, 92 16 ibid. 4, 379 17 frg. 6 H., frg. 3, 6 Sch. 20 Lig. 1, 2 23 Verr. 5, 44, 117 25 c. 2, 5

AB(BnBgNE),P] 1 i *om.* AE 2 cum * A (que b) volumus P videri BP videri esse A esse b esse BP se b *ras. in* A 3 eis Ab *ras.* P^2 iis B (in nobis E) cum *ras.* A^2 quae b 6 tu Drance *om.* B (*add.* b) *sed habet* E quoniam E quan*do* A^2 7 tua dextera stravit E (dextera N *quoque*) 12 sed *ras.* A *om.* b et *om.* B (etiam E) 14 levationesA 17 pro Oppio BP proprio b proprius A 18 autem *om.* Ab 19 similitudine A tres inter se *corr.* P^1 22 concessio AbEP^2 confessio BP^1 23 metu A nobilis nobilissimae B 24 se redemit A(b)

ciis': tertia consensio, ut pro eodem: 'iudicium esse corruptum.' hac evidentior figura est, cum alicui rei 52 adsentimur, quae est futura pro nobis, verum id accidere sine adversarii vitio non potest. quaedam etiam velut laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apolloni Drepanitani: 'gaudeo etiam, si quid ab eo abstulisti, et abs te nihil rectius factum esse dico.' in- 53 terim augemus crimina, quae ex facili aut diluere possimus aut negare, quod est frequentius, quam ut exemplum desideret. interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam gravia, ut pro Roscio Cicero, cum immanitatem parricidii quamquam per se manifestam, tamen etiam vi orationis exaggerat.

Ἀποσιώπησις, quam idem Cicero reticentiam, Celsus 54 obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, et ipsa ostendit aliquid adfectus vel irae, ut

quos ego — sed motos praestat componere fluctus,

vel sollicitudinis et quasi religionis: 'an huius ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, non dicam consule? de nostrum omnium — non audeo totum dicere': cui simile est in prohoemio pro Ctesiphonte Demosthenis. vel alio transeundi gratia: 'Cominius autem — 55 tametsi ignoscite mihi, iudices.' in quo est et illa, si tamen inter schemata numerari debet, cum aliis etiam

---

1 Cluent. 23, 63 6 4, 17, 37 14 de orat. 3, 205. Celsi frg. 16 M. 17 Aen. 1, 135 18 Mil. p. 2 Kl. 22 Demosth. 18, 3 (cf. Caecilii Cal. frg. 56 Of.) 23 Corn. 1 frg. 58 H. 7, 47 Sch.

AB(BnBgNE),P] 1 consensio BP confessio AN 2 hac *Spa.* haec *libri* (*om.* E) 8 augemus AbP gaudemus B 11 Cicero pro Roscio A 13 vi oratoris A vi *add.* P² 15 ipsi Ab ipse A² 16 aliquid *om.* B adfectus NP affectus AE ad effectus BnBg 17 motus A¹b 19 quam Cloelius BgN quam p. rutilius *ras.* A² 20 ne dicam P 21 nostrorum A nostrum enim P 22 cui—158, 3 a re *liberrime reddit* E

pars causae videatur, digressio; abit enim causa in
laudes Cn. Pompei. idque fieri etiam sine ἀποσιωπήσει
56 potuit. nam brevior illa, ut ait Cicero, a re digressio
plurimis fit modis. sed haec exempli gratia sufficient:
'tum C. Varenus, is qui a familia Anchariana occisus
est: — hoc quaeso, iudices, diligenter attendite', et pro
Milone: 'et adspexit me illis quidem oculis, quibus
57 tum solebat, cum omnibus omnia minabatur.' est alia
non quidem reticentia, quae sit inperfecti sermonis,
sed tamen praecisa velut ante legitimum finem oratio,
ut illud: 'nimis urgeo, commoveri videtur adulescens',
et: 'quid plura? ipsum adulescentem dicere audistis.'
58 Imitatio morum alienorum, quae ἠθοποιία vel, ut
alii malunt, μίμησις dicitur, iam inter leniores adfectus
numerari potest: est enim posita fere in eludendo, sed
versatur et in factis et in dictis. in factis, quod est
ὑποτυπώσει vicinum, in dictis, quale est apud Terentium:

at ego nesciebam, quorsum tu ires. parvola
hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
soror dicta est: cupio abducere, ut reddam suis.

59 sed nostrorum quoque dictorum factorumque similis
imitatio est per relationem, nisi quod frequentius
adseverat quam eludit: 'dicebam habere eos actorem
Q. Caecilium.' sunt et illa iucunda et ad commendationem cum varietate tum etiam ipsa natura plurimum prosunt, quae simplicem quandam et non praeparatam ostendendo orationem minus nos suspectos

---

5 p. Var. frg. 7 H. 2, 8 Sch. 7 c. 12, 33 11 Lig. 3, 9 12 Verr. 4, 44, 116 19 Eun. 155 sqq. 24 div. in Caec. 2, 4

AB(BnBgNE),P] 1 causa **BP** augusta **Ab** 3 degressio **B** (*non* **E**) 5 tum **BP** iam **A** ium **b** varenum **A** 7 me tum illis q. **Ab** 8 omnibus *om.* **A** 14 aliqui malunt **P** leniores *Turnebus* leviores *ll.* 15/16 sed et versatur **P** 16 in factis. quod **BP** quod **A** est *ras. mai.* **P**[1] 19 at **NEP** aut **BnBg** a*t **A** parvula **ANE** 20 duxit **A**[1]?**E** 26 tum **E** 27 prosunt **BP** possunt **Ab**

iudici faciunt. hinc est quasi paenitentia dicti, ut pro 60 Caelio: 'sed quid ego ita gravem personam introduxi?' et quibus utimur vulgo: 'inprudens incidi.' vel cum quaerere nos, quid dicamus, fingimus: 'quid relicum est?' et: 'num quid omisi?' et cum ibidem invenire, ut ait Cicero: 'unum etiam mihi relicum eius modi crimen est', et 'aliud ex alio succurrit mihi.' unde etiam 61 venusti transitus fiunt, non quia transitus ipse sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui anulum sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, velut hoc in memoriam inductus adiecit: 'hoc modo me commonuit Pisonis anulus, quod totum effluxerat. quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis anulos [aureos] abstulisse?' et cum aliqua velut ignoramus: 'sed earum rerum artificem quem? — quemnam? recte admones, Policlitum esse dicebant.' quod 62 quidem non ⟨in⟩ hoc tantum valet. quibusdam enim, dum aliud agere videmur, aliud efficimus, sicut hic Cicero consequitur ne, cum morbum in signis atque tabulis obiciat Verri, ipse quoque earum rerum studiosus esse credatur. et Demosthenes iurando per interfectos in Marathone et Salamine id agit, ut minore invidia cladis apud Chaeroneam acceptae laboret. faciunt illa 63 quoque iucundam orationem, aliqua mentione habita differre et deponere apud memoriam iudicis et re-

---

2 c. 15, 35 3 Verr. 4, 20, 43 6 Cluent. 61, 169 11 Verr. 4, 26, 57 15 ibid. 4, 3, 5 21 18, 208 (cf. Caecilii Cal. frg. 60 Of.)

AB(BnBgNE),P] 3 iudici * A (iuditii b) 5 et cum—14 abstulisse *om.* E 6 huius modi P 7 et BP set b sed A 10 cludi ABnBgP claudi N 11 hic modo P *Cic.* 12 qui totus P 14 aureos *s. l. add.* N *om. Cic.* aureos anulos P 15 quem *om.* P 16 quod—23 laboret *om.* E 17 non in hoc *Re.* non hoc BP hoc Ab 18 sic b 21 et *om.* A 22 *cf. 11, 3, 168 et 12, 10, 24* 24 habita BP aliqua Ab 25 differens deponere Ab

poscere quae deposueris et iterare quaedam schemate aliquo (non enim est ipsa per se iteratio schema) et excipere aliqua et dare actioni varios velut vultus. gaudet enim res varietate, et sicut oculi diversarum adspectu rerum magis detinentur, ita semper animis praestat, in quod se velut novum intendant.

64 Est emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Vergilium:

non licuit thalami expertem sine crimine vitam
degere more ferae?

quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erumpit eius adfectus, ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. aliud apud Ovidium genus, apud quem Zmyrna nutrici amorem patris sic confitetur:

o, dixit, felicem coniuge matrem!

65 Huic vel confinis vel eadem est, qua nunc utimur
plurimum. iam enim ad id genus, quod et frequen-
tissimum est et expectari maxime credo, veniendum
est, in quo per quandam suspicionem quod non dici-
mus accipi volumus, non utique contrarium, ut in
εἰρωνείᾳ, sed aliud latens et auditori quasi invenien-
dum. quod, ut supra ostendi, iam fere solum schema
a nostris vocatur, et unde controversiae figuratae di-
66 cuntur. eius triplex usus est: unus, si dicere palam
parum tutum est, alter, si non decet, tertius, qui

---

9 Aen. 4, 550 16 Metam. 10, 422

AB(BnBgNE),P] 1 iterare *Ha.* sperare B seperare P separare *ras.* A 2 ipsa ABn, *s. l.* P[2] ista BgP, *v. l.* Bn ista ipsa NE 6 in quo A 8 exlatens b etiam (*ras.*) latens A 12 erupit B 13 aliud *om.* Ab *et* E *usque ad 18* plurimum 14 hoc genus A[2] 16 et *ante* o *add.* A[2] 20 per quandam suspicionem *i. e.* *καθ' ὑπόνοιαν* *cf. Ps.-Dion.* *περὶ ἐσχηματισμένων* *p. 323, 6 sq.* 21 non *om.* Ab 23 quod—24/25 dicuntur *om.* E 25 est usus *Vt. p. 434* 26 alterum si non licet, tertium A

venustatis modo gratia adhibetur et ipsa novitate ac
varietate magis, quam si relatio sit recta, delectat.
Ex his quod est primum, frequens in scholis est. 67
nam et pactiones deponentium imperium tyrannorum
et post bellum civile senatus consulta finguntur et
capital est obicere ante acta, ut, quod in foro non ex-
pedit, illic nec liceat. sed schematum condicio non
eadem est: quamlibet enim apertum, quod modo et
aliter intellegi possit, in illos tyrannos bene dixeris,
quia periculum tantum, non etiam offensa vitatur.
quod si ambiguitate sententiae possit eludi, nemo non 68
illi furto favet. vera negotia numquam adhuc habuerunt
hanc silentii necessitatem, sed aliam huic similem
verum multo ad agendum difficiliorem, cum personae
potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri
causa non possit. ideoque hoc parcius et circumspec- 69
tius faciendum est, quia nihil interest, quo modo offen-
das, et aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura
est. ideoque a quibusdam tota res repudiatur, sive
intellegatur sive non intellegatur. sed licet modum ad-
hibere, in primis, ne sint manifestae. non erunt autem,
si non ex verbis dubiis et quasi duplicibus petentur,
quale est in suspecta nuru: 'duxi uxorem, quae patri
placuit': aut, quod est multo ineptius, compositionibus 70
ambiguis, ut in illa controversia, in qua infamis amore
filiae virginis pater raptam eam interrogat, a quo

AB(BnBgNE),P] 2 relatio AEP[2] elatio BP *εἰ ἡ προφορὰ τοῦ λόγου εἴη εὐθεῖα, cui contrarii sunt illi λόγοι πλάγιοι (Ps.-Dion. p. 323, 3), de quibus nunc agit Quint.* 4 nam—13 necessitatem *om.* E factiones A 6 capitale Ab,P (*sed is omittens* est, *quod add.* P[2]) 9 potest P in *om.* A 12 ethuc A (hoc A[2]) numquam adducunt hanc *Ob.* (*cui obstat etiam Vt*) 13 sed BP et A 15 -prehens- AEP -prens- B 16 hoc *om.* Ab 17 quomodo *i. e. utrum figurate necne* 18 prodit hoc ipsum quo *Vt.* figura est—162, 7 credat *ad nihilum fere reducit* E 19 a *om.* A[1] 20 modum licet *Vt. ad rem cf. Ps.-Dion. p. 322, 6 sq.* 22 ex BP et Ab 23 quale est A *Vt.* P[2]b qualis est BP[1] 25 in illa *Vt.* illa ABP 26 interroget A

vitiata sit: 'quis te', inquit, 'rapuit?' 'tu, pater, nescis?'
71 res ipsae perducant iudicem ad suspicionem, et amoliamur cetera, ut hoc solum supersit, in quo multum etiam adfectus iuvant et interrupta silentio dictio et cunctationes. sic enim fiet ut iudex quaerat illud nescio quid ipse, quod fortasse non crederet, si audiret, et ei,
72 quod a se inventum existimat, credat. sed ne si optimae quidem sint, esse debent frequentes. nam densitate ipsa figurae aperiuntur, nec offensae minus habent, sed auctoritatis. nec pudor videtur, quod non palam obicias, sed diffidentia. in summa sic maxime
73 iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. equidem et in personas incidi tales et in rem quoque, quod est magis rarum, quae obtineri nisi hac arte non posset. ream tuebar, quae subiecisse dicebatur mariti testamentum: et dicebantur chirographum marito expiranti
74 heredes dedisse, et verum erat. nam, quia per leges institui uxor non poterat heres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum pervenirent. et caput quidem tueri facile erat, si hoc diceremus palam, sed peribat hereditas. ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intellegerent factum, delatores non possent adprehendere ut dictum, et contigit utrumque. quod non inseruissem veritus opinionem iactantiae, nisi probare voluissem in foro quoque esse his
75 figuris locum. quaedam etiam, quae probare non possis, figura potius spargenda sunt. haeret enim non-

---

AB(BnBgNE),P] 1 to pater b *dist. Kroll* 3 ut *om.* A hoc solum τὸ δι᾽ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἄγειν 6 quod ipse P aud*i*ret A,BgNP auderet Bnb 7/8 optimum A^{1}b 8 et quidem b 12 et quidem ABg equidem—26 locum *om.* E 13 tales et A tale est BP quod AB id b idem *ras.* P 14 hac *om.* BP 15 marito A^{2} 16 et dicebantur Ab et dicebatur BP chirographum *cf. Dig. 49, 14, 3 pr. = D. 30, 103* expirante B (*corr.* b) 17 heredibus P 18 fuerat factum Ab 20 tueri BP quaeri A, *v. l.* P 22 iudices BP id Ab intellegere A 23 apprehenderent A(b) -prehend*etiam* NP 23/24 utrumque] utique Ab 26 etiam *del.* b

numquam telum illud occultum, et hoc ipso, quod non apparet, eximi non potest: at si idem dicas palam, et defenditur et probandum est.

Cum autem obstat nobis personae reverentia, quod 76
secundum posuimus genus, tanto cautius dicendum est, quanto validius bonos inhibet pudor quam metus. hic vero tegere nos iudex, quod sciamus, et verba vi quadam veritatis erumpentia credat coercere. nam quaeso minus aut ipsi, in quos dicimus, aut iudices aut adsistentes oderint hanc maledicendi lasciviam, si velle nos credant? aut quid interest, quo modo di- 77
catur, quom et res et animus intellegitur? quid dicendo denique proficimus, nisi ut palam sit facere nos, quod ipsi sciamus non esse faciendum? atqui praecipue prima, quibus praecipere coeperam, tempora hoc vitio laborarunt. dicebant enim libenter tales controversias, quae difficultatis gratia placent, cum sint multo faciliores. nam rectum genus adprobari nisi maximis viri- 78
bus non potest: haec deverticula et anfractus suffugia sunt infirmitatis (ut qui cursu parum valent, flexu eludent), cum haec, quae adfectatur, ratio sententiarum non procul a ratione iocandi abhorreat. adiuvat etiam, quod auditor gaudet intellegere et favet ingenio suo et alio dicente se laudat. itaque non solum, si persona 79
obstaret rectae orationi, quo in genere saepius modo quam figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed

A B (BnBgNE), P] 1 hoc *del.* b quo non A^2 non (*om.* quod) b 4 obstant A^1b vobis A^1?b 7 sciamus B *Vt. p. 435* P scimus Ab 9 quaeso *Schenkl* quo *ll. Vt.* 12 quom] quo B cum *ras.* A, P si *Vt.* quid] quod Bg dicendo *ras* A^2 *s. l.* P^2 dicimus b *om.* B (*Vt. cum aliis pluribus*) P^1 13 nos B *Vt.* P (*qui* nos facere) *om.* Ab 14 fatendum A^2 faciundum E (quod si ipsi sciant, non esset f. *sq. usque ad* 17/18 faciliores *omittens*) 17 placerent A^2 18 rectum genus *cf. p. 161, 2* 19 divert- A^2BP 20 infirmitati * A *om.* E 21 eludent A^1b eludant A^2BP eludunt *Re. cf. 9, 3, 19, hinc* E *pergit* adiuvat *l. 22* 22 a *add.* A^2 24 *post* laudat *ad* 165, 8 in causis *transit* E

faciebant illis locum etiam, ubi inutiles ac nefariae essent, uti si pater, qui infamem in matre filium secreto occidisset, reus malae tractationis iacularetur in
80 uxorem obliquis sententiis. nam quid impurius quam retinuisse talem? quid porro tam contrarium, quam eum, qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de uxore videatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? at si iudicum sumerent animum, scirent, quam eius modi actionem laturi non fuissent, multoque etiam minus, cum in parentes abominanda crimina spargentur.

81 Et quatenus huc incidimus, paulo plus scholis demus: nam et in his educatur orator, et in eo, quo modo declametur, positum est etiam, quo modo agatur. dicendum ergo de iis quoque, in quibus non asperas figuras, sed palam contrarias causae plerique fecerunt: 'tyrannidis adfectatae damnatus torqueatur [ut conscios indicet]: accusator eius optet quod volet. patrem qui damnavit, optat ne is torqueatur: pater ei contra
82 dicit.' nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tamquam illum conscium in tormentis nominaturus. quo quid stultius? nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo
83 torqueri velit, aut torto non credetur. 'at credibile est hoc eum velle.' fortasse: dissimulet ergo, ut efficiat. 'sed nobis, declamatoribus dico, quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus?' ergo, si vere ageretur, similiter consilium illud latens prodidissemus? quid si neque utique verum est, et habere alias hic dam-

---

AB(BnBgNE),P] 2 uti si] ut is *ll.* matrem Ab 4 obliquis *cf. adn. ad p. 161, 2* 5/6 quam eum qui A^2 *in lac. multo mai.* (qui *del.* b) 8 iudicis A^2 11 spargentur AbP spargerentur B 14 declamatur A^1b 15 de his A quoque—16 palam *ras.* A^2 17/18 ut conscios indicet *om.* A,b (b accusator *quoque del., substituens* pater ei accusator) 19 qui damnavit *Ob.* quidam damnavit B qui accusavit A^2P^2 22 cum haec P 24 at BP et Ab credibilest B 26 hoc *i. e.* consilium latens 29 nec utique P

natus contradicendi causas potest, vel quod legem conservandam putet, vel quod nolit accusatori debere beneficium, vel, quod ego maxime sequerer, ut se innocentem esse in tormentis pertendat? quare ne illud 84
quidem semper succurret sic dicentibus: 'patrocinium hoc voluit, qui controversiam finxit.' fortasse enim noluit, sed esto voluerit: continuone, si ille stulte cogitavit, nobis quoque stulte dicendum est? at ego in causis agendis frequenter non puto intuendum, quid litigator velit. est et ille in hoc genere frequens error, 85
ut putent aliud quosdam dicere, aliud velle, praecipue cum in themate est, aliquem ut sibi mori liceat postulare, ut in illa controversia 'qui aliquando fortiter fecerat et alio bello petierat, ut militia vacaret e lege, quod quinquagenarius esset, adversante filio ire in aciem coactus deseruit. filius, qui fortiter eodem proelio fecerat, incolumitatem eius optat: contra dicit pater.' non enim, inquiunt, mori vult, sed invidiam filio facere. equidem rideo, quod [ipsi] sic timent tamquam 86
ipsi morituri et in consilium suos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa voluntariam mortem, causarum quoque, quas habet factus ex viro forti desertor. sed 87
de una controversia loqui supervacuum est: ego in universum neque oratoris puto esse umquam praevaricari, neque litem intellego, in qua pars utraque idem velit, neque tam stultum quemquam, qui, si vivere vult, mortem potius male petat quam omnino non petat. non tamen nego, esse controversias huius 88
modi figuratas, ut est illa: 'reus parricidii, quod fra-

AB(BnBgNE),P] 2 nolet Ab 3 ut se *om.* Ab 4 innocens esse in tormentis Ab in torm. innocentem esse BP praetendat P 5 sic dicentibus *τοῖς τὸν λόγον οὕτως σχηματίζουσιν* 10 et *om.* B 11 praecipue—166, 12 vult *om.* E 19 et quidem A ipsi AB *delevi* illi P *ras. cf. l. 25, ubi* A *occupat* in 20 ferant A 23 loqui BP sequi contrarium Ab 24 universo A nec P esse unam praev. Ab 25 in litem A 26 nec P qui *om.* Ab 27 *ma*vult A,b

trem occidisset, damnatu iri videbatur: pater pro testimonio dixit, eum se iubente fecisse: absolutum abdicat.' nam neque in totum filio parcit nec, quod priore iudicio adfirmavit, mutare palam potest et, ut non durat ultra poenam abdicationis, ita abdicat tamen. et alioqui figura in patrem plus facit, quam licet, in
89 filium minus. ut autem nemo contra id, quod vult, dicit, ita potest melius aliquid velle, quam dicit: quo modo ille abdicatus, qui a patre, ut filium expositum et ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, revocari fortasse mavult, non tamen quod petit non
90 vult. est latens et illa significatio, qua cum ius asperius petitur a iudice, fit ei tamen spes aliqua clementiae, non palam, ne paciscamur, sed per quandam credibilem suspicionem, ut in multis controversiis, sed in hac quoque: 'raptor, nisi intra tricesimum diem et raptae patrem et suum exoraverit, pereat: qui exorato raptae patre suum non exorat, agit cum eo de-
91 mentiae': nam si promittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe videatur et a se iudicem avertat. Latro igitur optime: 'occides ergo?' 'si potero.' remissius et pro suo ingenio pater Gallio: 'dura, anime, dura: here fortior fuisti.'
92 confinia sunt his celebrata apud Graecos schemata, per quae res asperas mollius significant. nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud deos deponerent, quia durum erat dicere, ut relin-

21 or. frg. p. 542 M. 23 or. frg. p. 544 M.

AB(BnBgNE),P] 1 damnatum P 4 et *om.* Ab ut *om.* P^1 5, 6 ita et abdicati alioqui figura *media ras. m.*^{2} A 6 figura τὸ πλαγίως λέγειν patrem *cod. Guelf.* patre ABP 11 revocare Ab 12 cum qua *ras.* A 13 fit ei tamen BP *solum* tamen Ab fit tamen *Edd.* ei *petitioni intellego* spes] species P 16 sed—23 fuisti *om.* E 17 exoraverit et suum P 19 permittat A^2 22 occidet AbP^2 occidam N^1 ego P^1 23 *cf. Sen. contr. 2, 3, 6* here Ab *Sen.* heri BP (*v. 1, 7, 22*) eras *Sen.* 27 deos] se *ras.* A

querent. et, qui Victorias aureas in usum belli con-
flari volebat, ita declinavit, victoriis utendum esse.
totum autem allegoriae simile est, aliud dicere, aliud
intellegi velle.

Quaesitum etiam est, quo modo responderi contra 93
figuras oporteret. et quidam semper ex diverso ape-
riendas putaverunt, sicut latentia vitia rescinduntur.
idque sane frequentissime faciendum est: aliter enim
dilui obiecta non possunt, utique cum quaestio in eo
consistit, quod figurae petunt. at cum maledicta sunt
tantum, et non intellegere interim bonae conscientiae
est. atque etiam si fuerint crebriores figurae, quam 94
ut dissimulari possint, postulandum est, ut nescio
quid illud, quod adversarii obliquis sententiis signi-
ficare voluerint, si fiducia sit, obiciant palam, aut certe
non exigant, ut, quod ipsi non audent dicere, id iudices
non modo intellegant, sed etiam credant. utilis ali- 95
quando etiam dissimulatio est, ut in eo (nota enim
fabula est), qui, cum esset contra eum dictum 'iura
per patris tui cineres', paratum se esse respondit, et
iudex condicione usus est, clamante multum advocato,
schemata de rerum natura tolli, ut protinus etiam prae-
ceptum sit, eius modi figuris utendum temere non esse.

Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur 96
occasio, ideoque id Cicero non putat esse positum in

1 cf. Dem. de eloc. 281   25 de or. 3, 203

AB(BnBgNE),P] 1 et *om.* Ab   6 oporteat *Vt. p. 435* 6/7 aperienda Ab aperiendas esse P 7 reciduntur E 8 faciundum E 9 possint P 10 consistit B *Vt.* P constitit Ab at cum] at ubi *Vt.* 11 et non animadvertere interim et dissimulare *Vt.* et non intelligi interim (A)b (et *om.* E) 13 ut[2] *om.* Ab, P? 14/15 figurare velint *Vt.* 16 audent BP *Vt.* audeant Ab id *om. Vt.* 17 credatur b 17/18 etiam aliquando P 20 per *om.* A patris *s. l.* P[1] *Sen. contr. 7, praef. 7, Suet. de g. et rh. p. 126 Reiff.* patroni AB, P *in textu* 22 schemata BP *Sen.* schema A 25 id *om.* A

contentione. tale est illud, quo idem utitur in Clodium:
'quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile ab se
97 deos placari posse arbitrabatur.' *εἰρωνεία* quoque in
hoc genere materiae frequentissima est. sed eruditis-
simum longe, si per aliam rem alia indicetur, ut cum
adversus tyrannum, qui sub pacto abolitionis domi-
nationem deposuerat, agit competitor: 'mihi in te
dicere non licet, tu in me dic, et potes: nuper te volui
98 occidere.' frequens illud est nec magno opere captan-
dum, quod petitur a iure iurando, ut pro exheredato:
'ita mihi contingat herede filio mori.' nam et in totum
iurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit
et est a Seneca dictum eleganter, 'non patronorum hoc
esse, sed testium'. nec meretur fidem, qui sententiolae
gratia iurat, nisi si potest tam bene quam Demosthenes,
99 ut supra dixi. levissimum autem longe genus ex verbo,
etiam si est apud Ciceronem in Clodiam: 'praesertim
quam omnes amicam omnium potius quam cuiusquam
inimicam putaverunt.'

100 Comparationem equidem video figuram nunc esse,
cum sit interim probationis, interim etiam causae
genus. etsi talis eius forma, qualis est pro Murena:
'vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas,
ille, ut eo, quo contendit, mature cum exercitu per-
veniat: te gallorum, illum bucinarum cantus exsuscitat'
et cetera, nescio an orationis potius quam sententiae

---

2 ex or. in Clod. et Cur. frg. 3, 1 H. 14, 14 Sch. 13 Locus ignotus 17 p. Cael. 13, 32 23 c. 9, 22

AB(BnBgNE), P] 1 contione A 1/2 quod idem utitur (in dialogo ut) quibus (*saepta ras.*) A 2 a se P 5/6 ut cum adv. BnBgP ut adv. AN *om.* E 7 8 interdicere Ab 8 licet et tu Ab 10 ex haeredata A 20 equidem *om.* Ab nunc *Madvig* non *ll.* 22 et si ABP^2 et sit EP^1 etsi *Madvig* 23 consultatoribus A 24 eo quo AbP qui B 25 exsuscitat bP excitat *corr.* Bn, Bg^1NE *Carm. de fig. 64, 20 H.* exsuscita*nt* A 26 quod nescio E

sit. id enim solum mutatur, quod non universa uni- 101
versis, sed singula singulis opponuntur. et Celsus
tamen et non neglegens auctor Visellius in hac eam
parte posuerunt, Rutilius quidem Lupus in utroque
genere, idque *ἀντίθετον* vocat.
Praeter illa vero, quae Cicero inter lumina posuit 102
sententiarum, multa alia et idem Rutilius Gorgian se-
cutus, non illum Leontinum, sed alium sui temporis,
cuius quattuor libros in unum suum transtulit, et
Celsus, videlicet Rutilio accedens, posuerunt schemata:
consummationem, quam †Graecus *διαλλαγήν* vocat, 103
cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur:
consequens, ille *ἐπακολούθησιν*, de quo nos in argu-
mentis diximus: collectionem, qui apud illum est
συλλογισμός, minas, id est *κατάπληξιν*: exhortationem,
παρεινετικόν. quorum nihil non rectum est, nisi cum
aliquam ex iis, de quibus locuti sumus, figuram ac-
cipit. praeter haec Celsus excludere, adseverare, de- 104
trectare, excitare iudicem, proverbiis uti, et versibus
et ioco et invidia et invocatione intendere crimen, quod
est *δείνωσις*, adulari, ignoscere, fastidire, admonere,
satisfacere, precari, corripere figuras putat. partitionem 105
quoque et propositionem et divisionem et rerum
duarum cognationem, quod est, ut idem valeant quae
videntur esse diversa, ut non is demum sit veneficus,
qui vitam abstulit data potione, sed etiam qui men-
tem, quod est in parte finitionis. Rutilius sive Gorgias 106

---

2 frg. 17 M. 4 p. 19, 16 H. 6 Celsi frg. 18 M. 18 sq. frg. 18 M. 27 p. 11, 27 H.

AB(BnBgNE),P] 3 bisellius A[2] 6 vero *om.* P 9 unum] usum *Ahrens* 10 Rutilio videlicet P 11 Graecis Bg *personae nomen videtur latere* (Caecilius?) *διαλλαγὴν* P (*quod verum puto, foederis sensu dictum*) ΔΙΑΜΑΤΝΝ B (*om.* E) ΔΙΑΜΑΡΗΝ A 13 sequens A (*is addens* est), b 16 *παραινητικόν* B (*om.* E)P[1] non *del.* b 17 his A 18/19 detractare Ab 24 cognitionem A[1]B 27 Rutilius—utitur 170, 5 *om.* E

ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφοράν, ἀντίρρησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod est dicere, quid fieri oportuerit, deinde quid factum sit, ἐναντιότητα, unde sint ἐνθυμήματα κατ' ἐναντίωσιν, μετάληψιν etiam, quo statu Hermagoras utitur. Visellius, quamquam paucissimas faciat figuras, ἐνθύμημα tamen, quod commentum vocat, et rationem appellans ἐπιχείρημα inter eas habet. quod quidem recipit quodam modo et Cel-
107 sus: nam consequens an epichirema sit dubitat. Visellius adicit et sententiam. invenio qui adgregent his διασκευάς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. sed ut haec non sunt schemata, sic alia vel sint forsitan ac nos fugerint vel etiam nova fieri adhuc possint, eiusdem tamen naturae, cuius sunt ea, de quibus dictum est.

[DE FIGURIS VERBORUM]

1 III. Verborum vero figurae et mutatae sunt semper et, utcumque valuit consuetudo, mutantur. itaque, si anticum sermonem nostro comparemus, paene iam quidquid loquimur figura est, ut 'hac re invidere', non, ut omnes veteres et Cicero praecipue, 'hanc rem', et 'incumbere illi', non 'in illum', et 'plenum vino', non 'vini', et 'huic', non 'hunc adulari' iam dicitur et mille
2 alia, utinamque non peiora vincant. verum schemata λέξεως duorum sunt generum: alterum loquendi rationem novat, alterum maxime collocatione exquisitum

AB(BnBgNE),P] 1/2 παραύξησιν BP παράζευξιν A 4 κατ' ἐναντίωσιν *Kayser* KATAYTIACIN A KATAIKTIACIN B κατὰ ἔκτασιν P καταιτίαν *s. l.* P^2 μετάληψιν *cum ras.* A,P 5 bisellius *constanter* A 8 quod—14 est *om.* E et ANP ex BnBg 12 ac nos BP magnos Ab 13 vel BP tum * A tua b (fugerint *delens*) 18 anti*quum* A,P 19 hac re A^1B *Vt. p. 435* hanc rem A^2b huic rei P 19/20 non ut omnes A^2BP non omnes A^1 non ut *Vt.* 20 * et * A ** hanc rem A sed huic rei A^2b 21 in *om.* E 23 utinamque BP utrum namque Ab non—verum *om.* Ab quae (*sic*) peiora vincant verum *post* duorum sunt *habent* Ab 25 novat A vocat B[V] vocant P

est. quorum tametsi utrumque convenit orationi, ta-
men possis illud grammaticum, hoc rhetoricum ma-
gis dicere.

Prius fit isdem generibus, quibus vitia: esset enim
omne eiusmodi schema vitium, si non peteretur, sed
accideret. verum auctoritate, vetustate, consuetudine 3
plerumque defenditur, saepe etiam ratione quadam.
ideoque, cum sit a simplici rectoque loquendi genere
deflexa, virtus est, si habet probabile aliquid, quod
sequatur. una tamen in re maxime utilis, ut et coti-
diani ac semper eodem modo formati sermonis fasti-
dium levet et nos a volgari dicendi genere defendat.
quod si quis parce et, cum res poscet, utetur, velut 4
asperso quodam condimento iocundior erit: at qui
nimium adfectaverit, ipsam illam gratiam varietatis
amittet. quamquam sunt quaedam figurae ita receptae,
ut paene iam hoc ipsum nomen effugerint: quae etiam
si fuerint crebriores, consuetas aures minus ferient. nam 5
secretae et extra vulgarem usum positae ideoque ma-
gis notabiles ut novitate aurem excitant, ita copia sa-
tiant, et se non obvias fuisse dicenti, sed conquisitas
et ex omnibus latebris extractas congestasque decla-
rant.

Fiunt ergo et circa genus figurae in nominibus, nam 6
et 'oculis capti talpae' et 'timidi dammae' dicuntur a
Vergilio, sed subest ratio, quia sexus uterque altero
significatur, tamque mares esse talpas dammasque

---

25 georg. 1, 183: ecl. 8, 28

A(B)GMPV] 4 * prius * A 5 omne BPV *ras.* A hominis G (omnis M) eius modi B (*qui hic deficit*) huius modi V *om.* AG, P (*sed* schema *ras.* P^{2}) M schema *in mg.* V 10 ut et A^{2}P et AGMV 11 et semper PV 12 vos G^{1} volgari (*sic*) AG 14 iocundior (*sic*) AGV 16 amittent A^{1}GM 20 notabiles *Lochmann* nobiles *ll.* aurem *om.* MPV 22 et *om.* G latebris ** A 27 nam tam mares V *ras.* A^{2} (*simil.* M) tam mares P esse APV est et G esse et M

quam feminas certum est: et in verbis, ut 'fabricatus
7 est gladium' et 'inimicum poenitus es'. quod minus mirum est, quia in natura verborum est et quae facimus patiendi modo saepe dicere, ut 'arbitror, suspicor', et contra faciendi quae patimur, ut 'vapulo': ideoque frequens permutatio est et pleraque utroque modo efferuntur: 'luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, ad-
8 sentior adsentio.' est figura et in numero, vel cum singulari pluralis subiungitur: 'gladio pugnacissima gens Romani' (gens enim ex multis), vel ex diverso:

qui non risere parentes,
nec deus hunc mensa dea nec dignata cubili est:

9 ex illis enim, 'qui non risere', hic, quem non dignata. in satura est:

nostrum istud vivere triste aspexi,

cum infinito verbo sit usus pro appellatione: nostram enim vitam vult intellegi. utimur et verbo pro participio:

magnum dat ferre talentum,

tamquam 'ferendum', et participio pro verbo: 'volo
10 datum.'

Interim etiam dubitari potest, cui vitio simile sit schema, ut in hoc:

virtus est vitium fugere:

aut enim partes orationis mutat ex illo 'virtus est fuga vitiorum', aut casus ex illo 'virtutis est vitium fugere', multo tamen hoc utroque excitatius. iunguntur interim

---

1 Cic. p. Rab. Post. 3, 7 2 Mil. 13, 33 11 Verg. ecl. 4, 62 15 Pers. 1, 9 19 Aen. 5, 248 24 Hor. epist. 1, 1, 41

AGMPV] 2 punitus A²PV es *Cic.* est *ll.* 2 3 minus mirus A¹ mirum (mirus G) minus GMP mirum non V 3 quia A² qui AG quod MPV 6 plerumque AGMPV¹ 8 assentio *add.* A² 11 qui *Politianus* (*Birt. Phil. Wschr. 1918, 187 sq.*) cui *ll.* 13 hunc P hīc G (himc) 14 est *Spa.* et AGPV est et M 22 vitio similo (*sic*) AG simile vitio PV 25 partis A¹ 26 virtutis *Ed. Gryph.* virtus *ll.* 27 multo *Ges.* multa *ll.*

schemata: 'Sthenelus sciens pugnae': est enim 'scitus pugnandi'. transferuntur et tempora: 'Timarchides 11 negat esse ei periculum a securi' (praesens enim pro praeterito positum est) et status: 'hoc Ithacus velit': et, ne morer, per omnia genera, per quae fit soloecismus.

Haec quoque est, quam *ἑτεροίωσιν* vocant, cui non 12 dissimilis *ἐξαλλαγή* dicitur, ut apud Sallustium 'neque ea res falsum me habuit' et † 'duci probare'. ex quibus fere praeter novitatem brevitas etiam peti solet. unde eo usque processum est, ut 'non paeniturum' pro non acturo paenitentiam et 'visuros' ad videndum missos idem auctor dixerit. quae ille quidem fecerit schemata: an idem vocari possint, videndum, quia recepta 13 sunt. nam ⟨in⟩ receptis etiam vulgo auctore contenti sumus, ut iam evaluit 'rebus agentibus', quod Pollio in Labieno damnat, et 'contumeliam fecit', quod a Cicerone reprehendi notum est: 'adfici' enim 'contumelia' dicebant. alia commendatio vetustatis, cuius 14 amator unice Vergilius fuit:

> vel cum se pavidum contra mea iurgia iactat.
> ⟨et⟩
> progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
> audierat.

quorum similia apud veteres tragicos comicosque sunt

---

1 Hor. carm. 1, 15, 24 2 Cic. Verr. 5, 44, 116 4 Aen. 2, 104 8 Iug. 10, 1 9 Hist. frg. inc. 110 ed. Dietsch 12 ibid. 109 16 or. frg. p. 496 M. 17 Cic. Phil. 3, 9, 22 21 Aen. 11, 406 23 ibid. 1, 19

AGMPV] 1 scitus *Ha.* scius scitus (*partim ras.*) A sciusticus G sciens scitus M, P*?* sciens stenalus V 7 ⟨Hinc⟩ haec *Ki.* cui non A cum GMV cui P 8 ΕΖΑΜΑΤΗ AG *ἐναλλαγὴν vocat Phoebammon RG 3, 45, 17. 25* zeuma tum P est amat enim MV 9 ducit PV 14 possunt AG possit V quia GMPV quae (*ras.*) A 15 in *add. Ha.* 16 ut iam *Spa.* utrum nam *ras.* A utinam GMPV evaluit A vaeluit G voluit M velut PV 18 est *om.* V 19 vetustas A^{1} 21 iactet P 22 et *add. Ha.*

15 plurima. illud et in consuetudine remansit 'enimvero', his amplius apud eundem:

nam quis te iuvenum confidentissime,

quo sermonis initium fit. et

tam magis illa tremens et tristibus effera flammis,
quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

quod est versum ex illo:

quam magis aerumna urget, tam magis ad male-
16 faciendum viget.

pleni talibus antiqui sunt. initio Eunuchi Terentius

quid igitur faciam? inquit.† alius:
ain tandem leno?

Catullus in epithalamio:

dum innupta manet, dum cara suis est,

cum prius 'dum' significet 'quoad', sequens 'usque eo'.
17 ex Graeco vero translata vel Sallusti plurima, quale est: [vulgus] 'amat fieri', vel Horati, nam id maxime probat:

nec ciceris nec longae invidit avenae,

vel Vergilii:

Tyrrhenum navigat aequor.

et iam vulgatum actis quoque: 'saucius pectus.'

18 Ex eadem parte figurarum (priore dico) et adiectio est illa, quae videri potest supervacua, sed non sine gratia est:

---

3 georg. 4, 445 5 Aen. 7, 787 8 Trag. inc. frg. 89 p. 300 R. 10 v. 46 12 Comic. incert. v. 23 p. 137 R. 14 62, 45 17 Iug. 34 (?) 19 Sat. 2, 6, 83 21 Aen. 1, 67

AGMPV] 1 et *om.* V 4 fit. *Ob.* sit *ll.* 10 plettalibus G plerique tales *ras.* A pleni tabulis M sunt AGM sicut PV 11 alius] *comici poetae nomen latere monuit Woelfflin ut* Atilius. *An* Quintius Atta *pro eo q. e.* inquit alius? allus MPV 12 ain *Ha.* in AG it MPV 17 vulgus *seclusi s. l. add.* G[2] *om.* G[1] illud *coniecit Woelfflin* vel P vero AGMV 23 ex eadem *ras.* A[2]

nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi.

potest enim deesse alterum 'nam'. et apud Horatium illud:

Fabriciumque,
hunc et intonsis Curium capillis.

et detractiones, quae in complexu sermonis aut vitium habent aut figuram: ⟨vitium ut⟩

accede ad ignem, iam calesces plus satis:

'plus' enim 'quam satis' est. nam de altera, quae ** 19
detractione, pluribus dicendum est.

Utimur vulgo et comparativis pro absolutis, ut cum se quis infirmiorem esse dicet. duo inter se comparativa committimus: 'si te, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam
crudelius factum esse dicat.' sunt et illa non similia 20
soloecismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quae et tropis adsignari solent, ut de uno pluraliter dicamus:

sed nos inmensum spatii confecimus aequor,

et de pluribus singulariter:

haut secus ac patriis acer Romanus in armis.

specie diversa, sed genere eadem et haec sunt: 21

neve tibi ad solem vergant vineta cadentem.
ne mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:

---

1 Verg. ecl. 10, 11 4 Hor. carm. 1, 12, 40 8 Ter. Eun v. 85 13 Cic. in Cat. 1, 2, 5 20 Verg. georg. 2, 541 22 ibid. 3, 346 24 ibid. 2, 298 25 ibid. 3, 435

AGMPV] 1/2 nam—alterum *in ll. ordine turbato leguntur* 2 nam *Re.* neque *ll.* 5 incomptis V (*Hor.*) 6 quae inplexū G, V (-xu) 7 *suppl. Ha.* 8 ignem hunc, iam V (*Ter.*) 9 quam satis ⟨verum⟩ est *Schuetz* est *om.* V *lac. statuit Ha. et Gertz* (*is supplens* quae ⟨rhetorica est, adiectione atque⟩ detractione) 10 dicendum P adiciendum AGM(V) 12 dicit *Ki. sed cf. 9, 2, 78* 15 hoc *om.* GMPV homines boni G[1] 20 spatii A[1]G spatiis A[2]PV (*om.* M) 23 species (G)PV diverse P[1]V 24/25 cadentem' et 'ne *Ha.*

non enim nescio cui alii prius, nec postea sibi uni, sed omnibus praecipit. et de nobis loquimur tamquam
22 de aliis: 'dicit Servius, negat Tullius.' et nostra persona utimur pro aliena, et alios pro aliis fingimus. utriusque rei exemplum pro Caecina. Pisonem, adversae partis advocatum, adloquens Cicero dicit: 'restituisse te dixti: nego me ex edicto praetoris restitutum esse': verum enim est illud: restituisse Aebutius se dixit, 'nego me' Caecina 'ex edicto praetoris restitutum esse': et ipsum 'dixti', excussa syllaba, figura in
23 verbo. illa quoque ex eodem genere possunt videri: unum quod interpositionem vel interclusionem dicimus, Graeci παρένθεσιν [παρέμπτωσιν] vocant, cum continuationi sermonis medius aliqui sensus intervenit: 'ego cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem': cui adiciunt hyperbaton, quod inter tro-
24 pos esse noluerunt: alterum, quod est ei figurae sententiarum, quae ἀποστροφή dicitur, simile, set non sensum mutat, verum formam eloquendi:

Decios, Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar.

25 acutius adhuc in Polydoro:

fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
auri sacra fames?

---

3 cf. Mur. c. 27 extr. 6 Caec. 29, 82 13 cf. Caec. Cal. frg. 67 a Of. 15 p. Mil. 34, 94 21 georg. 2, 169 24 Aen. 3, 55

AGMPV] 7 dixisti A^2 *ras.*, GMP^1V 8 est *om.* G (*qui haec verba in ras. mai. habet*) MV Aebutius se] Aebutius * A Aebutius GMP(V) 9 Caecina 'nego me *Ge. cf. 8, 3, 3* 11 illa quidem P 13 et *παρέμπτωσιν Ha.* sive *π. Becher παρέμπτωσιν om.* PV *παρεμβολήν vocat Epitoma Alexandri RG 3, 39, 12 Sp. in re admodum conspirans* cum *Mei.* dum A^2MPV duo A^1G 16 quod GMPV quid A^1 qui id A^2 17 eius P^1?, V 18 sed *Spa.* est GMV et A cum *in ras. incerta m.* P 23 abstruncat A^1? abtruncgat G 24 non MPV nos AG

hoc, qui tam parva momenta nominibus discreverunt,
μετάβασιν vocant, quam et aliter fieri putant:

quid loquar? aut ubi sum?

coniunxit autem *παρένθεσιν* et *ἀποστροφήν* Vergilius 26
illo loco:

haut procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
distulerant (at tu dictis Albane maneres!)
raptabatque viri mendacis viscera Tullus.

haec schemata aut his similia, quae erunt per mu- 27
tationem, adiectionem, detractionem, ordinem, et con-
vertunt in se auditorem nec languere patiuntur sub-
inde aliqua notabili figura excitatum, et habent quan-
dam ex illa vitii similitudine gratiam, ut in cibis
interim acor ipse iucundus est. quod continget, si
neque supra modum multae fuerint nec eiusdem ge-
neris aut iunctae aut frequentes, quia satietatem ut
varietas earum, ita raritas effugit.

Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione 28
positum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam
tum etiam vires accommodat. ex quibus primum sit,
quod fit adiectione. plura sunt genera. nam et verba
geminantur, vel amplificandi gratia, ut 'occidi, occidi
non Spurium Maelium' (alterum est enim, quod in-
dicat, alterum, quod adfirmat), vel miserandi, ut

a Corydon, Corydon.

quae eadem figura nonnumquam per *εἰρωνείαν* ad ele- 29

---

2 Gorgias scil. cf. Rutilius Lupus p. 12, 22 H. 3 Aen. 4, 595
6 ibid. 8, 642 22 Cic. p. Mil. 27, 72 25 Verg. ecl. 2, 69

AGMPV] 1 hoc *Ha.* h' A^1 h· G ii A^2 *et in ras.* P *om.* M enim V 2 putent GM 3/4 sum coniunxit (*ras.*) A, M sup̄ciunt xit G sum pretium traxit *in mg.* ał coniunxit V (coniunxit autem *in mg.* P^2) 9 quae erunt P quaerunt AGM(V) *ad rem cf. Phoebammon RG 3, 45, 15 Sp.* 14 iocundus V *ut alibi quoque* 16 ut AP aut GMV 19 cum gratiam *Edd.* 20 ex AP et GM e A^2[Q]V 21 adiectionem G per adiectionem PV 22 ampliandi P^1V 23 est enim MP est etenim AGV 25 Corydon *semel* A^1GM 26 ironiam MPV

vandum convertitur. similis geminationis post aliquam interiectionem repetitio est, sed paulo etiam vehementior: ‘bona, miserum me! (consumptis enim lacrimis tamen infixus animo haeret dolor) bona, inquam, Cn. Pompei acerbissimae voci subiecta praeconis.’ ‘vivis sed vivis non ad deponendam, sed ad confirman-
30 dam audaciam.’ et ab isdem verbis plura acriter instanter incipiunt: ‘nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque mo-
31 verunt?’ et in isdem desinunt: ‘quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius.’ quamquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cuius et initia inter se et rursus inter se fines idem sunt, quis et quis, Appius et Appius. quale est: ‘qui sunt, qui foedera saepe ruperunt? Karthaginienses. qui sunt, qui crudelissime bellum gesserunt? Karthaginienses. qui sunt, qui Italiam deformarunt? Karthaginienses. qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Karthaginienses.’
32 etiam in contrapositis vel comparativis solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo huius esse loci potius dixi: ‘vigilas tu de nocte, ut tuis consultatoribus respondeas, ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat: te gallorum, illum bucinarum cantus exsuscitat: tu actionem instituis, ille aciem instruit: tu caves ne consultatores tui,

---

3 Phil. 2, 26, 64 5 Cat. 1, 2, 4 8 ibid. 1, 1 12 Mil. 22, 59 16 ad Her. 4, 14, 20 23 Mur. 9, 22

AGMPV] 1 sed post PV 3 miserum—4 bona *om.* AGMV *habet* P 4 infixus tamen pectori haeret *Quint. 11. 9, 2, 26* animo haeret P *Cic.* D haeret animo *Cic. Vaticanus* 6 sed vivis A^1?,GMV et vivis A^{2}P 7/8 et instanter PV *cf. 9, 4, 126* 15 rursus inter se *om.* PV 22 23 modo huius *Re.* modo huius modi AGMV huius modo P 23 noctu AGMP 24 consultatoribus *hic et infra* consultatores *traditur cf. 9, 2, 100* 26 exsuscitant *hic* AGM

ille ne urbes aut castra capiantur.' sed hac gratia non 33
fuit contentus orator, vertit in contrarium eandem figuram: 'ille tenet et scit, ut hostium copiae, tu, ut aquae pluviae arceantur: ille exercitatus in propagandis finibus, tu in regendis.' possunt media quoque 34
respondere vel primis, ut

te nemus Angitiae, vitrea te Fucinus unda,

vel ultimis, ut: 'haec navis onusta praeda Siciliensi, cum et ipsa esset ex praeda.' nec quisquam dubitabit, idem fieri posse iteratis utrimque mediis. respondent primis et ultima: 'multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis, multi.' est et illud repetendi 35
genus, quod semel proposita iterat et dividit:

Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixei.

ἐπάνοδος dicitur Graece, nostri regressionem vocant. 36
nec solum in eodem sensu, sed etiam in diverso eadem verba contra sumuntur: 'principum dignitas erat paene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur.' interim variatur casibus haec et generibus retractatio: 'magnus est dicendi labor, magna res.' est et apud Rutilium longa περίοδος, set haec initia sententiarum sunt: 'pater hic tuus? patrem nunc appellas? patris tui filius 37

---

7 Aen. 7, 759 8 Cic. Verr. 5, 17, 44 11 ibid. 45, 119 14 Aen. 2, 435 18 Cic. p. Lig. 6, 19 20 Mur. 13, 29 23 Rutil. 1, 10 p 7, 26 H.

AGMPV] 3 tenet et] tendit A^{2} 4 pluviaeque arceantur A pluviae parceantur G 8 navis *corr.* A,P gravis GMV 9 quoque ipsa *cum signis transpositionis* P (*Cic.*) ex P et A^{1}GM *del.* A^{2} in V dubitabit P dubitavit AGMV 10 posse fieri P 13 simul prop. *Spa.* 14 Iphitus—quorum *om.* AGMV *cf. Iul. Ruf. p. 53, 14 H.* 15 Ulixi P Ulixis V 18 sumuntur AG *om.* MPV sumptus *s. l.* G^{2} 19 interim AGM iam P in tam V 20 variatis PV variatus G 21 labor dicendi PV est *cum Cicerone* (*ubi non exstat*) *iungere solent, unde om.* MP 22 longiore PV περίοδος, set] περιοδοις et A(G) περιόδῳ et (sed M) MP λύπτωτον et (*sic*) V sunt APV sint GM

es?' ex casibus modo hoc schema, quod *πολύπτωτον*
vocant, constat, ex aliis *ἐπάνοδος*, ut pro Cluentio:
'quod autem tempus veneni dandi? illo die? illa fre-
quentia? per quem porro datum? unde sumptum?
quae porro interceptio poculi? cur non de integro
38 autem datum?' hanc rerum coniunctam diversitatem
Caecilius *μεταβολήν* vocat, qualis est pro Cluentio lo-
cus in Oppianicum: 'illum tabulas publicas Larini
censorias corrupisse decuriones universi iudicaverunt,
cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat,
nemo illum ex tam multis cognatis et adfinibus tu-
torem umquam liberis suis scripsit', et deinceps adhuc
39 multa. ut haec in unum congeruntur, ita contra illa
dispersa sunt, quae a Cicerone dissupata dici puto:

hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
arborei fetus alibi,

40 et deinceps. illa vero apud Ciceronem mira figurarum
mixtura deprehenditur, in qua et primo verbo longum
post intervallum redditum est ultimum, et media pri-
mis et mediis ultima congruunt: 'vestrum iam hic
factum deprehenditur, patres conscripti, non meum,
ac pulcherrimum quidem factum, verum, ut dixi, non
41 meum, sed vestrum.' hanc frequentiorem repetitionem
πλοκήν vocant, quae fit ex permixtis figuris, ut supra

---

2 c. 60, 167 7 Caecilii Cal. frg. 69 Of. 8 c. 14, 41 14 orat. 71, 235 15 Verg. georg 1, 54 20 contra contionem Q. Metelli frg. 5 H. 12, 5 Sch.

AGMPV] 1 ex *Kroll* fit *ll.* schemati quod G (*i. e.* schema id quod?) 2 ex *Kroll* et *ll.* alias $A^{1}G$ *ἐπάνοδος*] etiã modis *ll.* (*locus varie temptatus*) *ad rem cf. Zonaei RG 3 p. 166, 12 Sp.* 3 illo die V *un*de A,P unde de GM 3 4 in illa frequ. V 5 quae] quoque G porro] deinde V 8 Larini *Cic.* lari A^{1} violari $A^{2}GM$,V (-re) violasse *corr.* P 12 scripsisset $P^{1}V$ 14 quae a $A^{2}MPV$ quia AG 16 alibi *om.* PV 18 in qua—longo *ras.* G^{2} longo $A^{1}GMPV$ 19 intervallo PV 21 reprehenditur *Spa. ex Isidoro p. 518, 27* 24 *vulgo συμπλοκήν cf. Aquila Rom § 36 et 28, Epit. Alex. RG 3, 30, 7 Sp. Zonaei p. 166, 7 Sp.* sit GMPV ex PV et AGM ut $A^{2}MPV$ et $A^{1}G$

dixi, utque se habet epistula ad Brutum: 'ego cum in
gratiam redierim cum Appio Claudio, et redierim per
Cn. Pompeium, [et] ego ergo quom redierim.' et in 42
eisdem sententiis crebrioribus mutata declinationibus
iteratione verborum, ut apud Persium:

usque adeone
scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

et apud Ciceronem: 'neque enim poterat ⟨non damnari⟩ iudicio et is damnatis, qui indicabantur.' sed sen- 43
sus quoque toti, quem ad modum coeperunt, desinent:
'venit ex Asia. hoc ipsum quam novum? tribunus plebis venit ex Asia.' in eadem tamen perihodo et verbum ultimum primo refertur, tertium iam sermone, adiectum est enim: 'verumtamen venit.' interim sententia quidem repetitur, ⟨sed non eodem⟩ verborum ordine: 'quid Cleomenes facere potuit? non enim possum quemquam insimulare falso. quid, inquam, fa-
cere Cleomenes potuit?' prioris etiam sententiae ver- 44
bum ultimum ac sequentis ⟨primum⟩ frequenter est idem, quo quidem schemate utuntur poetae saepius:

Pierides, vos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

sed ne oratores quidem raro: 'hic tamen vivit: vivit?

---

1 ex libro incerto frg. 6 H. 6 Sat. 1, 26 8 or. frg. B 4 Sch. 11 c. cont. Q. Metelli frg. 6 H. 12, 6 Sch. 16 Verr. 5, 41, 107 21 Verg. Ecl. 10, 72 23 in Catil. 1, 2, 1

AGMPV] 1 epistulam AGM 3 et^1 *del. Ha.* quam redierim AGMPV cum r. *Edd.* 4 isdem A *an* crebriorum? 8/9 *suppl. Schoell* 9 inditio G et is A^1 et his A^2GM ex his P ex iis V *puto* eis 10 desinent MPV desinunt AG 11 novum *Zumpt* bonum *ll.* 13 primo * A^2 primum *rell.* sermonem AG 14 adiecfum PV abiectum AGM enim *om.* PV 15 *suppl. post Ald. Badiumque Mei.* sed diverso (*vel* mutato) *suppl. Becher, quod malim addito* repetitur 16/17 possum—18 prioris *in mg.* A^2 17 quod G 18 Cleomenes facere potuit PV potuit Cleomenes f. *Cic.* 19 *suppl. Ba.* 20 idem *s. l.* G *om.* P *post* quo (quod) *additur in* MV 23 vivit? *om.* GM

45 immo vero etiam in senatum venit.' aliquando, sicut in geminatione verborum diximus, initia quoque et clausulae sententiarum aliis, sed non alio tendentibus verbis inter se consonant. initia hoc modo: 'dediderim periculis omnibus, obtulerim insidiis, obiecerim invidiae.' rursus clausulae ibidem statim: 'vos enim statuistis, vos sententiam dixistis, vos iudicastis.' hoc alii συνωνυμίαν, alii disiunctionem vocant, utrumque, etiam si est diversum, recte: nam est nominum idem significantium separatio, congregantur quoque verba idem significantia. 'quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti, egredere aliquando ex urbe: patent portae,
46 proficiscere.' et in eundem alio libro: 'abiit, excessit, erupit, evasit.' hoc Caecilio πλεονασμός videtur, id est abundans super necessitatem oratio, sicut illa:

vidi oculos ante ipse meos:

in illo enim 'vidi' inest 'ipse'. verum id, ut alio quoque loco dixi, cum supervacua oneratur adiectione, vitium est, cum auget aut manifestat sententiam, sicut
47 hic, virtus: videt, ipse, ante oculos: totidem sunt adfectus. cur tamen haec proprie nomine tali notarit, non video: nam et geminatio et repetitio et qualiscumque adiectio πλεονασμός videri potest. nec verba modo, sed sensus quoque idem facientes acervantur: 'perturbatio istum mentis et quaedam scelerum offusa caligo et ardentes furiarum faces excitaverunt.'
48 Congeruntur et diversa: 'mulier, tyranni saeva cru-

---

4 c. cont. Q. Metelli frg. 7 H. 12, 7 Sch. 6 ibid. frg. 5 H. 12, 7 Sch. 7 cf. Epitome Alex. RG 3, 30, 14 Sp. 11 in Cat. 1, 5, 10 13 ibid. 2, 1, 1 14 Caecilii Cal. frg. 64 Of. 16 Aen. 12, 638 25 Cic. in Pis. frg. 3 H., cf. p. 444 adn. 21—23 Sch.

AGMPV] 7 iudicas*tis A 10 congreguntur G² *Locus Spaldingio suspectus, de re v. Epit. Alexandri GR 3 p. 30, 14 Sp. et Aquilae Rom. § 43* 18 cum *om.* G onerat *Schuetz* 20 vid (*sic*) A² vidi *Edd.* 21 notaverit M 25 effusa GMV 26 excitarunt PV

delitas, patris amor, ira praeceps, temeritatis dementia.' et apud Ovidium:

sed grave Nereidum numen, sed corniger Ammon,
et quae visceribus veniebat belua ponti
exsaturanda meis.

inveni qui et hoc *πλοκήν* vocaret: cui non adsentior, 49
cum sit unius figurae. mixta quoque et idem et diversum significantia, quod et ipsum *διαλλαγήν* vocant: 'quaero ab inimicis, sintne haec investigata comperta [id est patefacta], sublata [delata] extincta per me?' 'investigata comperta [patefacta]' aliud ostendunt, 'sublata [delata] extincta' sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. et hoc autem exemplum et superius 50
aliam quoque efficiunt figuram, quae, quia coniunctionibus caret, dissolutio vocatur, apta, cum quid instantius dicimus: nam et singula inculcantur et quasi plura fiunt. ideoque utimur hac figura non ⟨in⟩ singulis modo verbis, sed sententiis etiam, ut Cicero dicit contra contionem Metelli: 'qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi: senatum [si] interposui', et totus hic locus talis est. hoc genus et *βραχυλογίαν* vocant, quae potest esse copulata dissoluto. contrarium est id schema, quod coniunctionibus ab-

---

3 Metam. 5, 17 9 c. cont. Q. Metelli frg. 8 H. 12, 8 Sch. 19 ibid. frg. 9 H. 12, 9 Sch.

AGMPV] 1 temeritas P 4 sed P *Ov.* et *ras.* A 6 *inter* *πλοκήν et* vocaret *complura verba ex § 57 et 49 permixta inculcant* GMV *verba* vocaret—10 extincta *in* l. 12 *post* extincta *inserit* P vocaret A² vocarent *ante πλοκήν, deinde* vocare V vocare AGMP 7 sint *corr.* P unius MPV unitis AG mixta MPV mixtae AG 8 et *om.* V 10—12 *glossemata del. Ha.* 10 id est *om.* A id est patefacta (*sic*) GMP, V *qui haec alio loco* (*v. s.*) *habent* 15 cum MPV * cum (*ras.*) A tum G 17 in *add. Ald.* 20/21 in senatu sunt positi PV si *ex* iussi *repetitum del. Becher* 21 est *om.* MPV et *om.* P 22 dissoluto AG dissolutio MP(V) 23 est id P *s. l. addens* ut id est V ut est AGM

51 undat: illud *ἀσύνδετον*, hoc *πολυσύνδετον* dicitur. sed
hoc est vel isdem saepius repetitis, ut

tectumque laremque
armaque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram:

52 vel diversis: 'arma virumque — multum ille et terris
53 — multa quoque.' adverbia quoque et pronomina va-
riantur: 'hic illum vidi iuvenem — bis senos cui nostra
dies — hic mihi responsum primus dedit ille petenti.'
sed utrumque horum acervatio est aut iuncta aut dis-
54 soluta. omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed
varia et ut cuique fingenti placuit. fons quidem unus,
quia acriora facit et instantiora quae dicimus, et vim
quandam prae se ferentia velut saepius erumpens adfectus.

Gradatio, quae dicitur *κλῖμαξ*, apertiorem habet
artem et magis adfectatam, ideoque esse rarior debet.
55 est autem ipsa quoque adiectionis: repetit enim quae
dicta sunt, et priusquam ad aliud escendat, in prioribus resistit. eius exemplum ex Graeco notissimo transferatur: 'non enim dixi quidem ⟨haec⟩, sed non
⟨scripsi, nec scripsi quidem, sed non⟩ obii legationem,
⟨nec obii quidem legationem,⟩ sed non persuasi The-
56 banis.' sunt tamen tradita et Latina: 'Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria aemulos com-

---

3 georg. 3, 344 6 Aen. 1, 1 sqq. 8 ecl. 1, 43 sqq. 21 Demosth. de cor. 55, 179 24 ad Her. 4, 25

AGMPV] 1 sed *om.* GMPV 2 hoc est *ras.* G² 7 et *om.* G 10 coacervatio PV est aut *Ha.* et tantum *ll.* 12 et ut—13 dicimus *om.* G 13 quia MPV qui A 14 se *add.* G² erumpens *Spa.* erumpentis *ll.* 19 ad *om.* G escendat *Ammon* descendat *ll.* 20 eius GMV cuius AP 20 21 transferat AG 21 haec *addidi, ut habet Aquila Rom. p. 34, 23, quoniam ταῦτα fuit etiam in Graeco Quintiliani fonte* (*cf. Tiberii RG 3 p. 72, 14 Epit. Alex. p. 31, 13 Sp.*) *reliqua suppleverunt Edd. vet. et Keilius* (*Diomedis p. 448*) 24 sint tamen MP

paravit.' et Calvi: 'non ergo magis pecuniarum repe-
tundarum quam maiestatis, neque maiestatis magis
quam Plautiae legis, neque Plautiae legis magis quam
ambitus, neque ambitus magis quam omnium legum
iudicia perierunt.' invenitur apud poetas quoque, ut 57
apud Homerum de sceptro, quod a Iove ad Agamem-
nonem usque deducit, et apud nostrum etiam tra-
gicum:

Iove propagatus est, ut perhibent, Tantalus,
ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porro propagat genus.

At quae per detractionem fiunt figurae, brevitatis 58
novitatisque maxime gratiam petunt: quarum una est
ea, quam libro proximo in figuras ex συνεκδοχῇ
distuli, quom subtractum verbum aliquod satis ex ce-
teris intellegitur, ut Caelius in Antonium: 'stupere gau-
dio Graecus': simul enim auditur 'coepit'. Cicero ad
Brutum: 'sermo nullus scilicet, nisi ⟨de⟩ te: quid enim
potius? tum Flavius, cras, inquit, tabellarii, et ego
ibi demorans inter cenam exaravi.' cui similia sunt 59
illa meo quidem iudicio, in quibus verba decenter
pudoris gratia subtrahuntur:

novimus et qui te, transversa tuentibus hircis,
et quo, sed faciles Nymphae risere, sacello.

hanc quidam aposiopesin putant, frustra. nam illa 60

1 or. frg. p. 477 M. 6 Hom. Il. 2, 101 9 Trag. inc. frg. 54 R. 16 or. frg. p. 462 M. 18 ex libro incerto ep. frg. 7 H. 23 Verg. ecl. 3, 8

AGMPV] 5 iudicia perierunt P^1 *s. l., Aquila Rom. § 40 solum* est (= et cetera *Spa.*) AGM, P *in textu*, V *om. Diomedes* 7 usque—9 Tantalus *hic om.* G *inserens post* πλοκήν *p. 183, 6* 9 pro*pagatus* A^2,GMPV propugnatus *Diomedis* ω patre prognatus *Ribbeck* 11 porro propagat genus P (propagat *ex alio verbo corr.* P^1) *Diomedes* porro pagens G propagat genus *ras.* A, *sine ras.* MV 15 quom V quam G cum *ras.* AP quōma M 18 de *add. Ald Edd.* 19 tabellariae (-rie) *ll. corr. Spa.* 20 ibi demorans] ibidem orans MPV ibidem cras AG cernam G^1 25 hanc A^2M hinc AGPV

quid taceat, incertum est aut certe longiore sermone explicandum, hic unum verbum et manifestum quidem desideratum: quod si aposiopesis est, nihil non,
61 in quo deest aliquid, idem appellabitur. nec vero illud quidem aposiopesin semper voco, in quo res quaecumque relinquitur intellegenda, ut ea, quae in epistulis Cicero: 'data Lupercalibus, quo die Antonius Caesari.' non enim opticuit: lusit, quia nihil aliud in-
62 tellegi poterat quam hoc: 'diadema inposuit.' altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximuntur. tertia, quae dicitur ἐπεζευγμένον, in qua unum ad verbum plures sententiae referuntur, quarum unaquaeque desideraret illud, si sola poneretur. id accidit aut praeposito verbo, ad quod reliqua respiciant: 'vicit pudorem ⟨libido, timorem⟩ audacia, rationem amentia', aut inlato, quo plura cluduntur: 'neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine aut metus a periculo aut ratio
63 a furore revocaverit.' medium quoque potest esse, quod et prioribus et sequentibus sufficiat: iungit autem et diversos sexus, ut cum marem feminamque 'filios'
64 dicimus, et singularia pluralibus miscet. sed haec adeo sunt vulgaria, ut sibi artem figurarum adserere non possint. illud plane figura est, quod diversa sermonis forma coniungitur:

sociis tunc arma capessant
edico, et dira bellum cum gente gerendum.

---

7 epist. frg. inc. 1 15 Cluent. 6, 15 17 in Catil. 1, 9, 22 26 Aen. 3, 234

AGMPV] 3 desideratur P *Edd.* quod AGMV quae P 4 nec vero (ů)] nego AGM ne *s. l. add.* ego P ne ego V ego ne *Spa.* 8 ⟨sed⟩ lusit *Ha.* lusitque PV 10 est^2 *om.* P^1V 11/12 *ἐπεζευγμένον etiam Aquilae Rom. Mediceus p. 36, 14 H.* *συνεζευγμένον* PV 14 ad A^2PV aut AGM *delere malim ex antecedentibus repetitum* 15 libido, timorem *om.* AGMV 18 umquam *om. Cic.* 18 19 ut ratio furore A 19 quoque A^2MPV que AG 22 haec *om.* P 24 qua diversa P *v. l.* V quidem diversa M quo div. *Ha.*

quamvis enim pars [bello] posterior participio insistat,
utrique convenit illud edico. non utique detractionis
gratia factam coniunctionem συνοικείωσιν vocant, quae
duas res diversas colligat:
tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.
huic diversam volunt esse distinctionem, cui dant no- 65
men παραδιαστολήν, qua similia discernuntur: 'cum te
pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem,
pro inliberali diligentem.' quod totum pendet ex fini-
tione ideoque an figura sit dubito. cui contraria est
ea, qua fit ex vicino transitus ad diversa ut similia:
'brevis esse laboro, obscurus fio' et quae secuntur.
Tertium est genus figurarum, quod aut similitudine 66
aliqua vocum aut paribus aut contrariis convertit in
se aures et animos excitat. hinc est παρονομασία, quae
dicitur adnominatio. ea non uno modo fieri solet: ex
vicinia quaedam praedicti nominis ducta casibus de-
clinatis, ut Domitius Afer pro Cloatilla: 'mulier om-
nium rerum inperita, in omnibus [rerum] infelix.' et 67
cum verbo idem verbum plus significans subiungitur:
'quando homo hostis, homo.' quibus exemplis sum in
aliud usus, sed in uno ἔμφασις est ⟨et⟩ geminatio.

---

3 cf. Rutilius Lupus p. 17, 12 H. 5 Syri sent. 628 M 7 Rutil. Lup. p. 5, 7 H. Hyperidis frg. 44 J. 12 Hor. Ars. poet. 25 18 or. frg. p. 567 M.

AGMPV] 1 bello AGM bellum P belli V *del. Bu.* 2 detractationis A 3 facta coniunctio *ll. corr. Spa.* 7 qua similia discernuntur *Re.* qua similia discernunt P,V (quia s. d.), quia simili discernunt AGM contrariis redditis *add. Iul. Ruf. p. 53, 23 H.* interpretatione *add. Isid. p. 518, 29 H.* 8 appellas V *Isid.* 9 totum *om.* P 11 ea, qua fit *ras.* A ea quae GPV que M vicino *Ha.* vicina AG[1]MV vicinia G[2]P transit V ut AG aut A[2]PV *om.* M 13 quae P 14 convertunt—15 excitant PV 15 animos *om.* P hinc est] huic nomen P huic nomen est V 16 sed ex MPV 17 quaedam MP quadam AGV 17/18 declinatur PV 19 rerum AGM rebus PV *Edd. secl. Becher* 20 significans *Bu.* significan G[1]P*?* signific*at* A,G[2]MV 22 ἔμφασις est et *Woelfflin* φάσις est A fassis est G *et sim.* MPV

παρονομασία contrarium est, quod eodem verbo quasi falsum arguitur: 'quae lex privatis hominibus esse lex 68 non videbatur.' cui confinis est quae *ἀνάκλασις* dicitur, eiusdem verbi contraria significatio. cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam 'expectaret', et ille dixisset, 'se vero non expectare', 'immo', inquit, 'rogo expectes'. non ex eodem, sed ex vicino diversum accipitur, cum supplicio adficiendum dicas, 69 quem supplicatione dignum iudicaris. aliter quoque voces aut eaedem diversa in significatione ponuntur aut productione tantum vel correptione mutatae: quod etiam in iocis frigidum equidem tradi inter praecepta miror, eorumque exempla vitandi potius quam imi- 70 tandi gratia pono: 'amari iocundum est, si curetur ne quid insit amari.' 'avium dulcedo ad avium ducit', et apud Ovidium ludentem:

cur ego non dicam, Furia, te furiam?

71 Cornificius hanc traductionem vocat, videlicet alterius intellectus ad alterum. sed elegantius, quod est positum in distinguenda rei proprietate: 'hanc rei publicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse.' et quae praepositionibus in contrarium mutantur: 'non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur.' melius atque acrius, quod cum figura

---

2 Cic. in Pis. 13, 30 4 Rutil. Lup. 1, 5 p. 5, 19 H. 14 ad Her. 4, 14, 21 17 ex epigrammatum libro ut videtur (frg. 4 R.) 20 Cic. in Cat. 1, 12, 30 23 ibid. 1, 11, 27

AGMPV] 1 *παρονομασία* ei *ll. corr. Spa.* 3 ANTЄΠЄΚΔΟCIC V *ras.* A² *ἀντεπέδοσις* P *ἀντανάκλασις* G(M?) *An. Eckst. p. 16 cf. Isid. p. 518, 31 H. ἀνάκλασις Quintil. § 97 Rutil. Lup. p. 5, 17 H.* 7 non eodem AGPV sed e G¹ 7 8 vicino diversum *Schuetz* diverso vicinum *ll.* 10 eadem aut diversa in significatione PV aut (*om.* M) eadem aut (*hoc ras.* A) diversa insignatione AGM 15 dulcedo P dulce AGMV avium ducit (*om.* ad) AGMV ducit ad avium P 17 te] re PV 18 hanc PV haec AGM hoc *Ha. et Gabler* 19 intellectus et ad GMP *solum* ad V 20 rei A re GMV rerum P 22 propositionibus *ll.* 23 sed missus in AGMV

iocundum est, tum etiam sensu valet: 'emit morte in-
mortalitatem.' illa leviora: 'non Pisonum, sed pisto- 72
rum' et 'ex oratore arator.' pessimum vero: 'ne patres
conscripti videantur circumscripti. ** raro evenit, sed
vehementer venit.' sic contigit, ut aliqui sensus vehe-
mens et acer venustatem aliquam † non eadem ex
verbo non dissona accipit. et cur me prohibeat pudor 73
uti domestico exemplo? pater meus contra eum, qui
se legationi inmoriturum dixerat, deinde vix paucis
diebus insumptis re infecta redierat: 'non exigo uti
immoriaris legationi: immorare.' nam et valet sen-
sus ipse et in verbis tantum distantibus iocunde con-
sonat vox, praesertim non captata, sed velut oblata,
cum altero suo sit usus, alterum ab adversario ac-
ceperit. magnae veteribus curae fuit gratiam dicendi 74
ex paribus et contrariis adquirere. Gorgias in hoc in-
modicus: copiosus, aetate utique prima, Isocrates fuit.
delectatus est his etiam M. Tullius, verum et modum
adhibuit non ingratae, nisi copia redundet, voluptati
et rem alioqui levem sententiarum pondere implevit. nam
per se frigida et inanis adfectatio, cum in acris incidit sen-
sus, innatam videtur habere, non arcessitam ⟨gratiam.⟩

Similium fere quadruplex ratio est. nam est pri- 75
mum, quotiens verbum verbo aut non dissimile valde
quaeritur, ut

puppesque tuae pubesque tuorum,

---

3 ex oratore] Cic. Phil. 3, 9, 22 3 ad Her. 4, 22, 30 26 Aen. 1, 399

AGMPV] 2 leviora P levior ē AMV leviorem G 4 et *ante* raro *add. Schenkl, plura deesse videntur* 5 venit] *puto* convenit sic] sed *ediderat Ha.* contigit AGM contingit PV *Edd.* 6/7 eadem (eandem PV) eo (ex A¹?) verbo (*om.* M) non dissona (dissonam PV) accipit *ll. conieci* venustatem aliquam ⟨adquireret, quam⟩ non eandem ex verbo non dissono accipit 10 ut M 14 altero P alter AGV aliter M 16 ex P e V et AGM et AP *om.* GMV 17 *post* Isocrates *ras. novem fere litt.* habet A 22 innata videtur habere (esse P) non arcessitam (arcessita PV) A¹GMPV gratiam *add. Mei. alia dantur nec tamen quod Ammon voluit* venerem

et: 'sic in hac calamitosa fama quasi in aliqua perniciosissima flamma', et: 'non enim tam spes laudanda quam res est', aut certe par et extremis syllabis

76 consonans: 'non verbis, sed armis.' et hoc quoque, quotiens in sententias acris incidit, pulchrum est: 'quantum possis, in eo semper experire, ut prosis.' hoc est *πάρισον*, ut plerisque placuit. Theo Stoicus *πάρισον*

77 existimat, quod sit e membris non dissimilibus, secundum, ut clausula similiter cadat, syllabis isdem ⟨in⟩ ultimam partem conlatis, *ὁμοιοτέλευτον* ⟨sive⟩ similem duarum sententiarum vel plurium finem: 'non modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.' ex quibus fere fiunt, non tamen ut semper utique ultimis consonent, quae *τρίκωλα* dicunt: 'vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.' sed in quaternas quoque ac plures haec ratio ire sententias potest. fit etiam singulis verbis:

Hecuba hoc dolet, pudet, piget,

78 et 'abiit, excessit, erupit, evasit'. tertium est, quod in eosdem casus cadit: *ὁμοιόπτωτον* dicitur. sed neque quod finem habet similem, utique in eundem venit finem *ὁμοιόπτωτον*, quia *ὁμοιόπτωτον* est tantum casu

---

1 Cluent. 1, 4 2 Cic. de re publ. frg. 5 M. 4 Rutil. Lup. 2, 12 Hyperidis frg. 39 J. 11 Mil. 2, 5 15 Cluent. 6, 15 19 Trag. inc. frg. 9 R. 20 Cic. in Cat. 2, 1, 1

AGMPV] 1 haec A^{1}GMV quasi *ras.* A, P quae GMV 3 par et *Butt.* par est P patet AGMV *fort.* par est et 6 experire Re. experiri AGMPV 7 Theo Stoicus *Ha.* Theostolcus M(V) Cheostolcus AGP 8 quod GPV quid A qui M fit V 9 syllabis *Spa.* vel in his (iis P) GMPV vel in (*ras.*) A isdem *om.* MPV 10 in *Edd. vet. om.* AGMPV ultima in parte conlocatis *Ha.* sive *addidi*, vocant sive *Kroll* 13/14 fere sunt V 14 utique *om.* P 15 dicunt GMPV dicuntur A vincit AGMPV *cf. § 62* 16 sed *om.* A 19 dolet ⟨miseret⟩ *Bergk, sed cf. Cic. div. 1, 31 (66)* 21 dicitur *om.* V 23 quia PV qua AG quam A^2 *om.* M casus similes (similis P) PV casus similē (casu simile *corr.* A) AGM

simile, etiam si dissimilia sint quae declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, set respondentibus vel primis inter se vel mediis vel extremis vel etiam permutatis his, ut media primis et summa mediis adcommodentur, et quocumque modo adcommodari potest. nec enim semper paribus syllabis constat, ut est apud 79
Afrum: ‘amisso nuper infelicis † auleis non praesidio inter pericula tamen solacio inter adversa.’ eius fere videntur optima, in quibus initia sententiarum et fines consentiunt, ut [hic ‘praesidio, solacio’ paene idem] et similia sint verbis et paribus cadant et eodem modo desinant: etiam ut sint, quod est quartum, membris 80
aequalibus, quod ἰσόκωλον dicitur. ‘si, quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque iudiciis inpudentia valeret’ ἰσόκωλον est et ὁμοιόπτωτον habet. ‘non minus nunc in causa cederet Aulus Caecina Sexti Aebuti inpudentiae quam tum in vi facienda cessit audaciae’ ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. accedit et ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti: ‘non minus cederet quam cessit.’ at hoc ὁμοιοτέλευτον et παρονομασία est: ‘neminem alteri posse dare in matrimonium, nisi penes quem sit patrimonium.’

Contrapositum autem vel, ut quidam vocant, con- 81
tentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. nam et fit, si singula singulis opponuntur, ut in eo, quod

7 or. frg. p. 569 M. 13 Caec. 1, 1

AGMPV] 1 etiam si PV est etiam AGM (si *add.* A[2]) *fort.* licet etiam dissimilia 2 sed PV et AGM respondentibus *Ha.* respondent AGM (-det) P, V 5 poterunt PV 7 auleis AGMPV Saufei si *Kroll* Auli si *E. Norden, ipse* aviae si *conieceram cf. 9, 3, 66. 8, 5, 16* 10 *glossema removi* paene idem] pedem AGMP (predio *s. l.* P), V 11 et a paribus A (et *ras.* P) 12 sint (sine V) verbis quod PV 17 quam tum A[2] quantum AGMV quam tunc P 19 accedit *Re.* accidit AGMPV 21 at hoc *Ha.* ad huc *ll.* 22 in G *om.* AMPV 26 fit si P fit GMV sic A

modo dixi: 'vicit pudorem libido, timorem audacia', et bina binis: 'non nostri ingenii, vestri auxilii est',
82 et sententiae sententiis: 'dominetur in contionibus, iaceat in iudiciis.' cui commodissime subiungitur et ea species, quam distinctionem diximus: 'odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit', et quae sunt simili casu dissimili sententia in ultimo locata: 'ut quod in tempore mali fuit,
83 nihil obsit, quod in causa boni fuit, prosit.' nec semper contrapositum subiungitur, ut in hoc: 'est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex', verum, sicut Cicero dicit, de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut in eo, quod sequitur: 'quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus,
84 hausimus, expressimus.' nec semper, quod adversum est, contra ponitur, quale est apud Rutilium: 'nobis primis di immortales fruges dederunt, nos, quod soli
85 accepimus, in omnes terras distribuimus.' fit etiam adsumpta illa figura, qua verba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολή dicitur: 'non, ut edam, vivo, sed, ut vivam, edo.' et quod apud Ciceronem conversum ita est, ut, cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat: 'ut et sine invidia culpa plectatur et
86 sine culpa invidia ponatur.' et eodem cluditur verbo, ut quod dicit de Sexto Roscio: 'etenim cum artifex eius modi est, ut solus videatur dignus esse qui scaenam introeat, ⟨tum vir eius modi est, ut dignus esse solus⟩

1 Cluent. 6, 15 2 ibid. 1, 4 3 ibid. 2, 5 5 Mur. 36, 76 8 Cluent. 29, 80 10 Mil. 4, 10 12 de orat. 3, 207 16 c. 2, 16 p. 20, 6 (Demetrii Phalerei, Or. Att. frg. p. 345 S.) 20 cf. Auctor ad Her. 4, 28, 39 23 Cluent 2, 5 25 p. Quinctio 25, 78

AGMPV] 5 et ea species P ex ea specie (-ae) AGMV 9 obsit quod AG obsit quid M obsit quin quod PV 11 haec *om.* GMPV 13 in *om.* AG 16 est[1] *om.* V 17 nos, quae P[1]V 21 et *del. Ha.* 25 de Sexto Roscio P de sextio scio M de setho scio V deseroscio A desero . scio G 26 qui scaenam—27 solus *om.* A 27 tum vir—dignus esse P, *om.* A[2]GMV

videatur qui non accedat.' est et in nominibus ex diverso conlocatis sua gratia: 'si consul Antonius, Brutus hostis, si conservator rei publicae Brutus, hostis Antonius.'

Olim plura de figuris quam necesse erat, et adhuc 87
erunt qui putant esse figuram: 'incredibile est quod
dico, sed verum': *ἀνθυποφοράν* vocant, et 'aliquis hoc
semel tulit, nemo bis, ego ter', *διέξοδον*, et 'longius
evectus sum, sed redeo ad propositum', *ἄφοδον*. quae- 88
dam verborum figurae paulum figuris sententiarum
declinantur, ut dubitatio. nam cum est in re, priori
parti adsignanda est, cum in verbo, sequenti: 'sive
[me] malitiam sive stultitiam dicere oportet.' item 89
correctionis eadem ratio est: nam quod illic dubitat,
hic emendat. etiam in personae fictione accidere qui-
dam idem putaverunt, ut in verbis esset haec figura:
'crudelitatis mater est avaritia', et apud Sallustium
in Ciceronem 'o Romule Arpinas': quale est apud Me-
nandrum 'Oedipus Thriasius'. haec omnia copiosius
sunt exsecuti, qui non ut partem operis transcurrerunt,
sed proprie libros huic operi dedicaverunt, sicut Cae-
cilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius alii-
que non pauci, sed non minor erit eorum, qui vivunt,
gloria. ut fateor autem verborum quoque figuras posse 90
pluris reperiri a quibusdam, ita iis, quae ab aucto-
ribus claris traduntur, meliores non adsentior. nam in

---

2 Phil. 4, 3, 8 12 Auct. ad Her. 4, 29, 40 17 Rut. Lup. 2, 6 p. 15, 8 H. 18 decl. 4, 7 19 Com. frg. Mein. 4, p. 303

AGMPV] 1 videtur A[1] nominibus A[2]P omnibus A hominibus GMV 3 si conservator—hostis P *An. Eckst. p. 16 om.* AGMV 6 erit MPV putant AGMPV 8 nemo *Ba.* nego *ll.* et *Spa.* eo *ll.* (ea V) 9 *ἄνοδον Volkmann* 10 a fig. *Kroll* 12 sive V sive me AGMP 14 illi A[1] 18 est et apud V 19 Oedipus *om.* MPV 24 quoque *om.* P *s. l. add.* G 25 a *om.* A[1] his, quae G, (*ras.*) A 26 meliores *in mg. add. m. rec.* A *om* M.

primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro
posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo vi-
detur ipse damnasse: quarum pars est, quae senten-
tiarum potius quam verborum sit, ut inminutio, in-
provisa, imago, sibi ipsi responsio, digressio, permis-
sio, contrarium (hoc enim puto, quod dicitur εναν-
91 τιότης), sumpta ex adverso probatio: quaedam om-
nino non sunt figurae, sicut ordo, dinumeratio, cir-
cumscriptio, sive hoc nomine significatur comprensa
breviter sententia sive finitio: nam et hoc Cornificius
atque Rutilius schema λέξεως putant. verborum autem
concinna transgressio ὑπέρβατον est, quod Caecilius
quoque putat schema, a nobis est inter ⟨tropos⟩ po-
92 sita. set mutatio, [et] si ea est, quam Rutilius ἀλλοιωσιν
vocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, fac-
torum: quae si latius fiat, figura non est, si angustius,
in ἀντίθετον cadet, si vero haec appellatio significat
93 ὑπαλλαγήν, satis de ea dictum est. quod vero schema
est ad propositum subiecta ratio, quod Rutilius αἰτιο-
λογίαν vocat? utrum ** nam de illo dubitari possit,
an schema sit in distributis subiecta ratio, quod apud
94 eundem primo loco positum est: προσαπόδοσιν dicit,
quae, ut maxime, servetur sane in pluribus propositis,
quia aut singulis statim ratio subiciatur, ut est apud
Gaium Antonium: 'sed neque accusatorem eum metuo,

---

10 ad Her. 4, 17 Rut. 2, 5 p. 14, 30 H. 12 Caecil. Cal. frg. 67 Of. 14 2, 2 p. 13, 11 H. 19 ibid. 2, 19 p. 21, 8 H. 22 ibid. 1, 1 p. 3, 1 H. 25 or. frg. p. 395 M.

AGMPV] 1 tertio de or. libro A²PV tertio libro de or. M tertio libro de or. libro G *et cum ras. pro v.* tertio A 4/5 inprovisum *Cic.* 12 est *om.* PV 13 *suppl. Bu.* 14 sed *Spa.* est A et A²GMPV imitatio P inmutatio *Ha.* et *del. Ha.* 15 vocat PV vocant AGM *an* vocavit (*quod in* G *primum mihi videbar legere*)? 20 utrum nam *ras.* A² *post* utrum (*quod in Edd. extinguitur*) *plura interiisse puto* 21 in *om.* GP quibus—ratio subinfertur *Rutilius sed v. 9, 1, 34* 23 servetur *i. e.* observetur 24 quia] *malim* quibus

quod sum innocens, neque competitorem vereor, quod
sum Antonius, neque consulem spero, quod est Ci-
cero': aut positis duobus vel tribus eodem ordine sin- 95
gulis continua reddatur, quale apud Brutum de dicta-
tura Cn. Pompei: 'praestat enim nemini imperare quam
alicui servire: sine illo enim vivere honeste licet, cum
hoc vivendi nulla condicio est.' sed et uni rei multi- 96
plex ratio subiungitur, ut apud Vergilium:

> sive inde occultas vires et pabula terrae
> pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
> excoquitur vitium, — — et totus locus,
> seu pluris calor ille vias — seu durat magis.

relationem quid accipi velit, non liquet mihi: nam si 97
ἀνάκλασιν aut *ἐπάνοδον* aut *ἀντιμεταβολήν* dicit, de om-
nibus his locuti sumus. sed quidquid est, nec hoc nec
superiora in Oratore repetit. sola est in eo libro po-
sita inter figuras verborum exclamatio, quam senten-
tiae potius puto (adfectus enim est), de ceteris om-
nibus consentio. adicit his Caecilius *περίφρασιν*, de qua 98
dixi, Cornificius interrogationem, ratiocinationem, sub-
iectionem, transitionem, occultationem, praeterea sen-
tentiam, membrum, articulos, interpretationem, con-
clusionem. quorum priora alterius generis sunt sche-
mata, sequentia schemata omnino non sunt. item Ru- 99
tilius praeter ea, quae apud alios quoque sunt, *παρομο-
λογίαν*, *ἀναγκαῖον*, *ἠθοποιίαν*, *δικαιολογίαν*, *πρόληψιν*,
χαρακτηρισμόν, *βραχυλογίαν*, *παρασιώπησιν*, *παρρησίαν*,
de quibus idem dico. nam eos quidem auctores, qui
nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus,

---

5 or. frg. p. 446 M. 9 georg. 1, 86 19 Caecil. Cal. frg. 66 Of.
20 4, 15 sq.

AGMPV] 1 qui sum PV *it. in seqq.* 7 et *om.* PV 14 *ἀνά-
κλασιν Spa.* ΑΝΑΝΚΑ(ΙΝ A ΑΠΑCΑΑCΙΠ G *ἀνάτασιν* PV
15 his *om.* P quidquid id est P 16/17 posita AG posita
par est MV posita *deinde ras.* ponitur P 19 de *Ha.* et *ll.*
20 *cf. 9, 1, 3*

praeteribo, qui etiam, quae sunt argumentorum, figuris adscripserunt.

100 Ego illud de his etiam, quae verae sunt, adiciam breviter, sicut ornent orationem opportune positae, ita ineptissimas esse, cum inmodice petantur. sunt qui neglecto rerum pondere et viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos depravarunt, summos se iudicent artifices ideoque non desinant eas nectere, quas sine substantia sectari tam est ridiculum quam
101 quaerere habitum gestumque sine corpore. sed ne eae quidem, quae recte fiunt, densandae sunt nimis: nam et vultus mutatio oculorumque coniectus multum in actu valet, sed si quis ducere os exquisitis modis et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur. et oratio habet rectam quandam velut faciem, quae ut stupere inmobili rigore non debebit, ita saepius in ea, quam natura dedit, specie continenda est.
102 sciendum vero in primis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus: maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. ubi vero atrocitate, invidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis et pariter cadentibus et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum nimia in his rebus cura verborum deroget adfectibus fidem, et ubicumque ars ostentatur, veritas abesse videatur.

[DE COMPOSITIONE]

1 IV. De compositione non equidem post M. Tullium scribere auderem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi et eiusdem aetatis homines

---

AGMPV] 3 verae *Capperonnier* **P**? vere **AGMV** 4 ornant **A**[2] *ras.*, **PV** 10 ne eae **AM(V)** nea et **G** ne hae **P** 12 et *om.* **P** 15 oratio *Re.* orator **AGMPV** 18 quisque **P** quisquis **AGMV** 23 nimia *Ha.* iam **A** tam **G** tamen **MPV** *malim* tanta, *ut est 9, 3, 73* 24 derogat **A**[2]**G** 25 videatur **PV** videtur **AGM** 28 nulla *Lochmann et Spa.*

scriptis ad ipsum etiam litteris reprehendere id collo-
candi genus ausi fuissent, et post eum plures multa
ad eandem rem pertinentia memoriae tradidissent. ita- 2
que accedam in plerisque Ciceroni atque in his ero,
quae indubitata sunt, brevior, in quibusdam paulum
fortasse dissentiam. nam etiam cum iudicium meum
ostendero, suum tamen legentibus relinquam.

Neque ignoro quosdam esse, qui curam omnem com- 3
positionis excludant, atque illum horridum sermonem,
ut forte fluxerit, modo magis naturalem, modo etiam
magis virilem esse contendant. qui si id demum na-
turale esse dicunt, quod natura primum ortum est et
quale ante cultum fuit, tota his ars orandi subvertitur.
neque enim locuti sunt ad hanc regulam et diligentiam 4
primi homines, nec prohoemiis praeparare, docere ex-
positione, argumentis probare, adfectibus commovere
scierunt. ergo his omnibus, non sola compositione
caruerunt: quorum si fieri nihil melius licebat, ne
domibus quidem casas aut vestibus pellium tegmina
aut urbibus montes ac silvas mutari oportuit. quae
porro ars statim fuit? quid non cultu mitescit? cur 5
vites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos arvis
excidimus: terra et hoc generat. mansuefacimus ani-
malia: indomita nascuntur. verum id est maxime na-
turale, quod fieri natura optime patitur. fortius vero 6
qui incompositum potest esse quam vinctum et bene
conlocatum? neque, si pravi pedes vim detrahunt re-
bus, ut Sotadeorum et Galliamborum et quorundam

AGMPV] 4 Ciceronis GM iis PV 10 effluxerit PV 12 a natura A^{2}PV 13 his A^1 *ut vid.* P hic A^{2}G, P *s. l.* haec MV 19 domibus *Edd. vet.* omnibus A hominibus A^{2}GMPV vestibus *Re.* vestes AGMPV 21 qui non A^1 23 et haec P et hos *Francius* 26 qui *Re.* qui*d* ** A quid GPV quod M qui rude et incompositum *Ki. coll. 9, 4, 17 et 10, 1, 66 probabiliter* iunctum MV 27 pravi *Madvig* parvi *ll.* 28 Calli*machorum* A Callimachorum GM(P) (-corum) V Galliambicorum *Spa. corr. Ha.*

in oratione simili paene licentia lascivientium, † com-
7 positionis est iudicandum. ceterum quanto vehementior fluminum cursus est prono alveo ac nullas moras obiciente quam inter obstantia saxa fractis aquis ac reluctantibus, tanto, quae conexa est et totis viribus fluit, fragosa atque interrupta melior oratio. cur ergo vires ipsa specie solvi putent, quando res nec ulla sine arte satis valeat et comitetur semper artem de-
8 cor? an non eam, quae missa optime est, hastam speciosissime contortam ferri videmus, et arcu derigentium tela quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? iam in certamine armorum atque in omni palaestra quid satis recte cavetur ac petitur, cui non
9 artifex motus et certi quidam pedes adsint? quare mihi compositione velut ammentis quibusdam nervisve intendi et concitari sententiae videntur. ideoque eruditissimo cuique persuasum est, valere eam plurimum non ad delectationem modo, sed ad motum quo-
10 que animorum. primum quia nihil intrare potest in adfectus, quod in aure velut quodam vestibulo statim offendit, deinde quod natura ducimur ad modos. neque enim aliter eveniret ut illi quoque organorum soni, quamquam verba non exprimunt, in alios tamen at-
11 que alios motus ducerent auditorem. in certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt, non eosdem modos adhibent, cum bellicum est canendum et cum posito genu supplicandum est, nec idem signorum concentus est procedente ad proelium
12 exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, et cum evigilassent, animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, et cum somnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut,

---

AGMPV] 1/2 compositionis est vitium iudicandum *Ha.* 9 emissa PV 10 11 dirigentium A^{2}GMV 22 illi] nudi *O. Jahn* 26 est P is A^{1}G his A^{2}M his est V 31 quo A^{2}P quod A^{1}G quid M qui V

si quid fuisset turbidiorum cogitationum, componerent. quod si numeris ac modis inest quaedam tacita 13 vis, in oratione ea vehementissima, quantumque interest, sensus idem quibus verbis efferatur, tantum, verba eadem qua compositione vel in textu iungantur vel fine claudantur: nam quaedam et sententiis parva et elocutione modica virtus haec sola commendat. denique 14 quod cuique visum erit vehementer, dulciter, speciose dictum, solvat et turbet: abierit omnis vis, iocunditas, decor. solvit quaedam sua in Oratore Cicero: 'neque me divitiae movent, quibus omnis Africanos, Laelios multi venalicii mercatoresque superarunt. ⟨immuta paululum, ut sit 'multi superarunt mercatores⟩ venaliciique' et insequentis deinceps periodos: quas si ad illum modum turbes, velut fracta aut transversa tela proieceris. idem corrigit, quae a Graccho 15 composita durius putat. illum decet: nos hac sumus probatione contenti, quod in scribendo quae se nobis solutiora obtulerunt componimus. quid enim attinet eorum exempla quaerere, quae sibi quisque experiri potest? illud notasse satis habeo, quo pulchriora et sensu et elocutione dissolveris, hoc orationem magis deformem fore, quia neglegentia conlocationis ipsa verborum luce deprehenditur. itaque ut confiteor 16 paene ultimam oratoribus artem compositionis, quae quidem perfecta sit, contigisse, ita illis quoque priscis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto. neque enim mihi quamlibet magnus auctor

11 c. 70, 232 16 ibid. 233

AGMPV] 1 turpidiorum GM 2 quod *ras.* P^4 3 ea *Ba.* eo *ll.* 6 fine GMPV in fine A 11 neque MPV *nā* quae A, G (P^2) 12 et *ante* Laelios *om.* AGMV *in mg. add.* P *incerta m.* 12 superarunt—13/14 mercatores *om.* AGMV 13/14 immuta—venaliciique *om.* P *suppl. Edd. vet.* 16 quae *om.* M 19 obtulerint P 25/26 quae quidem *Spa.* qua de AGM quam d$\overset{o}{e}$ P qua de re V 26 quoque *om.* P

Cicero persuaserit, Lysian, Herodotum, Thucydidem parum studiosos eius fuisse. 17 genus fortasse sint secuti non idem, quod Demosthenes aut Plato, quamquam et hi ipsi inter se dissimiles fuerunt. nam neque illud in Lysia dicendi textum tenue atque rasum laetioribus numeris corrumpendum erat: perdidisset enim gratiam, quae in eo maxima est, simplicis atque inadfectati coloris, perdidisset fidem quoque. nam scribebat aliis, non ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus et incompositis similia: quod ipsum compositio est. 18 et historiae, quae currere debet ac ferri, minus convenissent insistentes clausulae et debita actionibus respiratio et cludendi inchoandique sententias ratio. in contionibus quidem etiam similiter cadentia quaedam et contraposita deprehendas. in Herodoto vero cum omnia, ut ego quidem sentio, leniter fluunt, tum ipsa dialectos habet eam iocunditatem, ut latentes in ⟨se⟩ numeros complexa videatur. 19 sed de propositorum diversitate post paulum: nunc, quae prius his, qui recte componere volent, discenda sunt.

Est igitur ante omnia oratio alia vincta atque contexta, soluta alia, qualis in sermone et epistulis, nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de re publica similibusque. 20 quod non eo dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam et forsitan difficiliores etiam pedes: neque enim aut hiare semper vocalibus aut destitui temporibus volunt sermo atque epistula, sed non fluunt nec cohaerent nec verba verbis trahunt, ut potius laxiora in his vincla quam nulla sint. 21 nonnumquam in causis quoque minoribus decet eadem simplicitas, quae non nullis, sed

AGMPV] 7 in eo etiam maxima P 9 oportuerit esse P oportuisset (ui A²) AGMV 11 et ferri P 12 intersistentes *Re.* 17 eam *Re.* etiam *ll.* se *add. Ob.* 19 qui A²PV quae A¹GM 20 sint *Re.* 21 iuncta V *et fort.* G 22 et *om.* AGM epistolisque A² 27 temporibus A temporis G tempore suo *Spa.*

aliis utitur numeris, dissimulatque eos et tantum communit occultius.

At illa conexa series tris habet formas: incisa, quae 22 κόμματα dicuntur, membra, quae κῶλα, περίοδον quae est vel ambitus vel circumductum vel continuatio vel conclusio. in omni porro compositione tria sunt genera necessaria: ordo, iunctura, numerus.

Primum igitur de ordine. eius observatio in verbis 23 est singulis et contextis. singula sunt, quae ἀσύνδετα diximus. in his cavendum ne decrescat oratio et fortiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur aut latroni petulans: augeri enim debent sententiae et insurgere, et optime Cicero 'tu', inquit, 'istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate': aliud enim maius alii supervenit. at si coepisset a toto corpore, non bene ad latera faucesque descenderet. est et alius naturalis ordo, ut 'viros ac feminas, diem ac noctem, ortum et occasum' dicas potius, quamquam et retrorsum. quaedam ordine permutato fiunt 24 supervacua, ut 'fratres gemini': nam si 'gemini' praecesserint, 'fratres' addere non est necesse. illa nimia quorundam fuit observatio, ut vocabula verbis, verba rursus adverbiis, nomina adpositis et pronominibus essent priora: nam fit contra quoque frequenter non indecore. nec non et illud nimiae superstitionis, uti 25 quaeque sint tempore, ea facere etiam ordine priora, non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interim plus valent ante gesta ideoque levioribus superponenda

13 Phil. 2, 25, 63 21 cf. Dionysii de comp. p. 23, 13 sq. UsR

AGMPV] 6 genera *del. Re.* 7 vunctura (*sic*) G 9 est *ras.* A *ante* observatio *transponit* M et *pro* est V *ut coniecit Ha.* 11 ut GPV et AM 13 et AG (*sic*) ut MPV 15 alii *Christ* alio *ll.* at AMPV ut G 18/19 quam*quam et* A, GMP[1]V quam et *corr.* P quam *Re.* 20/21 praecesserint gemini *ll. praeter* A 24 nam sit GM 26 ea] ita *Bonnell non necessario cf. etiam Dion. Hal. de comp. p. 25, 13 UsR* 27 interdum MPV

26 sunt. verbo sensum cludere multo, si compositio patiatur, optimum est: in verbis enim sermonis vis est. si id asperum erit, cedet haec ratio numeris, ut fit apud summos Graecos Latinosque oratores frequentissime. sine dubio erit omne, quod non cludet, hyperbaton, set ipsum hoc inter tropos vel figuras, quae
27 sunt virtutes, receptum est. non enim ad pedes verba dimensa sunt, ideoque ex loco transferuntur in locum, ut iungantur, quo congruunt maxime, sicut in structura saxorum rudium etiam ipsa enormitas invenit, cui adplicari et in quo possit insistere. felicissimus tamen sermo est, cui et rectus ordo et apta iunctura
28 et cum his numerus opportune cadens contigit. quaedam vero transgressiones et longae sunt nimis, ut superioribus diximus libris, et interim etiam compositione vitiosae, quae in hoc ipsum petuntur, ut exultent atque lasciviant, quales illae Maecenatis: 'sole et aurora rubent plurima: inter ⟨se⟩ sacra movit aqua fraxinos: ne exequias quidem unus inter miserrimos viderem meas.' quod inter haec pessimum est, quia
29 in re tristi ludit compositio. saepe tamen est vehemens aliquis sensus in verbo, quod si in media parte sententiae latet, transire intentionem et obscurari circumiacentibus solet, in clausula positum adsignatur auditori et infigitur, quale illud est Ciceronis: 'ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere
30 ⟨postridie⟩.' transfer hoc ultimum: minus valebit. nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se foeda

25 Phil. 2, 25, 63

AGMPV] 2 inest MPV (vis est *ras.* A) 3 et si *ras.* P, V cedat PV haec ratio] oratio MPV 5 erit AG enim MPV 6 sed *Spa.* et A est GMPV 13 contingit M 14 transgressionē A^1G 15 in superioribus M 18 inter se *Ha.* int**** A^1 inter A^2GMPV 19 unus in terra miserrimus *ci. Kroll* 21 est *om.* A 23 transiri P^4V intentione GMPV 27 *suppl. Re.* 28 foedae v. necessitati *Re.*

vomendi necessitas iam nihil ultra expectantibus hanc
quoque adiceret deformitatem, ut cibus teneri non pos-
set postridie. solebat Afer Domitius traicere in clau- 31
sulas verba tantum asperandae compositionis gratia
et maxime in prohoemiis, ut pro Cloatilla: 'gratias
agam continuo', et pro Laelia: 'eis utrisque apud te
iudicem periclitatur Laelia.' adeo refugit teneram deli-
catamque modulandi voluptatem, ut currentibus per
se numeris quod eos inhiberet obiceret. amphiboliam 32
quoque fieri vitiosa locatione verborum nemo est qui
nesciat. haec arbitror, ut in brevi, de ordine fuisse
dicenda: qui si vitiosus est, licet et vincta ac sit apte
cadens oratio, tamen merito incomposita dicatur.

Iunctura sequitur. est in verbis, incisis, membris,
perihodis: omnia namque ista et virtutes et vitia in
complexu habent. atque ut ordinem sequar, primum 33
sunt quae inperitis quoque ad reprehensionem nota-
bilia videntur, id est, quae commissis inter se verbis
duobus ex ultima [fine] prioris ac prima sequentis
syllaba deforme aliquod nomen efficiunt. tum voca-
lium concursus: quod cum accidit, hiat et intersistit
et quasi laborat oratio. pessime longae, quae easdem
inter se litteras committunt, sonabunt: praecipuus
tamen erit hiatus earum, quae cavo aut patulo maxime
ore efferuntur. e planior littera est, i angustior, ideo- 34
que obscurius in his vitium. minus peccabit qui longis

---

5 or. frg. p. 567 sq. M

AGMPV] 3/4 clausulis *Spa.* 9 quod A[1]GM *v. l.* P[1] quo A[2] qui P *in textu om.* V et obicetret (*sic*) G *et* abiceret A et obiceret MP[1]V 12 vincta *Ob.* (iuncta *Re.*) vincat AGMV *in* vinciat *corr.* P ac sit A,GMPV (si G sic V) sit et *Edd. auct. Re.* 13 dicatur *ras.* AP dignatur G digne dicatur MV 17 sunt quae *Capperonnier* quae sunt AGMPV 18 qua AGMP[3]V 19 duobus MPV duorum AG *glossam expulit corrector* P 21 quod AG qui PV quia M 25 angustior est M angnustior .e. V.

breves subiciet, et adhuc qui praeponet longae brevem. minima est in duabus brevibus offensio. atque cum aliae subiunguntur aliis, proinde asperiores ⟨aut leviores⟩ erunt, prout oris habitu simili aut diverso
35 pronuntiabuntur. non tamen id ut crimen ingens expavescendum est, ac nescio neglegentia in hoc an sollicitudo sit peior. inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi et a potioribus avertat. quare ut neglegentiae est pars hoc pati, ita humilitatis ubique perhorrescere, nimiosque non inmerito in hac cura putant omnis Isocraten secutos praecipueque Theopompum. at Demosthenes et Cicero modice respe-
36 xerunt ad hanc partem. nam et coeuntes litterae, quae *συναλοιφαί* dicuntur, etiam leviorem faciunt orationem, quam si omnia verba suo fine cludantur, et nonnumquam hiulca etiam decent faciuntque ampliora quaedam, ut 'pulchra oratione †acta oratio iacta te', cum longae per se et velut opimae syllabae aliquid etiam medii temporis inter vocales, quasi intersistatur, ad-
37 sumunt. qua de re utar Ciceronis potissimum verbis. 'habet', inquit, 'ille tamquam hiatus et concursus vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam neglegentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis.'

Ceterum consonantes quoque, earumque praecipue, quae sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, ut s ultima cum x proxima, quarum tristior etiam,

---

21 orat. 23, 77

AGMPV] 3 aliae *Re.* alia AGMPV perinde *corr.* P 3/4 *suppl. Christ et Ammon* 4 oris hiatu (a *add. alia m.*) P, V 9 negligentiae est MPV neglegentiae A^2 neglegentia A^1G pars *non recte suspectatum* 15 omnia *om.* P 17 acta oratio] ista *Ha.* iacta te *Ha.* iactate A^2G actate A^1 iactare MPV *fort.* pulchra oratione iacta, orator, iacta te cum A^1 tum A^2GMPV 18 opimae *Victorius* optimae AGMPV 19 medii temporis Re. mediis temporibus AGMPV 27 ut si *Vt. p. 433* et (*sine* si) AGMPV confligat *post* proxima *add. Vt.*

si binae collidantur, stridor est, ut 'ars studiorum'.
quae fuit causa et Servio Sulpicio subtrahendae s lit- 38
terae, quotiens ultima esset aliaque consonante susci-
peretur, quod reprehendit Luranius, Messala defendit.
nam neque Lucilium putat uti eadem ultima, cum dicit
'Aeserninus fuit' et 'dignus locoque', et Cicero in Oratore
plures antiquorum tradit sic locutos. inde 'belligerare, 39
pomeridiem' et illa Censori Catonis 'dicae faciaeque'
m littera in e mollita. quae in veteribus libris reperta
mutare inperiti solent, et dum librariorum insectari
volunt inscientiam, suam confitentur. atqui eadem illa 40
littera, quotiens ultima est et vocalem verbi sequentis
ita contingit, ut in eam transire possit, etiam si scri-
bitur, tamen parum exprimitur, ut 'multum ille' et
'quantum erat', adeo ut paene cuiusdam novae litterae
sonum reddat. neque enim eximitur, set obscuratur
et tantum in hoc aliqua inter duas vocales velut nota
est, ne ipsae coeant. videndum etiam, ne syllaba verbi 41
prioris ultima et prima sequentis consonet: quod ne
quis praecipi miretur, Ciceroni in epistulis excidit:
'res mihi ⟨invisae⟩ visae sunt, Brute', et in carmine:

o fortunatam natam me consule Romam.

---

6 Sat. lib. 4, 149 sq. M c. 48, 161 21 ex libro incerto frg. 8 H. 22 de suis temp. frg. 2 H.

AGMPV] 1 ut ars studiorum *Isid. p. 516 H.* (*Etym. 2, 19*) *cf. Diomedis p. 467* uastudiorum AG *corr.* P, (V) *om.* M 2 Sulpicio *F. Leo* ut dixi *ll.* 5 putat *Spa.* putant *ll.* 6 Aeserninus *L. F. Schmidt ex Nonio p. 393* serinus AG serenus MPV 7 pelligerere AG 8 promeridiem AG per m. MPV dicae faciaeque *Gertz* dieae haceque AG dic et hac eque V dicte hecque M die * hinc eque P 11 scientiam A^1G inscitiam PV *om. cum aliis* M 16 set] s. et M sed PV et AG 17 in hoc A in G *om.* MPV 19 et] sit P consonet] idē nec A idem ne V id ∸ nec G, M (*sed is* ne), id *om. etiam* quod P (que *pro* quod V) *in* d *litt.* c̄ *et* s *longam latere putavi* eadem sit *post Ha. Mei. collato Vt. p. 433 cf. Isocratis frg. artis 6 Bl., Diomedis p. 465 K.* 21 *suppl. Re.* (P^4) 22 natam *om.* AGM

42 etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur,
quia necesse est compositio multis clausulis concisa
subsultet. ideoque etiam brevium verborum ac nomi-
num vitanda continuatio et ex diverso quoque longo-
rum: adfert enim quandam dicendi tarditatem. illa
quoque vitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter
et desinentia et eodem modo declinata multa iungun-
43 tur. ne verba quidem verbis aut nomina nominibus
similiaque his continuari decet, cum virtutes etiam
ipsae taedium pariant nisi gratia varietatis adiutae.
44 Membrorum incisorumque iunctura non ea modo
est observanda quae verborum, quamquam et in his
extrema ac prima coeunt, sed plurimum refert com-
positionis, quae quibus anteponas. nam et 'vomens
frustis esculentis gremium suum et totum tribunal
implevit' * * et contra (nam frequentius utar isdem
diversarum quoque rerum exemplis, quo sint magis
familiaria) 'saxa atque solitudines voci respondent,
bestiae saepe inmanes cantu flectuntur atque con-
sistunt' magis insurgebat, si verteretur: nam plus est
saxa quam bestias commoveri; vicit tamen compo-
sitionis decor. sed transeamus ad numeros.
45 Omnis structura ac dimensio et copulatio vocum
constat aut numeris (numeros ῥυθμούς accipi volo)
aut μέτροις, id est dimensione quadam. quod, etiam
si constat utrumque pedibus, habet tamen non sim-

---

14 Cic. Phil. 2, 25, 63 18 p. Arch. 8, 19

AGMPV] 1 si MV *om.* A[1]GP[1] *add.* A[2]P[2] sunt *om.* P 5 afferunt PV 7 *et des*inentia A et si deientia G et similiter desinentia MPV et ** eodem A et de eodem GM multa *om.* GMPV 7/8 iunguntur APV iungantur GM 9 cum PV tum AGM 10 pariant *corr.* P patiantur AGMV 13/14 compositioni V 15 vinum redolentibus *post* esc. *s. l. add.* P 16 *lac. ind. Ha. supplens* recte se habet, cum maius sit quod tribunal implevit 23 ac *om.* V *add. s. l.* P[2] 25 26 etiamsi P[2] etiam *ll.*

plicem differentiam. nam primum numeri spatio tem- 46
porum constant, metra etiam ordine, ideoque alterum
esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. ῥυθμός
est aut par, ut dactylicus, una enim syllaba ⟨longa
duabus⟩ par est brevibus (est quidem vis eadem et
aliis pedibus, sed nomen illud tenet: longam esse 47
duorum temporum, brevem unius etiam pueri sciunt)
aut sescuplex, ut paeonicus: is est ex longa et tribus
brevibus quique ei contrarius ex tribus brevibus et
longa (vel alio quoque modo, ut tempora tria ad duo
relata sescuplum faciunt) aut duplex, ut iambos (nam
est ex brevi et longa) quique est ei contrarius. sunt 48
hi et metrici pedes, sed hoc interest, quod rhythmo
indifferens, dactylicusne ille priores habeat breves an
sequentes: tempus enim solum metitur, ut a sublatione
ad positionem idem spatii sit. proinde alia ad dimen-
sionem versuum ⟨ratio⟩: pro dactylico poni non poterit
anapaestus aut spondeus, nec paeon eadem ratione
brevibus incipiet ac desinet. neque solum alium pro 49
alio pedem metrorum ratio non recipit, sed ne dac-
tylum quidem aut forte spondeum alterum pro altero.
itaque si quinque continuos dactylos, ut sunt in illo

panditur interea domus omnipotentis Olympi

confundas, solveris versum. sunt et illa discrimina, 50
quod rhythmis libera spatia, metris finita sunt, et his

23 Aen. 10, 1

AGMPV] 1 primum *Ald.* plurimum AGMV rythmi P 4/5 *supplevi Rollinum secutus* 8 paeonicus is est *Ha.* paeonicūsis ē G paeonicū sit ** (t *m.*[2]) A peon cuius vis est M(P)V 9 quique ei contrarius ex tribus brevibus *in mg.* P[2] *om.* AGMV 10 alio *quoque* (*ras.*) A alio quo GMV alio *quo*quo P 11 faciunt G[1]PV faciant AG[2]M 12 ex *om.* GM 14 habeat *Re.* habet *ll.* 15 solum P sonu A sonum GMV sono A[2] 16/17 ad dimensionem] dimensio est *Spa.* 17 ratio *addidi* dactilo P 18 paeon eadem *Ba.* paene eandem (eadem A[2]) AG penes eandem MPV 19 a brevibus PV 20 pede AGMPV 24 sunt—25 finita *om.* G

certae clausulae, illi, quo modo coeperant, currunt us-
que ad *μεταβολήν*, id est transitum ad aliud rhythmi
genus, et quod metrum in verbis modo, *ῥυθμός* etiam
51 in corporis motu est. inania quoque tempora rhythmi
facilius accipient, quamquam haec et in metris acci-
dunt. maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam
manu mota metiuntur et pedum et digitorum ictu,
⟨et⟩ intervalla signant quibusdam notis atque aesti-
mant, quot breves illud spatium habeat: inde *τετρά-
σημον* et *πεντάσημον* et deinceps longiores sunt per-
cussiones, nam *σημεῖον* tempus est unum.
52 In compositione orationis certior et magis omnibus
aperta servari debet dimensio. est igitur in pedibus
et metricis quidem pedibus, ⟨qui⟩ adeo reperiuntur in
oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis
omnium generum excidant versus, et contra nihil quod
est prorsa scriptum, non redigi possit in quaedam
53 versiculorum genera vel in membra: sicut in molestos
incidimus grammaticos, quorum fuerunt, qui lyricorum
quorundam carmina in varias mensuras coegerunt. at
Cicero frequentissime dicit, totum hoc constare nu-
meris, ideoque reprehenditur a quibusdam, tamquam
54 orationem ad rhythmos adliget. nam sunt numeri
ῥυθμοί, ut et ipse constituit, et secuti eum Vergilius,
cum dicit

numeros memini, si verba tenerem,

---

24 orat. 20, 67 **26** ecl. 9, 45

AGMPV] 1 illi quo AP aliquo GMV 2 id est *om.* P^1 transitum ad A transitus m G^1 transitum (-us V) id in G^2MPV 6 est ** A et M est et GPV 6/7 etiā manu mota] etiam animo *ll. cf. 11, 3, 85 sq.* etiam anima *Kroll* 8 et *add. Spa.* 9/10 *τετράσημοι, πεντάσημοι* deinceps *Edd.* M? tetrasemoae *et thascymo est d.* A tetrasemoae et thascymoe d. G *τετρασημίον* et *πεντασημίον* d. V *et sim.* P 14 *suppl. Ha.* 16 non nihil A^2 17 prosa AMPV non *om.* AGM 18 vel in membra *secl. Re.* sicut *Spa.* sint a*t cum signo correct.* A sint ad G sunt ad M sed adeo PV 19 quorum *Ed. Jensonii* quam *ll.*

et Horatius

numerisque fertur lege solutis. 55

invadunt ergo hanc inter ceteras vocem: 'neque enim Demosthenis fulmina tantopere vibratura' dicit, 'nisi numeris contorta ferrentur': in quo si hoc sentit 'rhythmis contorta', dissentio. nam rhythmi, ut dixi, neque finem habent certum nec ullam in contextu varietatem, sed, qua coeperunt sublatione ac positione, [ad finem] usque decurrunt: oratio non descendet ad crepitum digitorum. atqui Cicero optime vidit ac testatur fre- 56
quenter, se quod numerosum sit quaerere, ut magis non ἄρρυθμον, quod esset inscitum atque agreste, quam ἔνρυθμον, quod poeticum est, esse compositionem velit: sicut etiam quos palaestritas esse nolumus, tamen esse nolumus eos, qui dicuntur ἀπάλαιστροι. verum ea quae efficitur e pedibus aequa 57
conclusio nomen aliquod desiderat. quid sit igitur potius quam 'numerus', set oratorius numerus, ut enthymema rhetoricus syllogismus? ego certe, ne in calumniam cadam, qua ne Marcus quidem Tullius caruit, posco hoc mihi, ut, cum pro composito dixero numerum et ubicumque iam dixi, oratorium dicere intellegar.

Conlocatio autem verba iam probata et electa et 58
velut adsignata sibi debet conectere: nam vel dure

---

2 Carm. 4, 2, 11 3 orat. 70, 234

AGMPV] 2 feratur P^{1}V referatur AGM fertur *Edd., corr.* P 5 ferantur V ferentur GM senti A^{1}G sentimus MPV 8 ad finem *om.* P 9 descendit PV crepitum GM screpitum AG^2 strepitum A^{2}PV 10 atqui *Kroll* et quae *ll.* vidit *Gallaeus* videt *ll.* 13 *cf. Dion. de comp. p. 125, 2—7 UsR. Cic. de orat. 3, 184 Or. 195 Aristot. Rhet. p. 1408 B 21* enrythmum A^2 *in mg.* GM rythmum PV 14/15 nolumus *bis Edd. vet.* volumus AG(M)PV 15/16 *ἀπάλαιστροι ll. testantur* 16 aequa *Edd. vet.* aqua AGMV aequae *ex* aquae P^3 apta *Spa.* 18 quam *om.* GMPV sed *Christ* et AGPV est M numerus *om.* V 20 cadat AG 21 pro composito *cf. 8, 6, 8. 10, 2, 16. 9, 3, 12* 22 numero GMPV

inter se commissa potiora sunt inutilibus. tamen et eligere quaedam, dum ex his, quae idem significent atque idem valeant, permiserim, et adicere dum non otiosa, et detrahere dum non necessaria, et figuris mutare casus atque numeros, quorum varietas frequenter gratia compositionis adscita etiam suo nomine
59 solet esse iucunda. etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscet, utrum volet sumat compositio, vitavisse vel vitasse, deprehendere vel deprendere. coitus etiam syllabarum non negabo et quidquid sententiis
60 aut elocutioni non nocebit. praecipuum tamen in hoc opus est, scire quod quoque loco verborum maxime quadret. atque is optime componet, qui hoc ⟨non⟩ solum componendi gratia facit.

Ratio vero pedum in oratione est multo quam in versu difficilior: primum quod versus paucis continetur, oratio longiores habet saepe circuitus, deinde quod versus semper similis sibi est et una ratione decurrit, orationis compositio, nisi varia est, et offendit simili-
61 tudine et in affectatione deprehenditur. et in omni quidem corpore totoque, ut ita dixerim, tractu numerus insertus est: neque enim loqui possum nisi e syllabis brevibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. magis tamen et desideratur in clausulis et apparet, primum quia sensus omnis habet suum finem poscitque naturale intervallum, quo a sequentis initio dividatur, deinde quod aures continuam vocem secutae ductaeque velut prono decurrentis orationis flumine tum magis iudicant,
62 cum ille impetus stetit et intuendi tempus dedit. non igitur durum sit neque abruptum, quo animi velut

---

AGMPV] 1 se *om.* GPV 4 et² *Re.* sed AGMPV 5 mutare **** et casus A mutare et casus GMPV *exciditne* tempora? atque P³ *super ras.* 8 poscit MPV 10 et ut quidque M 12 verbum *Ald.* 13 non *add. Rollin* 14 faciet P 19 offendit MP offendet AGV 21 tractatu AGMV 22 possunt GMV possumus P³ e *del. Spa., def. W. A. Baehrens* 29 intuendis AGMV intuendi sui *Ha.* 30 sit *ras.* P sed AGMV est *Kroll*

respirant ac reficiuntur. haec est sedes orationis, hoc
auditor expectat, hic laus omnis declamat. proximam
clausulis diligentiam postulant initia: nam et in haec
intentus auditor est. sed eorum facilior ratio est, 63
non enim cohaerent aliis et praecedentibus serviunt:
exordium sumunt, cum † ea * * * quamlibet sit enim
composita ipsa, gratiam perdet, si ad eam rupta
via venerimus. namque cur fit ut Demosthenis severa
videatur compositio 'τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ
πάσαις', et illa, quae ab uno, quod sciam, Bruto minus
probatur, ceteris placet 'κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ', 64
⟨cum⟩ Ciceronem carpant in his 'familiaris coeperat
esse balneatori' et non minus dura 'archipiratae'? nam
'balneatori' et 'archipiratae' idem finis est qui πᾶσι καὶ
πάσαις et qui μηδὲ τοξεύῃ, sed priora sunt severiora.
est in eo quoque nonnihil, quod hic singulis verbis 65
bini pedes continentur, quod etiam in carminibus est
praemolle, nec solum ubi quinae, ut in his, syllabae
nectuntur, 'fortissima Tyndaridarum', sed etiam quaternae, cum versus cluditur 'Apennino' et 'armamentis'
et 'Oreione'. quare hoc quoque vitandum est, ne plu- 66
rium syllabarum [his] verbis utamur in fine.

Mediis quoque non ea modo cura sit, ut inter se
cohaereant, sed ne pigra, ne longa sint, ne, quod nunc

---

9 de cor. 1, 1 10 or. frg. 444 M. 11 Phil. 3, 17 12 p. Cael 26, 62 14 Verr. 5, 27, 70 19 Hor. sat. 1, 1, 100 20 Pers 1, 95 Ov. met. 2, 226 ibid. 11, 456 21 Aen. 3, 517

AGMPV] 2 *immo* exclamat *Kroll* 5 aliis *om.* GMV et] sed *ll.* nec *Re.* 6 ea *ll.* clausula *Spa.* *deinde lac. signa posuit Ha.* 8 namque cur *fit* ut P namque cum quo fit, ut V nam quo cum fit u*t* AG, M (*sed is* cum quo) nam quo fit. ut *Rufin. p. 577 H.* severa *Rufin.* vera *ll.* 12 cum *addidi* 13 minus GMPV nimis A 14/15 ΠΑϹΙ ΚΑΠΙΑϹΑΙϹΕϹ. qui me ΑΝΤΟΖϹΙΝ G πᾶϹΙ Καὶ ΠάϹΑΙϹ Κ,ΤΟΙϹ ΜΕΛΕΤΟ ϹΙΝ (Κ,ΤΟΙϹ et ϹΙΝ *ras.*) A et *ante* qui *om.* PV 18 ut in his *post* nectuntur P 21 hoc P hic AGMV 22 *del. Re.* 23 se *om.* AGMV *cf. ad p. 210, 1*

maxime vitium est, brevium contextu resultent ac 67 sonum reddant paene puerilium crepitaculorum. nam ut initia clausulaeque plurimum momenti habent, quotiens incipit sensus aut desinit, sic in mediis quoque sunt quidam conatus iique leviter insistunt. currentium pes, etiam si non moratur, tamen vestigium facit. itaque non modo membra atque incisa bene incipere atque cludi decet, sed etiam in his, quae non dubie contexta sunt nec respiratione utuntur, illi ⟨sint⟩ 68 vel occulti gradus. quis enim dubitet, unum sensum in hoc et unum spiritum esse? 'Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partis': tamen et duo prima verba et tria proxima et deinceps duo rursus ac tria suos quasi numeros habent: † spiritum sustinemus: sic apud rhythmicos 69 aestimantur. hae particulae prout sunt graves, acres, lentae, celeres, remissae, exultantes, proinde id, quod ex illis conficitur, aut severum aut luxuriosum aut 70 quadratum aut solutum erit. quaedam etiam clausulae sunt claudae atque pendentes, si relinquantur, sed sequentibus suscipi ac sustineri solent, eoque facto vitium, quod erat in fine, continuatione emendatur. 'non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem' durum, si desinas: sed cum est continuatum his quae secuntur, quamquam natura ipsa divisa sunt 'nova postulat, inaudita desiderat', salvus 71 est cursus. 'ut adeas, tantum dabis' male cluderet, nam et trimetri versus pars ultima est: excipit 'ut tibi cibum

11 Cluent. 1, 1 23 Verr. 5, 44, 117 27 ibid. 5, 45, 118

AGMPV] 5 insis*tunt ut* A 8 cludi P includi AGMV 10 velut occ. P sint *post* gradus *add. Ha.* 13 tris AG 15 sicut M aput A rhythmicos *Edd. vet.* rythmos PV rithmis G rim*as* A riginos M si capita ῥυθμικῶς aestimantur *Ha.* 22 continuatione emendatur *Mei.* continuatione emendat P, (mendat) G cont—em emendat V continuatio ** emendat A *et sine lac.* M 26 sint P 27/28 nam *et* A nam M 28 est GMPV sepe (*ras.*) A ut tibi (*sic*) AG tibi *om.* MP ut tibi *om.* V

vestitumque intro ferre liceat, tantum': praeceps adhuc firmatur ac sustinetur ultimo 'nemo recusabat'.
Versum in oratione fieri multo foedissimum est 72
totum, sed etiam in parte deforme, utique si pars posterior in clausula deprehendatur aut rursus prior in ingressu. nam quod est contra saepe etiam decet, quia et claudit interim optime prima pars versus, dum intra paucas syllabas, praecipue senari atque octonari. 'in Africa fuisse' initium senari est, primum pro Q. Li- 73
gario caput claudit. 'esse videatur', iam nimis frequens, octonarium inchoat. talia sunt Demosthenis: πᾶσι καὶ πάσαις, πᾶσιν ὑμεῖν et totum paene principium. et 74
ultima versuum initio conveniunt orationis: 'etsi vereor, iudices', et 'animadverti, iudices'. sed initia initiis non convenient, ut Livius hexametri exordio coepit: 'Facturusne operae pretium sim' (nam ita edidit, estque 75
id melius, quam quo modo emendatur), nec clausulae clausulis, ut Cicero: 'quo me vertam nescio', qui trimetri finis est. trimetrum et ⟨senarium⟩ promiscuo dicere licet: sex enim pedes, tres percussiones habet. peius cludit finis hexametri, ut Brutus in epistulis: 'neque illi malunt habere tutores aut defensores, quam-

---

9 Lig. 1, 1 11 de cor. 1, 1 13 Mil. 1, 1 14 Cluent. 1, 1 15 Praef. init. 18 Lig. 1, 1. Cluent. 1, 4 22 frg. 2 H.

AGMPV] 2 ultimo nemo recusabat *Spa.* u*l*tima *o*recusabat G ultima * recusabat A *et sine ras.* V u. ore accusabat M *ne* * mo recusabat P^3 3 versum *Re.* P^4 verrem $AGMP^1?V$ foedissimum *idem* fid. $AGMP^1V$ fed. P^3 5 rursus *idem et* P^4 uisus *ll.* 6 quod est *ras.* A^2 quidem GMPV (namque idem *Ha.*) 7 claudit A^1P claudit et A^2GMV 10 iam *Bu.* nam *ll.* 12 πάσαις καὶ πᾶσιν P 15 conveniunt MV ut] T. PV tit *cum breviatura* us *syllabae* G titus AM (ut *inserebat Weidner*) 16 ita editum A^2 16 17 estque id *Ha.* est quod A^2 est qui GMV est*que* * P 19 *verba* trimetrum — 20 percussiones habet *fort. delenda* 19 senarium *add. Christ* promisceo GV pro*misce* A promisero P^3 promiscue M 20 habent MV 22—p. 214, 1 quam*quam* sciunt A quam consciunt G quam constituunt MPV quoniam causam sciunt *Ha.*

76 quam sciunt placuisse Catoni.' illi minus sunt nota-
biles, quia hoc genus sermoni proximum est. itaque
et versus hic fere excidunt, quos Brutus ipso conpo-
nendi durius studio saepissime facit, non raro Asinius,
sed etiam Cicero nonnumquam, ut in principio statim
orationis in L. Pisonem: 'Pro di inmortales, qui hic
77 inluxit dies?' non minore autem cura vitandum est
quidquid est *ἀναπαιόμενον*, quale apud Sallustium:
'Falso queritur de natura sua.' quamvis enim vincta
sit, tamen soluta videri debet oratio. atqui Plato, dili-
gentissimus compositionis, in Timaeo prima statim
78 parte vitare ista non potuit. nam et initium hexametri
statim invenias, et Anacreontion protinus colon effi-
cies, et si velis trimetron, et quod duobus pedibus
et parte *πενθημιμερές* a Graecis dicitur, et haec omnia
in tribus versibus: et Thucydidi *ὑπὲρ ἥμυσυ Κᾶρες
ἐφάνησαν* ex mollissimo rhythmorum genere excidit.
79 Sed quia omnem oratoriam ⟨compositionem pedi-
bus⟩ constare dixi, aliqua de his quoque: quorum
nomina quia varia traduntur, constituendum est, quo
quemque appellemus. equidem Ciceronem sequar (nam
is eminentissimos Graecorum est secutus), excepto
quod pes mihi tris syllabas non videtur excedere,
quamquam ille paeane dochmioque, quorum prior in

---

6 in Pis. 1, 1 9 Iug. 1, 1 16 1, 8 21 orat. 64 sqq.

AGMPV] 1 illi] *puto* iambi *cum Ha. cf. Cic. orat. 189 Arist. Rhet 3, 8* minus *ras.* AP^4 mimis G nimis MV 2 sermoni P sermonis AGV, (-nes) M 3 versus hic AGMPV fere * A ferre GM 8 *ἀναπαιόμενον*] enpiomon G *et ras.* A (emp-) MPV *cf. ῥυθμοὺς—ἀναπαίοντας Philostr. v. Soph. 601 edunt ἔνρυθμον cum Capperonniero quasi vero trimetri hexametri octonarii non sint ἔνρυθμοι* quale est PV 9 *de* sua *anapaestorum clausula ne dubites, cf. quae scripsi Sophocl. Trach. comm. p. 178* 9 iuncta M 10 atqui P^{3}V atque AGMP^1 13/14 efficias MPV 16 versibus *Daniel* verbis *ll.* 17 excidat GMPV 18 *supplevi Spa. et ed. Camp. secutus* 20 quia AGV quo M quae *ras.* P varia A^1 varie A^2 varia est G varia esse MPV 21 equidem *Zumpt* et quidem *ll.*

quattuor, secundus in quinque excurrit, utatur. nec 80
tamen ipse dissimulat, quibusdam numeros videri, non
pedes, neque inmerito: quidquid est enim supra tris
syllabas, id est ex pluribus pedibus. ergo cum constent
quattuor pedes binis, octo ternis, spondion longis
duabus, pyrrichium, quem alii pariambum vocant,
brevibus ⟨duabus,⟩ iambum brevi longaque, huic con-
trarium e longa et brevi choreum, non ut alii, tro- 81
chaeum nominemus, ex his vero, qui ternas syllabas
habent, dactylum longa duabusque brevibus, huic
temporibus parem, sed retro actum appellari
constat anapaeston. media inter longas brevis
faciet amphimacron, sed frequentius eius nomen est
creticus, longa inter brevis amphibrachyn. duabus 82
longis brevem sequentibus bacchius, eisdem longis
brevem praecedentibus palimbacchius erit. tres breves
trochaeum, quem tribrachyn dici volunt qui choreo
trochaei nomen inponunt, totidem longae molosson
efficient. horum pedum nullus non in orationem venit, 83
sed quo quique sunt temporibus pleniores longisque
syllabis magis stabiles, his graviorem faciunt ora-
tionem, breves celerem ac mobilem. utrumque locis
utile: nam et illud, ubi opus est velocitate, tardum
et segne, et hoc, ubi pondus exigitur, praeceps ac
resultans merito damnetur. sit in hoc quoque aliquid 84
fortasse momenti, quod et longis longiores et brevi-
bus sunt breviores syllabae: ut, quamvis neque plus

AGMPV] 1 excurrit utatur P excurri putatur AGMV 2 *puto* numeros ⟨hos⟩ 3 est *om.* GMPV 7 *suppl. Ha.* 14/16 amphibrachyn. duabus—eisdem l. brevem] amphibrachios huic ausis longis brevem A brachios huic ausis longis br. G ambrachios huic causis longis br. MV amphibrachis huic ** u*is *et in mg.* credo duabus longis brevem sequentibus bacchius huic eisdem longis P^2 amphibrachyn huic ⟨contrarium⟩. duabus *continuaverat Spa.* 19 efficiunt MV in ratione A^{1}G in rationem M 20 quod quisque AGM quique V 21 his] hoc P^4 *Ald.* 22 locis *ras. quattuor l.* A.P longis GMV *cf. ad p. 218, 16* suis locis *Kroll*

duobus temporibus neque uno minus habere videantur ideoque in metris omnes breves omnesque longae inter se ipsae sint pares, lateat tamen nescio quid, quod supersit aut desit. nam versuum propria condicio
85 est, ideoque in his quaedam etiam communes, veritas vero [quia] patitur aeque brevem esse vel longam vocalem, cum est sola, quam cum eam consonantes una pluresve praecludunt. certe in dimensione pedum syllaba, quae est brevis, insequente alia vel brevi, quae tamen duas primas consonantes habeat, fit longa, ut
86 'agrestem tenui musam': nam 'a' brevis, 'gres' brevis, faciet tamen longam priorem: dat igitur illi aliquid ex suo tempore. quo modo, nisi habet plus quam quae brevissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus? nunc unum tempus accommodat priori et unum accipit a sequente: ita duae natura breves positione sunt temporum quattuor.

87 Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent aliosque damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprendi. licet igitur paeana sequatur Ephorus, inventum a Tharsimacho, probatum ab Aristotele, dactylumque ut temperatos brevibus ac longis, fugiat ⟨spondeum et⟩ trochaeum, alterius tarditate nimia, alterius celeri-
88 tate damnata, herous, qui est idem dactylus, Aristoteli

11 cf. Verg. ecl. 1, 2. 6, 8 18 cf. Mayer, Theophrasti π. λ. frg. p. 88 sq. 22 Arist. rhet. 3, 8

AGMPV] 1 videatur AGMPV 3 ipsae *Spa.* obsessae (obesse M) *ll.* quid quod *idem* quidquid A (G) si quidquam MV(P) *supra* quam *addito* quod 5 veritas *i. e.* ἡ κατὰ φύσιν ἕξις 6 quia A^{2}MPV qui AG *seclusi* utique *Spa.* 8 pluresve A^2 *ras.*, PV etreue G plures M praecludunt] praecedunt *ll. cf. 1, 11, 7. 7, 1, 31. 10, 5, 7* 9 vel brevi *i. e. licet sit brevis* 11 nam a A^1 **ma A^2 Λ. n. a. (*sic*) G meditaris avena MPV 18 miseror A^1?G 19 aliosque] alios P^{1}V 22 th*r*asima*cho* A^2(V) thrasymacho P 23 spondeum et *suppl. ed. Camp. cf. Cic. orat. 194* molossum et *in mg.* A^2 24 nimia *Ha.* etenim *ll.*

amplior, iambus humilior videatur, trochaeum ut nimis currentem damnet eique cordacis nomen inponat, eademque dicant Theodectes ac Theophrastus, similia post eos Halicarnaseus Dionysius: inrumpent etiam ad 89 iustos, nec semper illis heroo aut paeane suo, quem, quia versum raro facit, maxime laudant, uti licebit. ut sint tamen aliis alii crebriores, non verba facient, quae neque augeri nec minui nec sicuti ⟨toni⟩ modulatione produci aut corripi possunt, sed transmutatio et conlocatio, plerique enim ex commissuris eorum vel 90 divisione fiunt pedes. quo fit ut isdem verbis alii atque alii versus fiant, ut memini quendam non ignobilem poetam talem exarasse:

astra tenet caelum, mare classes, area messem.

hic retrorsum fit sotadeus. itemque ⟨e⟩ sotadeo evadit retro trimetros:

caput exseruit mobile pinus repetita.

miscendi ergo sunt curandumque ut sint plures, qui 91 placent, et circumfusi bonis deteriores lateant. nec vero in litteris syllabisque natura mutatur, sed refert, quae cum quaque optime coeat. plurimum igitur auctoritatis, ut dixi, et ponderis habent longae, celeritatis breves: quae si miscentur quibusdam longis, currunt, si continuantur, exultant. acres quae ex brevibus ad longas 92 insurgunt, leviores quae a longis in breves descendunt.

---

3 *περὶ λέξεως* frg. 19 S. 4 de comp. c. 17 sq.

AGMPV] 1 humilior *Victor.* (*Cic. orat. 192*) humanior *ll.* 2 inponant A[1]GMV 4/5 ad iustos] adiutos AGP aduitos V in adiunctos A[2] devintos M ad vetitos *Kroll* 7 sit A[1]GMV 8 *suppl. Christ* 9 possint PV 12 non *om.* AG 13 talem exarasse *Ha.* talelarasse G tal*iter lus*isse A ita declarasse MP ita declasse V 15 e *add. Ha.* evadit *Kiderlin* adiii A (adiit A[2]) adiu GMPV 20 sed] seu A 22 ponderis PV (*Diom. p. 467, 5 K.*) conderes G comperis M conditurae A[2] *ras.* 25 leviores AGMP, *corr.* V *Diom.* leniores *Re. Edd.* (breviores V[1]) descendunt MPV *Diom.* discedunt AG

optime incipitur a longis, recte aliquando a brevibus,
ut 'novum crimen': levius a duabus brevibus, ut 'ani-
madverti iudices', sed hoc pro Cluentio recte, quia
initium eius partitionis simile est, quae celeritate
93 gaudet. clausula quoque e longis firmissima est, sed
venit et in breves, quamvis habeatur indifferens
ultima. neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi
brevem, quia videtur aliquid vacantis temporis ex eo,
quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas
intellego multum referre, verene longa sit quae cludit,
an pro longa. neque enim tam plenum est 'dicere
incipientem timere', quam illud 'ausus est confiteri'.
94 atqui si nihil refert, brevis an longa sit ultima, idem
pes erit, verum nescio quo modo sedebit hoc, illud
subsistet. quo moti quidam longae ultimae tria tem-
pora dederunt, ut illud tempus, quod brevis ex loco
accipit, huic quoque accederet. nec solum refert, quis
clauda<t pes, sed et claude>ntem quis antecedat.
95 retrorsum autem neque plus tribus, iique si non ternas
syllabas habebunt, repetendi erunt (absit tamen poetica
observatio), neque minus duobus: alioqui pes erit, non
numerus. potest tamen vel unus esse, dichoreus si
96 unus est, qui constat e duobus choreis. itemque paean,
qui est ex choreo et pyrrichio, quem aptum initiis

2 Lig. 1, 1 3 Cluent. 1, 1 11 Mil. 1, 1 12 Lig. 1, 1

AGMPV] 1 a *om.* A^1G 2 novum A^2P nociem G nocimen M nociue V levibus (*sic*) a duabus *Diom.* levibus AGMPV lenius a duabus brevibus *Ha.* 3 hoc A *om.* GMPV quia AG quod M *ras.* P,V 4 partitioni P 5 6 sed venit A^2 *Diom.* sedvent A^1 secluent GM sed cluent V sed cludent P 6 in *eras.* P 8 vacantis *Diom.* P vocantis A^1GV vacanti A^2M tempori AGM 10 verene] utrumne PV 12 inopinate tim. PV *cum v. l.* inopinanter 16 loco *Spa.* longo A^1G longa A^2MPV 18 *suppl. Spa et Mei.* claudātem G claud*at et* P claudat *et* A,V claudet M 19 neque *Ba.* quae *ll.* 20 absit tamen A^2MP^2 sit tamen AP^1V sit tam G

putant, vel contra, qui est e tribus brevibus et longa, cui clausulam adsignant: de quibus fere duobus scriptores huius artis locuntur, alii omnes, ut quoque sint loco
longae, temporum quod ad rationem pertineat, paeanas 4
appellant. est et dochmius, qui fit ex bacchio et iambo 97
vel iambo et cretico, stabilis in clausulis et severus. spondius quoque, quo plurimum est Demosthenes usus, non eodem ⟨modo⟩ semper se habet: optime praecedet eum creticus, ut in hoc: 'de qua ego nihil dicam nisi depellendi criminis causa.' non nihil est, quod supra dixi multum referre, unone verbo sint duo pedes conprehensi an uterque liber. sic enim fit forte 'criminis causa', molle 'archipeiratae', mollius, si tribrachys
praecedat, 'facilitates, temeritates'. est enim quoddam 98
ipsa divisione verborum latens tempus, ut in pentametri medio spondio, qui nisi alterius verbi fine, alterius initio constat, versum non efficit. potest, etiam si minus bene, praeponi anapaestus: 'muliere non solum
nobili, verum etiam nota.' cum anapaestus et creticus, 99
iambus quoque, qui est utroque syllaba minor: praecedet enim tres longas brevis. sed ⟨et⟩ spondeus iambo recte praeponitur: [in] 'armis fui'. cum spondeus, et bacchius: sic enim fiet ultimus dochmius:
'in armis fui.' ex his, quae supra probavi, apparet 100
molosson quoque clausulae convenire, dum habeat ex quocumque pede ante se brevem: 'illud scimus, ubi-

9 Cael. 13, 31 18 ibid. 24 Lig. 3, 9

AGMPV] 1 e $MP^{2}V$ ex A^{2} *om.* $A^{1}GP^{1}$ et $A^{2}P^{2}$ *om.* $A^{1}GMP^{1}V$ 3/4 ut quoque sint loco longae] ut quocumque (quotcumque $A^{2}P^{2}$) sint quoque (*sic*) AGM, P (*is om.* quoque) V in quocumque sit loco longa *Ha.* 6 vel ex *Rufin. p. 577* vel A ver G 8 non eodem modo *Ha.* neodem $A^{1}G$ in eodem $A^{2}MV$ in midiam *ras.* P 10 causa non *Ha.* causam $A^{1}G$ causa $A^{2}MPV$ 11 sint duo pedes sint G duo pedes sint M 13 archiperatae AG pir- $A^{2}MPV$ 21 et *add. Re.* 22 armis *Re.* in armis P^{1} isdem in armis AGM($P^{2}V$)

101 cumque sunt, esse pro nobis.' minus gravis erit spon-
deus, praecedentibus ⟨choreo⟩ et pyrrichio, ut 'iudicii
Iuniani', et adhuc peius priore paeane, ut 'Brute dubi-
tavi', nisi potius hos esse volumus dactylum et bac-
chium. duo spondei non fere se iungi patiuntur, quae
in versu quoque notabilis clausula est, ni cum id fieri
potest ex tribus quasi membris: 'cur de perfugis
nostris copias comparant contra nos?' una syllaba,
102 duabus, una. ne dactylus quidem spondeo bene prae-
ponitur, quia finem versus damnamus in fine orationis.
bacchius et claudit et sibi iungitur: 'venenum timeres',
vel choreum et spondeum ante ⟨se⟩ amat: 'ut venenum
timeres'. contrarius quoque qui est, cludet, nisi si
ultimam syllabam longam esse volumus, optimeque
habebit ante se molosson: 'civis Romanus sum', aut
103 bacchium: 'quod hic potest, nos possemus.' sed verius
erit claudere choreum praecedente spondeo, nam hic
potius est numerus: 'nos possemus' et 'Romanus sum'.
claudet et dichoreus, id est idem pes sibi ipse iungetur,
quo Asiani sunt usi plurimum, cuius exemplum Cicero
ponit: 'patris dictum sapiens temeritas fili compro-
104 bavit.' accipiet ante se choreus et pyrrichium: 'omnis
prope cives virtute, gloria, dignitate superabat.' cludet

---

2 Cluent. 1, 1 3 orat. 1, 1 7 ibid. 66, 223 11 Cael. 14, 33 15 Verr. 5, 62, 162 16 Lig. 4, 10 21 orat. 63, 214 22 Cael. 14, 34

AGMPV] 2 praecedentibus G praecedenti *** A praecedente se A^2MV *item sed* te se *ras. maiore* P choreo *suppl. Kroll* palimbacchio *Butler* et *om.* AMV iudicii A^2MP iudici A^1GV 4 hos GV hoc AMP 5 fere se *Enderlein* fere ** A ferest G fere MPV 6 notabilis *Edd. vett.* (nobilis P^2? *Camp.*) nobis *ll.* ni A ne GMP^1 nec P^2 nisi A^2 neque V 8 comparant P *Cic. orat. 223 et Rufin. p. 579 H.* comparat is A comparatis GMV 9 una *om.* A^2MV 12 se *add. Re.* 13 quis est A^1GMV quis P 14 syllabam] sed ultimam PV *om.* M 15 cibis R G cibis *resp.* A cibis resper MP^2 cibis respon V *em. Spa.* 17 hic] sic? *cf. p. 221, 12* 19 ipsi P

et dactylus, nisi eum observatio ultimae creticum facit: 'muliercula nixus in litore.' habebit ante se bene creticum et iambum, spondeum male, peius choreum.
cludit amphibrachys: 'Q. Ligarium in Africa fuisse', si 105
non eum malumus esse bacchium. non optimus est trochaeus, si ulla est ultima brevis, quod certe sit necesse est: alioqui quo modo claudet, qui placet plerisque, dichoreus? illa observatione ex trochaeo fit
anapaestus. idem trochaeus praecedente longa fit 106
paean, quale est 'si potero' et 'dixit hoc Cicero', 'obstat invidia'. sed hunc initiis dederunt. cludet et pyrrichius choreo praecedente, nam sic paean est. sed omnes hi, qui in breves excidunt, minus erunt stabiles nec alibi fere satis apti, quam ubi cursus orationis exigitur et
clausulis non intersistitur. creticus et initiis optimus: 107
'quod precatus a diis inmortalibus sum', et clausulis: 'in conspectu populi Romani vomere postridie.' apparet vero, quam bene eum praecedant vel ἀνάπαιστος vel ille, qui videtur fini aptior, paean. sed et se ipse sequitur: 'servare quam plurimos.' sic melius quam choreo praecedente 'quis non turpe duceret?', si ultima brevis pro longa sit: sed fingamus sic: 'non turpe
duceres.' sed hic est illud inane, quod dixi: paulum 108
enim morae damus inter ultimum atque proximum verbum, et 'turpe' illud intervallo quodam producimus:

---

2 Verr. 5, 33, 86 4 Lig. 1, 1 16 Mur. 1, 1 17 Phil. 2, 25, 63 20 Lig. 12, 38 21 Phil. 2, 25. 63

AGMPV] 2 se *om.* P 5 est P et A e GMV 6 ulla *om.* P ulla est *om.* MV ultima est MPV 7 qui placet] per places (perplacens *scil.*) V qui * placet P *verba* quo modo—8 dichoreus *del. di Capua* 8 illa *i. e.* ultimae *cf. l. 1* 11 hunc A^2 huc AGM hoc PV 12 sic *Re.* si *ll.* 17 populi Romani *Quint. supra p. 202, 26* populi R (*sic*) V populis AG populi MP 19 fini *Re.* fine *ll.* sed et] sicut et P sunt et MV 20 sic *Re.* sit *ll.* 21 quis *om.* MV 22 pro M p̄ A^1G pre A^2V praecedens P sic *Ba.* si *ll.* *hinc deficit* M (— *10, 1, 59*)

alioqui sit exultantissimum et trimetri finis: 'quis non
turpe duceret?' sicut illud 'ore excipere liceret' si
iungas, lascivi carminis est, sed interpunctis quibus-
109 dam et tribus quasi initiis fit plenum auctoritatis. nec
ego, cum praecedentis pedes posui, legem dedi, ne
alii essent, sed quid fere accideret ⟨et⟩ quid in prae-
sentia videretur optimum, ostendi. qui non optime est
sibi iunctus ἀνάπαιστος, ut qui sit pentametri finis, vel
ῥυθμός, qui nomen ab eo traxit: 'nam ubi libido domi-
natur, innocentiae leve praesidium est' (nam synaliphe
110 facit ut duae ultimae syllabae pro una sonent), melior
fiet praecedente spondeo vel bacchio, ut si idem mutes
'leve innocentiae praesidium est'. non me capit, ut a
magnis viris dissentiam, paean, qui est ex tribus brevi-
bus et longa: nam est et ipse una plus brevi ἀνάπαιστος
'facilitas' et 'agilitas'. qui quid ita placuerit his, non
video, nisi quod illum fere probaverunt, quibus lo-
111 quendi magis quam orandi studium fuit. nam et ante
se brevibus gaudet pyrrichio vel choreo 'mea facilitas,
nostra facilitas', ac praecedente spondeo tamen plane
finis est trimetri, cum sit per se quoque. ei contrarius
principiis merito laudatur: nam et primam stabilem
et tres celeres habet. tamen hoc quoque meliores
alios puto.
112 Totus vero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut
oratio, quae ferre debet ac fluere, dimetiendis pedibus

2 Verr. 5, 45, 118   9 Crassus in Cic. orat. 65, 219   or. frg. p. 301 M.

AGPVW] 1 sit A^2 si AGV *om.* PW   6 aliis A^1GV sed *s. l.* W   sed quid *ras.* A^2 quid sed G   quodsi id V^1 et *add. Spa.*   in *Re.*   ut *ll.*   7 qui non *Kroll* quidem $A^1GP^1VW^1$ et quidem $A^2P^2W^2$ 15 ipse W^2 ipsa $AGPVW^1$ 16 qui quid *Ha.*   quicquid *ll.*   17 probaverint PVW   19 mea *Ba.*   neo A^1G   ne A^2 nec PVW   19/20 facilitas *ante* (PW) *vel post* (V) nostra *om.* PVW   21 cum sit per se quoque *glossema putat Ha.*   26 ferri PW^2 *Edd.*   demetiendis AGVW

ac perpendendis syllabis consenescat: nam id cum
miseri, tum in minimis occupati est: neque enim qui 113
se totum in hac cura consumpserit, potioribus vacabit,
si quidem relicto rerum pondere ac nitore contempto
'tesserulas', ut ait Lucilius, 'struet et vermiculate inter
se lexis conmittet'. nonne ergo refrigeretur sic calor et
impetus pereat, ut equorum cursum delicati minutis
passibus frangunt? quasi vero fecerint ⟨sibi numeros, 114
non hi⟩ sint in compositione deprensi, sicut poema
nemo dubitaverit spiritu quodam initio fusum et aurium
mensura et similiter decurrentium spatiorum obser-
vatione esse generatum, mox in eo repertos pedes.
satis igitur in hoc nos componet multa scribendi exer-
citatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. neque 115
vero tam sunt intuendi pedes quam universa con-
prensio, ut versum facientes totum illum decursum,
non sex vel quinque partes, ex quibus constat versus,
adspiciunt: ante enim carmen ortum est quam obser-
vatio carminis, ideoque illud 'Fauni vatesque canebant'.
ergo quem in poemate locum habet versificatio, eum 116
in oratione compositio.

Optime autem de illa iudicant aures, quae plena sentiunt et parum expleta desiderant et fragosis offenduntur, levibus mulcentur et contortis excitantur et stabilia probant, clauda deprendunt, redundantia ac nimia fastidiunt. ideoque docti rationem componendi intellegunt, etiam indocti voluptatem. quaedam vero

---

5 Lucilii frg. v. 84 sq. M. 19 Enni ann. 222

AGPVW] 5 vermiculata A inter *Re.* in *ll.* 8 *supplevi Zumptium secutus* 9 sint *om.* GPVW deprehensi GPVW 10 spiritu *Kroll* peritu AG perito A^2,V (*cum v. l.* perituro), *corr.* P perituro W *cum v. l.* perito 13 hoc *om.* GW^1 nos *om.* P 15 sunt A sit G sint PVW 15/16 comprehensio GPVW 22 optima G 24 et *ante* levibus *add.* VW^2 *sed duo tripertita asyndeto distinguntur* lenibus P 25 claudant AG

117 tradi arte non possunt. mutandus est casus, si durius is, quo coeperamus, feratur. num, in quem transeamus ex quo, praecipi potest? figura laboranti compositioni variata saepe succurrit. quae? cum orationis, tum etiam sententiae. num praescriptum eius rei ullum est? occasionibus utendum et cum re praesenti deliberan-
118 dum est. iam vero spatia ipsa, quae in hac quidem parte plurimum valent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? cur alia paucioribus verbis satis plena vel nimium, alia pluribus brevia et abscisa sint? cur in circumductionibus, etiam cum sensus finitus
119 est, aliquid tamen loci vacare videatur? 'neminem vestrum ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi atque hanc opinionem populi Romani fuisse.' cur 'hosce' potius quam 'hos'? neque enim erat asperum. rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. cur non satis sit 'sermonem vulgi fuisse'? compositio enim patiebatur: ignorabo, sed ita ut audio hoc, animus accipit plenum sine hac geminatione non
120 esse: ad sensum igitur referenda sunt. † necquis satis forte, quid severum, quid iocundum sit, intellegent, facient quidem natura duce melius quam arte, sed naturae ipsi ars inerit.

121 Illud prorsus oratoris, scire ubi quoque genere compositionis sit utendum. ea duplex observatio est: altera, quae ad pedes refertur, altera, quae ad conpren-

---

12 Verr. 1, 1, 1

AGPVW] 3 figura*e* ∗ A figurae P(V)W^2 figurant G 4 succurrunt PV(W) 5 nullum VW 6 et *om.* P 7 est. iam *Ha.* etiam AGVW enim P^2 (*om.* P^1) 10 sint A sunt GPW *om.* V (abscissa) 16 sentiam A^2PVW sententiam A^1?G 18 ignorabam PVW ita ut PW ita AGV ut *corr.* T 20 ad sensum A^2P^4V adsensur A^1?G sensum PW necquis A nequis GPVW *fort.* ecqui non satis forte—21 intellegent? facient *etc.* 21 sit A^2PVW sint AG intellegent G intelleg*et* ∗ A intellegere P(VW) 22 faciat PW faciet V 25 est A *Diom. p. 466 K.* *om.* GPVW

siones, quae efficiuntur ex pedibus. ac de his prius. 122
dicimus igitur esse incisa, membra, circumitus. incisum, quantum mea fert opinio, erit sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri. tale est enim, quo Cicero utitur: 'domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas.' fiunt autem etiam singulis verbis incisa: 'diximus, testes dare volumus': incisum est 'diximus'. membrum autem est 123
sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus et per se nihil efficiens. '*oi* callidos homines' perfectum est, sed remotum a ceteris vim non habet, ut per se manus et pes et caput: 'o rem excogitatam.' quando ergo incipit corpus esse? cum venit extrema conclusio: 'quem quasi nostrum fefellit, id vos ita esse facturos?' quam Cicero brevissimam putat. itaque fere incisa et membra mutila sunt et conclusionem utique desiderant. perihodo plurima nomina dat 124
Cicero: ambitum, circumitum, comprensionem, continuationem, circumscriptionem. genera eius duo sunt: alterum simplex, cum sensus unus longiore ambitu circumducitur, alterum, quod constat membris et

---

5 orat. 67, 223 7, 10, 12, 14 ibid. § 225 ex or. p. Corn. 2 frg. 2 H. 2 Sch. 18 orat. 61, 204

AGPVW] 1 quae ipsae *Diom.* ex] et G e A ac] et P 2 dicimus *Spa.* diximus *ll.* 3 fert *Diom. ras.* A, P refert GVW sensus—4 conclusus *Diom.* $P^4 W^2$ sensu non (*utrumque ras.* A) expleto (exple*tum* A) numero conclusum AG(P) VW^1 4 plerumque *Diom.* 6 superabat at *ras.* A superabas G (*sine* at) at *om.* W^1 7 ut diximus PV 9 numeris *ras.* P membris AGVW (*om. Diom.*) 10 oi AG id o P enim P^2 ideo VW o *Edd.* 11 a *Diom.* PVW a * A ac G 14 quasi AGVW *Diom.* quaeso *Cic. Ruf. p. 579 H.* P 16 membra *Diom.* P *corr.* W in membra AGVW^1 mutila *Christ* multa *Diom.* mixta AGPV divisa mista W (mixta *in mg.*) 18 circumitum *etiam* A (*ut* G) 20 longiorem (longiore A) ambitum A^1G longiore * ambitu P longiore ex ambitu W 21 ex membris *Diom. p. 466* et *Diom.* $P^4 W^2$ *om.* AGP^1VW^1

incisis, quae plures sensus habent: 'aderat ianitor car-
125 ceris, carnifex praetoris', reliqua. habet perihodos mem-
bra minimum duo. medius numerus videtur quattuor,
sed recipit frequenter et plura. modus eius a Cicerone
aut quattuor senariis versibus aut ipsius spiritus modo
terminatur. praestare debet, ut sensum concludat: sit
aperta, ut intellegi possit, non inmodica, ut memoria
126 contineri. membrum longius iusto tardum, brevius
instabile est. ubicumque acriter erit et instanter ⟨et⟩
pugnaciter dicendum, membratim caesimque dicemus,
nam hoc in oratione plurimum valet adeoque rebus
accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam
numeros adhiberi oporteat et cum dicente aeque au-
127 dientem inhorrescere. membratim plerumque narrabi-
mus aut ipsas perihodos maioribus intervallis et velut
laxioribus nodis resolvemus, exceptis quae non do-
cendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Pro-
serpinae raptus: hic enim lenis et fluens contextus
128 decet. perihodos apta prohoemiis maiorum causarum,
ubi sollicitudine, commendatione, miseratione res eget,
item communibus locis et in omni amplificatione, sed
poscitur tum austera, si accuses, tum fusa, si laudes.
129 multum et in epilogis pollet. totum autem hoc ad-
hibendum est, quod sit amplius compositionis genus,
cum iudex non solum rem tenet, sed etiam captus
est oratione et se credit actori et voluptate iam du-

---

1 Verr. 5, 45, 118 17 cf. ibid. 4, 48

AGPVW] 1 quae PW quod AGV *Diom.* habent AGPW habet A^2V *Diom.* 2 et carnifex GPVW et reliqua A^2W^2 3 minimum *Re.* P^4 minime AGV^2W^2 (mihi sine dubio V^1W^1) 4 eius AGW ei PV 6 terminatus PVW^1 8/9 brevius instabile *Ba.* brevium stabile A^1?GW^1 brevius stabile $A^2P^2VW^2$ 9 et *add. Ha.* 10 pugnaciterque PW^2 11 in altercatione *Spa.* 12 accommodata AGV(W) 13 aeque A^2 atque AGPVW 19 aptas A^1 (aptast *Ha.*) 20 ibi G commendatio AG 22 poscitur *Re.* poscit APW^2 possit GVW^1 fusa si A^2P^2W fusis G fusa V fusi? A 23 hoc *om.* GVW

citur. historia non tam finitos numeros quam orbem quendam contextumque desiderat. namque omnia eius membra conexa sunt, et quoniam lubrica est, hac atque illac fluit, ut homines, qui manibus invicem adpre- 4
hensis gradum firmant, continent et continentur. de- 130
monstrativum genus omne fusiores habet liberioresque numeros, iudiciale et contionale ut materia varium est, sic etiam ipsa conlocatione verborum.

Ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, secunda tractanda est. nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia ornatius, alia gracilius esse dicenda? gravibus, subli- 131
mibus, ornatis longas magis syllabas convenire? ita ut lenia spatium, sublimia et ornata claritatem quoque vocalium poscant: his contraria magis gaudere brevibus, argumenta, partitionem, iocos et quidquid est sermoni magis simile? itaque componemus pro- 132
hoemium varie atque ut sensus eius postulabit. neque enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit et optimam compositionem esse prohoemii, ut est apud Asinium, dixit: ‘si, Caesar, ex omnibus mortalibus, qui sunt ac fuerunt, posset huic causae disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit’: non quia negem hoc † aut bene esse 133
compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principiis recusem. nam iudicis animus

---

19 frg. Celsi 19 M. 21 or. Rom. frg. p. 500 M.

AGPVW] 1 orbem PW^2 ob rem AG, W^1*?* obicem A^{2}V 3/4 est ac A (est A^2)V et hac GW est (*ras.* P^2) ** (*6 lit. eras.*) illac P *corr. Spa.* 4 ut *ras.* A et G 10 quis *om.* A^{1}GPVW dubitatur PVW 12 gravius esse PVW 15 vocalium poscant A^2 vocabilia (vocabula VW) potest quam GVW vocum poscant *ras.* P gaudere *Spa.* laudere AG laudare V ludere A^2 laudarem PW 16 partitionem P partitionis V(W) partitione A^{1}G locos *ll. corr. Edd.* 18 postulavit A^{1}G 21 ut est A^{2}P autem G ut VW 24 aut bene *ll.* (*sed* aut *eras.* P) aut *del. Re. puto* amoene

varie praeparatur: tum miserabiles esse volumus, tum modesti, tum acres, tum graves, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. haec ut sunt diversa natura, ita dissimilem componendi quoque rationem desiderant. an similibus Cicero usus est numeris in
134 exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? narratio fere tardiores atque, ut sic dixerim, modestiores desiderat pedes ex omnibus maxime mixtos. nam et verbis, ut saepius pressa est, ita interim insurgit, sed docere et infigere animis res semper cupit, quod minime festinantium opus est. ac mihi videatur tota narratio constare longioribus membris, brevioribus
135 perihodis. argumenta acria et citata pedibus quoque ad hanc naturam commodatis utentur, non dumtaxat trochaeis (quae celeria quidem, sed sine viribus sunt), verum iis, qui sunt brevibus longisque mixti, non
136 tamen plures longas quam brevis habent. iam illa sublimia spatiosas clarasque voces habent, amant amplitudinem dactyli quoque ac paeanis, etiam si maiori ex parte syllabis brevibus, temporibus tamen satis pleni. aspera contra iambis maxime concitantur, non solum quod sunt e duabus modo syllabis eoque frequentiorem quasi pulsum habent, quae res lenitati contraria est, sed etiam quod omnibus pedibus insurgunt et a brevibus in longas nituntur et crescunt, ideoque
137 meliores choreis, qui ab longis in breves cadunt. summissa, qualia in epilogis sunt, lentas et ipsa, set minus exclamantis exigunt.

AG(H)PVW] 2 blanditiis flectere P^{2}V blandi flectere P^{1}W 4 ita *ras.* A ad G *om.* PVW (*recte opinor*) 8 ex *Spa.* et AGPVW 9/10 et docere *Ha.* 11 ac] ut *Spa.* videtur PVW 13 argumenta *hic def.* A *adsumpsi* H 14 commodatis GHVW acc. PW^2 dumtaxat] dum ita ut *ll.* 16 iis qui sunt G vis qui sint H quamvis sint PVW mixta PV(W) 17 habent. iam] habentia *ll.* 19 adactali GH a dactyli P(V)(W) maiori W maior GHP maiō V 21 concitantur *Re.* P^4 concitatus *ll.* 24 insurgent G 27 sunt *om.* PW^2 sit V sed W^1 ipsa, sed *Re.* ipsas et GHVW ipsa et P

Vult esse Celsus aliquam et superbiorem compositionem, quam equidem si scirem, non docerem: sed sit necesse est tarda et supina, verum nisi ex verbis atque sententiis perversis id quaeritur, satis odiosa esse non poterit.

Denique, ut semel finiam, sic fere componendum, 138
quo modo pronuntiandum erit. age non in prohoemiis plerumque summissi, nisi cum in accusatione concitandus est iudex aut aliqua indignatione complendus, in narratione pleni atque expressi, in argumentis citati atque ipso etiam motu celeres sumus? [ut] in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerumque deiecti et infracti? atqui corporis quoque motus sua 139
quaedam ⟨amat⟩ tempora, et ad signandos pedes non minus saltationi quam modulationibus adhibetur musica ratio numerorum. quid? non vox et gestus accommodatur naturae ipsarum, de quibus dicimus, rerum? quo minus id mirere in pedibus orationis, cum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. itaque tragoediae, ubi necessest, ad- 140
fectatus etiam tumor rerum et ⟨verborum⟩ spondeis atque iambis maxime continetur:

en impero Argis, sceptra mihi liquit Pelops.

---

1 frg. 20 M. 23 Trag. inc. frg. 55 R.

GHPVW] 1 aliqua GHVW aliquando *Ki.* superbiorem *Spa.* superiorem *ll.* 2 scirem, non *Spa.* scire non W scireno GH scire nos PV 4 perversis *Kroll* per se si *ll.* 7 age] ate GH at enim VW an W^2 *ras.* P^2 *Edd. sed cf. 1, 10, 27. 10, 1, 48* 8 summissi P^2W^2 summis GHP sumus VW^1 11 ipsum GH ut *secl. Spa.* 14 *supplevi Gablerum secutus* ad signandos *Ha.* ad signos GH ad signa (pedum) PVW 16 gestus *Bu.* textus G^1 testus G^2H actus PW^2 artus VW 17 naturae P natura GHVW 18 mirere *Spa.* inire GHV mire W mir*um* P, W^2 20 tragoediae *om.* HPVW ubi recesset GH ubi nec. est PVW 20/21 adfectatus (*sic*) G adfectamus HP(V)(W) 21 tumor rerum et GH(V)(W) tumore*m qui* P verborum *add. Kroll* 23 enim peroargis G enim pero argus HPW (*om.* V)

at ille comicus aeque senarius, quem trochaicum vocant, pluribus choreis, qui trochaei ab aliis dicuntur, pyrrichiisque decurrit, sed quantum accipit celeritatis,
141 tantum gravitatis amittit:

quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

aspera vero et maledica, ut dixi, etiam in carmine iambis grassantur:

quis hoc potest videre, quis potest pati,
nisi inpudicus et vorax et aleo?

142 in universum autem, si sit necesse, duram potius atque asperam compositionem malim esse quam effeminatam et enervem, qualis apud multos, et cotidie magis, lascivissimis syntonorum modis saltat. ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua
143 et in eosdem semper pedes ire. nam et versificandi genus est unam legem omnibus sermonibus dare, et id cum manifestae adfectationis est, cuius rei maxime cavenda suspicio est, tum etiam taedium ex similitudine ac satietatem creat, quoque est dulcius, magis perdit ** atque et fidem et adfectus motusque omnis, qui est in hac cura deprensus, nec potest ei credere aut propter eum dolere et irasci iudex, cui putat hoc
144 vacare. ideoque interim quaedam quasi solvenda de industria sunt, et quidem illa maximi laboris, ne laborata videantur. sed neque longioribus quam oportet, hyperbatis compositioni serviamus, ne quae eius rei gratia fecerimus propter eam fecisse videamur, et certe

---

5 Terent. Eun. 46 8 Catull. 29, 1

GHPVW] 6 maledica ut *Edd. vet.* male dicunt GHPVW 13 saltitantes PVW 15 in *Edd.* id GH ideo PVW 17 manifeste adfectatione cuius GH manifesta affectatione cui PW manifesta affectatio si cuius V *corr. Spa.* 19 quodque PVW 20 *possis* ⟨dissip⟩atque amittitque *Re. Edd.* *solum* atque *ll.* 23 interim] intim̄ H intima PVW 24 et quidem *Spa.* quidam GH quedam *partim ras.* P, VW 26 ne *om.* GH rei *om.* PVW

nullum aptum atque idoneum verbum permutemus gratia levitatis. neque enim ullum erit tam difficile, 145 quod non commode inseri possit, nisi quod in evitandis eius modi verbis non decorem compositionis quaerimus, sed facilitatem. non tamen mirabor, Latinos magis indulsisse compositioni quam Atticos, quo minus in verbis habeant venustatis et gratiae, nec vitium 146 duxerim, si Cicero a Demosthene paulum in hac parte descivit. sed quae sit differentia nostri Graecique sermonis explicabit summus liber.

Compositio (nam finem inponere egresso destinatum modum volumini festino) debet esse honesta, iocunda, varia. eius tres partes: ordo, coniunctio, numerus. ratio 147 in adiectione, detractione, mutatione: usus pro natura rerum, quas dicimus: cura ita magna, ut sentiendi atque eloquendi prior sit: dissimulatio curae praecipua, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti et coacti esse videantur.

LIBER DECIMUS

[DE COPIA VERBORUM]

I. Sed haec eloquendi praecepta, sicut cogitationi 1 sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξις nominatur, accesserit: ad quam scribendo plus an

---

GHPVW] 2 erit ullum P 6/7 quamvis minus PVW cum minus *G. Meyer* 7 venustatis *Ammon* veritatis *ll.* 9 qua sint differentiam GH 15 re*i* P quam GHPVW[1] cura ita magna *Christ* cura idamagna *corr.* G cura rerumna G[1]? cura amagna H cura (circa VW[1]) magna PVW 16 eloquendi *Spa.* loquendi *ll.* 17 numerum GHP[1]VW numerus *corr.* P sponte fluxisse PVW spondet flexisse GH non arcessisse (acc- P) non (ne PVW*)* arcessiti (*sic*) G,H (*sed is* arcessisti) PVW 21 cogitationi GHV cognitioni PW 23 firma quaedam *Re.* forma quadam GH forme quedam PVW

legendo an dicendo conferatur, solere quaeri scio.
quod esset diligentius nobis examinandum, [citra] si
qualibet earum rerum possemus una esse contenti.
2 verum ita sunt inter se conexa et indiscreta omnia,
ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris labora-
tum. nam neque solida atque robusta fuerit umquam
eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit, et citra
lectionis exemplum labor ille carens rectore fluitabit,
et qui sciet, quae quoque sint modo dicenda, nisi ta-
men in procinctu paratamque ad omnis casus habuerit
3 eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. non
autem ut quidquid praecipue necessarium est, sic ad
efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti.
nam certe, cum sit in eloquendo positum oratoris offi-
cium, dicere ante omnia est, atque hinc initium eius
artis fuisse manifestum est, proximam deinde imi-
tationem, novissimam scribendi quoque diligentiam.
4 sed ut perveniri ad summa nisi ex principiis non pot-
est, ita procedente iam opere minima incipiunt esse
quae prima sunt. verum nos non, quomodo sit insti-
tuendus orator, hoc loco dicimus (nam id quidem aut
satis aut certe uti potuimus dictum est), sed athleta,
qui omnis iam perdidicerit a praeceptore numeros,
quo genere exercitationis ad certamina praeparandus
sit. igitur eum, qui res invenire et disponere sciet,

GHPVW] 1 conferatur *Ed. Colon.* conferuntur GH consequantur P^2VW 2 citra GH cura PVW *del. Ed. Colon.* 4 sunt PVW sint GH 8/9 fluitabit et qui *Ha.* fluuit aū qui G fluit autem qui H fluit (fuit V) qui autem PVW 9 sciet G scunt H scierit P sciunt V scient W quae quoque GH quo quaeque PW quo quae V 9 10 tamen GH tamquam PVW 10 paratamque GH paratam quidem PVW 11 clausos thesauros V clausas thesauras H 12 quicque W^2 17 diligentia GH 18 pervenire HV summam P 19 iam opere PW^2 iam opere iam GHVW 20 sit GHV *om.* PW 22 athleta G(H)VW ut athleta PW^2 23 omnia PVW 23 24 numeros quo *Ed. Colon.* numuro quae GH nimirum quo PVW 25 igitur GH ita P^2VW

verba quoque et eligendi et conlocandi rationem per-
ceperit, instruamus, qua in ratione quod didicerit fa-
cere quam optime, quam facillime possit.
Num ergo dubium est, quin ei velut opes sint quae- 5
dam parandae, quibus uti, ubique cumque desideratum
erit, possit? hae constant ex copia rerum ac verborum.
sed res propriae sunt cuiusque causae aut paucis com- 6
munes, verba in universas paranda: quae si [in] rebus
singulis essent singula, minorem curam postularent:
nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent.
sed cum sint aliis alia aut magis propria aut magis
ornata aut plus efficientia aut melius sonantia, de-
bent esse non solum nota omnia, sed in promptu
atque, ut ita dicam, in conspectu, ut, cum se iudicio
dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit
electio. et quae idem significarent video solitos edi- 7
scere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et,
cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus
desideraretur, effugiendae repetitionis gratia sumerent
aliud, quod idem intellegi posset. quod cum est puerile
et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum:
turbam enim tantum modo congregat, ex qua sine
discrimine occupet proximum quodque.
Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim 8
orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus.
id autem consequimur optima legendo atque audiendo:
non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hac

GHPVW] 2 qua in oratione *ll.* qua ratione *Ed. Colon cf. 5, 11, 24* quod GH que PW quam V didicerit *Zumpt* dicere *ll.* 4 non ergo PW^2 5 uti *om.* HPVW ubique cumque GH ubicumque PVW 6 positae (GH) *vel* possit e (PV, ea W) constantia copia *ll.* 7 sint G 8 rebus *Re.* in rebus *ll.* 11 alias *Ostbye* 14 id ut ita GH 16 significarent, video] significarentur GH significarent PVW 16/17 solitos se dicere VW^1 solitos sepe dicere PW^2 18 essent usi *Ed. Colon.* esset usui *ll.* spatium GP^2 semet ipsum HPVW 20 $quod^1$ GHVW quo P 22 turbamtum GH turbamentum P^1?VW *corr. Edd. vet.* 26 consequimur GHP(V)W consequemur *Re.*

9 cura, sed quod quoque loci sit aptissimum. omnibus
enim fere verbis praeter pauca, quae sunt parum vere-
cunda, in oratione locus est. nam scriptores quidem
iamborum veterisque comoediae etiam in illis saepe
laudantur, sed nobis nostrum opus intueri sat est.
omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi
optima: nam et humilibus interim et vulgaribus est
opus, et quae nitidiore in parte videntur sordida, ubi
10 res poscit, proprie dicuntur. haec ut sciamus atque
eorum non significationem modo, sed formas etiam
mensurasque norimus, ut, ubicumque erunt posita,
conveniant, nisi multa lectione atque auditione ad-
sequi nullo modo possumus, cum omnem sermonem
auribus primum accipiamus. propter quod infantes a
mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati,
etiam si verba quaedam emisisse traduntur, tamen lo-
11 quendi facultate caruerunt. sunt autem alia huius na-
turae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil
significationis, quo potius utaris, intersit, ut 'ensis' et 'gla-
dius', alia quae, etiam si propria rerum aliquarum
sint nomina, τροπικῶς a sua re tamen ad eundem in-
12 tellectum feruntur, ut 'ferrum' et 'mucro'. nam per
abusionem sicarios etiam omnis vocamus, qui caedem
telo quocumque commiserunt. alia circuitu verborum

GHPVW] 1 quod GH quid PVW locis ita petissimum GH loci sita potissimum VW (*i. e.* loci sit appositissimum?) loco sit apt. P *cf.* quid signi 5, 10, 107 sq. illud mali 5, 12, 23 quod verborum 9, 4, 60 2 fere verbis P fere bis vel GH fere rebus vel VW^1 fere verbis vel W^2 5 intueri *Ed. Colon.* iτ̄ inveteri GH interim tueri PVW satis PW^2 7 nam *om.* $HPVW^1$ est *om.* P 8 quae nitidiore *Ed. Colon.* quaetidiorem GH quae utiliore V utiliore W quae cultiore *ras. corr.* P 9 propria GH 11 ut W^2 et $GHPVW^1$ 13 nullo modo GHV non PW possimus GHV omemisermonem GH omnem enim sermonem P^1VW 17 caruerunt GW^2 caruerint HPVW 20 alia quae P aliave GHVW 21 a sua re *Roehl* quare GHP^1V quasi *corr.* P quarum W *del. Maehly* 24 commiserunt. alia *Ha.* commiserit ītalia G *similiter rell. fere ll.*

plurium ostendimus, quale est ** et 'pressi copia
lactis'. plurima vero mutatione figurarum: scio 'non
ignoro' et 'non me fugit' et 'non me praeterit' et 'quis
nescit?' et 'nemini dubium est'. sed etiam ex proximo 13
mutuari libet. nam et 'intellego' et 'sentio' et 'video'
saepe idem valent quod 'scio'. quorum nobis ubertatem
ac divitias dabit lectio, ut non solum quo modo occur-
rent, sed etiam quo modo oportet utamur. non sem- 14
per enim haec inter se idem faciunt, nec sicut de in-
tellectu animi recte dixerim 'video', ita de visu ocu-
lorum 'intellego', nec ut 'mucro' gladium, sic mucro-
nem 'gladius' ostendit. sed ut copia verborum sic pa- 15
ratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel
audiendum est. nam omnium, quaecumque docemus,
hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quae tra-
duntur artibus (cum eo qui discit perductus est, ut
intellegere ea sine demonstrante et sequi iam suis
viribus possit), quia, quae doctor praecepit, orator
ostendit.

Alia vero audientis, alia legentis magis adiuvant. 16
excitat qui dicit spiritu ipso, nec imagine ambigua
rerum, sed rebus incendit. vivunt omnia enim et mo-
ventur, excipimusque nova illa velut nascentia cum
favore ac sollicitudine. nec fortuna modo iudicii, sed
etiam ipsorum qui orant periculo adficimur. praeter 17
haec vox, actio decora, commodata, ut quisque locus
postulabit, pronuntiandi vel potentissima in dicendo

---

1 Verg. ecl. 1, 81

GHPVW] 1 *excidit alt. exemplum cf. p. 234, 19. 22* 2 figurarum G figuramus PV (-nus) H, W 5 libet GHVW licet P *Edd.* 7/8 occurrent GH occurrerint PVW 10 visu V usu GHPW 12 ut copiosus HPVW 12/13 paratur *Ed. Colon.* paratus *ll.* 15 hoc P^2 haec GHP^1VW 21 et excitat PVW ambigua *Ammon* ambitu GH et ambitu PVW 24 solicitudine PW solitudine GHV nec forma m. *Gertz* 26 et actio PVW commodata ut *Bursian* commodat aut GH commodat ut PV cō-mēdat ut W quisque *Edd.* quis quisque GH quid quisque PVW

ratio et, ut semel dicam, pariter omnia docent. in
lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut
suus cuique favor aut ille laudantium clamor extor-
18 quet. pudet enim dissentire, et velut tacita quadam
verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim
et vitiosa pluribus placent, et a conrogatis laudantur
19 etiam quae non placent. sed e contrario quoque ac-
cidit, ut optime dictis gratiam prava iudicia non re-
ferant. lectio libera est nec ⟨ut⟩ actionis impetus
transcurrit, sed repetere saepius licet, sive dubites sive
memoriae penitus adfigere velis. repetamus autem et
tractemus et, ut cibos mansos ac prope liquefactos
demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non
cruda, sed multa iteratione mollita et velut confecta
memoriae imitationique tradatur.

20 Ac diu non nisi optimus quisque et qui credentem
sibi minime fallat legendus est, sed diligenter ac
paene ad scribendi sollicitudinem nec per partes modo
scrutandi omnia, sed perlectus liber utique ex integro
resumendus, praecipueque oratio, cuius virtutes fre-
21 quenter ex industria quoque occultantur. saepe enim
praeparat, dissimulat, insidiatur orator, eaque in prima
parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura.
itaque suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta
sint ignorantibus, ideoque erunt cognitis omnibus repe-
22 tenda. illud vero utilissimum, nosse eas causas, qua-
rum orationes in manus sumpserimus, et quotiens con-
tinget, utrimque habitas legere actiones: ut Demosthe-
nis et Aeschinis inter se contrarias, et Servi Sulpici

GHPVW] 4 velut *Ed. Colon.* illud *ll.* tacita GP^{2}W tanta HP^{1}V 6 vitiosa PVW vitios et GH placeant *Re.* laudantur PW^{1} laudetur GH laudentur VW^{2} 7 e *om.* GH 9 ut *add. Ha.* 11 penitus *om.* PVW repetimus GHPVW^{1} 12 tractamus PVW^{1} 13 demittimus *Ba.* dim. *ll.* (dis. *l.* W^{2}) 14 iteratione *corr.* P,W alteratione GHV,P^{1}? 19 scrutanda PVW 20 praecipue PW 22 dissimulatim insidiatus (-tis H insidias PW insidia V) *ll.* eaque *Ed. Colon* eatque G atque HV *ras.* P,W 26 illa GHP^{1}V 29 et Ethini G(H)

atque Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter, et Pollionis et Cassi reo Asprenate aliasque plurimas. quin etiam si minus pares videbuntur ali- 23 quae, tamen ad cognoscendam litium quaestionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes Tuberonis in Ligarium et Hortensi pro Verre. quid? etiam easdem causas ut quisque egerit utile erit scire. nam de domo Ciceronis dixit Calidius et pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiam si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat, et Pollio 24 et Messala defenderunt eosdem, et nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo Domiti Afri, Crispi Passieni, Decimi Laeli orationes ferebantur. neque id statim legenti persuasum sit, omnia, quae auctores dixerint, utique esse perfecta. nam et labuntur aliquando et oneri cedunt et indulgent ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendunt animum, nonnumquam fatigantur, cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. summi 25 enim sunt, homines tamen, acciditque his, qui, quidquid aput illos reppererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur. mo- 26 desto tamen et circumspecto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent quae non intellegunt. ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere quam multa displicere maluerim.

---

10 frg. 21 M. 18 orat. 29, 104 19 Ars poet. 359

GHPVW] 3 quin *del. Eussner cf. l. 6* 6 quid?] quis GHPVW^1 quin *corr.* PW 7 ut quisque egerit utile *Ed. Colon.* utrisque GHVW *utile* P 11/12 insignes pro G *corr.* P insignes at pro H,P^1?,VW 14 auctores *Becher* o͞mi auctores G(H) omnes auctores PVW optimi auctores *Sarpe* (o͞mi *ex praec.* o͞ma *repetitum*) 21 reperierunt GH repererunt P^2 reperitur P^{1}VW 23/24 modeste PVW modesta H 24 viribus GH 26 at si PVW^1

27 Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lec-
tionem poetarum multique eius iudicium sequuntur,
neque inmerito. namque ab his in rebus spiritus et
in verbis sublimitas et in adfectibus motus omnis et
in personis decor petitur, praecipueque velut attrita
cotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium
blanditia reparantur, ideoque in hac lectione Cicero
28 requiescendum putat. meminerimus tamen, non per
omnia poetas esse oratori sequendos nec libertate ver-
borum nec licentia figurarum: genus ostentationi com-
paratum et praeter id, quod solam petit voluptatem
eamque fingendo non falsa modo, sed etiam quaedam
incredibilia sectatur, patrocinio quoque aliquo iuvari:
29 quod alligata ad certam pedum necessitatem non sem-
per uti propriis ⟨poesis⟩ possit, sed depulsa recta
via necessario ad eloquendi quaedam deverticula con-
fugiat, nec mutare quaedam modo verba, sed exten-
dere, corripere, convertere, dividere cogatur: nos vero
armatos stare in acie et summis de rebus decernere et
30 ad victoriam niti. neque ego arma squalere situ ac
rubigine velim, sed fulgorem in iis esse qui terreat,
qualis est ferri, quo mens simul visusque praestringi-
tur, non qualis auri argentique, inbellis et potius ha-
benti periculosus.

31 Historia quoque alere oratorem quodam uberi io-
cundoque suco potest, verum et ipsa sic est legenda,

1 frg. π. λ. 20 S. 7 p. Arch. 6

GHPVW] 7 blanditia (-ta V) PVW libertate (*v. l. ad l. 9*) G blanditatū H ubertate *Kroll* 9 libertas G libertos H 12 eamque *Edd.* eamque etiam GH etiam eam PVW *(fuit igitur v. l.* et eam) 15 poesis *addidi* possint (possit W²) sed depulsi a recta PW² 16/17 confugiant PW² 18 cogantur PW² 20 ego PVW ergo GH squalere P squalore GHVW 21 fulgorem in iis esse qui *Herzog* fulgore nimis sequi (minis seque VW) GHVW fulgorem mūita esse qui P (esse *s. l.*) 22/23 perstringatur P¹ (*corr.* P²) perstringitur HVW 25 orationem HVW uberi *Spa.* moveri GHV molli PW

ut sciamus, plerasque eius virtutes oratori esse vitan-
das. est enim proxima poetis et quodam modo carmen
solutum est et scribitur ad narrandum, non ad proban-
dum, totumque opus non ad actum rei pugnamque
praesentem, sed ad memoriam posteritatis et ingenii
famam componitur: ideoque et verbis remotioribus et
liberioribus figuris narrandi taedium evitat. itaque, ut 32
dixi, neque illa Sallustiana brevitas, qua nihil apud
aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius,
apud occupatum variis cogitationibus iudicem et sae-
pius ineruditum captanda nobis est, neque illa Livi
lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem ex-
positionis, sed fidem quaerit. adde quod M. Tullius 33
ne Thucydiden quidem aut Xenophontem utiles ora-
tori putat, quamquam illum 'bellicum canere', huius
ore 'Musas esse locutas' existimet. licet tamen nobis
in digressionibus uti vel historico nonnumquam nitore,
dum in his, de quibus erit quaestio, meminerimus, non
athletarum toris, sed militum lacertis ⟨opus⟩ esse,
nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus di-
cebatur uti, vestem bene ad forensem pulverem fa-
cere. est et alius ex historiis usus et is quidem maxi- 34
mus, sed non ad praesentem pertinens locum, ex co-
gnitione rerum exemplorumque, quibus in primis in-
structus esse debet orator, nec omnia testimonia ex-
pectet a litigatore, sed pleraque ex vetustate dili-
genter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola
criminibus odii et gratia vacant.

15 orat. 12, 39 16 ibid. 19, 62

GHPVW] 2 poetas G^1 3 solutum est et GHP^1VW solutum *Edd. corr.* P 4 actum GH intuitum PV (*om.* rei), W 13 sed PVW et GH adde quod *Re.* audeo (audio VW^1) quia $GHVW^1$ audio quod P ideoque *Geel* 14 ne PVW^2 nec GHW 16 existimat V 19 *suppl. Ed. Colon.* 20 nec PVW ne GH 22 est ut GH 23/24 ex cogitatione G^1 ex cognitionem H 25 nec GHP^1VW ne P^2 28 gratia GHPV gratiae W

35 A philosophorum vero lectione ut essent multa no-
bis petenda, vitio factum est oratorum, qui quidem
illis optima sui operis parte cessere. nam et de iustis,
honestis, utilibus iisque quae sint istis contraria, et
de rebus divinis maxime dicunt et argumentantur
acriter, et altercationibus atque interrogationibus ora-
36 torem futurum optime [Socratici] praeparant. sed his
quoque adhibendum est simile iudicium, ut etiam cum
in rebus versemur isdem, non tamen eandem esse con-
dicionem sciamus litium ac disputationum, fori et
auditori, praeceptorum et periculorum.

37 [Qui auctores legendi sunt.] Credo exacturos pleros-
que, cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus,
ut id quoque adiungamus operi, qui sint ⟨legendi⟩,
quae in auctore quoque praecipua virtus. sed perse-
38 qui singulos infiniti fuerit operis. quippe cum in Bruto
M. Tullius tot milibus versuum de Romanis tantum
oratoribus loquatur et tamen de omnibus aetatis suae,
quiqui convivebant, exceptis Caesare atque Marcello,
silentium egerit: quis erit modus, si et illos et qui
39 postea fuerunt et Graecos omnis et philosophos? fuit
igitur brevitas illa tutissima, quae est apud Livium in
epistula ad filium scripta, 'legendos Demosthenen at-
que Ciceronem, tum ita, ut quisque esset Demostheni
40 et Ciceroni simillimus'. non est dissimulanda nostri
quoque iudicii summa. paucos enim vel potius vix
ullum ex his, qui vetustatem pertulerunt, existimo
posse reperiri, quin iudicium adhibentibus adlaturus
sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque

GHPVW] 3 cesserunt *Re.* censenter G censentur HPVW 4 sint GHPVW istis *om.* PVW^2 7 Socratici *del. Peterson* 14 legendi *add. Ed. Colon.* 19 quiqui convivebant] quidqui (qui *ras.* H) convivebit GH quid quisque convivebat (convivabit V) PVW 21 fuerint G^{1}V *nihil deesse putat Friz cf. e. c. 10,2,24* persequamur *add. Re. Edd.* et philosophos *del. Fr. Schmidt, plura deesse Andresen putavit* 22 est *recc., om.* GHPVW 23/24 atque GHP ac VW 26 enim vex (*sic*) potius G *om.* (*sed* et *s. l. corr.*) P vel potius *om.* HVW 27 ex illis VW ex iis P 28 quin PW qui GHV

vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. nec multo 41
aliud de novis sentio: quotus enim quisque inveniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicuius certe fiducia partis memoriam posteritatis speraverit? qui si quis est, intra primos statim versus deprehendetur et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentum. sed non 42
quidquid ad aliquam partem scientiae pertinet, protinus ad faciendam etiam phrasin, de qua loquimur, accommodatum.

Verum antequam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda sunt: nam qui- 43
dam solos veteres legendos putant neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam et robur viris dignum arbitrantur, alios recens haec lascivia deliciaeque et omnia ad voluptatem multitudinis imperitae composita delectant. ipsorum etiam, qui rectum dicendi 44
genus sequi volunt, alii pressa demum et tenuia et quae minimum ab usu cotidiano recedant, sana et vere Attica putant, quosdam elatior ingenii vis et magis concitata et plena spiritus capit, sunt etiam levis et nitidi et compositi generis non pauci amatores. de qua differentia disseram diligentius, cum de genere dicendi quaerendum erit: interim summatim, quid et

GHPVW] 3 novis *Ob.* nobis *ll.* quotus *Ed. Colon.* quot GH quod PVW 3/4 inveniri tam demens potest qui *Ed. Colon.* inveritande mens potens qui (*sic*) G(H) in veritate tumens potensque PVW 5 certe] caeteri G(H) cetere PV^1W poteritatis G attis H artis PVW 6 *malim* quisquis is est, intra 9 quidquid ad P(VW) quicquid GH 10 ad faciendam etiam farisin (affaresin (H)P(W) affer- V) *corr.* G,HPVW ad farisin G^1 12 loquar *s. l.* G 17 multitudinis *s. l.* G 18 ipsorum *Spa.* ipso GH ipsos PVW 19/20 tenuia et que V tenui atque GH tenuia atque quae PW 20 sanet v. GH 22 plena spiritus] alios (aliis V alias W^1) spurciciis (tiis W) plena PVW ał spuritius plena G^2H levis *GMeyer* lenis *ll.* 25 summatim quid *corr.* W sumat G^1 sumat (summa PW^1) quia *corr.* $G,HPVW^1$

a qua lectione petere possint, qui confirmare faculta-
45 tem dicendi volent, attingam; paucos (sunt enim eminentissimi) excerpere in animo est. facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, iudicare, ne quisquam queratur, omissos forte aliquos, ⟨quos⟩ ipse valde probet: fateor enim pluris legendos esse quam qui a me nominabuntur. sed nunc genera ipsa lectionum, quae praecipue convenire intendentibus, ut oratores fiant, existimem, persequor.

46 Igitur, ut Aratus ab Iove incipiendum putat, ita nos rite coepturi ab Homero videmur. hic enim, quem ad modum ex Oceano dicit ipse amnium fontiumque cursus initium capere, omnibus eloquentiae partibus exemplum et ortum dedit. hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in parvis proprietate superaverit. idem laetus ac pressus, iucundus et gravis, tum copia tum brevitate mirabilis, nec poetica modo, sed oratoria
47 virtute eminentissimus. nam ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus taceam, nonne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel in primo inter duces illa contentio vel dictae in secundo sententiae omnis litium ac consiliorum expli-
48 cant artes? adfectus quidem vel illos mites vel hos concitatos nemo erit tam indoctus, qui non in sua

---

10 Arati Phaen. 1 12 Il. 21, 196

GHPVW, *a. l.* 10 E 2 volunt HPVW enim sunt GH sunt autem W[1] 3 et excerpere P et *s. l.* W 4 sunt GHPVW[1] his (*sic*) GHPVW similimi P[1] simillibus G[1] simillimis G[2]H similes *Mei.* 5 quos *add. Edd. vet.* 6 plures PW[2] plurimis GH plurimos V *ras.* W 7 me *om.* GH a me *om.* PVW[1] 9 persecor GH persequar P[1] (-quor *corr.*), VW 10 ab iove E (*fol. 124*[v]) P a iove VW ali iove (*sic*) GH 11 hic EP[2]VW hinc GHP[1] 12 omnium amnium *Osann* 13 capere EPVW sepere GH (*in quo semper latere potest*) 14 rebus *om.* E *s. l. add.* W 15 superavit EPVW 16 latus (*cf. 12, 10, 23*) *Kraffert* 16/17 brevitate tum copia VW 17 poeticae E 19 consolationibusque PVW nonus P unus GHEVW 20 qui omissa GH 21/22 in secundo EPVW in dicendo in secundo GH

potestate hunc auctorem habuisse fateatur. age vero, non utriusque operis sui ingressu in paucissimis versibus legem prohoemiorum non dico servavit, sed constituit? nam et benevolum auditorem invocatione dearum, quas praesidere vatibus creditum est, et intentum proposita rerum magnitudine et docilem summa celeriter comprensa facit. narrare vero quis brevius 49
quam qui mortem nuntiat Patrocli, quis significantius potest quam qui Curetum Aetolorumque proelium exponit? iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum et argumenta cetera quaeque probandi ac refutandi sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt plurima earum rerum testimonia ab hoc poeta petant. nam epilogus quidem quis um- 50
quam poterit illis rogantis Achillen Priami precibus aequari? quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis nonne humani ingenii modum excedit? ut magni sit virtutes eius non aemulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. verum hic 51
omnis sine dubio et in omni genere eloquentiae procul a se reliquit, epicos tamen praecipue, videlicet quia durissima in materia simili comparatio est. raro 52
assurgit Hesiodus magnaque pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles circa praecepta sententiae levitasque verborum et compositionis probabilis, daturque ei palma in illo mediocri genere dicendi. contra 53
in Antimacho vis et gravitas et minime volgare elo-

GHEPVW] 2 sui V: si GH *om.* EPW ingressus *ll. corr. Ba.* 4 et benevolum E(PV)W benevolunt GH 5 creditum est PVW creditur .m̄. ē GH putat E 8 nuntiat] innuit E 11 quaeque V quequae GHEPW 15 Priami *ante* rogantis *ins.* GH Priami *fort. del.* 18 magni sit viri virtutes EP(V)W 22 clarissima PVW similis *ll. corr. Ed. Gryph.* 24 occupat tamen GH 25 lenitasque PVW 26 mediocri PVW medio EGH *Edd. at medii generis Homerus est princeps, cf. Dionysii de comp. p. 121 Us. aperte Quintilianus Hesiodum* τῷ γλαφυρῷ χαρακτῆρι *adnumerat (cf. Dion.* περὶ μιμ. *p. 204 Us., de comp. p. 114 Us.), Antimachum* τῷ αὐστηρῷ *(Dion.* περὶ μιμ. *l. l. de comp. p. 98)*

quendi genus habet laudem. sed quamvis ei secundas fere grammaticorum consensus deferat, et adfectibus et iocunditate et dispositione et omnino arte deficitur, ut plane manifesto appareat, quanto sit aliud proxi-
54 mum esse, aliud secundum. Panyasin, ex utroque mixtum, putant in eloquendo neutrius aequare virtutes, alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. Apollonius in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes [poetarum iudicium] neminem sui temporis in numerum redegerunt, non tamen contemnendum red-
55 didit opus aequali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus adfectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio, sufficit tamen operi, cui se aequalem credidit. admirabilis in suo genere Theocritus, set musa illa rustica et pastoralis non forum modo, verum ipsam etiam urbem re-
56 formidat. audire videor undique congerentis nomina plurimorum poetarum. quid? Herculis acta non bene Pisandros? quid? Nicandrum frustra secuti Macer atque Vergilius? quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Vergilius idem, numquam certe 'conditorum Chalcidico versu carminum' fecisset in Bucolicis mentionem. quid? Horatius frustra Tyrtaeum Ho-
57 mero subiungit? nec sane quisquam est tam procul a

22 ecl. 10, 50 24 ars 402

GHEPVW] 4 e quanto GH 5 secundum EPVW *om.* GH 8 superatum EVW[1] 10 poetarum iudices EPVW *seclusa del. Osann* 11/12 reddidit *Cod. Almenoveeni* reddit GHP edidit EVW 13 nulla varietas, nullus adfectus *om.* GH 15 cui se aequalem E (*qui* parem *addit post* credidit) VW[1] cui se parem *rell.* 16 Theocritus EPVW thecus (*ex* decus *corr.* G) GH sed EP et GHVW 18 nomina HEPVW nōn G 19 acta *ll.* athla *Wölfflin sed* πράξεις *audiunt* I. G. XIV 1293, *cf.* acta Apostolorum *i. e.* πράξεις Ἀποστόλων 20 quid (quod V) Nicandrum EPVW Nicandrum GH 21 Vergilius] Valgius *Unger* 21/22 quid—Vergilius *om.* GH 21 transibimus E frustra transibimus PVW 22/23 conditorem GHE

cognitione eorum remotus, ut non indicem certe ex
bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit.
nec ignoro igitur quos transeo nec utique damno, ut
qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid. sed ad 58
illos iam perfectis constitutisque viribus revertemur,
quod in cenis grandibus saepe facimus, ut, cum opti-
mis satiati sumus, varietas tamen nobis ex viliori-
bus grata sit. tunc et elegiam vacabit in manus su-
mere, cuius princeps habetur Callimachus, secundas
confessione plurimorum Philetas occupavit. sed dum 59
adsequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem, opti-
mis adsuescendum est et multa magis quam multorum
lectione formanda mens et ducendus color. itaque ex
tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iam-
borum ad ἕξιν maxime pertinebit unus Archilochus.
summa in hoc vis elocutionis, cum validae tum bre- 60
ves vibrantesque sententiae, plurimum sanguinis at-
que nervorum, adeo ut videatur quibusdam, quod quo-
quam minor est, materiae esse, non ingenii vitium.
novem vero lyricorum longe Pindarus princeps spiri- 61
tus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum
verborumque copia et velut quodam eloquentiae flu-
mine: propter quae Horatius eum merito credidit ne-
mini imitabilem. Stesichorum, quam sit ingenio vali- 62
dus, materiae quoque ostendunt, maxima bella et
clarissimos canentem duces et epici carminis onera
lyra sustinentem. reddit enim personis in agendo si-

23 carm. 4, 2

GHEPVW *et a. l.* 15 M] 3 damno EPVW magno GH 4 ad *om.* GH *in mg. add.* W 6 ut *om.* GH 7 simus EVW 8 tunc et elegiam vacabit (iam v. E) EPVW am certe licere iam vacavit GH tum certe elegiam vacabit *fuisse videtur* 10 Philetas EPVW Phileta GH 11 adsequimur *ll.* (*explan. Bassi*) adsequamur *Ha.* 12 et] ut GH 15 ἕξιν *Philander* haec G (hec) HPM *corr.* W exitum VW exemplum E 18 quibus GH 18/19 quoquam GH quidem EMPV 22 et *om.* P 23 propter quod P 24 Stesichorum *Ba.* iste sichorus GH Stesichorus P Stersicorus MV Ters- E

mul loquendoque debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, videtur aemulari proximus Homerum potuisse, sed redundat atque effunditur, quod ut est re-
63 prehendendum, ita copiae vitium est. Alcaeus in parte operis 'aureo plectro' merito donatur, qua tyrannos insectatus multum etiam moribus confert, in eloquendo quoque brevis et magnificus et diligens et plerumque oratori similis, sed et lusit et in amores descendit,
64 maioribus tamen aptior. Simonides, tenuis alioqui, sermone proprio et iocunditate quadam commendari potest, praecipua tamen eius in commovenda miseratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis auctoribus praeferant.

65 Antiqua comoedia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimae libertatis, et si est insectandis vitiis praecipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. nam et grandis et elegans et venusta, et nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit oratoribus aut ad oratores
66 faciendos aptior. plures eius auctores, Aristophanes tamen et Eupolis Cratinusque praecipui. tragoedias primus in lucem Aeschylus protulit, sublimis et gravis et grandilocus saepe usque ad vitium, sed rudis in

5 Horatii c. 2, 13, 26

GHEMPV] 1 loquendoque EMPV loquendo G(H) 3 ut est] ut P^1 4 vitium *sine* est M 5 qua GHP^2 quia EMP^1V 7 diligens (*i. e.* ἀκριβής) EMPV dicendi GH et plerumque GH plurimum P plurimumque EMV 8 oratori *Ed. Colon.* orationis GH homero MPV oratio E *cum vitii signo* et lusit E et eius sit GH in lusus MPV 9 tamen *om.* G^1 tenuis EMPV enim GH 10 sermones GH 11 praecipua P^2 praecipue G(H)EMP^1V 13 eiusdem EPV ei GH eius M 14/15 attici sermonis EV 15 fecundissime GH (-ae) P^1 cum sincera illa s. a. gratia p. s. retinet vim fac. *ci H. Weil* 16 in insectandis *Edd. vet., sufficit* in sectandis 22 praecipui EP praecipue GHMV 22/23 primo V 23 et sublimis V

plerisque et incompositus: propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poetis Athenienses permisere. suntque eo modo multi coronati. sed longe clarius inlustraverunt hoc opus So- 67
phocles atque Euripides, quorum in dispari dicendi via uter sit poeta melior, inter plurimos quaeritur. idque ego sane, quoniam ad praesentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. illud quidem nemo non fateatur necesse est, his, qui se ad agendum com-
parant, utiliorem longe fore Euripiden. namque is et 68
sermone (quod ipsum reprehendunt quibus gravitas et cothurnus et sonus Sophocli videtur esse sublimior) magis accedit oratorio generi et sententiis densus et illis, quae a sapientibus tradita sunt, paene ipsis par, et dicendo ac respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus, in adfectibus vero cum omnibus mirus, tum in his, qui in miseratione con-
stant, facile praecipuus. hunc et admiratus maxime 69
est, ut saepe testatur, et secutus, quamquam in opere diverso, Menander, qui vel unus meo quidem iudicio diligenter lectus ad cuncta, quae praecipimus, effingenda sufficiat: ita omnem vitae imaginem expressit, tanta in eo inveniendi copia et eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, adfectibus accommodatus.
nec nihil profecto viderunt, qui orationes, quae Charisi 70

GHEMPV] 1 incompositis GHM rectas GHP^1 3 permiserint G -unt H suntque EMPV quae G(H) 6 uterque GHM 9 his E is GH ut M iis *rell.* 10 Euripidem fore PV 10/11 is (iis HV) et vi et sermone HMV et *om.* P 11 quod ipsum E quod ipsum quod GH quo ipsum MPV 12 Sophoclis EMPV 14 illis] in his $GHEMP^1$? in iis *corr.* P, V *iunge* illis ipsis 15 docendo GH in docendo P in dicendo EMV ac GH atque P et in EV et M 17 in^2 *om.* EPV 18 hunc et E hunc P^2 et GHM, *om.* V admirandus MV 19 et eum (cum M) secutus MPV quamvis E 19/20 opera diversa GH 21/22 efficigenda H efficienda MPV *ad rem cf. Kaibel ad Epigr. gr. 1085 c* 23 copia et *Edd.* copiae GH copia EMPV 25 charisi nomine eduntur a EP (-edunt a) V (-educuntur a) M charis in homine adductura GH Charisi nomini addicuntur a *Frotscher*

nomine eduntur, a Menandro scriptas putant. sed mihi
longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi
forte aut illa [mala] iudicia, quae Epitrepontes, Epi-
cleros, Locroe habent, aut meditationes in Psophodee,
Nomothete, Hypobolimaeo non omnibus oratoriis
71 numeris sunt absolutae. ego tamen plus adhuc quid-
dam conlaturum eum declamatoribus puto, quoniam
his necesse est secundum condicionem controversia-
rum plures subire personas, patrum filiorum, ⟨cae-
libum⟩ maritorum, militum rusticorum, divitum pau-
perum, irascentium deprecantium, mitium asperorum.
in quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta decor.
72 atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus
abstulit nomen et fulgore quodam suae claritatis tene-
bras obduxit. habent tamen alii quoque comici, si cum
venia legantur, quaedam quae possis decerpere, et
praecipue Philemon, qui ut prave sui temporis iu-
diciis Menandro saepe praelatus est, ita consensu ta-
men omnium meruit credi secundus.

73 Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubi-
tat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa
virtus laudem paene est parem consecuta. densus et
brevis et semper instans sibi Thucydides, dulcis et
candidus et fusus Herodotus: ille concitatis, hic re-
missis adfectibus melior, ille contionibus, hic sermoni-
74 bus, ille vi, hic voluptate. Theopompus his proximus
ut in historia praedictis minor, ita oratori magis simi-
lis, ut qui, antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu
fuerit orator. Philistus quoque meretur qui turbae

GHEMPV] 3 mala *om.* E *habent rell.* 5 oratoris GHEMPV 9/10 filiorum maritorum militum EPV filiorum militum GHM *suppl. Spa.* 12 custodietur GHM 13 operis auctoribus EMPV operibus GH 15 habent tamen EPV tamen habent GHM 15/16 cum iudicio *Schoell* 16 legantur EPV leguntur GHM 17 a pravis (*om.* iudiciis) E 18 saepe GHEMV semper P 19 esse secundus EV 20 multis scribere GH 24 et effusus P^{2}V 24/25 ille—25 melior *om.* GH 25 melior *om.* E 26 his] hic V 27 oratoris GH

quamvis bonorum post eos auctorum eximatur, imi-
tator Thucydidi et ut multo infirmior, ita aliquatenus
lucidior. Ephorus, ut Isocrati visum, calcaribus eget.
Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. longo 75
post intervallo temporis natus Timagenes vel hoc est
ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi
industriam nova laude reparavit. Xenophon non exci-
dit mihi, sed inter philosophos reddendus est.

Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem si- 76
mul Athenis aetas una tulerit. quorum longe princeps
Demosthenes ac paene lex orandi fuit: tanta vis in eo,
tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt,
tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit
in eo nec quod redundet invenias. plenior Aeschines 77
et magis fusus et grandiori similis, quo minus strictus
est, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. dulcis
in primis et acutus Hyperides, set minoribus causis, ut
non dixerim vilioribus, magis par. his aetate Lysias 78
maior, subtilis atque elegans et quo nihil, si oratori
satis sit docere, quaeras perfectius: nihil enim est
inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti quam magno
flumini propior. Isocrates in diverso genere dicendi 79
nitidus et comptus et palaestrae quam pugnae magis
accommodatus omnis dicendi veneres sectatus est, nec
inmerito: auditoriis enim se, non iudiciis compararat:
in inventione facilis, honesti studiosus, in compositione
adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. neque ego 80
in his, de quibus sum locutus, has solas virtutes, sed
has praecipuas puto, nec ceteros parum fuisse magnos.

GHEMPV] 1 post hos P^2 2 Thucydidis EMP^2V et *om.* E 5 temporis intervallo V est *om.* PV 7 praeparavit GH temperavit E 8 recidendus V 13 nec quid EMPV 14 nec *om.* HV quid EMP *om.* V 15 *fort.* et grandiori aemulo quo minus strictus 16 lacertorum minus V 17 sed EMPV 18 vilioribus *Kroll* utilior *ll.* 20 sit *cf. Hermes Senecae Dial. praef. p. 18* dicere MV *om.* E 22 propinquior E 24 secutus E 25 compararat P^2 comparat GHEM(P)V 26 in^1 *add.* G^2

quin etiam Phalerea illum Demetrium, quamquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum ingenii habuisse et facundiae fateor, vel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator, quem tamen in illo mediocri genere dicendi praefert omnibus Cicero.

81 Philosophorum, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse praecipuum sive acumine disserendi sive eloquendi facultate divina quadam et Homerica? multum enim supra prorsam orationem et quam pedestrem Graeci vocant surgit, ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo dei
82 instinctus. quid ego commemorem Xenophontis illam iocunditatem inadfectatam, sed quam nulla consequi adfectatio possit? ut ipsae sermonem finxisse Gratiae videantur et, quod de Pericle veteris comoediae testimonium est, in hunc transferri iustissime possit, in
83 labris eius sedisse quandam persuadendi deam. quid reliquorum Socraticorum elegantiam? Quid Aristotelen? quem dubito scientia rerum an scriptorum copia an eloquendi vi ac suavitate an inventionum acumine an varietate operum clariorem putem. nam in
84 Theophrasto tam est loquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. minus indulsere

---

6 cf. orat. 27, 92. 96   17 Eupolis frg. 2, 458 M.

GHEMPV] 1 qui etiam GHM phalerea illum E phalaere (-le- H) attillum GH phalereum illum (M)PV 2 primus EPV primum GHM 5 mediocri EV medio GHMP 5/6 dicendi *s. l.* G^3 7 transisse GH 8 dubitat V 12 assurgit E 13 quodam E(M)P quaedam GH sed quodam *om.* V Delphico GHEMPV *del. Caesar* Delphici *alii* oraculo dei T^2 oraculo de GH oraculo EMPV 14 instrictus GH 15/16 nulla possit affectatio consequi V nulla adf. cons. possit P possit nulla aff. sequi E 16 finxisse (fluxisse V) *ante* sermonem EV *post* Gratiae P 20/21 qui aristole G qui aristotilem H 22 vi ac *Geel* usus GHMP usu EV 24 loquendi GHM eloquendi EPV

eloquentiae Stoici veteres, sed cum honesta suaserunt,
tum in conligendo probandoque quae instituerant
plurimum valuerunt, rebus tamen acuti magis quam,
id quod sane non adfectaverunt, oratione magnifici.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo du- 85
cendus est. itaque ut apud illos Homerus, sic apud
nos Vergilius auspicatissimum dederit exordium, om-
nium eius generis poetarum Graecorum nostrorum-
que haut dubie ⟨ei⟩ proximus. utar enim verbis isdem, 86
quae ex Afro Domitio iuvenis excepi, qui mihi inter-
roganti, quem Homero crederet maxime accedere: se-
cundus, inquit, est Vergilius, propior tamen primo
quam tertio. et hercule ut illi naturae caelesti atque in-
mortali cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideo
in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, et
quantum eminentibus vincimur, fortasse aequalitate
pensamus. ceteri omnes longe sequentur. nam Macer 87
et Lucretius legendi quidem, sed non ut phrasin, id
est corpus eloquentiae faciant, elegantes in sua quis-
que materia, sed alter humilis, alter difficilis. Atacinus
Varro in his, per quae nomen est adsecutus, interpres
operis alieni, non spernendus quidem, verum ad
augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium 88
sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus
grandia et antiqua robora iam non tantam habent spe-
ciem quantam religionem. propiores alii atque ad

---

1 frg. 2, 25 de Arn.

GHEMPV] 1 Stoici E(M)PV historí G(H) 2 tum EMPV cum GH eligendo MV que *om.* E quae *om.* GH,P^1 (*s. l.* quod) 4 adfecti (-ta H^1) tacuerunt GH affectant EMPV 7 dedit EV 9 *suppl. Ha.* utor MV ut E 10 quae *om.* GH accepi EMPV excipi GH 12 *cf. Nepos Pelop. 4, 3* 13 tertio] secundo E ut EMP^2V cũ GH 15 magis fuit EV elaborandum P^2V 16 quanto V eminentioribus PV 17 nam et M. E 18/19 phrasin id est *om.* E non ut pars in (phrasin (M)V) idem corpus GHMV ut *ante* corpus *add.* V 22 verum ad EMPV verus GH 23 sed Ennium V enimvero M 26 propriores GHMV

hanc, de qua loquimur, magis utiles. lascivos quidem
in herois quoque Ovidius et nimium amator ingenii
89 sui, laudandus tamen partibus. Cornelius autem Se-
verus, etiam ⟨si⟩ sit versificator quam poeta melior,
si tamen ut est dictum ad exemplar primi libri bellum
Siculum perscripsisset, vindicaret sibi iure secundum
locum. Serranum consummari mors immatura non
passa est, puerilia tamen eius opera et maximam in-
dolem ostendunt et admirabilem praecipue in aetate
90 illa recti generis voluntatem. multum in Valerio Flacco
nuper amisimus. vehemens et poeticum ingenium Salei
Bassi fuit, nec ipsum senectute maturuit. Rabirius ac
Pedo non indigni cognitione, si vacet. Lucanus ardens
et concitatus et sententiis clarissimus et, ut dicam
quod sentio, magis oratoribus quam poetis imitandus.
91 hos nominamus, quia Germanicum Augustum ab in-
stitutis studiis deflexit cura terrarum, parumque dis
visum est esse eum maximum poetarum. quid tamen
his ipsis eius operibus, in quae donato imperio iuvenis
secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique nu-
meris praestantius? quis enim caneret bella melius
quam qui sic gerit? quem praesidentes studiis deae
propius audirent? cui magis suas artes aperiret fami-
92 liare numen Minerva? dicent haec plenius futura sae-
cula, nunc enim ceterarum fulgore virtutum laus ista
praestringitur. nos tamen sacra litterarum colentis

GHEMPV] 1 hanc, de qua MPV hoc. de qua GH hoc unum E quidem *s. l.* G 2 heroicis MPV 3 in partibus *Edd., sed* in *om.* GHEMPV partibus GHEMP² parcius P¹V 4 si sit *Spa.* si MP sit GHV sic E 7 Serranum *Lange* ferrenum GHM sed eum PV Pharrenum E 7/8 non tamen E 9 mirabilem E 11 Salei *Ed. Camp.* Sali GHMP(*-lii*), V² Sile EV 12 senectutem maturbit GH senectute maturum EMPV 16 nominavimus MPV 17 dis] his GH diis EMPV 18 quid EP qui GHMV 19 donatus PV 20 secesserat *Lipsius* successerat *ll.* 22 praesidentem EV deae] ea GH 23 pronius *Wölfflin* 24 Minervae (-ve) PV 26 perstringitur MP litterarum sacra EV

feres, Caesar, si non tacitum hoc praeterimus et Vergiliano certe versu testamur:

inter victrices hederam tibi serpere laurus.

Elegia quoque Graecos provocamus, cuius mihi 93
tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus.
sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior,
sicut durior Gallus. satura quidem tota nostra est, in
qua primus insignem laudem adeptus Lucilius quos-
dam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum
non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus
poetis praeferre non dubitent. ego quantum ab illis, 94
tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium 'fluere lutu-
lentum' et 'esse aliquid, quod tollere possis', putat.
nam eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbi-
tas et abunde salis. multum [et] est tersior ac purus
magis Horatius et, non labor eius amore, praecipuus.
multum et verae gloriae quamvis uno libro Persius
meruit. sunt clari hodieque et qui olim nominabuntur.
alterum illud etiam prius saturae genus, sed non sola 95
carminum varietate mixtum condidit Terentius Varro,
vir Romanorum eruditissimus. plurimos hic libros et
doctissimos conposuit, peritissimus linguae Latinae et
omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque,
plus tamen scientiae collaturus quam eloquentiae. iam- 96
bus non sane a Romanis celebratus est ut proprium
opus, ⟨sed⟩ aliis quibusdam interpositus: cuius acerbi-
tas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quamquam illi epo-

---

3 ecl. 8, 13 12 sat. 1, 4, 11

GHEMPV] 1 feres GEP^1 feras HMP^{2}V 3 lauros MPV laures H 7 satira M(P)V (*item infra*) (E) 8 est Lucilius qui q. PV, (*om.* qui) E (*om.* est) M 12/13 lutulenter EP^{2}V 14 nam et erud. EV liberalitas V 15 abundantia HV sales E multo P et GH etiam MPV *om.* E 16 non GH nisi PV ni M mihi E 19 solum E 23 nostrarumque EMPV nostrarum GH 24 collaturus quam eloquentiae *om.* GH 25 celebraturus est E 26 sed aliis quibusdam *Christ* a quibusdam MPV quibusdam GH *om.* E

dos intervenit, reperiatur. at lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus: nam et insurgit aliquando et plenus est iucunditatis et gratiae et varius figuris et verbis felicissime audax. si quem adicere velis, is erit Caesius Bassus, quem nuper vidimus, sed eum longe praecedunt ingenia viventium.

97 Tragoediae scriptores veterum Attius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, auctoritate personarum. ceterum nitor et summa in excolendis operibus manus magis videri potest temporibus quam ipsis defuisse: virium tamen Attio plus tribuitur, Pacuvium videri doctiorem qui esse
98 docti adfectant volunt. iam Vari Thyestes cuilibet Graecarum comparari potest. Ovidi Medea videtur mihi ostendere, quantum ille vir praestare potuerit, si ingenio suo imperare quam indulgere maluisset. eorum, quos viderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes [quem] parum tragicum putabant,
99 eruditione ac nitore praestare confitebantur. in comoedia maxime claudicamus. licet Varro 'Musas', Aeli Stilonis sententia, 'Plautino' dicat 'sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent', licet Caecilium veteres laudibus ferant, licet Terenti scripta ad Scipionem Africanum referantur (quae tamen sunt in hoc genere elegantissima et plus adhuc habitura gratiae, si intra

---

1 sat. 1, 10, 72

GHEMPV] 1 intervenit E interue non GH intervenire non MPV intervenire solet *Ha.* reperiatur EMPV reperietur GH 3 varius *Spa.* variis *ll.* 4 si quidem adicere velis (veris GH) GHEV 7 Inter tragoediae scr. *P. Maas* 8 clarissimi EPV gravissima G gravissimus H grandissimus M verborumque PV 13 Varus (*om.* Thyestes) E(M)PV 14 Graecorum E(M)PV 16 temperare quam MPV operari quam H 18 quem[2] GH *om.* EMPV quidem *Spa.* non parum E 20 claudicamus E iudicamus GH claudicavimus MPV 20/21 musas elistonis E musa sepisti lonis GH musas epistolonis PV (-stil-) M 25 elegantissima *om.* GH

versus trimetros stetissent): vix levem consequimur 100
umbram, adeo ut mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis venerem, quom eam ne Graeci quidem in alio genere linguae suae obtinuerint. togatis excellit Afranius: utinam non inquinasset argumenta puerorum foedis amoribus mores suos fassus.

At non historia cesserit Graecis. nec opponere Thu- 101
cydidi Sallustium verear, nec indignetur sibi Herodotus aequari Titum Livium, cum in narrando mirae iocunditatis clarissimique candoris, tum in contionibus supra quam enarrari potest eloquentem: ita quae dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata sunt: adfectus quidem praecipueque eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum
commodavit magis. ideoque illam inmortalem Sal- 102
lusti velocitatem diversis virtutibus consecutus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, clari vir ingenii et sententiis creber, sed
minus pressus quam historiae auctoritas postulat. quam 103
paulum aetate praecedens eum Bassus Aufidius egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit genere ipso, probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis
ipse viribus minor. superest adhuc et exornat aetatis 104
nostrae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui

GHEMPV] 3 Atticis concessam V 4 quom V qn̄ E qm GH cum P quin M 5 suae *A. Koehler* quae G que HM *om.* EP linguae suae *om.* V optinuerunt E excellet E africanus GH affricanius E utinamque EMPV utinam GH 9 nec EMPV ne GH 11 in *om.* V et E 13 edicuntur G tum E 13/14 accomoda sunt GH accomodata sed MPV 14 et praecipue EV praecipue HMP 16 commodavit *Ha.* commendavit *ll.* illam *om.* GH *post* immort. *habet* P 18 Novianus EV 20 clari vir ingenii *Ed. vett.* clarius ingenii G(H) clari ingenii vir E clarus ingenio MPV crebor H crebrior MPV 24 sed in *om.* GH suis E vis GH *om.* MPV 25 ipse *om.* EMPV et exornat EPV et ornat M exornat GH 25/26 nostrae aetatis E

olim nominabitur, nunc intellegitur. habet amatores nec inmerito Cremuti libertas, quamquam circumcisis quae dixisse ei nocuerat: sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in his, quae manent. sunt et alii scriptores boni, sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus.

105 Oratores vero vel praecipue Latinam eloquentiam parem facere Graecae possunt: nam Ciceronem cuicumque eorum fortiter opposuerim. nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, cum praesertim non id sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenen in pri- 106 mis legendum vel ediscendum potius putem. quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem, dividendi, praeparandi, probandi rationem, omnia denique quae sunt inventionis. in eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior, ille concludit adstrictius, hic latius, pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere, illic nihil detrahi potest, hic nihil adici, curae plus in illo, in hoc naturae. 107 salibus certe et commiseratione, quae duo plurimum in adfectibus valent, vincimus. et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit, sed et nobis illa, quae Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus permiserit. in epistulis quidem, quamquam sunt utriusque, dialogisve, quibus nihil ille, nulla contentio est.

GHEMPV] 2 inmerito Cremuti *Nipperdey* inmerito remuti uti G^1 i. remuti EG^2H imitatores uti (ut P) P *corr.* V im. *sine* uti M 3 nocuerit HMV sed elatum EPV se latum GH se elatum M 8 possint G^1H 8/9 cuicumque eorum (*om.* V) Cic. EV 12 enim *om.* V 15 videndi GHP vivendi EV indicendi M *corr. Ald.* 15/16 rationem omnia EMPV rationi (G)H 16 omnia *del. Spa.* 19 illi EMPV 20 huic EMPV 21 quae *Argentorat.* (S)P^1 qui $EGHMP^2V$ 22 in P^1S *om.* $GHEMP^2V$ affectus EMP^2 ad affectus V vicimus G^1 24 diversi G^1 latino P^1 sermoni GHP^1 diversa nominis latini ratio EV 26 dialog G^1 dialogisui G^2H dialogisve—ille *om.* EMPV ille *Spa.* illi GH *ab* nulla *inc.* B

cedendum vero in hoc, quod et prior fuit et ex magna 108
parte Ciceronem, quantus est, fecit. nam mihi videtur
M. Tullius, cum se totum ad imitationem Graecorum
contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Pla-
tonis, iucunditatem Isocratis. nec vero quod in quo- 109
que optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed
plurimas vel potius omnis ex se ipsa virtutes extulit
inmortalis ingenii beatissima ubertas. non enim 'plu-
vias', ut ait Pindarus, 'aquas colligit, sed vivo gurgite
exundat', dono quodam providentiae genitus, in quo
totas vires suas eloquentia experiretur. nam quis do- 110
cere diligentius, movere vehementius potest? cui tanta
umquam iucunditas adfuit? ut ipsa illa, quae extor-
quet, impetrare eum credas, et cum transversum vi
sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed
sequi. iam in omnibus, quae dicit, tanta auctoritas 111
inest, ut dissentire pudeat, nec advocati studium, sed
testis aut iudicis adferat fidem, cum interim haec
omnia, quae vix singula quisquam intentissima cura
consequi posset, fluunt inlaborata et illa, qua nihil
pulchrius auditum est, oratio prae se fert tamen feli-
cissimam facilitatem. quare non inmerito ab homini- 112
bus aetatis suae regnare in iudiciis dictus est, apud
posteros vero id consecutus, ut Cicero iam non homi-
nis nomen, sed eloquentiae habeatur. hunc igitur
spectemus, hoc propositum nobis sit exemplum, ille
se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. multa in 113

9 Pindari frg. 258 B.

B(BnBgNE)HP] 5/6 utroque E *fol. 118*^{v} 7 omnis *om.* bHP^1 ipsa] ipso *ll.* extulit bHP (*item* MV) *om.* B 8 ubertas BHP(MV) ubertate *corr.* P (*Valla*) *Edd.* 11 laus Ciceronis *post* totas *expunctum in* Bg (*cf. p. 244, 10*), *in mg. habet* Bn vires bP^2 virtutes B at cures H 12 cui tanta BP cui tamquam b alicui quamquam *ut vid.* H 13 ut ipsa BP ipsae bH 14 imperare b *om.* H 20 nihil BP nihil quae bH nihil umquam *Spa.* 21 auditu P 22/23 hominibus P omnibus BH 26 proposito b sit nobis E

Asinio Pollione inventio, summa diligentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videatur, et consilii et animi satis: a nitore et iucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit saeculo prior. at Messala nitidus et candidus et quodam modo praeferens in dicendo no-
114 bilitatem suam, viribus minor. C. vero Caesar si foro tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur. tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat: exornat tamen haec omnia mira sermonis,
115 cuius proprie studiosus fuit, elegantia. multum ingenii in Caelio et praecipue in accusando multa urbanitas, dignusque vir, cui et mens melior et vita longior contigisset. inveni qui Calvum praeferrent omnibus, inveni qui [Ciceronem] crederent, eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse, sed est et sancta et gravis oratio et castigata et frequenter vehemens quoque. imitator autem est Atticorum, fecitque illi properata mors iniuriam, si quid adiecturus sibi,
116 non si quid detracturus fuit. et Servius Sulpicius insignem non inmerito famam tribus orationibus meruit. multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Severus, qui si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adiecisset, ponendus inter prae-
117 cipuos foret. nam et ingenii plurimum est in eo et acerbitas mira et urbanitas et sermo, sed plus sto-

15 Cic. Brut. c. 82

B(BnBgNE)HP] 1 invenio BP *corr.* b ventio H 2 etiam *om.* E 5 dicendo BP cidendo bH 7 alius BP aliud bH 8 tanta BHP tanto b acumen BP actum en bH 12 multa BP muta bH 13 vita BP ita bH 14 inveni qui Calvum BP inue qui con calvo b(H) (Licin. Calvom *elicias*) 15 Ciceronem *del. Bonnet* Ciceroni *corr.* P 17 et brevis oratio B et gravis bH et castigata BP et custodita bH 19/20 sibi non si quid (qui bH) detracturus bHP *om.* B 21 in mero bH id tribus bH 25 et *post* eo *del.* b *om.* H 26 sermo B summo bH eius summa (*om.* et) P (et vis summa *Valla*) fervor *Bursian* sermo purus *Mei.* eximia *pro* et sermo *Kroll*

macho quam consilio dedit. praeterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. sunt alii 118
multi diserti, quos persequi longum est. eorum quos viderim Domitius Afer et Iulius Africanus longe praestantissimi. verborum arte ille et toto genere dicendi praeferendus et quem in numero veterum habere non timeas: hic concitatior, sed in cura verborum nimius et compositione nonnumquam longior et translationibus parum modicus. erant clara et nuper ingenia. nam 119
et Trachalus plerumque sublimis et satis apertus fuit et quem velle optima crederes, auditus tamen maior: nam et vocis, quantam in nullo cognovi, felicitas et pronuntiatio vel scaenis suffectura et decor, omnia denique ei, quae sunt extra, superfuerunt: et Vibius Crispus compositus et iocundus et delectationi natus, privatis tamen causis quam publicis melior. Iulio Se- 120
cundo si longior contigisset aetas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret: adiecisset enim atque adiciebat ceteris virtutibus suis quod desiderari potest, id est autem, ut esset multo magis pugnax et saepius ad curam rerum ab elocutione respiceret. ceterum interceptus quoque magnum sibi 121
vindicat locum: ea est facundia, tanta in explicando quod velit gratia, tam candidum et leve et speciosum dicendi genus, tanta verborum etiam quae adsumpta sunt proprietas, tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. habebunt qui post nos de oratoribus 122
scribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere laudandi: sunt enim summa hodie, quibus inlustratur forum, ingenia. namque et consummati iam patroni

---

B(BnBgNE)bHP] 2 *et* alii P 3 quos persequi longum est eorum *om.* H 4 viderem Bg[1]H afer BP feret bH 4/5 praesentissimi b(H) 5 verborum *om.* bH 6 habitare b bitare H locare *ras.* P 8 languidior *Kroll* 9 nam *om.* bH 14 ex ira bH 21 pugnans bH 23 in expl. bHP in plicando B 24 vellet gra bH leve B *ras.* P levo bH spatiosum (spaet- b) Bg spetiosum H 26 ex quibusdam in periculo bH 27 habebant bH 28 scribet bH

veteribus aemulantur et eos iuvenum ad optima ten-
dentium imitatur ac sequitur industria.

123 Supersunt qui de philosophia scripserunt, quo in ge-
nere paucissimos adhuc eloquentes litterae Romanae
tulerunt. idem igitur M. Tullius, qui ubique, etiam in
hoc opere Platonis aemulus extitit. egregius vero
multoque quam in orationibus praestantior Brutus suf-
fecit ponderi rerum: scias eum sentire quae dicit.
124 scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Sextios
secutus, non sine cultu ac nitore. Plautus in Stoicis re-
rum cognitioni utilis: in Epicureis levis quidem, sed
125 non iniocundus tamen auctor est Catius. ex industria
Senecam in omni genere eloquentiae distuli propter
vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum
et invisum quoque habere sum creditus. quod accidit
mihi, dum corruptum et omnibus vitiis fractum di-
cendi genus revocare ad severiora iudicia contendo:
tum autem solus hic fere in manibus adulescentium
126 fuit. quem non equidem omnino conabar excutere, sed
potioribus praeferri non sinebam, quos ille non desti-
terat incessere, cum diversi sibi conscius generis pla-
cere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffi-
deret. amabant autem eum magis quam imitabantur
tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab anti-
127 quis descenderat. foret enim optandum, pares ac sal-
tem proximos illi viro fieri. sed placebat propter sola
vitia et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quae

B(BnBgNE)HP] 3 scripserunt E scripserint BHP 5 qui ut ubique P qui ubicumque E 8 eum] cum bH 10 plausus b plaustus H pla*ncus* P 12 Catius *s. l.* P^2 *om.* B caucius bH *possis* Canutius (*del. Gundermann*) 14 quia bHP 17 ad severia (severa P^1) bHP^1 18 tum *corr.* P cum BH huic bH adolescentum E 19 quem *del.* b *om.* H non equidem quidem bH 20 praeferre b perferre H quo bH 21 cum *del.* b *om.* H 22 in^2 BP *om.* bH placerent BP placent Bg placere bH 24 illo B eo bHP 25 fori b fore H aliquid *post* enim *add.* bH *unde* alioqui *Spa.* 26 proximos BP primos bH viros bH sed placebat *del.* b *om.* H 27 ea *del.* b *om.* H

poterat: deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. cuius et multae alioqui et ma- 128
gnae virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. tractavit etiam omnem fere studiorum materiam: nam et orationes eius et poemata 129
et epistulae et dialogi feruntur. in philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio: 130
nam si † aliqua contempsisset, si parum * non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum quam puerorum amore comprobaretur. ve- 131
rum sic quoque iam robustis et severiore genere satis firmatis legendus vel ideo, quod exercere potest utcumque iudicium. multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curae sit, quod utinam ipse fecisset: digna enim fuit illa natura, quae meliora vellet: quod voluit effecit.

B(BnBgNE)HP] 1 denique E 4 cognitio *del.* b *om.* H 7 nam materiam et orationem bH 9 fuit *om.* P 10 in eo—etiam *om.* b, *addens s. l.* multia 9/10 fuit. Multo multitia morum H 11 legendo bH 11/12 pleraque nec atque H nec *super* atque b 14 aliqua bH mile quā BnBgN mile quamui E * nil equalium P, *sed ultima ex suppl.:* mel liquatum? *alii alia* parum tuta non c. *Ammon*, p. sana non c. *Ha., nulla in libris lac. fort.* si parum novi concupisset *cf. 3, 1, 5 Gellius 12, 2, 1* 19/20 utrumque BHP *corr. Ed. Colon.* 20 iudicem bH, *corr.* P 21 admirandae BnBg(H) (*corr.* b) modo] vero E 22 enim *om.* N 23 que quod voluit P efficit bEH

[DE IMITATIONE]

1 II. Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus et verborum sumenda copia est et varietas figurarum et componendi ratio, tum ad exemplum virtutum omnium mens derigenda. neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. nam ut invenire primum fuit estque praecipuum, sic ea, quae 2 bene inventa sunt, utile sequi. atque omnis vitae ratio sic constat, ut quae probamus in aliis, facere ipsi velimus. sic litterarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur, sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur, omnis denique disciplinae initia 3 ad propositum sibi praescriptum formari videmus. et hercule necesse est aut similes aut dissimiles bonis simus. similem raro natura praestat, frequenter imitatio. sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit quam fuit iis, qui nihil quod sequerentur habuerunt, nisi caute et cum iudicio adprehenditur, nocet.

4 Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii contentum esse iis, quae sint ab aliis inventa. quid enim futurum erat temporibus illis, quae sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi quod iam cognovissent, faciendum sibi aut cogitan- 5 dum putassent? nempe nihil fuisset inventum. cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? an illi rudes sola mentis natura ducti sunt

---

B(BnBgNE)HP] 2 dignis lectione E (*qui saepius verborum ordinem invertit*) 3 est *om.* bH 4 virtutum *om.* E 5 dirigenda EP 7 invenire *om.* B (*add.* b) praecipua B (*corr.* b) 9 constant b ipse bH 10 ut *om.* bH 11 ducentium bH 13 initia *om.* bH 16 raro natura] ratio E imitatis bH 22 esse iis] essetis bH esse his E (his *etiam l. 18*) sunt P 24 illis qui bH 25 iam *om.* b *addens s. l.* in mago, in mago H 26 fuisse BnBgH 27 nefas] inventus H 28 an] tam bH

in hoc, ut tam multa generarent: nos ad quaerendum
non eo ipso concitemur, quod certe scimus invenisse
eos, qui quaesierunt? et cum illi, qui nullum cuius- 6
quam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros
tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad eruendas
alias non proderit, sed nihil habebimus nisi beneficii
alieni? quem ad modum quidam pictores in id solum
student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant.
turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod 7
imiteris. nam rursus quid erat futurum, si nemo plus
effecisset eo, quem sequebatur? nihil in poetis supra
Livium Andronicum, nihil in historiis supra pontificum
annales haberemus, ratibus adhuc navigaremus: non
esset pictura, nisi quae lineas modo extremas umbrae,
quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. ac si 8
omnia percenseas, nulla mansit ars, qualis inventa est,
nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum
tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum
nihil crescat: nihil autem crescit sola imitatione. quod 9
si prioribus adicere fas non est, quo modo sperare
possumus illum oratorem perfectum? quom in his,
quos maximos adhuc novimus, nemo sit inventus, in
quo nihil aut desideretur aut reprehendatur. sed etiam
qui summa non adpetent, contendere potius quam
sequi debent. nam qui hoc agit, ut prior sit, forsitan, 10
etiam si non transierit, aequabit. eum vero nemo potest
aequare, cuius vestigiis sibi utique insistendum putat:
necesse est enim semper sit posterior qui sequitur.
adde quod plerumque facilius est plus facere quam
idem: tantam enim difficultatem habet similitudo, ut

B(BnBgNE)HP] 5 tradiderunt B (*corr.* b) HP[1] usus] ē b *om.* H aliorum bH erudiendas BH 8 describerent bH 9 quod *om.* b, d *relicum in* H 10 esset fut. P 13 navigaretur bH 16 mansit *Mei.* sit *Il.* 20 si *om.* bH 21 ullum E quom] quam bH cum B, *corr.* P 22 quos NEP quo BnBgH 24 summam P appetunt P[1] 25 hoc agit *om.* B hoc ait bH agit (*om.* hoc) P 28 qui *om.* bH 29 quod *om.* bH

ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res, quae simillimae quaeque pares maxime videantur,
11 utique discrimine aliquo discernantur. adde quod, quidquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore et imago facie et actus histrionum veris adfectibus. quod in orationibus quoque evenit. namque iis, quae in exemplum adsumimus, subest natura et vera vis, contra omnis imitatio facta
12 est et ad alienum propositum commodatur. quo fit ut minus sanguinis ac virium declamationes habeant quam orationes, quod in illis vera, in his adsimilata materia est. adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inventio, vis,
13 facilitas et quidquid arte non traditur. ideoque plerique, cum verba quaedam ex orationibus excerpserunt aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se quae legerunt effingi arbitrantur, cum et verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona aut mala (nam per se soni tantum sunt), sed prout opportune proprieque aut secus conlocata sunt, et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima.

14 Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia. primum, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque et corruptissimi concupierint: tum in

---

B(Bn Bg N E) H P] 2 quae *om.* bH simillimae B simplicissimae b (H) quaeque pars (*sic*) maxime b H *om.* BP 3 utique H *s. l. add.* P *add.* b *om.* B differantur E 4 simili bH 7 venit bH 8 subest et natura E ficta EP^1 9 accomodatur bHP quod facit ut bH 10 habent bH 11 quod] quam bH dissimulata bH assimul- E 12 maximae Bg^1N 13 vis] nis bHP nes E 15 quaedam *om.* b *om. ras.* H 17 arbitrabantur bH cum et *Ed. Colon.* et cum BH cum P 22 sit *extinctum* P est *Ha.* 25 ał (alia H) exanimanda bH 26 imitetur B ał imitendum bH 27 concupierunt P (H) tum in] deinde ex (in P) EP

ipsis, quos elegerimus, quid sit, ⟨ad⟩ quod nos effi-
ciendum comparemus. nam in magnis quoque auc- 15
toribus incidunt aliqua vitiosa et a doctis inter ipsos
etiam mutuo reprehensa: atque utinam tam bona imi-
tantes dicerent melius quam mala peius dicunt. nec
vero saltem his, quibus ad evitanda vitia iudicii satis
fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere et solam,
ut ⟨ita⟩ dixerim, cutem vel potius illas Epicuri figuras,
quas e summis corporibus dicit effluere. hoc autem 16
his accidit, qui non introspectis penitus virtutibus ad
primum se velut aspectum orationis aptarunt: et cum
iis felicissime cessit imitatio, verbis atque numeris sunt
non multum differentes, vim dicendi atque inventionis
non adsecuntur, sed plerumque declinant in peius et
proxima virtutibus vitia comprehendunt fiuntque pro
grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii,
laetis corrupti, compositis exultantes, simplicibus negle-
gentes. ideoque qui horride atque incomposite quid- 17
libet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se
pares credunt, qui carent cultu atque sententiis, Atticis
[scilicet], qui praecisis conclusionibus ** obscuri Sal-
lustium atque Thucydidem superant, tristes ac ieiuni
Pollionem aemulantur, otiosi et supini, si quid modo
longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem locu-
turum fuisse. noveram quosdam, qui se pulchre ex- 18
pressisse genus illud caelestis huius in dicendo viri
sibi viderentur, si in clausula posuissent 'esse vide-

8 Epicuri Ep. 1, 48

B(BnBgNE)HP] 1 ad *add. Re.* 5 dicunt *Ba. corr.* P dicant BHP[1] 6 his E is H iis BnBgNP iudicii satis] iudicatis bH 8 ita *add. Ha.* sic *add. corr.* P 9 quae summis B se *super* ae *add.* b quae se s. H 10 inprospectis bH 12 in numeris E 18/19 qui licet bH qu*am*libet P 20 parent bH atticis EbHP[2] attici B atticos P[1]*?* 21 scilicet BH *om.* EP *lac. significavi supplens fere* ⟨arguti sunt, philosophis:⟩ obscuri S. e. q. s. 22 ac] et P ieiuli b(H) 25 quoddam bH 27 si *om.* bH potuissent B (*corr.* b)

atur'. ergo primum est, ut quod imitaturus est quisque intellegat et, quare bonum sit, sciat.

19 Tum in suscipiendo onere consulat suas vires. nam quaedam sunt imitabilia, quibus aut infirmitas naturae non sufficiat aut diversitas repugnet. ne, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta, cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vim suam perdat et elegantiam quam cupit non persequatur: nihil est enim tam indecens, quam cum mollia dure
20 fiunt. atque ego illi praeceptori, quem institueram in libro secundo, credidi non ea sola docenda esse, ad quae quemque discipulorum natura compositum videret: nam is et adiuvare debet quae in quoque eorum invenit bona, et, quantum fieri potest, adicere quae desunt et emendare quaedam et mutare: rector enim est alienorum ingeniorum atque formator. difficilius
21 est ⟨maturo⟩ naturam suam fingere, sed ne ille quidem doctor, quamquam omnia quae recta sunt velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare viderit, laborabit.

Id quoque vitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis et historicos, in illis operibus
22 oratores aut declamatores imitandos putemus. sua cuique proposito lex, suus decor est: nec comoedia in cothurnos adsurgit, nec contra tragoedia socco ingreditur. habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: id imitemur quod commune est.

23 Etiam hoc solet incommodi accidere iis, qui se uni

B(BnBgNE)HP] 3 vires] scires b res H 4 inimitabilia EP infinitas Bg^1 5 sufficit an bH et ne E 6 qui BHP^1 7 sublimitatis P 10 instituebam bH 11 credi bH tradidi P 11/12 ad quae quenque (*sic*) E,(P^2) ad quae quae (*vel* quem) BHP^1 13 nam *om.* bH iuvare E debent bH 17 *supplevi* 19/20 tamen hi cui bH (*i. e.* tamen hic ubi, *neglecto* in eo?) 21 inquid magna bH 23/24 tua cuiusque bH 24 propositio BH proposita P suus cuique d. bH (suis), P 25 soculo bH 27 id *om.* bH 28 in commedia acc. b incō acc. H eius quis eum bH

alicui generi dediderunt, ut, si asperitas iis placuit
alicuius, hanc etiam in leni ac remisso causarum
genere non exuant: si tenuitas aut iucunditas, in
asperis gravibusque causis ponderi rerum parum
respondeant: cum sit diversa non causarum modo inter
ipsas condicio, sed in singulis etiam causis partium,
sintque alia leniter alia aspere, alia concitate alia
remisse, alia docendi alia movendi gratia dicenda,
quorum omnium dissimilis atque diversa inter se ratio
est. itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui pro- 24
prie, quem per omnia sequatur, addicere. longe perfec-
tissimus Graecorum Demosthenes, aliquid tamen ali-
quo in loco melius alii (plurima ille). sed non qui
maxime imitandus, et solus imitandus est. quid ergo? 25
non est satis omnia sic dicere, quo modo M. Tullius
dixit? mihi quidem satis esset, si omnia consequi pos-
sem. quid tamen noceret vim Caesaris, asperitatem
Caelii, diligentiam Polionis, iudicium Calvi quibusdam
in locis adsumere? nam praeter id quod prudentis 26
est, quod in quoque optimum est, si possit, suum
facere, tum in tanta rei difficultate unum intuentes vix
aliqua pars sequitur. ideoque cum totum exprimere
quem elegeris paene sit homini inconcessum, plurium
bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio haereat,
et quo quidque loco conveniat aptemus.

Imitatio autem (nam saepius idem dicam) non sit 27
tantum in verbis. illuc intendenda mens, quantum

B(BnBgNE)HP] 3 aut] ac bEH iuditas BnBg nuditas NEP 4 in ponderi bH 5 respondeat bH 7 que] qu (*sic*) b quique H conciliate b concilitate H *deinde* alia aspera *repetit* bH 8 moriendi bH dicitda b dicit H 9 divisa bH 10 suaserimus b (saus-) H uni se] non bH 10/11 propria b (*non* H) 11 addicere longe] addici rei omnem bH longe omnium perf. P 14 imitandus et solus *om.* P *addens s. l.* etiam (?) solus et solus imitandus *om.* bH 16 mihi] nihil bH 17 vi bH 18 caeli b(H) 21 intuentis bH 23 sunt bH 24 alium bH 25 quod de cuique bH quod cuique P loco *om.* P longo bH veniat B 27 quantum] que cum bH

fuerit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quae dispositio, quam omnia, etiam quae delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur prohoemio, quae ratio et quam varia narrandi, quae vis probandi ac refellendi, quanta in adfectibus omnis generis movendis scientia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gratia adsumpta, quae tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum arces-
28 situr. haec si perviderimus, tum vere imitabimur. qui vero etiam propria his bona adiecerit, ut suppleat quae derant, circumcidat si quid redundabit, is erit, quem quaerimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oporteat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersunt, quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. nam erit haec quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

[QUO MODO SCRIBENDUM SIT]

1 III. Et haec quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quae nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum adfert stilus. nec inmerito M. Tullius hunc 'optimum effectorem ac magistrum dicendi' vocat, cui sententiae personam L. Crassi in disputationibus quae sunt de oratore adsignando iudicium suum cum illius auctoritate

---

21 de orat. 1, 33, 150

B(BnBgNE)HP] 2 quod omne iam quae b(H) 3 data] nata *Kroll* 5 reffelli b(H) 5/6 in actibus bH 6 omnibus H movendi BH 6 quamque—7 gratia *om.* bH 8 cum est p. bH 9 haec cum si H imitabitur bH 10 ut *om.* b 11 deerant NEP deerunt *Francius* renunciabit is b, *om.* H 13 oporteat bH oportebat BP 14 qua supersunt quam H (*om.* quam) b 16 poteras bH (*futtilia librorum* bH *vitia amplius non adnotantur*) 19 in iis autem *om.* H autem *om.* b 21 effectorum Bg^1

coniunxit. scribendum ergo quam diligentissime et 2
quam plurimum. nam ut terra alte refossa generandis
alendisque seminibus fecundior [fit], sic profectus non
a summo petitus studiorum fructus et fundit uberius
et fidelius continet. nam sine hac quidem constantia
ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo
loquacitatem dabit et verba in labris nascentia. illic 3
radices, illic fundamenta sunt, illic opes velut sanc-
tiore quodam aerario conditae, unde ad subitos quo-
que casus cum res exiget, proferantur. vires faciamus
ante omnia, quae sufficiant labori certaminum et usu
non exhauriantur. nihil enim rerum ipsa natura voluit 4
magnum effici cito, praeposuitque pulcherrimo cuique
operi difficultatem, quae nascendi quoque hanc fecerit
legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentis
continerentur.

Sed cum sit duplex quaestio, quo modo et quae
maxime scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. sit 5
primo vel tardus dum diligens stilus, quaeramus op-
tima nec protinus offerentibus se gaudeamus, adhi-
beatur iudicium inventis, dispositio probatis: dilectus
enim rerum verborumque agendus est et pondera
singulorum examinanda. post subeat ratio conlocandi
versenturque omni modo numeri, non ut quodque se
proferet verbum occupet locum. quae quidem ut dili- 6
gentius exsequamur, repetenda saepius erunt scrip-
torum proxima. nam praeter id, quod sic melius iun-
guntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogi-
tationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro

B(BnBgNE)HP] 1 convinxit E igitur E 2 altius effossa *corr.* P 3 fit *om.* BH *s. l.* P 4 et fundit P effundit B effunditur bH 5 constantia *Ge.* conscientia BHP 9 aerarios b(H) reconditae P 10 exiget bHNP exigent BnBg exigit E 13 effigi bH que *om.* b 15 diutius BP diiunctis bH 18 hunc *Ob.* 19 tardis Bg (i *del.* b) 20 nec primus efferentibus bH se offerentibus P 21 delectus EP 23 postea P potest bH 25 properet bH proferat B,P[1]? 26/27 scriptorum E *corr.* P scriptorem BHP[1]

vires et velut repetito spatio sumit impetum: quod in certamine saliendi fieri videmus, ut conatum longius petant et ad illud, quo contenditur, spatium cursu ferantur, utque in iaculando brachia reducimus et ex-
7 pulsuri tela nervos retro tendimus. interim tamen, si feret flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat: omnia enim nostra, dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. sed redeamus ad
8 iudicium et retractemus suspectam facilitatem. sic scripsisse Sallustium accepimus, et sane manifestus est etiam ex opere ipso labor. Vergilium quoque paucissimos die composuisse versus auctor est Varius.
9 oratoris quidem alia condicio est: itaque hanc moram et sollicitudinem initiis impero. nam primum hoc constituendum, hoc optinendum est, ut quam optime scribamus: celeritatem dabit consuetudo. paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio sequetur, cuncta denique ut in familia bene instituta
10 in officio erunt. summa haec est rei: cito scribendo non fit ut bene scribatur, bene scribendo fit ut cito. sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, resistamus, ut provideamus et ferentes equos frenis quibusdam coerceamus, quod non tam moram faciet quam novos impetus dabit. neque enim rursus eos, qui robur aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi se
11 poenam alligandos puto. nam quo modo sufficere officiis civilibus possit qui singulis actionum partibus insenescat? sunt autem quibus nihil sit satis: omnia mutare, omnia aliter dicere quam occurrit velint, in-

---

B(BnBgNE)HP] 1 repetitum E 2 conatu bH 5 nervis bH 5/6 si fuerit *corr.* P 11 labore bH 12 Varius *Spa.* varus *ll.* 14 et hanc sollicitudinem E pr. hoc] pr. est bH 17 ostendit bH 18 persequetur b prosequetur H bene *om.* bH 22 ut] et bH ut provideamus *del. Bursian* et ferentes (ferens *intrans.*)] efferentes B efferentis bH *ferentes P 24 nec enim P 25 aliquid BH aliquando E 27 possit] sit bH

creduli quidam et de ingenio suo pessime meriti, qui
diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem.
nec promptum est dicere, utros peccare validius putem, 12
quibus omnia sua placent an quibus nihil. accidit enim
etiam ingeniosis adulescentibus frequenter, ut labore
consumantur et in silentium usque descendant nimia
bene dicendi cupiditate. qua de re memini narrasse
mihi Iulium Secundum illum, aequalem meum atque
a me, ut notum est, familiariter amatum, mirae facundiae virum, infinitae tamen curae, quid esset sibi a
patruo suo dictum. is fuit Iulius Florus, in eloquentia 13
Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioqui inter paucos disertus et dignus illa propinquitate. is cum Secundum, scholae adhuc operatum,
tristem forte vidisset, interrogavit, quae causa frontis
tam adductae? nec dissimulavit adulescens, tertium 14
iam diem esse, quod omni labore materiae ad scribendum destinatae non inveniret exordium: quo sibi non praesens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. tum Florus adridens, numquid tu,
inquit, melius dicere vis quam potes? ita se res habet: 15
curandum est, ut quam optime dicamus, dicendum tamen pro facultate: ad profectum enim opus est studio, non indignatione. ut possimus autem scribere etiam plura et celerius, non exercitatio modo praestabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio: si non resupini spectantesque tectum et cogitationem murmure agitantes expectaverimus, quid obveniat, ⟨sed⟩ quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, intuiti humano quodam modo ad scribendum accesserimus. sic nobis et initia
et quae secuntur natura ipsa praescribit. certa sunt 16

B(BnBgNE)HP] 4 enim *del. corr.* P *om.* E 10 quod P^1 16 adducentae b (-tem) H 17 quod] ex quo *corr.* P 21 potest BH 23 ad profectum] adfecero tum bH 25 plura celerius H (*non* b) P 27 que tectum *om.* b tectum *om.* H 29 *suppl. Ed. vett.* quid sit E quod sunt (*sic*) bH

enim pleraque et, nisi coniveamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rustici diu quaerunt, unde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. non ergo semper putemus optimum esse quod latet: inmutescamus alioqui, si nihil
17 dicendum videatur, nisi quod non invenimus. diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt et sequentes calorem atque impetum ex tempore scribunt: hanc silvam vocant. repetunt deinde et componunt quae effuderant: sed verba emendantur et numeri, manet
18 in rebus temere congestis quae fuit levitas. protinus ergo adhibere curam rectius erit atque ab initio sic opus ducere, ut caelandum, non ex integro fabricandum sit. aliquando tamen adfectus sequemur, in quibus fere plus calor quam diligentia valet.

Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium neglegentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sen-
19 tiam. nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare aut resistere aut mutare quasi
20 conscium infirmitatis nostrae timentis. quo fit ut non rudia tantum et fortuita, sed inpropria interim, dum sola est conectendi sermonis cupiditas, effluant, quae nec scribentium curam nec dicentium impetum consequantur. at idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo aut inertior intellegendo velut offensator fuit, inhibetur cursus, atque omnis, quae erat, concepta

B(BnBgNE)HP] 2 ideoque bH ideo BP 4 faciat b (*non* H) semper *om.* E *post* putemus *add.* P 5 latet ne P latet in bH 12 concestis bH contextis P² 19 in *om.* bH *ras.* P et properato BH (et *del.* b) etiam praeparato E dato bH 21 eius *om.* bH 23 timentes EP 27 in *om.* bH 28 inertior EP incertior BgBnHN intellegendo] in legendo BP et diligendo bH in intellegendo *I. Mueller* fuerit P 29 conceptae *ll. corr. Re.*

mentis intentio mora et interdum iracundia excutitur.
tum illa, quae apertiorem animi motum secuntur quae- 21
que ipsa animum quodam modo concitant, quorum
est iactare manum, torquere vultum, sinum et latus
interim obiurgare, quaeque Persius notat, cum leviter
dicendi genus significat, 'nec pluteum', inquit, 'caedit
nec demorsos sapit unguis', etiam ridicula sunt, nisi
cum soli sumus. denique ut semel quod est potentis- 22
simum dicam, secretum, quod dictando perit, atque
liberum arbitris locum et quam altissimum silentium
scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. non
tamen protinus audiendi qui credunt aptissima in hoc
nemora silvasque, quod illa caeli libertas locorumque
amoenitas sublimem animum et beatiorem spiritum
parent. mihi certe *εὐδαίμων* [iucundus] hic magis 23
quam studiorum hortator videtur esse secessus. nam-
que illa, quae ipsa delectant, necesse est avocent ab
intentione operis destinati. neque enim se bona fide
in multa simul intendere animus totum potest, et
quocumque respexit, desinit intueri quod propositum
erat. quare silvarum amoenitas et praeterlabentia flu- 24
mina et inspirantes ramis arborum aurae volucrum-
que cantus et ipsa late circumspiciendi libertas ad se
trahunt, ut mihi remittere potius voluptas ista vi-
deatur cogitationem quam intendere. Demosthenes 25
melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox
et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud
agere mentem cogerent oculi. ideoque lucubrantes si-

---

6 sat. 1, 106

B(BnBgNE), HP] 2 apertiorem EP aptiorem *rell.* altiorem *Ed. Colon.* 4 sinum et latus] sinti elatus (-let- b) bH simul et BP vertere latus *mg.* P 7 ungues bE 8 soli simus b solis H 8/9 potissimum bHP 9 quod B in bHP 10 arbitrii E 13 locorum bH 15 *an* eudemon ducundus? uidemoni iucundus H iucundus (ioc- EP) BP *cf. p. 38, 20 et adn. p. 143, 10* *εὐδαιμονικός Röhl* 17 ipsa quae P 21 erat] fuerat P 22 ramis P rami BH 24/25 videatur ista voluptas N

lentium noctis et clausum cubiculum et lumen unum
26 velut tectos maxime teneat. sed cum in omni studio-
rum genere, tum in hoc praecipue bona valetudo, quae-
que eam maxime praestat, frugalitas necessaria est,
cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem re-
fectionemque nobis data in acerrimum laborem con-
vertimus. cui tamen non plus inrogandum est quam
27 quod somno supererit aut ⟨non⟩ deerit. obstat enim
diligentiae scribendi etiam fatigatio et abunde, si va-
cet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem ne-
cessitas agit. est tamen lucubratio, quotiens ad eam
integri ac refecti venimus, optimum secreti genus.

28 Sed silentium et secessus et undique liber animus
ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt con-
tingere, ideoque non statim, si quid obstrepet, ab-
iciendi codices erunt et deplorandus dies, verum in-
commodis repugnandum et hic faciendus usus, ut
omnia, quae impedient, vincat intentio: quam si tota
mente in opus ipsum derexeris, nihil eorum, quae
oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet.
29 an vero frequenter etiam fortuita hoc cogitatio prae-
stat, ut obvios non videamus et itinere deerremus: non
consequemur idem, si et voluerimus? non est indul-
gendum causis desidiae. nam si non nisi refecti, non
nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis vacantes stu-
dendum existimarimus, semper erit propter quod no-
30 bis ignoscamus. quare in turba, itinere, conviviis etiam
faciat sibi cogitatio ipsa secretum. quid alioqui fiet,
cum in medio foro, tot circumstantibus iudiciis, iur-

B(BnBgNE),HP] 2 et velut b(H) tectos *Ed. Leid.* rectos *ll.* 5 ab] ipsa cum bH et ab E 8 aut BHP[1] haud *corr.* P *suppl. Ki.* 11 tamen] enim P 14 possunt semper EP 18 impediunt P inventio bH 19 direxeris NEHP 21 at vero E fortuitam Bg fortuitu H haec E(P) 22 itinere EP ita ne B ita H erremus bH 23 consequamur P 25 hilares] nihil aps bH 26 existimaverimus EP 27 in itinere in conv. E

giis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? propter quae idem ille tantus amator secreti Demosthenes in litore, in quo se maximo cum sono fluctus inlideret, meditans consuescebat contionum fremitus non expavescere.

Illla quoque minora (sed nihil in studiis parvum est) 31 non sunt transeunda: scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi, nisi forte visus infirmior membranarum potius usum exiget, quae ut iuvant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum et cogitationis impetum frangunt. relinquendae autem in utrolibet genere contra erunt 32 vacuae tabellae, in quibus libera adiciendi sit excursio. nam interim pigritiam emendandi angustiae faciunt aut certe novorum interpositione priora confundant. ne latas quidem ultra modum esse ceras velim, expertus iuvenem studiosum alioqui praelongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metiebatur, idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. debet 33 vacare etiam locus, in quo notentur quae scribentibus solent extra ordinem, id est ex aliis, quam qui sunt in manibus loci, occurrere. inrumpunt enim optimi nonnumquam sensus, quos neque inserere oportet neque differre tutum est, quia interim elabuntur, interim memoriae sui intentos ab alia inventione declinant, ideoque optime sunt in deposito.

B (BnBgNE), HP] 5 se *om.* EP inlideretur P 8 parvum BP parum bE(H) 10 forte BP foret bH 12 crebro relationi BHP[1] *corr.* P[2] crebra relaxatione *Kroll* intinguntur EP intinguitur BnBgN intinguuntur *corr.* N *mg.* Bn inguitur bH 13 morantur BP repetione morantur bH 14 erunt bH eum BP 15 adiciendi bP[2] adicienda BHP[1] adiciendo *Bursian* 17/18 confundantur P -dunt *alii* 18 esse *om.* NE 19/20 aluisse b aluis H 20 quia BP[2] qui bHP[1] 22 *hic in* E *fol. 124*[v] *sequuntur verba 10, 1, 46 sq.* 25 inrumpent H 26/27 nec differre P

[DE EMENDATIONE]

1 IV. Sequitur emendatio, pars studiorum longe uti-
lissima: neque enim sine causa creditum est stilum
non minus agere, cum delet. huius autem operis est
adicere, detrahere, mutare. sed facilius in iis sim-
pliciusque iudicium, quae replenda vel deicienda sunt:
premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia
adstringere, inordinata digerere, soluta componere,
exultantia coercere duplicis operae: nam et damnanda
2 sunt quae placuerant et invenienda quae fugerant. nec
dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta
in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post inter-
vallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis
scripta nostra tamquam recentes fetus blandiantur.
3 sed neque hoc contingere semper potest praesertim
oratori, cui saepius scribere ad praesentis usus necesse
est, et ipsa emendatio finem habet. sunt enim qui
ad omnia scripta tamquam vitiosa redeant et, quasi
nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius
existiment quidquid est aliud, idque faciant, quotiens
librum in manus resumpserunt, similes medicis etiam
integra secantibus. accidit itaque ut cicatricosa sint
4 et exsanguia et cura peiora. sit ergo aliquando quod
placeat aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima,
non exterat. temporis quoque esse debet modus. nam
quod Cinnae Smyrnam novem annis accepimus
scriptam et panegyricum Isocratis, qui parcissime, de-
cem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil per-
tinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

B(BnBgN),HP] 8 digerere] dirigere NP (*om.* bH) 18 vitiosa bHP vitia B 26 accipimus Bg 27 28 parcissimum e decem (p. decem H) bH 29 nullum bHP multum B

[QUAE SCRIBENDA SINT PRAECIPUE]

V. Proximum est, ut dicamus, quae praecipue scri- 1
benda sint ἕξιν parantibus. ⟨non est huius⟩ quidem operis, ut explicemus, quae sint materiae, quae prima aut secunda aut deinceps tractanda sint (nam id factum est iam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo iam robustorum studiis ordinem dedimus), sed, de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maxime veniat.

Vertere Graeca in Latinum veteres nostri oratores 2
optimum iudicabant. id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse: id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit, quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere tralatos: id Messalae placuit, multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes, adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis sub-
tilitate contenderet. et manifesta est exercitationis hu- 3
iusce ratio. nam et rerum copia Graeci auctores abundant et plurimum artis in eloquentiam intulerunt et hos transferentibus verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam est, quia plerumque a Graecis Romana dissentiunt.

---

11 1, 34, 155   12 nusquam

B(BnBgN),HP] 3 sint *Ba.* sunt *ll.* hexim (hec in Bg hoc exim N) parantibus B hec exporantibus (-per- H²) H exsperantibus b et exuberantis *corr.* P *suppl. Bursian* quidem B id qua idem bH id quidem est *corr.* P 4 explicemus BP exemplice meus (meis H) bH, *in quo* exemplicemus *latet* sunt P 6 iam *Ha.* etiam *ll.* 7 iam *om.* bH, *quo accepto* robustiorum *cum* T *scribendum* 11 iudicarant bH id se BP ipse bH 12 oratoris b orator is H 14 atque] et P 14/15 translatos NP 15 id] in bH 16 adhuc BnBgH 18 contendere bH 23 ac] et P 25 dissentiant BnBg

4 Sed et illa ex Latinis conversio multum et ipsa contulerit. ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. nam et sublimis spiritus adtollere orationem potest, et verba poetica libertate audaciora non praesumunt eadem proprie dicendi facultatem. sed et ipsis sententiis adicere licet oratorium robur et omissa sup-
5 plere, effusa substringere. neque ego paraphrasin esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque aemulationem. ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. nam neque semper est desperandum aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri, neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit.
6 nisi forte histrionum multa circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor vis, ut dicatur aliquid, post quod in eadem materia nihil dicendum sit. sed esto neque melius quod invenimus esse neque par,
7 est certe proximis locus. an vero ipsi non bis ac saepius de eadem re dicimus et quidem continuas nonnumquam sententias? nisi forte contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. nam si uno genere bene diceretur, fas erat existimari praeclusam nobis a prioribus viam: nunc vero innumerabiles sunt
8 modi plurimaeque eodem viae ducunt. sua brevitati

B(BnBgN),HP] 1 etiam illa P 5 audaciora *corr.* P audaciore bH audacior B non bH, *ras.* P et B 6 eadem M eandem BHP 7 liceat P[1] 8 effusa bH et effusa P et omissa B esse *om.* H 13 illud *super* est *add.* b, illud *pro* est H 16 nisi BP non bH 17 nisi forte *om.* H muta BgH 19 post] preter P 20 sed *om.* bH nec par P 21 non bis *Ed. Colon.* nobis *ll.* 23 contendere BP adintendere bH 24 cum aliis—possumus *in mg.* Bg, *om.* H 25 diceretur bH dicetur BP erit P 26 nobis bHP in nobis B viam BH viam in dicendo P nunc vere B numero bH

gratia, sua copiae, alia translatis virtus, alia propriis, hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. quid quod auctores maximi sic diligentius cognoscuntur? non enim scripta lectione secura transcurrimus, sed tractamus singula et necessario introspicimus et, quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus.

Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluri- 9
bus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus sententias quasdam easque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliae aliaeque formae duci
solent. plurimum autem parari facultatis existimo ex 10
simplicissima quaque materia. nam illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diversitate facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliquam adprehendas, offe-
rentibus. illud virtut⟨is iustum⟩ indicium est, fundere 11
quae natura contracta sunt, augere parva, varietatem similibus, voluptatem expositis dare et bene dicere multa de paucis.

In hoc optime facient infinitae quaestiones, quas vocari thesis diximus, quibus Cicero iam princeps in
re publica exerceri solebat. his confinis est destructio 12
et confirmatio sententiarum. nam cum sit sententia decretum quoddam atque praeceptum, quod de re, idem de iudicio rei quaeri potest. tum loci communes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus. nam qui haec recta tantum et in nullos flexus recedentia co-

B (BnBgN), HP] 1 sua copiae P sua copia B ut bH 4/5 cognoscantur bH 7 ipsi bH 8 possimus bH 10 tractamus b tractē re H 12 in alia aliasque formas (forma H) bH 13 parare BH 14 nam in illa *Re.* 17 aliquem BH 18 virtutis iustum] virtutum (virtutis *corr.* P) *ll.* 19 parva] parte bH 24 his bHP hic B restructio bH 26 quoddam *om.* H de reo P 27 tum bHP cum B 29 *sq.* copiose b, (comp-) H, *ras.* P compositione B

piose tractaverit, utique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit eritque in omnis causas
13 gratus: omnes enim generalibus quaestionibus constant. nam quid interest 'Cornelius tribunus plebis, quod codicem legerit, reus sit', an quaeramus: 'violeturne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitarit?' 'Milo Clodium rectene occiderit' veniat in iudicium, an 'oporteatne insidiatorem interfici vel perniciosum rei publicae civem, etiam si non insidietur': 'Cato Marciam honestene tradiderit Hortensio' an 'conveniatne res talis bono viro.' de per-
14 sonis iudicatur, sed de rebus contenditur. declamationes vero, quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatae et orationibus similes, non tantum dum adulescit profectus, sunt utilissimae, quae inventionem dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus ac iam in foro clarus: alitur enim atque enitescit velut pabulo laetiore facundia et adsidua contentionum
15 asperitate fatigata renovatur. quapropter historiae nonnumquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda et dialogorum libertate gestiendum. ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletae, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, otio et iucundioribus
16 epulis reficiuntur. ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor

B(BnBgN)HP] 1/2 recipientium b 2/3 causas gratus B, *corr.* P causa seratus (-tas H) bH casus gratus P[1] causas paratus *Gebhard* 3 omnis enim H quaestionibus *om.* bH 3/4 constat bH 5 quaeratur P 7 recitaverit P recitavit H 8 an *om.* BP[1] ne] nec bH 9 si non] nisi *s. l. add.* b si non nisi H 15 adulescent H profectus BP iuventus (inv- H) bH profectui *Bursian* 16 quae] quia *Ha.*, *puto* qua *adverb. cf. 1, 8, 6 adn.* et dispositionem *Edd.* 17 consummatis H 24 atque *om.* BP[1], *s. l. add.* bP[2] 29 deteretur bH

et durescat articulus et ipse ille mucro ingenii coti-
diana pugna retundatur.
Sed quem ad modum forensibus certaminibus exer- 17
citatos et quasi militantis reficit ac reparat haec velut
sagina dicendi, sic adulescentes non debent nimium
in falsa rerum imagine detineri et inanibus simulacris
usque adeo, ut difficilis ab his digressus sit, adsuefa-
cere, ne ab illa, in qua prope consenuerunt, umbra vera
discrimina velut quendam solem reformident. quod 18
accidisse etiam M. Porcio Latroni, qui primus clari
nominis professor fuit, traditur, ut, cum ei summam
in scholis opinionem optinenti causa in foro esset
oranda, inpense petierit, uti subsellia in basilicam
transferrentur. ita illi caelum novum fuit, ut omnis
eius eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur.
quare iuvenis, qui rationem inveniendi eloquendique 19
a praeceptoribus diligenter acceperit (quod non est
infiniti operis, si docere sciant et velint), exercitatio-
nem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi
aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat,
quem sequatur, quem imitetur: iudiciis intersit quam
plurimis et sit certaminis, cui destinatur, frequens
spectator. tum causas vel easdem, quas agi audierit, 20
stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo,
et utrimque tractet et, quod in gladiatoribus fieri vide-
mus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum dixi-
mus pro Milone. melius hoc quam rescribere veteribus
orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem
habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse
non posset ex sola defensione.

B (BnBgN), HP] 3/4 excitatos BH 4 militantis bH -tes BP 6 se simulacris *Frotscher* 7 difficilius H 7/8 assuescere *Zumpt* 8 consuerunt (-rint bH) BHP *corr. Re.* 10 M. *Spa.* in bH *om.* BP 11 ut BP aut b autem H 18 infiniti b finiti BHP 23 tum BP ē bH 24 vel BP sed vel H se vel b alias vel alias veras bH 25 utrimque *Ed. Gryph.* utrumque *ll.* 26 detectoris (del- H) bH derectoriis BP[1]

21 Citius autem idoneus erit iuvenis, quem praeceptor coegerit in declamando quam simillimum esse veritati et per totas ire materias, quarum nunc facillima et maxime favorabilia decerpunt. obstant huic, quod secundo loco posui, fere turba discipulorum et consuetudo classium certis diebus audiendarum, nonnihil etiam persuasio patrum numerantium potius decla-
22 mationes quam aestimantium. sed, quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus praeceptor maiore numero quam sustinere possit onerabit et nimiam loquacitatem recidet, ut omnia, quae sunt in controversia, non, ut quidam volunt, quae in rerum natura, dicantur, et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem vel materias dividere permittet.
23 diligenter effecta plus proderit quam plures inchoatae et quasi degustatae. propter quod accidit ut nec suo loco quidque ponatur, nec illa, quae prima sunt, servent suam legem, iuvenibus flosculos omnium partium in ea, quae sunt dicturi, congerentibus: quo fit ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

[DE COGITATIONE]

1 VI. Proxima stilo cogitatio est, quae et ipsa vires ab hoc accipit et est inter scribendi laborem extemporalemque fortunam media quaedam et nescio an usus frequentissimi. nam scribere non ubique nec semper possumus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur: haec, quotiens intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuvatur: haec inter medios

---

B(BnBgN),HP] 1 idoneus bH si idoneus BP is id. *Ha.* 3 et^2 BP ut bH 8 *cf. 1, 2, 15* 10 sustineri BH 11 recidet *corr.* P recidere *ll.* 14 materiam si BgH materiam P 15 una enim *ante* diligenter *add.* P 19 quo BP quod bH 23 accipiet b(H) et B, *ras.* P *om.* bH est BP quae H est quae b 25 nec ubique P nam ubique bH 26 temporis ac loci bHP temporibus ac loco B 27 et horis bH

rerum actus aliquid invenit vacui nec otium patitur. neque vero rerum ordinem modo, quod ipsum satis 2
erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter manum desit: nam memoriae quoque plerumque inhaerent fidelius quae nulla scribendi securitate laxantur.

Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest aut subito aut cito. nam primum facienda multo 3
stilo forma est, quae nos etiam cogitantis sequatur: tum adsumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quae reddi fideliter possint, mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda vis et exercitatione multa continenda est, quae quidem maxima ex parte memoria 4
constat: ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt. eo tandem pervenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, ut ei tam quae cogitarit quam quae scripserit atque edidicerit in dicendo fidem servent. Cicero certe Graecorum Metrodorum Scepsium et Empylum Rhodium nostrorumque Hortensium tradidit quae cogitaverant ad verbum in agendo rettulisse.

Sed si forte aliqui inter dicendum offulserit ex- 5
temporalis color, non superstitiose cogitatis demum

---

20 e libr. rhetor. frg. 2 H.

B (Bn Bg N), H P] 1 vacui bHP[2] vacuum BP[1] nec otium P[2] otium BP[1] nec experientium bH patitur *om.* H 3 intra BP inter bH sed *ras. corr.* P 4 totamque BP tamque bH 5 nam *corr.* Bn, P nam et BH 5. 7 inhaerent—laxantur *Ed. Camp.* inhaeret—laxatur *ll.* 6 quae (que) *ll.* quod *corr.* P 9 multo *om.* P 12 possint Bn N P possunt Bg possit bH 14 vis bH usu BP 17 tandem *Madvig* tamen *ll.* 18 ingenium *om.* bH 19 ei tam *Spa.* etiam B ei etiam bH ea (*ras. corr.*) etiam P quam quae P quamque bH quaeque Bn Bg quoque N 22 nostrorum P cogitaverint bH 24 aliquis P effulserit bH effluxerit P

est inhaerendum. neque enim tantum habent curae, ut non sit dandus et fortunae locus, cum saepe etiam scriptis ea, quae subito nata sunt, inserantur. ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum, ut
6 et digredi ex eo et redire in id facile possimus. nam ut primum est domo adferre paratam dicendi copiam et certam, ita refutare temporis munera longe stultissimum est. quare cogitatio in hoc praeparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuvare possit. id autem fiet memoriae viribus, ut illa, quae complexi animo sumus, fluant secura, non sollicitos et respicientes et una spe suspensos recordationis non sinant providere: alioquin vel extemporalem temeritatem malo quam
7 male cohaerentem cogitationem. peius enim quaeritur retrorsus, quia, dum illa desideramus, ab aliis avertimur et ex memoria potius res petimus quam ex materia. plura sunt autem, si utrimque quaerendum est, quae inveniri possunt quam quae inventa sunt.

[QUEM AD MODUM EXTEMPORALIS FACILITAS PARETUR ET CONTINEATUR]

1 VII. Maximus vero studiorum fructus est et velut † primus quidam plius longi laboris ex tempore dicendi facultas, quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia civilibus officiis renuntiabit et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. vix enim bonae fidei viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod praesentissimis quibusque

---

B(BnBgN),HP] 4 instituendum est (instituendē H) *Edd.* 5 redi in H regredi in P,N? 6 domum BHP[1] 7 refutari BP[1] res futuri H res futari b 11 simus P non BHP nec *s. l. corr.* P 12 praevidere B 15 retrorsum P dum bH cum BP 16 p. repetimus P 17 si utrimque P si utrumque B strictius utrumque bH si tutius utcumque *Jeep* 21 et *om.* bH 22 praemium quoddam *ras. corr.*, plius *punctis del.* P primus quidam plius BH *fort.* primatus quidam amplus 23 mea bHP ea B 26 bona (bone b) fide bH

periculis desit, intrare portum, ad quem navis accedere
nisi lenibus ventis vecta non possit: siquidem in- 2
numerabiles accidunt subitae necessitates vel apud
magistratus vel repraesentatis iudiciis continuo agendi.
quarum si qua, non dico cuicumque innocentium ci-
vium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit,
stabitne mutus et salutarem petentibus vocem statim-
que, si non succurratur, perituris moras et secessum
et silentium quaeret, dum illa verba fabricentur et
memoriae insidant et vox ac latus praeparetur? quae 3
vero patitur hoc ratio, ut quisquam possit orator ali-
quando omittere casus? quid, cum adversario respon-
dendum erit, fiet? nam saepe ea, quae opinati sumus
et contra quae scripsimus, fallunt, ac tota subito causa
mutatur, atque ut gubernatori ad incursus tempesta-
tium, sic agenti ad varietatem causarum ratio mu-
tanda est. quid porro multus stilus et adsidua lectio 4
et longa studiorum aetas facit, si manet eadem quae
fuit incipientibus difficultas? perisse profecto confi-
tendum est praeteritum laborem, cui semper idem
laborandum est. neque ego hoc ago, ut ex tempore di-
cere malit, sed ut possit. id autem maxime hoc modo
consequemur.

Nota sit primum dicendi via: neque enim prius con- 5
tingere cursus potest quam scierimus, quo sit et qua
perveniendum. nec satis est non ignorare quae sint
causarum iudicialium partes, aut quaestionum or-
dinem recte disponere, quamquam ista sunt praecipua,
sed quid quoque loco primum sit ac secundum et dein-

B(BnBgN),HP] 1 portum at ał intra possum (*ultima tria mg.* b) bH ad *om.* b ad quem *om.* H 2 nisi BP non bH 3 accedunt bH 5 quicumque bH (*i. e.* quoic-) 9 quaerat bH fabricantur (b)H 11 oratio BHP^1 actio *Röhl* possit *Frotscher* sit *ll.* 12 omittere *Bonnell* mittere BHP^2 mitteretur P^1 muttire ad casus *conieceram* 15 incursum P^1 15/16 tempestatum bP 18 studio BnNP 23 consequimur bH 24 dicendi] ał dilagendi b ał aliquendi (*i. e.* eloquendi?) H 26 sint *Ba.* sunt BHP 28 sint bH 29 ac B: ad bH qd P et bH ac B, P?

ceps: quae ita sunt natura copulata, ut mutari aut
6 intervelli sine confusione non possint. quisquis autem via dicet, utetur ante omnia rerum ipsa serie velut duce, propter quod homines etiam modice exercitati facillime tenorem in narrationibus servant. deinde, quid quoque loco quaerant, scient, nec circumspectabunt nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur nec confundent ex diversis orationem velut salientes huc illuc nec usquam insistentes. postremo habebunt modum et finem, qui esse citra divisionem nullus
7 potest, ⟨et⟩ expletis pro facultate omnibus, quae proposuerint, pervenisse se ad ultimum sentient.

Et haec quidem ex arte, illa vero ex studio ut copiam sermonis optimi, quem ad modum praeceptum est, comparemus, multo ac fideli stilo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem, etiam quae subito effusa sint, reddant, ut, cum multa scripserimus, etiam
8 multa dicamus. nam consuetudo et exercitatio facilitates maxime parit: quae si paulum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, sed ipsum ⟨os⟩ coit atque concurrit. quamquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut, dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus semperque nostram vocem
9 provisa et formata cogitatio excipiat: vix tamen aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quae dicit, quae subiuncturus est, quae ultra spectanda sunt, adhibita vocis, pronuntiationis, gestus observatione una suf-

B(BnBgN),HP] 3 dicet bH, *ras. corr.* P ducet B utetur *Bonnet* ducetur *ll.* 9 umquam bH 11 *suppl. Kroll* 16/17 effusa (effulsa bH) sunt bHP 17 etiamque bH 18 et *om.* BH 18/19 facilitatem B^1P facilitatē s̄ H 19 paululum NbH 20 *suppl. Ha.* coit *om.* H cit b 21 quamquam BP qui bH 22 animi *om.* P^1 ut *om.* bH 23 possumus bH 25 oratio Bg 26 elocutioni bP, (-ne) H *om.* B 27 verborum rerumque P 29 gestus] gestus in gestu bH observatione una P observationem (-num BgH) in luna (una bH) BH

ficiat. longe enim praecedat oportet intentio ac prae 10
se res agat, quantumque dicendo consumitur, tantum
ex ultimo prorogetur, ut, donec perveniamus ad finem,
non minus prospectu procedamus quam gradu, si non
intersistentes offensantesque brevia illa atque concisa
singultantium modo eiecturi sumus.

Est igitur usus quidam inrationalis, quam Graeci 11
ἄλογον τριβήν vocant, qua manus in scribendo decur-
rit, qua oculi totos simul in lectione versus flexusque
eorum et transitus intuentur et ante sequentia vident
quam priora dixerunt. quo constant miracula illa in
scaenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea, quae emise-
rint, ultro venire in manus credas et qua iubentur de-
currere. sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti 12
sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se
rationem non habet, in ratione versetur. nam mihi ne
dicere quidem videtur nisi qui disposite, ornate, co-
piose dicit, sed tumultuari. nec fortuiti sermonis con- 13
textum mirabor umquam, quem iurgantibus etiam
mulierculis videamus superfluere, cum eo quod, si ca-
lor ac spiritus tulit, frequenter accidit ut successum
extemporalem consequi cura non possit. deum tunc 14
adfuisse, cum id evenisset, veteres oratores, ut Cicero
dicit, aiebant, sed ratio manifesta est. nam bene con-
cepti adfectus et recentes rerum imagines continuo
impetu feruntur, quae nonnumquam mora stili re-
frigescunt et dilatae non revertuntur. utique vero, cum

23 e libr. rhet. frg. 4 H.

B(BnBg),HP] 1 oportet *om.* B[1], *s. l. add.* P 3 ut donec *om.* bH 4 non minus] non id unus b id unus H 5 atque illa concisa bH 6 elucturi bH simus B 7 inrationabilis *ll. corr. Stoer* quem bHP 14 si ea de qua BP ał (alia H) si eum tota loca bH 20 videamus *Kroll* videantur b *om.* BHP cum eo] video P 21 enim *post* frequenter *s. l. add. alia m.* P 22 deum tunc BP deuertam b deueram H 23 id evenisset BP inter bH 24 dicit, aiebant *Ed. vett.* dicit agebant bH aiebant *ras.* P[2] dictitabant B *cf. 6, 3, 41*

infelix illa verborum cavillatio accessit et cursus ad
singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis,
sed, ut optime vocum singularum cedat electio, non
continua, sed composita est.
15 Quare capiendae sunt illae, de quibus dixi, rerum
imagines, quas vocari *φαντασίας* indicavimus, omnia-
que, de quibus dicturi erimus, personae, quaestiones,
spes, metus, habenda in oculis, in adfectus recipienda:
pectus est enim, quod disertos facit, et vis mentis.
ideoque imperitis quoque, si modo sunt aliquo ad-
16 fectu concitati, verba non desunt. tum intendendus
animus, non in aliquam rem unam, sed in plures si-
mul continuas, ut, si per aliquam rectam viam mitta-
mus oculos, simul omnia, quae sunt in ea circaque,
intuemur, non ultimum tantum videmus, sed usque
ad ultimum. addit ad dicendum etiam pudor stimulos,
mirumque videri potest, quod, cum stilus secreto
gaudeat atque omnis arbitros reformidet, extemporalis
actio auditorum frequentia, ut miles congestu signo-
17 rum, excitatur. namque et difficiliorem cogitationem
exprimit et expellit dicendi necessitas, et secundos im-
petus auget placendi cupido. adeo pretium omnia spec-
tant, ut eloquentia quoque, quamquam plurimum ha-
beat in se voluptatis, maxime tamen praesenti fructu
18 laudis opinionisque ducatur. nec quisquam tantum
fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse
contingere, sed, sicut in cogitatione praecipimus, ita
facilitatem quoque extemporalem a parvis initiis pau-
latim perducemus ad summam, quae neque perfici
19 neque contineri nisi usu potest. ceterum pervenire eo

B(BnBgN),HP] 4 est *om.* b 5 si quare bH (*fuitne* compositast. quare?) 10 ideo b sint H alio quo H 11 tum *om.* bH 15 intuemur omnis (onus b) non bH 16 ultimum ad dicendum etiam pudor stimulos habet et dicendorum expectata laus P addit *om. etiam* bH 17 mirumque bP[2] utrumque BP[1] marumque H 19 congestu BP contentus bH 20 diff. esse cog. bH 27 praecepimus *corr.* P 28 quoque *om.* bH

debet, ut cogitatio non utique melior sit ea, sed tutior,
cum hanc felicitatem non in prosa modo multi sint
consecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius
et Licinius Archias: credendum enim Ciceroni est, non
quia nostris quoque temporibus non et fecerint qui-
dam hoc et faciant. quod tamen non ipsum tam pro-
babile puto (neque enim habet aut usum res aut ne-
cessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro
praeparantur, utile exemplum. neque vero tanta sit 20
umquam fiducia facilitatis, ut non breve saltem tem-
pus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi su-
mus, dispicienda sumamus, quod quidem in iudiciis
ac foro datur semper: neque enim quisquam est, qui
causam, quam non didicerit, agat. declamatores quos- 21
dam perversa ducit ambitio, ut exposita controversia
protinus dicere velint, quin etiam, quod est in primis
frivolum ac scaenicum, verbum petant, quo incipiant.
sed tam contumeliosos in se ridet invicem eloquentia,
et qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis vi-
dentur. si qua tamen fortuna tam subitam fecerit 22
agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit in-
genio, et vis omnis intendenda rebus et in praesentia
remittendum aliquid ex cura verborum, si consequi
utrumque non dabitur. tum et tardior pronuntiatio
moras habet et suspensa ac velut dubitans oratio, ut
tamen deliberare, non haesitare videamur. hoc, dum 23

B (BnBgN) HP] 2 facilitatem bHP[1] in *om.* bH *del. corr.* P sint bHP sunt B 3 in *om.* bHP 4 enim BP ergo bH 7 habet aut] habet bH res] ē tamen habet b tamen ē tamen habet H 8 in *add.* bHP[2] spem] ał speciem *s. l. add.* b spem ał spetiem H 9 decet *super* neque vero *add.* P tanta sit *Ha.* tanta esse B tantas eum bH esse P 10 umquam—ut non *om.* bH umquam tantam fiduciam facilitatis ut non P, *quem librum secuti velim addunt* 11 derit B[1]HP[1] 11/12 simus bH 12 quod quidem *om.* bH 14 at declam. *Kroll* 14/15 quosdam bHP quod B 15 ducit bP[2] discet BP[1] *om.* H 19 eruditores erutio uolunt b eruditis res erutio uolunt H 22 et in] ne in bH 23 consequi *Spa.* non sequi bH *om.* B sequi *s. l.* P 25 et est *Kroll* veluti P 26 non *om.* bH

egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis arma-
mentis aget ventus, deinde paulatim simul euntes ap-
tabimus vela et disponemus rudentes et impleri sinus
optabimus. id potius, quam se inani verborum torrenti
dare quasi tempestatibus quo volent auferendum.
24 Sed non minore studio continetur haec facultas
quam paratur: ars enim semel percepta non carpitur,
stilus quoque intermissione paulum admodum de ce-
leritate deperdit: promptum hoc et in expedito posi-
tum exercitatione sola continetur. hac uti sic optimum
est, ut cotidie dicamus audientibus pluribus, maxime
de quorum simus iudicio atque opinione solliciti: ra-
rum est enim, ut satis se quisque vereatur. vel soli
25 tamen dicamus potius quam non omnino dicamus. est
alia exercitatio cogitandi totasque materias vel silentio
(dum tamen quasi dicat intra ipsum) persequendi, quae
nullo non et tempore et loco, quom modo non aliud
agimus, explicari potest, et est in parte ⟨maioris⟩ uti-
26 litatis quam haec proxima: diligentius enim com-
ponitur quam ⟨in⟩ illa, in qua contextum dicendi inter-
mittere veremur. rursus in alia plus prior confert, vocis
firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui et
ipse, ut dixi, excitat oratorem et iactatione manus,
pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur,
27 hortatur. studendum vero semper et ubique. neque
enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lu-

---

25 sqq. e libr. rhet. frg. 5 H.

B(BnBgN)HP| 4 potius P[2] protinus BHP[1] 5 quo *Ba.* qui *ll.* 6 non HP, *add.* b *om.* B 7 carpitur *Jeep* capitur *ll.* 9 depromptum b 12 de quo bH sumus P 13 enim *om.* bH 14/15 est alia P est illa BH est et illa *Spa.* 16 intra bHP contra B se *add.* M 17 est tempore BH quom modo] quomodo BHP[1] quando *corr.* P *Edd.* 18 *suppl. Ki.* 18/19 utilior *corr.* P 19 haec BnNbHP est Bg 20 *suppl. Gertz* 21 veremur BP deberemus bH prior plus P 22 firmitate—facilitate, motu P 22/23 quae et ipsae (b) H 23 excitat] exertant H exercitat b 26 dies *om.* bH

crativae, ut Cicero Brutum facere tradit, operae ad
scribendum aut legendum aut dicendum rapi aliquo
momento temporis possit: siquidem C. Carbo etiam
in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi.
ne id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni pla- 28
cet, nullum nostrum usquam neglegentem esse ser-
monem: quidquid loquemur ubicumque, sit pro sua
scilicet portione perfectum. scribendum certe num-
quam est magis, quam cum multa dicemus ex tem-
pore. ita enim servabitur pondus et innatans illa ver-
borum facilitas in altum reducetur, sicut rustici proxi-
mas vitis radices amputant, quae illam in summum
solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo fir-
mentur. ac nescio an si utrumque cum cura et studio 29
fecerimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus dili-
gentius, dicendo scribamus facilius. scribendum ergo,
quotiens licebit, si id non dabitur, cogitandum: ab
utroque exclusi debent tamen in id exercere, ut ne-
que deprensus orator neque litigator destitutus esse
videatur.

Plerumque autem multa agentibus accidit ut maxime 30
necessaria et utique initia scribant, cetera, quae domo
adferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tem-
pore occurrant: quod fecisse M. Tullium commentariis
ipsius apparet. sed feruntur aliorum quoque et in-
venti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, et
in libros digesti, ut causarum, quae sunt actae a Servio
Sulpicio, cuius tres orationes extant: sed hi, de quibus

1 orat. 10, 34 24 or. frg. D. p. 484 Sch.

B(BnBgN)HPJ 1 velut bH 2 aut legendum *om.* B *add.* bH vel ad legendum P 5 est *om.* bH 7 loquimur bHP^2 sunt (sint H)—8 perfecte bH 8/9 numquam bHP^2 nusquam BP^1 9 cum bHP *om.* B 10 innatans *Stoer* unatrans B inatrans bH intrans *corr.* P 11 reducatur B (*corr.* b), P 14 an si *Ed. Camp.* an BP ac si bH 18 in id exercere] inicere BHP^1 sic dicere *Peterson* 19 deprehensus bHP 23 complectuntur bH 24 suis comm. (*om.* ipsius) P

loquor, commentarii ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis videantur esse compositi.
31 nam Ciceronis ad praesens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. in hoc genere prorsus recipio hanc brevem adnotationem libellosque, qui vel manu teneantur et ad quos interim
32 respicere fas sit. illud, quod Laenas praecipit, displicet mihi, vel in his, quae scripserimus, summas in commentarium et capita conferre. facit enim ediscendi neglegentiam haec ipsa fiducia et lacerat ac deformat orationem. ego autem ne scribendum quidem puto, quod non simus memoria persecuturi: nam hic quoque accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata
33 nec sinat praesentem fortunam experiri. sic anceps inter utrumque animus aestuat, cum et scripta perdidit et non quaerit nova. sed de memoria destinatus est libro proximo locus nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

LIBER UNDECIMUS

1 I. Parata, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi cogitandique et ex tempore etiam, cum res poscet, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte, quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat, quaeque est meo quidem iudicio maxime necessaria.

---

24 de orat. 3, 10, 37

B(BnBgN)HP] 3 nam bHP iam B 4 ideo BP in eo bH 8 fas sit *corr.* P faxit bH dixit B lenas bHP laudas B 9 vel *Jeep* (et *Peterson*) ne BH hoc ne N,P (*sed* hoc *ras. corr.*) summas *Jeep* vel in summas BHP in] et in N sine bH sive *ras.* P 10 discendi bH 12 ne P nec BH 13 quod non *Re.* quod BP non bH sumus m. prosecuturi P hic B id bH hoc P 19 de (h)is quia (qui b quae H) sunt *post* dicenda *add.* BH de his P 21 facilitate *mg.* Bn,b 23 poscit H 25 est bHP *om.* B

nam cum sit ornatus orationis varius et multiplex 2
conveniatque alius alii, nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modo non inlustrabit eam, sed etiam destruet et vim rerum in contrarium vertet. quid enim prodest esse verba et Latina et significantia et nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum his, in quae iudicem duci formarique volumus, consentiant: si genus sublime dicendi parvis in causis, 3
parvum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus? ut monilibus et margaritis ac veste longa, quae sunt ornamenta feminarum, deformentur viri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat. hunc locum Cicero breviter in tertio de Oratore 4
libro praestringit, neque tamen videri potest quidquam omisisse dicendo, 'non omni causae neque auditori neque personae neque tempori congruere orationis unum genus'. nec fere pluribus in Oratore eadem. sed illic L. Crassus, cum apud summos oratores hominesque eruditissimos dicat, satis habet partem hanc velut notare inter agnoscentis, et hic Cicero adloquens Bru- 5
tum testatur esse haec ei nota ideoque brevius a se dici, quamquam sit fusus locus tracteturque a philosophis latius. nos institutionem professi non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus, ideoque paulo pluribus verbis debet haberi venia.

Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, 6
docendo, movendo iudici conveniat, quid quaque parte orationis petamus. ita nec vetera aut tralata aut ficta

---

17 de orat. 3, 55, 210 19 c. 21 sqq.

B(BnBgN),HP] 3 lustrabit bH 4 et *om.* bH 6 etiam numerisque *om.* bH 7 his] is BH iis bP 8 in *del. Spa.* 9 parvum *ll.* pressum *J. Müller* parcum *Madvig* 11 adhibemus *corr.* H 16 perstringit P *hic et infra* nec P 17 misisse bH 28 nobis *om.* bH 30 vetera nec t. P transl- bHNP

verba in incipiendo, narrando, argumentando tractabimus neque decurrentis contexto nitore circuitus, ubi dividenda erit causa et in partes suas digerenda, neque humile atque cotidianum sermonis genus et compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec iocis
7 lacrimas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. nam
ornatus omnis non tam sua quam rei, cui adhibetur,
condicione constat, nec plus refert, quid dicas, quam
quo loco. sed totum hoc apte dicere non elocutionis
tantum genere constat, sed est cum inventione commune. nam si tantum habent etiam verba momentum,
quanto res ipsae magis? quarum quae esset observatio, suis locis subinde subiecimus.

8 Illud est subdiligentius docendum, eum demum dicere apte, qui non solum quid expediat, sed etiam
quid deceat inspexerit. nec me fugit plerumque haec
esse coniuncta: nam quod decet fere prodest, neque
alio magis animi iudicum conciliari aut, si res in con-
9 trarium tulit, alienari solent. aliquando tamen et haec
dissentiunt: quotiens autem pugnabunt, ipsam utilitatem vincet quod decet. nam quis nescit nihil magis
profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si
esset usus illo iudiciali genere defensionis et oratione
summissa conciliasset iudicum animos sibi crimenque
10 ipsum sollicite redarguisset? verum id eum minime
decebat, ideoque sic egit, ut qui poenam suam honoribus summis esset aestimaturus. maluit enim vir sapientissimus quod superesset ex vita sibi perire quam
quod praeterisset. et quando ab hominibus sui temporis parum intellegebatur, posterorum se iudiciis

---

B(BnBgN)HP] 1 verbo bH 2 circumitus BnBg[1] 9 totum BnNbP circum BgH 10 est BP et bH 10/11 commune *om.* bH 11 habeant B[1] 12 re ipsa b re in ipsa H 14 subdiligentius] subdiligentis bH diligentius BP 16 quod decet bH *sqq. usque ad* 17 quod decet *omittentes* 17 quod deceat BP 25 minime eum P 30 posterorum P posteriorum BH

reservavit, brevi detrimento iam ultimae senectutis aevum saeculorum omnium consecutus. itaque quamvis 11 Lysias, qui tum in dicendo praestantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cum bonam quidem, sed parum sibi convenientem iudicavisset. quo vel solo patet non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore servandum, cum interim persuadere deforme sit. non fuit hoc utile absolutioni, sed, quod est maius, homini fuit. et nos 12 secundum communem potius loquendi consuetudinem quam ipsam veritatis regulam divisione hac utimur, ut ab eo, quod deceat, utilitatem separemus: nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere quam cum tribuno plebis humillimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse, aut P. Rutilius, 13 vel cum illo paene Socratico genere defensionis est usus, vel cum revocante eum P. Sulla manere in exilio maluit, quod sibi maxime conduceret nesciebat. hi vero parva illa, quae abiectissimus quisque animus utilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda iudicaverunt, ideoque perpetua saeculorum admiratione celebrantur. neque nos simus tam humiles, ut quae laudamus inutilia credamus. sed hoc qualecumque 14 discrimen raro admodum eveniet. ceterum idem fere, ut dixi, in omni genere causarum et proderit et decebit: est autem quod omnis et semper et ubique deceat, facere ac dicere honeste, contraque neminem umquam ullo in loco turpiter. minora vero quaeque sunt ex mediis plurima sunt talia, ut aliis sint concedenda, aliis non sint, aut pro persona, tempore, loco, causa magis ac minus vel excusata debeant videri

---

B(BnBgN)HP] 5 cum ea bona quidem H 6 iudicasset P 13 patre iam bH cum *om.* bH 16 vel *om.* bH 18 quod BH quid b *corr.* P 22 non sumus bH 23 hoc *om.* B^1 24 evenit bH ceterum bH, *corr. ras.* P *om.* BP^1 27 deceat facere bH, *corr. ras.* P (*sed* decet) persuadere B 29 plurima *Ha.* plura BP plerumque bH

15 vel reprehendenda. cum dicamus autem de rebus aut alienis aut nostris, dividenda ratio est eorum, dum sciamus pleraque neutro loco convenire.

In primis igitur omnis sui vitiosa iactatio est, eloquentiae tamen in oratore praecipue, adfertque audientibus non fastidium modo, sed plerumque etiam
16 odium. habet enim mens nostra natura sublime quiddam et erectum et inpatiens superioris: ideoque abiectos aut summittentes se libenter allevamus, quia hoc facere tamquam maiores videmur, et quotiens discessit aemulatio, succedit humanitas. at qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur nec tam se maiorem quam minores ceteros facere.
17 inde invident humiliores (hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt nec possunt contendere), rident superiores, improbant boni. plerumque vero deprendas adrogantium falsam de se opinionem, sed in veris quoque sufficit conscientia.

Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quamquam is quidem rerum a se gestarum maior quam eloquentiae fuit in orationibus utique iactator.
18 et plerumque illud quoque non sine aliqua ratione facit. aut enim tuebatur eos, quibus erat adiutoribus usus in obprimenda coniuratione, aut respondebat invidiae: cui tamen non fuit par, servatae patriae poenam passus exilium, ut illorum, quae egerat in consulatu, frequens commemoratio possit videri non
19 gloriae magis quam defensioni data. eloquentiam quidem, cum plenissimam diversae partis advocatis concederet, sibi numquam in agendo inmodice adrogavit.

B(BnBgN)HP] 2 est ratio P 5 in orationibus b entionibus H (*pro* ctionibus?) 8 rectum bH 14 nam hoc bH 16 deprehendas NHP 17 falsam de se b(H) fallacem BP in **veris P 21 *verba* orationibus—24 respondebat *lacunis hiulca et distincta in* B *suppl.* b,HP 23 facit bHP fecit B enim BgPH in BnN 23/24 usus adiutoribus P 24 in *om.* bH 24 25 invidias bH, *sed* a *del.* H 26 in H, *add.* b *om.* B *om. ras.* P

illius sunt enim: ‘si, iudices, ingeni mei quod sentio quam sit exiguum’, et: ‘quod ingenio minus possum, subsidium mihi diligentia comparavi.’ quin etiam con- 20
tra Q. Caecilium de accusatore in Verrem constituendo, quamvis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit quam adrogavit sibi, seque non consecutum, sed ‘omnia fecisse ut posset eam consequi’ dixit. in epistulis aliquando familiariter 21
apud amicos, nonnumquam in dialogis, aliena tamen persona verum de eloquentia sua dicit. et aperte tamen gloriari nescio an sit magis tolerabile vel ipsa vitii huius simplicitate, quam illa in iactatione perversa, si abundans opibus pauperem se et nobilis obscurum et potens infirmum et disertus imperitum plane et infantem vocet. ambitiosissimum gloriandi genus est 22
etiam deridere. ab aliis ergo laudemur: nam ipsos, ut Demosthenes ait, erubescere, etiam cum ab aliis laudabimur, decet. neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendavit, ut necessitatem id faciendi ostenderet invidiamque omnem in eum regereret, qui hoc se coegisset. et M. Tullius saepe dicit de oppressa coniuratione 23
Catilinae, sed modo id virtuti senatus, modo providentiae deorum inmortalium adsignat. plerumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindicat sibi:

1 Cic. p. Arch. 1, 1 2 p. Quinct. 1, 4 8 div. in Caecil. 12, 40 18 et 21 de cor. § 128

B(BnBgN)HP] 1 si (quid est) ingenii mei P *sed saepta in ras.* P^2 2 quod B quo bH qui P quia P^2 9 eam P ea bH etiam B 10 aliena *om.* B^1, aliena tamen *ras. add.* P^4 11 tam Bg*?* 12 vitii P uiui B ał auicii b alia cupi H 13 in iactatione bH iactatione BP iactatio *Rollin* in iactatione perversitas *Becher* 14 se et *Mei.* sed bH se neget BP 17 ał ab illis, *del.* ergo b alia ab illis *sine* ergo H 18 etiam BP id iam b id iam et H

24 erant enim illa tuenda, cum obicerentur. in carminibus utinam pepercisset, quae non desierunt carpere maligni:

cedant arma togae, concedat laurea linguae

et

o fortunatam natam me consule Romam!

et 'Iovem illum, a quo in concilium deorum advocatur', et 'Minervam, quae artes eum edocuit': quae sibi ille secutus quaedam Graecorum exempla permiserat.

25 Verum eloquentiae ut indecora iactatio, ita nonnumquam concedenda fiducia est. nam quis reprendat haec: 'quid putem? contemptumne me? non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec ‹in› hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit An-
26 tonius': et paulo post apertius: 'an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem est beneficium. quid enim plenius, quid uberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere?'

27 Adrogantes et illi, qui se iudicasse de causa nec aliter adfuturos fuisse proponunt. nam et inviti iudices audiunt praesumentem partes suas, nec hoc oratori contingere inter adversarios, quod Pythagorae inter discipulos contigit, potest: 'ipse dixit.' sed istud magis minusve vitiosum est pro personis dicentium:
28 defenditur enim aliquatenus aetate, dignitate, auctoritate: quae tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc adfirmationis genus temperandum sit aliqua modera-

4 de suis temporibus frg. 1 H. 6 ibid. frg. 2 H. 7 ibid. frg. 3 H. 8 ibid. frg. 4 H. 12 Cic. Phil. 2, 1, 2

B(BnBgN)HP] 1 illa tuenda *Ha.* intuenda B tuenda bHP 5 et *om.* bHP 6 o *om.* B¹P¹ 7 in *om.* B¹P¹ advocatus bH 8 docuit bH 10 ita bH *om.* B¹P¹, sic *add.* P² 11 repreh- bHP 12/13 nec vita nec gratia bH 16 benef. est P 17 uberius] uerius *v. l.* bH 17/18 et pro me et P et pro me bH pro me et B 20/21 iudices] um .d. (*sic*) bH 23 contigit potest BP potest bH 26 fuerunt bH ut *om.* B¹, *in mg. add.* P²

tione sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex se ipso petet. quod fuisset tumidius, si accipiendum criminis loco negasset Cicero equitis Romani esse filium se defendente, at ille fecit hoc etiam favorabile coniungendo cum iudicibus dignitatem suam: 'equitis Romani autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit nec defendentibus nobis.'

Impudens, tumultuosa, iracunda actio omnibus inde- 29
cora, sed ut quisque aetate, dignitate, usu praecedit, magis in ea reprendendus. videas autem rixatores quosdam neque iudicum reverentia neque agendi more ac modo contineri, quo ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis quam in agendis causis nihil
pensi habere. profert enim mores plerumque oratio 30
et animi secreta detegit: nec sine causa Graeci prodiderunt, 'ut vivat, quemque etiam dicere'. humiliora illa vitia: summissa adulatio, adfectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas. quae fere accidunt iis, qui nimium aut blandi esse aut ridiculi volunt.

Ipsum etiam eloquentiae genus alios aliud decet: 31
nam neque tam plenum et erectum et audax et praecultum senibus convenerit quam pressum et mite et limatum et quale intellegi vult Cicero, cum dicit, orationem suam coepisse 'canescere', sicut vestibus quoque non purpura coccoque fulgentibus illa aetas satis
apta sit. in iuvenibus etiam uberiora paulo et paene 32

---

5 Cael. 2, 4 27 Brut. 2, 8

B(BnBgN)HP] 2 quod *om.* bH accipiendum bH *om.* BP 3 negasset BP nec esset bH 7 his B, *corr.* P vobis bHP^1? 10 dignitatē suā usu H 11 reprehend*es* P reprehendaens H 12/13 more ac *om.* bH 13 quo ab ipso bH ex quo ipso P^2 17 etiam *om.* bH 21 eis bHP^1 24 rectum N 25 convenerit BnBg conveniret NHP

periclitantia feruntur. at in isdem siccum et sollicitum
et contractum dicendi propositum plerumque adfec-
tatione ipsa severitatis invisum est, quando etiam mo-
rum senilis auctoritas inmatura in adulescentibus cre-
33 ditur. simpliciora militaris decent. philosophiam ex
professo, ut quidam faciunt, ostentantibus parum de-
cori sunt plerique orationis ornatus maximeque ex
adfectibus, quos illi vitia dicunt. verba quoque ex-
quisitiora et compositio numerosa tali proposito di-
34 versa. non enim solum illa laetiora, qualia a Cicerone
dicuntur 'saxa atque solitudines voci respondent', sed
etiam illa, quamquam plena sanguinis 'vos enim iam,
Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque
testor, vosque Albanorum obrutae arae, sacrorum po-
puli Romani sociae et aequales' non conveniant bar-
35 bae illi atque tristitiae. at vir civilis vereque sapiens,
qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi
rei publicae dederit, a qua longissime isti, qui philo-
sophi vocantur, recesserunt, omnia, quae ad efficien-
dum oratione quod proposuerit valent, libenter ad-
hibebit, cum prius, quid honestum sit efficere, in
36 animo suo constituerit. est quod principes deceat, aliis
non concesseris. imperatorum ac triumphalium sepa-
rata est aliqua ex parte ratio eloquentiae, sicut Pom-
peius abunde disertus rerum suarum narrator, et hic,
qui bello civili se interfecit, Cato eloquens senator fuit.
37 idem dictum saepe in alio liberum, in alio furiosum,
in alio superbum est. verba adversus Agamemnonem
a Thersite habita ridentur: da illa Diomedi aliive cui

11 p. Arch. 8, 19 12 p. Mil. 31, 85

B(BnBgN)HP] 1 eisdem NbH 2 propositum *om.* bH 2/3 affectione bH 4 in *om.* bH 5 dicent bH 7 maxime b 10 sola H 16 at P aut B ad bH civilis *ras.* P 18 dediderit bH 19 quae *om.* Bg[1] 21 quid] quiuid N 23 cesseris bH 27 in alio liberum *om.* B[1] 29 da BP[4] dae bH at P

pari, magnum animum ferre prae se videbuntur. 'ego te' inquit 'consulem putem', L. Crassus Philippo, 'cum tu me non putes senatorem?' vox honestissimae libertatis, non tamen ferres quemcumque dicentem. negat se magni facere aliquis poetarum, 'utrum Cae- 38
sar ater an albus homo sit', insania: verte, ut idem Caesar de illo dixerit, adrogantia est. maior in personis observatio est apud tragicos comicosque: multis enim utuntur et variis. eadem et eorum, qui orationes aliis scribebant, fuit ratio et declamantium est: non enim semper ut advocati, sed plerumque ut litigatores dicimus.

Verum etiam in iis causis, quibus advocamur, ea- 39
dem differentia diligenter est custodienda. utimur enim fictione personarum et velut ore alieno loquimur, dandique sunt iis, quibus vocem accommodamus, sui mores. aliter enim P. Clodius, aliter Appius Caecus, aliter Caecilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. quid asperius lictore Verris 'ut adeas, tantum dabis', 40
quid fortius illo, cuius inter ipsa verberum supplicia una vox audiebatur 'civis Romanus sum'? quam dignae Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro re publica seditiosum civem totiens conpescuisset quique insidias virtute superasset! denique non modo 41
quot in causa totidem in prosopopoeia sunt varietates, sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum adsimulamus adfectus, quibus omnibus debetur suus decor. eadem in iis, pro quibus agemus, observanda sunt: 42

2 Or. Rom. frg. p. 313 M. 5 Catull. 93 19 Verr. 5, 45, 118 21 ibid. 62, 162

B(BnBgN),HP] 2 inquit *om.* bH 11 ut[1] BP et bH 13 in is b in his H 16 iis] is bH 20 illo] o bH 21 quamque P 25 quod BH 26 quod *om.* bH 26/27 feminarumque H 27 mutarum *lib. quidam Paris.* multarum BHP 29 iis *ras.* P is BgH

aliter enim pro alio saepe dicendum est, ut quisque honestus, humilis, invidiosus, favorabilis erit, adiecta propositorum quoque et ante actae vitae differentia. iucundissima vero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, benevolentia. sed illa quoque diversa bonum virum decent: malos odisse, publica vice commoveri, ultum ire scelera et iniurias, et omnia, ut initio dixi, honesta.

43 Nec tantum quis et pro quo, sed etiam apud quem
dicas interest: facit enim et fortuna discrimen et potestas, nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, privatum, tantum liberum ratio est, nec eodem sono publica iudicia et arbitrorum disceptationes
44 aguntur. nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat
et cura et omnes ad amplificandam orationem quasi machinae, ita in parvis rebus iudiciisque vana sint eadem, rideaturque merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus utatur illa Ciceronis confessione, 'non modo se animo commoveri, sed
45 etiam corpore ipso perhorrescere'. quis vero nesciat,
quanto aliud dicendi genus poscat gravitas senatoria, aliud aura popularis? cum etiam singulis iudicantibus non idem apud gravis viros quod levioris, non idem apud eruditum quod militarem ac rusticum deceat, sitque nonnumquam summittenda et contrahenda oratio, ne iudex eam vel intellegere vel capere non possit.

46 Tempus quoque ac locus egent observatione propria: nam et tempus tum triste tum laetum, tum libe-

---

19 div. in Caecil. 13, 41

B(BnBgN)HP] 2 adiecta BP delicta bH 3 ante *om.* bH 6 publicae b(H) 7 uult cineris scelera bH et iniurias *om.* bH 8 ut honesta bH 9 qui et bH 10 fecit bH 15 amplificandum NbH 16 iudiciisque *ras.* P[2] iudicibusque B iudicibus bH 21 quanto B, *ras.* P[2] cuncto bH quando N 25 summittendae b et *om.* bH

rum tum angustum est, atque ad haec omnia componendus orator: et loco publico privatone, celebri an 47 secreto, aliena civitate an tua, in castris denique an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam et proprium quendam modum eloquentiae poscit: cum etiam in ceteris actibus vitae non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere conveniat, et pleraque, quae natura non sunt reprendenda atque adeo interim sunt necessaria, alibi quam mos permiserit turpia habeantur. illud iam diximus, quanto plus 48 nitoris et cultus demonstrativae materiae, ut ad delectationem audientium compositae, quam, quae sunt in actu et contentione, suasoriae iudicialesque permittant.

Hoc adhuc adiciendum, aliquas etiam, quae sunt egregiae dicendi virtutes, quo minus deceant, effici condicione causarum. an quisquam tulerit reum in 49 discrimine capitis, praecipueque si quis apud victorem et principem pro se ipse dicat, frequenti tralatione, fictis aut repetitis ex vetustate verbis, compositione quae sit maxime a vulgari usu remota, decurrentibus perihodis, quam laetissimis locis sententiisque dicentem? non perdant haec omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorem petendumque etiam innocentibus misericordiae auxilium? moveaturne quisquam eius 50 fortuna, quem tumidum ac sui iactantem et ambitiosum institorem eloquentiae in ancipiti sorte videat? non immo oderit reum verba aucupantem et anxium de fama ingenii et cui esse diserto vacet? quod mire 51 M. Caelius in defensione causae, qua reus de vi fuit, comprendisse videtur mihi: ‘ne cui vestrum atque

30 Or. Rom. frg. p. 464 M.

B(BnBgN)HP] 4 atque suam P 8 reprehend. HP adeo Ge. ideo *ll.* 14 adiciendum bHP audiendum B 17 si quis] si b quis BP *om.* H 18 principalem bH transl- bHP 20 sit BP sunt bH 21 perhiodis BH periodis P 24 commoveaturne bH 29 M. bHP *om.* B 30 compreh- HP

etiam omnium, qui ad rem agendam adsunt, meus
aut vultus molestior aut vox inmoderatior aliqua aut
denique, quod minimum est, iactantior gestus fuisse
52 videatur'. atqui sunt quaedam actiones in satisfac-
tione, deprecatione, confessione positae: sententiolisne
flendum erit? epiphonemata aut enthymemata exora-
bunt? non, quidquid meris adicietur adfectibus, omnis
eorum diluet vires et miserationem securitate laxabit?
53 age, si de morte filii sui vel iniuria, quae morte sit
gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam
illam expositionis, quae continget ex sermone puro
atque dilucido, quaeret, breviter ac significanter or-
dinem rei pertulisse contentus, aut argumenta diducet
in digitos et propositionum ac partitionum captabit
leporem et, ut plerumque in hoc genere moris est,
54 intentione omni remissa loquetur? quo fugerit interim
dolor ille? ubi lacrimae substiterint? unde se in me-
dium tam secura observatio artium miserit? non ab
exordio usque ad ultimam vocem continuus quidam
gemitus et idem tristitiae vultus servabitur, si quidem
volet dolorem suum etiam in audientes transfundere?
quem si usquam remiserit, in animum iudicantium non
55 reducet. quod praecipue declamantibus (neque enim
me paenitet ad hoc quoque opus meum et curam
susceptorum semel adulescentium respicere) custo-
diendum est, quo plures in schola finguntur adfectus,
56 quos non ut advocati, sed ut passi subimus: cum etiam
hoc genus simulari litium soleat, cum ius mortis a
senatu quidam vel ob aliquam magnam infelicitatem
vel etiam paenitentiam petunt: in quibus non solum
cantare, quod vitium pervasit, aut lascivire, sed ne

B(BnBgN)HP] 3 minimum b nimium BHP 6 erit] operuit H 8 eorum BP errorum bH 13 pertulisse BHP protulisse T *Edd.* non contentus *Spa.* ducet bH 21 audientis bH 22 quem BnNbHP quae Bg umquam b um H 23 quod *om.* bH 25 semel BP semper bH 26 quod bH 27 set bH 31 set bH

argumentari quidem nisi mixtis et quidem ita, ut in ipsa
probatione magis emineant, adfectibus decet. nam
qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur
posse etiam deponere.
Nescio tamen an huius, de quo loquimur, decoris 57
custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, exa-
minanda sit. nam sine dubio in omnibus statim accu-
sationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descen-
disse videamur. ideoque mihi illud Cassi Severi non
mediocriter displicet: 'di boni, vivo, et, quo me vivere
iuvet, Asprenatem reum video'. non enim iusta ex
causa vel necessaria videri potest postulasse eum, sed
quadam accusandi voluptate. praeter hoc tamen, quod 58
est commune, propriam moderationem quaedam causae
desiderant. quapropter et qui curationem bonorum
patris postulabit, doleat eius valetudine, et quamlibet
gravia filio pater obiecturus miserrimam sibi ostendat
esse hanc ipsam necessitatem, nec hoc paucis modo
verbis, sed toto colore actionis, ut id eum non dicere
modo, sed etiam vere dicere appareat. nec causanti 59
pupillo sic tutor irascatur umquam, ut non remaneant
amoris vestigia et sacra quaedam patris eius memoria.
iam quo modo contra abdicantem patrem, querentem
uxorem agi causam oporteret, in libro, ut arbitror,
septimo dixi. quando etiam ipsos loqui, quando etiam
advocati voce uti deceat, quartus liber, in quo pro-
hoemi praecepta sunt, continet.
Esse et in verbis quod deceat aut turpe sit, nemini 60
dubium est. unum iam igitur huic loco, quod est sane
summae difficultatis, adiciendum videtur, quibus modis

---

3 cf. Syri sent. v. 534 M. 10 Or. Rom. frg. p. 549 M.

B(BnBgN)HP] 1 nisi BP in bH in ipsa B ipsa bHP 6 contra P circa BH 11 Aspernatem *fere ll.* 16 valetudinem bH 21 non *om.* bH 24 oporteat H 25 quando etiam ipsos loqui quando etiam adv. B quando etiam advocati bHP 26 deceat bH deceret BP 28 et *om.* bH

ea, quae sunt natura parum speciosa quaeque non
dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non
61 tamen sint indecora dicentibus. quid asperiorem habere
frontem potest aut quid aures hominum magis respu-
unt, quam cum est filio filiive advocatis in matrem
perorandum? aliquando tamen necesse est, ut in causa
Cluenti Habiti, sed non semper illa via, qua contra
Sasiam Cicero usus est, non quia non ille optime, sed
quia plurimum refert, qua in re et quo modo laedat.
62 itaque illa, cum fili caput palam inpugnaret, fortiter
fuit repellenda. duo tamen, quae sola supererant, di-
vine Cicero servavit, primum, ne oblivisceretur reve-
rentiae, quae parentibus debetur, deinde ut repetitis
altius causis diligentissime ostenderet, quam id, quod
erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri,
63 sed etiam necesse esset. primaque haec expositio fuit,
quamquam ad praesentem quaestionem nihil pertine-
bat: adeo in causa difficili atque perplexa nihil prius
intuendum credidit, quam quid deceret. fecit itaque
nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam
64 dicebatur. potest tamen aliquando mater et in re
leviore aut minus infeste contra filium stare: tum
lenior atque summissior decebit oratio. nam et satis-
faciendo aut nostram minuemus invidiam aut etiam
in diversum eam transferemus, et si graviter dolere
filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpam,
65 fietque ultro miserabilis. avertere quoque in alios
crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur,
et omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testan-
dum, ut etiam, si non possumus conviciari, nolle

---

8 Cluent. 5, 12 sq.

B(BnBgN)HP] 5 filieve H 7 Habitus *audit 11, 3, 162* set bH 8 Sassiam *Cic. sed cf. 4, 2, 105* sed BP ē bH 22 aut BP at bH infesta P tum BP cum bH 23 decebat Bg[1] 26 fuerat bH culpa NP 28 concita *aegre desideratur* mater

videamur. etiam, si quid obiciendum erit, officium est
patroni, ut id filio invito, sed fide cogente facere
credatur: ita poterit uterque laudari. quod de matre 66
dixi, de utroque parente accipiendum est: nam inter
patres etiam filiosque, cum intervenisset emancipatio,
litigatum scio. in aliis quoque propinquitatibus custo-
diendum est, ut inviti et necessario et parce iudicemur
dixisse, magis autem aut minus, ut cuique personae
debetur reverentia. eadem pro libertis adversus pa-
tronos observantia. et ut semel plura conplectar, num-
quam decebit sic adversus tales agere personas, quo
modo contra nos agi ab hominibus condicionis eius-
dem iniquo animo tulissemus. praestatur hoc aliquando 67
etiam dignationibus, ut libertatis nostrae ratio red-
datur, ne quis nos aut petulantes in laedendis eis aut
etiam ambitiosos putet. itaque Cicero, quamquam erat
in Cottam gravissime dicturus neque aliter agi
P. Oppii causa poterat, longa tamen praefatione excu-
savit officii sui necessitatem. aliquando etiam inferi- 68
oribus praecipueque adulescentulis parcere aut videri
decet. utitur hac moderatione Cicero pro Caelio contra
Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed paene
patrie monere videatur: nam et nobilis et iuvenis et
non iniusto dolore venerat ad accusandum.

Sed in his quidem, in quibus vel iudici vel etiam
adsistentibus ratio nostrae moderationis probari debet,
minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos,
contra quos dicimus, veremur offendere. duae simul 69
huius modi personae Ciceroni pro Murena dicenti ob-
stiterunt, M. Catonis Servique Sulpici: quam decenter

16 Or. frg. III 9 Sch.

B(BnBgN)HP] 5 emancupatio bH 7 parce Bg^1 *corr.* P parte BnNbH 9/10 patronos b(H)P ** nos B 14 dignationibus B dignitatibus bH *corr.* P 15 eis (iis P) aut bHP iis autem B 20 videri] m̄deri P 23 et iuvenis et nobilis P 26 adstantibus bH 27 est *om.* B^1

tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et iuris antistes magis ferret? ut vero rationem defensionis suae reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpici contra honorem Murenae, non idem debere accusationi contra caput diceret! quam molli autem articulo tractavit Catonem!
70 cuius naturam summe admiratus non ipsius vitio, sed Stoicae sectae quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat, ut inter eos non forensem contentionem,
71 sed studiosam disputationem crederes incidisse. haec est perfecta ratio, et certissimum praeceptorum genus illius viri observatio, ut, cum aliquid detrahere salva gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum quam in ceteris (adiecta, si potuerit fieri, etiam causa cur id ita sit), vel paulo pertinaciorem vel credulum vel iratum vel inpulsum ab aliis.
72 hoc enim commune remedium est, si in tota actione aequaliter appareat non honor modo eius, sed etiam caritas, praeterea causa sit nobis iusta [sit] dicendi, neque id moderate tantum faciamus, sed etiam neces-
73 sario. diversum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioqui turpium aut nobis invisorum quaedam facta laudanda sunt: decet enim rem ipsam probare in qualicumque persona. dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus et in quos orationes etiam scripserat, verum ut iusta sic

---

25 Or. frg. p. 465. 486 Sch.

B(BnBgN)GHMPV] 6 accusatori P[1] actioni H 11 studiosam P(V) studiosum BH *unde* studiosorum *Becher* 12 perfecta *Becher* profecto *ll.* 18 hoc enim] *desinit* B *adhibui* GHMPV hoc illis commune MPV hoc ill. commune H si in *corr.* P nisi GHMV 19 eius *om.* MV 20 sit[2] GHV sic P si M *delevi itemque Kroll* 24 decet P dicet GHMV 25 A. Gabinio *Ha. cf. p.* 307, 17 *sq.* 25/26 et pro Vatinio V 26 sibi MPV sicut GH 27 ut *C. Schenkl* et *ll.* 27 sq. sit faciendi G sic (sit H) faciendo HMPV *supplevi*

faciendi ⟨esset ratio⟩: non se de ingenii fama, sed de
fide esse sollicitum. difficilior ei ratio in iudicio Cluen- 74
tiano fuit, cum Scamandrum necesse haberet dicere
nocentem, cuius egerat causam. verum id elegantis-
sime cum eorum, a quibus ad se perductus esset,
precibus, tum etiam adolescentia sua excusat, detrac-
turus alioqui plurimum auctoritatis sibi in causa prae-
sertim suspecta, si eum se esse, qui temere nocentis
reos susciperet, fateretur.

Apud iudicem vero, qui aut erit inimicus alioqui 75
aut propter aliquod commodum a causa, quam nos
susceperimus, aversus, ut persuadendi ardua est ratio,
ita dicendi expeditissima: fiducia enim iustitiae eius
et nostrae causae nihil nos timere simulabimus. ipse
erit gloria inflandus, ut tanto clarior eius futura sit
fides ac religio in pronuntiando, quanto minus vel
offensae vel utilitati suae indulserit. hoc et apud eos, 76
⟨a⟩ quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remit-
temur: adicienda ratio vel necessitatis alicuius, si id
causa concedit, vel erroris vel suspicionis. tutissimum
ergo paenitentiae confessio et satisfactio culpae, per-
ducendusque omni modo iudex ad irae pudorem.
accidit etiam nonnumquam ⟨ut⟩ ea de causa, de qua 77
pronuntiavit, cognoscat iterum. tum illud quidem com-
mune: apud alium nos iudicem disputaturos de illius
sententia non fuisse, neque enim emendari ab alio

---

2 Cluent. c. 17 sq.

GHMPV] 4/5 id elegantissime *Ed. Camp.* uide (iud. el- MV) legantissime GHMV illud eleg. P 5 ad se *Spa.* a se GHMV ipse *ras.* P 7 plurimum G plures HMV plus *corr.* P sibi *Ha.* sicut GHMP^1V si *corr.* P 8 se *om.* HMPV 9 susciperet P^2 suscipere GHMP^1V 10 aut erit inimicus alioqui *om.* HMPV 12 ardua est] ardua∸ G ardua. H ardua MPV 15 erat GHMV infandus GHMV 17 eos P nos GHMV 18 a *om.* GHMP^1V 20 concedit GP cedit HMV 23 *suppl. Re.* P^4 ea de *Mei.* eadem *fere ll.* 24 cognoscat *Ba.* cognat G *corr.* P^4 cognatque H cogatque MV

quam ipso fas esse: ceterum ex causa, ut quaeque permittet, aut ignorata quaedam aut defuisse testes aut, quod timidissime et, si nihil aliud plane fuerit,
78 dicendum est, patronos non suffecisse succurret. etiam, si apud alios iudices agetur, ut in secunda adsertione aut in centumviralibus iudiciis duplicibus, parte victa decentius erit, quotiens contigerit, servare iudicum pudorem: de qua re latius probationum loco dictum est.

Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint quae ipsi fecerimus, ut obicit Tubero Ligario, quod in Africa
79 fuerit, et ambitus quidam damnati recuperandae dignitatis gratia reos eiusdem criminis detulerunt, et in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuvenis accusat. id quo modo decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperitur, quod intersit, per-
80 sona, aetas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuvenem se patri haesisse, illum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, a partibus recessisse: Ligarium et perseverasse et non pro Cn. Pompeio, inter quem et Caesarem dignitatis fuerit contentio, cum salvam uterque rem publicam vellet, sed pro Iuba atque Afris
81 inimicissimis populo Romano stetisse. ceterum vel facillimum est ibi alienam culpam incusare, ubi fateris tuam: verum id iam indicis est, non actoris. quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet paenitentia. potest enim videri satis emendatus, qui in odium eorum, in quibus erraverat, ipse conversus est.
82 sunt enim casus quidam, qui hoc natura ipsa rei non

---

11 Or. Rom. frg. p. 503 M.

GHMPV] 5 iudex augetur GH 8 *cf.* 5, 7, 1 *sq.* 13 eidem GH et *Gertz* ut *ll.* 15 qmodocenter (*corr.* dec- G) GH quoniam decenter (docentur V) (M)PV *corr. Ob.* 21 22 et Caesarem MPV cessarē GH 24 Romano populo V 25 accusare P rec- MV 26 id (*sic*) GP ut HV *om.* M? 30 casus *om.* HMPV

indecens faciant, ut cum pater ex ⟨meretrice natum, quod duxerit⟩ meretricem in matrimonium, abdicat: scholastica materia, sed non ⟨quae in foro non⟩ possit accidere. hic igitur multa non deformiter dicet: vel quod omnium sit votum parentum, ut honestiores quam sint ipsi liberos habeant (nam et si filia nata, meretrix eam mater pudicam esse voluisset), vel quod humilior ipse fuerit (licuit enim huic ducere), vel quod non habuerit patrem qui moneret: quin eo minus id 83
faciendum filio fuisse, ne renovaret domus pudorem et exprobraret patri nuptias, matri prioris vitae necessitatem, ne denique legem quandam suis quoque rursum liberis daret. credibilis erit etiam propria quaedam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non possit. alia praetereo: neque enim nunc declamamus, sed ostendimus, nonnumquam posse dicentem ipsis incommodis bene uti.

Illic maior aestus, ubi quis pudenda queritur, ut 84
stuprum, praecipue in maribus, aut os profanatum. non dico, si loquatur ipse: nam quid aliud ei quam gemitus aut fletus ⟨et⟩ exsecratio vitae conveniat, ut iudex intellegat potius dolorem illum quam audiat? sed patrono quoque per similes affectus eundum erit, quia hoc iniuriae genus verecundius est ⟨fateri⟩ passis quam ausis. mollienda est in plerisque [alia] colore 85
asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis fecit. quid enim crudelius quam homines honestis parentibus ac maioribus natos a re publica summoveri? itaque durum id esse summus ille tractandorum

---

GHMPV] 1 faciunt MPV 1/2 *suppl. Ed. Camp.* 3 quae non *s l. add.* P[2] *om. rell.* in foro *add. Spa.* 8 licuit · huic *Spa.* licet—hoc *ll.* 12/13 rursum *Ha.* sum GHP[1] sine MV subinde P[2] 15 praetereo *Gryph.* praeterea *ll.* 19 maribus PV manibus GHM 21 et *suppl. Ed. Camp.* 24 quia P qui ad GHMV *suppl. Ha.* 25 alia (alio P) *variae lectionis signum hic ut alibi in textum inrepsit* colore P loco re GHMV

animorum artifex confitetur, sed ita legibus Syllae
cohaerere statum civitatis affirmat, ut his solutis stare
ipsa non possit. consecutus itaque est, ut aliquid eorum
quoque causa videretur facere, contra quos diceret.
86 illud etiam in iocis monui, quam turpis esset fortunae
insectatio, et ne in totos ordines aut gentes aut po-
pulos petulantia incurreret. sed interim fides patro-
cinii cogit quaedam de universo genere aliquorum
hominum dicere, libertinorum vel militum vel publi-
87 canorum vel similiter aliorum. in quibus omnibus
commune remedium est, ut ea, quae laedunt, non
libenter tractare videaris, nec in omnia impetum facias,
88 sed in id, quod expugnandum est, et reprendens alia
laude conpenses: si cupidos ⟨milites⟩ dicas, set non
mirum, quod periculorum ac sanguinis maiora sibi
deberi praemia putent: eosdem petulantes: set hoc
fieri, quod bellis magis quam paci consuerint. liber-
tinis detrahenda est auctoritas: licet his testimonium
reddere industriae, per quam exierint de servitute.
89 quod ad nationes exteras pertinet, Cicero varie: de-
tracturus Graecis testibus fidem doctrinam his con-
cedit ac litteras, seque eius gentis amatorem esse
profitetur, Sardos contemnit, Allobrogas ut hostis in-
sectatur: quorum nihil tunc, cum diceretur, parum
90 aptum aut remotum cura decoris fuit. verborum etiam
moderatione detrahi solet, si qua est rei invidia: si

---

20 Scaur. 17, 38 sq.

GHMPV] 2 coerceri P (-re MV) his (M)V is GH *i*is P 3 consecutus *Spa.* secutus *ll. possis* secutum 5 locis P locis GHMV *v.* 6, 3, 28 6 toto GHMP¹V 13 prendens GH reprehendens MPV 14 cupidum dedicasset non GHM(P¹)V *corr. Ba.* 16 sed *Spa.* et *ll.* (*ras.* P) 17 āsuerint H assueverint PV(M) 18 trahenda GH(MV) his (M)V ls GH iis *ras.* P 23/24 insectatur MPV insectatus GH 26 moderatione *corr.* P moderatio GHMP¹V detrahit GH

asperum dicas nimium severum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi: plerumque velut ipsos coneris ratione vincere, quod est mollissimum.

Indecorum est super haec omne nimium, ideoque 91
etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperatur, gratiam perdit. cuius rei observatio iudicio magis quodam sentiri, quam praeceptis tradi potest, quantum satis sit et quantum recipiant aures: non habet haec res mensuram et quasi pondus, quia ⟨ut⟩ in cibis [his] alia aliis magis complent.

Adiciendum etiam breviter videtur, qui fiat ⟨ut⟩ 92
dicendi virtutes diversissimae non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem saepe laudentur. nam Cicero quodam loco scribit, id esse optimum, quod, cum te facile credideris consequi imitatione, non possis. alio vero, 'non id egisse, ut ita diceret, quo modo se quilibet posse confideret, sed quo modo nemo'.
quod potest pugnare inter se videri, verum utrumque, 93
ac merito, laudatur: causarum enim modo distat, quia simplicitas illa et velut securitas inadfectatae orationis mire tenuis causas decet, maioribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. in utroque eminet Cicero: ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intellegunt.

[DE MEMORIA]

II. Memoriam quidam naturae modo esse munus 1
existimaverunt, estque in ea non dubie plurimum, sed

2 Horatii c. 3, 3, 1 15 orat. 23, 76 17 e libr. rhet. frg. 8 H

GHMPV] 1 aspere GHV 7 temperatus GHMV tempeEretur P 9 quantum P quam GHMV 10 non haberet remansuram GHM (-mens-) V *recte* P 11 in cybus his G(H) in cibis his (iis P)V ut in cibis *Edd.* 12 qui *Mei.* quod GHMPV ut *add. Ha.* 16 cum te *Re.* non GHV te *ras.* P *om.* M 17 egisse se *Gertz* 19 potem G *om.* M 20 causarum *Spa.* causa enim GH causa MPV 24 et Cicero MPV 25 intelligent MV

ipsa excolendo sicut alia omnia augetur: et totus, de
quo diximus adhuc, inanis est labor, nisi ceterae partes
hoc velut spiritu continentur. nam et omnis disciplina
memoria constat frustraque docemur, si quidquid
audimus praeterfluat, et exemplorum, legum, respon-
sorum, dictorum denique factorumque velut quasdam
copias, quibus abundare quasque in promptu semper
habere debet orator, eadem illa vis praesentat neque
2 inmerito thesaurus hic eloquentiae dicitur. sed non
firme tantum continere, verum etiam cito percipere
multa acturos oportet, nec quae scripseris modo iterata
lectione complecti, set in cogitatis quoque rerum ac
verborum contextum sequi, et quae sint ab adversa
parte dicta meminisse, nec utique eo, quo dicta sunt
3 ordine, refutare, sed opportunis locis ponere. quid
extemporalis oratio? non alio mihi videtur mentis
vigore constare. nam dum alia dicimus, quae dicturi
sumus intuenda sunt: ita cum semper cogitatio ultra
eat, id quod est longius quaerit, quidquid autem rep-
perit quodam modo apud memoriam deponit, quod
illa quasi media quaedam manus acceptum ab in-
4 ventione tradit elocutioni. non arbitror autem mihi in
hoc inmorandum, quid sit quod memoriam faciat,
quamquam plerique inprimi quaedam vestigia animo
velut in ceris anulorum signa, ⟨quae⟩ serventur, existi-
mant. neque ero tam credulus, ut, quom habitu tar-
diorem firmioremque memoriam ⟨sciam⟩ fieri, ei

GHMPV] 2 est *om.* MPV 6 denique factorumque *Edd.* dineque (beneque P) factorumque GHP bene factorumque MV 8 repraesentat *Ba.* praestat *Becher* 11 nec quae P neque GHV ne in M 12 cogitatis P concitatis GHMV 14 eo *Re.* ea GHMPV 16 non alia GH nec alia V nec alio M 18/19 ultra eat *Ha.* ultre ad GH ultra MPV 19 autem GHMP^1V interim P^2 21/22 inventione *Ba.* intentione GHMPV 25 in ceris *Re. ras.* P^4 in guris GH in giris V figuris M quae *addidi* 26 quom] quam GHMV quasi P cum *Mei.* 27 sciam *add. Mei.* 27 *sq.* ei artem q. audeam impertire *Ha. et Spa.* et (ea V) actem (autem HMV) q. ad animum pertire (pertinere V) GH(M)V pu-

artem quoque audeam impertire. magis admirari natu- 5
ram subit, tot res vetustas tanto ex intervallo repetitas
reddere se et offerre, nec tantum requirentibus, sed
sponte interim, nec vigilantibus, sed etiam quiete com-
positis: eo magis, quod illa quoque animalia, quae 6
carere intellectu videntur, meminerunt et agnoscunt
et quamlibet longo itinere deducta ad adsuetas sibi
sedes revertuntur. quid? non haec varietas mira est,
excidere proxima, vetera inhaerere? hesternorum in-
memores acta pueritiae recordari? quid quod quaedam 7
requisita se occultant et eadem forte succurrunt? nec
manet semper memoria, sed aliquando etiam redit?
nesciretur tamen, quanta vis esset eius, quanta divi-
nitas illa, nisi in hoc lumen orandi ⟨vim⟩ extulisset.
non enim rerum modo, sed etiam verborum ordinem 8
praestat, nec ea pauca contexit, sed durat prope in
infinitum, et in longissimis actionibus prius audiendi
patientia quam memoriae fides defecit. quod et ipsum 9
argumentum est, subesse artem aliquam iuvarique
ratione naturam, cum idem docti facere illud, indocti
inexercitati non possumus. quamquam invenio apud
Platonem, obstare memoriae usum litterarum, vide-
licet quoniam illa, quae scriptis reposuimus, velut
custodire desinimus et ipsa securitate dimittimus. nec 10
dubium est, quin plurimum in hac parte valeat mentis
intentio et velut acies luminum a prospectu rerum,

22 Phaedr. p. 275 A.

tem eius (*corr. ex* et) autem quo*d* ad animum pertineret (t *add. corr.*) P

GHMPV] 2 subit tot res *Ob.* subito tres (res PV) GHMPV tanta GHM 4 sponte *Becher* in sponte GHM (*ex* isponte) et sponte PV 4/5 quie (qui V quieti M) compositi GHMV *recte* P 5 eo magis quod GHM magis eoque P magis eo quod V 6 videntur V videmus P viderunt GHM 7 diducta P 14 vim *ante* orandi *add. Re.* 16 pauca] paulum? 18 deficit P 20 docti MPV indocti GH 21 inexercitati GHV inexercitatique MP possimus P 23 quoniam GH quod P quomodo MV 26 prospectu P promptu GHMV

quas intuetur, non aversa, unde accidit ut, quae per
plures dies scribimus, ediscendo sine cogitatione se
ipsa contineat.
11 'Artem' autem memoriae primus ostendisse dicitur
Simonides, cuius vulgata fabula est. cum pugili coro-
nato carmen, quale componi victoribus solet, mercede
pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniae partem, quod
more poetis frequentissimo degressus in laudes Castoris
ac Pollucis exierat. quapropter partem ab his petere,
quorum facta celebrasset, iubebatur. et persolverunt,
12 ut traditum est. nam cum esset grande convivium
in honorem eiusdem victoriae atque adhibitus ei cenae
Simonides, nuntio est excitus, quod eum duo iuvenes
equis advecti desiderare maiorem in modum dice-
bantur. et illos quidem non invenit, fuisse tamen gratos
13 erga se deos exitu comperit. nam vix eo ultra limen
egresso triclinium illud supra convivas corruit atque
ita confudit, ut non ora modo oppressorum, sed
membra etiam omnia requirentes ad sepulturam pro-
pinqui nulla nota possent discernere. tum Simonides
dicitur memor ordine quo quisque discubuerat cor-
14 pora suis reddidisse. est autem magna inter auctores
dissensio, Glaucone Carystio an Leocrati an Agatharcho
an Scopae scriptum sit id carmen, et Pharsali fuerit
haec domus, ut ipse quodam loco significare Simo-
nides videtur utque Apollodorus et Eratosthenes et
Euphorion et Larissaeus Eurypylus tradiderunt, an
Cranone, ut Apollas Callimachius, quem secutus Cicero

---

28 de orat. 2, 86, 352

GHMPV] 2/3 ediscendi sint cogitationes (cogitatione P) ipsa contineat GHMPV causa *super* sint *add.* sint *delens* P[2] *correxi* 5 cuius] Cius *Gertz* 7 abnegata—pars est P 8 digressus P *om.* MV 9 ab his (M) bis GH ab iis PV 14 modum MPV domo GH 16 deos *eras.* P eos MV ultra *om.* MPV 18 confudit, ut P confunditur GHMV 21 ordine GHMPV ordinis *Re.* 26 utque GH atque MPV 28 calimachus GH (call-) MP,V *corr. Preller*

hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalum 15
perisse in eo convivio constat, adicitur sororis eius filius, putant et ortos plerosque ab alio Scopa, qui maior aetate fuerit. quamquam mihi totum de Tynda- 16
ridis fabulosum videtur, neque omnino huius rei meminit usquam poeta, ipse profecto non taciturus de tanta sua gloria.

Ex hoc Simonis facto notatum videtur, iuvari memo- 17
riam signatis animo sedibus, idque credet e suo quisque experimento. nam cum in loca aliqua post tempus reversi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam quae in his fecerimus reminiscimur personaeque subeunt, nonnumquam tacitae quoque cogitationes in mentem revertuntur. nata est igitur, ut in plerisque, ars ab experimento. loca deligunt quam maxime spa- 18
tiosa, multa varietate signata, domum forte magnam et in multos diductam recessus. in ea quidquid notabile est animo diligenter adfigunt, ut sine cunctatione ac mora partis eius omnis cogitatio possit percurrere. et primus hic labor est, non haerere in occursu: plus enim quam firma debet esse memoria, quae aliam memoriam adiuvet. tum quae scripserunt vel cogitant, 19
ratione conplectuntur et aliquo signo, quo moneantur, notant, quod esse vel ex re tota potest, ut de navigatione, militia, vel ex verbo aliquo: nam etiam excidentes ⟨sensus⟩ unius admonitione verbi in memoriam reponuntur. sit autem signum navigationis ut

---

GHMPV] 2 eius GH *om.* MPV 4 fuit V 4/5 Tyndariis GH 6 meminit unquam V meminerit umquam GHM ipse P ipsa GHMV *ad seqq. traxi* tacitus GH 8 Simonis GH Simonidis MP(V) 9 credet e] credere *ll.* 13 tacite GHV 15 arsabae experimenti G *corr.* H (-to H[1]) loce (loci H loca V) discunt GHV loca discuntur MP *corr. Spa.* 17 notabile *Re.* nobile GHMPV 18 affigitur MPV 22/23 cogitant, ratione complectuntur] cogitatione complectentur P cogitacione conplectitur G(H) M(V) 23 alio quo GH aliquando M moveantur GHM 26 sensus *add. Gemoll* 27 signum MP magnum GHV

20 ancora, militiae ut aliquid ex armis. haec ita digerunt: primum sensum [vel locum] vestibulo quasi adsignant, secundum, puta, atrio, tum inpluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed statuis etiam similibusque per ordinem committunt. hoc facto, cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca haec recensere, et quod cuique crediderunt reposcunt, ut eorum imagine admonentur. ita, quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, fiunt singula conexa quodam corio, nec errant coniungentes prioribus consequentia
21 solo ediscendi labore. quod de domo dixi, et in operibus publicis et in itinere longo et urbium ambitu et picturis fieri potest. etiam fingere sibi has imagines licet. opus est ergo locis, quae vel finguntur vel sumuntur, ⟨et⟩ imaginibus vel simulacris, quae utique fingenda sunt. imagines voco, quibus ea, quae ediscenda sunt, notamus, ut, quo modo Cicero dicit, locis
22 pro cera, simulacris pro litteris utamur. illud quoque ad verbum ponere optimum fuerit: 'locis est utendum multis, inlustribus, explicatis, modicis intervallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere celeriterque percutere animum possint.' quo magis miror, quo modo Metrodorus in XII signis, per quae sol meat, trecenos et sexagenos invenerit locos. vanitas nimirum fuit atque iactatio circa memoriam suąm potius arte quam natura gloriantis.

23 Equidem haec ad quaedam prodesse non negaverim, ut si rerum nomina multa per ordinem audita red-

17 de orat. 2, 86, 354 19 ibid. 2, 87, 358

GHMPV] 1 digerunt *corr.* P diligerunt GH diligere MV 2 vestibulo *Ba.* bello cum vestibulo *ll.* 4 cubilis GHMV (*recte* P) hedris GH(M)V (*recte* P) stacius GH status MV (*recte* P) 7 ut MP et GHV 9 conexa MP(V) necaeta GH 10 coria GH nec errant *Bonnell* ne errent P onerant GH(M)V 12 et urbium P ut urbium GHMV 15 et *add. Ge.* 16 voco *Gertz* voce GH voces MP[1]V 19 fuerit P fuerat GHMV 20 modis GHMV 28 ut *corr.* P aut GHMV

denda sint. namque in iis, quae didicerunt, locis ponunt
res illas: mensam, ut hoc utar, in vestibulo et pul-
pitum in atrio et sic cetera, deinde relegentes in-
veniunt, ubi posuerunt. et forsitan hoc sunt adiuti, qui 24
auctione dimissa quid cuique vendidissent testibus
argentariorum tabulis reddiderunt, quod praestitisse
Q. Hortensium dicunt. minus idem proderit in edis-
cendis, quae orationis perpetuae erunt: nam et sensus
non eandem imaginem quam res habent, cum alterum
fingendum sit, et horum tamen utcumque commonet
locus, sicut sermonis alicuius habiti: verborum con-
textus eadem arte quo modo conprehendetur? mitto, 25
quod quaedam nullis simulacris significari possunt,
ut certe coniunctiones. habeamus enim sane, ut qui
notis scribunt, certas imagines omnium et loca scilicet
infinita, per quae verba, quot sunt in quinque contra
Verrem secundae actionis libris, explicentur, [ne]
meminerimus etiam omnium quasi depositorum: nonne
impediri quoque dicendi cursum necesse est duplici
memoriae cura? nam quo modo poterunt copulata 26
fluere, si propter singula verba ad singulas formas
respiciendum erit? qua re et Charmadas et Scepsius,
de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos
hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora
tradamus.

Si longior conplectenda memoria fuerit oratio, prod- 27
erit per partes ediscere (laboratur enim maxime onere),

---

23 de orat. 2, 88, 360.

GHMPV] 1 in his GHM 2/3 pulpitum *Bonnell* populum *ll.* 3 relegantes GHMP¹V 4 posuerint GHP 5 vendidisset GHMV 7 Q. *Ha.* quae GH(M) *om.* PV 11 alicui GH 16 quae sunt (M)(V) *corr.* P 17 *del. Ha.* 19 quoque dicendi cursum *Spa.* quodque dicit dicursum GH(M)(V) quidem eorum quae dicit cursum P (decursum P² *ut* MV) 22 Charmadas (*sic*) GH *Fort. p. 129, 8* Carneades MPV 24 suas GH 27 laboratur *Spa.* laborat *ll.*

set hae partes non sint perexiguae, alioqui rursus multae erunt et eam distringent atque concident. nec utique certum imperaverim modum, sed maxime ut quisque finietur locus, ni forte tam numerosus, ut ipse
28 quoque dividi debeat. dandi sunt certi quidam termini, ut contextum verborum, qui est difficillimus, continua et crebra meditatio, partis deinceps ipsa e re petitus ordo coniungat. non est inutile his, quae difficilius haereant, aliquas adponere notas, quarum recordatio commoneat
29 et quasi excitet memoriam: nemo enim fere tam infelix, ut, quod cuique loco signum destinaverit, nesciat. at si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utitor, ut ipsae notae (hoc enim est ex illa arte non inutile) aptentur ad eos, qui excidunt, sensus, ancora, ut supra proposui, si de nave dicendum est, et spiculum,
30 si de proelio. multum enim signa faciunt, et ex alia memoria venit alia, ut cum translatus anulus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus. haec magis adhuc adstringunt qui memoriam ab aliquo simili transferunt ad id, quod continendum est: ut in nominibus, si Fabius forte sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem
31 amicum, qui idem vocetur. quod est facilius in Apris et in Ursis et Nasone aut Crispo, ut id memoriae adfigatur, unde sunt nomina. origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio. sed hoc miseri.

GHMPV] 1 sed *Spa.* et *ll.* 2 eum GHMP *om.* V distringent *Ammon* distinguent *ll.* 3 modum *Re.* modo *ll.* 5 quadam GH 6/7 continua et *Fort. 3, 13* continuet GH(M)PV 7 deinde *Fort.* ipsa (ipsas P? *Fort.*) repetitus (repp-) GH,MPV *Fort. correxi* 8 inutile iis *Spa.* inutilis GHM(P[1])V 12 at *Ha.* ut GHPV et M tardus *Ba.* trandus GH tradendus MPV remedium GHMPV 13 utitor] utitur *ll.* utetur *Ha.* 14 aptentur *Hiecke* adtentus GHM(P)(V) ancora *idem* ancoram *ll.* 15 supra *corr.* P,MV suae GH est et *Ki.* esset *ll.* 18 cur id *Re.* cum his *ll.* 20 in omnibus GH 23 qui idem MPV quidem GH 25 omnia GHMV 27 sed hoc GH si debet M(P)V

Illud neminem non iuvabit, isdem quibus scripserit, 32
ceris ediscere. sequitur enim vestigiis quibusdam me-
moriam et velut oculis intuetur non paginas modo,
sed versus prope ipsos, estque cum dicit similis legenti.
iam vero si litura aut adiectio aliqua atque mutatio
interveniat, signa sunt quaedam, quae intuentes deer-
rare non possumus. ista ratio, ut est illi, de qua 33
primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, si quid
me experimenta docuerunt, et expeditior et potentior.
ediscere tacite (nam id quoque est quaesitum) erat
optimum, si non subirent velut otiosum animum ple-
rumque aliae cogitationes, propter quas excitandus
est voce, ut duplici motu iuvetur memoria dicendi et
audiendi. sed haec vox sit modica et magis murmur.
qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod 34
acrior est oculorum quam aurium sensus, in parte
iuvari potest, quod, cum semel aut bis audierit, con-
tinuo illi memoriam suam experiri licet et cum legente
contendere. nam et alioqui id maxime faciendum est,
ut nos subinde temptemus, quia continua lectio et
quae magis et quae minus haerent aequaliter transit.
in experiendo teneasne et maior intentio est et nihil 35
supervacui temporis perit, quo etiam quae tenemus
repeti solent: ita sola, quae exciderunt, retractantur,
ut crebra iteratione firmentur, quamquam solent hoc
ipso maxime haerere, quod exciderunt. illud ediscendo
scribendoque commune est, utrique plurimum conferre
bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogi-
tationibus aliis liberum. verum et in iis, quae scrip- 36

GHMPV, *inde a l.* 13/14 BHP] 2 ceris P ceteris GHMV 4 estque *Mei.* que G(M)(P) quem HV 5 litura aut P littore et G litore ut H(M)(V) 6 interveniāt GH 7 ista *Gertz* est *ll.* 11 si *om.* GHMP¹V 13/14 et audiendi *del.* b *om.* H 15 tardatur P al tardatur *in mg.* Bg tradatur B iuuari potest *super* tardatur *add.* b iuvari parte tradatur *s. l. add.* potest H *post* acrior est *inserens* tardatur 24 repeti P reperiti B reperti H 27 scribendo bH 29 in his *Vt. p. 440* in is bH 29 sq. scribimus *Vt.*

simus, complectendis multum valent et in iis, quae cogitamus, continendis prope solae, excepta quae potentissima est exercitatione, divisio et compositio: nam qui recte diviserit, numquam poterit in rerum
37 ordine errare. certa sunt enim non solum in digerendis quaestionibus, sed etiam in exsequendis, si modo recte dicimus, prima ac secunda et deinceps, cohaeretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque subtrahi sine
38 manifesto intellectu neque inseri possit. an vero Scaevola in lusu duodecim scriptorum, cum prior calculum promovisset essetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, rediit ad eum, quocum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione, praesertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tan-
39 tum ille valeat alternus? etiam quae bene composita erunt, memoriam serie sua ducent: nam sicut facilius versus ediscimus quam prosam orationem, ita prosae iuncta quam dissoluta. sic contigit, ut etiam quae ex tempore videbantur effusa ad verbum repetita reddantur. quod meae quoque memoriae mediocritatem sequebatur, si quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegisset. nec est mendacio locus, salvis, qui interfuerunt.

40 Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriae quaerat, exercitatio est et labor: multa ediscere, multa cogitare, et si fieri potest cotidie, potentissimum est: nihil aeque vel augetur cura vel neglegentia inter-

---

B(BnBgN), HP] 1 in his *Vt.* 2 solae *corr.* P sola BH excepta *om.* bH 3 exercitatione P et exercitatione BH 4 *fort.* diviserit ⟨et conpegerit⟩. qui recte conpegerit orationem *Vt.* 6 exsequendis] persequendis *Vt.* 8 ei BP et bH 13 quocum B die *s. l. add.* b quo die cum H qui cum P 15 constructus bH 18 ediscimus BP et lascimur bH prosae] prosam P 19 iuncta B (evincta N ac iuncta Bg *initio, ut vid.*) iucta b uictata H vinctam P dissolutam P 27 discere bH

cidit. quare et pueri statim, ut praecepi, quam plurima 41
ediscant, et, quaecumque aetas operam iuvandae studio
memoriae dabit, devoret initio taedium illud et scripta
et lecta saepius revolvendi et quasi eundem cibum
remandendi. quod ipsum hoc fieri potest levius, si
pauca primum et quae odium non adferant coeperimus
ediscere, tum cotidie adicere singulos versus, quorum
accessio labori sensum incrementi non adferat, in sum-
mam ad infinitum usque perveniat, et poetica prius,
tum oratorum, novissime etiam solutiora numeris et
magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iuris con-
sultorum. difficiliora enim debent esse quae exercent, 42
quo sit levius ipsum illud, in quod exercent, ut athletae
ponderibus plumbeis adsuefaciunt manus, quibus va-
cuis et nudis in certamine utendum est. non omittam
etiam, quod cotidianis experimentis deprenditur, mi-
nime fidelem esse paulo tardioribus ingeniis recentem
memoriam. mirum dictu est nec in promptu ratio, quan- 43
tum nox interposita adferat firmitatis, sive requiescit
labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, sive
maturatur atque concoquitur, quae firmissima eius
pars est, recordatio: quae statim referri non poterant,
contexuntur postera die, confirmatque memoriam idem
illud tempus, quod esse in causa solet oblivionis. etiam 44
illa praevelox fere cito effluit, et, velut praesenti
officio functa nihil in posterum debeat, tamquam
dimissa discedit. nec est mirum magis haerere animo
quae diutius adfixa sint.

Ex hac ingeniorum diversitate nata dubitatio est,

B(BnBgN), HP] 4 et lecta *om.* bH revolvendi BP al revolundi b revolundi H 6 adseruant bH 7 singulos *om.* bH 9 primus *ut vid.* Bg[1] pus bH 14 adsuefacerent bH 18 dictu NP dictum BH nec in promptu ratio] al nec propter uratio b nec propter uratio H 20 sive] seu N 21 maturatur atque *om.* bH quae *Edd.* seu BP seu maturatusque (*sic*) H (al maturatusque *mg.* Bg *iuxta* seu) 23/24 idem illud BnBgNH idem *om.* P *Edd.* 28 quae BP quam bH sunt P[1]

ad verbum sit ediscendum dicturis, an vim modo rerum atque ordinem complecti satis sit: de quo sine dubio
45 non potest in universum pronuntiari. nam si memoria suffragatur, tempus non defuit, nulla me velim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit supervacuum. idque praecipue a pueris optinendum atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. ideoque et admoneri et ad libellum respicere vitiosum, quod libertatem neglegentiae facit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne
46 sibi excidat non timet. inde interruptus actionis impetus et resistens ac salebrosa oratio: et qui dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. memoria autem facit etiam prompti ingeni famam, ut illa, quae dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse videamur, quod et oratori et ipsi cau-
47 sae plurimum confert. nam et magis miratur et minus timet iudex, quae non putat adversus se praeparata. idque in actionibus inter praecipua servandum est, ut quaedam etiam, quae optime vinximus, velut soluta enuntiemus et cogitantibus nonnumquam et dubitantibus similes quaerere videamur quae attulimus.
48 ergo quid sit optimum, neminem fugit. si vero aut memoria natura durior erit aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se verba alligare, cum oblivio unius eorum cuiuslibet aut deformem haesitationem aut etiam silentium inducat, tutiusque multo comprehensis animo rebus ipsis libertatem sibi
49 eloquendi relinquere. nam et invitus perdit quisque id quod elegerat verbum, nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quaerit. sed ne hoc quidem in-

---

B(BnBgN), HP] 5.6 idque BP itque bH atque Bg[1] 6 hac bH 7 religenda BgH 15 facita bH 16 domo P modo BH 17 assumpsisse N 18 plurimum BP primum bH 20 idque BP itaque bH 23 videremur Bg[1] 24 sit *om.* b 28 indicat BH 29 comprensis Bg

firmae memoriae remedium est nisi in his, qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt. quod si cui utrumque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac, si quid in litteris valet, ad scribendum potius suadebo convertere: sed haec rara infelicitas erit.

Ceterum quantum natura studioque valeat memoria, 50
vel Themistocles testis, quem unum intra annum optime locutum esse Persice constat, vel Mithridates, cui duas et viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse, vel Crassus ille dives, qui cum Asiae praeesset, quinque Graeci sermonis differentias sic tenuit, ut, qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi redditum ferret, vel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina: quin 51
semel auditos quamlibet multos versus protenus dicitur reddidisse Theodectes. dicebantur etiam nunc esse qui facerent, sed mihi numquam, ut ipse interessem, contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, ut, qui crediderit, et speret.

[DE PRONUNTIATIONE]

III. Pronuntiatio a plerisque 'actio' dicitur, sed prius 1
nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. namque actionem Cicero alias 'quasi sermonem', alias 'eloquentiam quandam corporis' dicit. idem tamen duas eius partis facit, quae sunt eaedem pronuntiationis, vocem atque motum: quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. habet autem res ipsa miram 2

---

24 de orat. 3, 59, 222 orat. 17, 55

B(BnBgN), HP] 1 his bH is B iis P qui sibi BP quae sicut bH 3 quo bH cui *om.* bH 6 infelicitas BP integritas *in mg.* b,H 13 quequisque (*corr. ex* quaq.) N 16 quam libet bHP quem libet B 17 etiam BP ei aut bH 18 mihi BP non bH 23 videtur bHP videatur B 26 eadem BH

quandam in orationibus vim ac potestatem: neque enim tam refert, qualia sint quae intra nosmet ipsos composuimus, quam quo modo efferantur: nam ita quisque, ut audit, movetur. quare neque probatio ulla, quae modo venit ab oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adiuvatur adseveratione dicentis. adfectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius prope habitu corporis inardescunt.
3 nam cum haec omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini securique moveamus ac non et ipse nostra osci-
4 tatione solvatur. documento sunt vel scaenici actores, qui et optimis poetarum tantum adiciunt gratiae, ut nos infinite magis eadem illa audita quam lecta delectent, et vilissimis etiam quibusdam impetrant aures, ut, quibus nullus est in bybliothecis locus, sit etiam
5 frequens in theatris. quod si in rebus, quas fictas esse scimus et inanes, tantum pronuntiatio potest, ut iram, lacrimas, sollicitudinem adferat, quanto plus valeat necesse est, ubi et credimus? equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis adfirmarim plus habituram esse momenti quam optimam eadem
6 illa destitutam. si quidem et Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere primum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quaeri desineret, ut eam videri
7 posset non praecipuam, sed solam iudicasse: ideoque ipse tam diligenter aput Andronicum hypocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodiis non inmerito Aeschines dixisse videatur: quid si ipsum

B (BnBgN), HP] 1/2 nec enim P 2 tam bP iam B iam *corr. in* tam H 3 nam *om.* H 4 nec P 5 quae aliquo modo P 7 et adfectus *Kroll* omnis Bn^{1}H languescat bH 8 inardescat bH 11 et *om.* bH ipsae Bg (sed ipsa *m.*^{1}?) 14 infinito P 16 in *om.* P^1 20 vel *om.* bH 21 adfirmarim bH adfirmaverim BP 25 que *om.* bH 26 desiverit *in* desierit *corr.* P 27 que *om.* bH

audissetis? et M. Cicero 'unam in dicendo actionem dominari' putat. hac Cn. Lentulum plus opinionis con- 8 secutum quam eloquentia tradit, eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lacrimas concitasse, Antonium et Crassum multum valuisse, plurimum vero Q. Hortensium. cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps orator, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus, ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus. et hercule cum valeant multum verba 9 per se et vox propriam vim adiciat rebus et gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est.

Sunt tamen qui rudem illam et qualem impetus 10 cuiusque animi tulit actionem iudicent fortiorem et solam viris dignam, sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam et artem et nitorem et quidquid studio paratur ut adfectata et parum naturalia solent inprobare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis adfectant. verum illi persuasione sua 11 fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. in hoc igitur non contumaciter consentio, primas partis esse naturae. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui 12 aut in scriptis memoria aut in his, quae subito dicenda

1 de orat. 3, 56, 213 2 Brut. c. 66. 89. 38. 43. 88 21 de orat. 3, 11, 42 Brut. 74, 259

B (Bn Bg N), H P] 3 tradidit bH C. *om.* bH 5 et Antonium H 8 oratorum *corr.* P *ed. Camp.* 11 cum valeant BnNP cum valent Bg[1] dum valeant bH 12 vim adiat b vim adiat H 14 coierunt H coiere P coirunt B ał coierunt *in mg.* b 26 partes bHP 28 in[1] *om.* bH in his N *corr.* Bn in is BnBg *et cum signo vitii* H in iis P

erunt, facilitas prompta defuerint, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. corporis etiam potest esse 13 aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. sed ne vox quidem nisi libera ⟨macu⟩lis actionem habere optimam potest. bona enim firmaque, ut volumus, uti licet: mala vel inbecilla et inhibet multa, ut insurgere et exclamare, et aliqua cogit, ut intermittere et deflectere et rasas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra praecipitur.

14 Cum sit autem omnis actio, ut dixi, in duas divisa partis, vocem gestumque, quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat adfectus, prius est de ‘voce’ dicere, cui etiam gestus accommodatur.

In ea prima observatio est, qualem habeas, secunda, quo modo utaris. natura vocis spectatur quantitate 15 et qualitate. quantitas simplicior: in summam enim grandis aut exigua est, sed inter has extremitates mediae sunt species et ab ima ad summam ac retro sunt multi gradus. qualitas magis varia. nam est et candida et fusca, et plena et exilis, et levis et aspera, et contracta et fusa, et dura et flexibilis, et clara et ob- 16 tusa. spiritus etiam longior breviorque. nec causas, cur quidque eorum accidat, persequi proposito operi necessarium est: eorumne sit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quae velut organa meat: ipsi propria natura, an prout movetur: lateris

B (Bn Bg N), H P] 1 defuerint Bn N defuerunt Bg aƚ defuerut b defuerit H P 4 nisi libera maculis] nisi liberalis B P exilis b H 5 ut B P sit b H 6 inbecillae H et B P set b H insurgeret H^1 7 et exclamare *ed. Basil.* exclamare B P et clamare b H summittere B^{1}P et *om.* P 9 loquamur B H loquimur P 12 partes b H P 16 primo B H 18 quantitatis H summa H 21 variae Bg^1 varia plena H 22 et plena] plena b et plana Bg^1 aƚ plana *mg.* Bg et levis *om.* b H 24 causa B^1 25 accidit H *corr.* P 28 meat *Spa.* meatan B H P 28 sq. pectoris laterisne P

pectorisve firmitas an capitis etiam plus adiuvet. nam opus est omnibus, sicut non oris modo suavitate, sed narium quoque, per quas quod superest vocis egeritur. dulcis esse tamen debet, non exprobrans sonus.

Utendi voce multiplex ratio. nam praeter illam dif- 17 ferentiam, quae est tripertita, acutae, gravis, flexae, tum intentis tum remissis, tum elatis tum inferioribus modis opus est, spatiis quoque lentioribus aut citatioribus. sed his ipsis media interiacent multa, et ut 18 facies, quamquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam, ita vox, etsi paucas, quae nominari possint, continet species, propria cuique est, et non haec minus auribus quam oculis illa dinoscitur.

Augentur autem sicut omnium, ita vocis quoque 19 bona cura, [et] neglegentia vel inscitia minuuntur. sed cura non eadem oratoribus quae phonascis convenit, tamen multa sunt utriusque communia, firmitas corporis, ne ad spadonum et mulierum et aegrorum exilitatem vox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est frugalitas praestat. praeterea ut sint fauces integrae, id 20 est molles ac leves, quarum vitio et frangitur et obscuratur et exasperatur et scinditur vox. nam ut tibiae eodem spiritu accepto alium clusis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatae, alium quassae sonum reddunt, item fauces tumentes strangulant vocem, obtusae obscurant, rasae exasperant, convulsae fractis sunt organis similes. finditur etiam spiritus 21 obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquae, quarum

---

B(BnBgN),HP] 1 pectorisne BH 3 quod est vocis bH egreditur bH, P[1]? 4 esse *ll.* sit *Ha.* (esto?) debet P *om.* BH 5 utenda vocis bH 7 flatis B (*corr.* b) inflatis P 9 his *om.* bH ipsis iis P 10 constet P 11 habet differentiam bHP *om.* B 12 possunt bH, P[1]? 15 et BP in bH *del. Spa.* vel inscitia *Kroll* vel scitia B *om.* b *et in spatio* H, P 17 utrisque bHP 18 ad *om.* bH 18/19 exilitate H 23 et exasperatur *om.* bH 24 clausis bHP 26 ita bHP

rictus etiam si ultra paulum coit, aliquid tamen cavi
relinquit post id ipsum, quod offenderat. umor quo-
que vocem ut nimius impedit, ita consumptus desti-
tuit. nam fatigatio, ut corpora, non ad praesens modo
22 tempus, sed etiam in futurum adficit. sed ut commu-
niter et phonascis et oratoribus necessaria est exer-
citatio, qua omnia convalescunt, ita curae non idem
genus est. nam neque certa tempora ad spatiandum
dari possunt tot civilibus officiis occupato, nec prae-
parare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper
a contentione condere licet, cum pluribus iudiciis saepe
23 dicendum sit. ne ciborum quidem est eadem obser-
vatio: non enim tam molli teneraque voce quam forti
ac durabili opus est, cum illi omnes etiam altissimos
sonos leniant cantu oris, nobis pleraque aspere sint
concitateque dicenda et vigilandae noctes et fuligo
lucubrationum bibenda et in sudata veste durandum.
24 quare vocem deliciis non molliamus nec inbuatur ea
consuetudine, quam desideratura sit, sed exercitatio
eius talis sit qualis usus, ne silentio subsidat, sed fir-
metur consuetudine, qua difficultas omnis levatur.
25 ediscere autem, quo exercearis, erit optimum (nam
ex tempore dicentis avocat a cura vocis ille, qui ex
rebus ipsis concipitur, adfectus), et ediscere quam
maxime varia, quae et clamorem et disputationem et
sermonem et flexus habeant, ut simul in omnia pare-
26 mur. hoc satis est. alioqui nitida illa et curata vox
insolitum laborem recusabit, ut adsueta gymnasiis et
oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus spe-
ciosa atque robusta, si militare iter fascemque et vigi-

B(BnBgN),HP] 1 rictus] spiritus *ll.* cursus *Spa.* 2 umor BP tum bH 3 ut – ita BP aut—aut bH 6 et[2] BP *om.* H[1] sed bH[2] est *om.* H 8 ad spirandum P 11 condere BH conce*dere P 19 quam desideratura – 21 consuetudine *om.* bH quam desertura *corr.* P 21 qua BP quo bH levetur Bn[1] *corr.* P[M] 22 quod bH exercearis *om.* bH non erit bH 26 in omnia *om.* bH 30 fascesque P et *add.* bHP

lias imperes, deficiant et quaerant unctores suos nu-
dumque sudorem. illa quidem in hoc opere praecipi 27
quis ferat, vitandos soles atque ventos et nubila etiam
ac siccitates? ita, si dicendum in sole aut ventoso,
umido, calido die fuerit, reos deseremus? nam qui-
dem crudum aut saturum aut ebrium aut eiecto modo
vomitu, quae cavenda quidam monent, declamare ne-
minem, qui sit mentis compos, puto. illud non sine 28
causa est ab omnibus praeceptum, ut parcatur maxime
voci in illo a pueritia in adulescentiam transitu, quia
naturaliter inpeditur, non, ut arbitror, propter calorem,
quod quidam putaverunt (nam est maior alias), sed
propter umorem potius: nam hoc aetas illa turgescit.
itaque nares etiam ac pectus eo tempore tument, at- 29
que omnia velut germinant eoque sunt tenera et in-
iuriae obnoxia. sed, ut ad propositum redeam, iam
confirmatae constitutaeque voci genus exercitationis
optimum duco, quod est operi simillimum, dicere co-
tidie, sicut agimus. namque hoc modo non vox tantum
confirmatur et latus, sed etiam corporis decens et ac-
commodatus orationi motus componitur.

Non alia est autem ratio pronuntiationis quam ip- 30
sius orationis. nam ut illa emendata, dilucida, ornata,
apta esse debet, ita haec quoque emendata erit, id
est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iu-
cundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusti-
citas neque peregrinitas resonet. non enim sine causa 31
dicitur 'barbarum Graecumve': nam sonis homines ut
aera tinnitu dinoscimus. ita fiet illud, quod Ennius

B(BnBgN), HP] 1 deficient B (*corr.* b) et *om.* bH 2 quidem] tamen P 5 calido BP gallico bH 5/6 crudum quidem *Edd.* 9 est *eras.* P 10 quia *Vt. p. 441* P qui BH 12 alias *Vt.* alis B alas H alia b aliis P[1] (in aliis P[2]) 13 hoc *om. Vt.* 15 eoque sunt bH ideoque sunt *Vt. om.* BP eo quod sunt *corr.* H 17 voci *Vt.* vocis BHP 18 operis *Vt.* 19 agendum est *Vt.* 21 orationi BP ordine bH 22 est autem BP sed est alia bH (*lectoris monitum!*)

probat, cum dicit 'suaviloquenti ore Cethegum' fuisse,
non quod Cicero in his reprehendit, quos ait 'latrare,
non agere'. sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cum
in quadam primi libri parte puerorum ora formarem,
oportunius ratus in ea aetate facere illorum mentio-
32 nem, in qua emendari possunt. itemque si ipsa vox
primum fuerit, ut sic dicam, sana, id est, nullum
eorum, de quibus modo retuli, patietur incommodum,
deinde non subsurda, rudis, inmanis, dura, rigida,
rava, praepinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla,
mollis, effeminata, spiritus nec brevis nec parum dura-
bilis nec in receptu difficilis.

33 Dilucida vero erit pronuntiatio primum, si verba
tota exierint, quorum pars devorari, pars destitui solet,
plerisque extremas syllabas non perferentibus, dum
priorum sono indulgent. ut est autem necessaria ver-
borum explanatio, ita omnis inputare et velut ad-
34 numerare litteras molestum et odiosum: nam et vo-
cales frequentissime coeunt et consonantium quaedam
insequente vocali dissimulantur. utriusque exemplum
35 posuimus: 'multum ille et terris'. vitatur etiam du-
riorum inter se congressus, unde 'pellexit' et 'collegit',
et quae alio loco dicta sunt. ideoque laudatur in Ca-
tulo 'suavis appellatio litterarum'. secundum est, ut
sit oratio distincta, id est: qui dicit, et incipiat ubi
oportet et desinat. observandum etiam, quo loco susti-
nendus et quasi suspendendus sermo sit, quod Graeci
ὑποδιαστολήν vel ὑποστιγμήν vocant, quo deponendus.
36 suspenditur 'arma virumque cano', quia illud 'virum'

---

1 ann. 304 sq. V. 2 Brut. 15, 58 21 Aen. 1, 3 24 Brut. 74, 259 29 Aen. 1, 1

B(BnBgN), HP] 8 modo retuli] nunc dixi P 9 surda bH 10 rava *Bu.* vana *ll.* 12 receptu bP praeceptu BH 14 exierint bH exigerint (-eg Bg) B exegerit P 15/16 dum priorum sono BP non priorum solo non bH 22 inde P 25 ut *ante* qui *add. Edd.* 29 virum *om.* bH

ad sequentia pertinet, ut sit 'virum Troiae qui primus
ab oris', et hic iterum. nam etiam si aliud est, unde
venit quam quo venit, non distinguendum tamen, quia
utrumque eodem verbo continetur 'venit'. tertio 'Ita- 37
liam', quia interiectio est 'fato profugus' et continuum
sermonem, qui faciebat 'Italiam Lavinaque', dividit.
ob eandemque causam quarto 'profugus', deinde 'La-
vinaque venit litora', ubi iam erit distinctio, quia inde
alius incipit sensus. sed in ipsis etiam distinctionibus
tempus alias brevius, alias longius dabimus: interest
enim sermonem finiant an sensum. itaque illam distinc- 38
tionem 'litora' protenus altero spiritus initio insequar:
cum illuc venero 'atque altae moenia Romae', depo-
nam et morabor et novum rursus exordium faciam.
sunt aliquando et sine respiratione quaedam morae 39
etiam in perihodis. ut enim illa 'in coetu vero populi
Romani negotium publicum gerens magister equitum'
et cetera multa membra habent (sensus enim sunt alii
atque alii), sed unam circumductionem: ita paulum
morandum in his intervallis, non interrumpendus est
contextus. et e contrario spiritum interim recipere sine
intellectu morae necesse est, quo loco quasi surripien-
dus est: alioqui si inscite recipiatur, non minus adferat
obscuritatis quam vitiosa distinctio. virtus autem
distinguendi fortasse sit parva, sine qua tamen esse
nulla alia in agendo potest.

Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur vox facilis, 40
magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara,
pura, secans aëra et auribus sedens (est enim quae-
dam ad auditum accommodata non magnitudine, sed

13 Aen. 1, 7 16 Cic. Phil. 2, 25, 63

B (BnBgN), HP] 2/3 unde veniat bH 4 eodem modo verbo bH 11 finiant bHP finiat B 16 enim *Ob.* in *ll.* 19 sed b et B su H[1] sub *corr.* H *et* P 21 contextus et BP contextui sed b contextis sed H spiritum BP spiritus bH 22/23 surpiendus bH[1] 29 et *om.* P

proprietate), ad hoc velut tractabilis, utique habens
omnes in se qui desiderantur sinus intentionesque et
toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmi-
tas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non fa-
41 cile cessurus. neque gravissimus autem in musica so-
nus nec acutissimus orationibus convenit: nam et hic
parum clarus nimiumque plenus nullum adferre ani-
mis motum potest, et ille praetenuis et inmodicae clari-
tatis cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione
42 flecti neque diutius ferre intentionem potest. nam vox
ut nervi, quo remissior, hoc gravior et plenior, quo
tensior, hoc tenuis et acuta magis est. sic ima vim non
habet, summa rumpi periclitatur. mediis ergo uten-
dum sonis, hique tum augenda intentione excitandi,
tum summittenda sunt temperandi.

43 Nam prima est observatio recte pronuntiandi aequa-
litas, ne sermo subsultet inparibus spatiis ac sonis,
miscens longa brevibus, gravia acutis, elata summissis,
et inaequalitate horum omnium sicut pedum claudicet:
44 secunda varietas. quod solum est pronuntiatio, ac ne
quis pugnare inter se putet aequalitatem et varietatem,
cum illi virtuti contrarium vitium sit inaequalitas,
huic, quae dicitur μονοειδία, quasi quidam unus aspec-
tus. ars porro variandi cum gratiam praebet ac reno-
vat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit,
ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt nihil-
45 que eorum pati unum diu possumus. illud vero maxi-
mum (sed id paulo post tractabimus), quod secundum
rationem rerum, de quibus dicimus, animorumque ha-

B(BnBgN),HP] 2 sinus B sonos bHP 3 tota (toto bH[1]) —organa bH 6 et hic BP in his bH 8 et ille BP ille bH 11/12 quo intentior *Vt. p. 442* 12 acutum bH 14 hique B eique bH hi quoque P cum P intentio est P interpretatione bH 18/19 summissis et BnP summisisset Bg (et *del.* b) summisis H 20 secundo (-da b) varietatis (est *super* -is *add.* N) BH secunda varietas est (*ultima ras.*) P 23 μονοει-δεια *Ha.* μονοιδια BH μονοειδης P 24/25 renovat *corr.* N, bHP renovet B 28 id BP illud bH

bitus conformanda vox est, ne ab oratione discordet. vitemus igitur illam, quae Graece μονοτονία vocatur, una quaedam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut summisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in 46
eisdem partibus isdemque adfectibus sint tamen quaedam non ita magnae vocis declinationes, prout aut verborum dignitas aut sententiarum natura aut depositio aut inceptio aut transitus postulabit: ut, qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. proponamus enim nobis illud Ciceronis 47
in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas paene distinctiones quamvis in eadem facie tamen quasi vultus mutandus est? 'etsi vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.' etiam si est toto proposito contractum atque 48
summissum, qua et exordium est et solliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius et erectius, dum dicit 'pro fortissimo viro', quam cum 'etsi vereor' et 'turpe sit' et 'timere'. iam secunda respiratio in- 49
crescat oportet et naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus quae secuntur, et quod magnitudo animi Milonis ostenditur: 'minimeque deceat, cum Titus Annius ipse magis de rei publicae salute quam de sua perturbetur.' deinde quasi obiurgatio sui est: 'me ad eius causam parem animi magnitudinem adferre non posse.' tum invidiosiora: 'tamen haec novi 50

16 Mil. 1, 1

B (Bn Bg N), H P] 1 confirmanda B H P[1] *corr. alia m.* P 4/5 inter alloquentem b H 7 eisdem partibus b H isdem p. B P 10 interceptio b H, P[1]*?* 18 etiam toto b H 19 commissum b H qua B quae b H quia P 21 cum *om.* P 25/26 cum totus animus Bg[1] 26 rei publicae de salute b H

iudicii nova forma terret oculos.' illa vero iam paene apertis, ut aiunt, tibiis: 'qui, quocumque inciderunt, consuetudinem fori et pristinum morem iudiciorum requirunt.' nam sequens latum etiam atque fusum est: 'non enim corona consessus vester cinctus est, ut sole-
51 bat.' quod notavi, ut appareret, non solum in membris causae, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi varietatem, sine qua nihil neque maius neque minus est.

Vox autem ultra vires urgenda non est: nam et suffocata saepe et maiore nisu minus clara est et interim elisa in illum sonum erumpit, cui Graeci
52 nomen a gallorum inmaturo cantu dederunt. nec volubilitate nimia confundenda quae dicimus, qua et distinctio perit et adfectus et nonnumquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. cui contrarium est vitium nimiae tarditatis: nam et difficultatem inveniendi fatetur et segnitia solvit animos et, in quo est aliquid, temporibus praefinitis aquam perdit. promptum sit os,
53 non praeceps, moderatum, non lentum. spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam, nec eo usque trahatur, donec deficiat. nam et deformis est consumpti illius sonus et respiratio sub aqua diu pressi similis et receptus longior et non oportunus, ut qui fiat, non ubi volumus, sed ubi necesse est. quare longiorem dicturis perihodon colligendus est spiritus, ita tamen, ut id neque diu neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis revocabitur.
54 exercendus autem est, ut sit quam longissimus: quod Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum continuabat quam posset plurimos versus. idem quo fa-

B(BnBgN),HP] 3 veterem cons. (fori *eras.*) P iudicio bH 11 saepe maiore *Bonnet* 16 est *om.* b 17 inveniendis BgH 18 et in BP sed in bH 19 promptum BP perromotum b *om.* H (*item* sit os) 29 optimum ei inter (*ex* optimum si inter?) bH 30 q. *deletum ante* est *in* Bg

cilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua vol-
vens dicere domi solebat. est interim et longus et 55
plenus et clarus satis spiritus, non tamen firmae in-
tentionis ideoque tremulus, ut corpora, quae aspectu
integra nervis parum sustinentur. id *βράγχον* Graeci
vocant. sunt qui spiritum cum stridore per raritatem
dentium non recipiunt, sed resorbent. sunt qui crebro
anhelitu et introrsum etiam clare sonante imitentur
iumenta onere et iugo laborantia. quod adfectant quo- 56
que, tamquam inventionis copia urgeantur maiorque
vis eloquentiae ingruat, quam quae emitti faucibus
possit. est aliis concursus oris et cum verbis suis con-
luctatio. iam tussīre et exspuere crebro et ab imo pul-
mone pituitam trochleis adducere et oris umore pro-
ximos spargere et maiorem partem spiritus in lo-
quendo per nares effundere, etiam si non utique vocis
sunt vitia, quia tamen propter vocem accidunt, potis-
simum huic loco subiciantur. sed quodcumque ex his 57
vitium magis tulerim quam, quo nunc maxime labo-
ratur in causis omnibus scholisque, cantandi, quod
inutilius sit an foedius nescio. quid enim minus oratori
convenit quam modulatio scaenica et nonnumquam
ebriorum aut comisantium licentiae similis? quid vero 58
movendis adfectibus contrarium magis quam, cum
dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum
sit, non solum ab his adfectibus, in quos inducendus
est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem † lu-
dorum talarium licentia solvere? nam Cicero 'illos ex

---

28 orat. 18, 57

B (Bn Bg N), H P] 1 clauculos b H 4 adspectus (N), P[1]? 5 *βράγχον* P *βραμον* *fere rell.* 10/11 maiorque vis B P maior quis b H 11 ingruatur b H quam quae B P maior quae b H 12 est] en N 13 et manifestatio *ante* et expuere (*sic*) *del.* Bg 15 spiritum B[1] 19/20 laboratur b H P liberatur B 23 hoc *ante* ebriorum *add.* b comessantium *Vt. p. 443* P 25 dolendum P docendum B H *Vt.* 26 indicendus B H ducendus *Vt.* 27/28 *fort.* ludorum saltatoriorum *cf. Macr. sat. 2, 10, 7*

Lycia et Caria rhetoras paene cantare in epilogis'
dixit. nos etiam cantandi severiorem paulo modum
59 excessimus. quisquamne, non dico de homicidio, sacri-
legio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus,
quisquam denique, ut semel finiam, in lite cantat?
quod si omnino recipiendum est, nihil causae est cur
non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immo
mehercule, quod est huic deformitati propius, cym-
60 balis adiuvemus. facimus tamen hoc libenter: nam nec
cuiquam sunt iniucunda quae cantant ipsi, et laboris
in hoc quam in agendo minus est. et sunt quidam, qui
secundum alia vitae vitia etiam hac ubique audiendi,
quod aures mulceat, voluptate ducantur. quid ergo?
non et Cicero dicit esse aliquem in oratione 'cantum
obscuriorem'? et hoc quodam naturali initio venit?
ostendam non multo post, ubi et quatenus recipiendus
sit hic flexus et cantus quidem, sed, quod plerique
intellegere nolunt, obscurior.

61 Iam enim tempus est dicendi, quae sit apta pronun-
tiatio: quae certe ea est, quae his, de quibus dicimus,
adcommodatur. quod quidem maxima ex parte prae-
stant ipsi motus animorum, sonatque vox, ut feritur:
sed cum sint alii veri adfectus, alii ficti et imitati,
veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium,
indignantium, sed carent arte ideoque sunt disciplina
62 et ratione formandi. contra qui effinguntur imitatione,
artem habent, sed hi carent natura, ideoque in iis pri-

---

14 orat. 18, 57

B (BnBgN), HP] 1 Lycia] Phrygia *Vt. Cic.* rhetores P (rhetoras *etiam Vt.*) 3 quamquam ne bH de *ante* hom. *add.* b, HP *Vt. om.* B 4 de calculi ratione et ceteris quaestionibus *Vt.* 5 quis denique bH 8 hercule bH 14 non *om.* H 15 hoc ex (et H) quodam bH natura bH[1] 19 iam BP an bH 20 quae is BH quae iis P 25, 26 disciplina et ratione bH disciplinae traditione BP 27 sed hi HP[2] *ras.* sed i B sed h (*sic*) b in his P

mum est bene adfici et concipere imagines rerum et tamquam veris moveri. sic velut media vox, quem habitum a nostris acceperit, hunc iudicum animis dabit: est enim mentis index ac totidem quot illa mutationes habet. itaque laetis in rebus plena et simplex et ipsa 63
quodam modo hilaris fluit, at in certamine erecta totis viribus et velut omnibus nervis intenditur. atrox in ira et aspera ac densa et respiratione crebra: neque enim potest esse longus spiritus, cum inmoderate effunditur. paulum ⟨in⟩ invidia facienda lentior, quia non fere ad hanc nisi inferiores confugiunt, at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando lenis et submissa. suadentium et monentium et pollicentium et 64
consolantium gravis: in metu et verecundia contracta, adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa et flebilis et consulto quasi obscurior, at in egressionibus fusa et securae claritatis, in expositione ac sermonibus recta et inter acutum sonum et gravem media. attollitur autem concitatis adfectibus, 65
compositis descendit pro utriusque rei modo altius vel inferius.

Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui et ipse voci consentit et animo cum ea simul paret. is quantum habeat in oratore momenti, satis vel ex eo patet, quod pleraque etiam citra verba significat. quippe non 66
manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem et in mutis pro sermone sunt, et saltatio frequenter sine voce intellegitur atque adficit, et ex

B(BnBgN), HP] 2 tamquam bHP tam B 3 a nostris BP a nobis bH 4 mentis velut exemplar ac (*add.* P^4) totidem P^2 *in mg.* al index ac P 5 plana et *Spa.* plena BP plenae b(H) 6 at BnNP et Bg *om.* bH 8 crebrat b?, H (crebra sit?) 10 in *om.* BHP lentior bH lenior BP 11 at BP ac bH 16 flebilis P flexibilis BH 17 in egressionibus P in gressionibus B ione gressionibus bH tusa bH 19 tollitur b 20 rei bHP *om.* B 24 voce b paret BP par recti H par reti b

vultu ingressuque perspicitur habitus animorum, et animalium quoque sermone carentium ira, laetitia, adulatio et oculis et quibusdam aliis corporis signis
67 deprenditur. nec mirum, si ista, quae tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valent, cum pictura, tacens opus et habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret adfectus, ut ipsam vim dicendi nonnumquam superare videatur. contra si gestus ac vultus ab oratione dissentiat, tristia dicamus hilares, adfirmemus aliqua renuentes, non auctoritas modo verbis, sed etiam fides desit. decor quoque a gestu atque
68 motu venit. ideoque Demosthenes grande quoddam intuens speculum componere actionem solebat: adeo, quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit, quod efficeret.

Praecipuum vero in actione sicut in corpore ipso caput est cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum
69 etiam ad significationem. decoris illa sunt, ut sit primo rectum et secundum naturam: nam et deiecto humilitas et supino adrogantia et in latus inclinato languor et praeduro ac rigente barbaria quaedam mentis ostenditur. tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet et manibus ac lateribus obse-
70 quatur: aspectus enim semper eodem vertitur quo gestus, exceptis quae aut damnare aut concedere aut a nobis removere oportebit, ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere:

di talem avertite pestem —
haud equidem tali me dignor honore.

---

28 Aen. 3, 620 29 ibid. 1, 335

B(BnBgN),HP] 1 ingressuque Bn,N?bHP gressusque *ut vid.* Bg 4 tamen aliquo Bg 9 oratore bH tristitia BH 9/10 adfirmamus Bg[1] 19 nam et BP nam bH 21 et praeduro *om.* Bg[1] 22 ipsa actione BP ipso sermone bH 25 concedere *multis suspectum* aut *om.* bH 28 talem terris *Verg.* 29 aut ego quidem B *corr.* b,(H)P

significat vero plurimis modis. nam praeter adnuendi, 71
renuendi confirmandique motus sunt et verecun-
diae et dubitationis et admirationis et indignationis
noti et communes omnibus. solo tamen eo facere
gestum scaenici quoque doctores vitiosum putaverunt.
etiam frequens eius nutus non caret vitio: adeo iac-
tare id et comas excutientem rotare fanaticum est.

Dominator autem maxime vultus. hoc supplices, hoc 72
minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti,
hoc summissi sumus: hoc pendent homines, hunc in-
tuentur, hic spectatur, etiam antequam dicimus: hoc
quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelle-
gimus, hic est saepe pro omnibus verbis. itaque in 73
iis, quae ad scaenam componuntur, fabulis artifices
pronuntiandi a personis quoque adfectus mutuantur,
ut sit Aërope in tragoedia tristis, atrox Medea, atto-
nitus Aiax, truculentus Hercules. in comoediis vero 74
praeter aliam observationem, qua servi, lenones, para-
siti, rustici, milites, meretriculae, ancillae, senes austeri
ac mites, iuvenes severi ac luxuriosi, matronae, puellae
inter se discernuntur, pater ille, cuius praecipuae par-
tes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est,
altero erecto, altero composito est supercilio, atque
id ostendere maxime latus actoribus moris est, quod
cum iis, quas agunt, partibus congruat. sed in ipso 75
vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus
emanat, ut citra motum quoque et hilaritate enitescant
et tristitiae quoddam nubilum ducant. quin etiam
lacrimas iis natura mentis indices dedit, quae aut

B (BnBgN), HP] 1 pluribus N 5 gestum scenici B (P) cestum scenici bH 8 Dominator T dominatorum bH dominatur BP *cf. p. 363, 13 adn.* 9 hoc hilares] hilares Bg[1]H recti bH 10 hinc pendent *Spa.* hunc bHP hoc B 11 hic B hunc bHP spectant P 13 ita in NP 16 ut sit BP et si bH Aerope] Niobe *corr.* P Merope *Lange* 18 qua BP equa bH 25 iis BP his bH 26/27 animus emanat bHP anima se manat B animus eminet *Spa.* 28 et *om.* bH 29 is (*i. e.* his) b *om.* H quae aut BP quia ut (*i. e.* qui aut) bH

erumpunt dolore aut laetitia manant. motu vero intenti,
remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt: quae, ut
76 actus poposcerit, fingentur. rigidi vero et extenti aut
languidi et torpentes aut stupentes aut lascivi et mo-
biles et natantes et quadam voluptate suffusi aut limi
et, ut sic dicam, venerii, aut poscentes aliquid polli-
centesve numquam esse debebunt. nam opertos com-
pressosve eos in dicendo quis nisi plane rudis aut
77 stultus habeat? et ad haec omnia exprimenda in pal-
pebris etiam et in genis est quoddam deserviens iis
78 ministerium. multum et superciliis agitur: nam et
oculos formant aliquatenus et fronti imperant. his con-
trahitur, attollitur, remittitur, ut una res in ea plus
valeat, sanguis ille, qui mentis habitu movetur et,
cum infirmam verecundia cutem accipit, effunditur in
ruborem, cum metu refugit, abit omnis et pallore
frigescit: temperatus medium quoddam serenum efficit.
79 vitium in superciliis, si aut inmota sunt omnino aut
nimium mobilia aut inaequalitate, ut modo de persona
comica dixeram, dissident aut contra id quod dicimus
finguntur: ira enim contractis, tristitia deductis, hila-
ritas remissis ostenditur. adnuendi quoque et renuendi
80 ratione demittuntur aut allevantur. naribus labrisque
non fere quicquam decenter ostendimus, tametsi de-
risus iis, contemptus, fastidium significari solet. nam
et 'corrugare nares', ut Horatius ait, et inflare et mo-
vere et digito inquietare et inpulso subito spiritu ex-

---

26 epist. 1, 5, 23

B (BnBgN), HP] 1 rumpunt bH manent bH 3 exerti *Spa.* 10 in *om.* bH iis B is bH his P 13 remittitur *Fort. p. 133, 13 H.* emittitur *ll.* 15 accepit bH 19 inaequaliam bH ut *om.* bH *satis elegans* inaequalia, ut *sed v. Fort. p. 133, 15* 21 diductis bH 22 et *eras.* P 23 ratione bH ue (*ras.*) ratione P uoratione B divorsa ratione *latere videtur* remittuntur bH dim- B 24 25 derisus iis *Ob.* derisui B dorisui bH derisus P *Sittl* 27 pulso bH

cutere et diducere saepius et plana manu resupinare indecorum est, cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprendatur. labra et porriguntur male et 81
scinduntur et adstringuntur et diducuntur et dentes nudant et in latus ac paene ad aurem trahuntur et velut quodam fastidio replicantur et pendent et vocem tantum altera parte dimittunt. lambere quoque ea et mordere deforme est, cum etiam in efficiendis verbis modicus eorum esse debeat motus: ore enim magis quam labris loquendum est.

Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut 82
supinam. collum diversa quidem, sed pari deformitate et contrahitur et tenditur, sed tenso subest et labor tenuaturque vox ac fatigatur, adfixum pectori mentum minus claram et quasi latiorem presso gutture facit. umerorum raro decens adlevatio atque con- 83
tractio est: breviatur enim cervix et gestum quendam humilem atque servilem et quasi fraudulentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. brachii moderata proiectio, remissis umeris 84
atque explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos et decurrentis locos maxime decet. at cum speciosius quid uberiusque dicendum est, ut illud 'saxa atque solitudines voci respondent', expatiatur in latus et ipsa quodam modo se cum gestu fundit oratio. manus vero, sine quibus trunca esset actio ac 85
debilis, vix dici potest quot motus habeant, cum paene

---

24 Cic. Arch. 8, 19

B (Bn Bg N), H P] 1 deducere BH et ex plana manu resonare bH 3 reprehendatur NP 4 deducuntur BP ducuntur bH 7 et] vel *Vt. p. 442* 11 cervicem BP cum cervicem bH 12 collum BP longum bH 13 trahitur bH set b et H labore bH 14 pectore bH 16 raro et d. bH 19 admirationis *om.* B *add.* bHP 21 manum BH 23 speciosum P 24 atque BP et b etque H expiatur bH 25 et BP ut bH 26 actio BP oratio bH 27 plene bH

ipsam verborum copiam persequantur. nam ceterae
partes loquentem adiuvant, hae, propest ut dicam,
86 ipsae locuntur. [an non] his poscimus, pollicemur,
vocamus, dimittimus, minamur, supplicamus, abomi-
namur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium,
tristitiam, dubitationem, confessionem, paenitentiam,
87 modum, copiam, numerum, tempus ostendimus. non
eaedem concitant, inhibent, [supplicant,] probant, ad-
mirantur, verecundantur? non in demonstrandis locis
atque personis adverbiorum atque pronominum op-
tinent vicem? ut in tanta per omnes gentes nationes-
que linguae diversitate hic mihi omnium hominum
communis sermo videatur.
88 Et hi quidem, de quibus sum locutus, cum ipsis
vocibus naturaliter exeunt gestus: alii sunt, qui res
imitatione significant, ut si aegrum temptantis venas
medici similitudine aut citharoedum formatis ad modum
percutientis nervos manibus ostendas. quod est genus
89 quam longissime in actione fugiendum. abesse enim
plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad
sensus magis quam ad verba accommodatus, quod
etiam histrionibus paulo gravioribus facere moris fuit.
ergo ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur,
et in eum, quem demonstret, intendere et aliqua his
similia permiserim, ita non effingere status quosdam
90 et quidquid dicet ostendere. neque id in manibus
solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. non
enim aut in illa perihodo 'stetit soleatus praetor populi

28 Cic. Verr. 5, 33, 86

B (Bn Bg N), H P] 1 ipsorum *Vt. p. 442* consequantur *Vt.* 3 loquantur b H an non B P *om.* b H *Vt.* 4 monamur Bg[1] 5 interrogamus, negamus B P *Vt. om.* b H 7 dubitavimus *super* ostendimus *add.* b *in textu ante* ost. H 7/8 non eaedem Bn, N ? P nonne eaedem Bg non b H 8 supplicant *post* inhibent *om. Vt. del. Slothouwer* 9 non] hae *Vt.* 10 atque[1] B P *Vt.* at b H 12 hominum *om.* b H 20 a *om.* b H 21 sensum b H 22 etiam in histrionibus b 25 ita B P et ita b H 26 dicet *om.* b H

Romani' inclinatio incumbentis in mulierculam Verris
effingenda est, aut in illa 'caedebatur in medio foro
Messanae' motus laterum, qualis esse ad verbera solet,
torquendus aut vox, qualis dolori exprimitur, eruenda, 91
cum mihi comoedi quoque pessime facere videantur,
quod, etiam si iuvenem agant, cum tamen in expo-
sitione aut senis sermo, ut in Hydriae prologo, aut
mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula vel effeminata
voce pronuntiant. adeo in illis quoque est aliqua
vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione.

Est autem gestus ille maxime communis, quo medius 92
digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, et
principiis utilis cum leni in utramque partem motu
modice prolatus, simul capite atque umeris sensim
ad id, quo manus feratur, obsecundantibus, et in nar-
rando certus, sed tum paulo productior, et in expro-
brando et coarguendo acer atque instans: longius enim
partibus his et liberius exseritur. vitiose vero idem 93
sinistrum quasi umerum petens in latus agi solet,
quamquam adhuc peius aliqui transversum brachium
proferunt et cubito pronuntiant. duo quoque medii sub
pollicem veniunt, et est hic adhuc priore gestus in-
stantior, principio et narrationi non commodatus. at 94
cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille,
quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet.
is in exprobrando et indicando (unde ei nomen est)
valet, [et] adlevata ac spectante umerum manu pau-
lum inclinatus adfirmat, versus in terram et quasi

---

2 Cic. Verr. 5, 62, 162 25 de orat. 2, 45, 188

B (Bn Bg N), H P] 2 aut B H P ut b 4 dolore P *Edd.* erudienda b H 6 quod B qui *corr.* P, b H 6/7 tamen expos. b H 7 ut hydriae b H 9 est *om.* P 13 levi P 16 tum B P dum b H 17 arguendo N *corr.* P 18 his] is Bg *om.* b H 23 commodatur Bg^1 accommodatus P 24 tum B P tem b H 26 in is in b H unde ei B P ał undet ei b undet ei H unde ei et *Spa.* 27 et *del. Becher* 28 incl. is adfirmat b H

95 pronus urguet: [et] aliquando pro numero est. idem
summo articulo utrimque leviter adprenso, duobus
modice curvatis, minus tamen minimo, aptus ad dis-
putandum est. acrius tamen argumentari videntur, qui
medium articulum potius tenent, tanto contractioribus
96 ultimis digitis, quanto priores descenderunt. est et ille
verecundae orationi aptissimus, quo, quattuor primis
leviter in summum coeuntibus digitis, non procul ab
ore aut pectore fertur ad nos manus et deinde prona
97 ac paulum prolata laxatur. hoc modo coepisse De-
mosthenen credo in illo pro Ctesiphonte timido sum-
missoque principio, sic formatam Ciceronis manum,
cum diceret: 'si ‹quid est›, iudices, ingeni mei, quod
sentio quam sit exiguum.' eadem aliquatenus liberius
deorsum spectantibus digitis colligitur in nos et fusius
paulo in diversum resolvitur, ut quodam modo ser-
98 monem ipsum proferre videatur. binos interim digitos
distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamen
inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem
99 tensis, qui supra sunt. interim extremi palmam circa
ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios arti-
culos iungitur, interim quartus oblique reponitur, in-
terim quattuor remissis magis quam tensis, pollice
intus inclinato, habilem demonstrando in latus aut
distinguendis, quae dicimus, manum facimus, cum
100 supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. sunt
et illi breves gestus, cum manus leviter pandata, qua-
lis voventium est, parvis intervallis et subadsentien-
tibus umeris movetur, maxime apta parce et quasi

13 p. Arch. 1, 1

B(BnBgN),HP] 1 et *ante* aliquando *eras.* P [*om.* M], *habent rell.* 7 verecundi bH (vere N) 9 refertur bH 13 si quid est, iudices] si quid est P *Cic.* si iudices BH ingeni mei BH ingenii mei, iudices P ingenii in me *Cic. cf. 11, 1, 19* 15 in os *corr.* P 20 duo interim extr. P 28 voventium *Ed. Camp.* foventium BP fomentium bH 29 apta parce BnP apta parte BgN altera facie pace bH (*ex* apta factae paci?)

timide loquentibus. est admirationi conveniens ille
gestus, quo manus modice supinata ac per singulos a
minimo collecta digitos, redeunte flexu simul expli-
catur atque convertitur. nec uno modo interrogantes 101
gestum componimus, plerumque tamen vertentes ma-
num, utcumque composita est. pollici proximus digitus
†mediumque, qua dexter est, unguem pollicis summo
suo iungens remissis ceteris est et adprobantibus et
narrantibus et distinguentibus decorus. cui non dissi- 102
milis, sed complicitis tribus digitis, quo nunc Graeci
plurimum utuntur, etiam utraque manu, quotiens
enthymemata sua gestu corrutundant velut caesim.
manus lentior promittit et adsentatur, citatior hor-
tatur, interim laudat. est et ille urgentis orationem
gestus vulgaris magis quam ex arte, qui contrahit
alterno celerique motu et explicat manum. est et illa 103
cava et rara et supra umeri altitudinem elata cum
quodam motu velut hortatrix manus, a peregrinis
scholis tamen prope recepta, tremula, scaenica. est
digitos, cum summi coierunt, ad os referre: cur qui-
busdam displicuerit nescio: nam id et leniter admi-
rantes et interim subita indignatione velut pavescentes
et deprecantes facimus. quin compressam etiam manum 104
in paenitentia vel ira pectori admovemus, ubi vox vel
inter dentes expressa non dedecet: 'quid nunc agam?
quid facias?' averso pollice demonstrare aliquid re-
ceptum magis puto quam oratori decorum. sed cum 105
omnis motus sex partes habet, septimus sit ille, qui

B (Bn Bg N), H P] 2 per *om.* b H 7 mediumque qua ungueris dexter b H[2] medium quiungueris dexter H[1]? 10 complicitis *Zumpt* complitis b H completis B complexis P 12 conrutundant b H -dat P corrutunda B 13 lentior *Ki.* lenior *ll.* 14 laudatur Bg H urgens P 16 celeri b H 19 est *cum* B *ad sequentia traxi restituta codd. etiam posthac interpunctione* 19 prope] nuper *Kroll* 20 digitis b H 21 leviter P *Edd. iunge* leniter facimus 24 in signum paenitentiae vel irae P (penitentiae *etiam* N) 26 faciam P adverso P (av- *etiam Vt. p. 442*) aliquid B P *Vt.* aliquem b H 28 habeat b H P *Edd.*

in se redit, orbis: vitiosa est una circumversio. reliqui ante nos et dextra laevaque et sursum et deorsum aliquid ostendunt, in posteriora gestus non derigitur:
106 interim tamen velut reici solet. optime autem manus a sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut ponere, non ut ferire videatur: quamquam et in fine interim cadit, ut cito tamen redeat, et nonnumquam resilit vel negantibus nobis vel admirantibus.

Huc veteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum sensu et inciperet et deponeretur: alioquin enim aut ante vocem erit gestus aut post vocem, quod est
107 utrumque deforme. in illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod intervallum motus tria verba esse voluerunt, quod neque observatur neque fieri potest: sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse voluerunt, neque inmerito, ne aut diu otiosa esset manus aut, quod multi faciunt, actionem continuo motu
108 concideret. aliud est, quod et fit frequentius et magis fallit. sunt quaedam latentes sermonis percussiones et quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit, ut sit unus motus 'novum crimen', alter 'C. Caesar', tertius 'et ante hanc diem', quartus 'non auditum', deinde 'propinquus meus', et 'ad te', et 'Q. Tubero',
109 et 'detulit'. unde id quoque fluit vitium, ut iuvenes, cum scribunt, gestum praemodulati cogitatione sic componant, quo modo casura manus est. inde et

---

21 Cic. Lig. 1, 1

B (BnBgN), HP] 1 relinqui bH 3 dirigitur bHP 5 deponitur] ponitur N 6 ponere se *Ha.* poni *ut vid.* P[1] ponitur N videamur *Sittl* 7 interim bHP et interim B 8 9 admirantibus hic veteres *s. l. add. m. recentior* H *solum* ad *habent* bH[1] 9 huc *Brakman* hic *ll.* 10 alioqui BnBg[1] 14 nec *alt.* Bg[1] (*ex more Quint.*) 16 nec P 18 concideret P conciderent BH et[1] *om.* bH 23 propinquos bH et ad te et Q. P (*Cic.*) etatte (aetate Bg) etq: (etq; Bg) B et ad te apti et tuque bH 24 et *om.* P 25 gestus NP cogitationem BHP 26 est] sit *corr.* P

illud vitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet,
in sinistrum frequenter desinat. melius illud, cum sint 110
in sermone omni brevia quaedam membra, ad quae,
si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum
disponere: ut puta 'novum crimen C. Caesar' habet
per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio:
deinde 'et ante hanc diem non auditum' satis circum-
scriptum est. ad haec commodanda manus est, idque
dum erit prima et composita actio. at ubi eam calor 111
concitaverit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate
crebrescet. aliis locis citata, aliis pressa conveniet pro-
nuntiatio: illa transcurrimus, congerimus [abundamus],
festinamus, hac instamus, inculcamus, infigimus. plus
autem adfectus habent lentiora, ideoque Roscius cita-
tior, Aesopus gravior fuit, quod ille comoedias, hic
tragoedias egit. eadem motus quoque observatio est. 112
itaque in fabulis iuvenum, senum, militum, matro-
narum gravior ingressus est, servi, ancillulae, parasiti,
piscatores citatius moventur. tolli autem manum arti-
fices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo
a capite eam petere aut ad imum ventrem deducere
vitiosum habetur. in sinistrum intra umerum promo- 113
vetur, ultra non decet, sed cum aversantes in laevam
partem velut propellemus manum, sinister umerus
proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consen-
tiat. manus sinistra numquam sola gestum recte facit: 114
dextrae se frequenter accommodat, sive in digitos argu-
menta digerimus sive aversis in sinistrum palmis abo-

B (Bn Bg N), H P] 1 infine B P infinite b H 3 omni b H P omnia B ad quae P atquae B (H) 6 quia sequitur B P qui adquiritur b H 8 commodanda B P accommodanda b H 9 eam color B H iam calor eam P (calor *corr.* P) 10 concitavit b H etiam *om.* b H 10/11 celeritatis ecrebrescet b H 11 et aliis l. b H 12 abundamus *om.* P 18 ancillae b H 20 infra P^2 intra B H 21 a *om.* b H eam P eum B H 22 in sinistrum b H ad sinistram B at sinistram P 22/23 promovere P 23 in *om.* Bg^1 28 degerimus b H

minamur sive obicimus adversas sive in latus utram-
115 que distendimus, sive satisfacientes aut supplicantes (diversi autem sunt hi gestus) summittimus sive adorantes attollimus sive aliqua demonstratione aut invocatione protendimus: 'vos Albani tumuli atque luci', aut Gracchanum illud: 'quo me miser conferam? in
116 Capitolium? ad fratris sanguinem? an domum?' plus enim adfectus in his iunctae exhibent manus, in rebus parvis, mitibus, tristibus breves, magnis, laetis, atrocibus exertiores. [sunt]

117 Vitia quoque earum subicienda sunt, quae quidem accidere etiam exercitatis actoribus solent. nam gestum poculum poscentis aut verbera minantis aut numerum quingentorum flexo pollice efficientis, quae sunt a quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem
118 vidi. at ut brachio exerto introspiciatur latus, ut manum alius ultra sinum proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat aut repetito ultra laevum umerum gestu ita in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat orbem aut temere sparsa manu in proximos offendat aut cubitum utrumque in
119 diversum latus ventilet, saepe scio evenire. solet esse et pigra et trepida et secanti similis: interim etiam uncis digitis aut a capite deiciatur aut eadem manus supinata in superiora iactetur. fit et ille ⟨gestus,⟩ qui,

5 Cic. Mil. 31, 85 6 cf. Cic. de orat. 3, 56, 214, Or. Rom. frg. p. 248 M.

B (Bn Bg N), H P] 3 summittimus manus *Vt. p. 443* 4/5 demonstratione aut invocatione *Vt.* de—ni aut in—ni B (-nis -nis N), H P 7 ad fratris sanguinem B H P *Vt.* at fratris sanguine madet *Cic.* 10 exertiores *Spa.* exteriores sunt Bn Bg N P exercitiores b H 16 at ut P (ut *add.* P²) aut ut B aut ui b H 22 in proximosque (-moque H) defendat b H 24 interim *om.* b H 25 aut a B P aut b H ut aut a *Ha.* manu *ll. mei del. Buttm.* 26 gestus *add. Ha., hoc loco scholion inserunt* b H P habitus qui esse in statuis pacificator⟨um⟩ solet, *insuper* ille *add.* b

inclinato in umerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit: qui quidem maxime placet his, qui se dicere sublata manu iactant. adicias licet eos, qui sententias vibrantis digitis iacu- 120
lantur aut manu sublata denuntiant aut, quod per se interim recipiendum est, quotiens aliquid ipsis placuit, in unguis eriguntur, sed vitiosum id faciunt aut digito, quantum plurimum possunt, erecto aut etiam duobus, aut utraque manu ad modum aliquid por- tantium composita. his accedunt vitia non naturae, sed 121
trepidationis, cum ore concurrente rixari: si memoria fefellerit aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit, insonare: in adversum tergere nares, obambulare sermone inperfecto, resistere subito et laudem silentio poscere. quae omnia persequi prope infinitum est: sua enim cuique sunt vitia. pectus ac 122
venter ne proiciantur, observandum: pandant enim posteriora et est odiosa omnis supinitas. latera cum gestu consentiant: facit enim aliquid et totius corporis motus, adeo ut Cicero plus illo agi quam manibus ipsis putet. ita enim dicit in Oratore: 'nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans et virili laterum flexione.' femur ferire, quod Athenis primus fecisse 123
creditur Cleon, et usitatum est et indignantes decet et excitat auditorem. idque in Calidio Cicero desiderat: 'non frons', inquit, 'percussa, non femur.' quamquam, si licet, de fronte dissentio: nam etiam complodere manus scaenicum est ⟨et⟩ pectus caedere. illud quo- 124
que raro decebit, cavà manu summis digitis pectus

21 c. 18, 59 27 Brut. 80, 278

B(BnBgN), HP] 2 praetenso P infesto bHP infeste B 3 placet his] placentis BH placet iis P 4 adicias *corr.* P adiciat BH vibratis B^{1}P 5 aut] ut H aut^2] ut Bg^1 7 erigantur bH 8 quanto B^1 18 odiosa BP ociosa bH 25 indignatus B^1 indignatos P decet et BP decet bH 29 scaenicum—30 manu *om.* bH 29 et *om.* B *add.* P^2

adpetere, si quando nosmet ipsos adloquemur cohortantes, obiurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque inde removeri non dedecebit.

In pedibus observantur status et incessus. prolato dextro stare et eandem manum ac pedem proferre
125 deformest. in dextrum incumbere interim datur, sed aequo pectore, qui tamen comicus magis quam oratorius gestus est. male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut tollitur aut summis digitis suspenditur. varicare supra modum et in stando deforme est et accedente motu prope obscenum. pro-
126 cursio oportuna brevis, moderata, rara. conveniet iam et ambulatio quaedam propter inmodicas laudationum moras, quamquam Cicero rarum incessum neque ita longum probat. discursare vero et, quod Domitius Afer de Sura Manlio dixit, 'satagere' ineptissimum: urbaneque Flavos Verginius interrogavit de quodam suo
127 antisophiste, 'quot milia passum declamasset?' praecipi et illud scio, ne ambulantes avertamur a iudicibus, sed sint obliqui pedes ad consilium nobis respicientibus. id fieri iudiciis privatis non potest, verum et breviora sunt spatia nec aversi diu sumus. interim tamen recedere sensim datur. quidam et resiliunt, quod
128 est plane ridiculum. pedis supplosio ut loco est oportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis aut finiendis, ita crebra et inepti est hominis et desinit iudicem in se convertere. est et illa indecora in dextrum ac laevom latus vacillatio alternis pedibus insistentium. longissime fugienda mollis actio, qualem

---

14 orat. 18, 59 15 Or. Rom. frg. p. 569 M. 25 de orat. 3, 59, 220

B (Bn Bg N), H P] 1 adloquimur b H 3 removere P 6 deforme est b H P *Edd.* 9 attolitur P 11 et *om.* b H 12 conveniet iam et b (H) convenientiam et B convenit etiam et P *an* c. tamen et? 13 ambulatio B P moderatio b H 16 Manilio b H 17 Flavus P 20 sint b H P sunt B *unde* sunt⟨o⟩ obliqui *conicias* 28 laevum b P levem H *s. l.* Bg

in Titio Cicero dicit fuisse, unde etiam saltationis
quoddam genus Titius sit appellatum. reprehendenda 129
et illa frequens et concitata in utramque partem nu-
tatio, quam in Curione patre inrisit et Iulius, quae-
rens, 'quis in luntre loqueretur', et Sicinius: nam cum
adsidente collega, qui erat propter valetudinem et
deligatus et plurimis medicamentis delibutus, mul-
tum se Curio ex more iactasset, 'numquam', inquit,
'Octavi, collegae tuo gratiam referes, qui nisi fuisset,
hodie te istic muscae comedissent'. iactantur et umeri, 130
quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut,
cum in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta
umero dependens inmineret, ut, si calore dicendi vi-
tare id excidisset, offensatione illa commoneretur. am-
bulantem loqui ita demum oportet, si in causis pu-
blicis, in quibus multi sunt iudices, quod dicimus quasi
singulis inculcare peculiariter velimus. illud non feren- 131
dum, quod quidam reiecta in umerum toga, cum dex-
tra sinum usque lumbos reduxerunt, sinistra gestum
facientes spatiantur et fabulantur, cum etiam laevam
restringere prolata longius dextra sit odiosum. unde
moneor, ut ne id quidem transeam, ineptissime fieri,
cum inter moras laudationum aut in aurem alicuius
locuntur aut cum sodalibus iocantur aut nonnumquam
ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare
videantur. inclinari ad iudicem, cum doceas, utique 132
si id, de quo loquaris, sit obscurius, decet. incumbere

---

1 Brut. 62, 225 5 cf. Brut. 60, 216 sq. Or. Rom. frg. p. 333 et 350 M. 8/10 ibid. p. 350 sq.

B(BnBgN), HP] 3 est et illa P 4 Iulius BP Iunius bH 6 adsidente BP adsidentem (*sic*) bH[2] adsistentem H[1] 7 propter dolorem artuum *super* med. delib. *add.* P[2] 9 referres bH 17 singularis bH 17/18 ferendum P referendum BgNBn[2]H refellendum Bn[1] 19 ut sinistra bH[1]P 22 moneor BP moneo qq̃ bH ut ne id P unde ne id B ut id bH 27 decet BP licet bH

advocato adversis subselliis sedenti iam contumelio-
sum. reclinari etiam ad suos et manibus sustineri,
nisi plane iusta fatigatione delicatum, sicut palam mo-
133 neri excidentis aut legere: namque in his omnibus et
vis illa dicendi solvitur et frigescit adfectus et iudex
parum sibi praestari reverentiae credit. transire in di-
versa subsellia parum verecundum est: nam et Cassius
Severus urbane adversus hoc facientem lineas po-
poscit. et si aliquando concitate itur, numquam non
134 frigide reditur. multum ex iis, quae praecepimus, mu-
tari necesse est ab iis, qui dicunt apud tribunalia:
nam et vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur,
spectet, et gestus ut ad eundem tendens elatior sit
necesse est, et alia, quae occurrere etiam me tacente
omnibus possunt. itemque ab his, qui sedentes agent:
nam et fere fit hoc in rebus minoribus, et idem im-
petus actionis esse non possunt, et quaedam vitia fiunt
135 necessaria. nam et dexter pes a laeva iudicis sedenti
proferendus est, et ex altera parte multi gestus ne-
cesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent.
equidem plerosque et ad singulas clausulas senten-
tiarum video adsurgentis et nonnullos subinde aliquid
etiam spatiantis, quod an deceat ipsi viderint: cum
136 id faciunt, non sedentes agunt. bibere aut etiam esse
inter agendum, quod multis moris fuit et est quibus-
dam, ab oratore meo procul absit. nam si quis aliter
dicendi onera perferre non possit, non ita miserum
est non agere potiusque multo quam et operis et
hominum contemptum fateri.

B (BnBgN), HP] 1 iam *om.* BP 1/2 contum. est P 2 relinari BnN relinctri BgH 3 fatigatione N fatigatio . ē . BnBg fatigatio est HP 5 adfectus bHP et adfectus B 10 multum BP et bH his P 10/11 mutari bH mutare BP 13 spectat bH 14 occurre N occurse bH 15 his H is B iis P 18 sedentis NP 19/20 et ex—necesse est (necessex bH) bHP *om.* B 22 adsurgentis̄ et bH (i. e. adsurgenti sunt et) adsurgentis (-tes P) sibi et BP *fort.* adsurgentis subito et 28 potiusque BP potius quam bH

Cultus non est proprius oratoris aliquis, sed magis 137
in oratore conspicitur. quare sit, ut in omnibus honestis debet esse, splendidus et virilis: nam et toga et calceus et capillus tam nimia cura quam neglegentia sunt reprendenda. est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum condicione mutatum est: nam veteribus nulli sinus, perquam breves post illos fuerunt. itaque etiam gestu necesse est usos esse in 138
principiis eos alio, quorum brachium, sicut Graecorum, veste continebatur: sed nos de praesentibus loquimur. cui lati clavi ius non erit, ita cingatur, ut tunicae prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant: nam infra mulierum est, supra centurionum. ut purpurae recte 139
descendant levis cura est, notatur interim neglegentia. latum habentium clavum modus est, ut sit paulum cinctis summissior. ipsam togam rutundam esse et apte caesam velim, aliter enim multis modis fiet enormis. pars eius prior mediis cruribus optime terminatur,
posterior eadem portione altius qua cinctura. sinus 140
decentissimus, si aliquo supra imam tunicam fuerit, numquam certe sit inferior. ille, qui sub umero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut balteus, nec strangulet nec fluat. pars togae, quae postea inponitur, sit inferior: nam ita et sedet melius et continetur. subducenda etiam pars aliqua tunicae, ne ad lacertum in actu redeat: tum sinus iniciendus umero, cuius extremam oram reiecisse non dedecet. operiri autem 141
umerum cum toto iugulo non oportet, alioqui amictus fiet angustus et dignitatem, quae est in latitudine pectoris, perdit. sinistrum brachium eo usque adlevan-

---

B(BnBgN),HP] 2 in oratore bHP^2 in ora BP^1 ut in BP ut H 4/5 neglegentiae BnNBg^1 *quo probato* nimiae curae *restituas* 7 nam et bH post illos BP pusillos bH 20 posteriore bH quam bH 21 aliquanto P^2 supra BP^2 ultra bH tunicam *Spa.* togam BHP 27/28 extremum Bg^1H 31 perdet P *Edd.*

dum est, ut quasi normalem illum angulum faciat,
142 super quod ora ex toga duplex aequaliter sedeat. manus non impleatur anulis, praecipue medios articulos non transeuntibus: cuius erit habitus optimus adlevato pollice et digitis leviter inflexis, nisi si libellum tenebit. quod non utique captandum est: videtur enim fateri memoriae diffidentiam et ad multos gestus est
143 inpedimento. togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium: idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque, praecipiunt. quo magis miror Plini Secundi docti hominis et in hoc utique libro paene etiam nimium curiosi persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandorum varicum gratia tradit, cum hoc amictus genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem
144 fuerunt, appareat. palliolum sicut fascias, quibus crura vestiuntur, et focalia et aurium ligamenta sola excusare potest valetudo.

Sed haec amictus observatio, dum incipimus: procedente vero actu, iam paene ab initio narrationis, sinus ab umero recte velut sponte delabitur, et, cum ad argumenta ac locos ventum est, reicere a sinistro togam, deicere etiam, si haereat, sinum conveniet.
145 laeva a faucibus ac summo pectore abducere licet: ardent enim iam omnia. et ut vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quen-
146 dam velut proeliantem. itaque ut laevam involvere toga et incingi paene furiosum est, sinum vero in dextrum umerum ab imo reicere solutum ac delicatum fiuntque adhuc peius aliqua, ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subiciamus? habet enim acre quiddam atque expeditum et calori concitationique non
147 inhabile. cum vero magna pars est exhausta oratio-

B(BnBgN),HP] 5 si *om.* bHP 12 lobro BnN labro Bg^1 15 in *om.* bH post bH^{2}P potest BH^1 17 et focalia BP focalia bH 19 incipiamus bH 21 dilabitur bH labitur *Fort. p. 134, 13* 24 laevam P 28 togam bH 29 delicatum est P

nis, utique adflante fortuna, paene omnia decent, su-
dor ipse et fatigatio et neglegentior amictus et soluta
ac velut labens undique toga. quo magis miror hanc 148
quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario fron-
tem siccari iuberet, ne comae turbarentur, quas com-
poni post paulum, sicuti dignum erat, graviter et se-
vere vetuit. mihi vero illae quoque turbatae prae se
ferre aliquid adfectus et ipsa oblivione curae huius
commendari videntur. at si incipientibus aut paulum 149
progressis decidat toga, non reponere eam prorsus
neglegentis aut pigri aut quo modo debeat amiciri
nescientis est.

Haec sunt vel inlustramenta pronuntiationis vel vi-
tia, quibus propositis multa cogitare debet orator. pri- 150
mum quis, apud quos, quibus praesentibus sit acturus:
nam ut dicere alia aliis et apud alios magis concessum
est, sic etiam facere. neque eadem in voce, gestu, in-
cessu apud principem, senatum, populum, magistra-
tus, privato publico iudicio, postulatione actione simi-
liter decent. quam differentiam subicere sibi quisque, 151
qui animum intenderit, potest, tunc qua de re dicat
et efficere quid velit. rei quadruplex observatio est:
una in tota causa. sunt enim tristes hilares, sollicitae
securae, grandes pusillae, ut vix umquam ita solli-
citari partibus earum debeamus, ut non summae me-
minerimus: altera, quae est in differentia partium, ut 152
in prohoemio, narratione, argumentatione, epilogo:
tertia in sententiis ipsis, in quibus secundum res et
adfectus variantur omnia: quarta in verbis, quorum
ut est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio, ita
quibusdam nisi sua natura redditur, vis omnis aufer-

B (Bn Bg N), H P] 2 et neglentior B neglentior b H 13 inlustramenta B P instrumenta b H 19 accusatione *ci. Spa.* 20 decent. quam B P decentium b H 21 tum P quare Bg[1] 22 et efficere B P et erlitreficere b H 25/26 non et summa eminerimus b (minerimus) H 29 quarta $\widetilde{qq}$ b (H) 30 effingere *Spa.* ita *om.* b H 31 naturae b H 31 sq. aufferatur Bg[1]

153 tur. igitur in laudationibus, nisi si funebres erunt, gratiarum actione, exhortatione, similibus laeta et magnifica et sublimis est actio. funebres contiones, consolationes, plerumque causae reorum tristes atque summissae. in senatu conservanda auctoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. de partibus causae et sententiis verbisque, quae sunt multiplicia, pluribus dicendum.

154 Tria autem praestare debet pronuntiatio: conciliet, persuadeat, moveat, quibus natura cohaeret, ut etiam delectet. conciliatio fere aut commendatione morum, qui nescio quomodo ex voce etiam atque actione perlucent, aut orationis suavitate constat, persuadendi vis adfirmatione, quae interim plus ipsis probationibus
155 valet. 'an ista', inquit Calidio Cicero, 'si vera essent, sic a te dicerentur?' et: 'tantum abest ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus.' fiducia igitur appareat et constantia, utique si auctori-
156 tas subest. movendi autem ratio aut in repraesentandis est aut imitandis adfectibus. ergo cum iudex in privatis aut praeco in publicis dicere de causa iusserit, leniter est consurgendum: tum in componenda toga vel, si necesse erit, etiam ex integro inicienda, dumtaxat in iudiciis (apud principem enim et magistratus et tribunalia non licebit) paulum est commorandum, ut et amictus sit decentior et protenus aliquid spatii
157 ad cogitandum. etiam cum ad iudicem nos converterimus et consultus praetor permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi

15 p. Q. Gallio frg. 4 H. Sch.   16 ibid. frg. 5 H. 4 Sch.

B(BnBgN), HP] 1 igitur *om.* b H   2 3 magnitudinifica b magnitudini *seq. spat.* H   4 reorum *corr.* P deorum BH   7 quae *om.* B[1]   10 coheret bH cohaereat BP ut *om.* H etiam] et ‖ tam Bg[1] et tam N   16 abest BP est b *om.* H abfuit *Cic.* inflammaris *postulari videtur*   19 est ratio P   22 leviter P est *om.* B[1]   25 est *om.* bH   28 praetor *om.* P

mora: mire enim auditurum dicturi cura delectat et iudex se ipse componit. hoc praecipit Homerus Ulixis 158 exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis immotoque sceptro, priusquam illam eloquentiae procellam effunderet, dicit. in hac cunctatione sunt quaedam non indecentes, ut appellant scaenici, morae: caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quemque magis decet, ⟨et⟩ ea diutius, si iudex 159 nondum intendet animum. status sit rectus, aequi et diducti paulum pedes, vel procedens minimo momento sinister: genua recta, sic tamen, ut non extendantur: umeri remissi, vultus severus, non maestus nec stupens nec languidus: brachia a latere modice remota, manus sinistra, qualem supra demonstravi, dextra, cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum gestu quam modestissimo, velut spectans, quando incipiendum sit. vitiosa enim sunt illa, intueri 160 lacunaria, perfricare faciem et quasi improbam facere, tendere confidentia voltum aut, quo sit magis torvos, superciliis adstringere, capillos a fronte contra naturam retro agere, ut sit horror ille terribilis: tum, id quod Graeci frequentissime faciunt, crebro digitorum labrorumque motu commentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togae sinistra tenere, stare diductum vel rigidum vel supinum vel incurvum vel umeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis.

Prohoemio frequentissime lenis convenit pronun- 161 tiatio: nihil enim est ad conciliandum gratius vere-

---

2 Il. 3, 217

B(BnBgN), HP| 1 delectant bH 9 et *add. Ha.* 10 sit BP quid bH 10/11 rectu seu sed deducti (ded. *etiam* N) bH 11/12 momento *om.* P 12/13 extendam bH 17 exspectans bH 19 perfricari B[1] 20 vultum BP volum bH 21 torvos (b)(H) torvus BP 24 labrorumque P laborumque bH librorumque B excreare *om.* B[1] 26 tenere BP tegure bH

cundia, non tamen semper: neque enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. plerumque tamen et vox temperata et gestus modestus et sedens umero toga et laterum lenis in utramque partem motus, eodem
162 spectantibus oculis, decebit. narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, vocem sermoni proximam et tantum acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in his dumtaxat: 'Q. enim Ligarius, cum esset in Africa nulla belli suspicio', et 'A. Cluentius Habitus pater huiusce.' aliud in eadem poscent adfectus, vel concitati 'nubit genero socrus', vel flebiles 'constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum et miserum toti Asiae provin-
163 ciae'. maxime varia et multiplex actio est probationum: nam et proponere, partiri, interrogare sermoni sunt proxima, et contradictionem sumere: nam ea quoque diversa propositio est. sed haec tamen aliquando inridentes, aliquando imitantes pronuntiamus.
164 argumentatio plerumque agilior et acrior et instantior consentientem orationi postulat etiam gestum, id est fortem celeritatem. instandum quibusdam in partibus et densanda oratio. egressiones fere lenes et dulces et remissae, raptus Proserpinae, Siciliae descriptio, Cn. Pompei laus: neque enim mirum minus habere
165 contentionis ea, quae sunt extra quaestionem. mollior nonnumquam cum reprensione diversae partis imitatio: 'videbar videre alios intrantis, alios autem exeuntis, quosdam ex vino vacillantis.' ubi non dissidens a voce permittitur gestus quoque, in utramque par-

9 Lig. 1, 2 10 Cluent. 5, 11 11 ibid. 5, 14 12 Verr. 1, 30, 76 27 p. Q. Gallio frg. 1 H. Sch.

B (Bn Bg N), H P] 6 distinctum *om.* B[1] 7 aptiorem P[1] 12 constituatur P Laodiciae b(H) 17 hanc bH 18 pronunciatio *om.* 19 argumentatio (b) H 21 celerem, citatum *Kroll* 22 et lenes bH 24 enim mirum P est numerum B est mirum bH 27 videor P 28 ex vicino bH

tem tenera quaedam, sed intra manus tamen et sine motu laterum translatio. accendendi iudicis plures sunt 166
gradus. summus ille et quo nullus est in oratore acutior: ‘suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna.’ praedixit enim: ‘quantum potero voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat.’ paulum inferior et habens aliquid iam iucunditatis: ‘quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?’ plenius adhuc et lentius ideoque dulcius: ‘in coetu vero 167
populi Romani negotium publicum gerens’: producenda omnia trahendaeque tum vocales aperiendaeque sunt fauces. pleniore tamen haec canali fluunt: ‘vos, Albani tumuli atque luci.’ iam cantici quiddam habent sensimque resupina sunt: ‘saxa atque solitudines voci respondent.’ tales sunt illae inclinationes 168
vocis, quas invicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandae: cum enim uterque alteri obiciat, palam est utrumque fecisse. nam neque ille per Marathonis et Plataearum et Salaminis propugnatores recto sono iuravit, nec ille Thebas sermone deflevit. est his diversa vox et paene extra or- 169
ganum, cui Graeci nomen amaritudinis dederunt, super modum ac paene naturam vocis humanae acerba: ‘quin conpescitis vocem istam, indicem stultitiae, testem paucitatis?’ sed id, quod excedere modum dixi, in illa parte prima est: ‘quin conpescitis.’ epilogus, si 170
enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisorum continuationem: si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex his, quae supra dixi: si placandos, inclinatam quandam lenitatem: si misericordia

4 Lig. 3, 7 5 ibid. 3, 6 7 ibid. 3, 9 9 Phil. 2, 25, 63 13 Mil. 31, 85 14 Arch. 8, 19 19 de cor. § 208 20 3, 133 24 Rab. perd. 6, 18

B (Bn Bg N), H P] 2 iudices Bn^1 Bg^1 3 in B P ex b H 3 4 acutior B P auctior b H 4 etiam iam P iam *om. Cic.* 6 haec P^2 10 publicum .i. gerens B^1 12 sunt *om.* b H 15 voce P 22 graece N 24 istultitiae b H 27/28 concisiorum B^1 29 ex is B H ex iis P *Edd.* si *om.* b H 29/30 plagatos b H

commovendos, flexum vocis et flebilem suavitatem,
qua praecipue franguntur animi quaeque est maxime
naturalis: nam etiam orbos viduasque videas in ipsis
171 funeribus canoro quodam modo proclamantis. hic
etiam fusca illa vox, qualem Cicero fuisse in Antonio
dicit, mire faciet: habet enim in se quod intimamus.
duplex est tamen miseratio, altera cum invidia, qualis
modo dicta de damnatione Philodami, altera cum de-
172 precatione demissior. quare, etiam si est in illis quo-
que cantus obscurior 'in coetu vero populi Romani',
non enim haec rixantis modo dixit, et 'vos Albani tu-
muli', neque enim, quasi inclamaret aut testaretur, lo-
cutus est, tamen infinito magis illa flexa et circum-
ducta sunt: 'me miserum, me infelicem', et 'quid re-
spondebo liberis meis?' et 'revocare tu me in patriam
potuisti, Milo, per hos: ego te in eadem patria per
eosdem retinere non potero?' et cum bona C. Rabiri
nummo sestertio addicit: 'o meum miserum acerbum-
173 que praeconium.' illa quoque mire facit in peroratione
velut deficientis dolore et fatigatione confessio, ut pro
eodem Milone: 'sed finis sit, neque enim prae lacri-
mis iam loqui possum': quae similem verbis habere
174 debent etiam pronuntiationem. possunt videri alia quo-
que huius partis atque officii, reos excitare, pueros
attollere, propinquos producere, vestes laniare: sed
suo loco dicta sunt.

Et quia in partibus causae talis est varietas, satis
apparet accommodandam sententiis ipsis pronuntiatio-
nem, sicut ostendimus, sed verbis quoque, quod no-
175 vissime dixeram, non semper, sed aliquando. an non

---

5 Brut. 38, 141 10 Phil. 2, 25, 63 11 Mil. 31, 85 14 ibid. 37, 102 18 Rab. Post. 17, 46 21 38, 105

B(BnBgN),HP| 1 flexus bH 3 videbas B[1] 6 intimamus] imitamur *ll.* imitemur *Edd. vet.* 14 sunt *om.* P quid NbHP quidquid BnBg 18 nummo *Bentley* uno *ll.* 27 causae talis P causa et aliis B parte talis bH 30 an bH at BP *possis* age *cf. 12, 1, 8*

haec 'misellus' et 'pauperculus' summissa atque contracta, 'fortis et vehemens et latro' erecta et concitata voce dicendum est? accedit enim vis et proprietas rebus tali adstipulatione, quae nisi adsit, aliud vox,
aliud animus ostendat. quid, quod eadem verba mu- 176
tata pronuntiatione indicant, adfirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, inrident, elevant? aliter enim dicitur:

tu mihi quodcumque hoc regni

et

cantando tu illum?

et

tune ille Aeneas?

et

meque timoris argue tu, Drance,

et ne morer, intra se quisque vel hoc vel aliud quod volet per omnis adfectus verset: verum esse quod dicimus sciet.

Unum iam his adiciendum est, cum praecipue in 177
actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. est enim latens quaedam in hoc ratio et inenarrabilis, et ut vere hoc dictum est, 'caput esse artis decere quod facias', ita id neque sine arte esse neque totum
arte tradi potest. in quibusdam virtutes non habent 178
gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. maximos actores comoediarum, Demetrium et Stratoclea, placere diversis virtutibus vidimus. sed illud minus mirum, quod alter deos et iuvenes et bonos patres servosque et matronas et graves anus optime, alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones et omnia agitatiora melius. fuit enim natura diversa: nam vox

---

9 Aen. 1, 78 10 ecl. 3, 25 11 Aen. 1, 617 12 ibid. 11, 383 19 Cic. de orat. 1, 29, 132

B(BnBgN), HP] 1 hoc *Spa. an* et? 9 hoc BP eo bH 11/12 Aeneas et meque BP Aeneas (Aenea b) sed se quem bH 13 ne morer bP nemo rerum BH se *om.* bH 17 decor bH 19 artis *om.* bH 22 delectatur bH (delectant ut?) 24 vidissemus bH illud NP illum BnBgH 28 fuit P^2 sit B set H *an* lusit? *ut* natura *sit subiectum* diversa *obiectum*

179 quoque Demetri iucundior, illius acrior erat. adnotandae magis proprietates, quae transferri non poterant, manus iactare et dulces exclamationes theatri causa producere et ingrediendo ventum concipere veste et nonnumquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium: Demetrium decuit (namque in haec
180 omnia quasi statura et mira specie adiuvabatur): illum cursus et agilitas et vel parum conveniens personae risus. quem non ignarus rationis populo dabat, et contracta etiam cervicula. quidquid horum alter fecisset, foedissimum videretur. quare norit se quisque, nec tantum ex communibus praeceptis, sed etiam ex na-
181 tura sua capiat consilium formandae actionis. neque illud tamen est nefas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. huius quoque loci clausula sit eadem necesse est, quae ceterorum est, regnare maxime modum: non enim comoedum esse, sed oratorem volo. quare neque in gestu persequemur omnis argutias nec in loquendo distinctionibus, temporibus, adfectionibus moleste ute-
182 mur. ut si sit in scaena dicendum:

Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem,
cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
non perpeti meretricum contumelias?

hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diversos nutus actor adhibebit. aliud oratio sapit nec vult nimium esse condita: actione enim constat,
183 non imitatione. quare non inmerito reprenditur pronuntiatio vultuosa et gesticulationibus molesta et vocis

21 Ter. Eun. 46

B(BnBgN), HP] 1/2 adnotandae memoriae magis bH 4 in egrediendo bH 6 praeter Demetrium P nisi D. *Codd. Voss. duo* 7 quasi *om.* BP a stratura b adiuuitur bH 15 clausula sit BP clausulas b? clausae H 15/16 necessest BnBg 16/17 non enim *om.* bH 24 enim dubitationis NP enim dubitationes BnBg e (ē b) dubitatione bH 27 (a)equare BnBg¹ H 28 vultuosa BP et vultuosa H

mutationibus resultans. nec inutiliter ex Graecis veteres transtulerunt, quod ab his sumptum Laenas Popilius posuit, esse † hanc mocosam actionem. optime 184 igitur idem, qui omnia, Cicero praeceperat, quae supra ex Oratore posui, quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. sed iam recepta est actio paulo agitatior et exigitur et quibusdam partibus convenit, ita tamen temperanda, ne, dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni et gravis auctoritatem.

LIBER DUODECIMUS

PROHOEMIUM

Ventum est ad partem operis destinati longe gravis- 1 simam. cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem vires meas. sed initio pudor omittendi quae promiseram tenuit, mox, quamquam per singulas prope partis labor cresceret, ne perderem quae iam effecta erant, per omnis difficultates animo me sustentavi. quare nunc quoque, licet maior quam 2 umquam moles premat, tamen prospicienti finem mihi constitutum est vel deficere potius quam desperare. fefellit autem, quod initium a parvis ceperamus: mox velut aura sollicitante provecti longius, dum tamen nota illa et plerisque artium scriptoribus tractata praecipimus, nec adhuc a litore procul videbamur et multos circa velut isdem se ventis credere ausos habebamus. iam cum eloquendi rationem novissime re- 3

---

5 38, 141

B(BnBgN), HP] 2 ab his N ab is BnBgH ab iis P 3 hanc inociosam P hanc negotiosam *Ha.* hanc μωκῶσαν *Becher* 7 et[1]] nam et P exiguitur B exigeritur bH 13 si P sit si BH 14 me *om.* bH 22 parvis se cep. H

pertam paucissimisque temptatam ingressi sumus, rarus, qui tam procul a portu recessisset, reperiebatur, postquam vero nobis ille, quem instituebamus, orator a dicendi magistris dimissus aut suo iam impetu fertur aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiae penetralibus petit, quam in altum simus ablati, sentire coe-
4 pimus. nunc 'caelum undique et undique pontus'. unum modo in illa inmensa vastitate cernere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quamvis tanta atque ita instructa nave hoc mare ingressus, contrahet vela inhibetque remos et de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. at nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare et adsignabit officia. ita nec antecedentem consequi pos-
5 sumus et longius eundum est, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honestorum et velut tutioris audentiae est temptare, quibus paratior venia est.

[NON POSSE ORATOREM ESSE NISI VIRUM BONUM]

1 I. Sit ergo nobis orator, quem constituimus et qui a M. Catone finitur, 'vir bonus dicendi peritus', verum, id quod et ille posuit prius et ipsa natura potius ac maius est, utique vir bonus: id non eo tantum, quod, si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis privatisque rebus perniciosius eloquentia, nosque ipsi, qui pro virili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparamus haec arma,
2 non militi. quid de nobis loquor? rerum ipsa natura in eo, quod praecipue indulsisse homini videtur quo-

7 Aen. 3, 193

B(BnBgN),HP] 2 tam *Ge.* iam *ll.* 4 aut in suo bH 10 contrahit bHP 16 velut tutioris P² velut tutoris P¹ velutioris B tu *super* ut *add.* b veltutioris N² velitioris H 19 et B is P *om.* bH 27 comparemus P 28 loquar H 29 quod P quo BH

que nos a ceteris animalibus separasse, non parens,
sed noverca fuerit, si facultatem dicendi sociam sce-
lerum, adversam innocentiae, hostem veritatis invenit.
mutos enim nasci et egere omni ratione satius fuisset,
quam providentiae munera in mutuam perniciem con-
vertere. longius tendit hoc iudicium meum. neque enim 3
tantum id dico, eum, qui sit orator, virum bonum esse
oportere, sed ne futurum quidem oratorem nisi virum
bonum. nam certe neque intellegentiam concesseris
eis, qui proposita honestorum ac turpium via peiorem
sequi malent, neque prudentiam, cum in gravissimas
frequenter legum, semper vero malae conscientiae poe-
nas a semet ipsis inproviso rerum exitu induantur.
quod si neminem malum esse nisi stultum eundem non 4
modo a sapientibus dicitur, sed vulgo quoque semper
est creditum, certe non fiet umquam stultus orator.
adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi va-
care mens nisi omnibus vitiis libera potest: primum
quod, si in eodem pectore nullum est honestorum
turpiumque consortium, et cogitare optima simul ac
deterrima non magis est unius animi quam eiusdem
hominis bonum esse ac malum: tum illa quoque ex 5
causa, quod mentem tantae rei intentam vacare omni-
bus aliis, etiam culpa carentibus curis oportet. ita de-
mum enim libera ac tota, nulla distringente atque alio
ducente causa, spectabit id solum, ad quod accingi-
tur. quod si agrorum nimia cura et sollicitior rei fa- 6
miliaris diligentia et venandi voluptas et dati specta-
culis dies multum studiis auferunt (huic enim rei perit
tempus, quodcumque alteri datur), quid putamus
facturas cupiditatem, avaritiam, invidiam, quarum in-

B(BnBgN), HP] **2** sed BnNP est sed Bg est bH **4** mutos P multos BH **10** iis B^{1}P **11** malint P^4 cum in B cuius b cuius in H ** in P **14** quid si Bg^1 **15** a *om.* bH **16** stultus] malus *Gertz et Ki.* **17** equidem b **19** si *om.* BP **24** oporteat H **27** agrocorum (*i. e.* aegrotorum?) H corporum *Re.*

potentissimae cogitationes somnos etiam ipsos et illa
7 per quietem visa perturbent? nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis adfectibus concisum atque laceratum quam mala mens. nam et cum insidiatur, spe, curis, labore distringitur, et, etiam cum sceleris compos fuit, sollicitudine, paenitentia, poenarum omnium expectatione torquetur. quis inter haec litteris aut ulli bonae arti locus? non hercule magis quam frugibus in terra sentibus ac rubis occu-
8 pata. age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? quid ergo ex libidine ac luxuria spei? non praecipue acuit ad cupiditatem litterarum amor laudis? num igitur malis esse laudem curae putamus? iam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu aequi bonique consistere? dicetne de his secundum debitam rerum dignitatem malus at-
9 que iniquus? denique, ut maximam partem quaestionis eximam, demus, id quod nullo modo fieri potest, idem ingenii, studii, doctrinae pessimo atque optimo viro: uter melior dicetur orator? nimirum qui homo quoque melior. non igitur umquam malus idem homo et
10 perfectus orator. non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. sed, ne more Socraticorum nobismet ipsi responsum finxisse videamur, sit aliquis adeo contra veritatem opstinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina praeditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum virum quam bo-
11 num: convincamus huius quoque amentiam. nam hoc certe nemo dubitabit, omnem orationem id agere, ut iudici quae proposita fuerint vera et honesta videantur. utrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit an malus? bonus quidem et dicet saepius vera atque

---

B(BnBgN), HP] 2 perturbant bH nihil enim est N 5 et etiam BP etiam H 6 fuerit P 12 non BP nomen bH 17 iniquos bH 19 ingeni BnBg 22 est *om.* P 23 sed BP est bH 24 ipsis N 25 ut BP et bH 29 oratorem P 30 proposita P praeposita B *om.* bH

honesta. sed etiam si quando aliquo ductus officio 12
(quod accidere, ut mox docebimus, potest) falso haec
adfirmare conabitur, maiore cum fide necesse est
audiatur. at malis hominibus ex contemptu opinionis
et ignorantia recti nonnumquam excidit ipsa simu-
latio: inde inmodeste proponunt, sine pudore adfir-
mant. sequitur in iis, quae certum est effici non posse, 13
deformis pertinacia et inritus labor: nam sicut in vita,
ita in causis quoque spes improbas habent, frequenter
autem accidit, ut iis etiam vera dicentibus fides desit
videaturque talis advocatus malae causae argumen-
tum.

Nunc de iis dicendum est, quae mihi quasi conspira- 14
tione quadam vulgi reclamari videntur: 'orator ergo
Demosthenes non fuit? atqui malum virum accepimus.
non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprende-
runt.' quid agam? magna responsi invidia subeunda
est, mitigandae sunt prius aures. mihi enim nec Demo- 15
sthenes tam gravi morum dignus videtur invidia, ut
omnia, quae in eum ab inimicis congesta sunt, credam,
cum et pulcherrima eius in re publica consilia et finem
vitae clarum legam, nec M. Tullio defuisse video in 16
ulla parte civis optimi voluntatem. testimonio est
actus nobilissime consulatus, integerrime provincia ad-
ministrata et repudiatus vigintiviratus, et civilibus
bellis, quae in aetatem eius gravissima inciderunt, ne-
que spe neque metu declinatus animus, quo minus
optimis se partibus, id est rei publicae iungeret. parum 17
fortis videtur quibusdam, quibus optime respondit
ipse, 'non se timidum in suscipiendis, sed in providen-
dis periculis': quod probavit morte quoque ipsa, quam

30 Cic. frg.

B(BnBgN), HP] 7 in is H 9 ita *om.* bH 10 ut his P in iis N[1] 15 accipimus bH 16 reprehend- NP 21 et[1] *om.* bH 30 se bHP *om.* B 31 probabit Bg[1]

18 praestantissimo suscepit animo. quod si defuit his viris summa virtus, sic quaerentibus, an oratores fuerint, respondebo, quo modo Stoici, si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus ipse, respondeant, magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habet, conse-
19 cutos. nam et Pythagoras non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiae vocari voluit. ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem saepe dixi dicamque, perfectum oratorem esse Ciceronem, ut amicos et bonos viros et prudentissimos dicimus vulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. sed cum proprie et ad legem ipsam veritatis loquendum erit, eum quaeram oratorem, quem
20 et ille quaerebat. quamquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiae fateor, ac vix, quid adici potuerit, invenio, fortasse inventurus, quid adhuc abscisurum putem fuisse (nam fere sic docti iudicaverunt, plurimum in eo virtutum, nonnihil fuisse vitiorum, et se ipse multa ex illa iuvenili abundantia coercuisse testatur): tamen, quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor adseruit et melius dicere, certe data longiore vita et tempore ad componendum securiore, potuisset, non maligne crediderim defuisse ei summam
21 illam, ad quam nemo propius accessit. et licebat, si aliter sentirem, fortius id liberiusque defendere. an vero M. Antonius neminem a se visum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est, ipse etiam

---

3 frg. 1, 44 de Arn. 20 Brut. 91, 316. orat. 30, 107 28 de orat. 1, 21, 95

B(BnBgN), HP] 4 ipsi HP 7 se BP sed BgH 8 et bH vocare bH 11 12 prudentes (-tis *debuit*) *Gertz* 13 cumque H 16 eloquentiae *om.* bH 17 quod P *Edd.* obscisurum Bg[1] 18 nam B *corr.* P nam et bH 19 20 ipse se bH 23 tempore *Bu.* tempora bH te B se P 24 crediderunt bH 25 licebat BP ligaliat bH 26 27 at vero P[1] 28 quod BP quam bH erit H

M. Tullius quaerit adhuc eum et tantum imaginatur ac
fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac, quae
superest, aeternitate inveniri posse eo, quod fuerit,
perfectius? transeo illos, qui Ciceroni ac Demostheni 22
ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quamquam ne-
que ipsi Ciceroni Demosthenes videatur satis esse per-
fectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto
Calvoque, qui certe compositionem illius etiam apud
ipsum reprendunt, nec Asinio utrique. qui vitia ora-
tionis eius etiam inimice pluribus locis insecuntur.

Concedamus sane, quod minime natura patitur, re- 23
pertum esse aliquem malum virum summe disertum,
nihilo tamen minus oratorem eum negabo. nam nec
omnibus, qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen
concesserim, quia sine virtute intellegi non potest forti-
tudo. an ei, qui ad defendendas causas advocatur, non 24
est opus fide, quam neque cupiditas corrumpat nec
gratia avertat nec metus frangat: sed proditorem,
transfugam, praevaricatorem donabimus oratoris illo
sacro nomine? quod si mediocribus etiam patronis
convenit haec quae vulgo dicitur bonitas, cur non ora-
tor ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit mori-
bus quam dicendi virtute perfectus? non enim foren- 25
sem quandam instituimus operam nec mercennariam
vocem neque, ut asperioribus verbis parcamus, non
inutilem sane litium advocatum, quem denique cau-
sidicum vulgo vocant, sed virum cum ingenii natura
praestantem, tum vero tot pulcherrimas artis penitus
mente complexum, datum tandem rebus humanis,
qualem nulla antea vetustas cognoverit, singularem

---

4 orat. 29, 104

B(BnBgN), HP] 1 adhuc bH huc B hunc P 9 reprendit b reprehendit H qui] *puto* quin 10 insec- N *solus* 14 nomen *om.* Bg[1] 18 vertat bH *Edd.* 26 advocatum *om.* bH 27 ingeni Bg[1]N

perfectumque undique, optima sentientem optimeque
26 dicentem. in hoc quota pars erit, quod aut innocentis
tuebitur aut inproborum scelera compescet aut in pe-
cuniariis quaestionibus veritati contra calumniam ade-
rit? summus ille quidem in his quoque operibus fuerit,
sed maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus
27 consilia et popularis error ad meliora ducendus. an
non talem quendam videtur finxisse Vergilius, quem in
seditione vulgi iam faces et saxa iaculantis modera-
torem dedit:

> tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
> conspexere, silent arrectisque auribus astant.

habemus igitur ante omnia virum bonum: post hoc
adiciet dicendi peritum:

> ille regit dictis animos et pectora mulcet.

28 quid? non in bellis quoque idem ille vir, quem insti-
tuimus, si sit ad proelium miles cohortandus, ex mediis
sapientiae praeceptis orationem trahet? nam quo modo
pugnam ineuntibus tot simul metus laboris, dolorum,
postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum
pietas et fortitudo et honesti praesens imago successe-
29 rit? quae certe melius persuadebit aliis qui prius per-
suaserit sibi. prodit enim se, quamlibet custodiatur,
simulatio, nec umquam tanta fuerit loquendi facultas,
ut non titubet ad** haereat, quotiens ab animo verba
30 dissentiunt. vir autem malus aliud dicat necesse est
quam sentit: bonos numquam honestus sermo defi-
ciet, numquam rerum optimarum (nam idem etiam

---

11 Aen. 1, 151 sqq.

B(BnBgN), HP] 2 in hoc BP his hoc bH 6 in maioribus *corr.* P senatu bH 8 in BP inde bH *om.* N 10 11 dedit animi tum P 13 post haec H 14 adiecit P adicit et *non necessario Ha. cf. e. g. Dionysii Hal. Isocr. p. 75, 10 U. R.* 18 trahaet B trahit b trahiet (*sic*) H 25 ut non P non BH *fort.* non ut adhereat BH ac ** haereat P atque haereat *Buttm. tert. verb. latere videtur velut* ad⟨dubitet⟩ haereat

prudentes erunt) inventio: quae etiam si lenociniis
destituta sit, satis tamen natura sua ornatur nec quic-
quam non diserte, quod honeste, dicitur. quare, iuven- 31
tus, immo omnis aetas (neque enim rectae voluntati
serum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus,
in hoc elaboremus: forsan et consummare contingat.
nam si natura non prohibet et esse virum bonum et
esse dicendi peritum, cur non aliquis etiam unus
utrumque consequi possit? cur autem non se quis-
que speret fore illum aliquem? ad quod si vires in- 32
geni non suffecerint, tamen ad quem usque modum
processerimus, meliores erimus ex utroque. hoc certe
procul eximatur animo, rem pulcherrimam eloquen-
tiam cum vitiis mentis posse misceri. facultas dicendi,
si in malos incidit, et ipsa iudicanda est malum:
peiores enim illos facit, quibus contingit.

Videor mihi audire quosdam (neque enim deerunt 33
umquam, qui diserti esse quam boni malint) illa di-
centis: 'quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur
tu de coloribus et difficilium causarum defensione,
nonnihil etiam de confessione locutus es, nisi ali-
quando vis ac facultas dicendi expugnat ipsam veri-
tatem? bonus enim vir non agit nisi bonas causas, eas
porro etiam sine doctrina satis per se tuetur veritas
ipsa.' quibus ego, cum de meo primum opere respon- 34
dero, etiam pro boni viri officio, si quando eum ad
defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. per-
tractare enim, quo modo aut pro falsis aut etiam pro
iniustis aliquando dicatur, non est inutile, vel propter
hoc solum, ut ea facilius et deprendamus et refella-
mus, quem ad modum remedia melius adhibebit, cui

B(BnBgN), HP] 3/4 o iuventus b 4 omnes aetates bH 6 hoc *corr.* P haec BH 10/11 ingenii bHP *Edd.* 11 usque *om.* bH 13 rerum P[4] 16 peioris H contigit bH 19 tantum BHP totum b 21 de confessione *Spa.* de confesso BP defensione H 25/26 respondero BP spondebo bH 27/28 tractare bH 30 et BP ut bH et[2] BP *om.* bH

35 nota quae nocent fuerint. neque enim Academici, cum in utramque disserunt partem, non secundum alteram vivent, nec Carneades ille, qui Romae audiente censorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur disseruisse quam pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. verum et virtus quid sit adversa ei malitia detegit, et aequitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, et plurima contrariis probantur: debent ergo oratori sic esse adversariorum nota consilia
36 ut hostium imperatori. verum et illud, quod prima propositione durum videtur, potest adferre ratio, ut vir bonus in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem. quod si quis a me proponi mirabitur (quamquam non est haec mea proprie sententia, sed eorum, quos gravissimos sapientiae magistros aetas vetus credidit), sic iudicet, pleraque esse, quae non tam factis quam causis eorum vel honesta fiant vel
37 turpia. nam si hominem occidere saepe virtus, liberos necare nonnumquam pulcherrimum est, asperiora quaedam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur: ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiam quare et
38 qua mente defendat. ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando bonum virum ut mendacium dicat, et quidem nonnumquam levioribus causis, ut in pueris aegrotantibus utilitatis eorum gratia multa
39 fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator avertendus sit aut

---

24 frg. Chrys. 3, 555 de Arn.

B(BnBgN), HP] 3 vivent bH vivunt BP neque P ne B 7 malitiae bH 16 iudicet *Edd.* iudicent BHP 19 est BP esse H 21 nudum BP unumquam bH est (*om.* b) intuendum (-dus b) BP intellegendum H 25 bonum virum BnBgNPH virum bonum *Edd.* 27 uti pueris *Ob.*

hostis pro salute patriae fallendus, ut hoc, quod alias
in servis quoque reprendendum est, sit alias in ipso
sapiente laudandum. id si constiterit, multa iam video
posse evenire, propter quae orator bene suscipiat tale
causae genus, quale remota ratione honesta non rece-
pisset. sed nec hoc dico, quia severiores sequi placet 40
leges, pro patre, fratre, amico periclitantibus, tametsi
non mediocris haesitatio est hinc iustitiae proposita
imagine, inde pietatis. nihil dubii relinquamus. sit ali-
quis insidiatus tyranno atque ob id reus: utrumne sal-
vum eum nolet is, qui a nobis finitur, orator? an, si
tuendum susceperit, non tam falsis defendet, quam
qui apud iudices malam causam tuetur? quid si quae- 41
dam bene facta damnaturus est iudex, nisi ea non esse
facta convicerimus, non vel hoc modo servabit orator
non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem?
quid si quaedam iusta natura, sed condicione tem-
porum inutilia civitati sciemus, nonne utemur arte di-
cendi bona quidem, sed malis artibus simillima? ad 42
hoc nemo dubitabit, quin, si nocentes mutari in bo-
nam mentem aliquo modo possint, sicut posse inter
⟨omnes⟩ conceditur, salvos esse eos magis e re pu-
blica sit quam puniri. si liqueat igitur oratori futurum
bonum virum, ⟨cui⟩ nunc vera obicientur, non id aget
ut salvus sit? da nunc, ut crimine manifesto prematur 43
dux bonus, et sine quo vincere hostem civitas non
possit, nonne ei communis utilitas oratorem advoca-
bit? certe Fabricius Cornelium Rufinum, et alioqui
malum civem et sibi inimicum, tamen, quia utilem

B (BnBgN), HP] 5 remota bHP mota B[1] 6 sed ne bH nec (*om.* sed) BP 8 non bHP[4] *om.* BP[1] 9 dubita H 11 nollet BnBgH 13 iudici b iudicis H malam BP multam H multum b quodsi bH 15 modo *om.* Bg[1] 19 simillima P similia BH 19 20 ad hoc] ac hoc Bg[1] 21/22 inter omnes] inter H int *ante* sicut posse (*sic*) b *om.* BP 22 eos *om.* Bg[1]H 24 cui nunc *Ki.* tunc B tonc bH cum P obiciuntur *Ki.* 25 salvos b 26 hostem *Ob.* honeste(m) *ll.* 27 posset bH ei *om.* bH

sciebat ducem, imminente bello palam consulem suffragio suo fecit atque id mirantibus quibusdam respondit, a cive se spoliari malle quam ab hoste venire. ita hic si fuisset orator, non defendisset eundem Ru-
44 finum vel manifesti peculatus reum? multa dici possunt similia, sed vel unum ex iis quodlibet sufficit. non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, viro saepe sit faciendum, sed ut, si talis coegerit ratio, sit tamen vera finitio oratorem esse virum bonum di-
45 cendi peritum. praecipere vero ac discere, quo modo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. nam frequenter etiam optimae causae similes sunt malis et innocens reus multis veri similibus premitur, quo fit ut eadem actionis ratione defendendus sit, qua si nocens esset. iam innumerabilia sunt bonis causis malisque communia, testes, litterae, suspiciones, opiniones. non aliter autem veri similia quam vera et confirmantur et refelluntur. quapropter, ut res feret, flectetur oratio manente honesta voluntate.

[COGNOSCENDA ORATORI QUIBUS MORES FORMANTUR]

1 II. Quando igitur orator est vir bonus, is autem citra virtutem intellegi non potest, virtus, etiam si quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est: mores ante omnia oratori studiis erunt excolendi atque omnis honesti iustique disciplina pertractanda, sine qua nemo nec vir bonus esse nec di-
2 cendi peritus potest. nisi forte accedemus his, qui natura constare mores et nihil adiuvari disciplina putant,

---

B(BnBgN), HP] 2 id mirantibus **BP** admirantibus **bH** 4 hic *om.* **bH** 6 ex his **P** 8 saepe sit **B** re sit **bH** sit saepe **P** 11 tractentur **NbHP** tractetur **BnBg** 17 18 et confirmantur **bHP** confirmantur **B** 18 re **bH** 18/19 flectatur *corr.* **P** 22 Quandoque **BnBg** 28 accidimus **bH** his qui **N** is (iis **P**) qui **BnBgP** is cui **b** cui **H**

scilicet ut ea quidem, quae manu fiunt, atque eorum etiam contemptissima confiteantur egere doctoribus, virtutem vero, qua nihil homini, quo ad deos inmortalis propius accederet, datum est, obviam inlaboratam, tantum quia nati simus, habeamus. abstinens erit,
qui id ipsum, quid sit abstinentia, ignoret? et fortis, 3
qui metus doloris, mortis, superstitionis nulla ratione purgaverit? et iustus, qui aequi bonique tractatum, qui leges, quae natura sunt omnibus datae quaeque propriae populis et gentibus constitutae, numquam eruditiore aliquo sermone tractarit? o quam istud parum reputant, quibus tam facile videtur! sed hoc trans- 4
eo, de quo neminem, qui litteras vel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto. ad illud sequens praevertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non et naturae vim omnem penitus perspexerit et
mores praeceptis ac ratione formarit. neque enim 5
frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta, quae de aequo, iusto, vero, bono deque iis, quae sunt contra posita, dicantur, propria esse oratoris adfirmat, ac philosophos, cum ea dicendi viribus tuentur, uti rhetorum armis, non suis. idem tamen confitetur, ea iam esse a philosophia petenda, videlicet quia magis haec illi videtur in possessione earum rerum fuisse.
hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus et libris et 6
epistulis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiae fontibus fluere, ideoque aliquamdiu praeceptores eosdem fuisse morum atque dicendi. quapropter

18 c. 20, 27, 31

B (BnBgN), HP] 1 quidem *om.* bH 3 quo P quod BH deos] eos Bg^{1}H 4/5 et inlaboratam bHP 9 quae BHP quaeque b 10 numquam b num B quam H non P 11/12 parum reputant] pauorē (-rem b) putant bH parum putant BP parvum putant *Spa.* 12 hoc bHP haec B 15 revertar bHP fore *om.* bH 20 dicuntur P 20 21 adfirmat ac BP adfirmate bH 21 cum ad ea b cum ad H 25 et libris bH libris BP

haec exhortatio mea non eo pertinet, ut esse oratorem
philosophum velim, quando non alia vitae secta longius
a civilibus officiis atque ab omni munere oratoris reces-
7 sit. nam quis philosophorum aut in iudiciis frequens
aut clarus in contionibus fuit? quis denique in ipsa,
quam maxime plerique praecipiunt, rei publicae ad-
ministratione versatus est? atqui ego illum, quem in-
stituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui
non secretis disputationibus, sed rerum experimentis
8 atque operibus vere civilem virum exhibeat. sed quia
deserta ab his, qui se ad eloquentiam contulerunt,
studia sapientiae non iam in actu suo atque in hac
fori luce versantur, sed in porticus et in gymnasia
primum, mox in conventus scholarum recesserunt, id,
quod est oratori necessarium nec a dicendi praecep-
toribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est,
apud quos remansit: evolvendi penitus auctores, qui
de virtute praecipiunt, ut oratoris vita cum scientia
9 divinarum rerum sit humanarumque coniuncta. quae
ipsae quanto maiores ac pulchriores viderentur, si
illas hi docerent, qui etiam eloqui praestantissime pos-
sent? utinamque sit tempus umquam, quo perfectus
aliquis, qualem optamus, orator hanc artem superbo
nomine et vitiis quorundam bona eius corrumpentium
invisam vindicet sibi ac velut rebus repetitis in cor-
10 pus eloquentiae adducat. quae quidem cum sit in tris
divisa partis, naturalem, moralem, rationalem, qua
tandem non est cum oratoris opere coniuncta?

Nam ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quae tota versatur in verbis, nemo dubitaverit, si et proprietates vocis cuiusque nosse et ambigua aperire et

B(BnBgN),HP] 7 atqui *Edd.* atque BHP ego bHP eo B 11 ab iis P 13 in gymnasia b(H)P gymnasia B 17 evolvendi BP volendi bH 21 illas hi] illas . l . B illa si bH illas ii P doceretur bH 21/22 possunt H 23 partem bHP 26 in tres BP in tristis bH 28 tandem BP tamen bH 31 cuiuscumque bH

perplexa discernere et de falsis iudicare et colligere
ac resolvere quae velis oratorum est. quamquam ea 11
non tam est minute atque concise in actionibus uten-
dum quam in disputationibus, quia non docere modo,
sed movere etiam ac delectare audientis debet orator,
ad quod impetu quoque ac viribus et decore est opus,
ut vis amnium maior est altis ripis multoque gur-
gitis tractu fluentium quam tenuis aquae et obiectu
lapillorum resultantis. et ut palaestrici doctores illos, 12
quos numeros vocant, non idcirco discentibus tradunt,
ut iis omnibus ii, qui didicerint, in ipso luctandi cer-
tamine utantur (plus enim pondere et firmitate et
spiritu agitur), sed ut subsit copia illa, ex qua unum
aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant: ita 13
haec pars dialectica, sive illam dicere malumus dispu-
tatricem, ut est utilis saepe et finitionibus et compre-
hensionibus et separandis, quae sunt differentia, et
resolvenda ambiguitate, distinguendo, dividendo, in-
liciendo, inplicando, ita, si totum sibi vindicaverit in
foro certamen, obstabit melioribus et sectas ad tenui-
tatem suam vires ipsa suptilitate consumet. itaque re- 14
perias quosdam in disputando mire callidos, cum ab
illa cavillatione discesserint, non magis sufficere in
aliquo graviore actu quam parva quaedam animalia,
quae in angustis mobilia campo deprehenduntur.

Iam quidem pars illa moralis, quae dicitur ethice, 15
certe tota oratori est accommodata. nam in tanta cau-
sarum, sicut superioribus libris diximus, varietate, cum
alia coiectura quaerantur, alia finitionibus concludan-
tur, alia iure summoveantur vel transferantur, alia
colligantur vel ipsa inter se concurrant vel in diver-

B (BnBgN), HP] 2 oratoris P^1 3 tam est BP tam si bH 7 visa maior est bH 9 et BP sed bH 11 ii BP i b (*i. e.* hi?) *om.* H quo (*i. e.* quom?) didicerunt bH 12/13 et spiritu BP spiritus b et spiritus H 13 ut sit bH 16/17 cumprens- N 21 consumat (b)H 23 illa vero cavill- P 25 angustis BnBgNH angustiis P in campo P 26 quidem *om.* P 28 sicut] ut P

sum ambiguitate ducantur, nulla fere dici potest, cuius
non parte in aliqua tractatus aequi ac boni reperiatur,
plerasque vero esse quis nescit, quae totae in sola
16 qualitate consistant? in consiliis vero quae ratio sua-
dendi est ab honesti quaestione seposita? quin illa
etiam pars tertia, quae laudandi ac vituperandi officiis
continetur, nempe in tractatu recti pravique versatur.
17 an de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia,
pietate non plurima dicet orator, — sed ille vir bonus,
qui haec non vocibus tantum sibi nota atque nomini-
bus aurium tenus in usum lingua perceperit, sed qui
virtutes ipsas mente complexus ita sentiet, nec in
cogitando [ita] laborabit, sed quod sciet vere dicet?
18 cum sit autem omnis generalis quaestio speciali po-
tentior, quia universo pars [utique] continetur, non
utique accedit parti quod universum est, profecto nemo
dubitabit, generales quaestiones † in illo maxime stu-
19 diorum more versatas. iam vero cum sint multa pro-
priis brevibusque comprensionibus finienda, unde
etiam status causarum dicitur finitivus, nonne ad id
quoque instrui ab his, qui plus in hoc studii dederunt,
oportet? quid? non quaestio iuris omnis aut ver-
borum proprietate aut aequi disputatione aut volun-
tatis coniectura continetur? quorum pars ad rationa-
20 lem, pars ad moralem tractatum redundat. ergo na-
tura permixta est omnibus istis oratio, quae quidem
oratio est vere. nam ignara quidem huiusce doctrinae
loquacitas erret necesse est, ut quae vel nullos vel
falsos duces habeat.

Pars vero naturalis, cum est ad exercitationem di-

B (Bn Bg N), H P | 2 aliqua in parti bH repperiantur bH 5 reposita Bg[1] 11 ac in usum bH linguae *Edd.* [M] 12 sentiat H 13 ita *om.* bH 15 utique *om.* B 18 versatis H versatos (*sic*) N *desidero:* generales quaestiones ⟨in primis esse tractandas, earum autem artem optime docere viros⟩ in illo maxime studiorum more versatos 20 finitivos bH 21 his BH iis P

cendi tanto ceteris uberior, quanto maiore spiritu de
divinis rebus quam humanis eloquendum est, tum
illam etiam moralem, sine qua nulla esse, ut docui-
mus, oratio potest, totam complectitur. nam si regitur 21
providentia mundus, administranda certe bonis viris
erit res publica: si divina nostris animis origo, ten-
dendum ad virtutem nec voluptatibus terreni corporis
serviendum. an haec non frequenter tractabit orator?
iam de auguriis, responsis, religione denique omni,
de quibus maxima saepe in senatu consilia versata
sunt, non erit ei disserendum, si quidem, ut nobis
placet, futurus est vir civilis idem? quae denique in-
tellegi saltem potest eloquentia hominis optima ne-
scientis? haec si rationi manifesta non essent, exem- 22
plis tamen crederemus. si quidem et Periclem, cuius
eloquentiae, etiam si nulla ad nos monumenta vene-
runt, vim tamen quandam incredibilem cum historici
tum etiam liberrimum hominum genus, comici veteres
tradunt, Anaxagorae physici constat auditorem fuisse,
et Demosthenen, principem omnium Graeciae orato-
rum, dedisse operam Platoni. nam M. Tullius non tan- 23
tum se debere scholis rhetorum quantum Academiae
spatiis frequenter ipse testatus est: neque se tanta
umquam in eo fudisset ubertas, si ingenium suum con-
saepto fori, non ipsius rerum naturae finibus termi-
nasset.

Verum ex hoc alia mihi quaestio exoritur, quae secta
conferre plurimum eloquentiae possit, quamquam ea
non inter multas potest esse contentio. nam in primis 24
nos Epicurus a se ipse dimittit, qui fugere omnem
disciplinam navigatione quam velocissime iubet. ne-

---

21 orat. 3, 12 30 frg. 163 Us.

B(BnBgN), HP] 1 de *om.* BH 12 est BP sed bH 14 ratione P *Edd.* 15 tamen BP saltem bH 18 etiam *om.* P 20/21 oratorem bH 23 est *om.* bH 24 fudisset P fuisset BH 31 velocissima *Ba.*

que vero Aristippus, summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrhon quidem quas in hoc opere habere partis potest? cui iudices esse, apud quos verba faciat, et reum, pro quo loquatur, et senatum, in quo sit dicenda sen-
25 tentia, non liquebit. Academiam quidam utilissimam credunt, quod mos in utramque partem disserendi ad exercitationem forensium causarum proxime accedat. adiciunt loco probationis, quod ea praestantissimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici studio quoque se quodam oratorio iactant: nam thesis dicere exercitationis gratia fere est ab illis institutum. Stoici, sicut copiam nitoremque eloquentiae fere praeceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius aut concludere subtilius contendunt.
26 sed haec inter ipsos, qui velut sacramento rogati vel etiam superstitione constricti nefas ducunt a suscepta semel persuasione discedere: oratori vero nihil est
27 necesse in cuiusquam iurare leges. maius enim est opus atque praestantius, ad quod ipse tendit et cuius est velut candidatus, si quidem est futurus cum vitae tum etiam eloquentiae laude perfectus. quare in exemplum [bene] dicendi facundissimum quemque proponet sibi ad imitandum, moribus vero formandis quam honestissima praecepta rectissimamque ad virtutem viam deliget. exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusque ac
28 natura pulcherrimis. nam quae potest materia reperiri ad graviter copioseque dicendum magis abundans quam de virtute, de re publica, de providentia, de ori-

12 frg. Chrys. 2, 25 de Arn.

B(BnBgN), HP] 2 hortatus b(H) 6 quidaem Bg quidem H 12 fere est ab illis] fere stabilis b fere est stabilis H fere est ab iis B fere ab iis (his P) est NP istoici bH 17 ducant H 19 est *om.* Bn, N?P ē ** Bg 23 bene *om.* bH 26 diliget BH 27 set b et H

gine animorum, de amicitia? haec sunt, quibus mens pariter atque oratio insurgant: quae vere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus vulgi animumque caelestem **.

Neque ea solum, quae talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quae sunt tradita antiquitus dicta ac facta praeclare, et nosse et animo semper agitare conveniet. quae profecto nusquam plura maioraque quam in nostrae civitatis monumentis reperientur. an fortitudinem, iustitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis melius alii docebunt quam Fabricii, Curii, Reguli, Decii, Mucii aliique innumerabiles? quantum enim Graeci praeceptis valent, tantum Romani, quod est maius, exemplis. †tantum quod non cognatis side rebus admoveri ** qui non modo proximum tempus lucemque praesentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam spatium vitae honestae et curriculum laudis existimet: hinc mihi ille iustitiae haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consiliis praestet. neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere et sciet et audebit. 29 30 31

[NECESSARIAM IURIS CIVILIS ORATORI SCIENTIAM]

III. Iuris quoque civilis necessaria huic viro scientia est et morum ac religionum eius rei publicae, quam capesset. nam qualis esse suasor in consiliis publicis privatisve poterit tot rerum, quibus praecipue civitas continetur, ignarus? quo autem modo patronum se 1

B (BnBgN), HP] 4 erigat *suppl. Mei.* 7 ac facta bHP acta B 8 numquam Bg[1] 9 an BP aut b ut H 10 fidem continentiam *om.* bH 12 aliqua B aliquae bH 14/15 tantum quod *ex anteced. repetitum?* 15 cognatis side (ide Bn) rebus admoueri·qui B cognotis (cognoti b) sideribus adueri qui bH cognatis idem rebus admoveri (v *super* n *add.* P) qui NP 19 hinc[1] P *om.* BH 24 huic vero B huic viro qui bH *unde* huic vere eloquenti *conicias*

causarum non falso dixerit, qui, quod est in causis
potentissimum, sit ab altero petiturus, paene non dis-
2 similis iis, qui poetarum scripta pronuntiant? nam
quodam modo mandata perferet, et ea, quae sibi a
iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet et ipse
litigantium auxiliator egebit auxilio. quod ut fieri
nonnumquam minore incommodo possit, cum domi
praecepta et composita et sicut cetera, quae in causa
sunt, in discendo cognita ad iudicem perfert: quid
fiet in iis quaestionibus, quae subito inter ipsas ac-
tiones nasci solent? non deformiter respectet et inter
3 subsellia minores advocatos interroget? potest autem
satis diligenter accipere quae tum audiet, cum iam
dicenda sunt, aut fortiter adfirmare aut ingenue pro
suis dicere? possit in actionibus: quid fiet in alter-
catione, ubi occurrendum continuo nec libera ad dis-
cendum mora est? quid si forte peritus iuris ille non
aderit? quid si quis non satis in ea re doctus falsum
aliquid subiecerit? hoc enim est maximum ignorantiae
4 malum, quod credit eum scire, qui moneat. neque ego
sum nostri moris ignarus oblitusve eorum, qui velut
ad arculas sedent et tela agentibus subministrant,
neque idem Graecos quoque nescio factitasse, unde
nomen his pragmaticorum datum est. sed loquor de
oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed
5 omnia, quae profutura sunt, debet. itaque eum nec
inutilem, si ad horam forte constiterit, neque in testa-
tionibus faciendis esse imperitum velim. quis enim
potius separabit ea, quae, cum aget, esse in causa
velit? nisi forte imperatorem quis idoneum credit in

B(BnBgN),HP] 3 poetarum scripta irarum scripta (*sic*) bH 4 perferret bH 9 in *suspectum Ha.* perfert *corr.* P praefert B perferret (*i. e.* perferet) bH perferat P^1 11 et inter BP nisi bH 12 autem BH aut P 13/14 iam dicenda *Ha.* adicienda BH dicenda P^1 ei dicenda P^2 15 fiet *om.* P 16 continuo BP tertinuo bH 24 iis P 25 causis BP tusis (*sic*) bH 29 separabit] praeparabit *ll. Edd.*

proeliis quidem strenuum et fortem et omnium, quae pugna poscit, artificem, sed neque dilectus agere nec copias contrahere atque instruere nec prospicere commeatus nec locum capere castris scientem: prius est
enim certe parare bella quam gerere. atqui simillimus 6
huic sit advocatus, si plura, quae ad vincendum valent, aliis reliquerit, cum praesertim hoc, quod est maxime necessarium, nec tam sit arduum, quam procul intuentibus fortasse videatur. namque omne ius, quod est certum, aut scripto aut moribus constat, du-
bium aequitatis regula examinandum est. quae scripta 7
sunt aut posita in more civitatis, nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim, non inventionis: at quae consultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita aut in recti pravique discrimine. vim cuiusque vocis intellegere aut commune prudentium est aut proprium oratoris, aequi-
tas optimo cuique notissima. nos porro et bonum vi- 8
rum et prudentem in primis oratorem putamus, qui cum se ad id, quod est optimum natura, derexerit, non magno opere commovebitur, si quis ab eo consultus dissentiet, cum ipsis illis diversas inter se opiniones tueri concessum sit. sed etiam si nosse, quid quisque senserit, volet, lectionis opus est, qua nihil est in stu-
diis minus laboriosum. quod si plerique desperata fa- 9
cultate agendi ad discendum ius declinaverunt, quam id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quoque confessione oratores esse non possunt! verum et M. Cato cum in dicendo praestantissimus, tum iuris idem fuit peritissimus, et Scaevolae Servioque Sul-
picio concessa est etiam facundiae virtus. et M. Tul- 10

B(BnBgN), HP] 2 delectus P 6 quae *om.* bH *unde* plura ad v. valentia *Gertz* 8 tam̃ bH 12/13 *post* difficultatem *ex p. 386, 12—14* sequebantur—inmissaque *ins.* H 13 cognitionis BP cogitationis BgH 18 notissima est P 20 id *om.* bH direxerit b 24 quia bH in *om.* Bg[1] 28 possint b 30 fuit idem P

lius non modo inter agendum numquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo coeperat, ut appareat posse oratorem non discendo tantum iuri vacare, sed etiam docendo.

11 Verum ea, quae de moribus excolendis studioque
iuris praecipimus, nonne quis eo credat reprendenda,
quod multos cognovimus, qui taedio laboris, quem
ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confuge-
rint ad haec deverticula desidiae? quorum alii se ad
album ac rubricas transtulerunt et formularii vel, ut
Cicero ait, legulei quidam esse maluerunt, tamquam
utiliora elegentes ea, quorum solam facilitatem se-
12 quebantur, alique pigritiae adrogantioris, qui subito
fronte conficta inmissaque barba, veluti despexissent
oratoria praecepta, paulum aliquid sederunt in scholis
philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dis-
soluti captarent auctoritatem contemptu ceterorum:
philosophia enim simulari potest, eloquentia non
potest.

[ITEM HISTORIARUM]

1 IV. In primis vero abundare debet orator exem-
plorum copia cum veterum tum etiam novorum, adeo
ut non ea modo, quae conscripta sunt historiis aut ser-
monibus velut per manus tradita quaeque cotidie
aguntur, debeat nosse, verum ne ea quidem, quae sunt
2 a clarioribus poetis ficta, neglegere. nam illa quidem
priora aut testimoniorum aut etiam iudicatorum opti-

11 de orat. 1, 55, 236

B (Bn Bg N), H P] 1 inter P in B *om. cum aliis* b H agendum B P *om. cum aliis* b H 6 praecepimus b H nonne quis P non equis B ne quis b H 10 rubricas b H P rubrica B 11 legali b legū H 13 alique B aliique (*sed* aliqui *p. 385 adn. 12/13*) H, P alii b *Edd.* 16 philosophorum B (-oium *alia manu*) P philosophanti (*sic om* um) H inde N^1 27 priora b H P propria B *unde* proprie *Becher* etiam *om.* b H

nent locum, sed haec quoque aut vetustatis fide tuta sunt aut ab hominibus magnis praeceptorum loco ficta creduntur. sciat ergo quam plurima, unde etiam senibus auctoritas maior est, quod plura nosse et vidisse creduntur, quod Homerus frequentissime testatur. sed non est expectanda ultima aetas, cum studia praestent, ut, quantum ad cogitationem pertinet rerum, etiam praeteritis saeculis vixisse videamur.

[QUAE SINT ARTIS ORATORIAE INSTRUMENTA]

V. Haec sunt, quae me redditurum promiseram, in- 1
strumenta non artis, ut quidam putaverunt, sed ipsius,
haec arma habere ad manum, horum scientia debet
esse succinctus, accedente verborum figurarumque fa-
cili copia et inventionis ratione et disponendi usu et
memoriae firmitate et actionis gratia. sed plurimum
ex his valet animi praestantia, quam nec metus frangat
nec adclamatio terreat nec audientium auctoritas ultra
debitam reverentiam tardet. nam ut abominanda sunt 2
contraria his vitia confidentiae, temeritatis, improbi-
tatis, adrogantiae, ita citra constantiam, fiduciam,
fortitudinem nihil artes, nihil studium, nihil profectus
ipse profuerit, ut si des arma timidis et inbellibus.
invitus mehercules dico, quoniam et aliter accipi pot-
est, ipsam verecundiam, vitium quidem sed amabile
et quae virtutes facillime generet, esse interim adver-
sam multisque in causa fuisse, ut bona ingeni studii-
que in lucem non prolata situ quodam secreti con-
sumerentur. sciat autem, si quis haec forte minus ad- 3
huc peritus distinguendi vim cuiusque verbi leget, non

B(BnBgN),HP] 2 ab *om.* b 3 quam *om.* H 4 est *om.* P[1] 7 cogitationem B conitionem bH cognitionem P *Edd.* 11 ipsius B ipsius oratoris bHP *cf. 12, 7, 7* 12 in scientia bH 17 terreat BP terrent Bg[1] terrant H 18 debitum b(H) reverentiā *etiam* bH 21 ars P[1] (*corr.* P[2]) 23 mehercule P 25/26 interim adversam *Vt. p. 445* inter adversa *ll.* (-er P[2]) 29 leget BP leges (b)H

probitatem a me reprendi, sed verecundiam, qua est timor quidam reducens animum ab iis, quae facienda sunt: inde confusio et coepti paenitentia et subitum silentium. quis porro dubitet vitiis adscribere ad-
4 fectum, propter quem facere honeste pudet? neque ego rursus nolo eum, qui sit dicturus, et sollicitum surgere et colore mutari et periculum intellegere: quae si non acciderent, etiam simulanda erant. sed intellectus hic sit operis, non metus, moveamurque, non concidamus. optima est autem emendatio verecundiae fiducia et quamlibet inbecilla frons magna conscientia sustinetur.

5 Sunt et naturalia, ut supra dixi, quae tamen et cura iuvantur, instrumenta, vox, latus, decor: quae quidem tantum valent, ut frequenter famam ingeni faciant. habuit oratores aetas nostra copiosiores, sed, cum diceret, eminere inter aequalis Trachalus videbatur. ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis auctoritas, gestus praestantia, vox quidem non, ut Cicero desiderat, paene tragoedorum, sed super om-
6 nis, quos ego quidem audierim, tragoedos. certe cum in basilica Iulia diceret primo tribunali, quattuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur atque omnia clamoribus fremerent, et auditum eum et intellectum et, quod agentibus ceteris contumeliosissimum fuit, laudatum quoque ex quattuor tribunalibus memini. sed hoc votum est et rara felicitas: quae si non adsit, sane sufficiat ab his, quibus quis dicit, audiri. talis esse debet orator, haec scire.

20 de orat. 1, 28, 128

B (BnBgN), HP] 1 reprehendi bP repudiari *Vt.* 1 2 qua est B quae est P *Edd.* est (*om.* quae) bH 2 3 facienda] efficienda Bg[1] 7 colore mutari BP *Vt.* colore mutare bH 8 acciderent BH *Vt.* accident P erant bH *Vt.* erunt BP 9 sit BP siet bH 17 aequalis BnNbH aequales Bg[1]P 19 20 non *ante* paene *habet* bH 21 tragoedos certe cum *om.* bH 25 contumeliosum P 28 ab iis P

[QUOD SIT INCIPIENDI CAUSAS AGERE TEMPUS]

VI. Agendi autem initium sine dubio secundum vires 1
cuiusque sumendum est. neque ego annos definiam,
cum Demosthenen puerum admodum actiones pupil-
lares habuisse manifestum sit, Calvus, Caesar, Pollio
multum ante quaestoriam omnes aetatem gravissima
iudicia susceperint, praetextatos egisse quosdam sit
traditum, Caesar Augustus duodecim natus annos
aviam pro rostris laudaverit. modus mihi videtur qui- 2
dam tenendus, ut neque praepropere destringatur in-
matura frons et quidquid est illud adhuc acerbum
proferatur (nam inde et contemptus operis innascitur
et fundamenta iaciuntur impudentiae et, quod est ubi-
que perniciosissimum, praevenit vires fiducia): nec 3
rursus differendum est tirocinium in senectutem: nam
cotidie metus crescit maiusque fit semper quod ausuri
sumus, et, dum deliberamus, quando incipiendum sit,
incipere iam serum est. quare fructum studiorum
viridem et adhuc dulcem promi decet, dum et venia
et spes est et paratus favor et audere non dedecet, et
si quid desit operi, supplet aetas, et, si qua sunt dicta
iuveniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille [Cice- 4
ronis] pro Sexto Roscio locus: 'quid enim tam com-
mune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluc-
tuantibus, litus eiectis?' quae cum sex et viginti natus
annos summis audientium clamoribus dixerit, defer-
visse tempore et annis liquata iam senior idem fatetur.
et hercule quantumlibet secreta studia contulerint, est
tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia
veri discriminis facies, plusque, si separes, usus sine

22 c. 26, 72 27 orat. 30, 107

B (Bn Bg N), H P] 5 Calvos b H Polio B[1] 11 et] nec *Buttm.* 20 est b H *om.* B P (veniae est spes et paratus *Becher*) 21 operi B P operari b H qua B P quando H 22/23 Ciceronis *om.* P *habent rell.* 25 litus b P luctus B lutus H 27 et *om.* b H

5 doctrina quam citra usum doctrina valeat. ideoque nonnulli senes in schola facti stupent novitate, cum in iudicia venerunt, et omnia suis exercitationibus similia desiderant. at illic et iudex tacet et adversarius obstrepit et nihil temere dictum perit, et, si quid tibi ipse sumas, probandum est, et laboratam congestamque dierum ac noctium studio actionem aqua deficit, et omisso magna semper flandi tumore in quibusdam causis loquendum est, quod illi diserti minime
6 sciunt. itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores videantur, quam ut causas agant. ceterum illum, quem iuvenem tenerisque adhuc viribus nitentem in forum deduximus, et incipere quam maxime facili ac favorabili causa velim, ferarum ut catuli molliore praeda saginantur, et non utique ab hoc initio continuare operam et ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam scientem, quid sit pugna et in quam
7 rem studendum sit, refici atque renovari. sic et tirocinii metum, dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit. usus est hac ratione M. Tullius, et cum iam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit seque et aliis sine dubio eloquentiae ac sapientiae magistris, sed praecipue tamen Apollonio Moloni, quem Romae quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac velut recoquendum dedit. tum dignum operae pretium venit, cum inter se congruunt praecepta et experimenta.

B(BnBgN),HP] 1 doctrinae bH valeat BP valet bH 6 ipse *om.* H 7 deficit bHP defecit B 12 nitentem BP minentem H 13 foro bH 17 iam BP etiam bH sit iam pugna bH 20 audiendi BgH 21 est bP et B est et H 25 Romae *om.* B[1] 26 rusus b 27 cum] tum BgH

[QUAE IN SUSCIPIENDIS CAUSIS ORATORI OBSERVANDA SINT]

VII. Cum satis in omne certamen virium fecerit, 1
prima ei cura in suscipiendis causis erit: in quibus defendere quidem reos profecto quam facere vir bonus malet, non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neque publico neque privato duci possit officio, ut aliquem ad reddendam rationem vitae vocet. nam et leges ipsae nihil valeant nisi actoris idonea voce munitae, et si poenas scelerum expetere fas non est, prope est ut scelera ipsa permissa sint, et licentiam malis dari certe contra bonos est. quare neque 2
sociorum querelas nec amici vel propinqui necem nec erupturas in rem publicam conspirationes inultas patietur orator, non poenae nocentium cupidus, sed emendandi vitia corrigendique mores. nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. itaque ut accusatoriam vitam vivere et ad deferendos 3
reos praemio duci proximum latrocinio est, ita pestem intestinam propulsare cum propugnatoribus patriae comparandum. ideoque principes in re publica viri non detractaverunt hanc officio partem, creditique sunt etiam clari iuvenes opsidem rei publicae dare malorum civium accusationem, quia nec odisse improbos nec simultates provocare nisi ex fiducia bonae mentis videbantur. idque cum ab Hortensio, Lucullis, 4
Sulpicio, Cicerone, Caesare, plurimis aliis, tum ab utroque Catone factum est: quorum alter appellatus est sapiens, alter nisi creditur fuisse, vix scio cui reliquerit huius nominis locum. namque defendet ⟨non⟩ omnis orator idem, portumque illum eloquentiae suae salutarem non etiam piratis patefaciet duceturque in

---

B (Bn Bg N). H P] 6 accusatoris P accusationis B H 9 actoris P auctoris B actioris H accioris b 13 querellas b H 22 officio B officii b H P offici *Bonnet* 26 cum *om.* b H 29 alter *om.* B^1 cuius B H 30 defendant H non *add. Becher* n *s. l. add.* b

5 advocationem maxime causa. quoniam tamen omnis,
qui non improbe litigabunt, quorum certe pars est,
sustinere non potest unus, aliquid et commendantium
personis dabit et ipsorum, qui iudicio decernent, ut
optimi cuiusque voluntate moveatur: namque hos et
6 amicissimos habebit vir bonus. submovendum vero
est utrumque ambitus genus vel potentibus contra
humiles venditandi operam suam vel illud etiam iactantius minores utique contra dignitatem attollendi:
non enim fortuna causas vel iustas vel improbas facit.
neque vero pudor opstet, quo minus susceptam, cum
melior videretur, litem, cognita inter discendum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit verum.
7 nam et in hoc maximum, si aequi iudices sumus, beneficium est, ut non fallamus vana spe litigantem. neque
est dignus opera patroni qui non utitur consilio. et
certe non convenit ei, quem oratorem esse volumus,
iniusta tueri scientem. nam si ex illis, quas supra
diximus, causis falsum tuebitur, erit tamen honestum,
quod ipse faciet.

8 Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest.
quod ex prima statim fronte diiudicare inprudentium
est. nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum
ac liberalibus disciplinis et illo, quem exigimus, animo
dignissimum, non vendere operam nec elevare tanti
benefici auctoritatem, cum pleraque hoc ipso possint
9 videri vilia, quod pretium habent? caecis hoc, ut
aiunt, satis clarum est, nec quisquam, qui sufficientia
sibi (modica autem haec sunt) possidebit, hunc quaestum sine crimine sordium fecerit. at si res familiaris

B(BnBgN),HP] 1 maxime BP nomine H 2 certe bona pars *Voss. 1* 4 ut BP aut bH 8/9 iactantium B 10 causas vel BP causarum bH 11 obstet NbHP 12 dicendum P[1] disceptandum P[2] 14 nam] ne H et *om.* bH 15 spes b spes *in* spe *corr.* H 16 est] enim P 17 voluimus Bg[1] 21 ne *om.* bH 23 sit *om.* bH 24 exegimus B 26 benefici B beneficii bHP

amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cum et Socrati collatum sit ad victum, et Zenon, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis acceptaverint. neque enim video, quae iustior adquirendi 10 ratio quam ex honestissimo labore et ab iis, de quibus optime meruerint, quique, si nihil invicem praestent, indigni fuerint defensione. quod quidem non iustum modo, sed necessarium etiam est, cum haec ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter adquirendi recidant. sed tum quoque tenendus 11 est modus, ac plurimum refert, et a quo accipiat et quantum et quo usque. paciscendi quidem ille piraticus mos et inponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio etiam a mediocriter improbis aberit, cum praesertim bonos homines bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus. quid si futurus? malo tamen ille peccet. nihil ergo adquirere volet 12 orator ultra quam satis erit, ac ne pauper quidem tamquam mercedem accipiet, sed mutua benivolentia utetur, cum sciet se tanto plus praestitisse. non enim, quia venire hoc beneficium non oportet, ⟨oportet⟩ perire. denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

[QUAE IN DOCENDIS]

VIII. Proxima discendae causae ratio, quod est orationis fundamentum. neque enim quisquam tam ingenio tenui reperietur, qui, cum omnia, quae sunt in 1

B (BnBgN), HP] 2 omnium bHP omnis B patitur bH 3 Zeno H 7 meruerunt Bg, P[1]? *om.* H me b 8 fuerunt *ut vid.* P[1] 11 recidant BP requirunt bH ne *super* tum b tum ne H (*pro tunc?*) 12 referta b 14 ponentium bH 15 a *om.* bH 17 quid bH qui// P qui B *unde Ha.* qui si sit futurus *cf. 394, 19* 21 se *om.* b cum sciet se *om.* H non enim bH non B *om.* P (*locus a L. Valla graviter interpol.*) 22 *suppl. Butt.* 27 tam bHP *om.* B

causa, diligenter cognoverit, ad docendum certe
2 iudicem non sufficiat. sed eius rei paucissimis cura est. nam ut taceam de neglegentibus, quorum nihil refert, ubi litium cardo vertatur, dum sint quae vel extra causam ex personis aut communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur: aliquos et ambitio pervertit, qui partim tamquam occupati semperque aliud habentes, quod ante agendum sit, pridie ad se venire litigatorem aut eodem matutino iubent, nonnumquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se
3 gloriantur, partim iactantia ingenii, ut res cito accepisse videantur, tenere se et intellegere prius paene quam audiant mentiti, cum multa et diserte summisque clamoribus, quae neque ad iudicem neque ad litigatorem pertineant, decantaverunt, bene sudantes
4 beneque comitati per forum reducuntur. ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos suos iubent, quamquam minus mali est, si illi saltem recte discant recteque doceant. sed quis discet tam bene quam patronus? quo modo autem sequester ille et media litium manus et quidam interpres inpendet aequo animo laborem in alienas actiones, cum dic-
5 turis tanti suae non sint? pessimae vero consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere advocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id, quod est in agendo difficillimum. nam qui iudicare, quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum, mutandum, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator,
6 quando quod difficilius est oratorem facit? hi porro non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. nunc consilium et colores adiciunt et aliqua

B (Bn Bg N), H P] 5 communium *Edd.* 6 clamandi B P tractandi b (H) (*ex* iactandi?) 12 paene prius P 13 quam ut a. b H 22/23 dicturus vere non P 23 sint *Edd.* sit *ll.* 30 fingendum *om.* b H 31 oratorem *om.* P 33 et[3] *om.* b H

peiora veris, quae plerique cum acceperunt, inmutare
nefas habent et velut themata in scholis posita custo-
diunt. deinde deprenduntur et causam, quam discere
ex suis litigatoribus noluerunt, ex adversariis discunt.
liberum igitur demus ante omnia iis, quorum negotium 7
erit, tempus ac locum, exhortemurque ultro, ut omnia
quamlibet verbose et unde volent repetita tempore
exponant: non enim tam obest audire supervacua
quam ignorare necessaria. frequenter autem et vulnus 8
et remedium in iis orator inveniet, quae litigatori in
neutram partem habere momentum videbantur. nec
tanta sit acturo memoriae fiducia, ut subscribere
audita pigeat.

Nec semel audisse sit satis: cogendus eadem iterum
ac saepius dicere litigator, non solum quia effugere
aliqua prima expositione potuerunt, praesertim ho-
minem, prosequens quod saepe evenit, imperitum, sed
etiam ut sciamus, an eadem dicat. plurimi enim men- 9
tiuntur et, tamquam non doceant causam, sed agant,
non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur.
quapropter numquam satis credendum est, sed agi-
tandus omnibus modis et turbandus et evocandus.
nam ut medicis non apparentia modo vitia curanda 10
sunt, sed etiam invenienda quae latent, saepe ipsis
ea, qui sanandi sunt, occulentibus, ita advocatus plura
quam ostenduntur aspiciat. nam cum satis in audiendo
patientiae inpenderit, in aliam rursus ei personam
transeundum est agendusque adversarius, proponen-
dum quidquid omnino excogitari contra potest, quid-
quid recipit in eius modi disceptatione natura. inter- 11

B(BnBgN), HP] 1 inmutare B(P) an mutare b mutare H 4 ab advers. *corr.* P^2 5 iis BP is nisi ais b is nisi H 6 ultro *om.* bH 7 volunt bH repetita *corr.* P repetito BHP^1 ex tempore bH *corr.* P servato tenore *Ki. coll. 10, 7, 6 cf. p. 370, 22 sq. unde malim* dato tempore 17 prosequens quod bH quod BP 20 sed cum P loquuntur bH loquantur BP 25 quae sananda b(H) 27 ei *om.* bH 30 recipi B^1 disputatione b(H) naturae Bg^1

rogandus quam infestissime ac premendus: nam dum omnia quaerimus, aliquando ad verum, ubi minime expectavimus, pervenimus.

In summa optimus est in discendo patronus incredulus: promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum denique ad-
12 versarium quaedam non negaturum. ideoque opus est intueri omne litis instrumentum: quod videre non est satis, perlegendum erit. nam frequentissime aut non sunt omnino quae promittebantur, aut minus continent aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt aut nimia sunt et fidem hoc ipso detractura, quod non habent
13 modum. denique linum ruptum aut turbatam ceram aut sine agnitore signa frequenter invenies: quae nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient, plusque nocebunt destituta quam non promissa nocuissent. multa etiam, quae litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo per omnis, quos tra-
14 dimus, argumentorum locos eat. quos ut circumspectare in agendo et adtemptare singulos minime convenit propter quas diximus causas, ita in discendo rimari necessarium est, quae personae, quae tempora et loca, instituta, instrumenta, cetera, ex quibus non tantum illud, quod est artificale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. nam plurimum refert, invidia reus an odio an contemptu laboret, quorum fere pars prima supe-
15 riores, proxima pares, tertia humiliores premit. sic causam perscrutatus propositis ante oculos omnibus, quae prosint noceantve, tertiam deinceps personam

B(BnBgN),HP] 5 promittet b 13 ruptum BP tum rupa bH turbatam ceram *Salmasius* turbata cere bH (cera) P turbata cetera B 14 agnitore BP adsutore b adsutoriae H ni *corr.* P 16 destituto *Buttm.* 18 19 tradidimus *Edd. vet.* 19/20 circumscriptare H 20 in ag. et adtemptare *om.* bH 21 ita BP sit bH 23 et *corr.* P est B *om.* b tempora et *om.* H locus bH

induat iudicis fingatque apud se agi causam et, quod ipsum movisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum apud quemcumque agetur existimet. sic eum raro fallet eventus, aut culpa iudicis erit.

[QUAE IN AGENDIS]

IX. Quae sint in agendo servanda, toto fere opere 1
exsecuti sumus, pauca tamen propria huius loci, quae
non tam dicendi arte quam officiis agentis continentur,
attingam. ante omnia ne, quod plerisque accidit, ab
utilitate eum causae praesentis cupido laudis abducat.
nam ut gerentibus bella non semper exercitus per 2
plana et amoena ducendus est, sed adeundi plerumque
asperi colles, expugnandae civitates quamlibet prae-
cisis inpositae rupibus aut operum mole difficiles, ita
oratio gaudebit quidem occasione laetius decurrendi
et aequo congressa campo totas vires populariter ex-
plicabit: at si iuris anfractus aut eruendae veritatis 3
latebras adire cogetur, non obequitabit nec illis
vibrantibus concitatisque sententiis velut missilibus
utetur, sed operibus et cuniculis et insidiis et occultis
artibus rem geret. quae omnia non dum fiunt laudan- 4
tur, sed cum facta sunt, unde etiam cupidissimis
opinionis plus fructus venit. nam cum illa dicendi
vitiosa iactatio inter plosores suos detonuit, resurgit
verae virtutis fortior fama, nec iudices, a quo sint
moti, dissimulant, et doctis creditur, nec est orationis
vera laus, nisi cum finita est. veteribus quidem etiam 5
dissimulare eloquentiam fuit moris, idque M. Antonius
praecipit, quo plus dicentibus fidei minusque suspec-
tae advocatorum insidiae forent. sed illa dissimulari,

B (Bn Bg N), H P] 3 quemque B[1] sic bH et sic BP 8 agentis *Ob.* agendis *ll.* (agen*di corr.* P) 9 ab *om.* bH 12 examoena *om.* et Bg 14 rupibus B montibus *corr.* P rebus H 15 latius *corr.* P 16 aequo BP aexquo Bg[1] quo H 21 non dum bHP non dum non B 21/22 laudant b 26 doctis *susp. Krollio* doctisquae bH 29 quod bH

quae tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi
lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet.
quare artes quidem et consilia lateant et quidquid,
4 si depreniditur, perit. hactenus eloquentia secretum
6 habet. verborum quidem dilectus, gravitas senten-
tiarum, figurarum elegantia aut non sunt aut apparent.
sed vel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod
apparent, ac si unum sit ex duobus eligendum, causa
potius laudetur quam patronus. finem tamen hunc
praestabit orator, ut videatur optimam causam optime
egisse: illud certum erit, neminem peius agere quam
qui displicente causa placet: necesse est enim extra
7 causam sit quod placet. nec illo fastidio laborabit
orator non agendi causas minores, tamquam infra eum
sint aut detractura sit opinioni minus liberalis materia.
nam et suscipiendi ratio iustissima est officium et
optandum etiam, ut amici quam minimas lites habeant,
et abunde dixit bene quisquis rei satisfecit.

8 At quidam, etiam si forte susceperunt negotia paulo
ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus
circumliniunt ac, si defecerunt alia, conviciis inplent
vacua causarum, si contingit, veris, si minus, fictis,
modo sit materia ingenii mereaturque clamorem dum
dicitur. quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto,
ut eum ne vera quidem obiecturum, nisi id causa
9 exigit, credam. ea est enim prorsus 'canina', ut ait
Appius, 'eloquentia', cognituram male dicendi subire:
quod facientibus etiam male audiendi praesumenda

---

26 cf. Sall. hist. 2, frg. 37 Dietsch

B(BnBgN), HP] 2 accensum erat *Buttm.* 7 vel *om.* bH ostendenda bH 8 ac bH aut BP sit ex duabus bH e (et Bg) duobus (*om.* sit) BP 11 agere *om.* bH *quod verum puto, ut suppleatur* egisse 14 orator *om.* bH 18 quis B[1] qui P satis facit bH 21 circumlinunt B[1].P[1]? defecerint P 22 contigit Bg conicit bH 24 abesse *post* puto *suppl. Mei. praestat* abhorrere *sed cf. 1, 6, 34* 26 exiget b exigitur H

patientia est. nam et in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, et certe petulantiam patroni litigator luit. sed haec minora sunt ipso illo vitio animi, quo maledicus a malefico non distat nisi occasione. turpis 10 voluptas et inhumana et nulli audientium bona gratia a litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt quam defensionem, sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt: hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? atqui etiam in advocatos partis 11 adversae libenter nonnulli invehuntur: quod, nisi si forte meruerunt, et inhumanum est respectu communium officiorum, et cum ipsi qui dicit inutile (nam idem iuris responsuris datur), tum causae contrarium, quia plane adversarii fiunt et inimici, et quantulumcumque eis virium est, contumelia augetur. super 12 omnia perit illa, quae plurimum oratori et auctoritatis et fidei adfert, modestia, si a viro bono in rabulam latratoremque convertitur, conpositus non ad animum iudicis, sed ad sthomacum litigatoris. frequenter etiam 13 species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modo, sed ipsis quoque, qui dixerunt, periculosam, nec inmerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. nam quae fortia, dum dicuntur, videbantur, stulta, cum laeserunt, vocantur.

Nunc, quia varium fere propositum agentium fuit 14 et quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laboravit, quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum videtur. adferet 15

B (Bn Bg N), H P] 2 patroni petul. P 3 quod b H (*probat Bonnet*) 5 bona (bono P) grata *corr.* Bn, N P 8 eorum B P eo b H 11 si *om.* P 15 quia b H P qui B cui *Ha.* adversari B H adversi *Ki.* 16 eis b H P is B 22 dixerint b H 25 id *om.* P[1] de *om.* b H

ad dicendum curae semper quantum plurimum poterit: neque enim hoc solum neglegentis, sed mali et in suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere quam possit. ideoque ne suscipiendae quidem sunt
16 causae plures, quam quibus suffecturum se sciat. dicet scripta quam res patietur plurima et, ut Demosthenes ait, si continget, et sculpta. sed hoc aut prima actionis aut quae in publicis iudiciis post interiectos dies dantur permiserint: at cum protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex
17 diverso quam opinati fuerint occurrerint. inviti enim recedunt a praeparatis et tota actione respiciunt requiruntque, num aliquid ex illis intervelli atque ex tempore dicendis inseri possit: quod si fiat, non cohaeret nec commissuris modo, ut in opere male iuncto, hian-
18 tibus, sed ipsa coloris inaequalitate detegitur. ita nec liber est inpetus nec cura contexta, et utrumque alteri opstat: illa enim, quae scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. itaque in iis actionibus omni, ut agri-
19 colae dicunt, pede standum est. nam cum in propositione ac refutatione causa consistat, quae nostrae partis sunt, scripta esse possunt: quae etiam responsurum adversarium certum est (est enim aliquando certum), pari cura refelluntur. ad alia unum paratum adferre possumus, ut causam bene noverimus, alterum ibi sumere, ut dicentem adversarium diligenter audi-
20 amus. licet tamen praecogitare plura et animum ad

B(BnBgN),HP] 2 hoc *om.* B *et corr.* P 3 causa *om.* bH 6 patiatur P 7 et *om.* BP sculptas sed Bg[1] sculptas et bH *addentes insuper* ut, *quod ad seqq. pertinet* aut BP ut bH (*in textu quoque*), *quod fort. verum, si l. 9* at *in* ita *mutes* 7/8 prima actionis H (actionis *etiam* b) primae actiones BP 9 at P aut B ad bH 12 fuerint NbHP fuerant *rell.* 13 tota bHP nota B 14 intervelli *corr.* P interbelli (b)H intervalli B 15 quod bHP *om.* B si *in* Bg *obliteratum* 19 retinent BHP repentent b (relentant?) 20 in his P *corr.* H 24 *alt.* est *om.* bH

omnis casus componere, idque est tutius stilo, quo facilius et omittitur cogitatio et transfertur. sed sive in respondendo fuerit subito dicendum, sive quae alia ita exegerit ratio, non oppressum se ac deprensum credet orator, cui disciplina et studium et exercitatio dederit vires etiam facilitatis: quem armatum semper 21
ac velut in procinctu stantem non magis umquam in causis oratio quam in rebus cotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se umquam propter hoc oneri subtrahet, modo sit causae discendae tempus: nam cetera semper sciet.

[DE GENERE DICENDI]

X. Superest ut dicam de genere orationis. hic erat 1
propositus a nobis in divisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de arte, de artifice, de opere dicturum. cum sit autem rhetorices atque oratoris opus oratio pluresque eius formae, sicut ostendam, in omnibus iis et ars est et artifex, plurimum tamen invicem differunt: nec solum specie, ut signum signo et tabula tabulae et actio actioni, sed genere ipso, ut Graecis Tuscanicae statuae, ut Asianus eloquens Attico. suos 2
autem haec operum genera, quae dico, ut auctores sic etiam amatores habent, atque ideo nondum est perfectus orator ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non una omnibus forma placuit, partim condicione vel temporum vel locorum, partim iudicio cuiusque atque proposito.

Primi, quorum quidem opera non vetustatis modo 3
gratia visenda sint, clari pictores fuisse dicuntur Po-

B(BnBgN),HP] 2 sed BP et bH 4 ita *om.* bH oppressum B quae pressum bH pressum P 6 quem bP quemque BH 7 umquam BP quamquam bH 16 rhetoris *corr.* P^2 atque BP utique bH *quod si verum* utique oratoris *delendum* 18 his P^1 19/20 tabula tabula et actione actio P 20 actioni T.: actione *omnes mei* set (b)(H) 21 et Asianus P 25 alia H non una BP uno (una non?) H 27 cuique bH 29 viscenda sunt H, P^1?

lygnotus atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia ac velut futurae mox artis primordia maximis, qui post eos extiterunt, auctoribus praeferant, proprio quodam in-
4 tellegendi, ut mea opinio est, ambitu. post Zeuxis atque Parrhasius non multum aetate distantes circa Peloponnesia ambo tempora (nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem invenitur) plurimum arti addiderunt. quorum prior luminum umbrarumque invenisse rationem, secundus examinasse sup-
5 tilius lineas traditur. nam Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius aut augustius ratus atque, ut existimant, Homerum secutus, cui validissima quaeque forma etiam in feminis placet. ille vero ita circumscripsit omnia, ut eum legum latorem vocent, quia deorum atque heroum effigies, quales ab eo sunt traditae, ceteri, tamquam ita necesse sit, secuntur.
6 floruit autem circa Philippum et usque ad successores Alexandri pictura praecipue, sed diversis virtutibus. nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis visionibus, quas φαντασίας vocant, Theon Samius, ingenio et gratia, quam in se ipse maxime iactat, Apelles est praestantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod et ceteris optimis studiis inter praecipuos et pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.
7 Similis in statuis differentia. nam duriora et Tuscanicis proxima Callon atque Hegesias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myron fecit.

---

8 Memor. 3, 10, 1

B(BnBgN),HP] 3 pos B[1] 5 mea BP ex ea bH est BH fert P 12 dedit BP al edidit dedit bH aut B atque bHP 20/21 Melantius BH 25 optimis studiis P al optimis studiis bH optimus etudis B 27 in *om.* Bg[1] statuariis *Christ* 27/28 Tuscanis bH 28 Callo B[1] Hegesias *cf. Plinii N. H. 34, 78 et Luciani rhet. praec. 9*

diligentia ac decor in Polyclito supra ceteros, cui quamquam a plerisque tribuitur palma, tamen, ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. nam ut humanae 8 formae decorem addiderit supra verum, ita non explevisse deorum auctoritatem videtur. quin aetatem quoque graviorem dicitur refugisse nihil ausus ultra levis genas. at quae Polyclito defuerunt, Phidiae atque Alcameni dantur. Phidias tamen dis quam hominibus 9 efficiendis melior artifex creditur, in ebore vero longe citra aemulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis aut Olympium in Elide Iovem fecisset, cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiam receptae religioni videtur: adeo maiestas operis deum aequavit. ad veritatem Lysippum ac Praxitelen accessisse optime adfirmant: nam Demetrius tamquam nimius in ea reprenditur et fuit similitudinis quam pulchritudinis amantior.

In oratione vero si species intueri velis, totidem 10 paene reperias ingeniorum quot corporum formas. sed fuere quaedam genera dicendi condicione temporum horridiora, alioquin magnam iam ingenii vim prae se ferentia. hinc sint Laelii, Africani, Catones etiam Gracchique, quos tu licet Polygnotos vel Callonas appelles. mediam illam formam teneant L. Crassus, Q. Hortensius. 11 tum deinde efflorescat non multum inter se distantium tempore oratorum ingens proventus. hic vim Caesaris, indolem Caeli, suptilitatem Calidi, diligentiam Polionis, dignitatem Messalae, sanctitatem Calvi, gravitatem Bruti, acumen Sulpici, acerbitatem Cassi reperiemus: in his etiam, quos ipsi vidimus, copiam Senecae, vires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Crispi, sonum Trachali, elegantiam Secundi. at M. Tullium non illum habemus Euphranorem 12

B(*i. e.* BnBgNE), HP] 9 effingendis *Duker sed cf.* 2, 14, 5 11 cuius—12 adiecisse *om.* bH 18 reperias B *corr.* P reperies E, P¹? al recipias bH 20 alioqui bH 21 Laelii EP Laeli BH 24 florescat B¹ (*sed* efflorescunt E) 29 his E is BH iis P

circa pluris artium species praestantem, sed in om-
nibus, quae in quoque laudantur, eminentissimum.
quem tamen et suorum homines temporum incessere
audebant ut tumidiorem et Asianum et redundantem
et in repetitionibus nimium et in salibus aliquando
frigidum et in compositione fractum, exultantem ac
13 paene, quod procul absit, viro molliorem: postea vero
quam triumvirali proscriptione consumptus est, pas-
sim, qui oderant, qui invidebant, qui aemulabantur,
adulatores etiam praesentis potentiae non respon-
surum invaserunt. ille tamen, qui ieiunus a quibusdam
et aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male
audire quam nimiis floribus et ingenii affluentia
potuit. falsum utrumque: sit tamen illa mentiendi pro-
14 pior occasio. praecipue vero presserunt eum qui videri
Atticorum imitatores concupiebant. haec manus quasi
quibusdam sacris initiata ut alienigenam et parum
superstitiosum devinctumque illis legibus inseque-
batur, unde nunc quoque aridi et exsuci et exsangues.
15 hi sunt enim, qui suae inbecillitati sanitatis appel-
lationem, quae est maxime contraria, optendant: qui
quia clariorem vim eloquentiae velut solem ferre non
possunt, umbra magni nominis delitescunt. quibus
quia multa et pluribus locis Cicero ipse respondit,
tutior mihi de hoc disserendi brevitas erit.

16 Et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque
Asianos fuit, cum hi pressi et integri, contra inflati
illi et inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis
iudicium maxime ac modus deesset. quod quidam,

B(*i. e.* BnBgNE),HP] 1 pluris b plurium BP plurimum H 6 exultantem *om.* H 9 inviderant bH 12 et] atque P habebatur bH inimicissimis *v. l. in* bH 14 sit bH sed BP *quo servato* probior *Kroll* 15/16 Atticorum videri E concupiebant bH concupierant BP *cf. l. 9* quasi *om.* bH 17 et parum *Edd.* etrum B parum bH et virum P 19 exsucti B (exuti E) exsuti bH exuci P[1] (exocci *corr.* P) 20 ii sunt P 24 respondet b (*tam explicit* E) 29 deesset BP at denique bH

quorum et Santra est, hoc putant accidisse, quod pau-
latim sermone Graeco in proximas Asiae civitates in-
fluente nondum satis periti loquendi facundiam con-
cupierint, ideoque ea, quae proprie signari poterant,
circumitu coeperint enuntiare ac deinde in eo perse-
verarint. mihi autem orationis differentiam fecisse et 17
dicentium et audientium naturae videntur, quod At-
tici limati quidam et emuncti nihil inane aut redun-
dans ferebant, Asiana gens tumidior alioqui atque
iactantior vaniore etiam dicendi gloria inflata est.
tertium mox qui haec dividebant adiecerunt genus 18
Rhodium, quod velut medium esse atque ex utroque
mixtum volunt: neque enim Attice pressi neque Asiane
sunt abundantes, ut aliquid habere videantur gentis,
aliquid auctoris. Aeschines enim, qui hunc exilio dele- 19
gerat locum, intulit eo studia Athenarum, quae, velut
sata quaedam caelo terraque degenerant, saporem
illum Atticum peregrino miscuerunt. lenti ergo quidam
ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus
puris neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis
similes habentur.

Nemo igitur dubitaverit, longe esse optimum genus 20
Atticorum. in quo ut est aliquid inter ipsos commune,
id est iudicium acre tersumque, ita ingeniorum plu-
rimae formae. quapropter mihi falli multum videntur 21
qui solos esse Atticos credunt tenuis et lucidos et
significantis, sed quadam eloquentiae frugalitate con-
tentos ac semper manum intra pallium continentis.
nam quis erit hic Atticus? sit Lysias: hunc enim
amplectuntur amatores istius nominis modum. non
igitur iam usque ad Coccum et Andocidem remittemur.

B(BnBgN).HP] 5 circuitu bHP *Edd.* in eo *om.* bH *fort. recte* 5/6 perseverarent B[1] 12–15 ex utroque habere videatur gentis aliquid aliquid (*alt.* aliquid *om.* H) auctoris *om. mediis* bH 15/16 delegerit bH 26 tenuis] *an* ingenuos? 27 sed] et *corr.* P *prob. Ki.* 30 modum *cf. 12, 9, 14* 31 remittentur P

22 interrogare tamen velim, an Isocrates Attice dixerit: nihil enim tam est Lysiae diversum. negabunt: at eius schola principes oratorum dedit. quaeratur similius aliquid: Hyperides Atticus? certe, at plus indulsit voluptati. transeo plurimos, Lycurgum, Aristogitona et his priores Isaeum, Antiphonta: quos ut sermonis
23 inter se genere similes, differentis dixeris specie. quid ille, cuius modo fecimus mentionem, Aeschines? nonne his latior et audentior et excelsior? quid denique Demosthenes? non cunctos illos tenues et circumspectos vi, sublimitate, impetu, cultu, compositione superavit? non insurgit locis? non figuris gaudet? non tralationi-
24 bus nitet? non oratione ficta dat tacentibus vocem? non illud ius iurandum per caesos in Marathone ac Salamine propugnatores rei publicae satis manifesto docet, praeceptorem eius Platonem fuisse? quem ipsum num Asianum appellabimus plerumque instinctis divino spiritu vatibus comparandum? quid Periclea? similemne credimus Lysiacae gracilitati, quem fulminibus et caelesti fragori comparant comici, dum
25 illi conviciantur? quid est igitur, cur in iis demum, qui tenui venula per calculos fluunt, Atticum saporem putent, ibi demum thymum redolere dicant? quos ego existimo, si quod in iis finibus uberius invenerint solum fertilioremve segetem, negaturos Atticam esse, quod plus quam acceperit seminis reddat, quia hanc
26 eius terrae fidem Menander eludit. ita nunc, si quis ad eas Demosthenis virtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quae defuisse ei sive ipsius natura seu

---

14 Dem. 18, 208 20 Aristoph. Ach. 530 sq. 27 cf. Georgi 35 sq.

B(BnBgN),HP] 2 est *om.* P^1 al negant b(H) 4 at] aut B ad b *om.* HP 6 sermonis] homines *ll.* 9 laetior *Spa.* altior *Osann* 12/13 translationibus bHP 16/17 ipsum *om.* bH 19 credemus b 27 eius BP huius b huius eius H 29 tamen] etiam eam *ci. Ki., non probo* defuisse BP degenere (*sic*) H ei P^2 et B *om.* bHP^1

lege civitatis videntur, adiecerit, ut adfectus concitatius moveat, audiam dicentem 'non fecit hoc Demosthenes'? et si quid numeris exierit aptius (fortasse non possit, sed tamen si quid exierit), non erit Atticum? melius de hoc nomine sentiant credantque, Attice dicere esse optime dicere.

Atque in hac tamen opinione perseverantis Graecos 27
magis tulerim. Latina mihi facundia, ut inventione,
dispositione, consilio, ceteris huius generis artibus
similis Graecae ac prosus discipula eius videtur, ita
circa rationem eloquendi vix habere imitationis lo-
cum. namque est ipsis statim sonis durior, quando et
iucundissimas ex Graecis litteras non habemus, vo-
calem alteram, alteram consonantem, quibus nullae
apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quo-
tiens illorum nominibus utimur. quod cum contingit, 28
nescio quo modo velut hilarior protinus renidet oratio,
ut in 'zephyris' et 'zopyris': quae si nostris litteris
scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, sed
velut in locum earum succedunt tristes et horridae,
quibus Graecia caret. nam et illa, quae est sexta 29
nostrarum, paene non humana voce vel omnino non
voce potius inter discrimina dentium efflanda est:
quae, etiam cum vocalem proxima accipit, quassa
quodam modo, utique quotiens aliquam consonantium
frangit, ut in hoc ipso 'frangit', multo fit horridior.
Aeolicae quoque litterae, qua 'servum cervumque'
dicimus, etiam si forma a nobis repudiata est, vis
tamen nos ipsa persequitur. duras et illa syllabas facit, 30

B(BnBgN),HP] 2 audeat bH 3 exierit numeris b(H)P^2 14 *intellege v et ζ* 16 contigit bH 17 velut *om.* bH *ras. om.* P 18 zephiris B epiris b ephiris H zopyris BnN zophiris Bg zophiis P^1 zephiris bH quae BP^1 que bH que quae P^2 19/20 sed velut B sonum sed velut P sonum et velut b(H) 20 succedere H 21 et *om.* B^1P^2 23 afflanda bH 25 consonantem bH 26 ut—frangit *om.* bH 28/29 vis tamen non sonus ipse (ipsae H) prosequitur bH 29 nos *ex* non *corr.* P

quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocalis est utilis, alias supervacua: 'equos' hac et 'aequum' scribimus, cum etiam ipsae hae vocales duae efficiant sonum, qualis aput Graecos nullus est ideoque scribi
31 illorum litteris non potest. quid quod pleraque nos illa quasi mugiente littera cludimus m, qua nullum Graece verbum cadit? at illi ny iucundam et in fine praecipue quasi tinnientem illius loco ponunt, quae est apud
32 nos rarissima in clausulis. quid quod syllabae nostrae in b litteram et d innituntur adeo aspere, ut plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum mollire temptaverint non solum 'aversa' pro 'abversis' dicendo, sed et in praepositione b litterae absonam
33 et ipsam s subiciendo? sed accentus quoque cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaves habemus, quia ultima syllaba nec acuta umquam excitatur nec flexa circumducitur, sed in gravem vel duas gravis cadit semper. itaque tanto est sermo Graecus Latino iocundior, ut nostri poetae, quotiens dulce carmen esse voluerunt, illorum id nominibus
34 exornent. his illa potentiora, quod res plurimae carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre aut circumire: etiam in iis, quae denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissime revolvit: at illis non verborum modo, sed linguarum etiam inter se differentium copia est.

35 Quare qui a Latinis exiget illam gratiam sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem et parem copiam. quod si negatum est, sententias aptabimus iis vocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus

---

B(BnBgN),HP] 2 utilis *corr.* P utilitas BH ut equos *Edd.* aequum *Butt.* aecum B(H) aequae cur (qu *ras.*) P 5 quod quod B[1] quicquid H 6 m P in BH 9 quidquid BH 12 abversis P adversis BH 14 s P[2] f BHP[1] 20 voluerint H 21 quod res P quos res B quod non res b quod nres H *fuitne* quod nre res = quod nostrae res? *cf.* B 27 exigit P 30 his P

certe verbis miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsa
confusione: nam quo minus adiuvat sermo, rerum in- 36
ventione pugnandum est. sensus sublimes variique
eruantur: permovendi omnes adfectus erunt, oratio
tralationum nitore inluminanda. non possumus esse
tam graciles, simus fortiores: subtilitate vincimur,
valeamus pondere: proprietas penes illos est certior,
copia vincamus. ingenia Graecorum etiam minora suos 37
portus habent, nos plerumque maioribus velis move-
mur: validior spiritus nostros sinus tendat, non tamen
alto semper feremur: nam et litora interim sequenda
sunt. illi facilis per quaelibet vada accessus, ego ali-
quid, non multo tamen, altius, in quo mea cumba
non sidat, inveniam. neque enim, si tenuiora haec ac 38
pressiora Graeci melius in eoque vincimur solo et
ideo in comoediis non contendimus, prosus tamen
omittenda pars haec orationis, sed exigenda ut optime
possumus: possumus autem rerum et modo et iudicio
esse similes, verborum gratia, quam in ipsis non habe-
mus, extrinsecus condienda est. an non in privatis et 39
acutus et in **distinctus et non super modum elatus
M. Tullius? non in M. Calidio insignis haec virtus?
non Scipio, Laelius, Cato in loquendo velut Attici Ro-
manorum fuerunt? cui porro non satis est, quo nihil
esse melius potest?

Adhuc quidam nullam esse naturalem putant elo- 40
quentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima,
quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur,
contento promere animi voluntatem nihilque arces-

B(BnBgN),HP] 2 adiuvat BP adiutoriā H 5 transl. bHP 6 vincamur bH 7 valemus B^1 9/10 moveamur P 11 feramur b 12 illis P *Edd., sed ei, qui est* ego, ille *opponi videtur* 20 an bH,P^1? at B *corr.* P 21 et indistinctus B et non asper et non indistinctus P *om.* bH et non indistinctus *Edd. possis* et in ⟨dicendo⟩ distinctus 23 eloquendo *Edd.* 24 fuerint B^1 cui non p. non b cuin p. non H quod bH 26 naturalem *non delendum cf. 10, 1, 43* 28 loquimur P

siti et elaborati requirente: quidquid huc sit adiectum,
id esse adfectationis et ambitiosae in loquendo iactan-
tiae, remotum a veritate fictumque ipsorum gratia
verborum, quibus solum natura sit officium attri-
41 butum, servire sensibus: sicut athletarum corpora,
etiam si validiora fiant exercitatione et lege quadam
ciborum, non tamen esse naturalia atque ab illa specie,
quae sit concessa hominibus, abhorrere. quid enim,
inquiunt, attinet circumitu res ostendere et tralationi-
bus, id est aut pluribus aut alienis verbis, cum sua
42 cuique sint adsignata nomina? denique antiquissimum
quemque maxime secundum naturam dixisse conten-
dunt: mox poetis similiores extitisse, etiam si parcius,
simili tamen ratione falsa et inpropria virtutem du-
centis. qua in disputatione nonnihil veri est, ideoque
non tam procul, quam fit a quibusdam, recedendum
43 a propriis atque communibus. si quis tamen, ut in
loco dixi compositionis, ad necessaria, quibus nihil
minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calum-
nia reprendendus. nam mihi aliam quandam videtur
habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis
oratio: cui si res modo indicare satis esset, nihil ultra
verborum proprietatem elaboraret: sed cum debeat
delectare, movere, in plurimas animum audientis spe-
cies inpellere, utetur his quoque adiutoriis, quae sunt
44 ab eadem nobis concessa natura: nam et lacertos exer-
citatione constringere et augere vires et colorem tra-
here naturale est. ideoque in omnibus gentibus alius
alio facundior habetur et eloquendo dulcis magis
(quod si non eveniret, omnes pares essent), et idem

B(BnBgN), HP(GHMPV)] 3 4 gratia verborum *om.* B[1] 9 circuitu bHP transl. bHP 13 mox B *corr.* P nos bH 14 virtute BHP virtutes *Edd.* (*quod male sonat*) 14 15 dicentes P 18 ad bHP (s)i ad te B 19 erit BP enim bH 22 ultra BP citra bH 24 movere: *hoc a verbo incipit* G *explicit* B 27 auge iuires G 29 eloquendo *Edd.* loquendo G(H)MPV et in eloq. *Butt.* 30 *parenthesin indicavi*

homines aliter de re alia locuntur et servant personarum discrimina. ita, quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturam eloquentiae dicit. qua- 45
propter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil esse temporibus atque auribus, nitidius aliquid atque affectius postulantibus. itaque non solum ad priores Catone Gracchisque, sed ne ad hos quidem ipsos oratorem alligandum puto. atque id fecisse M. Tullium video, ut cum summum utilitati, tum partem quandam delectationi daret, cum et suam se rem agere diceret, ageret autem maxime litigatoris: nam hoc ipso proderat, quod placebat. ad cuius volup- 46
tates nihil equidem, quod addi possit, invenio, nisi ut sensus nos quidem dicamus pluris: nempe enim fieri potest salva tractatione causae et dicendi auctoritate, si non crebra haec lumina et continua fuerint et invicem offecerint. sed me hactenus cedentem nemo 47
insequatur ultra: do tempori, ne hirta toga sit, non ut serica, ne intosum caput, non ⟨ut⟩ in gradus atque anulos comptum, cum eo quod, si non ad luxuriam ac libidinem referas, eadem speciosiora quoque sint quae honestiora. ceterum hoc, quod volgo sententias 48
vocamus, quod veteribus praecipueque Graecis in usu non fuit (apud Ciceronem enim invenio), dum rem contineant et copia non redundent et ad victoriam spectent, quis utile neget? feriunt animum et uno ictu frequenter inpellunt et ipsa brevitate magis haerent et delectatione persuadent.

GHMPV] 1 alia locuntur *Ha.* allocuntur GHP(V) el- (M) servant *Gryph.* salvant GHMPV 2 discrimen MPV 5 esse MPV est GH etiam *Camp.* 6 affectibus GH(V) 7 Catone *Ob.* Catonē P Catime GH Catonime V(M) 8 ipsos *om.* P 9 summum] omnium GHMPV plurimum *Christ* omnia *Kroll* 10 suam G ipsam HMPV 12 placebat P placet GHMV 14 nos MPV non GH nempe *Becher* neque GHMPV 18 hirta *Bu.* hira GH crassa *ras.* P nigra (*om.* ne) MV 19 ne] nec *ut vid.* H ne i V ut *add. Ha.* 20 comptum GH totum comptum P certum V(M) 25 non P dum GHMV 28 delectatione *Pottier* deiectione GHMPV

49 At sunt qui haec excitatiora lumina, etiam si dicere permittant, a componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus: nam plurimi eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi putaverunt, ideoque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque mox litteris reliquisse, ut Periclem, ut Demaden: rursus alios ad componendum optimos
50 actionibus idoneos non fuisse, ut Isocraten: praeterea in agendo plus impetum ⟨valere⟩, plerumque et petitas vel paulo licentius voluptates, commovendos enim esse ducendosque animos imperitorum: at quod libris dedicatum in exemplum edatur, et tersum ac limatum et ad legem ac regulam compositum esse oportere, quia veniat in manus doctorum et iudices
51 artis habeat artifices. quin illi subtiles, ut sibimet ac multis persuaserunt, magistri *παράδειγμα* dicendo, *ἐνθύμημα* scribendo esse aptius tradiderunt. mihi unum atque idem videtur bene dicere ac bene scribere, neque aliud esse oratio scripta quam monumentum actionis habitae. itaque non illas modo, ut opinor, debet habere virtutes,*** ⟨virtutes⟩ dico, non vitia. nam inperitis placere aliquando quae vitiosa sint
52 scio: quo different igitur? quod si mihi des consilium iudicum sapientium, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modo, sed etiam eius, qui est strictior multo, Demosthenis. neque enim adfectus omnino movendi erunt nec aures delectatione mulcendae, cum etiam prohoemia supervacua esse apud

---

GHMPV] 1 at *Camp.* ac GHMPV 4 nam plurimi *Ha.* ā plurimis G ā pluribus H(M)(V) quod plures *ras.* P 10 *suppl. Ha.* 12 ducendosque *Bu.* docendosque *ll.* 12/13 ad (at P) quos (quis HV quod *corr.* P) libris dedicatorum (dedicatur et *corr.* P)—edantur (editur P) GHPV(M) *corr. Ha.* 13 et *om.* P 15 veniant GH 16/17 sibimet ac multis *Ge. praeeunte Bu.* similes ac multos GHMPV 18 aptius *Daniel* altius *ll.* 21 non illas modo GHMV nullas non P^1? 22 virtutes *suppl. Butt., plura desunt* 23 sunt MPV 27 strictior P fictior GHMV

talis Aristoteles existimet, non enim trahentur his illi sapientes: proprie et significanter rem indicare, probationes colligere satis est. cum vero iudex detur aut 53
populus aut ex populo laturique sententiam indocti saepius atque interim rustici, omnia, quae ad optinendum quod intendimus prodesse credemus, adhibenda sunt, eaque etiam cum dicimus promenda et cum scribimus ostendenda sunt, si modo ideo scribimus, ut doceamus, quo modo dici oporteat. an Demosthenes 54
male sic egisset, ut scripsit, aut Cicero? aut eos praestantissimos oratores alia re quam scriptis cognoscimus? melius egerunt igitur an peius? nam si peius, sic potius oportuit dici, ut scripserunt, si melius, sic potius oportuit scribi, ut dixerunt. quid ergo? semper 55
sic aget orator, ut scribet? si licebit, semper. set erunt, quae impediant brevitate, tempora a iudice data: multum ex eo, quod potuit dici, recidetur, editio habebit omnia. quaedam secundum naturam iudicantium dicta sunt: non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse, non temporis. nam id quoque plu- 56
rimum refert, quo modo audire iudex velit, atque 'eius vultus saepe ipse rector est dicentis', ut Cicero praecipit. ideoque instandum his, quae placere intellexeris, resiliendum ab his, quae non recipientur. sermo ipse, qui facillime iudicem doceat, aptandus. nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutentur. prudenter enim, qui, cum interrogasset rusticum 57
testem, an Amphionem ⟨nosset⟩, negante eo detraxit

1 rhet. 3, 13 22 e libr. rhet. frg. 6 H.

GHMPV] 4 ⟨sint⟩ sententiam *Ha.* 7 etiam HMPV et G 10 Ciceronem MPV 11 re *om.* HMPV 15/16 sed erunt quae *Ki.* steterunt quae G quae HMV quod si *ras.* P 16 ac GH ā V 17 quod oportuit *falso Christ* recidetur P reciderunt GHMV 18 quae tamen *Ha., sed diatribae stilus est* (quae autem *ras.* P^{2}) 22 rector *Ob.* rectos GH rectus MPV 23 iis PV *Edd.* 24 iis PV *Edd.* 25 facile HMPV optandum HMV captandus *Kroll* 27 qui] quidam *Ha.* 28 an *corr.* P ad *rell.* nosset *add. Tarvis. om.* GHMP^{1}V neganteo GP^{1} negantet HMV

aspirationem breviavitque secundam eius nominis syl-
labam, et ille eum sic optime norat. huius modi casus
efficient, ut aliquando dicatur aliter quam scribitur,
cum dicere, quo modo scribendum est, non licet.
58 Altera est divisio, quae in tris partis et ipsa dis-
cedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera
inter se videntur. namque unum subtile, quod *ἰσχνόν*
vocant, alterum grande atque robustum, quod *ἁδρόν*
dicunt, constituunt, tertium alii medium ex duobus,
alii floridum (namque id *ἀνθηρόν* appellant) addi-
59 derunt. quorum tamen ea fere ratio est, ut primum
docendi, secundum movendi, tertium illud, utrocum-
que est nomine, delectandi sive, ut alii dicunt, con-
ciliandi praestare videatur officium, in docendo autem
acumen, in conciliando lenitas, in movendo vis exigi
videatur. itaque illo subtili praecipue ratio narrandi
probandique consistet, estque id etiam detractis ceteris
60 virtutibus suo genere plenum. medius hic modus et
translationibus crebrior et figuris erit iocundior, egres-
sionibus amoenus, compositione aptus, sententiis dul-
cis, lenior tamen ut amnis et lucidus quidem set viren-
61 tibus utrimque silvis inumbratus. at ille, qui saxa
devolvat et 'pontem indignetur' et ripas sibi faciat,
multus et torrens iudicem vel nitentem contra feret
cogetque ire, qua rapiet. hic orator et defunctos ex-

---

23 Aen. 8, 728

GHMPV] 3 efficiunt HMP 5, 6 discedit *Edd.* descendit GHMPV 6 recta G 9 medium (namque est medium ex duobus) *Ki.* 10 *ἀνθηρόν* P anaepoenim GH(M)(V) 12 amovendi GH(M) admonendi (V) 12 13 est ultro (utro V) cumque GHMV 13 ut *om.* HMPV 15 vis (vi G) exigi *om.* HPV (*solum* vis *om.* M) 16 videtur *corr.* G 17 probandi *om.* GHMV *pro alio in ras. inseruit* P[2] estque *Mei.* sedque GHMV sed quod (*om.* id) P 21 *iunge* lenior amnis ut amnis P namnis GH namvis V(M) et *om.* P sed V est GHM, *mg.* V et P 22 silvis inumbratus P sipis imumbratus G sibi sim (sin V sui M) umbratus HMV 25 cogitque GH rapit PV

citabit ut Appium Caecum, apud hunc et patria ipsa exclamabit, aliquandoque ** Ciceronem [in oratione contra Catilinam] in senatu alloquetur. hic et ampli- 62
ficationibus extollet orationem et in superlationem quoque erigetur: 'quae Charybdis tam vorax?' et 'Oceanus medius fidius ipse': nota sunt enim etiam studiosis haec lumina. hic deos ipsos in congressum prope suum sermonemque deducet: 'vos enim Albani tumuli atque luci, vos, inquam, Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales.' hic iram, hic misericordiam inspirabit: hoc dicente iudex ⟨deos⟩ appellabit et flebit et per omnis affectus tractus huc atque illuc sequetur nec doceri desiderabit.
quare si ex tribus his generibus necessario sit eligen- 63
dum unum, quis dubitet hoc praeferre omnibus, et validissimum alioqui et magnis quibusque causis ac-
commodatissimum? nam et Homerus brevem quidem 64
cum iocunditate et propriam (id enim est 'non deerrare verbis') et carentem supervacuis eloquentiam Menelao dedit, quae sunt virtutes generis illius primi, et ex ore Nestoris dixit 'dulciorem melle profluere sermonem', qua certe delectatione nihil fingi maius potest: sed summam expressurus [est] in Ulixe facundiam et magnitudinem illi vocis et vim orationis

1 Cic. p. Cael. 14, 33 2 Catil. 1, 11, 27 5 Cic. Phil. 2, 27, 67 8 Mil. 31, 85 17 Hom. Il. 3, 214 sqq. 21 ibid. 1. 249 23 ibid. 3, 221 sqq.

GHMPV] 2 aliquandoque ⟨dicentem ipsum ut⟩ *desidero, similiter Ki.* 2/3 *del. Spa.* 3 alloquantur H adloquatur V (M) 5 eriget MPV 6 enim iam P 12 iudex deos *Madvig* iudet GH uidit MPV appellavit et flevit *ll. sicut antea* excitavit (*l. 1*) *etc. quae non adnoto* 13 tractatus (-tur MPV) *ll. corr. Madvig* 15 qui GHMV hunc MPV 16 aliqui GHM(V) ex magnis G^1 ex maximis *corr.* G, H 18 derrare GH errare MV 23 expressurus *Seyffert* regressurus est G regressus est HMV *de* P^1 *non constat.* in Ulyxe *ras.* P^4 in utile G(H)MV 24 vocis et vim orationis *Seyffert* uicisset cum orationi GHMV iunxit cum orationem P^1

nivibus [et] copia verborum atque impetu parem 65 tribuit. 'cum hoc' igitur 'nemo mortalium contendet, hunc ut deum homines intuebuntur.' hanc vim et celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes conparat, haec est vere dicendi facultas.

66 Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. nam ut inter gracile validumque tertium aliquid constitutum est, ita horum inter se valla sunt atque inter haec ipsa mixtum quiddam ex duobus 67 medium est, quoniam et subtili plenius aliquid atque subtilius et vehementi remissius atque vehementius invenitur, ut illud lene aut ascendet ad fortiora aut ad tenuiora summittitur. ac sic prope innumerabiles species reperiuntur, quae utique aliquo momento inter se differant: sicut quattuor ventos generaliter ⟨a⟩ totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum interim plurimi medii et eorum varia nomina et quidam etiam regionum ac fluminum proprii depreken- 68 duntur. eademque musicis ratio est, qui cum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate complent spatia illa nervorum, atque his, quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant.

69 Plures igitur etiam eloquentiae facies, sed stultissimum quaerere, ad quam se recturus sit orator, cum omnis species, quae modo recta est, habeat usum, atque id ipsum † non sit oratoris, quod vulgo genus

---

2 Hom. Od. 8, 173 4 frg. 6 p. 458 M. 5 Ach. 531

GHMPV] 1 nivibus hibernis *Leid.* similibus et G similibus et HMV, similem et *supra addito* nivibus hibernis *corr.* P 8 intervalla P *Edd.* 9 quoddam MV 10 quoniam *Ki.* quorum nam GHV quorum M eorum nam *ras.* P[4] 11 ut vehementi GHM,P[1]?,V 12 adscendit PV *Edd.* 12 13 aut tenuiora GHM 15 a *add. Ba.* 17 18 et eorum varia etiam (esset M) regum (regium H) HMV *corruptius etiam* P 21 his atque huc GH iis P his MV 22 interposuerant G 25 recturus se *corr.* P (se r. P[1]) se *om.* MV 27 atque ad ipsum G[1] *puto* quod non sit oratoris, vulgo 'genus dicendi' vocent

dicendi vocant. utetur enim, ut res exiget, omnibus,
nec pro causa modo, sed pro partibus causae. nam 70
non ut eodem modo pro reo capitis et in certamine
hereditatis et de interdictis ac sponsionibus et de certa
credita dicat: sententiarum quoque in senatu et con-
tionum et privatorum consiliorum servabit discrimina,
multa ex differentia personarum, locorum temporum-
que mutabit: ita in eadem oratione ⟨aliter concitabit,⟩
aliter conciliabit, non ex isdem haustibus iram et
misericordiam petet, alias ad docendum, alias ad
movendum adhibebit artis. non unus color prohoemii, 71
narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis
servabitur. dicet idem graviter, severe, acriter, vehe-
menter, concitate, copiose, amare, idem comiter, re-
misse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breviter, ur-
bane, non ubique similis, sed ubique par sibi. sic fiet 72
cum id, propter quod maxime repertus est usus ora-
tionis, ut dicat utiliter et ad efficiendum quod intendit
potenter, tum laudem quoque, nec doctorum modo,
sed etiam vulgi consequatur.

Falluntur enim plurimum, qui vitiosum et corruptum 73
dicendi genus, quod aut verborum licentia exultat aut
puerilibus sententiolis lascivit aut inmodico tumore
turgescit aut inanibus locis bacchatur aut casuris, si
leviter excutiantur, flosculis nitet aut praecipitia pro
sublimibus habet aut specie libertatis insanit, magis
existimant populare atque plausibile. quod quidem 74
placere multis nec infitior nec miror: est enim iocundi
oris ac favorabilis qualiscumque eloquentia et ducit
animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde
illi per fora atque aggerem circuli. quo minus mirum

GHMPV] 3 ut non P *Edd.* ut *om.* M 4 de intertis G(V) de internis HP¹(M) 5 dicat] dicet GHMPV quoque *om.* PV 8 *suppl. Ha.* 9 ex isdem partibus MPV 11 prohoemi GH 14 idem *om.* HMPV (*habet* G*!*) 15 dulciter *del. Christ* 24 braccatur GH 27 existimet MHV (-mat G) 28/29 iocundiores G iocundioris (H)P(V) iucunda auri *Ge.* (auribus *Ha.*)

est, quod nulli non agentium parata vulgi corona est.
75 ubi vero quid exquisitius dictum accidit auribus im-
peritorum, qualecumque id est, quod modo se ipsi
posse desperent, habet admirationem, neque imme-
rito: nam ne illud quidem facile est. sed evanescunt
haec atque emoriuntur comparatione meliorum, ut
lana tincta fuco citra purpuras placet: 'at si contuleris
†etiam lacernae, conspectu melioris obruatur', ut Ovi-
76 dius ait. si vero iudicium his corruptis acrius adhibeas
ut fucinis sulphura, iam illum, quo fefellerant, exuant
mentitum colorem et quadam vix enarrabili foeditate
pallescant. lucent igitur haec citra solem et ut quae-
dam exigua animalia igniculi videntur in tenebris.
denique mala multi probant, nemo improbat bona.
77 Neque vero omnia ista, de quibus locuti sumus,
orator optime tantum, sed etiam facillime faciet.
neque enim vim summam dicendi et os admiratione
dignum infelix usque ad ultimum sollicitudo perse-
quitur nec oratorem macerat et coquit aegre verba
vertentem et perpendendis coagmentandisque eis in-
78 tabescentem. nitidus ille et sublimis et locuples cir-
cumfluentibus undique eloquentiae copiis imperat:
desinit enim in adversa niti qui pervenit in summum.
scandenti circa ima labor est, ceterum quantum pro-
79 cesseris, mollior clivos ac laetius solum. et si haec

---

7 frg. 16 R. 9 Ehw.

GHMPV] 2 dictum] est dictum G[1] *fort. recte mutato* quid *in* quod 3 id est P idem GH id MV 4 5 merito GH 6 emoriuntur *Gryph.* moriuntur GPMV morantur H 8 etiam GHMPV Tyriae eam *Aldrouand et Heinsius* 10 fucinis *Butt.* fucinus GH(M)(V) bucinum P illud, quo (quod MV) fefellerat, exuat *ll. corr. Butt.* 12 luceant G[1] luceat HM(P)(V) et *om. Edd.* (M?) 17 et os *Ha.* eos GHMV esset *ras.* P 19 nec *del Haupt,* quae *Ha., defendit Bonnet* et] nec V ac *cum ras.* P 23 in *ante* adversa *om.* GH 24 scandenti P euadenti G suadenti HMV (*i. e.* evadenti) 25 clivos G clives H dives MPV ac] et P

quoque iam lenius supina perseverantibus studiis evaseris, inde fructus inlaborati offerunt sese et omnia sponte proveniunt, quae tamen cotidie nisi decerpantur, arescunt. sed et copia habeat modum, sine quo nihil nec laudabile nec salutare est, et nitor ille cultum virilem et inventio iudicium. sic erunt magna, non 80 nimia, sublimia, non abrupta, fortia, non temeraria, severa, non tristia, gravia, non tarda, laeta, non luxuriosa, iocunda, non dissoluta, grandia, non tumida. similis in ceteris ratio est ac tutissima fere per medium via, quia utriusque ultimum vitium est.

[CONCLUSIO]

XI. His dicendi virtutibus usus orator in iudiciis, 1 consiliis, contionibus, senatu, in omni denique officio boni civis finem quoque dignum et optimo viro et opere sanctissimo faciet, non quia prodesse umquam satis sit et illa mente atque illa facultate praedito non optandum operis pulcherrimi quam longissimum tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid peius quam fecerit faciat. neque enim scientia modo 2 constat orator, quae augetur annis, sed voce, latere, firmitate: quibus fractis aut inminutis aetate seu valetudine cavendum est, ne quid in oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quae dicet parum audiri sentiat, ne se quaerat priorem. vidi ego longe 3 omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem Domitium Afrum valde senem cotidie aliquid ex ea, quam meruerat auctoritate perdentem, cum

GHMPV] 1 lenium G[1] 2 sese P saepe G sepe HMV 4 habeat *Heindorf* habet *ll.* 9 grandia *Goth. et Voss.*[2] fortia GHMPV 10 est ac *om.* P ac *om.* MV 11 viae V 18 optandum G quia (quod M) eandem HMV conveniat P 20 faciet GH 23 est HMPV *solum punctum in* G 24 ne[1] *Ald.* non *ll.* intersistat P interstat GHMV 25 nec GHV 28 quod GH

agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, alii, quod indignum videatur, riderent, alii erubescerent: quae occasio [illo] fuit dicendi, malle
4 eum deficere quam desinere. neque erant illa qualiacumque mala, sed minora. quare antequam in has aetatis veniat insidias, receptui canet et in portum integra nave perveniet. neque enim minores eum, cum id fecerit, studiorum fructus prosequentur. aut ille monumenta rerum posteris aut, ut L. Crassus [aut] in libris Ciceronis destinat, iura quaerentibus reddet aut eloquentiae componet artem aut pulcherrimis vitae
5 praeceptis dignum os dabit. frequentabunt vero eius domum optimi iuvenes more veterum et vere dicendi viam velut ex oraculo petent. hos ille formabit quasi eloquentiae parens, et ut vetus gubernator litora et portus et quae tempestatium signa, quid secundis flatibus, quid adversis ratio poscat, docebit, non humanitatis solum communi ductus officio, sed amore quodam operis: nemo enim minui velit id, in quo
6 maximus fuit. quid porro est honestius quam docere quod optime scias? sic ad se Caelium deductum a patre Cicero profitetur, sic Pansam, Hirtium, Dolabellam in morem praeceptoris exercuit cotidie dicens
7 audiensque. ac nescio an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, cum iam secretus et consecratus, liber

---

10 de orat. 1, 42, 190 22 p. Cael. 4, 10

GHMPV] 3 illo *del. Ob. cf. l. 1* illi MPV de illo *Ha. fort.* illico 6 et in portum P in portu (portui H) et GHMV 8 persequentur HPV 9 in P aut in GHM ait in V 10 libros MV librosis G (*prius* s *add.*) libras H libro *malim* destinatur aquerentibus GHMV destinabat /// quaerentibus P[1] *corr. Ob.* (*qui* destinabat *maluit*) 12 os PV hos GHM 13 veram *ras.* P 14 quasi MP quae GHV *unde conieci* formabit ⟨inflammabit⟩que eloquentiae parens 17 ratio G raī H ratis PV ratum M 23 in *om.* GHV more V 24 tunc beatissimum P turbatissimum GH(M)(V)

invidia, procul contentionibus famam in tuto conlocarit et sentiet vivos eam, quae post fata praestari magis solet, venerationem et quid apud posteros futurus sit videbit. 4

Conscius sum mihi, quantum mediocritate valui, 8
quaeque antea scierim quaeque operis huiusce gratia potuerim inquirere, candide me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. atque id viro bono satis est, docuisse quod 9
scierit. vereor tamen, ne aut magna nimium videar 9
exigere, qui eundem virum bonum esse et dicendi peritum velim, aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis morum quoque praecepta et scientiam iuris civilis praeter ea, quae de eloquentia tradebantur, adiecerim, quique haec operi nostro necessaria esse crediderint, velut moram rei perhorrescant et desperent ante experimentum. qui primum renuntient sibi, 10
quanta sit humani ingeni vis, quam potens efficiendi quae velit, cum maria transire, siderum cursus numerosque cognoscere, mundum ipsum paene dimetiri minores, sed difficiliores artes potuerint. tum cogitent, quantam rem petant quamque nullus sit hoc proposito praemio labor recusandus. quod si mente conceperint, 11
huic quoque persuasioni facilius accedent, ut ipsum iter neque inpervium neque saltem durum putent. nam id, quod prius quodque maius est, ut boni viri simus, voluntate maxime constat: quam qui vera fide induerit, facile easdem, quae virtutem docent, artis accipiet. neque enim aut tam perplexa aut tam nume- 12

GHMPV] 1 procul a cont MPV 2 sentiet *Jensonius* sententia et GH sentiat P sentiat et V(M) fata PV facta GHM 3 et venerationem GHMV 16 moram *Butt.* morum GH pondus MPV 17 qui] tu qui GH tum qui MV *ras. ante* qui P 24 persuasioni *Stroux coll. 1, 12, 18. 8, 2, 21* parti *ll.* 26 prius P pius G peius HMV 26/27 viri simul (simul viri V) voluntatem maxime constant GHMV 28 induerint G[1] eas idem *Butt.*

rosa sunt quae praemuniuntur, ut non paucorum ad-
modum annorum intentione discantur. longam eam
facit operam, quod repugnamus: brevis est institutio
vitae honestae beataeque, si cedas ⟨naturae⟩, natura
enim nos ad mentem optimam genuit, adeoque discere
meliora volentibus promptum est, ut vere intuenti
13 mirum sit illud magis, malos esse tam multos. nam
ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusus nobis
spiritus volucribus convenit, ita certe facilius esse
oportebat secundum naturam quam contra eam vivere.
cetera vero, etiam si aetatem nostram non spatio
senectutis, sed tempore adulescentiae metiamur, ab-
unde multos ad discendum annos habent: omnia enim
14 breviora reddet ordo et ratio et modus. sed culpa est
in praeceptoribus prima, qui libenter detinent quos
occupaverunt, partim cupiditate diutius exigendi mer-
cedulas, partim ambitione, quo difficilius ⟨videatur
esse⟩ quod pollicentur, partim etiam inscientia tra-
dendi vel neglegentia. proxima in nobis, qui morari
in eo, quod novimus, quam discere quae nondum sci-
15 mus melius putamus. nam ut de nostris potissimum
studiis dicam, quid attinet tam multis annis, quam
in more est plurimorum, ut de his, a quibus magna
in hoc pars aetatis absumitur, taceam, declamitare in
scola et tantum laboris in rebus falsis consumere,

GHMPV] 1 praemuniuntur] praemuntur GH praemunt P (pre-) VM praecipiuntur *Butt.* 2 eam] in eam G meam HMV enim P 4 cedas *Par. quidam* credas GHMPV naturae *add. Christ* 6 intuendi GH 8 aqua *in* G *extinctum* atque H circumfusum GHMV 12 tempore *corr.* P corpore GHMV 14 modus P mundos GHMV 15 quos *Ed. Basil.* quod *in* G *erasum fertur, om.* HMV *totus locus interpol. in* P 16 exigenti GH 17 ambitio GHP^1 (*corr.* P^2), MV quo MPV quod GH 17/18 *post* difficilius *in* G *litura 13 fere litt., in qua* . . . . dea . . . *agnoscere mihi videbar*, videatur esse *suppl. Ha., nulla in rell. lac., sed* sit *s. l. suppl.* P^2 18/19 insipientiam (-tia MPV) tradendi HMP^1?V 20 quam *om.* GHMV *s. l. add.* P^2 23 iis PV

cum satis sit modico tempore imaginem veri discri-
minis et dicendi leges comperisse? quod non eo dico, 16
quia sit umquam omittenda dicendi exercitatio, sed
quia non in una sit eius specie consenescendum. ***
cognoscere et praecepta vivendi perdiscere et in foro
nos experiri potuimus, dum scolastici sumus. discendi
ratio talis, ut non multos ⟨poscat⟩ annos. quaelibet
enim ex his artibus, quarum habui mentionem, in
paucos libros contrahi solet, adeo non est infinito
spatio ad traditionem opus. reliqua est ⟨consuetudo⟩,
quae vires cito facit, cum fecit, tuetur. rerum cognitio 17
cotidie crescit, et tamen quam multorum ad eam libro-
rum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla
ab historicis aut dicendi ab oratoribus petuntur, philo-
sophorum quoque consultorumque opiniones, si utilia
velimus legere, non, quod ⟨ne fieri⟩ quidem potest,
omnia. sed breve nobis tempus nos fecimus: quan- 18
tulum enim studiis partimur? alias horas vanus salu-
tandi labor, alias datum fabulis otium, alias specta-
cula, alias convivia trahunt. adice tot genera ludendi
et insanam corporis curam, peregrinationes, rura, cal-
culorum anxiam sollicitudinem, invitamenta libidinum

GHMPV] 2 eo *om.* HMPV 3 qua sit GH omittendam discendi GH (*fort. igitur* discenti *cf. p. 422, 6*) 4 *post* consenescendum *litura 8 fere litt. in* G *unde* res varias *suppl. Ha. quod non sufficit, desideres* disputandi artem exercere et (*sic iam Ammon*) naturam rerum *cf. 12, 2, 10 sq.* 7 *ante* annos *ras. 5 fere litt.* G poscat *s. l. post* annos *add.* P^{2} 8 enim plus ex his (iis P) HPV partibus GHMV 10 ad traditionem *Ha.* ac traditione GHPV ac condictione M consuetudo *addidi,* exercitatio *Ha. in* G *ras. 10—11 litt.* 11 cum feci tuetur G confetitur H confecitur V cum fecerit M consuet P consuetudo P^{2} 12 quam *om.* MP 14 historiis GHMPV 15 si utilia *Christ* sicuti alia GHMPV 16 non] ne MPV ne fieri *add. Ha. ras. lac. 7 fere litt.* G *solus* 17 fecimus GHMPV facimus *Camp.* 20 adiice tot *corr.* P adicet ut G adiciet ut H(V) adient et M 21/22 peregrines *et* ansia G traiam (aîa V) peregrines (peregrinatio MP peregrinationes V) *et* ansia (anxiae (M)P(V)) HMPV *corr. Ha.* 22 sollicitudine (-done G^{1} -dines MPV) multae eam (causa PV(M)) libid. *ll. corr. Ha.*

et vinum et flaccidis omni genere voluptatum animis ne ea quidem tempora idonea, quae supersunt.
19 quae si omnia studiis inpenderentur, iam nobis longa aetas et abunde satis ad discendum spatii videretur vel diurna tantum computantibus tempora, ut nihil noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adiuvarent. nunc computamus annos, non quibus
20 studuimus, sed quibus viximus. nec vero si geometrae ⟨et musici⟩ et grammatici ceterarumque artium professores omnem suam vitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut pluris quasdam vitas ad plura discenda desideremus. neque enim illi didicerunt haec usque in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt ac tot annos non in percipiendo exhauserunt, ⟨sed in praecipiendo.⟩

21 Ceterum, ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut opera perfecta aut certe non dubia vestigia reperiuntur, ut Eleum Hippiam transeam, ⟨qui non⟩ liberalium modo disciplinarum prae se scientiam tulit, sed vestem et anulum crepidasque, quae omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se praeparavit, ne cuius alterius ope egeret: inlusisse tot ⟨malis⟩, quot summa senectus habet, universae Graeciae credimus Gorgiam, qui quaerere auditores, de quo quis-
22 que vellet, iubebat. quae tandem ars digna litteris Platoni defuit? quot saeculis Aristoteles didicit, ut

---

GHMPV] 1 flaccidis *Kroll* flagrantibus *Ha.* flagitiis GHMV flagranti/ s P 4 spatia HMP(V) viderentur MV 5 vel *Butt.* ut *ll.* diuturna G,H *ut vid.* 9 et musici *suppl. Ha. lac. ras. 7 vel 8 litt.* G *solus* 10 viam GH 12 dicendi GH 13 enim *om.* HPV 15 sed in praecipiendo *add. Ha. ras. lac. 13 fere litt.* G *solus, in qua nihil legi nisi* do *in fine* 17 opera *om.* HMPV 18 qui non P *om.* GHMV 22 ope GHMP operis V opere *Edd.* regeret GH inlusisse *Bonnell* inlusire GHM in luxuriae V *haec et sequentia* — quaerere *valde corrupta et mutila in* P *pleraque om.* MV malis *idem, in* G *ras. 4 fere litt.* 23 quot *idem* quod GH que MV 26 Platonis GHMV quod GH(M)P[1]V ut PV ait G,H (*bis*) uim M

non solum, quae ad philosophos atque oratores per-
tinent, scientia complecteretur, sed animalium sato-
rumque naturas omnis perquireret! illis haec in-
venienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. tot nos
praeceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut
possit videri nulla sorte nascendi aetas felicior quam
nostra, cui docendae priores elaborarunt. Marcus igi- 23
tur Cato, idem summus imperator, idem sapiens, idem
orator, idem historiae conditor, idem iuris, idem rerum
rusticarum peritissimus [fuit] inter tot operas mili-
tiae, tantas domi contentiones rudi saeculo litteras
Graecas aetate iam declinata didicit, ut esset hominibus
documento, ea quoque percipi posse, quae senes con-
cupissent. quam multa, paene omnia tradidit Varro! 24
quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? quid
plura? cum etiam Cornelius Celsus, mediocri vir in-
genio, non solum de his omnibus conscripserit artibus,
sed amplius rei militaris et rusticae et medicinae
praecepta reliquerit, dignus vel ipso proposito, ut
eum scisse omnia illa credamus.

At perficere tantum opus arduum, et nemo perfecit. 25
ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum ca-
pere id rerum naturam, alioqui, quicquid non est fac-
tum, ne fieri quidem posset, cum omnia, quae magna
sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primum
efficerentur, habuissent: nam et poesis ab Homero 26

AGHMPV] 3 illis enim haec PMV illis h H 6 sorte *Ba.* forte *ll.* 7 M. AMPV Mense GH (*i. e.* M. *cum v. l.* Censorius*? cf. seq.*) 7/8 igitur] Censorius MPV 8 idem s.—sapiens *om.* HMPV 10 *del.* Stoer 11/12 litteras Graecas *supra add.* P^2 Graecas *om.* AGH 15 dicendi M. A didicimus GHMPV 16 cum] quoniam MV 17 artibus *del. Marx* 18 medicinae *in textu erasum, in mg. m. rec.* G *om.* HM et medicinae *om.* V *supra add.* P^2 (*in textu cum* V *habens* etiam) 23 alioqui *Ki.* eo A*?* GHMV ut P 24 posset AG (-sit) HMPV posse A^2 26 habuissent A^2 habuisse GHMV habuerint P nam et AGHMV quantum enim *ras.* P^2 poe(sis) *ras.* A^2P^2 poetas GHMV poetica *s. l.* P^2 *Ha.*

et Vergilio tantum fastigium accepit et eloquentia a Demosthene atque Cicerone, denique quicquid est optimum ante non fuerat. verum etiam si qui summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, praeceptores non deerunt?), tamen est, ut Cicero ait, pulchrum 'in secundis tertiisque consistere'.
27 neque enim, si quis Achillis gloriam in rebus bellicis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur nec, qui Homeri non fuerunt, ⟨non fuerunt⟩ Tyrtaei. quin immo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur, hi ipsi, qui sunt optimi, non fuissent, neque post Lucretium ac Macrum Vergilius nec post Crassum et Hortensium Cicero, sed
28 nec illi, qui post eos fuerunt. verum ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. an Pollio et Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiae agere coeperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriae tradiderunt? alioquin pessime de rebus humanis perductae in summum artes mererentur, si quod optimum, ⟨idem ultimum⟩
29 fuisset. adde quod magnos modica quoque eloquentia parit fructus, ac si quis haec studia utilitate sola metiatur, paene illi perfectae par est. neque erat difficile vel veteribus vel novis exemplis palam facere, non aliunde maiores opes, honores, amicitias, laudem praesentem, futuram hominibus contigisse:

6 orat. 1, 4

AGHMPV] 1 et *ante* eloq. *add.* A^2 *om.* A^1GHMPV a *om.* A^1GH 3 quis A^2P 7 in rebus bellicis *ras.* A^2 in bellicis MPV in becillis GH 9 neque HMPV fuerunt GHMV tyrthei *ras.* A^2 tyrtaei *ras.* P 12 hi GHV hii AM ii P sunt *om.* MV *post* optimi *habet* P^1 13 neque GHMPV nec A 15 qui *om.* GHMPV fuerunt A vicerunt GHMPV viguerunt *Ha.* ut *om.* HPV 20 alioqui A 21/22 *suppl. Butt.* 22 defuisset *in mg.* A^2 25 novis *erasum in* G nobis HA^1V 27 gloriam futuram *Mei., cum deberet* futuram gloriam

nisi indignum litteris esset ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui a se non virtutes, sed voluptatem, quae fit ex virtutibus, peti dicunt. ipsam igitur orandi 30
maiestatem, qua nihil di immortales melius homini dederunt et qua remota muta sunt omnia et luce praesenti ac memoria posteritatis carent, toto animo petamus nitamurque semper ad optima, quod facientes aut evademus in summum aut certe multos infra nos videbimus.

Haec erant, Marcelle Vitori, quibus praecepta di- 31
cendi pro virili parte adiuvari posse per nos videbantur, quorum cognitio studiosis iuvenibus si non magnam utilitatem adferet, at certe, quod magis petimus, bonam voluntatem.

AGHMPV] 1 sim dignum G(H)(M)(V) *ni*si ind. A si tamen dignum P 3 refert *ultima lit. ras.* A 5 fit A²P sit GHM *om.* V 7 muta sunt A *litura in* G *om.* HMPV luce MPV lucem A lucent GH 12 Haec erant A(G)(H) Habes MPV Marcelle P M. A mens G m̄s H m// M me is V Victori G¹MPV

INDEX[1])

Academia s. Academici 12, 1, 35; 12, 2, 23. 25
Accius *v.* Attius
Accusator Cossutiani Capitonis 6, 1, 14
Achilles 1, 5, 63; 1, 10, 30; 3, 7, 11 sqq.; 3, 8, 53; 7, 9, 8; 10, 1, 47. 50. 65; 12, 11, 27; Achillis clipeus 2, 17, 8; 7, 2, 7; pelias 8, 4, 24
Acisculus *mutatur in* Pacisculus 6, 3, 53
advocatus 3, 8, 51; 4, 1, 7; 4, 1, 45; 5, 10, 107; 5, 13, 10; 6, 1, 47; 6, 2, 4. 36; 6, 3, 78; 6, 4, 22; 7, 1, 42; 9, 2, 95; 10, 1, 111; 11, 1, 38. 55. 59; 11, 1, 61; 12, 1, 13; 12, 1, 25; 12, 3, 2. 6; 12, 8, 5. 10; 12, 9, 5. 11
Aeacida 7, 9, 6
Aegyptus 1, 5, 38; 1, 12, 15; 3, 8, 33;
Aelius 1, 6, 36; A. Catus 8, 6, 37
Aelius L. Stilo 10, 1, 99
Aemilius Scaurus 5, 12, 10
Aenea 1, 5, 61
Aenobarbus 6, 1, 50
Aeoles 1, 4, 16
Aeolica littera 1, 7, 26; 12, 10, 29; digammon 1, 4, 8; dicta 8, 3, 59; ratio 1, 6, 31
Aeolus 8, 4, 18
Aërope 11, 3, 73
Aeschines orator 2, 17, 12; 3, 6, 3; 4, 4, 5; 10, 1, 77; 11, 3, 7. 168; 12, 10, 19; 12, 10, 23
Aeschines Socraticus 5, 11, 27
Aeschylus 10, 1, 66
Aesopus 1, 9, 2; 5, 11, 19 sqq.; λόγοι 5, 11, 20
Aesopus actor 11, 3, 111
Aetoli 10, 1, 49
Afer v. Domitius
Afranius 10, 1, 100
Afri 11, 1, 80
Africa 3, 8, 17. 33; 7, 2, 6; 11, 1, 78
Africani 12, 10, 10
Agamemnon 3, 7, 12; 3, 11, 5 sqq.; 9, 3, 57; 11, 1, 37
Agatharchus 11, 2, 14
Aglaophon pictor 12, 10, 3
Agnon rhetor 2, 17, 15
Agrippa 1, 4, 25; 5, 11, 19
Ahala 5, 13, 24
Aiax 4, 2, 13; 5, 10, 41; 5, 11, 40; 7, 9, 2; 11, 3, 73; 12, 11, 27; clipeus Aiacis 8, 4, 24
Alba facit Albanos et Albenses 1, 6, 15
Albanus 1, 6, 15; 6, 3, 44
Albenses 1, 6, 15
Albinovanus v. Pedo
Albutius 2, 15, 36; 3, 3, 4; 3, 6, 62
Alcaeus 10, 1, 63
Alcamenes 12, 10, 8
Alcibiades 8, 4, 23
Alcidamas 3, 1, 10

1) Cf. Totius operis conspectum Vol. II p. VIII sqq.

Alexander Magnus 1, 1, 9. 23; 2, 20, 3; 3, 8, 16; 5, 10, 42. 111; 8, 5, 24
Alexandrinae deliciae 1, 2, 7
Alexis? 8 Pr. 20
Allobroges 11, 1, 89
Amphictyones 5, 10, 111 sqq.
Amphion 12, 10, 57
Ampius T. 3, 8, 50
Anacreontion colon 9, 4, 78
Anaxagoras 12, 2, 22
Anaximenes 3, 4, 9
Anchariana familia 4, 1, 74; 5, 13, 28; 7, 2, 10; 9, 2, 56
Anchisa 1, 5, 61
Andocides 12, 10, 21
Andromache 6, 2, 22
Andronicus hypocrites 11, 3, 7
aniles fabulae 1, 8, 19
Annalis S. 6, 3, 86
Anticato 1, 5, 68
Antigonus 2, 13, 12
Antimachus epicus 10, 1, 53
Antipater Sidonius 10, 7, 19
Antiphilus pictor 12, 10, 6
Antiphon orator 3, 1, 11; 12, 10, 22
antiqui 1, 5, 21 sqq. 63; 2, 1, 9; 2, 5, 23; 5, 14, 32; 7, 3, 26; 9, 3, 16; 10, 2, 17
antisophistes 11, 3, 126
antistes iuris 11, 1, 69
Antoniaster 8, 3, 22
Antonius triumvir 7, 3, 18; 8, 4, 25
Antonius C. Ciceronis competitor 9, 3, 94
Antonius M. orator, artis dissimulator 2, 15, 7; 2, 17, 6; scripsit artem 3, 1, 19; 3, 6, 45; 12, 9, 5. — 11, 3, 8; 11, 3, 171. — in Ciceronis de Orat. 2, 17, 5 sqq.; 7, 3, 16; 8 Pr. 13 sqq.; 12, 1, 21
Antonius Gnipho 1, 6, 23
Antonius Rufus 1, 5, 43
Apelles 2, 13, 12; 12, 10, 6
Apenninus 9, 4, 65
Aper 11, 2, 31
Apollas 11, 2, 14
Apollo 3, 7, 8
Apollodorei 2, 11, 2; 3, 1, 18; 4, 1, 50
Apollodorus Pergamenus rhetor 2, 15, 12; 3, 1, 1. 17. 18; 3, 5, 17; 3, 6, 35 sqq.; 3, 11, 3; 4, 1, 50; 4, 2, 31; 5, 13, 59; 7, 2, 20; 9, 1, 12; 11, 2, 14; praeceptor Caesaris Augusti Apolloniae 3, 1, 17
Apollonia 3, 1, 17
Apollonius Drepanitanus 9, 2, 52
Apollonius Molon rhetor 3, 1, 16; 6, 1, 27; Ciceronis praeceptor 12, 6, 7
Apollonius Rhodius 10, 1, 54
Appius Caecus 2, 16, 7; 3, 8, 54; 11, 1, 39; 12, 9, 9; 12, 10, 61; A. decemvir 5, 13, 35
Apri 11, 2, 31
Aquilius M. a M. Antonio defensus 2, 15, 7
Aratus 10, 1, 46. 55
Archedemus rhetor 3, 6, 31. 33
Archias poeta extemporalis 10, 7, 19
Archilochus 10, 1, 59
Archimedes 1, 10, 48
Archytas 1, 10, 17
Areus rhetor 2, 15, 36; 3, 1, 16
Argiletum 1, 6, 31
Argivi 8, 6, 10
Ariopagitae 5, 9, 13
Aristarchus 1, 4, 20; 10, 1, 54. 59
Aristippus 12, 2, 24
Aristogiton orator 12, 10, 22
Ariston Critolai discipulus 2, 15, 19
Aristophanes grammaticus 1, 1, 15; 10, 1, 54
Aristophanes poeta 1, 10, 18;

2, 16, 19; 10, 1, 65; 12, 10, 24. 65
Aristophon orator 5, 12, 10
Aristoteles 1, 1, 23; 1, 4, 18; 2, 15, 13. 16; 2, 21, 23; 3, 1, 13 sqq.; 3, 4, 1; 3, 6, 23. 49. 60; 3, 7, 1; 12, 10, 52; 12, 11, 22; iudicium de eo 10, 1, 83. — de Interpretatione *2,3:* 1, 6, 28 Rhetorica *1, 2, 1:* 2, 15, 13. 16 2, 17, 14 *1, 2, 2:* 5, 1, 1 *1, 2, 14:* 5, 12, 9 *1. 3, 3:* 2, 21, 23 *1, 9:* 3, 7, 23 *2, 1 sqq.:* 5, 10, 17 *2, 23, 7:* 5, 10, 78 5, 12, 10 *2, 26, 3:* 3, 9, 5 *3, 2:* 8, 3, 6 *3, 7, 9:* 8, 3, 37 *3, 8:* 9, 4, 87 sqq. *3, 12:* 3, 8, 63 *3, 13:* 3, 9, 5 12, 10, 52 *3, 14:* 3, 8, 8 4, 1, 72 *3, 16:* 4, 2, 32
Aristoxenus 1, 10, 22
Arruntius 3, 11, 14
Artorius C. Proculus 9, 1, 2
Asconius v. Pedianus
Asia 11, 2, 50; 12, 6, 7; 12, 10, 16; Asiai 1, 5, 17
Asiani 8 Pr. 17; 9, 4, 103; A. et Attici 12, 10, 16 sqq.; As. gens 12, 10, 17; As. orator 12, 10, 1. 12
Asinius Pollio 1, 5, 8; 1, 6, 42; 1, 8, 11; 6, 3, 110; 8, 1, 3; 8, 3, 32. 54; 9, 3, 13; 9, 4, 76; 10, 1, 24; 10, 2, 17; 12, 1, 22; 12, 6, 1; 12, 11, 28 or. p. Asprenate 10, 1, 22; p. Liburnia 9, 2, 34 sqq.; p. Scauro 6, 1, 21; 9, 2, 24; p. Urbiniae heredibus 4, 1, 11; 7, 2, 5. 26; 8, 3, 32; or. incertae fragm. 9, 4, 132; iudicium de eo 10, 1, 113; 10, 2, 25; 12, 10, 11
Aspasia 5, 11, 27
Asprenas 10, 1, 22; 11, 1, 57
astrologia 2, 18, 1
atabulus ventus 8, 2, 13
Atalante 5, 9, 12
Atellani 6, 3, 47
Athenae 1, 12, 15; 3, 7, 24; 5, 9, 5; 6, 1, 7; 6, 3, 107; 7, 2, 4; 10, 1, 76; 11, 3, 123; 12, 10, 9. 19; Athenis actor movere adfectus vetabatur 2, 16, 4
Athenaeus rhetor 2, 15, 23; 3, 1, 16; 3, 3, 13; 3, 5, 5; 3, 6, 47
Athenienses 1, 10, 47. 48; 5, 11, 38. 40; 6, 5, 7; 9, 2, 92; 10, 1, 66
Athenodorus Rhodius 2, 17, 15
athletae 10, 5, 15; 11, 2, 42
Atratinus 11, 1, 68
Atreus 1, 5, 24; 3, 8, 45
Atridae 7, 2, 3
Attica 8, 3, 59; 10, 1, 44
Attici 6, 1, 7; 6, 3, 18; 9, 4, 145; 10, 1, 80. 100. 107. 115; 10, 2, 17; 12, 10, 20 sqq.; Att. Romanorum 12, 10, 39; Att. orator 12, 10, 1; sapor 12, 10, 19; sermo 10, 1, 65; 12, 10, 35; imitatores 12, 10, 14; Attica anus 8, 1, 2; eloquentia 6 Pr. 13; febris 8, 3, 28
Atticus rhetor 3, 1, 18
Attius T. accusator Cluentii 5, 13, 42
Attius C. poeta tragicus 1, 7, 14; 1, 8, 11; 5, 10, 84; 5, 13, 43; 10, 1, 97
Auctor ad Herennium *4, 14, 20:* 9, 3, 31 *4, 14, 21:* 9, 3, 70 *4, 15 sqq.:* 9, 3, 98 *4, 17, 24:* 9, 3, 91 *4, 18, 25:* 5, 10, 2 *4, 22, 30:* 9, 3, 72 *4, 25, 34:* 9, 3, 55 sqq. *4, 29, 40:* 9, 3, 88 *4, 36, 48:* 9, 2, 27 *4, 43, 55:* 9, 2, 31 *4, 52, 65:* 9, 2, 31
Aufidia 4, 2, 106; 6, 1, 20; 10, 1, 22
Aufidius Bassus 10, 1, 103
augures 5, 7, 36

Augustus Octavianus Caesar 3, 1, 17; 6, 3, 52. 74. 75; 8, 3, 34; 12, 6, 1; epist. 1, 6, 19; 1, 7, 22, dicta eius 6, 3, 59. 63. 65. 77. 79. 95
Aurelius 11, 2, 31

Babylon 8, 5, 24
Babylonius 1, 1, 9
Bagoas 5, 12, 21
basilica Iulia 12, 5, 6
Bassus v. Aufidius, Caesius, Iunius, Saleius
Belena 1, 4, 15
Belii p. Duelii 1, 4, 15
Beneventum 1, 6, 31
Berenice regina 4, 1, 19
Bibaculus M. 8, 6, 71; 10, 1, 96
Blaesius P. 6, 3, 58
Bostaris 5, 13, 28; 7, 2, 10
Bovillae 6, 3, 49
Britannia 7, 4, 2
Bruges pro Phryges 1, 4, 15
Bruti 1, 6, 31
Brutus M. accusator Cn. Planci 6, 3, 44
Brutus M. 3, 6, 93; 9, 4, 76; 10, 1, 23; 10, 5, 20; 10, 7, 27; 11, 1, 5; 12, 1, 22; de dictatura Cn. Pompei 9, 3, 95; epistulae 9, 4, 75; iudicium de eo 10, 1, 123; 12, 10, 11
Brutus occidit liberos 5, 11, 7
Bulbus 4, 2, 107
Burrus 1, 4, 15; Burri 1, 4, 25
Busiris 2, 17, 4

Caecilius Statius 1, 8, 11; 11, 1, 39; iudicium de eo 10, 1, 99
Caecilius Q. 5, 13, 18; 7, 2, 2; 11, 1, 20
Caecilius rhetor 3, 1, 16; 3, 6, 48; 5, 10, 7; 9, 3, 38. 46. 91. 98; 8, 3, 35; 9, 1, 12; 9, 3, 89
Caelius M. 1, 5, 61; 1, 6, 29. 42; 3, 8, 54; 4, 2, 123 sqq.; 6, 3, 25; 8, 6, 53; 9, 3, 58; 11, 1, 51; 12, 11, 6; iudicium de eo 10, 1, 115; 10, 2, 25; 12, 10, 11
Caelus 1, 6, 36
Caepasii 4, 2, 19; 6, 1, 41; Caepasius 6, 3, 39
Caerellia 6, 3, 112
Caesar C. 1, 5, 63; 1, 6, 19; 1, 8, 2; 3, 8, 19. 47. 55; 4, 1, 39; 5, 11, 42; 5, 13, 5; 6, 1, 31; 6, 3, 75. 91. 108. 109. 112; 7, 2, 6; 7, 4, 2; 8, 2, 9; 8, 4, 20; 9, 3, 61; 11, 1, 38. 80; 12, 6, 1; 12, 7, 4? libri de analogia 1, 7, 34; Anticato 3, 7, 28; eius dicta 1, 8, 2; 6, 3, 75. 91; iudicium de eo 1, 7, 34; 10, 1, 114; 10, 2, 25; 12, 10, 11
Caesar C. Iulius Strabo Vopiscus 6, 3, 38; 11, 3, 129; 12, 7, 4?
Caesius Bassus 10, 1, 96
Calamis 12, 10, 7
Calchas 2, 13, 13
Calidius M. 10, 1, 23; 11, 3, 123. 155; 12, 10, 11
Callicles 2, 15, 28
Callimachus 10, 1, 58
Callon 12, 10, 7. 10
Calvus C. 1, 6, 42; 6, 1, 13; 6, 3, 60; 9, 2, 25; 9, 3, 56; 12, 1, 22; 12, 6, 1; iudicium de eo 10, 1, 115; 10, 2, 25; 12, 10, 11
Camillus 1, 5, 23
Campatius 6, 3, 71
Cannae 8, 6, 26
Canobus 1, 5, 13
canon Alexandrinorum 1, 4, 3; 10, 1, 54
Canopitarum exercitus 1, 5, 13
Capitolium 1, 6, 31
Carbo C. orator 10, 7, 27

Caria, ex Caria rhetores cantant 11, 3, 58
Carneades 12, 1, 35
Cascellius 6, 3, 87
Cassander 5, 10, 111
Cassantra 1, 4, 16
Cassius C. Severus 10, 1, 116; 6, 1, 43; 6, 3, 27. 78; 8, 2, 2; 8, 3, 89; 10, 1, 22; 11, 1, 57; 11, 3, 133; 12, 10, 11; dicta eius 6, 3, 79. 90; cf. 5, 11, 24
Castor 1, 5, 60; 11, 2, 11
Catilina 2, 16, 7; 3, 8, 45; 5, 2, 4; 11, 1, 23
Catius Epicureus 10, 1, 124
Cato M. Porcius censorius 1, 6, 42; 1, 7, 23; 2, 5, 21; 2, 15, 8; 3, 1, 19; 3, 6, 97; 5, 11, 39; 6, 3, 105; 8, 3, 29; 8, 5, 33; 8, 6, 9; 9, 2, 21; 9, 4, 39; 12, 1, 1; 12, 3, 9; 12, 7, 4; 12, 10, 10. 45; 12, 11, 23; Atticus Romanorum 12, 10, 39
Cato Uticensis 3, 5, 8. 11; 3, 8, 37. 49; 5, 11, 10; 6, 3, 112; 10, 5, 13; 12, 7, 4; 11, 1, 69. 70; eius dictum de Caesare 8, 2, 9
Catones 12, 10, 10
Catullus C. Valerius 10, 1, 96. — *29, 1:* 9, 4, 141 *62, 45:* 9, 3, 16 *81:* 1, 5, 20 *86, 4:* 6, 3, 18 *93:* 11, 1, 38 *97, 6:* 1, 5, 8
Catulus 3, 6, 64; 6, 3, 81; 11, 3, 35
Caudinum iugum 3, 8, 3
causidicus 12, 1, 25
Celsina potens femina 6, 3, 85
Celsus v. Cornelius
Centaurus 8, 6, 37
centumviri 3, 10, 3; 4, 1, 57; 4, 2, 5; 5, 10, 115; 7, 4, 11. 20; centumvirales causae 5, 2, 1; iudicia 11, 1, 78
centurionum tunicae 11, 3, 138
Ceres 1, 6, 14; 3, 7, 8; 8, 6, 24
Cestius 10, 5, 20
Cethegus M. 1, 5, 23; 2, 15, 4; 11, 3, 31
Chaeronea 9, 2, 62
Chaos 3, 7, 8
Charisius 10, 1, 70
Charmadas 11, 2, 26
Charybdis 8, 6, 72
Chiron 1, 10, 30; 8, 6, 37
Chrysippus 2, 15, 34; 12, 1, 18; praecepta 1, 1, 4. 16; 1, 3, 14; 1, 10, 32; 1, 11, 17; chironomia 1, 11, 17; mercedem accepit 12, 7, 9 cf. Stoici
Chrysippus (Vettius) 6, 3, 61
Chrysogonus 4, 2, 3. 19
Cicero M. Tullius 1, 6, 18; 9, 3, 74; 9, 4, 1; 10, 1, 33; 10, 7, 30; 12 Pr. 4; 12, 1, 16. 21; 12, 2, 23; 12, 11, 24; Cicero 1, 6, 37; 2, 4, 42; 2, 5, 16. 20; 2, 16, 7; 3, 3, 15; 3. 8, 46. 50; 5, 13, 18; 7, 2, 39; 10, 1, 39. 113 sq. M. Cicero 11, 3, 7. 12, 1, 16; noster 6, 3, 3; eius institutio 10, 1, 81; 12, 2, 6; 12, 6, 7; exercitationes dicendi 10, 5, 11. 16; Platonis sectator 10, 1, 123; 12, 2, 23; praecepta grammatica 1, 4, 11; 1, 5, 13. 57. 60. 65. 66; 1, 7, 20. 34; 6, 3, 23; 8, 2, 4; 8, 3, 32; 9, 3, 1; 10, 7, 28; Vita, opiniones, mores 1, 7, 34; 1, 8, 11; 2, 14, 4; 3, 8, 50; 4, 1, 19; 5, 13, 2. 51; 6, 3, 2 sq.; 9, 3, 74; 9, 4, 36. 79; 10, 1, 40. 81. 108; 11, 1, 17; 11, 3, 143; 12, 1, 14. 16; 12, 2, 6. 23; 12, 3, 10; 12, 6, 4. 7; 12, 7, 4; 12, 10, 45. 48. 52 sq. 12, 11, 6; Iudicia eiusdem 4, 5, 24; 6, 3, 67. 68; 8, 5, 33; 9, 3, 86; 10, 1, 33. 80. 115; 10, 7, 19. 27; 11, 3, 7. 10. 171; 12, 1, 22; Dicta 5, 10, 31; 5, 13,

40; 6, 3, 4. 47. 48. 49. 51. 55. 69. 73. 75. 76. 77. 86. 96. 98; 8, 3, 54; 9, 2, 99; 11, 1, 31; 12, 1, 17; 12, 10, 45; Tironis libri tres de eius urbane dictis 6, 3, 5; iudicium de Cicerone 1, 6, 18; 3, 1, 20; 3, 8, 65; 5, 11, 17; 5, 13, 52; 6, 3, 1. 2; 8, 3, 64. 66; 9, 4, 1. 36. 146; 10, 1, 92. 108. 112; 10, 2, 18. 25; 11, 1, 17. 85; 11, 3, 184; 12, 1, 14. 19. 20. 22; 12, 10, 12. 39. 45; 12, 11, 26. 28; imitatores 10, 2, 17; obtrectatores 9, 4, 1; 11, 1, 17; 12, 1, 14. 16 sqq.; 12, 10, 12; commentarii 4, 1, 69; 10, 7, 30 sqq.; communes loci 2, 1, 11.

Opera:

Brutus 10, 1, 38; ad Brutum scriptus liber 1, 10, 4. — *2, 8:* 11, 1, 31 *7, 27:* 3, 1, 12 *15, 58:* 11, 3, 31 *26, 101:* 7, 9, 12 *38, 141:* 11, 3, 171. 184 *60, 216. 217:* 11, 3, 129 *62, 225:* 11, 3, 128 *74, 259:* 11, 3, 10. 35 *80, 278:* 11, 3, 123 *82, 283:* 10, 1, 115 *88, 301:* 10, 6, 4 *91, 314 sq.*: 12, 6, 7 *91, 316:* 12, 1, 20

de Inventione 1, 5, 61; 2, 14, 4; 2, 15, 6; 3, 1, 20; 3, 3, 6; 3, 6, 50. 58. 59. 64; 3, 11, 18. — *1, 2:* 3, 2, 4 *1, 5 sqq.:* 2, 21, 5 *1, 5, 6:* 2, 15, 6. 33 2, 17, 2 *1, 6:* 3, 5, 14 *1, 6, 9:* 1, 5, 61 *1, 8, 10:* 3, 6, 50 *1, 11, 14:* 3, 6, 58 *1, 14, 19:* 3, 11, 9. 10. 12 *1, 30, 46 sqq.:* 5, 10, 78 *1, 30, 49:* 5, 11, 2. 23 *1, 31, 51:* 5, 10, 6. 73 5, 11, 2. 28 *1, 34, 57:* 5, 10, 6 *1, 34, 58 sqq.:* 5, 14, 7 *1, 37, 67:* 5, 14, 5 *1, 56, 109:* 6, 1, 27

de Oratore 3, 1, 20; 3, 6, 60; 9, 3, 90; 10, 3, 1; 12, 9, 5. — *1, 3, 12:* 8 Pr. 25 *1, 6, 20:* 2, 21, 14 *1, 6, 21:* 2, 21, 5 *1, 8, 33:* 3, 2, 4 *1, 21, 94:* 8 Pr. 13 *1, 21, 95:* 12, 1, 21 *1, 28, 128:* 12, 5, 5 *1, 29, 132:* 11, 3, 177 *1, 31, 138:* 2, 15, 5 *1, 31, 141:* 3, 3, 15 *1, 31, 142:* 3, 3, 7 *1, 33, 150:* 10, 3, 1 *1, 34, 155:* 10, 5, 2 *1, 42, 190:* 12, 11, 4 *1, 55, 236:* 12, 3, 11 *2, 7, 30:* 2, 17, 36 *2, 10 sqq.:* 3, 4, 2 *2, 21, 88:* 2, 4, 8 *2, 25, 108 sqq.:* 7, 3, 16 *2, 45, 188:* 11, 3, 94 *2, 54, 220:* 6, 3, 81 *2, 55, 223:* 6, 3, 43 *2, 57, 232:* 2, 17, 5 *2, 58, 236:* 6, 3, 8 *2, 61, 248:* 6, 3, 50 *2, 66, 266:* 6, 3, 38 *2, 66, 267:* 6, 3, 67 *2, 67, 274:* 1, 5, 65 *2, 68, 275:* 6, 3, 87 *2, 69, 278:* 6, 3, 88 *2, 70, 281:* 6, 3, 84 *2, 71, 289:* 6, 3, 23 *2, 82:* 3, 8, 14 *2, 82, 334:* 3, 8, 1 *2, 86, 352:* 11, 2, 14 *2, 86, 354:* 11, 2, 21 *2, 87, 358:* 11, 2, 22 *2, 88, 360:* 11, 2, 26 *3, 10, 37:* 11, 1, 1 *3, 11, 42:* 11, 3, 10 *3, 14, 54:* 2, 21, 6 *3, 14, 55:* 2, 20, 9 *3, 15:* 1 Pr. 13 *3, 24, 93:* 2, 4, 42 *3, 26, 101:* 2, 12, 7 *3, 30, 120:* 3, 5, 15 *3, 31:* 12, 2, 5 *3, 41, 164:* 8, 6, 15 *3, 52, 201 sqq.:* 9, 1, 26—36 *3, 53, 202:* 9, 2, 40 *3, 53, 203:* 9, 2, 96 *3, 55, 210:* 11, 1, 4 *3, 56, 213:* 11, 3, 7 *3, 56, 214:* 11, 3, 115 *3, 59, 220:* 1, 11, 18 11, 3, 128 *3, 59, 222:* 11, 3, 1

Orator 9, 3, 90. — *1, 1:* 9, 4, 101 *1, 4:* 12, 11, 26 *1, 29:* 1, 10, 4 *3, 12:* 12, 2, 23 *10, 34:* 10, 7, 27 *12, 39:* 10, 1, 33 *14, 44:* 8 Pr. 14 *14, 45:* 3, 5, 15 3, 6, 44 *17, 55:* 11, 3, 1 *18, 57:* 11, 3, 58. 60 *18, 59:* 11, 3, 122. 126

19, 62: 10, 1, 33 *20, 67:* 9, 4, 54 *21 sqq.:* 11, 1, 4 *23, 76:* 11, 1, 93 *23, 77:* 9, 4, 37 *25, 85:* 9, 2, 29 *26, 87:* 6, 3, 42 *26, 90:* 6, 3, 18 *27, 93:* 8, 6, 23 *29, 104:* 10, 1, 24 12, 1, 22 *30, 107:* 12, 1, 20 12, 6, 4 *39, 134 sqq.:* 9, 1, 36—45 *45, 154:* 1, 5, 66 *46, 155:* 1, 6, 18 *47, 157:* 1, 5, 44 *48, 161:* 9, 4, 38 *61, 204:* 9, 4, 124 *63, 214:* 9, 4, 103 *64 sqq.:* 9, 4, 79 *65, 219*: 9, 4, 109 *66, 223:* 9, 4, 101 *67, 223 sqq.*: 9, 2, 15 9, 4, 122 *70, 232:* 9, 4, 14 *70, 234:* 9, 4, 55 *71, 235:* 9, 3, 39

Partitiones oratoriae *1, 3:* 3, 3, 7 *5, 16:* 8, 3, 36 *6, 19:* 8, 3, 42 *6, 20:* 6, 2, 32 *9, 32:* 4, 2, 107 *18, 61:* 7, 1, 4 *18, 62:* 3, 5, 6 *19, 65:* 7, 3, 8 *27, 97:* 3, 8, 65 *29, 103:* 3, 11, 19 *30, 104:* 3, 11, 10 *30, 105:* 7, 3, 35

Topica *3, 12:* 5, 10, 85 *3, 13:* 5, 10, 62 5, 11, 33 *3, 15:* 5, 11, 32 *3, 16:* 5, 11, 33 *5, 17:* 5, 10, 63 *7, 32:* 5, 14, 34 *8, 35:* 1, 6, 28 *10, 42:* 5, 10, 73 *21:* 3, 5, 15 *21, 79:* 3, 5, 5 7, 1, 4 *21, 80:* 3, 5, 18 7, 1, 4 *21, 81:* 3, 5, 6 *22, 84:* 7, 3, 8 *22, 85. 87:* 7, 3, 8 *23, 88:* 7, 3, 8. 28 *24, 91:* 3, 3, 15 *25, 93:* 3, 6, 13 *25, 94:* 3, 7, 28 *25, 95:* 3, 11, 18 *26, 97:* 4, 2, 64

p. Archia 10, 7, 19. — *1, 1:* 11, 1, 19 11, 3, 97 *8, 19:* 5, 11, 25 8, 3, 75 9, 4, 44 11, 1, 34 11, 3, 84. 167

pro Caecina *1, 1:* 9, 3, 80 *4, 11*: 4, 2, 49 *8, 23:* 4, 2, 132 *10, 27:* 6, 3, 56 *12, 34:* 5, 11, 33 *13, 37:* 5, 10, 68 *14 sqq.:* 7, 6, 7 *15, 42:* 7, 3, 17 *15, 43:* 5, 10, 92 7, 3, 29 *15, 44:* 7, 3, 29 *16, 45:* 5, 10, 93 *19, 55:* 5, 10, 98 *29, 82:* 9, 3, 22

p. Caelio 4, 1, 39; 4, 2, 27; 9, 2, 39; 11, 1, 68. — *1, 1:* 4, 1, 31 *2, 4:* 11, 1, 28 *4, 10:* 12, 11, 6 *13, 31:* 5, 13, 30 9, 4, 97. 98 *13, 32:* 9, 2, 99 *14 sqq.:* 3, 8, 54 *14, 33:* 9, 4, 102 12, 10, 61 *14, 34:* 9, 4, 104 *15, 35:* 9, 2, 60 *15, 36:* 8, 3, 22 *16, 38:* 8, 4, 1 *17, 39:* 9, 2, 15 *22, 53:* 9, 2, 47 *26, 62:* 9, 4, 64 *29, 69:* 6, 3, 25

in Catilinam *1, 1, 1:* 4, 1, 68 9, 2, 7 9, 3, 30 *1, 1, 2:* 9, 2, 26 *1, 1, 3:* 8, 4, 13 *1, 2, 1:* 9, 3, 44 *1, 2, 4:* 9, 3, 29 *1, 2, 5:* 9, 3, 19 *1, 5, 10:* 9, 3, 45 *1, 5, 12:* 8, 6, 15 *1, 7, 17:* 8, 4, 10 *1, 7, 18:* 9, 2, 32 *1, 8, 19:* 9, 2, 45 *1, 9, 22:* 9, 3, 62 *1, 10, 25:* 8, 6, 41 *1, 11, 27:* 9, 2, 32 9, 3, 71 12, 10, 61 *1, 12, 30:* 9, 3, 71 *2, 1, 1:* 9, 3, 46. 77 *3, 9, 21:* 5, 11, 42 *4, 2, 3:* 6, 3, 109

in Clodium et Curionem 3, 7, 2. — 5, 10, 92; 8, 3, 81; 8, 6, 56; 9, 2, 96

p. Cluentio 2, 17, 21; 4, 1, 69; 4, 2, 19. 85. 104; 5, 7, 37; 5, 11, 13; 5, 13, 42; 6, 5, 9; 11, 1, 61. 74. — *1, 1:* 4, 1, 36 6, 5, 9 8, 6, 65 9, 4, 68. 74. 92. 101. 133 *1, 4:* 9, 2, 19 9, 3, 75. 81 9, 4, 75 *2, 5:* 9, 2, 51 9, 3, 81. 85 *4, 9:* 4, 5, 11 *4, 11:* 4, 1, 79 *5, 11:* 4, 2, 16. 130 11, 3, 162 *5, 12:* 11, 1, 61 *5, 14:* 4, 2, 121 11, 3, 162 *6, 15:* 4, 2, 105 9, 3, 62. 77. 81 *11, 32:* 8, 4, 11 *14, 41:* 9, 3, 38 *17 sqq.:* 5, 2, 1 11, 1, 74 *20 sqq.:* 4, 2, 19 6, 1, 41 *21, 58:* 6, 3, 40 *23, 63:*

9, 2, 51 *23, 64:* 5, 10, 68 *26:* 4, 2, 107 *27, 75:* 5, 11, 22 *29, 80:* 9, 3, 82 *33, 91:* 8, 6, 55 *35, 96:* 8, 3, 51 *36, 98:* 5, 10, 108 *37, 103:* 9, 2, 8 *38, 106:* 9, 2, 16 *40, 111:* 5, 13, 39 *42, 117:* 4, 1, 75 *48, 134:* 5, 11, 13 *48, 135:* 5, 13, 33 *52:* 4, 5, 20 5, 13, 42 *52, 143:* 5, 13, 47 *53, 146:* 5, 11, 25 *60, 166:* 9, 2, 48 *60, 167:* 5, 7, 37 9, 3, 37 *60, 168:* 5, 13, 15 *61, 169:* 9, 2, 60

in competitores 3, 7, 2

p. Cornelio Balbo 4, 3, 13; 5, 13, 18; 6, 5, 10; 7, 3, 36; 8, 3, 3; 11, 3, 164. — 4, 4, 8 5, 11, 25 5, 13, 26 9, 2, 55 9, 4, 122

p. Deiotaro 4, 1, 31

p. Flacco 11, 1, 89

p. Fonteio 11, 1, 89. — 6, 3, 51

p. Fundanio 1, 4, 14

p. Gabinio 11, 1, 73

p. Q. Gallio 8, 3, 66; 11, 3, 155. 165

de lege agraria 2, 16, 7. — *2, 5, 13:* 5, 13, 38 8, 4, 28

p. lege Manilia 2, 4, 40

p. Ligario 4, 1, 39. 66. 70; 4, 2. 108; 5, 13, 20; 6, 5, 10; 9, 2, 50; 9, 4, 133; 10, 1, 23; 11, 1, 78. — *1, 1:* 9, 4, 73. 75. 92. 93. 105 11, 3, 108 *1, 2:* 4, 1, 67 4, 2, 109. 131 8, 5, 13 9, 2, 51 11, 3, 162 *1, 3:* 4, 2, 110 *2, 4:* 4, 2, 51. 108. 110 *3, 6:* 11, 3, 166 *3, 7:* 9, 2, 14. 28 11, 3, 166 *3, 8:* 5, 10, 93 *3, 9:* 5, 13, 31 8, 4, 27 8, 6, 12 9, 2, 7. 38. 57 9, 4, 99 11, 3, 166 *4, 10:* 5, 13, 5 8, 5, 10 9, 2, 29 9, 4, 102 *5, 15:* 8, 3, 85 *6, 19:* 5, 11, 42 5, 14, 1 9, 3, 36 *10, 30:* 7, 4, 17 *10, 31:* 5, 10, 93 *12, 35:* 6, 3, 108 *12, 37:* 8, 5, 3 *12, 38:* 8, 5, 7 9, 4, 107

contra contionem Metelli 9, 3, 40. 43. 45. 49. 50

p. Milone 2, 20, 8; 3, 6, 12. 93; 3, 11, 15; 4, 1, 20. 31; 4, 2, 25. 57; 4, 3, 17; 4, 5, 15; 5, 14, 22; 6, 5, 10; 7, 2, 43; 9, 2, 41; 9, 4, 133; 10, 5, 20; 11, 1, 40; 11, 3, 47. — *1, 1:* 9, 4, 74. 93 11, 3, 47 sqq. *2, 5:* 8, 6, 48 9, 3, 77 *3, 7:* 5, 11, 12 *3, 8:* 5, 11, 16. 18 *3, 9:* 5, 14, 18 *4, 9:* 5, 11, 15 8, 5, 11 *4, 10:* 5, 14, 17. 19. 35 9, 3, 83 *5:* 5, 2, 1 *7, 17:* 5, 10, 41 *10, 28. 29:* 1, 5, 57 4, 2, 57. 121 5, 10, 50 7, 1, 37 *11, 30:* 4, 4, 2 *12, 33:* 9, 2, 56 *13, 33:* 9, 3, 6 *13, 34:* 8, 6, 7 *15:* 7, 2, 43 *16, 41:* 5, 14, 3 *18, 47:* 9, 2, 26 *20:* 5, 10, 37 *20, 53:* 8, 6, 41 *22, 59:* 9, 3, 30 *22, 60:* 8, 3, 22 *27, 72:* 5, 11, 12 9, 3, 28 *29, 79:* 5, 14, 2 *31, 85:* 9, 2, 38 11, 1, 34 11, 3, 115. 167. 172 12, 10, 62 *32:* 9, 2, 41 *34, 94:* 6, 1, 27 9, 3, 23 *37, 102:* 6, 1, 24 11, 3, 172 *38, 105:* 11, 3, 173 *p. 2 Kl.:* 9, 2, 54

p. Murena 2, 4, 24; 11, 1, 69. — *1, 1:* 9, 4, 107 *2, 4:* 5, 11, 23 *3, 7:* 4, 1, 75 *5, 11:* 4, 5, 12 *6, 14:* 9, 2, 26 *8, 17:* 5, 11, 11 *9, 21:* 5, 13, 27 *9, 22:* 9, 2, 100 9, 3, 32. 33 *11, 25:* 8, 3, 22 *12, 26:* 7, 1, 51 *13, 29:* 8, 3, 79 9, 3, 36 *17, 35:* 8, 6, 49 *17, 36:* 8, 3, 80 *27:* 9, 3, 21 *29, 60:* 8, 6, 30 *35, 73:* 7, 3, 16 *36, 76:* 9, 3, 82 *37, 79:* 6, 1, 35 *37, 80:* 9, 2, 18 *39, 83:* 5, 10, 99

p. Oppio 5, 13, 17. 20; 6, 5, 10; 11, 1, 67. — 5, 10, 69. 76 5, 13, 21. 30 9, 2, 51
Philippicae *2, 1, 2:* 11, 1, 25 *2, 2, 4. 2, 17:* 5, 13, 38 *2, 25, 62:* 9, 2, 47 *2, 25, 63:* 5, 10, 99 8, 4, 8. 10. 16 8, 6, 68 9, 4, 23. 29. 44. 107 11, 3, 39. 167. 172 *2, 26, 64:* 9, 2, 26 9, 3, 29 *2, 27, 67:* 8, 4, 25 8, 6, 70 12, 10, 62 *3, 4:* 5, 13, 38 *3, 9, 22:* 9, 3, 13. 72 *4, 3, 8:* 9, 3, 86 *8, 1, 2:* 3, 8, 5 *8, 1, 3:* 7, 3, 25 *9:* 3, 8, 5 *9, 3, 7:* 7, 3, 18 *11, 6, 14:* 8, 3, 29 *13, 19:* 5, 13, 38
in Pisonem 3, 7, 2; 8, 3, 21; 8, 5, 18; 9, 3, 47. — *1, 1:* 9, 4, 76 *1, 30 sq.:* 5, 13, 38 *13, 30:* 9, 3, 67
de proscriptorum liberis 11, 1, 85
p. Quinctio *1, 4:* 11, 1, 19 *25, 78:* 9, 3, 86
p. Rabirio perduellionis reo 5, 13, 20; 7, 1, 16. — *6, 18:* 11, 3, 169 *9, 26:* 6, 1, 49
pro Rabirio Postumo 3, 6, 11; 4, 1, 46. 69; 4, 2, 10; 9, 2, 17. — *3, 7:* 9, 3, 6 *10, 28:* 4, 2, 18 *17, 46:* 11, 3, 172
Oratio de harusp. resp. 5, 11, 42
p. S. Roscio Amerino 7, 2, 23; 9, 2, 53. — *22:* 4, 2, 3. 19 *26, 72:* 12, 6, 4 *35, 98:* 9, 2, 41
p. Scauro 4, 1, 69; 6, 1, 21; circa mortem Bostaris 5, 13, 28; 7, 2, 10. — 1, 5, 8; *17, 38 sq.:* 11, 1, 89 *22, 45 l:* 5, 13, 40 *22, 45 n:* 9, 2, 15
p. Sestio *54, 115:* 8, 3, 34
p. Tullio *6, 14:* 4, 2, 131 *24, 56:* 5, 13, 21
p. Vareno 6, 1, 49; 7, 1, 9. 12; 7, 2, 10. 22. 36. — 4, 1, 74 5, 10, 69 5, 13, 28 7, 2, 10 8, 3, 22 9, 2, 56
in Vatinium testem 5, 7, 6 11, 1, 73
p. Vatinio 11, 1, 73
Divinatio in Q. Caecilium *1, 1:* 4, 1, 49 9, 2, 17 *2, 4:* 9, 2, 59 *12, 40:* 11, 1, 20 *13, 41:* 11, 1, 44 *14, 45:* 4, 5, 24
in Verrem 4, 1, 20. 31; 4, 3, 13; 5, 13, 18; 6, 3, 4. 98; 6, 5, 4; 10, 1, 23; 11, 2, 25. — *1, 15:* 4, 1, 20 6, 1, 13
Accusatio *1, 1, 1:* 9, 4, 119 *1, 3, 9:* 8, 4, 2 *1, 24, 63:* 4, 2, 2 *1, 30:* 4, 2, 114 6, 1, 54 *1, 30, 76:* 11, 3, 162 *1, 30, 77:* 9, 1, 16 *1, 42, 109:* 5, 10, 76 *1, 46, 121:* 6, 3, 55 *2, 1:* 3, 7, 27 *2, 30, 73:* 4, 2, 67 *4, 3, 5:* 4, 5, 4 9, 2, 61 *4, 17, 37:* 9, 2, 52 *4, 20, 43:* 9, 2, 60 *4, 26, 57:* 9, 2, 61 *4, 43, 95:* 6, 3, 55 *4, 44, 116:* 9, 2, 57 *4, 48:* 3, 7, 27 4, 2, 19 9, 4, 127 *4, 55, 123:* 5, 11, 7 *5, 2, 4:* 9, 2, 47 *5, 3:* 4, 2, 17 *5, 5, 10:* 9, 2, 22 *5, 10:* 4, 2, 18 *5, 17, 44:* 9, 3, 34 *5, 27, 70:* 9, 4, 64 *5, 33, 86:* 8, 3, 64 9, 4, 104 11, 3, 90 *5, 41, 107:* 9, 3, 43 *5, 44, 116:* 9, 2, 57 9, 3, 11 *5, 44, 117:* 8, 4, 19 9, 2, 51 9, 4, 70 *5, 45, 58:* 6, 1, 54 *5, 45, 118:* 4, 2, 106 8, 4, 27 9, 4, 71. 108. 124 11, 1, 40 *5, 45, 119:* 9, 3, 34 *5, 52, 136:* 6, 1, 3 *5, 53:* 6, 1, 54 *5, 56, 145:* 8, 6, 72 *5, 62 sqq.:* 4, 2, 113 *5, 62, 161:* 9, 2, 40 *5, 62, 162:* 9, 4, 103 11, 1, 40 11, 3, 90 *5, 63, 163:* 9, 2, 38 *5, 66, 170:* 8, 4, 4 *5, 72:* 6, 1, 3
Epistulae 1, 7, 34; 9, 3, 61; 9, 4, 41; 10, 1, 107; 11, 1, 21; 12, 2, 6

ad Atticum *5, 15, 3:* 5, 11, 21 *8, 7, 2:* 6, 3, 109 8, 5, 18 *9, 10, 6:* 8, 3, 32 8, 6, 32 *16, 3, 4:* 1, 5, 67
ad Brutum 2, 20, 9 3, 8, 42 5, 10, 9 6, 3, 20 8, 3, 6. 34 8, 6, 20. 55 9, 3, 41. 58 9, 4, 41
ad Caerelliam 6, 3, 112
ad familiares *3, 8, 3:* 8, 3, 35
ad filium 1, 7, 34
ad incertum 9, 3, 61
Cato maior *3, 7:* 5, 11, 41
Catulus et Lucullus 3, 6, 64
Laelius *24, 89:* 8, 3, 35
de natura deorum *1, 34, 95:* 1, 5, 72 8, 3, 32
libri de iure 12, 3, 10
Libri de philosophia 11, 1, 20
libri Platonis et Xenophontis translati 5, 11, 28: 10, 5, 2
in Pisonem, Clodium, Curionem 3, 7, 2
de re publica 9, 3, 75
Tusculanarum disputationum *1, 2, 4:* 1, 10, 19
Carmina 8, 6, 73 9, 4, 41 11, 1, 24
Fragm. varia 1, 5, 13 3, 2, 6 8, 6, 47 9, 2, 18. 47 9, 3, 42 10, 6, 4 10, 7, 13. 28 12, 1, 17
Cimber fratricida 8, 3, 29
Cimbricum scutum 6, 3, 38
Cinna 5, 10, 30
Cinna v. Helvius
citharoedi 1, 12, 3; 4, 1, 2
civilis vir 1 Proh. 10; 1, 10, 15; 11, 1, 35; 12, 2, 7. 21
Claudius Imperator 1, 7, 26; 6, 3, 81; 8, 5, 16
Cleanthes 2, 15, 34; 2, 17, 41; 12, 1, 18; 12, 7, 9
Cleon 11, 3, 123
Clitarchus 10, 1, 75
Cloatilla 8, 5, 16; 9, 2, 20; 9, 3, 66; 9, 4, 31
Clodia 3, 8, 54; 5, 13, 30
Clodius 2, 4, 35; 3, 5, 10; 3, 7, 2; 3, 8, 54; 3, 11, 15. 17; 4, 2, 25. 57. 88; 5, 2, 4; 6, 3, 49; 7, 1, 34 sqq.; 7, 2, 45; 10, 5, 13; 11, 1, 39
Clodius Sex. Phormio 6, 3, 56
Cluentianum iudicium 11, 1, 74
Cluentius 5, 13, 39 sqq.; 11, 1, 61 sqq.
Clusinius Figulus 7, 2, 5. 26
Clytaemestra 2, 17, 4; 3, 11, 4 sqq. 20; 8, 6, 53
Coccus 12, 10, 21
Colotes 2, 13, 13
comici veteres Graeci 12, 2, 22; Latini 1, 7, 22; 1, 8, 8; cf. 2, 10, 13
Cominius 9, 2, 55
comoedia 1, 8, 7; 10, 1, 9. 65. 69 sqq.; Latinorum *ib.* 99 sqq.; 11, 3, 74
comoedus 1, 11, 1 sqq.; 6, 2, 35; 11, 3, 91. 181
Corax Siculus artium scriptor antiquissimus 2, 17, 7; 3, 1, 8
Cordus 1, 4, 25
Corinthus 8, 6, 52
Cornelia Gracchorum mater 1, 1, 6
Cornelii tres 5, 10, 30
Cornelius C. trib. pl. 10, 5, 13
Cornelius Celsus 2, 15, 22. 32; 3, 1, 21; 3, 5, 3; 3, 6, 13. 38; 3, 7, 25; 4, 1, 12; 4, 2, 9 sqq. 5, 10, 10; 7, 1, 10; 7, 2, 19; 8, 3, 35. 47; 9, 1, 18; 9, 2, 22. 40. 54. 101 sqq. 104. 107; 9, 4, 132. 137; 10, 1, 23. 124; 12, 11, 24
Cornelius Gallus 1, 5, 8; 10, 1, 93
Cornelius Rufinus 12, 1, 43
Cornelius Severus 10, 1, 89
Cornificius Q. rhetor 3, 1, 21; 9, 3, 89. — v. auctor ad Herennium

Corvinum vox ambigua 7, 9, 4
Cos insula 8, 6, 71
Cossutianus Capito 6, 1, 14
Cotta L. 1, 4, 25; 5, 13, 20. 30; 6, 5, 10; 11, 1, 67; 11, 3, 10
Cranon 11, 2, 14
Crassus P. dives 11, 2, 50
Crassus L. orator 1, 11, 18; 2, 4, 42; 2, 20. 9; 6, 3, 43 sqq. 7, 6, 9; 8 Pr. 14; 8, 3, 89; 10, 3, 1; 10, 5, 2; 11, 1, 4. 37; 11, 3, 8. 94; 12, 2, 5; 12, 10, 10; 12, 11, 4. 27
Crates 1, 9, 5
Cratinus 10, 1, 66
Cremutius A. 10, 1, 104
Crispus 11, 2, 31
Crispus Passienus 6, 1, 50; 10. 1, 24
Critolaus 2, 15, 19. 23; 2, 17, 15
Cupido 2, 4, 26
Curetes 10, 1, 49
Curianum iudicium 7, 6, 9
Curio C. filius 6, 3, 76
Curio C. pater 11, 3, 129
Curius M. 6, 3, 72; 7, 2, 38; Curii 12, 2, 30
Curius Vibius 6, 3, 73
Cyclops 8, 3, 84; Vergilii 8, 4, 24
Cynicus 4, 2, 30
Cyrus 11, 2, 50
Cythnius 2, 13, 13

Daedalus Vergilii 8, 6, 18
Decii 12, 2, 30
Delphicum oraculum 10, 1, 81
Demades 2, 17, 12; 12, 10, 49
Demeas 7, 9, 10; 8, 2, 16
Demetrius actor comoediarum 11, 3, 178 sqq.
Demetrius Phalereus 2, 4, 41 sqq.; 10, 1, 33. 80
Demetrius statuarius 12, 10, 9
Demoleos 8, 4, 25
Demosthenes 2, 5, 16; 3, 6, 3; 5, 13, 42; 5, 14, 32; 6, 1, 20; 8, 5, 33; 9, 2, 98; 9, 4, 17. 36. 146; 10, 1, 39. 76; 10, 2, 24; 11, 3, 168; 12, 10, 26. 52. 54; 12, 1, 22; 12, 11, 26; exercitationes vocis et gestus 1, 11, 5; 11, 3, 54. 68. 130; modicus in concursu vocalium 9, 4, 36; spondeo plurimum usus 9, 4, 97; operam dedit Platoni 12, 2, 22; 12, 10, 24; meditandi consuetudines 10, 3, 25. 30; comparatur Ciceroni 10, 1, 105 sqq.; 12, 10, 52; dormitare visus 10, 1, 24; 12, 1, 22; vindicatur ab obtrectatoribus 12, 1, 14 sqq. 22; de pronuntiatione 11, 3, 6 sqq.; *δεινώσει* plurimum valuit 6, 2, 24; 10, 1, 108; fulmina eius numeris contorta 9, 4, 55; non iocosus 6, 3, 2; urbanus, non dicax 6, 3, 21; de oratoris officio 12, 9, 16; iudicium de eo 10, 1, 76; 10, 2, 24; 12, 10, 23. 26
in Androtionem *7:* 5, 14, 4
de corona *1:* 9, 4, 63 sqq. 73 *18:* 4, 2, 131 *128:* 11, 1, 22 *179:* 9, 3, 55 *208:* 9, 2, 62 11, 3, 168 12, 10, 23 sq. in Midiam *72:* 6, 1, 17 in Philippum *I 1, 2:* 6, 5, 7
in Philippum *III 3, 17:* 9, 4, 63
Diana 3, 7, 8
Didius Gallus 6, 3, 68
Dido 9, 2, 64
Didymus plurima scripsit 1, 8, 20
Diogenes Babylonius 1, 1, 9
Diomedes 12, 11, 27
Dion 1, 10, 48; rhetor 3, 3, 8
Dionysius Halicarnaseus 3, 1, 16; 9, 3, 89; 9, 4, 88
Dionysius tyrannus 1, 10, 48; 5, 11, 8
discobolos Myronis 2, 13, 10

doctor 10, 2, 21
doctores palaestrici 12, 2, 12; scaenici 11, 3, 71
Dolabella 6, 3, 73. 79. 99; 8, 2, 4; 9, 1, 16; 12, 11, 6
Domitia uxor Passieni 6, 1, 50; 7, 3, 74
Domitianus Germanicus Augustus 3, 7, 9; eloquentissimus 4 Pr. 2. 3; poeta maximus 10, 1, 91
Domitius L. 4, 2, 17
Domitius Afer orator 5, 10, 79; 6, 3, 32. 54. 68. 84 sqq. 92. 94; 8, 5, 3; 9, 3, 79; 9, 4, 31; 11, 3, 126; senem adulescentulus Quintilianus coluit 5, 7, 7; or. p. Voluseno Catulo 10, 1, 24; p. Cloatilla 8, 5, 16; 9, 2, 20; 9, 3, 66; 9, 4, 31; p. Laelia 9, 4, 31; contra libertum Claudii Caesaris 6, 3, 81; libri duo de testium interrogatione 5, 7, 7; libri urbane dictorum 6, 3, 42; dictum de Vergilio 10, 1, 86; in senectute auctoritatem perdidit 12, 11, 3; iudicium de eo 10, 1, 118; 6, 3, 42; 12, 10, 11
Domitius Marsus de urbanitate 6, 3, 102 sqq. 108. 111
Dorica 8, 3, 59
doryphoros 5, 12, 21
Duilius 1, 7, 12, cf. 1, 4, 15

Egeria 2, 4, 19
Egnatius 5, 13, 32
εἴρων Socrates 9, 2, 46
Elis 12, 10, 9
Empedocles 1, 4, 4; 3, 1, 8
Empylus Rhodius 10, 6, 4
Ennius Q. 1, 5, 12; 1, 6, 12; 1, 8, 11; 8, 3, 31; 9, 2, 36; 9, 4, 115; iudicium de eo 10, 1, 88
Annales *70 V.*[1]*:* 1, 6, 12 *160:* 8, 6, 9 *129:* 1, 5, 12 *178:* 6, 3, 86 *186:* 7, 9, 6 *222:* 9, 4, 115 *304 sq.:* 11, 3, 31 *309:* 2, 15, 4 *472:* 2, 17, 24
Fabulae *43:* 8, 3, 31 *280:* 5, 10, 84
Saturae inc. *III* 9, 2, 36
Ephorus 2, 8, 11; 9, 4, 87; 10, 1, 74
epici Graeci 10, 1, 46 sqq.; Romani 10, 1, 85 sqq.
Epicurus 2, 17, 15; 7, 3, 5; 10, 2, 15; 12, 2, 24
Epicurei 5, 7, 35; 10, 1, 124
Eratosthenes 1, 1, 16; 11, 2, 14
Erucius 8, 3, 22
Euathlus 3, 1, 10
Eudorus 2, 15, 16
Euenus 1, 10, 17
Euphorion 10, 1, 56; 11, 2, 14
Euphranor 12, 10, 6. 12
Eupolis 1, 10, 18; 10, 1, 66. 82; 12, 10, 65
Euripides 10, 1, 67 sqq.; in Philocteta 3, 1, 14; in Phoenissis 5, 10, 31
Europai 1, 5, 17
Eurypylus Larissaeus 11, 2, 14
Euthia 1, 5, 61

Fabia Dolabellae 6, 3, 73
Fabii 3, 8, 19
Fabius Pictor 1, 6, 12
Fabius Maximus Cunctator 2, 17, 19; 3, 8, 37; 8, 2, 11; 11, 2, 30; triumphus 6, 3, 61
Fabricius 7, 2, 38; 12, 1, 43; 12, 2, 30
Fama 9, 2, 36
Fannius C. 7, 9, 12
Fidenates *oppos.* Romanis 3, 8, 37
Figulus Clusinius 7, 2, 4 sqq. 26
Flaccus *v.* Valerius
Flaminius 2, 16, 5

Flavius Cn. 8, 3, 22
Flavus *v.* Sergius, Verginius
Floralia 1, 5, 52
Florus *v.* Iulius
Fonteius 6, 3, 51
Fulvius 6, 3, 100
Fundanius 1, 4, 14
per funes ingredientes 2, 13, 16
fur 5, 10, 88; 7, 4, 44; 7, 6, 2
Furii *s.* Fusii 1, 4, 13
Furius *v.* Bibaculus

Gabba 6, 3, 27. 62. 64. 66. 80. 90
Gabinius 11, 1, 73
Gaius C littera significatur 1, 7, 28
Gaius Caesar 1, 7, 21
Galli 3, 8, 19; 6, 3, 79; Gallorum fortitudo 8, 4, 20; Gallus 6, 3, 38; cf. 1, 5, 57. 68
Gallia 1, 5, 8
Galliae 8, 5, 15; Galliarum eloquentia 10, 3, 13
Gallica verba 1, 5, 57
Gallio pater 3, 1, 21; 9, 2, 91
Gavius 1, 6, 36
geometres 1, 10, 4; 5, 10, 7
geometria 1, 10, 34. 35
Germani 8, 4, 20; 8, 5, 24
Germania 3, 8, 19
Germanicum bellum 10, 1, 103
Geta 1 Pr. 6
gladiatores 5, 13, 54; 10, 5, 20
Glaucia 2, 16, 5
Glaucus Carystius 11, 2, 14
Glycerium 1, 4, 24
Glyco Spiridion 6, 1, 41
Gnaeus 1, 7, 29
Gnipho *v.* Antonius
Gorgias Leontinus 3, 1, 8 sqq.; 9, 2, 102; 9, 3, 74; Empedoclis discipulus 3, 1, 8; praeceptor Isocratis 3, 1, 13; centum et novem vixit annos 3, 1, 9; communes locos tractavit 3, 1, 12; se interrogari patiebatur, qua quisque de re vellet 2, 21, 21; 12, 11, 21; in Olympico 3. 8, 9
Gorgias aequalis Rutilii 9, 2, 102. 106
Gracchi 2, 5, 21; 5, 11, 6; 8, 5 33; 12, 10, 10. 45; eorum eloquentia 1, 1, 6; leges 3, 7, 21; 5, 13, 24
Gracchus C. 1, 10, 27; 9, 4, 15; 11, 3, 8; 11, 3, 115
Gracchus Ti. 7, 4, 13
Gracci 1, 5, 20
graculi, unde dicti 1, 6, 37
Graeci 1, 4, 14. 26; 1, 5, 17; 1, 7, 11; 1, 10, 21; 5, 14, 32; 10, 1, 76 sqq.; 11, 3, 143; 12, 2, 30; Graecae disciplinae 1, 1, 12; figurae 1, 1, 13; litterae 12, 11, 23; nomina 1, 5, 32. 60; Gr. oratores 11, 3, 102. 123. 138; Gr. testes 11, 1, 89; Gr. sermo iucundior 12. 10, 33; ab eo puer incipere debet 1, 1, 12
Graii 8, 4, 21
grammaticus 1, 2, 14; 1, 4, 1. 2. 3; 1, 8, 21; 9, 4, 53; 10, 1, 54
Gratiae 1, 10, 21; 10, 1, 82
Gryllus 2, 17, 14
Gutta Tiberius 5, 10, 108

Hannibal 2, 17, 19; 5, 10, 48; 8, 4, 20; an redeat Carthaginem 3, 8, 17
haruspices 5, 7, 36; 5, 10, 30; 1, 7, 9
Hecoba 1, 4, 16
Hegesias statuarius 12, 10, 7
Heius 7, 4, 36
Helenae species 8, 4, 21; laus 3, 8, 9
Helvius C. Cinna 10, 4, 4
Helvius Mancia 6, 3, 38
Hercules 3, 7, 6; 6, 1, 36; 7, 2, 7; 8, 6, 71; acta 10, 1, 56; in tragoediis 11, 3, 73

heres 7, 1, 20; 8, 4, 11
Hermagoras rhetor 2, 15, 14; 2, 21, 21; 3, 1, 16; 3, 3, 9; 3, 5, 4; 3, 6, 3. 21. 53. 56. 59 sqq.; 3, 11, 1. 3. 18. 22; 5, 9, 12; 9, 2, 106
Hermagoras falsus 3, 5, 14
Hermagoras, auditor Theodori Gadarei 3, 1, 18
Hermagorei 3, 1, 16; 3, 5, 4; 7, 4, 4
Hermocreon 5, 10, 78
Herodotus 10, 1, 73. 101; 5, 11, 38; 9, 4, 16. 18
heroum laudes 1, 10, 10
Hesiodus 1, 1, 15; 5, 11, 19; iudicium de eo 10, 1, 52
Hibericae herbae 8, 2, 2
Hippiae nuptiae 8, 4, 16
Hippias Elius sophista 3, 1, 10. 12; 12, 11, 21
Hippocentaurus 6, 3, 90
Hippocrates 3, 6, 64
Hirtius 8, 3, 54; 12, 11, 6
Hispania 1, 5, 57
Hispanum nomen 1, 5, 8. 57
Hispo 6, 3, 100
historici 1, 6, 2; 2, 4, 19; 4, 2, 2; 8, 6, 65; a geometris reprehensi 1, 10, 40
histriones 6, 2, 35; 11, 3, 89; h. gestus 10, 5, 6
Homerus 3, 7, 12; 10, 1, 56. 62. 85 sqq.; ab eo lectio incipienda 1, 8, 5; omne genus dicendi repraesentat 2, 17, 8; 10, 1, 46; 12, 10, 64; 12, 11, 21; legem prohoemiorum constituit 10, 1, 48; dormitare interim videtur Horatio 10, 1, 24; Homerica dispositio 5, 12, 14; 7, 10, 11; caelatura clipei Achillis 2, 17, 8; Phoenix Homericus 2, 3, 12; 2, 17, 8; eius pastor populi 8, 6, 18; senibus auctoritatem tribuit 12, 4, 2; diversae editiones 5, 11, 40
Ilias *1, 249:* 12, 10, 64 *2, 101:* 9, 3, 57 *2, 180:* 3, 7, 12 *2, 477:* 3, 7, 12 *2, 558:* 5, 11, 40 *3, 156 sqq.:* 8, 4, 21 *3, 214 sqq.:* 12, 10, 64 *3, 217:* 11, 3, 158 *4, 125:* 1, 5, 72 *4, 299:* 5, 12, 14 *5, 801:* 3, 7, 12 *7, 219:* 8, 4, 24 *16, 140:* 8, 4, 24 *21, 196:* 10, 1, 46
Odyssea *8, 173:* 12, 10, 65 *9, 394:* 1, 5, 72 *11, 131:* 1, 5, 67 *11, 523:* 8, 3, 84 *15, 299:* 8, 6, 37 *23, 278:* 1, 5, 67
homo 1, 6, 34; 3, 7, 10 sqq.
Horatius sororem occidit 3, 6, 76; 4, 2, 7; 5, 11, 10; 7, 4, 8
Horatius 1, 8, 6; 10, 1, 94. 96
Carmina *1, 4, 13:* 8, 6, 27 *1, 12, 1:* 8, 2, 9 *1, 12, 40:* 9, 3, 18 *1, 14, 1 sqq.:* 8, 6, 44 *1, 15, 24:* 9, 3, 10 *2, 13, 26:* 10, 1, 63 *3, 3, 1:* 11, 1, 90 *3, 6, 36:* 8, 2, 9 *4, 2:* 10, 1, 61 *4, 2, 11:* 9, 4, 54 *4, 13, 12:* 8, 6, 17
Satirae *1, 1, 100:* 9, 4, 65 *1, 4, 11:* 10, 1, 94 *1, 5, 56:* 6, 3, 58 *1, 6, 104:* 1, 5, 57 *1, 10, 44:* 6, 3, 20 *2, 5, 41:* 8, 6, 17 *2, 6, 83:* 9, 3, 17
Epistulae *1, 1, 41:* 9, 3, 10 *1, 1, 73:* 5, 11, 20 *1, 5, 23* 11, 3, 80 *2, 1, 192:* 1, 5, 57
Ars poetica *1:* 8, 3, 60 *25:* 9, 3, 65 *63:* 8, 6, 23 *139:* 8, 3, 20 *311:* 1, 5, 2 *359:* 10, 1, 24 *388:* ep. ad Tryph. 2 *402:* 10, 1, 56
Hortensiae Q. fiiiae oratio 1, 1, 6
Hortensius Q. orator 1, 5, 12; 3, 5, 11; 4, 5, 24; 8, 3, 35; 10, 5, 13; 10, 6, 4; 11, 2, 24; 11, 3, 8; 12, 7, 4; 12, 10, 11;

or. pro Verre 10, 1, 23, cf. 6, 5, 4; 6, 3, 98; communes loci editi ab eo 2, 1, 11; eius scripta infra famam erant 11, 3, 8
Hyperbolus 1, 10, 18
Hyperides 10, 1, 77; 12, 10, 22; eius actio pro Phryne 2, 15, 9; 10, 5, 2

Jatrocles 2, 15, 16; 3, 6, 44
Ilium 5, 10, 42
indocti fortius videntur dicere 2, 12, 1
infans 2, 4, 6
Interamna 4, 2, 88
interpretes iuris 3, 6, 59; 12, 8, 4
intestatae heres 4, 2, 5; intestatorum parentium liberi heredes 3, 6, 96
Ionica 8, 3, 59
Iopas 1, 10, 10
Iphicrates 5, 12, 10
Iphigenia 2, 13, 13
Irus 3, 7, 19
Isaeus 12, 10, 22
Isauricus 6, 3, 25. 48
Isocrates 2, 8, 11; 3, 1, 13. 14; 3, 4, 11; 3, 5, 18; 3, 6, 3; 4, 2, 31 sqq.; 9, 4, 35; eius Ars 2, 15, 4; 3, 1, 15; laus Helenae 3, 8, 9; Panegyricus 3, 8, 9; 10, 4, 4; discipuli 3, 1, 14; 12, 10, 22; iudicium de eo 10, 1, 79. 108; 12, 10, 22. 49; Is. de Ephoro et Theopompo 2, 8, 11; de Ephoro 10, 1, 74
Isthmus an intercidi possit 3, 8, 16
Italia 1, 6, 31; 1, 12, 15; 7, 2, 26
Juba 6, 3, 90; 11, 1, 80
Judaicae superstitionis auctor 3, 7, 21
Iulia basilica 12, 5, 6
Iulius Africanus orator 10, 1, 118; 12, 10, 10; 8, 5, 15
Iulius *v.* Caesar
Iulius Florus 10, 3, 13
Iulius Secundus orator 10, 1, 120 sqq.; 10, 3, 12 sqq.; 12, 10, 11
Iunius Bassus 6, 3, 27. 57. 74
Iuno 1, 6, 25; 8, 4, 18
Iuppiter 1, 6, 25; 3, 7, 8; 10, 1, 46; Olympius Phidiae 2, 3, 6; 12, 10, 9; Capitolinus 3, 7, 4
iurare gravi viro parum convenit 9, 2, 98
iuridicialis status 3, 6, 32 sqq. 45. 47. 57
iuris consulti 5, 14, 34; 11, 2, 41
ius et aequum 4, 3, 11; 7, 1, 63; ius actionis 7, 1, 9; belli 5, 10, 113 sqq.; i. mortis 11, 1, 56; iuris genera tria 2, 4, 34
iuvenes laborum minus patientes quam pueri 1, 12, 8

Labienus T. in Rabirium lege perduellionis 5, 13, 20
Labienus contra Urbiniae heredes 4, 1, 11; oratio in Pollionem 1, 5, 8. cf. 9, 3, 13
Lacedaemon 3, 7, 24
Lacedaemonii 7, 2, 4; Lacedaemoniorum exercitus musicis modis accensi 1, 10, 14; saltatio quaedam ad bella utilis 1, 11, 18; eloquentiam expulerunt 2, 16, 4
Laches 7, 9, 10
Laelia 9, 4, 31; L. Gai filia 1, 1, 6
Laelii 12, 10, 10
Laelius D. Balbus 10, 1, 24; 12, 10, 10; Atticus Romanorum 12, 10, 39
Laenas Popilius 3, 1, 21; 10, 7, 32; 11, 3, 183

Lartius 6, 3, 96
Latini 1, 4, 4. 8; 1, 7, 12; 1, 8, 8; 1, 9, 6; 2, 4, 42; 3, 8, 50; 3, 11, 5; 9, 2, 31; 12, 10, 27. 35; magis indulserunt compositioni quam Attici 9, 4, 145; tibicen 7, 1, 51
Latium 1, 6, 31
Latona 3, 7, 8
Latro v. Porcius
legulei 12, 3, 11
ληιστής 1, 7, 17
Lentulus (P. L. Sura), Catilinae socius 5, 10, 30; L. Spinther 6, 3, 57; Cn. L. 11, 3, 8; Lentulorum genus 6, 3, 67
Lēocrates 11, 2, 14
Λέων 7, 9, 6
Leonides Alexandri paedagogus 1, 1, 9
Liber inventor vini 3, 7, 8; pro vino 8, 6, 24
libertinus 7, 3, 27
libertus Claudii Caesaris 6, 3, 81
librariorum inscientia 9, 4, 39
Liburnia 9, 2, 34
λιβυκοὶ λόγοι 5, 11, 20
Licinius *v.* Archias
Ligarius 7, 2, 6
Linus 1, 10, 9
litigatores 2, 12, 4; 2, 15, 30; 2, 21, 16; 3, 10, 4; 4, 1, 13; 4, 5, 20; 5, 7, 5. 34; 6, 2, 18. 36; 6, 3, 32. 93; 6, 4, 7; 10, 1, 34; 12, 7, 6; 12, 8, 2. 6. 8. 11; 12, 9, 9. 10. 12; 12, 10, 45
Livius Andronicus 10, 2, 7
Livius T. historicus 10, 1, 101; 1, 7, 24; 8, 3, 53; eius Patavinitas 1, 5, 56; 8, 1, 3; mira facundia 8, 1, 3; lactea ubertas 10, 1, 32; prius legendus quam Sallustius 2, 5, 19. — Praefatio *1:* 9, 4, 74; *1, 9:* 9, 2, 37 *1, 12:* 1, 5, 44 *2, 27:* 8, 6, 20 *38, 54:* 8, 6, 9
Epistula ad filium 2, 5, 20; 10, 1, 39
λογοδαίδαλοι 3, 1, 11
Lotophagi 5, 8, 1
Lucanus M. Annaeus 10, 1, 90
Lucilius C. poeta 1, 5, 56; 1, 7, 19; 1, 8, 11; 1, 6, 8; 1, 7, 15. 19; 9, 4, 38. 113; iudicium de eo 10, 1, 94
Lucretia 5, 11, 10
Lucretius T. 1, 4, 4; 3, 1, 4; 8, 6, 45; 10, 1, 87; 12, 11, 27
Lucullus 3, 6, 64; 12, 7, 4
Lunae defectio 1, 10, 47
Lupercalia 1, 5, 66
Lupus *v.* Rutilius
Luranius 9, 4, 38
Lusius C. trib. mil. 3, 11, 14
Lyciae rhetores cantant 11, 3, 58
Lycurgus legum auctor 1, 10, 15; orator 12, 10, 22
Lydiae regina (Omphale) 3, 7, 6
lyrici 1, 8, 6; 9, 4, 53; Graeci 10, 1, 61 sqq.; Romani 10, 1, 96; lyricus graecus 8, 6, 37
Lysias 2, 15, 30; 2, 17, 6; 3, 8, 51; 9, 4, 16. 17; 12, 10, 24; iudicium de eo 10, 1, 78; 12, 10, 21 sqq.
Lysippus statuarius 12, 10, 9

Macer poeta 6, 3, 96; 10, 1, 56. 87; 12, 11, 27
Maecenas 9, 4, 28
Maelius Sp. regni adfectator 5, 9, 13; 5, 13, 24; eius domus solo aequata 3, 7, 20
magester 1, 4, 17
magister 1, 2, 27; 2, 4, 8
Magnus cognomen 5, 10, 30
magorum carmina 7, 3, 7
Maiia 1, 4, 11
Mancia *v.* Helvius
Mancinus 7, 4, 12
mancipiorum negotiatores 5, 12, 17

Manilia lex 2, 4, 40
Manlius M. Capitolinus 5, 9, 13; 5, 11, 7; 7, 2, 2; Marci praenomen e familia exemptum 3, 7, 20
Manlius Sura 6, 3, 54; 11, 3, 126
Marathon 9, 2, 62; 11, 3, 168; 12, 10, 24
Marcellus M. 5, 11, 7; 10, 1, 38
Marcellus Vitorius *v.* Vitorius
Marcia 3, 5, 11; 10, 5, 13
Marcianus 6, 3, 95
Marcipor 1, 4, 26; (1, 5, 23)
Maricas 1, 10, 18
Marius C. 3, 8, 37
Marrucini 7, 2, 26
Mars 3, 7, 5. 8; pro bello 8, 6, 24
Marsus *v.* Domitius
mathematici 5, 7, 36
Matius 3, 1, 18
Medea 9, 2, 8; Ovidii 10, 1, 98; 8, 5, 6; in tragoedia 11, 3, 73
medici opus 7, 10, 10
Megabuzus 5, 12, 21
Megalensia 1, 5, 52
Megarii 5, 11, 40
Melanthius pictor 12, 10, 6
Menalcas pastor 8, 6, 47
Menander 3, 11, 27 (cf. Georgi vers.75); 9, 3, 89; 10, 1, 69 sqq.; eius fabulae 10, 1, 70; 11, 3, 91; 12, 10, 25; 1, 10, 18; 11, 3, 91; orationes Charisii ei tribuuntur 10, 1, 70; iudicia de eo 3, 7, 18
Menelaus 2, 13, 13; 8, 3, 84; 12, 10, 64
Mercurius inventor litterarum 3, 7, 8
Meropes 8, 6, 71
Messala orator 1, 5, 15. 61; 1, 6, 42; 1, 7, 34; 8, 3, 34; 9, 4, 38; 10, 1, 24; 12, 11, 28; eius oratio pro Aufidia 10, 1, 22; liber de littera s 1, 7, 23. 35; prohoemia 4, 1, 8; versiones ex Graeco 10, 5, 2; iudicium de eo 10, 1, 113; 12, 10, 11
Metelli contio 9, 3, 50
Metrodorus Scepsius 10, 6, 4; 11, 2, 22. 26
Mettius Fufetius 1, 5, 12
Milesia quaedam 8, 4, 11
Milo athleta 1, 9, 5
Milo T. 3, 5, 10; 3, 11, 15. 17; 4, 2, 25. 27; 5, 2, 1; 6, 3, 49; 6, 5, 10; 7, 1, 34 sqq.; 7, 2, 45; 7, 4, 8; 10, 5, 13; 11, 1, 40
mimi *s.* pantomimi 6, 3, 8. 29
mimorum scriptor 1, 10, 17
Minerva 3, 7, 8; 10, 1, 91; 11, 1, 24; Phidiae 12, 10, 9
Misericordia dea 5, 11, 38
Mithridates 8, 3, 82; 11, 2, 50
Modestus 1, 6, 36
monitores 6, 4, 9
Mors 9, 2, 36
mortalis quidam deus 1, 10, 5
(Moyses) 3, 7, 21
Mucii 12, 2, 30
Murena L. 6, 1, 35
Musae 1, 10, 21; 4 Pr. 4; m. rustica et pastoralis 10, 1, 55; crassiore musa 1, 10, 28
musici vates et sapientes 1, 10, 9
muti homines 2, 16, 17
Myron 2, 13, 10; 12, 10, 7

Naevii Arpiniani causa 7, 2, 24
Narbonensis colonia 6, 3, 44
Nasica 5, 13, 24
Naso 11, 2, 31
Naucrates Isocratis discipulus 3, 6, 3
negotiatores mancipiorum 5, 12, 17
Neptunus 3, 7, 8
Nero C. (Claudius) 6, 3, 50
Nero Imp. 8, 5, 15. 18
Nestor 12, 10, 64
Nicander 10, 1, 56

Nicias 1, 10, 48
Nicostratus pancratiastes 2, 8, 14
Nigidius de gestu 11, 3, 143
Nireus 3, 7, 19
Nonianus *v.* Servilius
notarii 7, 2, 24
Novanius P. Gallio 9, 2, 35
novicii 1, 12, 9
Numa 1, 10, 20; 3, 7, 18; 7, 1, 24; Egeria Numae 2, 4, 19
Numantiae eversor 8, 6, 30
Numantinum foedus 3, 8, 3; 7, 4, 12 sqq.
nutrices 1, 1, 4. 16; 1, 10, 32
nutricularum fabulae 1, 9, 2

Oceanus 3, 8, 16; 7, 4, 2; 10, 1, 46
Ὀδυσσεύς in Ulixem transiit 1, 4, 16
Oedipus 9, 3, 89
Olympus 1, 4, 28; 1, 5, 62
Opitergini 3, 8, 23. 30
Oppianicus 5, 2, 1
Oppius P. 6, 3, 67; 11, 1, 67
orator vir bonus 1 Pr. 9. 18; 12, 1, 1; adiumenta ingenita 1 Pr. 27; 12, 5, 1 sq.; qua ratione formandus sit 1, 1, 10; orationes eum legere oportet 1, 11, 14; non reformidat homines 1, 2, 18; eius summa est bene dicere 2, 14, 5; tria praestare debet 3, 5, 2; eius officium 8 Pr. 7; instrumenta 12, 5, 1 sqq.; mores 12, 2, 1; quales causas suscipere debeat 12, 7, 1; quando malam causam 12, 1, 39 sqq.; num semper ei gratis agendum 12, 7, 8; causam a litigatore diligenter discere debet 12, 8, 1 sqq.; ne omnia testimonia expectet a litigatore 10, 1, 34; o. Graeci 10, 1, 76 sqq.; Latini 10, 1, 105; veteres Romani et recentiores 10, 1, 43
Orestes 3, 5, 11; 3, 11, 4 sqq. 20; 7, 4, 8
Orpheus 1, 10, 9
Ostiensis portus 2, 21, 18; 3, 8, 16
otiosi scriptores 10, 2, 17
Ovidius P. Naso 10, 1, 88. 93. 98; eius liber in malos poetas 6, 3, 96; Epigrammatum liber 9, 3, 70
Metamorphoses *1, 502:* 8, 3, 47 *2, 226:* 9, 4, 65 *5, 17 sqq.:* 9, 3, 48 *10, 422:* 9, 2, 64 *11, 456:* 9, 4, 65 *13, 1:* 1, 5, 43 *13, 5:* 5, 10, 41
Hendecasyllabi? 12, 10, 75
Medea fabula 8, 5, 6
ludens 8, 6, 33; 9, 3, 70

Pacuvius M. 1, 5, 67; 1, 8, 11; 1, 12, 18; 8, 6, 35; iudicium de eo 10, 1, 97
Padus 1, 5, 8
paedagogi 1, 1, 8
παιδομαθεῖς 1, 12, 9
Palaemon grammaticus 1, 4, 20
palaestrici 2, 8, 7; 1, 11, 15; gestus motusque formant 1, 11, 16; palaestricorum numeri 12, 2, 12
palaestritae 9, 4, 56
Palamedes Platonis i. e. Alcidamas 3, 1, 10
Pallae bona 4, 2, 27
Pallantis funus 6, 2, 33
Pamphilus pictor 12, 10, 6; rhetor 3, 6, 34
pancratiastes 2, 8, 13
panegyrici 2, 10, 11; 3, 4, 14; 3, 8, 7
Panegyricus Isocratis 3, 8, 9
Pansa 1, 4, 25
Παντaλέων 7, 9, 6
Panyasis epicus 10, 1, 54

Paris 3, 7, 19; 5, 10, 84; 8, 4, 21
Parium marmor 2, 19, 3
Parrhasius 12, 10, 4 sqq.
Parthi 3, 8, 33
Passienus *v.* Crispus
pastor populi 8, 6, 8
pastoralis musa 10, 1, 55
Patavinitas Livii 8, 1, 3
Patrocles rhetor *v.* Jatrocles
Patroclus 10, 1, 49
patronus a litigatore accurate causam discat 12, 8, 1 sqq.
Paulus L. 1, 10, 47
Pedianus Asconius 1, 7, 24; 5, 10, 9
Pedo Albinovanus 6, 3, 61; 10, 1, 90
Pelides 8, 6, 29
Peloponnesium bellum 7, 2, 7; P. tempora 12, 10, 4
Pelops 9, 4, 140
Pericles 2, 16, 19; 10, 1, 82; 12, 2, 22; 12, 9, 13; 12, 10, 24. 65; Anaxagorae auditor 12, 2, 22; peritus astronomiae 1, 10, 47; eius eloquentiae nulla ad posteriora tempora venerunt documenta 3, 1, 12; 12, 2, 22; 12, 10, 49
Peripatetici 2, 15, 20; 2, 17, 2; 3, 1, 15; 12, 2, 25
Perses vir 3, 7, 21
Persius A. 10, 1, 94. — Satirae *1, 9:* 9, 3, 9 *1, 26:* 9, 3, 42; *1, 95:* 9, 4, 65 *1, 106:* 10, 3, 21 *5, 71:* 1, 5, 8
persona una ex categoriis 3, 6, 25; 4, 2, 129; 5, 10, 23 sqq.; 7, 2, 27; personarum potentium reprehensio 9, 2, 68. 76; personarum fictio 9, 1, 31; 9, 2, 29; 9, 3, 89; fictae alienarum personarum orationes 6, 1, 25
Persuadendi dea 10, 1, 82
Phaethon disyllabum 1, 5, 17
Pharsalus 11, 2, 14
Phidias 2, 3, 6; 12, 10, 8 sqq.
Philemon 10, 1, 72
Philetas 10, 1, 58
Philippus (L. Marcius) 6, 3, 81, consul 11, 1, 37
Philippus Macedonum rex 1, 1, 23; 3, 8, 5; 12, 10, 6
Philistus 10, 1, 74
Philocteta 5, 10, 84
Philodamus 4, 2, 114; 11, 3, 171
philosophi 1, 4, 4; 12, 2, 5. 23; ph. et oratores 1 Pr. 5; 12, 2, 5. 7; philosophorum scholae 1 Pr. 17; 12, 3, 12; Graeci 10, 1, 81 sqq.; Latini 10, 1, 123 sqq.; quidam deos agere rerum humanarum curam negabant 5, 6, 3; philosophorum lectio oratori utilis 10, 1, 35. cf. 12, 2, 8 sqq.; 12, 11, 17
Phoebe aurea 5, 9, 15
Phoenix Homericus 2, 3, 12; 2, 17, 8
phonasci 2, 8, 15; 11, 3, 19. 22
Phormio 6, 3, 56
Phrygium canere 1, 10, 33
Phryne 2, 15, 9; 10, 5, 2
Picens 4, 2, 2
pictor vi artis efficit, ut quaedam eminere in opere, quaedam recessisse credamus 2, 17, 21; pictores Graeci praestantissimi 12, 10, 3 sqq.; in pictura speciem habet tota facies (*oppos.* ab altero latere) 2, 13, 12
pilariorum miracula 10, 7, 11
Pindarus 8, 6, 71; 10, 1, 61; 10, 1, 109; eius ὕμνοι 8, 6, 71
Piraeus 8, 6, 64
Pisandros epicus 10, 1, 56
Pisaurum 7, 2, 26
Pisistratus 5, 11, 8
Piso C. 9, 3, 22; Pisonis anulus 9, 2, 61

Pius 5, 10, 30
Placentinus 1, 5, 12
Placidus mutatus in Acidus 6, 3, 53
Plaetorius Fontei accusator 6, 3, 51
Plancus Cn. 6, 3, 44
Plataeae 11, 3, 168
Plato omnium artium peritissimus 1, 12, 15; 12, 11, 22; musicen viro civili necessariam credebat 1, 10, 15; sine musices scientia non potest intellegi 1, 10, 13; discendi causa multos adiit 1, 12, 15; Sophronis libros capiti suppositos habuit 1, 10, 17; chironomian in parte civilium virtutum posuit 1, 11, 17; rhetoricen improbavit 2, 15, 24 sqq.; τὸ ἔνρυθμον non vitavit 9, 4, 77 sqq.; eius sermones ἐλεγκτικοί et δογματικοί 2, 15, 26; defensio Socratis 2, 15, 29; πολιτεία 8, 6, 64; praeceptor Demosthenis 12, 2, 22; 12, 10, 24; iudicium de eo 10, 1, 81
Gorgias *449 E:* 2,21,1.4 *452 E:* 2,15,10 *453 A:* 2,15,5 *454 B:* 2, 15, 18 *460 C:* 2, 15, 27 *462 B:* 2, 15, 24 *463 D: 464 B. 466 A:* 2, 15, 25 *500 C:* 2, 15, 27 *508 C:* 2, 15, 28
Phaedrus *261 A:* 2, 15, 29 2, 21, 4 *261 D:* 3, 1, 10 *266 E:* 3, 1, 11 *267 A:* 2, 15, 31 2, 16, 3 *273 E:* 2, 15, 29 *275 A:* 11, 2, 9
Politia *1 in.:* 8, 6, 64
Sophistes *222 C:* 3, 4, 10
Symposium *218 B sqq.:* 8, 4, 23
Timaeus *in.:* 9, 4, 77 *47. 67:* 1, 10, 13
Plautia lex 9, 3, 56
Plautus (T. Maccius) 10, 1, 99
Plautus Stoicus 2, 14, 2; 3, 6, 23; 10, 1, 124
Plinius C. Secundus maior 3, 1, 21; de gestu 11, 3, 143
Plisthenes impudicus 3, 7, 19
Plotius 2, 4, 42; de gestu 11, 3, 143
Poeni 1, 5, 57
poetae legendi oratori futuro 1, 10, 29; eorum enarratio 1, 4, 2; licentia 1, 8, 14; auctoritas 5, 11, 39; non per omnia oratori sequendi 10, 1, 28; p. Graecorum epici 10, 1, 46 sqq.; p. elegiaci 10, 1, 58; p. iamborum 59; lyrici 61; comici 65; tragici 66; Romanorum epici 10, 1, 85 sqq.; elegiaci 93; lyrici 96; tragici 97; comici 99; poetarum sententiis non orationes modo sunt refertae, sed libri etiam philosophorum 5, 11, 39; poetae extemporales 10, 7, 19
πολιτικός 1, 10, 15; *v.* civilis vir
Pollio *v.* Asinius
Pollux 11, 2, 11
Polus apud Platonem 2, 15, 28
Polyclitus 12, 10, 7 sqq.
Polycrates auctor artis rhetoricae 3, 1, 11; Busirim laudavit et Clytaemestram 2, 17, 4; oratio contra Socratem 2, 17, 4; 3, 1, 11
Polygnotus 12, 10, 3. 10
Polynices 5, 10, 31
Polyxena 6, 2, 23
Pompeius Cn. 3, 8, 33. 50. 56 sqq.; 4, 2, 25; 4, 3, 13; 7, 2, 6; 9, 2, 55; 9, 3, 95; 11, 1, 80; 11, 3, 164; rerum suarum abunde disertus narrator 11, 1, 36; eius dictum in Ciceronem 6, 3, 111

Pompeius S. 3, 8, 44
Pomponius P, Secundus 8, 3, 31; 10, 1, 98
Pomptina palus 3, 8, 16
pontificum annales 10, 2, 7; commentarii 8, 2, 12
Popilius *v.* Laenas
Porcius M. Latro 9, 2, 91; 10, 5, 18
Posidonius 3, 6, 37
praeceptor unus an publicus 1, 2, 1 sqq.; p. eloquentiae 2, 1, 1; 12, 2, 8; cf. 1, 2, 9; 1, 3, 17; 2, 2, 11; 2, 3, 7; 2, 8, 1; 2, 9, 1; 12, 2, 6
Praenestina verba 1, 5, 56
pragmatici *s.* iuris interpretes 3, 6, 59; 12, 3, 4
Praxiteles 2, 19, 3; 12, 10, 9
Priamus 8, 4, 21 sqq.; apud Achillem 3, 8, 53; 10, 1, 50
Privernas ager 6, 3, 44
Proculeius 6, 3, 79
Proculus *v.* Artorius
Prodamus apud Eupolidem 1, 10, 18
Prodicus Cius 3, 1, 10. 12; 4, 1, 73; 9, 2, 36
professores sapientiae 1 Pr. 15; artium 12, 11, 20; 1, 9, 3
Propertius Sex. 10, 1, 93
Proserpina 4, 2, 19; 4, 3, 13; 11, 3, 164
Protagoras Abderites 3, 1, 10. 12; 3, 4, 10
Protogenes 12, 10, 6
psaltae 1, 10, 18
Psophodees 10, 1, 70
Ptolomaeus 7, 2, 6
Publicola 3, 7, 18. cf. 1, 6, 31
Publilia Ciceronis 6, 3, 75
Publipores 1, 4, 26
pueri recte statim loquantur 1, 1, 4; quibus annis instituendi 1, 1, 15; a sermone Graeco incipiant 1, 1, 12; quando sint rhetori tradendi 2, 1, 7; in scholis in classes distributi 1, 2, 23; apud rhetorem 2, 2, 9; 2, 4, 10; celeriter discunt 1, 12, 9; adulescentibus permixtos sedere non placet 2, 2, 14; nec caedi pueros 1, 3, 14; eorum ingenia praeceptor perspiciat 1, 3, 1; lusus in pueris signum alacritatis 1, 3, 10; num plura simul discant 1, 12, 1 sqq.
Pulixena 1, 4, 16
Punicum bellum 3, 8, 30; mappa 1, 5, 57
Pyrrhon 12, 2, 24
Pyrrhus 2, 16, 7; 5, 11, 10; 6, 3, 10; 7, 2, 6
Pythagoras 1, 10, 12. 32; 'ipse dixit' 11, 1, 27; se non sapientem, sed studiosum sapientiae vocari voluit 12, 1, 19
Pythagorei 1, 10, 12; 1, 12, 15; 9, 4, 12
Pythici 1, 6, 31

Quintilianus pater 9, 3, 73
Quintilianus filius per viginti annos professor eloquentiae 1 Pr. 1; de praeceptoribus suis 2, 4, 26; Domitium Afrum coluit 5, 7, 7; praeceptor nepotum sororis Domitiani 4 Pr. 2; et filii Marcelli Vitorii 1 Pr. 6; de memoria sua 11, 2, 39; adulatur Domitiano 4 Pr. 4; 10, 1, 91; de morte uxoris et filiorum 6 Pr. 1 sqq.; de agendi et docendi ratione 7, 1, 3 sqq.; 23. 29. 54; 2, 12, 12; 6, 2, 25; 4, 2, 86; 7, 2, 24; causa Naevii Aproniani 7, 2, 24; alia quaedam actio difficilis 9, 2, 73; pro regina Berenice 4, 1, 19;

de institutione sua orat. 3, 1, 22; 5, 1, 3; 5, 12, 15; 11, 1, 5; 12, 11, 8; duo libri artis rhet. a discipulis vulgati 1 Pr. 7; liber de causis corruptae eloquentiae 6 Pr. 3; 8, 6, 76; sermones ipso nolente vulgati 3, 6, 68; 7, 2, 24; cf. 3, 6, 64; 5, 1, 3; 5, 12, 15; 6, 2, 25. 36; 11, 1, 5
Quintius 5, 13, 39
Quirinalis collis 1, 6, 31
Quirini aedes 1, 7, 12

Rabirius 5, 13, 20; 7, 1, 9
Rabirius C. 10, 1, 90
Reguli 12, 2, 30
rhetoris officium 2, 1, 8; partes in docendo 2, 1, 1; 2, 4, 1 sqq.; r. minores et eminentes 2, 3, 1 sqq.; Graeci 1, 9, 6; Latini ib.; ex Lycia et Caria 11, 3, 58; dicae diebus festae licentiae 6, 3, 16
Rhodii 5, 10, 78; 11, 3, 7
Rhodium genus dicendi 12, 10, 18
Rhodus insula 3, 1, 17; 12, 6, 7
Roma 5, 9, 5
Romanus (-ni) 1, 5, 56. 58; 1, 6, 12; 1, 10, 14. 20; 2, 4, 33; 3, 1, 19; 3, 7, 2. 24; 3, 8, 17. 37; 5, 10, 24; 6, 1, 31; 8, 1, 3; 8, 3, 31. 39; 8, 4, 8; 8, 6, 20. 30; 9, 3, 8; 10, 1, 38. 95. 100; 10, 5, 2. 3; 12, 2, 7. 30; 12, 10, 39
Romulus 3, 7, 5; lupa Romuli 2, 4, 19
Roscius Sex. Amerinus 7, 2, 2. 23
Rufus *v.* Antonius
Rullus 8, 4, 28
Rutilius P. damnatus 5, 2, 4; 11, 1, 12
Rutilius P. Lupus 9, 2, 101; 9, 3, 36. 99; Gorgiam secutus 9, 2, 102. — *1, 1:* 9, 3, 94; *1, 4:* 9, 3, 65 *1, 5:* 9, 3, 68 *1, 10:* 9, 3, 36 *2, 2:* 9, 3, 92 *2, 5:* 9, 3, 91 *2, 6:* 9, 3, 89 *2, 9:* 9, 3, 64 *2, 12:* 9, 3, 75 *2, 16:* 9, 3, 84. *2, 19:* 9, 3, 93

Sabina verba 1, 5, 56
Sacerdos 6, 3, 55
sacerdotum Romanorum saltatio 1, 11, 18
Saguntini 3, 8, 23
Salamis 5, 11, 40; 9, 2, 62; 11, 3, 168; 12, 10, 24
Salarius 7, 1, 9
Saleius Bassus 10, 1, 90
Saliorum carmina 1, 6, 40; 1, 10, 20
Sallustius Crispus 10, 1, 101 sqq.; 10, 2, 17; 10, 3, 8; quando legendus sit 2, 5, 19; prohoemia belli Iug. et Catil. 3, 8, 9; declamatio in Ciceronem 4, 1, 68; 9, 3, 89; epigramma in eum 8, 3, 29; Sallustiana brevitas 4, 2, 45; 10, 1, 32; velocitas 10, 1, 102; iudicium de eo 10, 1, 101 sq.; 2, 5, 19; 8, 3, 44
Catilina *17, 7:* 8, 3, 44 *20:* 3, 8, 45 *47, 2:* 5, 10, 30
Iugurtha *1, 1:* 9, 4, 77 *10, 1:* 9, 3, 12 *10, 7:* 8, 5, 4 *19, 2:* 2, 13, 14 *21, 2:* 8, 3, 44 *34:* 9, 3, 17 *38, 1:* 8, 3, 44
Historiae 4, 2, 2 8, 3, 82 8, 6, 59 9, 3, 12 12, 9, 9
invectiva 4, 1, 68; 9, 3, 89
Samia mulier 3, 7, 21
Samnites 3, 8, 17
Santra 12, 10, 16
Sapiens 5, 10, 30; septem sapientium praecepta 5, 11, 39
sapientiae professores 1 Pr. 15
Sardi 11, 1, 89; Sardum vocabulum 1, 5, 8
Sarmentus 6, 3, 58

Sasia 4, 2, 105; 11, 1, 61
Saturninus 2, 16, 5; 5, 11, 6; 6, 1, 49; 7, 1, 9
Saturnus 1, 6, 36
Scaevola Q. 7, 6, 9; 12, 3, 9
Scaevola quidam memoria validus 11, 2, 38
Scamander 11, 1, 74 (cf. Martyr. Procopii p. 218, 30 sq. Deleh.)
Scauri 1, 4, 25; M. Scaurus 5, 12, 10; 5, 13, 40. 55
scholasticus 12, 11, 16
Scipio Africanus 12, 10, 10. 39; serpente genitus 2, 4, 19; e loco o scripsit 1, 7, 25; Terentii scripta ad eum referebantur 10, 1, 99
Scipiones 1, 4, 25; Sc. Africanus maior 3, 8, 17. 37; 5, 10, 48; 8, 4, 20; 8, 6, 9. 30. 43; 11, 1, 12; Metellus Scipio 5, 11, 10; Sc. Serapio 6, 3, 57
Scopa Thessalus pugil 11, 2, 14 sqq.
scriptores carminum 1, 5, 11; tragoediarum 1, 5, 21; artium 2, 15, 37; 3, 1, 8; 3, 4, 5; 3, 11, 28
scurrae 6, 3, 8. 82
Scylla 8, 6, 72
Seneca C. Annaeus 10, 1, 125 sqq.; 12, 10, 11; scriptum, quod Nero ad senatum misit 8, 5, 18; Medea 9, 2, 8
Seneca Annaeus rhetor 8, 3, 31; 9, 2, 98; controversia quaedam 9, 2, 42 sqq.
senum auctoritas 12, 4, 2
Septimii libri observationum 4, 1, 19
sequester 12, 8, 4
Serani 1, 4, 25
Serapio 6, 3, 57
Sergius Flavus 7, 4, 40; 8, 3, 33
Serranus 10, 1, 89
Servilia lex 6, 3, 44
Servilius Nonianus 10, 1, 102
Servius 9, 3, 21
servus 1, 4, 8. 11; 1, 7, 26; s. et addictus 7, 3, 26 sqq.; 5, 10, 60; quibus modis adquiratur 5, 10, 67; servorum nomina a domino ducta 1, 4, 26
Severus *v.* Cassius, Cornelius
Sextius Q. Niger, pater et filius, philosophi 10, 1, 124
Sibyllini libri 5, 10, 30
sicarii 10, 1, 12
Sicilia 1, 6, 30; 1, 10, 48; 3, 7, 27; 4, 3, 13; 5, 13, 35; 6, 3, 80; 11, 3, 164
Sicinius C. 11, 3, 129
Siculi 6, 3, 41; 10, 1, 89
Simon pro Simonide 11, 2, 17
Simonides 10, 1, 64; auctor artis memoriae 11, 2, 11 sqq.
Sinon 9, 2, 9
Sirenes 5, 8, 1
Sisenna L. Cornelius 1, 5, 13; 8, 3, 35
Smyrna (Zmyrna) Helvii Cinnae 10, 4, 4
Socrates 1, 10, 13; 1, 11, 17; 2, 15, 10. 18. 26 sq. 30; 2, 21, 4; 3, 1, 9; 5, 11, 3. 27. 42; 8, 4, 23; 9, 2, 46; 9, 3, 85; 11, 1, 9 sq.; 12, 7, 9; 12, 10, 4; comicorum in eum insimulationes 2, 16, 3. cf. 4, 4, 5; Socraticum genus defensionis 11, 1, 12; Socraticorum dialogi 5, 7, 28; interrogationes 5, 11, 27; mos quidam 12, 1, 10; oratorem futurum optime praeparant 10, 1, 35; iudicium de iis 10, 1, 81 sqq.
Solis pulvinar 1, 7, 12; solis obscuratio 1, 10, 47
Solitaurilia 1, 5, 67
Sophocles 10, 1, 67 sqq.
Sophron 1, 10, 17

Sosipater 7, 2, 4
spadones 5, 12, 17
Spatale 8, 5, 17. 19
Sphinx 6, 3, 98
Spinther 6, 3, 57
Spiridion *v.* Glyco
Staienus 4, 2, 107
statuarius 2, 21, 1. 10; 12, 10, 7 sqq.
statura breves 2, 3, 8
Stertinius rhetor 3, 1, 21
Stesichorus 10, 1, 62
Stilo *v.* Aelius
Stoici 1, 4, 19; 1, 10, 15; 2, 15, 20; 2, 17, 2; 3, 1, 15; 5, 7, 35; 6, 3, 78; 10, 1, 124; 11, 1, 70; 12, 1, 18. 38; iudicium de Stoicis veteribus et novis 10, 1, 84; 12, 2, 24
Stratocles comoediarum actor 11, 3, 178 sqq.
Subura 1, 7, 29
successores Alexandri 12, 10, 6
Suelius 6, 3, 78
Suetonius 1, 7, 22; 8, 2, 9
Sufenas 1, 5, 62
Sulla 3, 8, 53; 5, 10, 30. 71; 11, 1, 12; eius leges 11, 1, 85; Sullae 1, 4, 25
Sulpiciana seditio 6, 3, 75
Sulpicius C. Gallus 1, 10, 47
Sulpicius Longus 6, 3, 32
Sulpicius Ser. Galba 9, 4, 38; malos cives accusavit 12, 7, 4; eius facundia 12, 3, 9; acumen 12, 10, 11; exercitatio 10, 5, 4; tres orationes 10, 1, 116; 10, 7, 30; or. pro Aufidia 4, 2, 106; 10, 1, 22; contra Aufidiam 6, 1, 20; commentarii 10, 7, 30 sqq.: quo modo eum Cicero tractaverit 11, 1, 69; eum occisum esse ab Antonio 7, 3, 18; eius statua 3, 8, 5
supini scriptores 10, 2, 17
Sura *v.* Manlius
Sybaritae 3, 7, 24
Syracusae 1, 10, 48
Syracusani 5, 11, 7

Tarentini iuvenes 6, 3, 10
Tarentum 7, 8, 4
Tarsumennus lacus 1, 5, 13
technicorum decreta 2, 13, 15
Telamo 1, 5, 60
Terentius P. 1, 8, 11; 8, 3, 35; 10, 1, 99; Terentianus pater 11, 1, 39; T. Phormio 6, 3, 56
Andria *68:* 8, 5, 4 *129:* 1, 4, 28
Eunuchus *46:* 9, 2, 11 9, 3, 16 9, 4, 141 11, 3, 182 *85:* 9, 3, 18 *155 sqq.:* 9, 2, 58
Phormio *36:* 1, 7, 22
Terentius M. Varro 1, 4, 4; 1, 6, 12. 37. 38; 8, 3, 35; 10, 1, 95. 99; 12, 11, 24
Tereus 1, 5, 24
Terraconenses 6, 3, 77
testes 5, 1, 2; testium duo genera 5, 7, 9 sqq.; t. et argumenta 5, 7, 33; testem subornatum in subsellia adversarii mittere 5, 7, 32
Teucer 4, 2, 13
Thebae 5, 10, 111; 11, 3, 168
Thebanorum lis cum Thessalis 5, 10, 111 sqq.
Themistocles 1, 10, 19; 9, 2, 92; 11, 2, 50
Theocritus 10, 1, 55
Theodectes 1, 4, 18; 3, 1, 14; 4, 2, 63; 9, 4, 88; 11, 2, 51; opus de rhetorica eius nomine inscribitur 2, 15, 10
Theodorus Byzantius 3, 1, 11
Theodorus Gadareus 2, 15, 16. 21; 3, 1, 17 sqq.; 3, 6, 2. 36. 51; 3, 11, 3; 4, 1, 23; 5, 13, 59; Hermagorae magister 3, 1, 18

Theodorei 3, 1, 18; 2, 11, 2; 3, 3, 8; 3, 11, 27; 4, 2, 32
Theodotus 3, 8, 55 sqq.
Theon Samius pictor 12, 10, 6
Theon rhetor et Stoicus 3, 6, 48; 9, 3, 76
Theophrastus 3, 1, 15; 3, 8, 62; nimis Attice loquebatur 8, 1, 2; de rhetorica 3, 1, 15; 3, 7, 1; 3, 8, 62; 4, 1, 32; 9, 4, 88; 10, 1, 27
Theopompus 2, 8, 11; 2, 17, 20; 9, 4, 35; 10, 1, 74
Thersites 3, 7, 19; 11, 1, 37
Thessalorum lis cum Thebanis 5, 10, 111 sqq.
Thetis 3, 7, 11
Thrasybulus 3, 6, 26; 7, 4, 44
Thrasymachus Chalcedonius 3, 1, 10. 12; 3, 3, 4; 9, 4, 87
Thucydides 9, 4, 16. 78; 10, 1, 33. 73 sqq. 101; 10, 2, 17
Thyestes tragoedia 1, 5, 52; 10, 1, 98
Tiberius Caesar 3, 1, 17
tibicines publice revocati 5, 11, 9
Tibullus Albius 10, 1, 93
Tiburs ager 6, 3, 44
Timagenes 1, 10, 10; 10, 1, 75
Timanthes Cythnius pictor 2, 13, 12
Timotheus clarus in arte tibiarum 2, 3, 3
Tinga Placentinus 1, 5, 12
Tiro 6, 3, 5; 10, 7, 31
Tisias Siculus 2, 16, 3; 2, 17, 7; 3, 1, 8
Titius Maximus 6, 3, 71
Titius orator 11, 3, 128
Torquatus Manlius 5, 11, 7. 10
Trachalus 10, 1, 119; 12, 5, 5; contra Spatalen 8, 5, 19; dictum eius 6, 3, 78
tragici veteres Latini 1, 8, 8
tragoediae scriptores 10, 1, 66. 97
Trasumennus lacus 1, 5, 13
Trebatius C. 3, 11, 18
Triarius accusator M. Scauri 5, 13, 40
Trola 7, 2, 3
Troiani principes 8, 4, 21; T. bellum 7, 2, 7
Troilus 7, 9, 7
Tryphon *v.* epistula dedicatoria 1
Tuberonis Q. or. in Ligarium 5, 13, 20. 31; 10, 1, 23; 11, 1, 78. 80
Tullius *mutatus in* Tollius 6, 3, 53
Tusca verba 1, 5, 56; Tuscanicae statuae 12, 10, 1. 7
Tutilius rhetor 3, 1, 21
Tydeus 3, 7, 12
Tydides 8, 6, 29
Tyndaridae 11, 2, 16
Tyrrhenum mare 9, 3, 17
Tyrtaeus 10, 1, 56; Tyrtaei 12, 11, 27

Valerius C. Flaccus 10, 1, 90
Valerii primum Valesii dicti 1, 4, 13; M. Valerius 2, 4, 18
Valgius C. 3, 1, 18; 3, 5, 17; 5, 10, 4
Varenus C. 5, 13, 28; 7, 1, 9; Cn. 7, 1, 9
Varius Q. Sucronensis 5, 12, 10
Varius 3, 8, 45; 10, 1, 98; de Vergilio 10, 3, 8; Epicureus (Koerte, Rh. Mus. 45, 173) 6, 3, 78
Varro *v.* Terentius
Varro P. Atacinus 1, 5, 17; 10, 1, 87
Vatinius 6, 3, 60. 68. 77. 84; 11, 1, 73; testis 5, 7, 6
venti generales quatuor *cet.* 12, 10, 67
ventilatorum miracula 10, 7, 11
Venus armata apud Lacedae-

monios 2, 4, 26; tralate 8, 6, 24; 10, 1, 79. 100

Vergilius P. Maro 1, 8, 5; 1, 10, 10; 6, 3, 20; 8, 3, 24; 10, 1, 85; 12, 11, 26 sqq.; amantissimus vetustatis 1, 7, 8; 8, 3, 24 sqq.; 9, 3, 14; Nicandrum et Euphorionem secutus 10, 1, 56; paucissimos die versus composuit 10, 3, 8; litteram s geminavit 1, 7, 20; scripsit pictai aquai 1, 7, 18; ἀνταποδόσεως exempla 8, 3, 79; visionum exempla 6, 2, 32 sqq.; 8, 3, 63; 8, 4, 24; 'mus' clausula 8, 3, 20; κακέμφατον falso apud eum deprehensum 8, 3, 47; V. pro carminibus Vergilii 8, 6, 26.— Eclogae *1,2:* 9,4,85 *1,11 sqq.:* 1, 4, 28 *1, 15:* 1, 6, 2 *1, 23:* 5, 11, 30 *1, 43:* 9, 3, 53 *1, 81:* 10, 1, 12 *2, 66:* 8, 6, 22 *2, 69:* 9, 3, 28 *3, 8:* 9, 3, 59 *3, 17. 18. 21:* 9, 2, 13 *3, 25:* 11, 3, 176 *3, 69:* 1, 6, 2 *3, 103:* 8, 6, 73 *3, 104. 105:* 8, 6, 52 *4, 62. 63:* 9, 3, 8 *6, 5:* 8, 2, 9 *6, 62:* 1, 5, 35 *8, 13:* 10, 1, 92 *8, 28:* 9, 3, 6 *9, 7:* 8, 6, 46 *9, 45:* 9, 4, 54 *10, 11:* 9, 3, 18 *10, 50:* 10, 1, 56 *10, 72:* 9, 3, 44 Georgica *I 43:* 4, 2, 2 *54. 55:* 9, 3, 39 *86:* 9, 3, 96 *181:* 8, 3, 20 *183:* 9, 3, 6 *295:* 8, 2, 10 *357:* 8, 3, 47 *388:* 5, 9, 15 *422:* 5, 9, 16 *431:* 5, 9, 15 *512:* 8, 3, 78 *II 74:* 1, 5, 35 *169. 170:* 9, 3, 24 *272:* 1, 3, 13 *298 sqq.:* 9, 3, 21 *541:* 8, 6, 45 9, 3, 20 *III 79. 83:* 8, 2, 15 *135. 136:* 8, 6, 8 *243:* 1, 5, 28 *344:* 9, 3, 51 *346:* 9, 3, 20 *364:* 8, 6, 40 *381:* 8, 6, 66 *435:* 9, 3, 21 *IV 59:* 8, 6, 18 *445:* 9, 3, 15

Aeneis *I 1:* 1, 5, 27 9, 3, 52 11, 3, 36 *3:* 11, 3, 34 *6:* 1, 5, 18 *7:* 11, 3, 38 *19:* 9, 3, 14 *33:* 8, 5, 11 *45:* 1, 5, 18 *48:* 9, 2, 10 *65:* 8, 6, 29 *67:* 9, 3, 17 *78:* 11, 3, 176 *81 sqq.:* 8, 4, 18 *109:* 8, 2, 14 *135:* 9, 2, 54 *151:* 12, 1, 27 *162:* 8, 6, 68 *177:* 8, 6, 23 *335:* 11, 3, 70 *365:* 1, 5, 43 *369:* 9, 2, 7 *399:* 9, 3, 75 *477:* 7, 9, 7 *617:* 11, 3, 176 *742:* 1, 10, 10 *II 1:* 1, 5, 43 *15:* 8, 6, 34 *29:* 9, 2, 37 *69:* 9, 2, 9 *104:* 9, 3, 11 *262:* 8, 3, 84 *268:* 8, 6, 60 *307:* 8, 6, 10 *311:* 8, 6, 25 *355:* 8, 3, 72. 78 *435:* 9, 3, 35 *539. 540:* 5, 11, 14 *III 29:* 8, 3, 70 *55 sqq.:* 9, 3, 25 *56:* 9, 2, 10 *193:* 12 Pr. 4 *234:* 9, 3, 64 *321 sqq.:* 6, 2, 22 *436:* 2, 13, 8 *475:* 8, 6, 42 *517:* 9, 4, 65 *620:* 11, 3, 70 *631:* 8, 3, 84 *659:* 8, 4, 24 *IV 143. 144:* 8, 3, 73 *174:* 9, 2, 36 *254:* 1, 5, 25 8, 3, 72 *359:* 8, 3, 54 *379:* 9, 2, 50 *381:* 9, 2, 48 *419:* 8, 2, 3 *425:* 9, 2, 39 *495:* 8, 6, 29 *525:* 1, 5, 28 *550:* 9, 2, 64 *592:* 9, 2, 11 *595:* 9, 3, 25 *V 212:* 7, 9, 10 *248:* 9, 3, 9 *264 sqq.:* 8, 4, 25 *319:* 8, 6, 69 *426:* 8, 3, 63 *VI 1:* 8, 6, 10 *16. 19:* 8, 6, 18 *179:* 1, 4, 28 *275:* 8, 6. 27. 41 *276:* 8, 6, 41 *VII 464:* 1, 7, 18 *518:* 8, 3, 70 *649. 650:* 8, 4, 6 *759:* 9, 3, 34 *787:* 9, 3, 15 *791:* 5, 10, 10 *808:* 8, 6, 69 *VIII 641:* 8, 3, 19 *642 sqq.:* 9, 3, 26 *691:* 8, 6, 68 *728:* 8, 6, 11 12, 10, 61 *IX 26:* 1, 7, 18 *474:* 6, 2, 32 *773:* 8, 6, 12 *X 1:* 1, 4, 28 9, 4, 49 *92:* 9, 2, 49 *782:* 6, 2, 33 *XI 40:* 6, 2, 32 *89:* 6, 2,

32 *142:* 8, 6, 21 *383 sqq.:* 9, 2, 49 11, 3, 176 *406:* 9, 3, 14 *681:* 8, 2, 10 8, 6, 40 *XII 208:* 1, 6, 2 *638:* 9, 3, 46 *646:* 8, 5, 6 *Catalepton 2:* 8, 3, 28
Verginius Flavus 3, 1, 21; 3, 6, 45; 4, 1, 23; 7, 4, 24; 8, 3, 33; 11, 3, 126
Verres 8, 6, 37; 5, 10, 31; 5, 13, 18; 6, 3, 55
Verrius 11, 2, 31
versificator 10, 1, 89
Vestinus M. 6, 3, 64
veteres Latini 1, 8, 8; veterum poemata 1, 8, 10
Vettius Praenestinus 1, 5, 56
Vibius Crispus 10, 1, 119; 12, 10, 11; 8, 5, 15; or. pro Spatale 8, 5, 17; ex oratione incerta 5, 13, 48
Victoriae aureae 9, 2, 92
Vitorius Marcellus ep. ad Tryph. 1; 1 Pr. 6; 4 Pr. 1; 6 Pr. 1; 12, 11, 31; eius filium Q. instituit 4 Pr. 1
Villius A. 6, 3, 69
Virtus 9, 2, 36
Visellius 9, 2, 101. 107; de figuris rhetoricis 9, 3, 89
Vita 9, 2, 36
Ulixes 1, 4, 16; 1, 5, 63; 2, 13, 13; 4, 2, 13; 6, 3, 96; 11, 3, 158; 12, 10, 64
Voluptas 9, 2, 36
Volusenus Catulus 10, 1, 24
Vopiscus 1, 4, 25
Urbinia 4, 1, 11; 7, 2, 4 sqq. 26; lis Urbiniana 7, 2, 26
urbs *pro* Roma 6, 3, 103; 8, 2, 8; 8, 5, 9; gustus urbis 6, 3, 17
Ursi 11, 2, 31
Vulcanus *pro* igne 8, 6, 23

Xenophon 9, 2, 36; 10, 1, 33. 75. 82; 10, 5, 2; 12, 10, 4; eius uxoris cum Aspasia sermo 5, 11, 27

Zeno 2, 20, 7; 4, 2, 117; 12, 1, 18; 12, 7, 9
zephyri 12, 10, 28
Zeuxis 12, 10, 4 sqq.
Zmyrna 9, 2, 64
Zoilus 9, 1, 14
Zopyrus Clazomenius 3, 6, 3

ADDENDUM

p. 79, 14 est ep. frg. VIII 8 Müller — p. 83, 1 (frg. 10 H.) est frg. 17 Klotz. — p. 83, 4 Cic. or. frg. p. 469, 20 Sch. — 86, 3 ep. frg. VIII 9 Mü. — p. 97, 6 or. frg. XIV 6 Sch. — p. 118, 4 ep. frg. VIII 10 Mü. — p. 181, 1 ep. frg. VIII 11 Mü. — p. 185, 18 ep. frg. VIII 12 Mü. — p. 186, 7 frg. inc. 1 H. XVIII 1 Mü. — p. 205, 20 ep. frg. VIII 13 Mü. — p. 369, 30 est ep. frg. inc. 8 H. (prorsus dubia relatione).

Neuerscheinungen der Bibliotheca Teubneriana

Olympiodori in Platonis Gorgiam commentaria. Ed. Norvin. *[1947]* [U. d. Pr. '34]

Phrantzes chronica. Ed. Papadopulos. [U. d. Pr. '35] *[1954]*

C. Plini Caecili Secundi epistularum libri novem, epistularum ad Traianum liber, Panegyricus. Rec. Schuster. Adiectae sunt duae tabulae. *ℛℳ* 9.20, geb. *ℛℳ* 10.50 *[1657]*

Plutarchi vitae parallelae. Neubearb. Recc. Lindskog et Ziegler. Vol. II. Fasc. 2 (enthaltend Heft 14–16). Rec. Ziegler. *[1942]* [In Vorb.]

Neue Heftausgaben:

Heft 14. Philopoemen et Titus Flamininus. Rec. Ziegler. Kart. *ℛℳ* 2.40 *[1690]*
Heft 15. Pelopidas et Marcellus. Rec. Ziegler. Kart. *ℛℳ* 3.40 *[1691]*
Heft 16. Alexander et Caesar. Rec. Ziegler. *[1692]* [U.d.Pr.'34]
Vol. IV. Fasc. 1: (Nr. 24.) [U. d. Pr. '35] *[1943]*
— 2: (Nr. 25.) [In Vorb.]
Heft 24. Galba et Otho. Rec. Ziegler. *[1700]* [In Vorb.]
Heft 25. Indices. [In Vorb.]

Plutarchi moralia. Recc. et. emendd. Hubert, Nachstädt, †Paton, Pohlenz, Sieveking, Titchener, †Wegehaupt. [Neubearb.]
Vol. II. *ℛℳ* 17.80, geb. *ℛℳ* 19.20 *[1925]*
Auch geteilt:
Fasc. 1: Kart. *ℛℳ* 10.60, geb. *ℛℳ* 11.60 *[1926]*
— 2: Kart. *ℛℳ* 4.40 *[1927]*
— 3: Kart. *ℛℳ* 2.60 *[1928]*

Sex. Propertii elegiarum libri IV. Tertium ed. Hosius. *ℛℳ* 3.40, geb. *ℛℳ* 4.40 *[1739]*

Quintiliani institutio. Ed. Radermacher. Vol. II. [U. d. Pr. '35] *[1752]*

P. Cornelii Taciti libri qui supersunt. Rec. Halm. Post Andresen denuo cur. Koestermann. Tom. I. Fasc. 1. Libri ab excessu Divi Augusti I–VI. Geb. *ℛℳ* 2.20 *[1834]*

Tibulli aliorumque carmina libri tres. Ed. Lenz. Ed. II. [U. d. Pr. '35] *[1864]*

C. Vellei Paterculi ex historiae Romanae libris duobus quae supersunt. Post Halmium iterum ed. Stegmann de Pritzwald. *ℛℳ* 5.80, geb. *ℛℳ* 6.80 *[1873]*

Xenophontis expeditio Cyri (Kyrou Anabasis). Rec. Hude. *ℛℳ* 5.60, geb. *ℛℳ* 6.80 *[1939]*. Ed minor rec. Hude. Adiecta est tabula geographica. *ℛℳ* 1.80, geb. *ℛℳ* 2.50 *[1940]*

Xenophontis commentarii. Rec. Hude. Geb. *ℛℳ* 4.80 *[1891]*

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin

Die Nummern in Schrägschrift sind Bestellnummern, deren Anwendung die Lieferung vereinfacht und erleichtert